

**Науково-дослідний інститут
сталого розвитку та природокористування
Державна установа «Інститут економіки природокористування та
сталого розвитку НАН України»**

**Кримський економічний інститут ДВНЗ «Київський національний
економічний університет ім. Вадима Гетьмана»
за підтримки**

**Інституту проблем ринку та
економіко-екологічних досліджень НАН України
Океанологічного центру НАН України
Сумського державного університету
Луцького національного технічного університету
Національного інституту стратегічних досліджень
Севастопольського економіко-гуманітарного інституту Таврійського
національного університету ім. В.І. Вернадського
Державного фонду фундаментальних досліджень України
Програми розвитку ООН в Україні
Страхової компанії «Еталон»
Юридичної компанії «Цивільна оборона»**

СТАЛИЙ РОЗВИТОК ТА ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА СУСПІЛЬСТВА В ЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЯХ

**Матеріали Третьої всеукраїнської
науково-практичної конференції
15-16 вересня 2011 р., м. Бахчисарай**

Сімферополь – 2011

Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях // Матеріали Третьої Всеукраїнської наук.-практ. конф. м. Бахчисарай, 15-16 вересня 2011 р. / НДІ сталого розвитку та природокористування, ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», Кримський економічний інститут ДВНЗ «КНЕУ ім. Вадима Гетьмана». – Сімферополь: Фенікс, 2011. – 336с.

Збірник містить матеріали Третьої Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях», що відображають теоретико-методологічні засади досліджень сталого розвитку та соціально-економічні проблеми забезпечення екологічної безпеки, особливості природокористування у системі переходу економіки України на модель сталого розвитку та подання кризових явищ економічного зростання, стратегічні напрями розвитку продуктивних сил, методичні аспекти формування системи правового та інституціонального забезпечення охорони навколишнього природного середовища, екологізації підприємницької діяльності.

Устойчивое развитие и экологическая безопасность общества в экономических трансформациях // Материалы Третьей Всеукраинской науч.-практ. конф., г. Бахчисарай, 15-16 сентября 2011 г. / НИИ устойчивого развития и природопользования, ГУ «Институт экономики природопользования и устойчивого развития НАН Украины», Крымский институт КНЭУ им. Вадима Гетьмана – Симферополь: Феникс, 2011. – 336 с.

Сборник содержит материалы Третьей Всеукраинской научно-практической конференции «Устойчивое развитие и экологическая безопасность в экономических трансформациях», отображающие теоретико-методологические основы исследований устойчивого развития и обеспечения экологической безопасности, особенности природопользования в системе перехода Украины на модель устойчивого развития, преодоления кризисных явлений экономического развития, стратегические направления развития производительных сил, методические аспекты формирования системы правового и институционального обеспечения охраны окружающей природной среды, экологизации предпринимательской деятельности.

Рецензенти:

Балацький О.Ф., д.е.н., проф., засл. діяч науки і техніки України (Сумський державний університет);

Бистряков І.К., д.е.н., проф. (ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»);

Наливайченко С.П., д.е.н., проф. Кримський економічний інститут ДВНЗ «КНЕУ ім. Вадима Гетьмана»

Рекомендовано до друку рішенням Вченої Ради Кримський економічний інститут ДВНЗ «КНЕУ ім. Вадима Гетьмана» (Протокол № 1 від 1 вересня 2011 р.)

Матеріали друкуються в авторській редакції

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ КОНФЕРЕНЦІЇ

КАКУТИЧ Є.Ю., к.е.н. – **Голова оргкомітету конференції**, директор НДІ сталого розвитку та природокористування, експерт проекту «Цілі розвитку тисячоліття – Україна – Крим» Програми Розвитку ООН в Україні, доцент Таврійського національного університету ім. В.І.Вернадського.

ХЛОБИСТОВ Є.В., д.е.н., проф. – **заступник голови оргкомітету конференції**, завідувач відділу ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»,

РЕУТОВ В.Є., к.е.н, доц. – **заступник голови оргкомітету конференції**, директор Кримського економічного інституту ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. В.Гетьмана»,

БАЛАЦЬКИЙ О.Ф., д.е.н., проф., засл. діяч науки і техніки України, професор кафедри управління Сумського державного університету,

БРИДУН Є.В., к.е.н, доц., Голова правління Страхової компанії «ЕТАЛОН», доцент НУ «Києво-Могилянська Академія»,

ГАЛУШКІНА Т.П., д.е.н, проф., Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України,

ГЕРАСИМЧУК З.В., д.е.н, проф., перший проректор Луцького національного технічного університету,

ДЕЙНЕКО Л.В., д.е.н., проф., зав. відділу ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»,

ДЕРГАЧОВА В.В., д.е.н., проф., зав. кафедри НТУУ «Київський політехнічний інститут»,

ДУБНИЦЬКИЙ В.І., д.е.н., проф., проректор Донецького економіко-гуманітарного інституту

ЄРЕМЕЄВ В.М., д.ф.-м.н., проф., акад. НАН України та акад. РАН, засл. діяч науки і техніки України, Генеральний директор Національного океанологічного центру України,

ЄРЕМЕЄВА Н.В., к.ю.н., доц., зав. кафедри Севастопольського економіко-гуманітарного інституту Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського, заступник директора Юридичної компанії «Цивільна оборона», радник дирекції НДІ сталого розвитку та природокористування,

КАКУТИЧ М.О., вч. секр. НДІ сталого розвитку та природокористування, *технічний секретар оргкомітету конференції*,

МАРТЯКОВА О.В., д.е.н, проф., зав. відділу Інституту економіки промисловості НАН України

НІКІТИНА М.Г., д.г.н., проф., зав. кафедри Таврійського національного університету ім.В.І.Вернадського,

ОЛЕЩЕНКО В.І., к.г.н., доц., засл. юрист України, радник , Президента України, завідувач Центру енергетичного та ядерного права Інституту держави і права ім. В.М.Корецького НАН України

СІТНИКОВА Н.П., к.е.н., керівник проекту «Цілі розвитку тисячоліття – Україна» Програми Розвитку ООН в Україні,

СУХОРУКОВ А.І., д.е.н., проф., засл. економіст України, радник дирекції Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України

ХАРИЧКОВ С.К., д.е.н., проф., заст. директора Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України,

ЧЕРІНЬКО П.М., к.ф.-м.н., с.н.с., кер. сектору природокористування та охорони природи Науково-організаційного відділу Апарату Президії НАН України, Заст. Голови Національного комітету України з програми ЮНЕСКО "Людина та біосфера"

ЖАРОВА Л.В., к.е.н., с.н.с., докторант ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України» – **відповідальний секретар конференції**.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА		12
Аверіхіна Т.В.	Экономико-экологическая конкурентоспособность производства как фактор экологической безопасности общества	14
Андерсон Н.В.	Влияние структурных изменений в экономике на экологическую безопасность приграничных территорий	16
Андрєєва Н.М. Мартинюк О.М.	Оціночно-аналітичний інструментарій як підґрунття формування системи економіко-екологічної безпеки вітчизняних підприємств	18
Антонов А.В.	Соціально-економічні умови життя сільських працівників	20
Антонюк О.П.	Вода - як інтегральний показник забруднення Кривбасу	22
Артюхова И.В.	Экспертная оценка эффективности проекта на прединвестиционной фазе	24
Бараннік В.О.	Обґрунтування вибору систем індикаторів сталого розвитку	26
Башта О.І.	Інноваційні технології у сфері енергозбереження в Криму	28
Биркович Т.І.	Глобалізація та транснаціоналізація як визначальні чинники розвитку паливно-енергетичного комплексу України	30
Біньковська О.В.	Реформування землекористування як умова сталого розвитку України	32
Бліннікова О.В.	Інноваційна сприйнятливість у сфері природо-користування - важлива умова переходу до сталого розвитку	34
Боліла Т.В.	Пріоритети зовнішньоекономічної політики у суспільно-економічних процесах	37
Брошкова С.Л.	Методические подходы в решении экономических проблем устойчивого регионального развития	39
Буценко І.М.	Особливості впливу глобалізації на світову економічну систему	42
Волошин Ю.М.	Перспективи України в контексті реформування міжнародного валютного фонду	44
Воробйова О.А.	Екологічна безпека як складова сталого розвитку рекреаційно-туристичних територій	46

Галушкіна Т.П.	«Зелена економіка» як підґрунтя екологічної доктрини міста	48
Гальперіна Л.П.	Міжнародні механізми забезпечення сталого розвитку на рівні урбанізованих територій	51
Гафарова К.Е.	Проблеми реформування житлово-комунального господарства України як одного з головних напрямів підвищення якості життя	53
Гіндес А.В.	Удосконалення державної політики у сфері економічної безпеки	55
Гіндес О.Г.	Державна система управління природоохороною діяльністю	57
Голян В.А.	Рентні відносини у сфері природокористування: сучасна практика та перспективи	59
Горбик А.В.	Проблеми невиконання екологічних програм в Україні	61
Горда Ол-р. С.	Трансформація макроекономічного регулювання в умовах глобалізації	63
Горда О.С.	Регіональна інноваційна система як основа розвитку глобалізованого регіону	66
Грановська Л.М.	Принципи і критерії формування моделі збалансованого розвитку регіону в контексті його екологічної безпеки (на прикладі зони рисосіяння України)	68
Грещук Г.І.	Ще один погляд на сталий розвиток	70
Гусева І.І.	Екологічний аспект енергетичної безпеки України	73
Дейнеко Л.В. Бойко О.М.	Розвиток інституціонального середовища на інноваційній основі в Україні	75
Дергачева В.В.	Диверсифікація енергопостачання як фактор сталого розвитку	79
Дишловий І.М.	Регіональні координати сталого розвитку рекреаційно-туристичної індустрії в Україні	81
Добрянська Л.О., Добрянська Т.І.	Передумови формування та реалізації політики екологічної безпеки	83
Дребот О.І.	Теоретичні та практичні аспекти екологізації лісового комплексу	84
Древаль О.Ю. Грищенко І.В.	Еколого-економічна безпека як невід'ємна складова управління економічним потенціалом регіону	87

Дубовіч І.А. Булгакова М.Г.	Проблеми зміни клімату та економіко-правові аспекти з міжнародної торгівлі квотами на викиди парникових газів в Україні	89
Ємельянов В.М.	Регулювання рівноваги державного та приватного секторів економіки	91
Жарова Л.В.	Формування структурно-динамічної теорії розвитку продуктивних сил	93
Загвойська Л.Д. Шведюк Ю.В.	Багатокритеріальна модель для підтримки прийняття рішень щодо відтворення природних ресурсів: проблеми лісовідновлення	95
Заєць Р.В.	Новая экологическая парадигма: к смене мировоззренческих и методологических оснований науки и инноватики	97
Запотоцький С.П.	Методологічні засади забезпечення міжрегіональної конкурентоспроможності	100
Іббатулін Ш.І.	Процесний підхід у дослідженні капіталізації земель регіону	102
Ілляшенко І.О.	Екологічний франчайзинг в Україні: перспективи та проблеми	104
Ілляшенко С.М.	Впровадження екологічних інновацій як передумова переходу вітчизняної економіки на екологічно-збалансований інноваційний розвиток: проблеми і перспективи	106
Ілясова Ю.В.	Діагностика стану управління зовнішньої заборгованості в країнах СНД	109
Іртищева І.О. Потапеко О.М.	Концептуальні засади сталого розвитку сільських територій	111
Какутич Є.Ю.	Екологічне підприємництво: відповідь на екологічні виклики суспільного розвитку	113
Какутич П.Ю.	Формування сучасної системи національних макроекономічних показників природокористування	115
Караєва Н.В.	Екологізація енергетичного комплексу – передумова сталого розвитку України	116
Клименко Ю.Л.	Модель системи антикризових механізмів розвитку промислового сектора економіки регіону	119
Кобаць А.С.	Функції підтримки соціальної стратифікації й забезпечення соціальної мобільності в освіті	121
Ковалевська О.П.	Соціально-економічні передумови розвитку житлового господарства на сучасному етапі	123

Коваль А.М.	Екологічна безпека як критерій гармонійної трансформації сучасного суспільства	125
Коваль Я.В. Карпук А.І. Антоненко І.Я.	Лісоресурсна сфера в форматі стабілізації екологічної безпеки	128
Ковальчук С.Я.	Трансформаційні процеси як основа розвитку сільських територій	129
Колмакова В.М.	Сучасні проблеми фінансового забезпечення екологічної безпеки в контексті сталого розвитку	131
Корольков В.В.	Зростання фактору інтелектуального капіталу в сучасних трансформаціях	133
Космарова Н.А.	Європейська модель підтримки сільгоспвиробника	135
Костецька К.О. Слесаренко С.Ф. Легка К.В.	Формування екополітики на компенсаційній основі в транскордонному зрізі	137
Крутякова В.І. Копейкіна О.С.	Екологічна компонента сталого розвитку регіонів рекреаційно-туристичної спеціалізації	139
Кудрицька Н.В.	Впровадження біологічних видів палива – важливий напрям підвищення екологічної безпеки	141
Купінець Л.Є.	Экономический рост и устойчивое развитие: сущность и национальные ориентиры	144
Лазарева Є.В.	Визначення регіонів-центрів реалізації інноваційної моделі економіки у забезпеченні її сталого розвитку	146
Левковська Л.В.	Сучасні погляди на визначення корпоративної соціальної відповідності в умовах сталого розвитку	148
Лисов І.В.	Державне управління житловим сектором як найважливішою складовою частиною економіки України	150
Литвин Ю.О.	Політика розвитку сільських територій	153
Литовченко І.В.	Екологічна безпека та механізми управління суспільними процесами в урбанізованому середовищі	155
Лицур І.М. Дребот О.І.	Теоретичні та практичні аспекти екологізації лісового комплексу	157
Лук'янихіна О.А. Циганенко О.В.	Методичні підходи до оцінки територіального соціально-економічного розвитку	160
Макарова І. А. Ліпанова О. В. Віткова Г. В.	Проблеми сталого споживання та виробництва	162

Малахова С.О.	Завдання державної політики у сфері аграрного землекористування в Закарпатському регіоні	164
Мартинюк І.Д.	Антропогенний вплив на стан водогосподарських регіональних систем України	167
Мартієнко А.І.	Экономико-экологические предпосылки изменения форм собственности на природные ресурсы	169
Мартякова О.В.	Механизмы и инструменты регулирования устойчивого развития	171
Марченко К.С.	Проблеми врахування екологічних аспектів при прийнятті господарський рішень	173
Мішенін Є.В. Мішеніна Н.В. Ярова І.Є.	Еколого-економічний аналіз в системі управління природогосподарюванням	176
Мішеніна Г.А.	Застосування механізму державно-приватного партнерства у вирішенні проблем сталого розвитку лісоресурсної сфери	178
Міщенко В.С.	Категорії "стратегічності" і "дефіцитності" як безпековий фактор	180
Міщенко Д.А.	Державне регулювання розвитку аграрного сектору економіки України як стратегічний напрям економічної політики	183
Мовчан Т.В.	Деякі аспекти формування екологічного управління – шлях до стійких транспортних систем	185
Мусієнко І.І.	Вивчення процесів формування державної освітньої політики	187
Никифорок О.І.	Удосконалення системи екологічного управління – шлях до стійких транспортних систем	190
Нірода Д.С.	Складові фінансово-економічного регулювання землекористування та проблеми їх вдосконалення	192
Обиход Г.О.	Система забезпечення екологічної безпеки сталого розвитку	194
Олійник Я.Б. Кононенко О.Ю. Мельничук А.Л.	Науково-методологічні підходи до дослідження трансформацій системи природокористування в Україні	197
Омельяненко Т.Л.	Аспекти екологічної небезпеки в сфері поводження з відходами	199
Осадчий Є.І.	Демографічні трансформації суспільства: національний і регіональний вимір	201

Павленко О.О. Алібекова Ю.Т.	Напрями формування екологічної безпеки розвитку адміністративної території (на прикладі Сумської області)	203
Паляничко Н.І.	Роль інвестицій в забезпеченні сталого використання земель сільськогосподарського призначення	205
Петенко І.В. Петенко А.В.	Диагностика профессиональной работоспособности в системе мониторинга человеческого капитала	208
Пилипів В.В.	Особливості використання природних ресурсів як джерела відтворення стратегічного потенціалу сталого розвитку	210
Писаренко Р.В.	Картографическое обеспечение профилактики распространения ВИЧ/СПИД и туберкулеза в Украине как задача устойчивого развития	212
Поливач К.А.	Сучасне уявлення та тенденції дослідження культурної спадщини з точки зору концепції сталого розвитку	214
Потапенко В.Г.	Стратегічні пріоритети розвитку України на засадах зеленої економіки в умовах глобалізації	216
Потеева М.А.	Взаимосвязь и динамичность элементов хозяйственного механизма национальной экономики	219
Пристайко О.П.	Методологічні підходи до формування системи еколого-економічних індикаторів сталого розвитку (на прикладі індикаторів ефективності розвитку природно-заповідного фонду)	221
Прокопенко О.В. Клименко О.В.	Види інвестиційної діяльності за впливом на стан навколишнього природного середовища	222
Рассаднікова С.І.	Інвестиційні засади природокористування в контексті сталого розвитку	225
Ращенко А.В.	Перспективи вирощування екологічно безпечної продукції рослинництва в Житомирській області	227
Реутов В.Є.	Сталий розвиток у системі глобальних трансформацій	230
Рибачук В.Л.	Регулювання діяльності природних монополій на ринку комунальних послуг	232
Сабадаш В.В.	Енергетична складова національної безпекової системи	234
Садченко О.В.	Контроллинг экологической безопасности при принятии решений в управлении природопользованием	237
Сахарнацька Л.І.	Роль лісу у контексті сталого розвитку	239
Сегеда І.В.	Формування та удосконалення еколого-орієнтовної тарифної політики України	242

Семеній О.В.	Сталий розвиток і економічна конкуренція: соціально-правові проблеми	244
Сидорченко Т.Ф.	Основні принципи управління земельно-майновими відносинами	246
Сітнікова Н.П.	Стратегічне планування і соціальне залучення в трансформаційному суспільстві	249
Слюсарева Л.В. Устік Т.В.	Нефінансова звітність, як запорука сталого розвитку підприємницької діяльності	251
Степаненко А.В.	Природно-техногенна (екологічна) безпека і шляхи її гарантування	253
Степанов В.М. Волошин Д.В.	Об устойчивости и неустойчивости экономико-экологического развития	256
Стройко Т.В.	Розвиток інфраструктури агропродовольчої сфери з урахуванням екологічної компоненти	258
Сухіна О.М.	Створення інституту транснаціональних корпорацій в Україні: екологічний аспект	261
Сухоруков А.І. Харазішвілі Ю.М.	Методи врахування соціально-екологічних обмежень в моделях економічного розвитку	263
Сухорукова О.А.	Умови сталого розвитку видавничо-поліграфічної галузі	265
Таранюк К.В.	Екологічна безпека як складова сталого розвитку	267
Теліженко О.М. Лук'янихін В.О. Зубко К.Ю.	Врахування факторів техногенного впливу на довкілля в умовах трансформацій національної економіки	269
Тимоць М.В.	Оптимізація землекористування як необхідна умова переведення відтворювального процесу земель на засади сталого розвитку	271
Толубко О.В.	Інформаційний чинник становлення нової парадигми розвитку світового господарства	273
Трофимчук В.О.	Циклічний розвиток економіки та прогнозування екологічних катастроф	275
Тур О.М.	Еколого-економічні детермінанти використання природних ресурсів	277
Фесенко О.А.	Регионализация рыбопромышленного комплекса как предпосылка устойчивого развития отрасли	279
Фоменко В.А.	Інтегроване управління природокористування як запорука сталого розвитку приморських територій	281

Харічков С.К.	Екологічна інфраструктура як система забезпечення сталого розвитку суспільних систем	274
Хлобистов Є.В. Какутич М.А.	Екологічна безпека трансформаційного суспільства: коливання загострення проблеми за роки державної незалежності України	286
Ходаківська О.В. Бурлака Н.І. Бігдан О.В.	Напрями екологобезпечного використання еродованих та ерозійнонебезпечних земель Вінницької області	288
Чабаненко В.Т. Карпенко О.О. Муравкіна М.О.	Сучасні напрями визначення еколого-економічного впливу ХЗЗР на довкілля	291
Чередніченко Ю.Г.	Методологічні аспекти комплексної економічної оцінки ефективності функціонування систем очищення води	293
Черінько П.М. Дронова О.Л.	Екологічна безпека як невід’ємна складова сталого розвитку: суспільно-географічний аспект	295
Чернов С.І.	Стимулюючі заходи державної підтримки розвитку територій	299
Чернова Т.Л.	Некоторые направления экологизации экономики Украины	301
Чернявая А.Л.	Факторы и прогнозы развития экологического туризма в Украине	302
Чигирин О.Ю.	Система пріоритетів національної стратегії освіти для сталого розвитку	305
Шамілева Е.Е.	Підвищення мотивації ефективності використання трудового потенціалу	307
Шафарчук І.В.	Стале використання природних ресурсів в аграрному секторі економіки України	309
Шашула Л.О.	Використання земельних ресурсів в Україні: висновки для подальших реформ	311
Шевченко О.В.	Потрійна обмеженість в управлінні проектами	313
Шелудько Е.І.	Принципи та пріоритетні завдання сталого розвитку агропродовольчого сектору в умовах посилення регулюючої функції держави	315
Шкарупа О.В.	Еколого-економічна оцінка стану регіону як передумова його екологічної безпеки	317
Щапін Є.С.	Особливості розвитку енергетичної політики України в ринкових умовах	319
Щуліпенко В.Є.	Вплив потенційно небезпечних об’єктів на техногенну безпеку України	322

Щурик М.В.	Найважливіші засади запровадження сталого розвитку процесу відтворення земельних ресурсів АПК	324
Юшкевич О.О.	Характерні риси сталого розвитку сільськогосподарських підприємств	327
Яковенко А.Т.	Способы оценки степени риска	329
Яцков А.В., Галушкіна Т.П.	Еколого-економічні напрями формування зеленої стратегії регіону	330

ПЕРЕДМОВА

Шановні колеги!

Вашій увазі пропонується збірка матеріалів Третьої Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях» яка вже традиційно проходить у м.Бахчисарай. Основу конференції складають активні і запеклі дискусії з широкого кола питань економіки природокористування, сталого розвитку, регіональної економіки. Нам, організаторам цього заходу, дуже важливо дати можливість не тільки обговорити актуальні наукові проблеми та шляхи їх подолання, а й створити творчу атмосферу просування до конкретних пропозицій і виробу заходів з підвищення рівня екологічної безпеки та збалансованого використання природних ресурсів регіону. Що сьогодні являє собою проблематика сталого розвитку? З огляду на структуру і зміст тез виступів учасників – це майже всі грані та аспекти сучасних економічних, географічних, суспільних досліджень, коли через парадигму збалансованого зростання народжуються інноваційні ідеї та відкриваються шляхи для вдосконалення територіального і галузевого управління. Все частіше на наших зібраннях виступають підприємці, державні службовці, представники місцевого самоврядування та народні обранці, але головне для нас – це постійна увага молоді. Саме молодь в науці є запорукою її розвитку та зростання, бо так зване «середнє покоління» науковців, яке почало формуватися за часів СРСР та загартовувалось у буреломні 90-ті, все ж є більшою мірою платформою чи гумусом для паростків наукового прориву. Ось чому у цій збірці так багато докторантів, аспірантів, навіть студентів – це свідомо позиція організаторів спиратися на молодих та постійно звертатися до досвіду та мудрості старшого покоління, вчителів і наставників в науці.

Нинішні проблеми розвитку наукової думки в царині сталого розвитку акцентують увагу на проблемах глобалізації та трансформації суспільних відносин, на проблемах генерування екологічних криз та соціально-економічних перетворень, на екологічному підприємництві та галузевому управлінні екологічно небезпечними об'єктами і процесами, на економічному обґрунтуванні технологічних новацій, що сприяють захисту навколишнього природного середовища. Ми сподіваємось, що дискусії, що розпочаті на цьому науковому заході, будуть продовжені на шпальтах наукових та громадських часописів, монографіях, виступах у засобах масової інформації, та головне – у конкретних справах з просування до сталого розвитку та забезпечення екологічної безпеки.

*З щирою повагою,
Оргкомітет.*

ЭКОНОМИКО-ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ ПРОИЗВОДСТВА КАК ФАКТОР ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ОБЩЕСТВА

**Т.В. Аверихина,
Одесский национальный политехнический университет**

При оценке конкурентоспособности, как правило, учитываются такие группы факторов, как технические, экономические и социально-организационные. Однако при этом практически игнорируются и не учитываются экологические факторы, которые оказывают существенное влияние на уровень конкурентоспособности товара и предприятия в целом. Но сегодня на повестке дня стоит вопрос об интеграции экономики и экологии как необходимого условия для сохранения окружающей среды и обеспечения условий для хозяйственной деятельности, что определяет актуальность постановки проблемы учета экологических факторов в оценке конкурентоспособности товаров и товаропроизводителей.

Экологическая безопасность общества должна формироваться на основе повышения экологической конкурентоспособности субъектов предпринимательской деятельности, производящих экологические товары, товары экологического назначения, а также стимулирования, мотивации потребительского спроса на экологические товары с целью укрепления здоровья нации, увеличения продолжительности жизни, снижения смертности. Экологическая безопасность общества определяется экологическим состоянием природной среды и объемами потребления товаров с высокими показателями экологического качества. Развитие процессов повышения экологической конкурентоспособности товаров и товаропроизводителей непосредственно связано и обусловлено постоянно изменяющимися экономико-экологическими и экономическими факторами внешней и внутренней среды, оказывающих влияние на финансово-экономические и экономико-экологические условия функционирования субъектов предпринимательской деятельности и платежеспособный спрос со стороны потребителей продукции.

Платежеспособный спрос со стороны потребителя на экологически чистые товары обусловлен не только экологическим качеством и ценой, устанавливаемых данным производителем, но и целым рядом экономических, социальных, политических факторов на общегосударственном уровне, влияющих на мотивацию потребительского выбора.

Экологическая конкурентоспособность товаропроизводителей зависит от следующих основных факторов:

- степени их воздействия на состояние природной среды в процессе производства товаров;
- состояния исходного сырья и применяемых технологий с целью производства экологически чистых товаров;
- влияния других производителей, находящихся в данном регионе, на состояние природной среды;
- экономико-экологического воздействия товара на состояние природных

ресурсов и человека в процессе использования товара, его ремонта, утилизации отходов эксплуатации товара, захоронения отработанного товара;

- экономических возможностей и желаний потребителя;
- формирование мотивации потребителя к приобретению экологически чистых товаров.

- стимулирующая роль государства с целью создания условий для повышения экологической конкурентоспособности товаров и товаропроизводителей.

Воздействие на состояние природной среды заключается в снижении выбросов, сбросов загрязняющих веществ в окружающую природную среду, снижение истощения природных объектов, утилизация отходов на основе модернизации, технического обновления существующих фондов природоохранного назначения.

Экологически конкурентоспособное производство определяется уровнем поступления загрязняющих веществ в природные объекты в процессе производства товаров, затратами на снижение поступления загрязняющих веществ в природные ресурсы, эффективностью работы очистных сооружений на предприятии.

Экологически конкурентоспособный товар определяется уровнем экологических показателей качества в процессе использования товара и его влияния на природные объекты и человека, утилизации и захоронения отходов потребления товара, утилизации и захоронения отработанного товара и их влияние на природные ресурсы и человека.

Внедрение инновационных управленческих, технологических и финансовых решений на предприятии, введение системы управления экологическим качеством производства товаров и процессов потребления товаров на базе стандартизации, сертификации и аудита повышает экологические параметры процессов производства и потребления товара, который поступает к потребителю. Приобретение экологических технологических линий, снижающих поступление загрязняющих веществ в окружающую природную среду и в производственную среду данного предприятия, приобретение технологических линий и оборудования, позволяют предприятию стать конкурентоспособным, снизить загрязнение природных ресурсов и создавать экологически конкурентоспособную продукцию.

Создание на предприятиях исследовательских подразделений, обеспечивающих повышение экологических параметров качества товара, диверсификация производства экологически конкурентоспособных товаров, оптимизация цены производства и снижение поступления загрязняющих веществ в окружающую среду должны быть направлены на стабилизацию экологической безопасности общественного развития.

Разработка на предприятии собственных оригинальных технологий для повышения уровня конкурентоспособности товаропроизводителя и товаров позволит производителю с максимальной эффективностью ликвидировать на предприятии источники повышенной экологической безопасности производства товара и его последующего потребления. Создание корпоративных научно-исследовательских структур по производству и продвижению товара к потребителю с целью повышения экологической конкурентоспособности товара и товаропроизводителя позволит повысить экологическую безопасность производства и потребления товара на всех этапах его жизненного цикла.

Привлечение определенных специализированных управляющих компаний

на определенный период времени с целью повышения экологической конкурентоспособности товара и товаропроизводителя также направлено на стабилизацию экологической безопасности товаропроизводителя и товара.

Уровень экологической конкурентоспособности производителя экологического товара и товара экологического назначения определяется уровнем поступления загрязняющих веществ в природные объекты от всех источников выбросов, сбросов, отходоотведения, существующих на предприятии. Также уровень экологической конкурентоспособности предприятия определяется экологическими параметрами товара в процессе его производственного и непроизводственного потребления, сервисного обслуживания, ремонта, утилизации и захоронения. Если предприятие производитель товара может предоставить весь комплекс потребления товара с сохранением его экологического уровня, то экологическая конкурентоспособность товара увеличивается.

Уровень экологической конкурентоспособности товаропроизводителя также зависит от уровня платежеспособного спроса населения, наличия других экологически конкурентоспособных товаропроизводителей, экологического образования, грамотности и ответственности населения.

УДК332+352+353

ВЛИЯНИЕ СТРУКТУРНЫХ ИЗМЕНЕНИЙ В ЭКОНОМИКЕ НА ЭКОЛОГИЧЕСКУЮ БЕЗОПАСНОСТЬ ПРИГРАНИЧНЫХ ТЕРРИТОРИЙ

**Н.В. Андерсон, асп.,
Институт проблем рынка и экономико-экологических
исследований НАН Украины**

Существует тесная взаимосвязь между экономическим развитием страны и состоянием окружающей среды, темпами экономического роста и обеспеченностью государства основными природными, в особенности минерально-сырьевыми, ресурсами. Обеспеченность страны природными ресурсами влияет на структуру промышленного производства приграничных территорий и структуру рынка труда.

При оценке экологической безопасности приграничных территорий используются:

- государственный экологический мониторинг;
- государственный и производственный экологический контроль (надзор);
- государственный учет (регистрация) объектов, оказывающих негативное воздействие на окружающую среду;
- государственная экологическая экспертиза объектов планируемой деятельности;
- оценка воздействия на окружающую среду объектов планируемой деятельности;
- подтверждение соответствия.

Одновременно очевидно сильное влияние экономического роста и структурных изменений в экономике на экологическую ситуацию на территориях трансграничного сотрудничества. Так, одним из ключевых факторов, способствовавших улучшению экологической ситуации в европейских странах во второй половине 1970-х гг., стал фактор структурной перестройки экономики. Удорожание сырьевых ресурсов привело к массовой масштабной переориентации инвестиций из отраслей тяжелой промышленности в сферу услуг и в

высокотехнологичные отрасли, мало зависимые от потребления сырья. Одновременно сократились нагрузки на природную среду.

В 1990-е гг. важным фактором усиления внимания к проблемам охраны окружающей среды стали изменения в структуре потребительского спроса, рост популярности экологичных товаров и увеличение доли экологичных товаров в общем объеме потребления на территориях трансграничного сотрудничества.

Влияние большинства из перечисленных типов структурных изменений на экологическую ситуацию трансграничных территорий неоднозначно. Некоторые направления структурных изменений не имеют существенной значимости для определения перспектив развития экологической ситуации, результаты же других проявляются опосредованно, после длительного промежутка времени.

Вопрос влияния на экологическую ситуацию изменений в воспроизводственной структуре носит дискуссионный характер. В данном случае очевидной зависимости нет. Однако можно указать на некоторые моменты, которые, опосредованно воздействуя на участников процесса воспроизводства, оказывают фундаментальное влияние на экологическую ситуацию трансграничных территорий.

Так, например, увеличение в ВВП доли личного потребления при устойчивом экономическом подъеме способствует росту благосостояния граждан. С одной стороны, это ведет к увеличению потребления товаров и росту за счет этого нагрузок на окружающую среду, с другой — когда завершается этап первичного насыщения рынка и потребители начинают ценить не только наличие самого товара, но и его качество, требования к экологичности продукции повышаются.

В отечественной экономической науке анализ структурных изменений традиционно проводился с позиций изучения изменений, протекающих в межотраслевом балансе. С точки зрения такого подхода выделяют следующие типы структурных изменений:

- отраслевой структуры экономики, под которой понимают трансформацию пропорций межотраслевых комплексов;
- воспроизводственной структуры, отражающей использование произведенной продукции по секторам экономики;
- технологической структуры, характеризующей соотношения технологических укладов;
- стоимостной структуры и экономической структуры, отражающей соотношение различных форм собственности;
- внешнеэкономической структуры.

Информация об изменениях в отраслевой структуре экономики приграничных территорий тесно связана с данными о складывающихся стоимостных пропорциях и ситуации в области международной торговли и международного разделения труда. Например, удорожание сырьевых ресурсов приводит к росту в цене продукции затрат на покупку сырьевых составляющих, что в условиях конкурентной рыночной экономики способствует рационализации производства и сокращению потребления сырьевых материалов. В то же время, если страна располагает значительным природно-ресурсным потенциалом, позволяющим осуществлять экспорт сырьевых материалов, рост цен на сырьевые ресурсы служит стимулом для развития экспортно-ориентированных сырьевых отраслей. В эти же отрасли при увеличении прибыльности экспортных операций направляются основные объемы инвестиций. Вследствие этого происходит изменение отраслевой структуры экономики и структуры промышленности в пользу отраслей добывающего и топливно-энергетического секторов, что вызывает рост нагрузок на окружающую среду за счет истощения природных ресурсов и загрязнения отходами добычи и переработки.

Основное влияние на процессы природопользования оказывают изменения в сфере производства и особенно в структуре промышленности. К изменениям в сфере производства помимо изменений в структуре промышленности относятся: изменения в структуре использования основных факторов производства, изменения в отраслевой структуре промышленности, изменения в структуре производства товаров.

Наиболее важными предпосылками для изменений в сфере производства являются появление новых технологий (трансформация технологической структуры) и изменения в структуре цен. Значительную роль при возникновении структурных изменений в сфере производства играет макроэкономическая политика. Макроэкономическая политика может выполнять роль регулятора структурных пропорций. За счет использования экономических механизмов она способствует трансформации ценовых пропорций и тем самым в дальнейшем влияет на структурные изменения в экономике.

Следует отметить, что тенденция к увеличению в отраслевой структуре промышленности доли добывающих отраслей и отраслей, связанных с первичной переработкой природных ресурсов, наносящих наиболее негативное влияние на состояние окружающей среды, появилась давно.

Структурные изменения, особенно связанные с трансформациями в структуре промышленности, в значительной степени вызваны изменениями в ценах на потребительские товары или в ценах на производственные ресурсы. Это естественно, так как в условиях рыночной экономики все экономические решения относительно целесообразности выпуска новых товаров или расширения производства принимаются на основе информации о ценах.

УДК 656.07(505+33)

ОЦІНОЧНО-АНАЛІТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ЯК ПІДҐРУНТЯ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІКО-ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ

**Н.М. Андрєєва, д.е.н., с.н.с., О.М. Мартинюк, к.е.н.,
Інститут проблем ринку та економіко-екологічних
досліджень НАН України**

Вступ. Швидке зростання кількості екологічних проблем в останнє десятиліття призвело до усвідомлення взаємозв'язку господарської діяльності та її екологічних наслідків. Існуюча система прийняття управлінських рішень не дозволяє повною мірою вирішити екологічні проблеми в рамках соціально-економічної стратегії держави в період трансформації ринкових відносин. Стає все більш зрозумілим, що успіх заходів в області соціально-економічної та екологічної політики, а також реалізації державних проблем для досягнення сталого розвитку буде залежати від можливості і здатності окремих промислових підприємств до прийняття господарських та інших рішень.

Зазначимо, що в Україні щорічно виникає 300-350 надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру. Внаслідок цього вона втрачає 2-2,5 % валового внутрішнього продукту, що стримує поліпшення економічних показників і життя населення в найближчій перспективі. Складність і масштабність проблеми гарантування безпеки населення та природного середовища, необхідність їх вирішення органами державної влади й управління всіх рівнів обумовлюється тим, що в природі, техніці і суспільстві існує надзвичайно велика кількість джерел ризику небезпек і різноманітних небезпечних факторів.

Результати досліджень. Відзначимо, що в економічній теорії та теорії управління природокористуванням економічна та екологічна безпека як важливі складові національної безпеки посідають особливе місце. Так, у науковій літературі екологічна безпека в широкому розумінні розглядається «як стан захищеності життєво важливих інтересів держави (особистості, суспільства) від реальних чи потенційних загроз, що створюються антропогенним або природним впливом на навколишнє середовище; життєво важливі інтереси - сукупність потреб, задоволення яких надійно забезпечує існування і можливість прогресивного розвитку суспільства і держави (в т.ч. потреба в природних ресурсах, здоровому середовищі проживання)».

Категорія економічної безпеки традиційно розглядається як якісна найважливіша характеристика економічної системи, яка визначає її здатність підтримувати нормальні умови життєдіяльності населення, стійке забезпечення ресурсами розвитку народного господарства, а також послідовну реалізацію національно-державних інтересів. В даний час в Україні спостерігається зрощення кризових економічних та екологічних проблем і явищ. У зв'язку з проявом системних кризових явищ в рамках теорії управління все частіше починають використовуватися комплексні категорії, такі наприклад, як економіко-екологічна безпека суб'єктів господарювання.

На практиці механізм реалізації стратегічного екологічно орієнтованого управління підприємством реалізується за допомогою інструментів стратегічного екологічно орієнтованого управління, під якими у дослідженні розуміються засоби впливу на соціально-економічні процеси, які дають змогу не допустити або мінімізувати негативні наслідки впливу на довкілля та забезпечити зниження техногенного навантаження на навколишнє природне середовище. Система інструментів екологічно орієнтованого управління трансформується по мірі розвитку законодавства, культури ведення бізнесу, змін економічних умов у державі. Більш того, використання сполучення тих чи інших інструментів залежить, з одного боку, від юридичної (форма власності), технологічної та організаційної специфіки діяльності, а також від ступеня розвинутоності самого екологічного менеджменту підприємства. На наш погляд, однією з найбільш важливих систем економіко-екологічних інструментів в рамках стратегічного екологічно орієнтованого управління транспортним підприємством є система оціночно-аналітичних інструментів. Тому зупинимося на розгляді саме цієї системи. До інструментів, що входять у склад цієї системи, на наш погляд, слід віднести такі інструменти як: економіко-екологічний аналіз, екологічна експертиза, екологічний аудит, екоконтролінг та діагностика системи екологічного управління на транспортному підприємстві.

Дані інструменти щодо їх використання у діяльності підприємства доцільно розглядати в сукупності у вигляді піраміди оціночно-аналітичних інструментів, оскільки кожен з них розглядає різні сфери екологічного управління, тому у сукупності результати використання даних інструментів дозволяють сформувати базис для прийняття управлінських екологічно спрямованих рішень. Плавне проникнення і взаємопов'язаність оціночно-аналітичних процедур від оперативного рівня до стратегічного дозволяє забезпечити комплексний підхід до вивчення ресурсно-екологічного стану, а значить створити всі передумови до досягнення успіху у сфері забезпечення екологічної безпеки сучасного підприємства.

Вище перелічені механізми, а саме – економіко-екологічний аналіз, екологічна експертиза та екологічний аудит, законодавчо закріплені і широко досліджені вітчизняними і зарубіжними вченими. Порівняно із ними більш маловивченим, але не менш важливим є інший оціночно-аналітичний інструмент, а саме екологічний контролінг. Екологічний контролінг є відносно новим оціночно-аналітичним

інструментом стратегічного екологічно орієнтованого управління. Існують різні підходи до визначення поняття еко-контролінгу. Наша позиція щодо розуміння сутності еко-контролінгу декілька є близькою до точки зору родоначальників цієї концепції відомих німецьких учених Е.Майера, Р.Мана. Згідно їх трактуванню суть концепції контролінгу полягає в тому, що вона об'єднує традиційні функції обліку, планування і маркетингу в рамках окремого підприємства в єдину систему управління, координуючі обидва види мислення – системне і прямолінійне. Виходячи з класичного трактування контролінгу, вважаємо за доцільне під екологічним контролінгом в системі стратегічного екологічно орієнтованого управління транспортним підприємством розуміти систему екологічного планування, обліку та управління витратами, екологічного контролю, екологічного маркетингу, реалізація яких сприяє прийняттю альтернативних підходів до здійснення оперативного та стратегічного управління підприємством, спрямованих на досягнення еколого-економічної результативності. В межах еко-контролінгу вперш за все слід розглядати екологічний маркетинг, як ринковий інструмент аналізу зовнішнього середовища. При цьому, екологічний аналіз та екологічний аудит – це самостійні інструменти стратегічного менеджменту, їх слід розглядати в тісному взаємозв'язку з екологічним контролінгом та економіко-екологічною діагностикою підприємства.

Діагностика системи екологічно орієнтованого управління підприємством є узагальнювальним і завершуючим елементом піраміди оціночно-аналітичних інструментів. На наш погляд, діагностика покликана узагальнити всю інформацію, отриману за допомогою інших аналітичних інструментів і стати базисом для подальшого вироблення керівництвом екологічно орієнтованих стратегічних рішень щодо розвитку господарської системи підприємства, а також покликана сприяти зміні системи і структури його екологічно орієнтованого управління, переорієнтовуючи її на збалансований тип розвитку в рамках міжнародної парадигми сталого розвитку. Діагностика стратегічного екологічно орієнтованого управління підприємством є важливим процедурним елементом формування його стратегії екологічно орієнтованого управління.

Висновки. Резюмуючи вищевикладене, слід зазначити, що оціночно-аналітичні інструменти стратегічного управління сучасним підприємством необхідно розглядати системно та комплексно, оскільки у сукупності результати їх використання дозволяють сформулювати базис для прийняття управлінських екологічно спрямованих рішень, спрямований в першу чергу на забезпечення економіко-екологічної безпеки.

УДК 332.025.12:711.437(1-22)

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ УМОВИ ЖИТТЯ СІЛЬСЬКИХ ПРАЦІВНИКІВ

**А.В. Антонов, к.е.н., докторант
Дніпропетровський державний аграрний університет**

Узагальнивши погляди вітчизняних та вивчивши досвід зарубіжних вчених, можна скласти цілісну систему не лише кількісних, але і якісних показників визначення категорії “рівень життя”. Система показників рівня життя включає: досягнутий рівень доходів та майнової забезпеченості населення; обсяги споживання матеріальних благ, побутових послуг та послуг сфери культури; рівень забезпечення працівників необхідними у виробничому процесі умовами; стан задоволення людських потреб у фізичній, духовній та соціальній сферах; рівень суспільно-правових гарантій населенню.

Соціально-економічні умови життя – це умови побуту, праці, відпочинку, житлові умови. Крім того до соціально-економічних умов життя відносять ресурси, які забезпечують підвищення життєвого рівня, а також функціонування державних органів щодо реалізації цього процесу.

Соціально-економічні умови життя сільських трудівників мають свою специфіку, пов'язану, із особливостями сільського господарства. Економічна наука певний час визнавала вплив специфічних особливостей сільськогосподарського виробництва на умови життя аграрних працівників лише теоретично, а прикладні висновки в кращому випадку зводились лише до констатації цього факту.

Рівень життя селян (фактичне споживання матеріальних, соціальних і духовних благ та послуг) тим часом постійно відставав від аналогічного рівня міських жителів. А в умовах економічної кризи 90-х років нееквівалентність обміну між містом і селом призвела до ще більшої диференціації в рівні життя міських і сільських жителів. Про масове зубожіння сільського населення свідчить значна частка витрат на продукти харчування в сімейних бюджетах селян. Це один із самих поширених, надійних і загально визнаних в світовій статистиці критеріїв добробуту: якщо частка витрат на харчування складає більше 60% в бюджеті сім'ї, то така сім'я вважається бідною. В Радянській Україні в 1989 р. цей показник сягав лише 35%, навесні 1991 р., у все ще союзній республіці, але вже на порозі економічної та політичної кризи і незалежності – 55%. В 1992 р. цей показник бідності складав 70%, а в найтяжчий за історію незалежної України 1993 р. – понад 75%.

А якщо врахувати значну диференціацію населення за рівнем доходів (співвідношення сукупних витрат 10% найбільш та 10% найменш забезпеченого сільського населення в 2008-2009 рр. досягало 3,7 рази) та незначну кількість найбагатших сільськогосподарських підприємців, доходи яких перевищують середні доходи в сотні разів, то стає зрозуміло, що за межею бідності знаходиться переважна більшість сільських жителів України.

В умовах переходу від командно-адміністративної до змішаної економічної системи, що характеризується масштабністю економічних змін в суспільстві, зміною та розширенням господарських зв'язків, органам державної влади та суб'єктам економічних відносин необхідно шукати найбільш раціональні шляхи і способи розвитку та поєднання різних видів виробництва і надання послуг. Розв'язуючи ці проблеми пріоритет потрібно віддавати людському фактору: від ефективності людської діяльності в усіх ланках суспільного виробництва залежать темпи зростання національної економіки.

Неналежна увага до потреб сільськогосподарських працівників призводить до зниження стимулів до праці і появи нерегульованої міграції молоді. Міграційні процеси розвиваються не лише за схемою “село – місто”, а й “село – країни зарубіжжя”. Понад мільйон найактивніших, працездатних селян подалися світ за очі, аби утримувати на батьківщині свою родину.

Працівники сільського господарства, забезпечуючи жителів міста продуктами харчування, самі перебувають у вкрай важкому матеріальному становищі. У переважній більшості господарств умови побуту і праці є незадовільними, медичне, торговельне, культурне та інші види обслуговування – на низькому, неприпустимому для XXI ст., рівні.

Матеріальний добробут є одним з основних факторів, що визначають економічну категорію “рівень життя”. Матеріальний добробут – це формування і використання сукупних доходів сімей, споживання основних видів товарів,

забезпечення селян соціальними послугами тощо.

Для селян матеріальний добробут, в основному, залежить від їхніх сукупних доходів, що формуються з грошових та натуральних надходжень до сімейного бюджету: оплата праці, доходи від підприємницької діяльності, доходи від особистого господарства, пенсія, стипендія, різні допомоги та інші надходження.

Від рівня доходів безпосередньо залежить рівень забезпечення селян матеріальними та культурними благами, стан здоров'я і відтворення робочої сили. Останнім часом відбувається зміна структури доходів сільських домогосподарств. Різко скоротилась частка негрошових доходів, наприклад, вартість спожитої продукції, отриманої з особистого господарства за останні сім років зменшилась з 34,9 до 12,8%.

Селяни для компенсації низьких доходів від роботи в сільськогосподарських підприємствах змушені працювати ще й у власному господарстві. Таким чином, в особливо напружені періоди сільськогосподарських робіт селяни працюють практично весь світловий день, а іноді навіть і більше (догляд за домашніми тваринами, транспортування продукції особистих господарств до ринків збуту і т.д.).

В господарствах населення значно розширилося вирощування нетрадиційних для них раніше сільськогосподарських культур. Мова йде про зернові, соняшник і особливо цукрові буряки. Складніша ситуація з виробництвом м'яса: наш приватний дрібний виробник не може конкурувати з іноземними фермерами, тому закупівельні ціни на м'ясо (під впливом значної іноземної пропозиції) стабілізувалися на рівні нижче собівартості, тобто даний вид продукції є збитковим для вітчизняних виробників. Натомість виробництво молока в приватних господарствах суттєво зросло: корова (або навіть декілька) на даний час є не лише годувальницею селянських сімей, а іноді чи не єдиним джерелом грошових надходжень.

УДК 330.15:628.1: 330.105

ВОДА - ЯК ІНТЕГРАЛЬНИЙ ПОКАЗНИК ЗАБРУДНЕННЯ КРИВБАСУ

О. П. Антонюк

Державний вищий навчальний заклад «Національний гірничий університет»

Вода – визначальний фактор стану навколишнього природного середовища, соціальної сфери та економіки. З точки зору інтересів людини, її здоров'я і комфортності проживання, якість води має виняткове значення. Вода – не просто ресурс, але і база життєво важливих галузей, що визначає її економічну, соціальну і екологічну сутність.

Річка інтенсивно спілкується із сушею, постійно змиваючи і несучи із неї ґрунт, детрит, опад і розчинні у воді солі. Забруднення води в річці збираються з усього водозбору тому за станом річки можна судити про забруднення цілого регіону, зазвичай забруднюючі речовини у річці не накопичуються, а постійно проносяться далі, але Інгулець сильно замулена в наслідок ерозійних процесів, тому забруднюючі речовини застоюються та накопичуються у придонному шарі, порушуючи процеси фільтрації.

При вивченні впливу забруднення басейну річок Інгулець та Саксагань визначено, що головною причиною деградації навколишнього середовища є вплив

хімічного забруднення антропогенного походження, викликаний інтенсивним розвитком гірничо-видобувної, металургійної промисловості, сільського господарства, урбанізації та розвитку транспортної мережі в басейні. Найбільший негативний вплив на водні об'єкти Криворізького регіону роблять скинуті у величезних кількостях недостатньо очищені мінералізовані шахтні води. Однією з важливих причин є з довгострокове хімічне забруднення атмосфери, ґрунтів, поверхневих і підземних водних ресурсів басейну.

Проведені фахівцями [1] дослідження і розрахунки підтвердили, що породний відвал є не тільки фактором забруднення, а й впливає на геологічну і гідрогеологічну ситуацію прилеглих районів. Наприклад, забруднення р. Інгулець триває протягом року за рахунок впливу зворотних вод комунальних господарств та промислових підприємств Дніпропетровської області. Проте, якщо з підприємствами-забруднювачами, які безпосередньо здійснюють скид зворотних вод у відкриті водойми можна співпрацювати щодо зменшення шкідливих скидів, то з іншими факторами забруднення, які вже практично не залежать від господарської діяльності, боротися дуже важко, тим паче, що їхній вплив і внесок у погіршення загального еколого-гідрологічного стану практично не вивчений. До них належать, зокрема, як чинні, так і законсервовані відвали гірських порід і хвостосховища.

Через тиск, що чиниться масою відвалу на підстилаючи породи в них відбувається ущільнення пухких і слабोरихлих водопроникних порід, в десятки разів зменшуються коефіцієнти фільтрації, через що перекриваються шляхи міграції та перетікання підземних вод; відбувається «вижимання» (випинання) пластичних порід (глини) з під відвалів з утворенням віддалених горбів випирання і порушення первинного субгоризонтального залягання водовмісних порід і т.д. Наслідком цих процесів є формування нового горизонту сильно мінералізованих і забруднених ґрунтових вод у четвертинних відкладах. Ці ґрунтові води під час повеней є одним з доданків процесів мінералізації річкової води, підтоплення сільськогосподарських угідь і населених пунктів.

Відповідно до даних досліджень, виконаних інститутом "УкркомунНДІпрогрес" [2], з поверхневим стоком зливовим з урбанізованих територій виноситься близько 78% зважених речовин, 20% органічних сполук і 68% нафтопродуктів. Нафтопродукти, що містяться в ґрунтах, надходять з поверхневим стоком у водні об'єкти і накопичуються в донних відкладеннях. Дані моніторингу за останні 10 років свідчать про постійне зростання рівнів вмісту нафтопродуктів у воді, середньорічні концентрації яких у водних об'єктах басейну річки Інгулець в 2008 р. досягли 0.21 мг/л (для порівняння, відповідне значення ГДК для водних об'єктів рибогосподарського призначення становить 0.05 мг / л).

Серед джерел надходження хімічних речовин (точкових та дифузних) великий вплив для басейну в цілому справляють дифузні джерела, пов'язані з забрудненням території водозбору:

- Надходження забруднюючих речовин від об'єктів зберігання рідких і твердих відходів і хімічних речовин;
- Надходження забруднюючих речовин з атмосфери;
- Застосування добрив;
- Застосування агрохімікатів;
- Забруднення урбанізованих територій і транспортних мереж.

Якщо надходження забруднення від точкових джерел можна регулювати, то боротьба з дифузними джерелами забруднення є складним завданням, і активізація господарської діяльності в найближчій перспективі призведе до зростання їх негативного впливу.

При підривання гірських порід вибухом в атмосферу виділяються великі обсяги пилу. У цьому випадку, як показують розрахунки [3], в атмосферу залпом

можуть бути викинуті сотні тонн пилу. Це призводить до інтенсивного забруднення повітря робочих зон кар'єрів і атмосферного повітря в житлових масивах. В даний час для пилоподавлення при масових вибухах використовується внутрішня, зволожена водою або розчинами хімічних речовин, тверда забійка, а також водяна гідрозабійка в поліетиленових рукавах. В результаті осідання, просочування та стоку забруднені шахтні води потрапляють у водну систему Інгульця.

На полігонах знаходяться промислові та будівельні відходи третього-четвертого класів небезпеки, що утворюються в процесі діяльності цехів гірничо-видобувного підприємства. Для того, щоб відходи не розносилися вітром, створено спеціальну систему пилоподавлення на основі водяного зрошування. У результаті проведення спеціальних робіт по пилоподавленню на прилеглих територіях відвалів, хвостосховищ, шламонакопичувачів металургійного виробництва, гірничо-збагачувального комплексу та шахтоуправління вода з частками гірничої породи, небезпечних хімічних сполук поверхнево-активних речовин, мастил, нафтопродуктів потрапляє у водне середовище місцевих річок.

В доповіді зроблено висновок, що інтегральною ознакою забруднення навколишнього середовища міста Кривий Ріг та прилеглих промислових центрів є існуючий стан річкової екосистеми річок Інгулець та Саксагань. Ці екосистеми піддаються серйозним впливам, пов'язаним зі скидами у водні об'єкти значних обсягів комунальних і промислових стічних вод, особливо враховуючи той факт, що ці стічні води характеризуються великими відмінностями в ступені очищення та недостатньо очищені.

Існує гостра необхідність моделювання екологічних процесів, пов'язаних насамперед з моделюванням сталого розвитку суспільства. Це забезпечить збалансоване вирішення завдань соціально-економічного розвитку і збереження сприятливого стану навколишнього середовища і природно-ресурсного потенціалу з метою задоволення життєвих потреб нинішнього і майбутніх поколінь.

1. Влияние железорудного отвала на изменения петрофизических свойств подстилающих пород / [О.В. Орлинская, В.Н. Шастун, Д.С. Пикареня, О.А. Терешкова, Н.Н. Максимова] : зб. наук. праць Національного гірничого університету – № 33 – Том 1 – Дніпропетровськ, 2009 – С. 57– Бібліогр. в кінці ст.

2. «Вода, экология, общество»: сб. науч. трудов по матервалам III международной научно-практической конференции 9-11 февраля 2010 г./ Харьковская национальная академия городского хозяйства / редкол.: С.С. Душкин, Е.Б. Сорокина, Г.И. Благодарная – Харьков: ХНАГХ. – 2010. – 203 с.

3. Исследование влияния водных растворов поверхностно-активных веществ в скважинных гидрозабойках на эффективность пылеподавления при массовых взрывах в карьерах / [В.Ю. Тыщук, Л.Д. Ермак, В.М. Ковалев, Ю.Т. Котов] зб. наук. праць Національного гірничого університету – № 33 – Том 2 – Дніпропетровськ, 2009 – С. 125– Бібліогр. в кінці ст.

ЭКСПЕРТНАЯ ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРОЕКТА НА ПРЕДИНВЕСТИЦИОННОЙ ФАЗЕ

**И.В. Артюхова к.э.н., доцент
КЭИ ГВУЗ «КНЭУ им. В. Гетьмана»**

Прединвестиционная фаза проекта играет особую роль во всем жизненном цикле проекта, так как от тщательности всех проведенных исследований во время этой фазы зависит дальнейшая судьба проекта, а также качество и своевременность продукта проекта.

В связи с тем, что на прединвестиционной фазе определяют эффективность проекта, ее проработке уделяют значительное внимание. По данным Всемирного банка и ЮНИДО, затраты на прединвестиционные затраты от всей стоимости

проекта составляют: формирование инвестиционного замысла проекта – 0,2-1 %; исследование инвестиционных возможностей – 0,25-1,5 %; ТЭО строительства – 1-3 % (для небольших проектов) и 0,2-1 % (для крупных проектов).

Итак, после того, как сформирована и одобрена идея проекта осуществляется оценка жизнеспособности и финансовой реализуемости проекта, то есть предварительно определяется общая эффективность реализации проекта.

Для оценки эффективности проекта сравнивают варианты проекта с точки зрения их стоимости, сроков реализации и прибыльности. В результате такой оценки инвестор (заказчик) должен быть уверен, что на продукцию, являющуюся результатом проекта, в течение всего жизненного цикла будет держаться стабильный спрос, достаточный для назначения такой цены, которая обеспечивала бы покрытие расходов на эксплуатацию и обслуживание объектов проекта, выплату задолженностей и удовлетворительную окупаемость капиталовложений.

В качестве базы для сравнения как при наличии ряда альтернативных вариантов, так и единственного варианта принимается так называемая ситуация «без проекта». Это означает, что в случае, например, проекта реконструкции предприятия следует сравнивать показатели проекта с показателями действующего предприятия, а при намерении строить новое предприятие – с ситуацией «без строительства нового предприятия».

Работу по оценке эффективности проекта следует проводить в два этапа. Из альтернативных вариантов проекта выбирается наиболее жизнеспособный. Для выбранного варианта проекта подбираются методы финансирования и структура инвестиций, обеспечивающие максимальную жизнеспособность проекта.

Эффективность проекта оценивают с помощью методов анализа эффективности вариантов проекта. Целесообразно проводить экспертную оценку инвестиционного решения по следующей методике.

Первым шагом реализации методики является определение факторов, которые могут в значительной степени повлиять на успешность выполнения проекта. Среди факторов, оказывающих первостепенное влияние на эффективность инвестиционного проекта, могут быть следующие характеристики: спрос на продукцию проекта; продолжительность проекта; оценка уровня базовых, текущих и прогнозных цен на продукцию проекта; перспективы экспорта продукции проекта; инвестиционный климат в районе реализации проекта; соотношение затрат и результатов проекта.

Второй шаг – факторы располагаются в порядке убывания приоритетности. Для этого определяется, какой из факторов в наибольшей степени повлияет на ход реализации проекта. Далее определяется наиболее существенный фактор из оставшихся и т.д. Получившаяся последовательность заносится в таблицу.

Третий шаг – оценка весомости (ранга) каждого из перечисленных факторов. Сумма рангов всех факторов должна быть равна единице.

Четвертый шаг – проект или варианты одного проекта необходимо оценить по каждому из факторов оценки. Максимальный балл по любому из факторов для проекта равен 100, минимальный – 0.

Пятый шаг – экспертная оценка влияния каждого фактора получается путем перемножения веса каждого фактора на оценку этого фактора для каждого варианта.

Данная методика может применяться как для предварительного отбора наиболее перспективных вариантов осуществления проекта, так и для предварительного определения осуществимости проекта. В первом случае для дальнейшего рассмотрения остаются альтернативы, получившие наивысшие

результаты, во втором – полученная интегральная экспертная оценка проекта сравнивается с определенным заранее «ограничением снизу». Если полученное экспертным путем значение выше установленного предела, проект признается целесообразным.

УДК 338.22.021.1

ОБҐРУНТУВАННЯ ВИБОРУ СИСТЕМ ІНДИКАТОРІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

В.О. Бараннік, к.е.н., с.н.с.,
Регіональний філіал Національного інституту стратегічних
досліджень в м. Дніпропетровську

Не викликає сумнівів теза, що визначення адекватного переліку показників сталого розвитку для різних суб'єктів оцінки (село, невеличке місто, велике місто, регіон, країна чи світ в цілому) є складним завданням. З одного боку, необхідно чітко визначитися щодо основних складових (сфер життєдіяльності) життєво важливих інтересів вищенаведених суб'єктів оцінки, їх взаємовпливу й взаємозалежності та інтегрованої цільової функції яка буде визначати поняття сталого розвитку. З іншого боку, такі системи оцінки повинні бути зрозумілими, доступними для проведення відповідних оцінок й відповідати глобальним цілям сталого розвитку й підпорядкуванню (сумарна оцінка рівнів сталого розвитку підпорядкованих об'єктів оцінки повинна відповідати рівню сталого розвитку об'єкту більш високої ієрархії).

Оточуючий світ є супер складною (містить множину інших різних та взаємодіючих складових) та пристосовуючою динамічною системою. Окремі ж системи, не зважаючи на те, що кожна з них визначається певним рівнем самостійності, залежать від функціонування інших систем і виконують свою роль в підтриманні їх функціонування й розвитку загальної системи в цілому. Таким чином, не можливо дослідити стан життєдіяльності окремої сфери, без дослідження та врахування впливу та взаємовпливу майже всіх інших сфер життєдіяльності.

Саме такий підхід, який, на початкових етапах дослідження стану безпеки такої сфери життєдіяльності як енергетична, визначався інтуїтивно, та полягав в комплексному (багатоаспектному) дослідженні впливу та взаємовпливу окремих складових енергетичної безпеки (ЕнБ) й інших суміжних сфер життєдіяльності, став основою нового квазідинамічного підходу до оцінки рівня ЕнБ та визначення міста й значення даної сфери життєдіяльності в забезпеченні загального сталого розвитку.

В загальному плані можна визначити шість основних підсистем (індивідуальний розвиток, соціальна система, політичне керування, інфраструктура, економічна ситема й ресурси та оточуюче середовище), які можуть бути агрегованя до трьох основних підсистем:

соціальна система (людина і її індивідуальний розвиток, соціальна та політична системи);

екологічна система (ресурси та оточуюче навколишнє середовище);

система забезпечення (економічна система та інфраструктурне забезпечення, в тому числі і паливно-енергетичними ресурсами);

Таким чином, для сталого розвитку загальної системи, повинно бути забезпечено стале функціонування кожної окремої підсистеми, а також

враховані взаємозалежності та взаємовплив даних підсистем. В роботі [1] визначається, що мистецтво керування цими трьома основними системами полягає в тому, щоб підтримувати відносну незмінність стану перших двох систем та з достатньо великою швидкістю змінювати стан третьої системи таким чином, щоб матеріало- та енергоємність життєдіяльності людства (у розрахунку на одну особу) зменшувалися з темпами достатніми для компенсації зростання населення планети. При цьому кожна з вищевизначених підсистем можна розглядати з точки зору уявлення про певного роду потенціалу, який є життєвоважливим для розвитку загальної системи. В даному випадку поняття потенціалу визначає запас чи капітал життєво важливої якості, які можуть розвиватися або знецінюватися і які треба підтримувати на певному рівні.

Необхідно також визначити, що дані підсистеми, як і загальна глобальна система, та їх оточення є динамічним (мінливими). Таким чином, вибрані показники та індикатори сталого розвитку, і окремих підсистем і загальної системи в цілому, повинні враховувати швидкість змін що відбуваються. Це, в значному ступені, визначає пріоритет саме таких показників, як основних показників сталого розвитку.

В цьому контексті не слід забувати, що динамічна поведінка системи буде визначатися не тільки динамікою зміни вхідних ресурсів, аборітним впливу оточуючого середовища, а, в значному ступені, внутрішньою структурою та процесами, які властиві самій підсистемі. Ці процеси, які відбуваються в середині, та пов'язані зокрема з можливістю появи в системі контурів зворотнього зв'язку (ситуації, коли позитивні зміни одного параметра (показника) системи ведуть до негативних змін іншого(інших) параметрів), визначають внутрішню динаміку системи, яка, за своїм значенням може переважати зовнішні впливи.

Таким чином, як показано в роботі Хартмута Боссея [2], відсутність використання системного підходу до визначення показників сталого розвитку (і не тільки) пов'язано з ризиками збору значного обсягу даремної інформації та значних матеріальних витрат, в той час як дійсно важливі показники залишаються за межами вашої уваги. На підставі викладеного в вищенаведеній роботі підходу, автором визначені наступні базові орієнтири, які повинні визначати склад показників та індикаторів сталого розвитку, а саме:

визначених оточенням:

існування – система повинна бути сумісною з нормальним станом оточення та спроможною існувати в цьому оточенні, тобто для підтримки збалансованого стану системи необхідно забезпечити певну кількість матеріальних та нематеріальних (наприклад інформаційних) ресурсів (в тому числі і енергетичних);

ефективність – для збереження обмеженої кількості ресурсів та обмеження впливу на своє оточення система повинна бути ефективною, при цьому ефективність визначає можливість виконання тих чи інших завдань розвитку за рахунок наявних ресурсів та в певні терміни і не завжди відповідає вимогам раціональності;

свобода дій – для виконання вимог сумісності з наявним оточуючим середовищем, система повинна мати здатність до різноманітності засобів, які спроможні справитися з такими вимогами;

безпека – система повинна бути спроможною підтримувати свою життєздатність і в умовах несприятливих змін оточуючого середовища (умовах, які виходять за межі нормального стану);

адаптованість – система повинна бути спроможною змінюватися, адаптуючись та самоорганізуючись, з метою визначення більш адекватних засобів реагування на вимоги, які накладаються оточенням що змінюється;

співіснування – система повинна бути спроможною до модифікації своєї

поведінки, з метою врахування поведінки та інтересів (орієнтирів) інших систем (суб'єктів) присутніх в її оточенні.

визначених самою системою:

репродуктивність – самовідтворюючі системи повинні бути спроможні до такого відтворення;

психологічні потреби – істоти, для яких наявна чутливість, мають і психологічні потреби;

відповідальність – свідомі суб'єкти сталого розвитку несуть відповідальність за скоєне та повинні виконувати нормативні вимоги.

Таким чином, визначені основні вимоги до формування складу показників та індикаторів сталого розвитку, дозволяють не тільки обгрунтовано сформувати систему показників сталого розвитку різних об'єктів оцінки (від невеличкого регіону до глобального рівня), а і стати основою обгрунованого формування показників та індикаторів певної сфери життєдіяльності, в тому числі і енергетичної.

1. *Устойчивое развитие: теория, методология, практика: учебник / под ред. проф. Л.Г.Мельника.– Сумы: Университетская книга, 2009.– 1216 с.*

2. *Показатели устойчивого развития: Теория, метод, практическое использование. Отчет, представленный на рассмотрение Балатонской группы [Электронный ресурс] / Авт. Х. Боссель. Пер. с англ. Тюмень: Изд-во ИПОС СО РАН, 2001. 123 с, режим доступа: <http://www.ipdn.ru/izdaniya-instituta/bossel/>*

УДК 551.4+536.73 (0.062)

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У СФЕРІ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ В КРИМУ

**О.І. Башта, к.е.н.,
Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського,
Кримський науковий центру НАН України і МОН України**

На всіх етапах свого розвитку людське суспільство залежало від енергії, необхідної для задоволення потреб сільського господарства і промисловості. Розвиток виробництва привів до заміни джерел енергії: від дров до атомної енергії, але і досі основними видами енергетичних ресурсів, традиційно використовуваних світовою економікою, є вугілля (28,4 % світового споживання), нафта (35,8 % світового споживання), газ (23,7 % світового споживання) [3].

Сьогодні людство знаходиться в енергетичній кризі, яку багато хто пов'язує з вичерпанням викопних видів палива, але насправді перед людством існує загроза й екологічної кризи: тепловий (термодинамічний) перегрів земної поверхні у зв'язку з антропогенними діями на біосферу і тенденція до втрати стійкості біосфери із-за збільшення антропогенного внеску в енергетику біосфери

Для того, щоб вирішити проблеми двох цих криз у рамках стійкого розвитку регіону необхідно зробити наступні кроки:

- 1) зниження витрат енергії всіма країнами (особливо західними, тому що саме вони, передусім, відповідальні за тепловий перегрів земної поверхні);
- 2) створіння енергетики, що базується на нових, поновлюваних джерелах енергії;
- 3) перебудова в цілому господарства, яке б вписувалося в природну середу, утворювало б із нею інтегральне ціле [8].

Одним з альтернативних джерел енергії сьогодні є сонце. У Криму сонячна

енергія - найбільш потужний і доступний зі всіх видів нетрадиційних і поновлюваних джерел енергії.

Щорічний об'єм сумарного сонячного випромінювання на поверхню Землі складає 795 x 10¹⁵ кВтч. Цей ресурс сонячної енергії можна співвіднести з сумарним об'ємом споживання палива рівним 95,8 x 10¹² кВтч. Таким чином, даний показник в 8330 перевищує сумарні об'єми попиту на енергію. Якщо за основу прийняти площу Землі рівну 149 x 10¹² м² (29 % земній поверхні), то і в цьому випадку об'єм сумарного сонячного випромінювання в 2400 разів перевищуватиме сумарний об'єм попиту на енергію. Не дивлячись на той факт, що лише частка випромінюваної сонячної енергії може бути перетворена, абсолютно очевидно, що існує більш ніж достатній резерв сонячної енергії для задоволення всього світового попиту, за умови, що будуть вирішені супутні технологічні проблеми [6].

Стосовно кримських можливостей частково ці проблеми можна вирішити, використовуючи комбіновані установки, що виробляють одночасно теплову і електричну енергію. Для економії матеріалів, площі і часу збірки установки можна суміщати з дахом будівель і споруд, вбудувавши в кривлю геліосистему для нагріву теплоносія з можливістю установки фотоелементів для вироблення електричної енергії [4, 5].

Максимальна теплова потужність складає близько 0,7 кВт з 1 м², а електрична до 0,15 кВт з 1 м² (за нормальних умов: сонячна освітленість 1000 Вт/м², температура повітря 25 °С, атмосферна маса 1,5). Якщо враховувати, що в установці заповнення сонячними елементами складає від 1/3 до 1/2 площі робочої поверхні, то максимальна питома електрична потужність при мінімальному заповненні складає 0,05 кВт/м². За умови середньої площі кривлі для одного приватного житлового будинку 100 м², максимальна питома теплова потужність комбінованої установки складе 0,7 кВт/м², а електрична 0,05 кВт/м². Комбінована установка дає можливість отримувати електричну енергію, забезпечувати споживача гарячою водою і опалювати житлові приміщення [1, 2].

Таким чином, впровадження інноваційних розробок (фототермоперетворювач сонячної енергії, сонячний концентратор для фотоелектричних модулів, комбіновані сонячні установки) забезпечать споживача електроенергією, цілорічною подачею теплової енергії, економією коштів, а застосування енергозберіжних технологій значно вплине на поліпшення екологічної і економічної обстановки та стійкого розвитку регіону.

1. Башта А.И. Проблемы трансформации хозяйства и стратегического развития региона на базе широкого применения возобновляемой энергии и энергосбережения / А.И. Башта, В.О. Смирнов // Ученые записки ТНУ. – Симферополь, 2009 г. – Т. 22 (61), №2: Экономика и управление – С. 40-44.

2. Башта А.И. Региональные условия развития возобновляемых источников энергии и энергосбережения Крыма / А.И. Башта, В.О. Смирнов // Экономика Крыма. – 2010. - № 4 (33). – С. 108-110.

3. Кибовский С. А., Ефимов С. А., С. К. Петрук С. К. и др. Энергосбережение в Крыму. Приложение к научно-практическому дискуссионно-аналитическому сборнику «Вопросы развития Крыма». - Симферополь: Таврия-Плюс, 2001. - 208 с.

4. Пат. 49033, Україна, МПК Н О1 L 31/00. Фототермоперетворювач сонячної енергії / Кувшинов В.В., Сафонов В.О., Башта О.І. - № 49033; заявл. 19.11.09; опубл. 12.04.10, Бюл. № 7.

5. Пат. 55397, Україна, МПК Н О1 L 31/00. Фототермоперетворювач сонячної енергії / Кувшинов В.В., Башта О.І., - № 55397; заявл. 16.06.10; опубл. 10.12.10, Бюл. № 23.

6. Солнечная энергетика в Крыму :методическое пособие для специалистов и всех интересующихся проблемами использования солнечной энергии : информационно-справочное изд. //С.В. Казаченко, С.А. Кибовский, А.С. Мазинов, Е.В. Николаев, А.С. Слепокуров, В.У. Стоянов : под

ред. Бокова В.А. и Стоянова В.У. - Симферополь: Таврия-Плюс, 2008. – 200 с.

7. Стратегия развития нетрадиционных источников энергии // Разработка плана развития энергетики АПК: проект ЕНУК 9701. – Симферополь: СМ АПК, 1999. – Т. IV. – 469 с.

8. Стратегія енергосбереження в Україні: Аналітично-довідкові матеріали в 2-х томах: Загальні засади енергозбереження / За ред. В.А. Жовтянського, М.М. Кулика, Б.С. Стогнія. – К.: Академперіодика, 2006. – Т.1. – 510 с.

УДК 351:620.9 (477)

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ТА ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

**Т.І. Биркович, к.ю.н., докторант
Чорноморський державний університет імені Петра Могили**

Глобалізація та транснаціоналізація є процесами світової економіки, які сьогодні чинять визначальний вплив на функціонування і розвиток паливно-енергетичного комплексу України. Глобалізація виявляється у зростанні міжнародної торгівлі й інвестицій, диверсифікації світових фінансових ринків і ринків робочої сили, значному підвищенні ролі ТНК у світогосподарських процесах, загостренні глобальної конкуренції, появі систем глобального, стратегічного менеджменту. Серед найголовніших якісних та кількісних ознак та показників, що характеризують розгортання процесу глобалізації слід назвати посилення взаємозалежності економік різноманітних країн, зростання цілісності і єдності світового господарства, в основі яких – дедалі більша відкритість національних ринків, поглиблення міжнародного поділу праці.

Розгортання глобалізації характеризується суперечливим впливом на національні економіки та на весь перебіг сучасного світового господарського розвитку. З одного боку глобалізація небачено розширює можливості окремих країн щодо використання й оптимальної комбінації різноманітних ресурсів, їх більш глибокої і всебічної участі в системі міжнародного поділу праці, з іншого боку – глобальні процеси значно загострюють конкурентну боротьбу, формують ґрунт для маніпулювання величезними фінансовими й інвестиційними коштами, що становить реальну загрозу для країн загрозу для країн із низькими і середніми доходами. Глобалізація світової економіки, прискорювана зростанням конкуренції, впливом НТР, лібералізацією економічної політики та іншими факторами, веде до відносного зменшення національних держав як основної ланки економічної діяльності. Усі принципи й тенденції цих процесів повною мірою стосуються і України, а також об'єкта цього дослідження – паливно-енергетичного комплексу. Починаючи з становлення економічної незалежності України, процеси глобалізації та транснаціоналізації є одними з визначальних у розвитку вітчизняного паливно-енергетичного комплексу. Нині одне з чільних місць у торговельному балансі України належить продукції енергетичної галузі, саме нафтові компанії є одними з найвпливовіших іноземних ТНК в Україні. ПЕК відіграє одну з визначальних ролей у залученні України до процесів глобалізації та транснаціоналізації світової економіки, є одним з факторів міжнародної конкурентоспроможності нашої держави на ринках різноманітних товарів та послуг, гарантом економічної безпеки держави. Тому головне завдання країн із так званими виникаючими ринками (і України в тому числі) – мінімізація вразливості щодо зовнішніх шоків, впливу зовнішніх факторів.

Світовий рівень глобалізації визначається зростаючою економічною залежністю країн і регіонів, переплетінням їхніх господарських комплексів та економічних систем. Взаємозалежність – головна риса глобалізації світової економіки. Саме ця характерна риса процесу глобалізації визначила необхідність дослідження взаємозалежності суб'єктів євразійського ринку палива, принципи та результати якого продемонстровано у третьому розділі роботи.

В ситуації динамічної транснаціоналізації, виникнення глобальних фірм і глобальних за своїм характером галузей створюються нові умови, за яких формування багатогалузевих господарських комплексів навіть в найбільших країнах з самого початку має орієнтуватися на участь в МПП.

ТНК стали головним суб'єктом світової економічної діяльності в світовому економічному просторі, що модернізується. Транснаціоналізація є процесом посилення світової інтеграції внаслідок глобальних операцій ТНК. Транснаціоналізація – це якісно новий етап інтернаціоналізації господарського життя, який характеризується різким зростанням ролі зовнішніх факторів розвитку всіх держав. Перехід транснаціональних корпорацій до створення єдиних систем інтегрованого виробництва означає тим самим посилення взаємозалежності країн, появу її нових форм і напрямків Конкурентоспроможність економіки країни, таким чином, все більше визначається ступенем її залучення до глобально функціонуючих комплексів, які формуються значною мірою на основі внутріфірмового поділу праці ТНК та їх активних трансграничних операцій.

Однією з характерних рис процесу глобалізації та транснаціоналізації є зростання відкритості національних господарств, і, відповідно, посилення конкуренції на внутрішніх ринках. Паливно-енергетичний комплекс України належить до тих секторів економіки, де ці процеси проявляються особливо гостро у зв'язку з входженням на ринок іноземних транснаціональних компаній. Відсутність достатніх запасів власних енергоресурсів зумовила залежність паливно-енергетичної галузі від російських транснаціональних компаній. Для дослідження ситуації, що склалася на ринку нафти і нафтопродуктів України доцільно використати теоретичні основи конкуренції. Розглянемо вплив іноземних транснаціональних компаній на паливно-енергетичний комплекс України на прикладі нафтового сегменту національного ринку енергоносіїв. Попередній аналіз ситуації на цьому сегменті виявив потребу аналізу ситуації на ринку нафти в Україні на предмет відповідності таким формам конкуренції – монополія, олігополія, олігопсонія, дуополія, монополістична конкуренція та досконала конкуренція. У даному аспекті вважаю доцільним аналіз ринків згаданих енергоносіїв та послуг по їх транспортуванню.

Постачальниками нафти в Україну виступають кілька крупних російських компаній. Однак, умови експорту нафти з Росії, яку здійснюють ці компанії, контролюються Російською Федерацією. Остання таким чином має значний вплив на кінцеву ціну російської нафти для українських споживачів. Звідси можемо охарактеризувати ситуацію на ринку російської нафти України як монополію.

Згідно з оцінками вітчизняних науковців, за мобільністю, здатністю до трансформації зв'язків і організаційних структур, швидкістю реакції на імпульси НТР вони набагато перевершують національні бо регіональні форми господарських утворень. На відміну від них ТНК не прив'язані до тієї чи іншої території, а отже здатні з'єднати фактори виробництва різної державної

належності і брати участь в освоєнні ринків у будь-якій частині світу. Організаційна й управлінська здатність ТНК інтегрувати фактори виробництва у всесвітньому масштабі і реалізувати переваги власності і розміщення, роблять їх високоефективним агентом економічної діяльності.

Слід зазначити, що український паливно-енергетичний комплекс у своїй діяльності більше спирається на переваги внаслідок загального управління, у той час, як російські ТНК максимально намагається використовувати і той і інший види переваг. Так, переваги філії ТНК порівняно з новою фірмою, що створюється є перш за все перевагами ПЕК України, однак активні дії російських ТНК на українському ринку нафти і нафтопродуктів, розширення їх майнових та немайнових активів зумовлюють зменшення ролі цих переваг у конкурентній боротьбі між українськими та російськими виробниками палива.

Переваги внаслідок транснаціоналізації – посилення всіх відзначених переваг унаслідок більш широких можливостей – поки що більш широко використовуються транснаціональними компаніями, хоча значний потенціал для їх використання є і у вітчизняної паливно-енергетичної галузі. Наступний вид переваг власності - переваги сприятливішого доступу до міжнародних ринків та/чи кращого знання їх. Тут замість доступу до міжнародного ринку розглядається доступ до ринку нафти і нафтопродуктів України. Для максимального використання цих переваг український ПЕК має всі передумови, однак слід наголосити на потребі посилення контролю за входженням на український ринок палива російських компаній.

УДК: 332.3:631.1.016(477)

РЕФОРМУВННЯ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ЯК УМОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

**О. В. Бінковська,
Одеський державний аграрний університет**

Сьогодні вже ні у кого не виникає сумнів, що раціональне землекористування сприяє сталому розвитку агропромислового комплексу і економіки в цілому. Ось чому велике значення має реформування агропромислового комплексу, основою якого є створення ринку землі. Передбачається зняти мораторій на куплю-продаж землі з 1 січня 2012 року. Прискорення куплі-продажу землі в Україні можуть стримувати розвиток продуктивних сил в агропромисловому комплексі.

В сучасних умовах створити ефективний ринок землі неможливо.

По-перше, значна частина сільськогосподарських підприємств мають низьку рентабельність, а тому нездатні придбати землю.

По-друге, життєвий рівень населення не дозволяє придбати нерухомість, більша частка мешканців села – пенсіонери, які не то, що купувати, а й обробляти землю не можуть. Тому існує реальна загроза, що землю можуть скупити вітчизняні олігархи або багаті іноземці. Слід відзначити, що Україна, яка має погану демографічну ситуацію, має кордони з країнами, де швидко зростає населення. Тому існує можливість, що наші землі можуть стати об'єктом міграції. Протистояти цим тенденціям можна лише шляхом оздоровлення економіки.

В-третьє, в Україні відсутня правова, законодавча база для куплі-продажу землі. В країні відсутній єдиний кадастр землі, не має державного закону об економічній оцінці землі. Все це створює умови для різних корупційних схем

захоплення українських земель, ціна яких з роками буде тільки зростати.

В-четвертих, вкладати капітал у придбання земельної власності можуть дозволити лише багаті країни. Американський економіст Джекоб Озер у своїй книзі «Повинні лі люди голодувати?» ще у 1959 році вважав, що ресурси вкладені у купівлю землі, втрачені для довгострокових капіталовкладень, обмежують витрати на покращення родючості, ірригацію, придбання машин, добрив. Тому село не отримає серйозних агроінвестицій і не зможе збільшити виробництво сільгосппродукції.

Історичний досвід розвинутих країн свідчить, що ринок землі має право на існування. Він необхідний як засіб розвитку аграрного сектора, який забезпечує підняття продуктивності і ефективності сільськогосподарського виробництва. У той же час у цих країнах введені жорсткі заходи державного регулювання ринку землі сільськогосподарського призначення, акцент роблять на оренду. Ось чому викликає інтерес реформування землекористування у постсоціалістичних країнах Європи. Так, у Польщі, Румунії, Угорщині, Чехії, Словачії продаж земель обмежена і жорстко регламентується державою. Після об'єднання Західної та Східної Німеччині сільськогосподарські землі стали державною власністю, яка здається в оренду з правом у майбутньому викупу. Орендатор, придбавший землю, не має права продавати її на протязі двадцяти років [1].

Інакше проводились реформи землекористування у Латинській Америці. Їх результатом стали латифундії з наємними робітниками. Причому значна частина земель знаходиться у приватній власності іноземців. Само сільське господарство цих країн не відрізняється високою ефективністю. Ось чому, якщо своєчасно не будуть зроблені «корективи» земельної реформи, Україні загрожує участь країн Латинської Америки. Тому збереження української землі повинно стати для суспільства головною метою у ХХІ столітті.

Приватні землевласники не здатні вирішати екологічні проблеми, адаптуватися до змін клімату, зменшити потенційні збитки. Для вирішення цих проблем потрібні мільярди доларів. Звичайно, таких коштів в бюджеті держави не має, але вона може «створити» такі умови платного землекористування, які дозволять «акумуляувати» ці гроші і направити на вирішення проблем агропромислового комплексу.

Таким чином можна зробити висновок, що земельна реформа буде сприяти сталому розвитку України. В той же час, реформа повинна бути скорегована, обмежена купівля-продаж землі, акцент зроблений на оренду.

В сучасних умовах у розвитку орендних відносин зацікавлені майже всі власники землі. Це пояснюється відсутністю у власників земельних часток (паїв) достатніх коштів, техніки тощо, а також бажання та відповідної освіти і нездатністю за віком та станом здоров'я для самостійного ведення виробництва.

Сучасний стан ринку оренди земель Одеської області характеризується високою пропозицією і обмеженим попитом, унаслідок чого середня орендна плата перевищує законодавчо встановлену нижню межу (1,5%) усього на 0,1%. Середній рівень орендної плати в Одеській області не забезпечує власникам землі рівновеликий прибуток на рівновеликий капітал.

При запровадженні ринкових конкурентних умов щодо формування розмірів орендної плати за використання земель державної форми власності можна досягнути підвищення надходжень до місцевих бюджетів майже в 2 рази. У досліджуваних районах розмір орендної плати збільшиться: у Овідопільському

районі до 7,0 грн/кв.м, у Біляївському районі до 4,56 грн/кв.м, в Арцизькому районі до 4,29 грн/кв.м, у Болградському районі до 4,31 грн/кв.м, у Кілійському районі до 3,76 грн/кв.м, у Ренійському районі до 2,77 грн/кв.м.

У сільськогосподарських підприємствах витрати на оренду становлять понад 10% усіх витрат на виробництво. Доцільно включати орендну плату до складу собівартості продукції сільського господарства, що в подальшому може вплинути на рівень рентабельності сільськогосподарського підприємства. Останнім часом при вирішенні складних проблем щодо використання землі в сільськогосподарських підприємствах спостерігається негативна тенденція ігнорування поняття земельної ренти, яка є джерелом виплат за оренду землі.

Реформування колективних сільськогосподарських підприємств у формування ринкового типу, як правило, проходило у співвідношенні 1:3. Паралельно з цим відокремлювалися господарства без набуття статусу юридичної особи, власники яких за рахунок належної їм земельної частки (паю) розширювали своє особисте селянське господарство. В середньому в межах одного формування відокремлюється близько 125 таких господарств. Це свідчить про значне зменшення розмірів новостворених агроформувань. Встановлено, що фермерські господарства не виправдовують сподівань селян і стали домінуючою формою господарювання, внаслідок чого їх кількість почала скорочуватися.

Заходи, які на даний час упроваджуються в області по охороні земель з року в рік скорочуються і не можуть виправити негативні тенденції в землекористуванні. Для повного оздоровлення ситуації потрібне відпрацювання комплексного механізму на основі адміністративно-правових та економічних заходів.

Ефективність ведення сільськогосподарського виробництва в цілому, і ефективність використання землі, зокрема, залежить від матеріально-технічної бази господарства, а також (від особистих якостей керівника господарства, його вміння здійснювати управління за нових умов. Тому аналіз ефективності використання землі різними організаційно-правовими формами на сучасному етапі не дають змоги виявити більш серед них ефективних.

Все це свідчить, що науково-обґрунтована реформа в землекористуванні буде сприяти сталому розвитку економіки АПК і країни в цілому.

1. Осипчук С. Землерозвод. – Зеркало недели, 12 февраля 2011 г.

УДК 631.14

ІННОВАЦІЙНА СПРИЙНЯТЛИВІСТЬ У СФЕРІ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ – ВАЖЛИВА УМОВА ПЕРЕХОДУ ДО СТАЛОГО РОЗВИТКУ

**О.В.Бліннікова,
Головне управління статистики в Івано-Франківській області**

Забезпечення здатності подальшого збалансованого розвитку для збереження не менших можливостей щодо природних ресурсів і екологічних умов у майбутньому є ознакою переходу до сталого розвитку. Йдеться про запровадження одночасного, комплексного, системного підходу до розв'язання завдань поліпшення екології, соціальних проблем та задоволення економічних потреб. Ефективне використання природних ресурсів – важлива умова виходу України з економічної кризи і поступового переходу до сталого розвитку [1, с.29].

Досвід економічно розвинених країн світу засвідчує, що запровадження прийнятних моделей формування та реалізації стратегії сталого розвитку не можливе без прискореного розвитку інноваційної сфери.

Інноваційна діяльність у сфері відтворення природних ресурсів являє собою складний процес перетворення нової ідеї в безпосередній соціально-економічний результат, який характеризується великою кількістю складових елементів, напрямів і форм.

Інноваційний процес включає в себе всі наукові, технологічні, організаційні, фінансові та комерційні дії, що реально призводять до здійснення інновацій або задумані з цією метою. Деякі види інноваційної діяльності є інноваційними самі по собі, інші – хоча й не мають цієї властивості, але теж необхідні для здійснення інновацій.

Інноваційна сприйнятливість – здатність економічної системи створювати та впроваджувати інновації – виступає за сучасних умов одним з чинників як економічного зростання так і забезпечення ресурсозбереження й екологічної безпеки.

Процес відтворення природних ресурсів держави в цілому, окремих територій, регіонів спрямовується здебільшого на розв'язання питань щодо потреб їх експлуатації. Найбільш поширеними інноваційними розробками виступають роботи зі створення та впровадження ресурсозберігаючих та безвідходних технологій у виробництво. Водночас забезпечення інноваційних заходів у напрямках поліпшення, збереження та охорони природних ресурсів, є явно недостатнім. Природоохоронні інновації мають запроваджуватися з метою створення нової або суттєво вдосконаленої продукції, товарів, послуг, нового процесу, організаційного чи маркетингового методу.

Результатом інноваційної діяльності має стати створення кращих вигод для раціонального використання природних ресурсів та довкілля. Вигоди для довкілля можуть бути як основною метою інновацій, так і результатом досягнення інших інноваційних цілей. Зокрема, розробка принципово нових технологічних схем та методів промислового виробництва, які виключають шкідливі викиди в навколишнє середовище, зменшення обсягу сировини, матеріалів та енергоспоживання на одиницю продукції, заміна матеріалів на такі, які містять меншу кількість забруднюючих або шкідливих речовин, зменшення рівня забруднення ґрунтів, води чи повітря, впровадження новітніх способів утилізації відходів лісопильно-деревообробних виробництв, рециркуляція відходів, води, матеріалів тощо[2].

Для досягнення раціонального та ефективного природокористування важливе місце має відводитися визначенню його пріоритетів, а в основу практичних дій з реалізації головних пріоритетних напрямів слід покласти регіональний підхід. Серед пріоритетних напрямів поліпшення відтворювального процесу природних ресурсів, а відповідно і напрямів застосування інновацій у Івано-Франківському регіоні, можуть розглядатися:

- охорона природного комплексу шляхом створення мережі природоохоронних об'єктів, зменшення рівня забруднення атмосферного повітря, водних екосистем, ґрунтів, запобігання зсувним процесам, переробка промислових відходів, поліпшення екологічної безпеки людей;
- формування інфраструктури рекреаційного бізнесу на ринкових засадах з використанням природних, кліматичних, туристичних ресурсів та об'єктів; створення мережі закладів стаціонарної та короткострокової рекреації;
- запровадження сільськогосподарських виробництв з вирощування екологічно чистих продуктів харчування, лікарських трав, інших товарів для забезпечення туристів та місцевого населення з впровадженням заходів захисту землі від забруднення;

- збереження та нарощування лісистості, якості та стійкості лісів, впровадження біологічних методів боротьби з шкідниками, благоустрій шляхів, облаштування місць відпочинку, створення підприємств малого бізнесу для випуску сувенірів та іншої продукції;
- освоєння у промисловому виробництві нових технологій, які не забруднюють навколишнє середовище, забезпечують ресурсозбереження та є екологічнобезпечними;
- науково-обґрунтоване регіональне розміщення виробництва; розробка та застосування у практиці господарської діяльності екологоекономічних нормативів, показників, стандартів, врахування вимог екологічної безпеки при здійсненні структурної перебудови, формування якісної структури споживання на основі принципів раціональності та безвідходності.

Івано-Франківська область вирізняється серед інших областей України високою динамікою розвитку приповерхневої частини геологічного середовища, обумовленого дією як внутрішніх сил Землі, так і зовнішнім впливом природних та антропогенних чинників. Крім того, на території області широкий розвиток мають такі небезпечні геодинамічні процеси: зсуви, природний та техногенний карст, селі, водна ерозія, площинний змив та інші. Посилення проявів екзогенних геологічних процесів протягом останніх років підвищило рівень екологічного ризику території, призвело до руйнування житлових та промислових об'єктів, доріг, мостів, ліній електропередач.

Зсувні процеси особливо широко розвинуті в передгірських і гірських районах. Враховуючи кризові умови необхідно на науковій основі організувати вивчення динаміки цих небезпечних екзогенних геологічних процесів та запровадити систему природоохоронних заходів з попередження зсувів, особливо в районах їхньої підвищеної активності.

Напрямки тематичних досліджень більшості наукових та науково-дослідних організацій області спрямовуються на вирішення саме актуальних регіональних проблем. Зокрема, це розробки науково-дослідного інституту нафтогазової енергетики і екології Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу, Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, Івано-Франківського державного медичного університету, Українського науково-дослідного інституту гірського лісівництва ім. П.С. Пастернака, Івано-Франківського науково-дослідного проектного інституту землеустрою, науково-дослідного інституту ВАТ «Укрнафта» та інших. Збільшується кількість та якісний рівень наукових та науково-технічних робіт, в яких зростає частка виконаних робіт інноваційного спрямування. Водночас співпраця науково-дослідних організацій з виробниками, іншими підприємствами в галузі розробки та впровадження нових продуктів, технологій, методів, інституціями підтримки інноваційного та наукового розвитку є недостатньою, зусилля їх не об'єднані, регіональна інноваційна інфраструктура діє фрагментарно і не охоплює всі ланки інноваційного процесу.

Виникає необхідність створення єдиної системи регіонально-економічного регулювання і контролю за відтворенням природних ресурсів регіону, дотриманням екологічних стандартів, забезпеченням якості навколишнього середовища на інноваційній основі. Доцільним було б створення єдиного органу, який ефективно і цілеспрямовано регулюватиме та контролюватиме процеси відтворення, збереження, охорони й примноження природних ресурсів, навколишнього середовища загалом, а також реалізацію заходів екологічного призначення у відповідності до чинного законодавства. До компетенції таких місцевих органів управління мають входити заходи щодо реалізації стратегії охорони довкілля конкретного регіону: встановлення гранично допустимих норм забруднення; застосування економічних регуляторів природокористування, введення обмежень

на виробничу діяльність, пов'язану із забрудненням навколишнього середовища, сприяння інтенсифікації інноваційної діяльності у сфері природокористування.

1. Данилишин Б.М. *Економіка природокористування: підруч./ Данилишин Б.М., Хвесик М.А., Голян В.А. –К.: Кондор, 2010. – 465с.*
2. *Програма розвитку науково-технічної та інноваційної діяльності області до 2015 року: Рішення Івано-Франківської обласної ради від 05.06.2009 № 803-30/2009 //Режим доступу:<http://www.if.gov.ua>.*
3. *Стан довкілля в Івано-Франківській області в 2009році: економічна доповідь/ Івано-Франківськ: Головне управління статистики в Івано-Франківській області, 2010. – 36с.*

УДК 338.242.4

ПОСИЛЕННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ АНТИКРИЗОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: ДОСВІД ЧЕСЬКОЇ ТА СЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІК

**Т.В.Боліла, асп.,
Науково-дослідний економічний інститут (НДЕІ) Міністерства
економічного розвитку і торгівлі України**

На сучасному етапі для забезпечення сталого розвитку країни необхідним є подолання негативного впливу наслідків світової фінансової кризи, виважена зовнішньоекономічна політика та підтримка національного виробника. Міжнародний досвід свідчить, що пакети основних антикризових заходів багатьох країн містять: підтримку експорту і збільшення кредитних потоків, скорочення витрат, підтримку підприємництва та інвестицій в економіку країни, боротьбу з безробіттям, підтримку транспортної інфраструктури, впровадження національних проектів, в першу чергу екологічних і інфраструктурних тощо. Так, наприклад, Національною економічною радою Чеської Республіки (ЧР) для протидії впливу світової фінансової економічної кризи було передбачено інвестувати в антикризові заходи 75 млрд. чes. крон (2 млрд. 679 млн. євро), майже 2% ВВП. На 2007-2013 рр. Чехії з європейських фондів передбачається виділити 26,7 млрд. євро. Пріоритетними є проекти, метою яких є підвищення конкурентоспроможності, поліпшення інфраструктури і стану навколишнього середовища. На стан чеської економіки негативно впливала світова фінансова та економічна кризи, спостерігався помітний спад інвестиційної активності, пов'язаний, в першу чергу, зі зниженням попиту на товари, що експортуються чеськими виробниками, небажанням інвесторів в умовах економічного спаду розширювати і модернізувати виробництво. За 2009 рік показник ВВП країни знизився на 4,1%, що є найгіршим показником за існування з 1993 року Чеської Республіки. Спад промислового виробництва, який розпочався у листопаді 2008 року, продовжувався протягом 2009 р. і склав 13,4%. Найбільше зниження спостерігалось у галузі машинобудування, де виробництво машин і устаткування знизилось на 27,2%, виробництво легкових автомобілів скоротилося на 10,2%, металоконструкцій на 21,8%. Значне падіння спостерігалось також у галузі металургії. Внаслідок світової фінансової та економічної кризи експорт та імпорт ЧР на продовжував зменшуватися і зовнішньоторговельний обіг скоротився на 24,9%. Протягом 2009 року експорт чеських товарів скоротився на 24,2%, імпорт на 27,6%, у порівнянні з

передкризовим роком. Найбільше експорт знизився: на транспортні засоби, залізо та сталь, скло та вироби зі скла, пластмасові вироби, електроніку, меблі, папір, металовироби. Державний борг ЧР станом на 1 січня 2009 р. складав 51803 млн. дол. США, на кінець року 62959 млн., що на 11156 млн. дол. США більше (на початок 2010 р. - 36,7% ВВП). У зв'язку зі значним зростанням дефіциту державного бюджету у 2009 р. Уряд Чеської Республіки затвердив пакет антикризових заходів щодо зниження дефіциту бюджету у 2010 р. з 230 млрд. чеських крон до 155,3 млрд. чеських крон (відповідно 9,2 млрд. євро і 6,3 млрд. євро). Міністерство фінансів ЧР запропонувало зменшити соціальні виплати, збільшити деякі податки і на 4% понизити заробітну плату в бюджетній сфері.

Уряд Чеської Республіки затвердив план короткострокових та середньострокових заходів щодо подолання наслідків економічної кризи, розроблений Міністерством фінансів ЧР, що передбачав: створення додаткових умов для просування чеської продукції на ринки інших країн; збільшення надходжень іноземних інвестицій; зменшення дефіциту бюджету; сприяння розвитку підприємницької діяльності; зменшення безробіття; продовження пенсійної реформи, яка встановлює збільшення пенсійного віку та інші заходи. У Чеській Республіці прийняті та діють: Антикризові заходи, розроблені Національною економічною радою, щодо протидії впливу світової фінансової економічної кризи та підтримки національного виробника; Антикризові заходи по зниженню дефіциту державного бюджету Чеської Республіки; Програма короткострокових та середньострокових заходів щодо подолання наслідків економічної кризи тощо.

У Словацькій Республіці (СР) протягом 2009 р. відбувалось значне зниження темпів економічного розвитку, обумовлене дією світової фінансової та економічної кризи: за даними Статистичної адміністрації СР, ВВП за 9 місяців 2009 р. у поточних цінах знизився на 6,7% порівняно з відповідним періодом 2008 р. і склав 46,828 млрд. євро. У структурі ВВП частка промисловості становила 27,8%, оптової та роздрібною торгівлі – 15,2%, транспорту та телекомунікацій – 11,0%, будівництва – 8,5%. Зниження ВВП відбулось внаслідок загального спаду виробництва у більшості сфер національної економіки СР, зменшення обсягів експорту та імпорту товарів і послуг, зниження споживання населенням внаслідок падіння купівельної спроможності. Загальний спад словацької економіки в умовах глобальної економічної кризи підсилювався фактором високої залежності економіки СР від іноземного капіталу. Обсяг випуску промислової продукції за 2009 рік склав 85,4% по відношенню до попереднього року. Середньомісячна заробітна плата в СР у 2009 році становила 751,27 євро, найбільша – у працівників інформаційно-телекомунікаційної галузі (1541,91 євро), найнижча – у сфері обслуговування готелів і ресторанів (341,16 євро). Індекс номінальної середньомісячної зарплати за 2009 рік склав 102,2%, а реальної – 100,6%. Рівень зареєстрованого безробіття на кінець січня 2010 року становив 12,9%. Зовнішній борг СР станом на кінець жовтня 2009 року складав 69,565 млрд. дол. США. Загальне зовнішньоторговельне сальдо Словаччини на кінець листопада 2009 р. було позитивним і складало 1313,4 млн. євро. При цьому загальний обсяг експорту за 11 місяців досяг величини 36 463,4 млн. євро (зменшення на 21,8% у порівнянні з відповідним періодом 2008 року), а імпорту – 35 150,0 млн. євро (зменшення на 25,2%).

Аналіз зовнішньої торгівлі Словацької Республіки за територіальною

направленістю показує, що найбільші обсяги зовнішньоторговельного обігу Словаччини (93,1% експорту та 71,7% імпорту) припадають на Європу. В аспекті основних економічних угруповань, найбільшим зовнішньоекономічним партнером СР є: ОЕСР – 86,4% словацького експорту та 70,4% імпорту, а також Європейський Союз-27: 85,1% словацького експорту і 67,4% словацького імпорту. Серед країн світу найбільшим партнером Словацької Республіки за зовнішньоторговельним обігом є Німеччина, в якій зосереджено 20,2% словацького експорту та 16,3% імпорту. З країн СНД – Російська Федерація: 4,1% словацького експорту і 9,1% імпорту, що цілком обумовлено імпортом до СР російських енергоносіїв.

Внаслідок орієнтації економіки СР на поглиблення інтеграції країни до загальної економіки ЄС вирішальний вплив на неї чинить економічна ситуація в Євросоюзі в цілому. З 2007 р. Уряд СР успішно реалізовував державну стратегію розвитку на 2007-2014 рр., досягнувши бурхливого економічного росту. Позитивна динаміка економічного росту країни була перервана з останнього кварталу 2008 р. глобальною фінансовою та економічною кризою, що вимусило керівництво СР здійснити певний відхід від зазначеної стратегії та впровадити так званий "Сукупний план дій" – пакет антикризових заходів, спрямований на підтримку словацької економіки в умовах фінансової і економічної кризи. Зазначеним планом передбачались: інтенсивне використання єврофондів, підтримка інновацій та доступність до фінансових джерел, що мало реально допомогти національній економіці та зменшити вплив на неї фінансової кризи без перегляду держбюджету на 2009 рік. Одним з ключових пунктів плану антикризових дій стало інтенсивніше використання коштів єврофондів.

З початку 2010 р. у Словацькій Республіці спостерігались процеси поступового виходу з економічної кризи. Даними Статистичної адміністрації СР підтверджується, що темп економічного відновлення нарощується і перевищує прогнозовані наприкінці 2009 р. показники. Головними галузями, які забезпечують економічне зростання, залишаються автомобільна промисловість та суміжні виробництва, а також приладобудування. Але, у той же час, у країні продовжується повільний ріст рівня незайнятості населення, припинення якого очікується аналітиками лише наприкінці 2011 року.

УДК 504 + 364.254

МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ В РЕШЕНИИ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ УСТОЙЧИВОГО РЕГИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ

**С.Л. Брошкова, доктор PhD,
Институт проблем рынка и экономико-экологических
исследований НАН Украины**

Мировые тенденции в экономической политике регионального развития свидетельствуют о том, что социально-экономическое развитие регионов в условиях трансформационных процессов в значительной степени определяется величиной и мерой использования компонентов природно-ресурсного потенциала, совокупность которых выражается в виде интегрального регионального ресурса. Поэтому необходимо в каждом регионе

сформировать основные стратегические направления социально-экономического развития, предполагающие мобилизацию интегрального потенциала региона, обеспечивая тем самым, социальную, экономическую и экологическую стабильность территориальных образований. Данный подход требует разработки эколого-экономических механизмов, обеспечивающих устойчивое региональное развитие в современных условиях.

Достижение этой цели предполагает решение задач региональной экономики, которые могут быть объединены в три группы: экологические (нарушение устойчивости природных систем), экономические (сокращение резервов экономического роста) и социальные (увеличение затрат, связанных с решением социальных проблем региона). Основными критериями оценки роли различных территорий в социально-экономическом и экологическом развитии региона являются обеспечение экологического равновесия региона; полноценное выполнение функций (информационных, рекреационных и др.) регионального значения; эффективное функционирование производственного комплекса.

Предлагаемая методика предусматривает возможность расчета интегрального показателя, характеризующего уровень эколого-экономического развития территории (региона), на основе ранжирования величины которого возможно определить рейтинг отдельных административно-территориальных образований (городов, районов) Одесской области. С помощью аппарата корреляционно-регрессионного анализа из общей совокупности показателей, нами сформирована группа показателей, в наибольшей степени отражающих характеристику уровня эколого-экономического развития территории. Как правило, исходные показатели имеют различную размерность (т, %, грн) и различную принадлежность (десятки, доли единиц, положительные и отрицательные) и различную природу происхождения (социально-экономические, экологические), что затрудняет соизмерение различных исходных показателей.

Так, в целях получения общей характеристики уровня эколого-экономического развития территории, необходимо определить для каждой однородной группы первичных показателей и совместно по всем однородным группам интегральные показатели. При этом необходимо установить граничные значения интегральных показателей – минимальное значение «0», максимальное значение – «1». Таким образом, построение иерархической системы формирования интегральных показателей устойчивого социально-эколого-экономического развития территории предполагает выполнение следующих этапов. Интегральная оценка позволяет выделить три типа территориального распределения районов по степени остроты проблем в экономическом, социальном и экологическом развитии: относительно устойчивые, стагнирующие и депрессивные. Такое ранжирование может быть спроектировано на любой уровень иерархии показателей, т.е. позволит принимать управленческие решения, направленные на решение наиболее актуальных проблем на необходимом в данный момент уровне детализации. Вместе с этим зависимость показателей от времени позволяет прогнозировать динамику показателей, характеризующих социально-эколого-экономическое развитие региона и относительно этого разрабатывать региональные программы на конкретный временной период.

Предлагаемый эколого-экономический механизм устойчивого развития региона позволит выработать направления использования территорий области

с позиции рационального природопользования с учетом функционального зонирования, хозяйственных интересов экономических субъектов, необходимости решения социальных вопросов и оздоровления окружающей среды. Вместе с этим, мы предлагаем учитывать, что техногенные объекты отражают структуру использования территории, которые имеют источник загрязнения окружающей среды, в качестве которых выступают открытые гидрогеологические системы, строительство, объекты выделения загрязняющих веществ и др. Нейтрализацию техногенного воздействия на окружающую среду следует рассматривать как основное направление, обеспечивающее повышение устойчивости территориальных образований и позволяет учитывать при этом взаимодействия экономических субъектов и экологических процессов.

Главной задачей реализации нейтрализации последствий техногенеза, является ликвидация воздействий на природную среду и, как правило, предполагает разработку технологических мероприятий, которые предусматривают очистку производственных и бытовых отходов, фильтрацию выбросов в атмосферу и стоков загрязняющих веществ в акваторию, а также рекультивацию окружающих земель.

Таким образом, нейтрализация последствий техногенеза может принимать следующие формы: сокращение объемов добываемых природных ресурсов, что возможно при реализации комплексного использования основных видов ресурсов, необходимых для промышленного производства, комплексного использования всей совокупности компонентов природно-ресурсного потенциала, посредством внедрения инноваций с целью совершенствования добывающих технологий; максимально возможное сохранение и восстановление компонентов природно-ресурсного потенциала, которые необходимы для организации и функционирования территориальных хозяйственных систем путем внедрения современных норм использования, экологического мониторинга состояния окружающей среды, совершенствования системы экологических платежей, сохранения и создания лесопарковых зон и национальных природных парков; рациональное использование территории для организации и функционирования элементов материально-технической инфраструктуры населенных мест посредством создания санитарно-гигиенических условий для проживания населения (системы водоснабжения и канализации, системы газообеспечения, системы очистки воды и сточных вод, внедрение инновационных технологий для утилизации мусора и производственных отходов).

1. *Баландин Р.К. Геологическая деятельность человечества: техногенез. Минск.: Научная мысль, 1979. – 304 с*
2. *Буркинский Б.В., Степанов В.Н., Харичков С.К.. Природопользование: основы экономико-экологической теории. – Одесса: ИПРЭЭИ НАН Украины, 1999. – 350 с.*
3. *Гранберг А.Г. Моделирование социалистической экономики. М.: Экономика, 1988. – 486 с*
4. *Даванков А.Ю. Социально-экономическая оценка природно-техногенных комплексов. Екатеринбург.: УрО РАН, 1998. – 232 с.*
5. *Даванков А.К. Оленьков В.Д., Безганс В.З. Нейтрализация техногенеза на нарушенных территориях населенных пунктов. Екатеринбург.: УрО РАН, Препринт, 1998. – 64 с.*
6. *Добрынин А.И. Региональные пропорции воспроизводства. – Л., 1997 г. – 347 с.*
7. *Реймерс Н.Ф. Природопользование: Словарь-справочник. М.: Мысль, 1990. – 637с.*
8. *Филипенко А.С. Цивилизационные измерения экономического развития. – К.: Знання України, 2002. – 31 с.*

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА СВІТОВУ ЕКОНОМІЧНУ СИСТЕМУ

І.М. Буценко к.е.н., доц.
КЕІ ДВНЗ «КНЕУ ім. В. Гетьмана»

Глобалізація економічного простору – складна, багатоаспектна проблема, яка виникла і розвивалась в просторі і часі за діалектичними законами і на сьогоднішній день набула такого впливу на економічні процеси всередині національних економік, що визначає основні вектори їхнього розвитку та ставить перед урядами держав задачі, що потребують негайного вирішення. Глобалізацію розглядають, як процес, що долає територіальні і культурні кордони країн, створює можливість для вироблення національно орієнтованих зовнішньоекономічних стратегій в рамках нових реальностей. Глобалізація характеризується наступними особливостями, що визначають її вплив на світову економічну систему:

1. Лібералізацією зовнішньої торгівлі. Міжнародна торгівля характеризується динамічним розширенням складу учасників ГАТТ/СОТ, що призводить до зміни політики протекціонізму і зростання рівня відкритості національної економіки не тільки для товарних, але й фінансових потоків; у процесі лібералізації міжнародної торгівлі беруть участь не тільки розвинені, але й країни, що розвиваються, і країни з транзитивною економікою.

2. Розвитком транспортної та комунікаційної інфраструктури. Зменшення транспортних витрат призвело до активізації розміщення виробничих потужностей великих компаній за межами національних кордонів, які зберігають при цьому цілісність технологічного процесу та процесу управління.

3. Збільшенням темпів росту валових міжнародних фінансових ресурсів за рахунок розвитку ринку прямих іноземних інвестицій, міжнародних операцій з цінними паперами, міжнародних валютних операцій та збільшення обсягів зустрічної торгівлі.

4. Революцією в технологічних процесах, що призвело до зміни структури національних економік і посилення ролі інформації як фактору виробництва в промислово розвинених країнах.

5. Розвиток конкуренції. Основою формування конкурентних переваг у глобальній економіці є якість людських ресурсів, інформаційні та комунікаційні технології та рівень розвитку науки та освіти; діяльність ТНК і ФПГ посилює глобальну конкуренцію, вони стають каталізаторами формування великих господарюючих суб'єктів, і, відповідно, монополізації національних і транснаціональних ринків.

Глобалізація економіки, розширення зовнішньоекономічних зв'язків виявляться в підвищенні ролі та збільшенні масштабів діяльності транснаціональних корпорацій.

Ядро світогосподарської системи складають біля 500 ТНК, що мають практично необмежену економічну владу. Всього у світі діють приблизно 60 тис. фінансово-промислових груп і ТНК, що мають біля 250 тис. філіалів за межами країн базування, контролюючи до 50% світового промислового виробництва, 65% зовнішньої торгівлі, 80% патентів і ліцензій на нову техніку, технології і ноу-хау. При цьому більша частина платежів, пов'язаних з трансфертом нових технологій, здійснюється всередині ТНК: в США їх частка складає

80%. Посилення впливу діяльності ТНК на економіку окремих країн та світове господарство в цілому підтверджує постійне зростання індексу транснаціоналізації.

В планетарному масштабі глобалізаційні процеси розділили світ на дві частини: прибічників цього процесу та його противників. Прихильники глобалізаційних процесів наголошують, що вона дає нові можливості більш ефективного розміщення та вільного доступу до світових мобільних ресурсів і загальне зростання світового виробництва та доходу. Глобалізація володіє значними резервами підвищення ефективності виробництва завдяки поглибленню поділу праці, збільшенню економіки за рахунок масштабу і зниження витрат, оптимізації розміщення ресурсів у світовому масштабі і передачі технологій. Економія на масштабах виробництва потенційно може привести до скорочення витрат і зниження цін, і відповідно до стійкого економічного розвитку.

Негативні сторони глобалізації пов'язані з нерівномірним розподілом зростання світового доходу між різними країнами; економічна, фінансова та політична експансія розвинених країн; поглиблення диференціації між країнами за економічним розвитком; тенденції до зникнення національних особливостей народів та етносів.

Для деяких країн глобалізація створила такі можливості, про які не могло йтися декілька років тому. Але вона створила і нові небезпеки для багатьох інших країн. Від глобалізації, насамперед, виграють багаті люди, фірми та країни, експортери капіталу, технологій, міжнародні та глобальні фірми-лідери. Програють же країни з односторонньою, недостатньо розвинутою економікою, слабкою інфраструктурою, дрібні підприємці, некваліфіковані працівники.

Форми та наслідки впливу глобалізаційних процесів значно відрізняються за різними групами країн (розвинуті країни, країни з перехідною економікою, відсталі та залежні країни).

Фактично основну частину переваг отримують багаті країни та індивіди. За останні 25 років розрив у рівнях доходів між країнами та групами населення не тільки не скоротився, а навпаки, зріс. Нерівність у заробітній платі та доходах збільшилася майже в усіх країнах. У більшості держав частка прибутку в доході є вищою, а заробітної плати – нижчою, ніж на початку 80-х років. Безробіття в промислово розвинутих країнах (крім США) залишається високим.

Іноколи до втрат від глобалізації відносять безробіття в економічно розвинутих країнах із високим рівнем заробітної плати. Але це твердження спростовується низькою нормою безробіття у багатьох з них і його високим рівнем у країнах із низькою заробітною платою. Національна політика та технологічний прогрес є важливішими детермінантами зайнятості, ніж фактор глобалізації.

Глобалізація тягне за собою більш запеклу і руйнівну конкуренцію, яка зведена, головним чином, до олігополістичного суперництва гігантів промисловості, а також найбільш розвинутих держав світу та утворених ними торговельних блоків.

Глобальна конкуренція примусила великі міжнародні фірми посилити свої позиції на ринках за рахунок поглинань та придбань, що зробило ринкові структури скоріш олігополістичними, ніж конкурентними. Посилилось суперництво між країнами за експортні ринки та іноземні інвестиції. Воно знаходить своє вираження у хижацькій поведінці потенційних конкурентів і зростанні кількості змов між ними, практиці вертикальної інтеграції, злитті і

поглинаннях з явно виразними монополістичними рисами. Усе це веде до зростання частки світової торгівлі, яка виключається зі сфери прямої конкуренції. Фактично тільки четвертина світової економіки функціонує в умовах вільного ринку.

Таким чином, глобалізація економіки становить собою якісно нову стадію розвитку світової економічної системи, яка характеризується:

- по-перше, виходом на арену світового господарства замість національних монополій транснаціональних корпорацій, які демонструють вищий рівень концентрації виробництва;

- по-друге, злиттям міжнародного промислового капіталу ТНК з міжнародним банківським капіталом транснаціональних банків та утворенням міжнародної фінансової олігархії;

- по-третє, посиленням у вивозі капіталу ролі міжнародного спекулятивного капіталу (депозити, акції, цінні папери, трансферти, облігації, валюта, інвестиції), а також започаткуванням вивозу виробництва;

- по-четверте, участю в економічному перерозподілі світу торговельних блоків, які формуються довкола регіональних лідерів найбільш розвинутих країн;

- по-п'яте, територіальним поділом світу вісімкою найбільш розвинутих країн світу.

Отже, глобалізація зачіпає всі аспекти соціально-економічного життя практично всіх країн світу, вона являє собою об'єктивний і незворотний процес. Все великої актуальності набуває вже не стільки з'ясування можливих наслідків глобалізації для світової спільноти в цілому, скільки розробка конструктивної економічної політики окремих країн і суб'єктів господарства у відношенні і в рамках активної глобальної економіки, що формується.

УДК 338.242.4

ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО ВАЛЮТНОГО ФОНДУ

**Ю. М. Волошин, асп.,
Науково-дослідний економічний інститут (НДЕІ) Міністерства
економічного розвитку і торгівлі України**

Сьогодні МВФ проводить докорінну реформу своєї структури управління, яка покликана відобразити фундаментальні зміни у світовій економіці, що відбулися за останні десятиліття. Еволюція МВФ відбувалася паралельно зі змінами в глобальній економіці протягом всієї 65-річної історії організації, що дозволило їй зберегти за собою центральну роль у міжнародній фінансовій архітектурі. На відміну від Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй, в якій кожна країна має один голос, процедура прийняття рішень в МВФ була покликана відобразити роль кожної країни у світовій економіці. Мета поточної реформи – відобразити ту роль, яку в даний час грають в глобальній економіці країни з ринком, що формується і країни, що розвиваються. При цьому щоб бути ефективним і легітимним, МВФ повинен сприйматися як організація, що представляє інтереси всіх її 187 країн-членів.

У жовтні 2009 року Міжнародний валютно-фінансовий комітет, який керує політикою МВФ, схвалив заклик лідерів Групи 20-ти змінити співвідношення часток

квот на користь динамічних країн з ринком, що формується, і країн, що розвиваються, передавши не менше п'яти відсотків квот від перепредставлених до недостатньо представлених країн, використовуючи як основу для цієї роботи діючу формулу квот. Крім того, було прийнято зобов'язання про захист прав голосу найбільш вразливих держав-членів [1].

В контексті започаткованої МВФ реформи необхідно пригадати, що квота держави-члена визначає основні аспекти його фінансових та організаційних відносин з МВФ, у тому числі:

- внески (частка квоти). Внесок держави-члена за квотою визначає максимальну суму фінансових ресурсів, яку держава-член зобов'язана надати МВФ. Держави-члени повинні вносити свій внесок у повному обсязі при вступі до Фонду – до 25 відсотків має бути внесено в СПЗ або вільноконвертованих валютах (таких як долар США, євро, ієна або фунт стерлінгів), решта у власній валюті країни-члена;

- кількість голосів (частка голосів). Квота в значній мірі визначає право голосу держави-члена в рішеннях МВФ. Кожна країна-член МВФ має по 250 базових голосів плюс один додатковий голос за кожні 100 000 СПЗ квоти. Відповідно, США в даний час мають 371 743 голоси (16,74 відсотка від загальної кількості), а Тувалу – 268 голосів (0,01 відсотка);

- доступ до фінансування. Сума фінансування, яку держава-член може отримати від МВФ (його ліміт доступу), визначається на основі його квоти. Наприклад, в рамках домовленостей про кредити “Стенд-бай” і про розширене фінансування, країна-член може запозичувати до 200 відсотків своєї квоти щорічно і до 600 відсотків наростаючим підсумком. У виняткових випадках розміри доступу можуть бути збільшені.

Квоти виражаються в спеціальних правах запозичення. Найбільш представленою серед країн-членів МВФ є США, квота якої в даний час складає 37,1 млрд. СПЗ (приблизно 56 млрд. дол. США), а найменш представленою – Тувалу, квота якої складає 1800 тисяч СПЗ (приблизно 2,7 млн. дол. США). З огляду на вищезазначене, питання результатів реформування системи управління МВФ та кінцевого розміру квоти України, що визначатиме насамперед можливість доступу до фінансових ресурсів Фонду об'єктивно виходить на перші позиції за своєю важливістю в контексті стратегічних перспектив членства України в МВФ, відсуваючи на другий план питання формату співробітництва чи ефективності підтриманих МВФ програм. Перший етап реформи в рамках 13-го перегляду квот було здійснено у 2007 році, коли Китаю, Кореї, Мексиці та Туреччині було збільшено їх квоти в МВФ. У зв'язку з цим збільшенням, квота України зменшилася з 0,64% до 0,63% у статутному капіталі Фонду. 28 квітня 2008 року Рада Керуючих МВФ в рамках другого етапу зі значною перевагою голосів затвердила широку реформу по квотах та голосах, включаючи додаткове спеціальне збільшення квот, в результаті якого їх обсяг зріс ще на 9,55 відсотка (в цілому збільшення квот склало 11,5 відсотка) [2]. У результаті, другого етапу квота України у статутному капіталі Фонду ще зменшилася з 0,57% .

Пакет реформ від квітня 2008 року був більш масштабним та містив наступні елементи: нову формулу обчислення квот; збільшення розміру спеціальних квот для деяких країн-членів Фонду (54 країнам, які були недопредставлені) за новою формулою обчислення квот; збільшення числа базових голосів країн-членів МВФ з 250 до 750 голосів шляхом рівномірного розподілу 5,502% сукупних голосів країн-членів МВФ з метою підвищення ролі країн з низьким рівнем доходу та країн, рівень квоти яких знаходиться нижче середнього; надання коштів для введення додаткової посади Заступника виконавчого директора для двох африканських груп, представлених у Виконавчій Раді МВФ; перегляд квот і права голосу кожних п'ять років.

У листопаді 2010 року, після широких консультацій за участю урядів держав-членів і зовнішніх зацікавлених сторін, Виконавча рада прийняла рішення про збільшення вдвічі квот держав-членів і надалі зміну часток прав голосу, що веде до передачі понад 6 відсотків часток квот динамічним країнам з ринком, що формуються і країнам, що розвиваються. У результаті перебалансування квот Індія і Бразилія приєднуються до Китаю і Росії, увійшовши до групи 10 найбільших акціонерів МВФ. Квоти інших країн з ринком, що формується також збільшаться. Директор-розпорядник МВФ після рішення Виконавчої ради заявив: “Це історична угода являє собою самий фундаментальний перегляд системи управління за всю 65-річну історію Фонду і найбільший перерозподіл впливу на користь країн з ринком, що формується і розвивається для відображення їх зростаючої ролі у світовій економіці”.

Виконавча рада МВФ після затвердження п'ятого листопада 2010 року пропозицій щодо завершення 14-го Загального перегляду квот і рекомендувала Раді керуючих, вищому органу, що приймає рішення у Фонді, затвердити запропоновані заходи. Реалізація цього пакету реформ призведе до безпрецедентного 100-відсоткового збільшення сукупних квот і істотного перебалансування часток квот для більш точного відображення мінливих відносних ваг держав-членів МВФ у світовій економіці.

Так, в рамках реформи планується здійснити перерозподіл 6 відсотків загального обсягу квот на користь недопредставлених країн. Зокрема, передбачається збільшення обсягу квот таких країн як Бразилія, Індія, Китай, Росія та інших за рахунок нових ринкових економік, які на сьогодні виглядають перепредставленими, до яких між іншими віднесено і Україну, можна вважати несправедливим і таким, що не відповідає глобальній місії Фонду щодо підтримки та сприяння розвитку [3].

Більш прогнозованим в цьому контексті виглядає подальший розвиток розвинутих країн, зокрема США. Тому, на нашу думку, варіант реформи щодо перерозподілу квот від розвинутих країн до недопредставлених в більшій мірі відповідав би меті реформи, яка покликана відобразити фундаментальні зміни у світовій економіці, що відбулися за останні десятиліття і має привести до загального перерозподілу квот на користь динамічних нових ринкових економік. З огляду на те, що збільшення ролі окремих країн призводить до зменшення долі інших в сукупних квотах, для України важливо, щоб реформа не створювала нових диспропорцій в відображенні ролі тих країн, що динамічно розвиваються та мають значний економічний потенціал.

1. *How the IMF Makes Decisions* / <http://www.imf.org/external/np/exr/facts/govern.htm>
2. *Where the IMF Gets its Money* / <http://www.imf.org/external/np/exr/facts/pdf/finfac.pdf>
3. *IMF Quotas, Factsheet* / <http://www.imf.org/external/np/exr/facts/quotas.htm>

УДК 502.338 + 338.48

ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИХ ТЕРИТОРІЙ

**О.А.Воробйова, к.е.н.,
Інститут проблем ринку та економіко-екологічних
досліджень НАН України**

Останнім часом стає все більш очевидною неспроможність суто галузевого підходу, який домінував донедавна, у наукових дослідженнях рекреаційно-

туристичної сфери. Розвиток рекреаційно-туристичної сфери потребує врахування просторово-територіальних компонент та наукових досліджень їх комплексного поєднання. Відсутність таких досліджень відчутно сповільнює процес переходу до сталого (екологічно збалансованого) розвитку рекреаційно-туристичних територій. Таким чином, розвиток території стає обов'язковим елементом формування стратегії розвитку рекреаційно-туристичної сфери [1].

Відомо, що виступаючи значним сегментом сфери послуг, рекреаційно-туристична сфера належить до галузей інтенсивного природокористування. Рекреація та туризм мають як позитивні, так і негативні впливи на розвиток відповідних територій.

Відмітимо, що на подолання різноманітних конфліктних ситуацій, які виникають на рекреаційно-туристичних територіях, та на раціоналізацію їх використання спрямоване планування тут сталого рекреаційно-туристичного природокористування.

Як відомо, сталий розвиток припускає збалансовану взаємодію трьох складових – економічної, екологічної та соціальної. І, на наш погляд, рекреаційно-туристична сфера є яскравим прикладом їх поєднання. Адже, рекреація та туризм - це специфічна сфера, де економічна вигода, соціальна роль і екологічна складова повинні бути взаємодоповнюючими, тобто рекреаційно-туристична діяльність повинна бути високорентабельною, успішно виконуючи при цьому свою важливу соціальну роль і зберігаючи природу [2].

Відзначимо, що під сталим рекреаційно-туристичним природокористуванням ми розуміємо організований, ієрархічно керований процес коеволюційного розвитку природного рекреаційно-туристичного потенціалу й суспільства (при масовій і усвідомленій участі населення), ціль якого забезпечити здорове продуктивне життя і відпочинок в гармонії із природою нинішньому та майбутнім поколінням на основі охорони й збагачення специфічної культурної й природної спадщини рекреаційно-туристичних територій.

При цьому, в комплекс питань забезпечення сталого рекреаційно-туристичного природокористування на відповідних територіях тісно вмонтована проблема забезпечення її екологічної безпеки. На думку окремих авторів, поняття «сталий (збалансований) розвиток» взагалі слід синонімізувати з поняттям «екологічнобезпечний розвиток». Так, не випадково в Програмі дій «Порядок денний на XXI століття» [3], питанням, пов'язаним з окремими аспектами забезпечення екологічної безпеки в контексті переходу до сталого (збалансованого) розвитку, присвячена основна частина розділу «Збереження і раціональне використання ресурсів з метою розвитку». Відмітимо, що і в проекті Стратегії національної модернізації «Україна – 2020» [4] в пункті «Сталий розвиток довкілля» одним з основних завдань було зазначено «підвищення рівня екологічної безпеки».

Дамо визначення поняття екологічної безпеки. Згідно статті 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [5], під екологічною безпекою розуміється «такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей».

Але, крім цього законодавчо закріпленого визначення поняття «екологічна безпека», існує безліч інших. Виходячи з аналізу цих чисельних визначень, можна зробити висновок, що поняття «екологічна безпека» розглядається дослідниками в основному з двох позицій – так би мовити, «пасивної»

(розуміється деякий стан або певні умови безпеки) та «активної» (розуміється сукупність дій та заходів для досягнення безпеки).

Наведемо приклади таких визначень. Так, екологічна безпека – це:

- сукупність природних, соціальних і інших умов, що забезпечують безпечне життя й діяльність проживаючому (або діючому) на даній території населенню.

- сума правил, спрямованих на охорону навколишнього середовища, раціональне природокористування, забезпечення прав людини на здорове й сприятливе навколишнє середовище [6].

На нашу думку ці два підходи треба об'єднати. Тому під екологічною безпекою рекреаційно-туристичних територій будемо розуміти сукупність соціальних, екологічних та економічних умов, які досягаються в результаті дотримання встановлених правил та реалізації певних заходів, і які забезпечують безпечне проживання, діяльність та відпочинок для місцевих жителів, постійно проживаючих на цій території, і рекреантів та туристів, терміново на ній перебуваючих.

Отже, екологічна безпека рекреаційно-туристичних територій припускає підтримку їх природно-ресурсного потенціалу у такому стані, який міг би забезпечити виконання природним середовищем трьох груп функцій:

- соціальних функцій, які направлені на забезпечення здоров'я і соціального розвитку місцевого населення і рекреантів та туристів;

- екологічних функцій, які направлені на підтримку стійкого стану екосистем рекреаційно-туристичних територій;

- економічних функцій, які припускають, що темпи використання відновлювальних природних ресурсів не повинні перевищувати темпів їхнього природного відтворення, а темпи використання невідновлювальних ресурсів повинні бути на рівні швидкості їхнього заміщення відновлювальними.

Таким чином, екологічна безпека рекреаційно-туристичних територій як складова їх сталого розвитку має вирішальне значення. Вона не може бути забезпечена лише природоохоронними заходами у відриві від соціальних і економічних, а також політичних, демографічних і інших проблем. Всі вони настільки взаємопов'язані, що вирішення кожної з них може бути знайдено лише при їх сумісному розгляді. Екологічна безпека рекреаційно-туристичних територій відбиває рівень їх сталості і трансформаційності. Тому оцінка сталості розвитку рекреаційно-туристичних територій може здійснюватися через оцінку стану їх навколишнього середовища й організаційного механізму державного регулювання екологічної безпеки.

1. Гулич О.І. *Екологічно збалансований розвиток курортно-оздоровчих територій: питання теорії і практики* / Гулич О.І. — Львів: ІРД НАН України, 2007. - 208 с.

2. Воробйова О.А. *Розвиток рекреаційно-туристичної сфери як соціо-еколого-економічної системи на принципах сталого розвитку* / О.А. Воробйова // *Екологічний вісник*. -2010. - №5(63). – С. 26-27.

3. *Програма дій подальшого впровадження «Порядку денного на XXI століття» (RIO+5)*. – К.: Інтелсфера, 2000. – 58 с.

4. *Проект Стратегії національної модернізації «Україна – 2020» [Електронний ресурс] / Сайт «Громадянське суспільство і влада». Режим доступу до документу: http://civic.kmu.gov.ua/civic/control/uk/discussion/ovv/project?project_id=110049*

5. *Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» № 1264-XII від 25.06.1991р. із змінами та доповненнями* // *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 1991, N 41, ст.546. — (Нормативні директивні правові документи).

6. *Экологическая безопасность. Термины. Определения.* [Електронний ресурс]. / Режим доступу до документу: <http://ecosafety.3dn.ru/publ/1-1-0-28>.

«ЗЕЛЕНА ЕКОНОМІКА» ЯК ПІДҐРУНТЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ДОКТРИНИ МІСТА

Т.П. Галушкіна, д.е.н., проф.,
Інститут проблем ринку та економіко-екологічних
досліджень НАН України

Розвиток міських територіальних угруповань неможливо представити поза домінуючою сьогодні на Заході ідеологією «зеленого» зростання, яка стала орієнтиром для залучення інвестицій. При цьому теорія зеленої економіки базується на 3-ьох аксіомах:

- ✓ неможливо нескінченно розширювати сферу впливу в обмеженому просторі;
- ✓ неможливо вимагати задоволення нескінченно зростаючих потреб в умовах обмеженості ресурсів;
- ✓ все на поверхні Землі є взаємопов'язаним.

Якщо говорити про передумови розвитку «зеленої економіки» в територіальному зрізі, необхідно згадати стратегічний документ Європейської Комісії, яка навесні 2010 року розпочала розробку нової стратегії сталого зростання та забезпечення робочими місцями. Її метою є виведення Європи з кризи і підготувати економіку ЄС до трьох основних довгострокових викликів: сталого зростання, ресурсозбереження та старіння населення. Стратегія отримала назву «Європа-2020» і покликана замінити Лісабонській договір 2000р. За наріжний камінь посилення конкурентоздатності європейської економіки інновації та зелене зростання.

Стратегія «Європа - 2020» встановлює три взаємопов'язані та взаємопосилючі пріоритети:

- i) розумне зростання – розвиток економіки, базований на знаннях та інноваціях як ключових елементів конкурентоздатності;
- ii) стале зростання – розвиток ресурсощадної, низько вуглецевої та конкурентної економіки;
- iii) інклюзивне зростання – сприяння розвитку соціально зорієнтованої і територіально єдиної економіки з високим показником зайнятості.

Згідно нової стратегії, кожна країна-член Євросоюзу має розробити національні політики для досягнення п'яти загальноєвропейських цілей:

- i) зростання рівня зайнятості населення віком 20-64 з існуючих 65% до 69%;
- ii) збільшення рівня інвестицій у науково-дослідницьку сферу до 3% ВВП ЄС;
- iii) досягнення цілі «20/20/20»: скорочення до 2020 року викидів парникових газів на 20% і збільшення долі відновних джерел енергії до 20% до загального споживання електроенергії; і
- v) зменшення кількості незакінченої середньої освіти з 15% до 10%; v) зменшення кількості європейців, що живуть за межею бідності на 25%, із існуючих 80 до 20 мільйонів.

Значний внесок тут належить саме країнам з перехідною економікою. Із зростанням рівня досвіду вони почнуть відігравати дедалі важливішу роль у процесі розробки міжнародної політики у цій сфері.

В зв'язку з цим є сенс і надалі поширювати та пропагандувати ідеологію

розвитку «зеленої» економіки як основну парадигму трансформації суспільних зрушень в сфері природокористування.

Поява нових економічних, соціальних і екологічних пріоритетів, що спираються на нові збалансовані структури виробництва й споживання, нові технології та форми інвестицій, спричинює необхідність трансформації національних систем управління на локальному, регіональному, державному і глобальному рівнях, головним завданням яких є гармонізація відносин у системі «природа - суспільство». У зв'язку з цим набуває актуальності розвиток систем екологічного управління і досягнення ними такого рівня досконалості, який забезпечував би гармонійний розвиток виробничого та природоресурсного потенціалу, давав би змогу узгоджувати «цілі» господарювання людини з «цілями» саморегуляції природних екосистем і уникати деградації навколишнього природного середовища.

На сучасному етапі перед економічною наукою постає завдання подальшого формування теорії трансформаційних зрушень національного господарства через призму «зеленої» (екологоорієнтованої) економіки та системи уявлень, які об'єктивно відображають тенденції та результати трансформацій, що відбуваються.

Наразі зараз ця теорія дуже широко пропагандується на міжнародному та європейському рівнях однак, на жаль, поки що не визнана на теренах України. Між тим національна економіка потребує адаптації до вимог екологічно-безпечної конкуренції на регіональних та глобальних ринках, що означає підвищення ефективності виробництва, пристосування структури національної економіки до глобальної конкуренції, підвищення рівня наукомісткості економіки шляхом масового запровадження інновацій, сприяння створенню нових видів бізнесу, запровадженню найвищих екологічних стандартів виробництва.

Особливо актуальна постановка цього завдання на місцевому рівні.

Кожна країна проблему чистоти навколишнього середовища вирішує по-різному. Наприклад, Гельсінкі, відомий екологічно чистими трамваями, Стокгольм - будинками, побудованими за енергозберігаючими технологіями. А в Барселоні на будинках встановлюють сонячні батареї. Свої особливості мають з'явитися і в Одесі. Місто має приєднатися до популярної ініціативи «Пакт мерів», а також на шляху до «Пакту мерів» стати учасником проекту Євросоюзу SURE, який передбачає розробку плану енергетичного сталого розвитку.

Вищевказаний проект реалізується в рамках програми ЄС «CIUDAD: Співпраця і діалог у сфері міського розвитку» та об'єднує шість партнерів з п'яти країн: Німеччини (адміністрація міста Фридрихсхафен), Іспанії (адміністрація міста Мурсія), Білорусії (Полоцький міський виконком), Марокко (Адміністрація міста Салі) і Франції (Конференція морських периферійних регіонів).

Проект SURE розрахований на 30 місяців, а його бюджет складає близько 620 000 €. Провідним партнером проекту виступає німецьке місто Фрідріхсхафен. Проект покликаний сприяти співробітництву між східним і південним регіонами, за допомогою їх приєднання до Пакту мерів, популярної європейської ініціативи. Міста, що вступають в Пакт мерів, беруть на себе зобов'язання по реалізації стратегії ЄС, відомої як «20-20-20». Мета цієї стратегії - досягти значних поліпшень у сфері сталого енергетичного розвитку до 2020 року: скоротити викиди вуглекислого газу на 20%, збільшити частку використання альтернативних джерел енергії до 20% і підвищити енергоефективність на 20%. На даний момент під текстом Пакту мерів

поставили підписи голови 2181 міст Європи, в тому числі на пострадянському просторі- Таллін(Естонія) та Полоцьк (Білорусь)

Підписання даного документа відкриває для м.Одеси доступ до європейських ресурсів, виділених Єврокомісією на підтримку пакету «Енергія в мінливому світі». Також відбуватиметься обмін досвіду щодо базового аналізу викидів вуглекислого газу в містах, збору інформації про основні джерела енергії та споживачів, аудиту на об'єктах комунальної власності, вивчення можливостей з енергозбереження в будівлях муніципальної і комунальної власності, і можливостей по впровадженню в них альтернативних джерел енергії.

В зв'язку з вищезазначеним, вважаємо за доцільне подальшу розробку екологічної доктрини міста та приєднання м. Одеси до європейської ініціативи «Пакт мерів».

1.«Зелена» економіка крізь призму трансформаційних зрушень в Україні / [Б.В. Буркинський, Т.П. Галушкіна, В.Є. Реутов]. – Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2011. – 346 с.

УДК 330.15

МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ НА РІВНІ УРБАНІЗОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ

**Л.П.Гальперіна, к.е.н., с.н.с.,
Інститут світової економіки і міжнародних відносин
НАН України, м.Київ**

Проголошення ООН у 2000 р. під час проведення Світового Самміту Тисячоліття лідерами 189 країн, включаючи і Президента України мети сталого людського розвитку набуло значення стратегічної мети для всіх країн світу, яка згодом втілилась у Цілі розвитку тисячоліття (ЦРТ). Світові лідери прийняли вісім Цілей, серед яких: подолання крайньої бідності та голоду, надання початкової освіти всім хлопчикам та дівчаткам, сприяння рівності між чоловіками та жінками, зменшення дитячої смертності, покращення здоров'я матерів, боротьба з ВІЛ/СНІД та іншими небезпечними хворобами, забезпечення стабільного розвитку природного навколишнього середовища. У системі завдань та індикаторів національних ЦРТ з огляду на специфіку розвитку України у посткризовий період та виклики сучасного глобального розвитку, як зазначається у Національній доповіді «Цілі розвитку Тисячоліття. Україна – 2010», виокремлено 7 цілей, 15 завдань, 33 індикатори. Для України одним з найгостріших питань є вплив стану навколишнього природного середовища на життя та здоров'я населення.

Реалізація ЦРТ в Україні та передбачає між іншим: підвищення рівня суспільної екологічної свідомості; поліпшення екологічної ситуації та підвищення рівня екологічної безпеки; досягнення безпечного для здоров'я людини стану навколишнього природного середовища; інтеграцію екологічної політики; припинення втрат біологічного та ландшафтного різноманіття і формування екологічної мережі; забезпечення збалансованого використання природних ресурсів; удосконалення регіональної екологічної політики, як зазначається у Стратегії національної екологічної політики України на період до 2020 року.

Світовий досвід передбачає широкий спектр економічних інструментів, за допомогою яких можливо управляти процесами забезпечення сталого розвитку

на рівні урбанізованих територій. При цьому важливо обрати та використати у конкретних економічних умовах найефективніші з них і зосередити на них суспільні ресурси, що знаходяться в розпорядженні міста, держави, територіальної громади та приватних структур. В останні роки помітно зміцнилася задовільна тенденція щодо впровадження механізмів державно-приватного партнерства (ДПП). Наявність різних видів інфраструктурних послуг і підвищення їхньої якості в енерго- та водопостачанні, транспорті, охороні здоров'я й освіті є життєво важливими умовами для розвитку економіки країн і гідного життя забезпечення її громадян. Дефіцит фінансових коштів для здійснення державних інвестицій в інфраструктуру обумовлює необхідність застосування нового підходу – ДПП, за якого держава відходить від традиційної ролі єдиного постачальника інфраструктурних послуг. У цьому контексті багато держав вибудували у сфері інноваційної діяльності ефективно працюючі механізми ДПП, що дозволяють швидко перетворювати інноваційну ідею на товар, послугу або технологію. Основу інфраструктур становлять системи поділу ризиків. Головний виконавець або інтегратор інноваційного проекту займається тільки виробництвом, логістикою й продажами, а всі інші функції передається на аутсорсинг малим високотехнологічним компаніям. У цій загальносвітовій тенденції до поділу ризиків, відповідальності між творцями наукомісткої продукції закладені основи державно-приватного партнерства в науково-технологічній сфері, ключовим компонентом якого є право всіх суб'єктів інноваційного ланцюжка на безупинно створюване нове знання (технології).

Процес урбанізації на території України відтворює загальноцивілізаційний поступ, що має прояв у неухильному зростанні міського населення та поширенні урбанізованих територій. Перепис населення у 2001 р. зафіксував питому вагу міського населення у 67,2%, а за даними Державної служби статистики України у 2010 р. 68,6% населення мешкають на урбанізованих територіях.

Необхідність в жорсткіших природоохоронних обмеженнях, все зростаюча вартість землі і води, обмеженість енергоресурсів, відсутність чіткої політики (технологічної) щодо розвитку енергетики, відсутність фінансових засобів на екологічні заходи - все це свідчить про доцільність перегляду існуючої концепції розвитку міст України. Перераховані вище міркування говорять про необхідність невідкладного прийняття неординарних заходів і формування нової сучасної стратегії розвитку міст, у максимальній мірі з огляду на економічні, політичні, соціальні, географічні і територіальні особливості України. При цьому пропонувані рішення не повинні вимагати надмірних одномоментних капітальних вкладень, порівняно швидко давати реальну віддачу, орієнтуватися на найбільш передові технології.

У Європейському Союзі, США, Росії впроваджується нова технологічна платформа інтелектуальних мереж (Technology Platform SmartGrids), що базується на перевагах систем енергопостачання, які є найбільш вигідними для забезпечення енергоспоживання з позицій безпеки, надійності (безперебійності), якості постачання енергії і надання енергетичних послуг, доступних за ціною і привабливих за екологічними наслідками (у першу чергу щодо викидів CO₂) – інтегрованих систем, з наступним збільшенням їхньої частки заснованої на розосередженій (в тім числі альтернативній) генерації. Реалізація даного завдання розглядається як фундамент для досягнення глобальної мети - забезпечення стабільного розвитку суспільства, що гарантує сталий ріст економіки, рівня життя населення, захист навколишнього середовища.

Інтегровані концепції розвитку міст об'єднують часткові концепції: енергоефективність, розвиток міських районів, житлове господарство, залучення мешканців, фінансування та реалізація. Вони беруть свій початок у сфері енергетичної санації і впливають на житловий простір. Інтегровані концепції - це цілісні концепції розвитку міст при розробці яких у центрі уваги: енергетична санація будівель, питання житлового господарства, соціальні та містобудівні питання; посилення охорони клімату та зниження обсягу викидів CO²; використання відновлюваних джерел енергії; збереження та створення місцевих робочих місць; нижчі витрати на опалення; покращення житлового комфорту; перспективне тепlopостачання; підвищення вартості житлового кварталу. Застосування інтегрованих концепцій розвитку міст сприяє вирішенню екологічних проблем.

Нова ідеологія побудови і функціонування «розумних» мереж, звичайно ж, потребує більших інвестицій, повинна реалізовуватися послідовно, але одночасно по декількох паралельних і ретельно скоординованих напрямках. Зарубіжний досвід інтегрованих концепцій розвитку міст свідчить про потребу організації руху автотранспорту і пішоходів, створення зелених зон, проведення санації та енергозбереження на основі реконструкції житлового фонду.

При реалізації інтегрованих концепцій розвитку міст енергетична санація фінансово забезпечена, орієнтована на орендарів, узгоджена з важливими партнерами; витрати та економія від кожного заходу розраховуються окремо, фінансуються та рефінансуються довгостроково, вони забезпечені заходами підтримки; важливі учасники процесу у мікрорайоні співпрацюють, виробники та споживачі узгоджують дії між собою. Однією зі складових цієї концепції є впровадження системи екопромислових парків. Успішним є досвід ФРН щодо проведення конкурсів інтегрованих концепцій розвитку міст, які допомагають реалізувати зазначені у концепціях цілі.

З огляду на зарубіжний досвід інтегрованих концепцій розвитку міст важливість, разом з тим, складність, трудомісткість і тривалість їхнього впровадження, наявні реально в країні фінансові можливості, існуючу нормативно-правову базу ведеться розробка формування нової технологічної платформи України для забезпечення сталого розвитку міст. Економічні можливості поліпшення екології міст нашої країни, кліматичні умови, законодавча база істотно відрізняються від аналогічних характеристик закордонних країн, що робить неефективним безпосереднє копіювання або впровадження вироблених там рекомендацій і рішень. В сформованих умовах необхідно орієнтуватися на вітчизняні розробки, створювані з урахуванням передового закордонного й власного досвіду.

ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ ЯК ОДНОГО З ГОЛОВНИХ НАПРЯМІВ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ

**К.Е. Гафарова ст.викладач
КЕІ ДВНЗ «КНЕУ ім. В. Гетьмана»**

Розбудова високоефективної національної моделі соціального ринкового господарства в Україні з метою досягнення високих соціальних стандартів та забезпечення гідного рівня добробуту населення вимагає термінового

завершення процесу формування політико-правових інститутів держави, відповідальних за економічні реформи та розвиток соціальної сфери.

Невідкладним заходом з урегулювання відносин у сфері соціальних послуг в Україні є докорінна реформа житлово-комунального господарства, зокрема в частині підвищення якості надання житлово-комунальних послуг, формування науково і економічно обґрунтованих комунальних тарифів та умов надання державних субсидій малозабезпеченим категоріям населення.

Що стосується комунальних тарифів, то при їх формуванні на сьогодні враховуються такі статті витрат, як середньомісячні витрати на оплату праці та середньомісячні матеріальні витрати за рік окремо за статтями експлуатаційних витрат, плановані трудовитрати, що не можуть перевищувати розміру, передбаченого нормами часу та нормами обслуговування для робітників і виробничого персоналу, а також встановленими центральним органом виконавчої влади з питань житлово-комунального господарства. При цьому калькуляційною одиницею при розрахунку тарифів є 1 кв. метр загальної площі квартир будинку, а їх розмір визначається окремо для кожного будинку залежно від кількісних показників фактичного надання послуг з урахуванням забезпечення належного санітарно-гігієнічного, протипожежного, технічного стану будинків і споруд та прибудинкових територій згідно з типовим переліком послуг.

Таким чином, нині український споживач комунальних послуг не володіє ніякою інформацією щодо усіх складових тарифів, порядку їх формування, не здатен контролювати весь перелік формально отримуваних послуг та оцінювати їх якість. Водночас пред'явлені уряду України вимоги МВФ щодо зміни тарифної політики не враховують нинішні економічні реалії нашої країни, а саме: низьку платоспроможність українського населення, невідповідність структури й якості таких послуг міжнародним стандартам та відсутність єдиної, прозорої і науково обґрунтованої методики обрахунку комунальних тарифів. Так, комунальні підприємства використовують різні методики їх розрахунку з огляду на те, що законодавчо-нормативні акти, які визначають порядок формування комунальних тарифів, мають не обов'язковий, а рекомендаційний характер. Тож через відсутність єдиної законодавчо визначеної процедури формування, розгляду, погодження та затвердження тарифів тарифи нерідко носять суб'єктивний характер.

Реалізація стратегічної програми реорганізації системи житлово-комунальних послуг та їх вдосконалення має здійснюватись поетапно із застосуванням таких дій:

- розробка прозорої та зрозумілої для споживачів методики обрахунку комунальних тарифів із чітким визначенням усіх витрат, які доцільно включити в собівартість комунальних послуг, та виключенням так званих непродуктивних витрат, пов'язаних із безнадійною дебіторською заборгованістю, витратами на утримання об'єктів соціальної інфраструктури Міністерства житлово-комунального господарства, штрафами, пенею, спонсорською та благодійною допомогою та іншими невиробничими витратами.

Для посилення обґрунтованості структури статей на формування комунальних тарифів та унеможливлення їх завищення необхідно створити відповідну розрахункову нормативну базу та інституцію, яка розроблятиме нормативи у відповідності з техніко-технологічними стандартами щодо визначення оптимальних норм витрачання ресурсів на одиницю послуги. Крім того, споживач повинен мати право на одержання повної інформації про перелік

житлово-комунальних послуг, їхню вартість, загальну вартість місячного платежу, структуру ціни/тарифу, норми споживання, порядок надання житлово-комунальних послуг, їхні споживчі властивості та ін.

- диференціація житлово-комунальних тарифів з урахуванням комфортабельності житла, місця його розташування, поверховості та набору наданих послуг, а також обов'язкове погодження пакету наданих послуг зі споживачами;

- диверсифікація житлово-комунальних послуг з наближенням їх переліку і різноманітності до світових стандартів. При цьому вартість таких послуг може або включатись у діючі комунальні тарифи, або нараховуватись додатково.

Узагальнюючи вищесказане, слід констатувати, що в комплексі соціальних послуг населенню житлово-комунальні посідають чи не найголовніше місце, оскільки саме вони визначають комфорт життя громадян та їх соціальний оптимізм. З огляду на цю обставину важливо, щоб у загальній структурі доходів українських домогосподарств витрати на дані послуги не перевищували оптимально допустимі міжнародною практикою норми. Як свідчить світовий досвід оптимальною часткою житлово-комунальних витрат є рівень, що не перевищує 15% сукупного доходу домогосподарств. Саме такий рівень не обмежує доступ населення до інших видів соціальних послуг через достатню кількість коштів, які залишаються в розпорядженні кожної сім'ї.

Водночас сім'ї з низьким рівнем доходів потребують дотаційної підтримки держави на оплату комунальних платежів. В Україні надання житлових субсидій населенню має нетривалу історію, потребує постійного вдосконалення і повинно бути диференційовано залежно від величини житлової площі, заслуг особи перед державою та її внеску в суспільний розвиток.

УДК 35.078.3: 336.1

УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

**А.В. Гіндес, здобувач,
Академія муніципального управління**

Характеристика державної політики у сфері економічної безпеки передбачає, перш за все, розгляд інвестицій як основного чинника розвитку економіки. Тому саме накопичення необхідно розглядати як найважливішу умову економічного піднесення і виходу з кризи. Від динаміки і обсягів накопичення залежатимуть і рівень інвестиційної активності, і темпи оновлення основного капіталу.

У сучасних концепціях стійкого розвитку суспільства й економіки центральне місце займає нове розуміння прогресу як зростання запасу стійкості еволюціонуючих систем відносно зовнішніх дій. При стійкому розвитку системі властива внутрішня рівновага, хоча вона й залишається нерівноважною відносно навколишнього середовища. У такій системі процеси синтезу і розкладання відбуваються збалансовано, і при зовнішніх діях система відповідає компенсуючими процесами.

Прогрес відбувається на основі еволюції найрозвиненіших елементів системи шляхом відкриття еволюційно розвиненішими суб'єктами системи нового ресурсу і подальшого його освоєння всіма суб'єктами. Тільки на такій

основі можливий рівний, поступальний розвиток з мінімальною кількістю криз і катастроф, що можна розглядати як стан відносної безпеки. Таким чином, як найважливіший чинник безпечного стану будь-якої системи можна виділити можливість її поступального, прогресивного розвитку.

Що стосується соціально-економічної системи держави і суспільства, то умовою стійкого, поступального розвитку можна вважати економічне зростання.

Економічне зростання є важливим критерієм економічного розвитку суспільства. Його динаміка йде від розвитку підприємств через підвищення рівня життя в регіонах країни до вдосконалення економічної системи держави і суспільства в цілому. На економічне зростання і структурні зміни впливають не тільки національні чинники, а й загальна економічна ситуація у світі.

У найзагальнішому вигляді економічне зростання означає кількісну і якісну зміну результатів виробництва і його чинників, а також продуктивності цих чинників. Свій вираз економічне зростання знаходить у зростанні рівня економічної розвиненості національного господарства. Цей рівень, у свою чергу, визначається такими кількісними індикаторами, обчисленими на душу населення, як зростання реального і потенційного ВВП, зростання національного багатства країни, скорочення енергоємності і матеріаломісткості ВВП, величина накопичення, зростання витрат на соціальну сферу, культуру, охорону навколишнього середовища, збільшення тривалості життя і тощо.

З другого боку, можна виділити також якісні показники економічного зростання. До них можуть бути зараховані зростання рівня і якості життя населення, розвиток інтелекту людини і підвищення її духовного багатства, розвиток науки, освіти, культури тощо; забезпечення соціальних гарантій і охорони здоров'я людини, забезпечення свободи та безпеки особи і т. д.

У сучасних умовах, на наш погляд, можна виділити два основні індикатори економічного зростання (один з них кількісний, інший – якісний), які можна розглядати як найважливіші показники стійкого розвитку економіки. Найважливішим кількісним критерієм видається зростання інвестицій або, іншими словами, динаміка капітальних вкладень, перш за все, в реальний сектор економіки, що є головним елементом національної господарської системи, який генерує економічне зростання.

Найважливішим якісним показником економічного зростання в умовах НТП є інноваційний розвиток реального сектора і економіки в цілому. Досвід розвинених зарубіжних країн показує, що саме високий рівень впровадження інновацій забезпечує значні темпи економічного зростання в цих країнах, високу конкурентоспроможність національних економік таких держав на світовому ринку, а також рівень життя населення, що істотно перевищує за своїми показниками рівень життя в інших країнах.

Можна виділити ряд чинників, що впливають на економічне зростання. Розглянемо найважливіші з них, до яких, на нашу думку, належать інвестиційний попит, конкуренція, інновації і швидкість їх упровадження, управління й організація праці, кваліфікація працівників, якість продукції, що випускається, і зайнятість населення. Поза сумнівом, кількість чинників економічного зростання більш значна, через що не має можливості розглянути всі ці чинники детальніше в рамках одного дослідження.

Інвестиційний попит. Підвищення інвестиційної активності видається однією з найважливіших умов економічного зростання. У свою чергу, як найважливіший чинник пожвавлення інвестиційної активності можна розглядати інвестиційний попит, пов'язаний із заміною й оновленням технологічного

обладнання.

Попит на інвестиції в основний капітал є потребою в них економічних суб'єктів, що займаються випуском продукції матеріального виробництва, тобто наявна потреба в них з боку реального сектора. Ця потреба зумовлюється наявністю попиту на продукцію або послуги об'єкту, що інвестується, необхідністю розширення продуктивних потужностей. Можливість задоволення цієї потреби, у свою чергу, залежить від здатності компенсації виробничих витрат і отримання прибутку інвестором за рахунок майбутнього ефекту вкладених коштів. Пропозиція інвестицій характеризує фінансові ресурси суб'єктів інвестиційної діяльності, які можуть включати вкладення як внутрішніх, так і зарубіжних інвесторів, як власні, так і залучені кошти. Інвестиційний попит і пропозиція доповнюються попитом і пропозицією інвестиційних товарів і послуг (обладнання, агрегатів, проектних робіт тощо). Можливість відшкодування витрачених інвестором коштів фактично є платою за інвестиції. Вона може бути зумовлена чинниками.

УДК 502.131.1:332.1(043.3)

ДЕРЖАВНА СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ПРИРОДООХОРОННОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

О.Г. Гіндес, к.держ.упр.

Кримський економічний інститут КНЕУ ім. В. Гетьмана

Сучасна державна система управління природоохоронною діяльністю є занадто централізованою та з елементами відомчості. Це призводить до зниження ефективності управління на регіональному рівні, зокрема щодо напрямів планування та використання інвестицій природоохоронного призначення, а також не дає можливості повністю враховувати територіальні інтереси у створенні екологічно безпечного довкілля.

На найближчу перспективу основною метою інвестиційної політики є утвердження ефективної системи мобілізації інвестиційних ресурсів з усіх можливих джерел та спрямування їх на реалізацію пріоритетних цілей економіки. Це дозволить суттєво нарощувати інвестиційний потенціал національної економіки з метою забезпечення сталого економічного розвитку країни, підвищення життєвого рівня населення, покращення екологічної ситуації в державі

Законодавча база має створювати передумови підвищення частки довгострокових вкладень, що дозволяють здійснити структурну і технологічну перебудову промислового виробництва. Для залучення інвесторів в Україні необхідно забезпечити їх довіру до урядової політики макроекономічної стабілізації, зниження податкових ставок, стабілізацію умов оподаткування, спрощення бюрократичної схеми створення і розвитку малого бізнесу.

З метою посилення фінансової спроможності органів місцевого самоврядування та господарюючих суб'єктів щодо інвестиційного забезпечення реалізації природоохоронних проектів варто динамічно і поступально розвивати ринкову інфраструктуру кредитування природоохоронної діяльності, сприяти формуванню банків і бірж екологічного спрямування, активніше використовувати торгівлю дозволами на викиди та скиди шкідливих речовин і випуск муніципальних боргових зобов'язань природоохоронного характеру.

Необхідно переглянути міжбюджетні відносини щодо розподілу екологічних зборів, що стягуються за викиди і скиди шкідливих речовин, а також за розміщення відходів. Варто збільшити частку відрахувань до місцевих фондів охорони

навколишнього середовища, щоб посилити зацікавленість органів місцевого самоврядування у повному і своєчасному вилученні цих платежів. Змінити нормативи плати за забруднення навколишнього середовища в сторону їх збільшення та виключно на диференціальній основі.

Вже давно назріла необхідність розробки фінансово-економічних підойм стимулюючого типу шляхом використання знижок та пільг за кардинальні зміни матеріально-технічної бази в напрямку її екологізації, за впровадження інноваційних проектів в системі відновлення первинних якостей ресурсів, які пройшли промислове використання. Необхідно й надалі вдосконалювати методичну базу використання методів прискореної амортизації з метою швидшого накопичення фінансових ресурсів для оновлення основних засобів природоохоронного спрямування.

Прискорити процеси комерціалізації природоохоронної діяльності та сприяти накопиченню ресурсної бази екологічних фондів можна шляхом створення консалтингових та інжинірингових фірм, що будуть спеціалізуватись на наданні послуг суб'єктам екологічного підприємництва. Доцільно розширити спектр надання платних послуг і виконання робіт природоохоронного призначення. Потребує впорядкування й організація роботи з ліцензування природоохоронної діяльності. Державні закупівлі обладнання екологічного спрямування та облаштування об'єктів екологічної інфраструктури мають відбуватись виключно на конкурсних умовах, щоб використовувати фінансові засоби охорони навколишнього природного середовища максимально ефективно.

Необхідно прискіпливіше підходити до фінансування державних програм раціонального використання і відтворення природних ресурсів на основі проведення тендерів між різними науково-дослідними та іншими спеціалізованими установами. Це дасть можливість концентрувати фінансові ресурси на реалізації тих природоохоронних проектів та проектів освоєння природно-ресурсного потенціалу, які дадуть можливість ефективніше залучати природні ресурси в господарський оборот і примножувати при цьому відтворювальний потенціал навколишнього середовища.

Доцільно скоротити кількість фондів охорони навколишнього природного середовища, щоб уникати розпорошення зібраних екологічних зборів та концентрувати їх на реалізації проривних природоохоронних проектів. Індексуватися також має і плата за спеціальне використання природних ресурсів, адже тут є надто мінливою ринкова кон'юнктура, і розмір плати має оперативно реагувати на варіацію світових цін на природні блага. Доцільним кроком має стати перегляд розподілу платежів за використання природних ресурсів у бік збільшення частки відрахувань у місцеві бюджети.

Залученню іноземних інвестицій для здійснення природоохоронних програм та проектів в Україні повинні сприяти: мобілізація коштів усіх джерел інвестиційних ресурсів та їх ефективне використання; активна інтеграція України в європейські та світові природоохоронні процеси; формування сприятливих умов та ефективної системи залучення іноземних інвестицій як в економіку України в цілому, так і в охорону довкілля та використання природних ресурсів; активізація інвестиційної діяльності та формування привабливого інвестиційного іміджу України.

Стратегічним напрямом державного регулювання земельних відносин має стати фінансова допомога з державного бюджету, спрямована на розвиток сільських територій. Надання такої допомоги мають передувати заходи розмежування її для потреб розвитку сільського господарства та сільського населеного пункту. Успішна реалізація напрямів державного регулювання земельних відносин стане можливою лише завдяки безпосередній участі у них регіональних та макрорегіональних інвестиційних фондів.

Формування прозорої контрольованої кредитно-фінансової системи скоротить шлях бюджетних асигнувань до конкретного товаровиробника. Наявність численних посередницьких фінансових структур ускладнює державний контроль за цільовим використанням бюджетних коштів. Комерційні фінансові установи будують свої відносини із сільськогосподарськими підприємствами на встановленні високої ставки за використання кредитних ресурсів. В цьому випадку потрібно мати резерв бюджетних коштів на забезпечення пільгового кредитування аграрного сектору. На жаль, сучасна кредитно-фінансова ситуація ставить агропромисловий комплекс у винятково важкі умови. В таких умовах виникла об'єктивна необхідність посилення державного контролю за цільовим використанням бюджетних коштів та активізацією інвестиційних процесів.

Розвиток аграрного виробництва регіону ґрунтується на активізації інвестиційної діяльності, створенні умов нарощування обсягів інвестицій у галузь. Результати проведеного дослідження свідчать, що на даному етапі розвитку галузей сільського господарства із середнім і низьким рівнями привабливості необхідно створювати умови для розвитку власних інвестиційних можливостей. Для мобілізації фінансових ресурсів в сільське господарство важливим завданням є вдосконалення амортизаційної політики, а саме – впровадження в господарській практиці прискореної амортизації, розвиток лізингу. Необхідно також залучати до інвестиційного процесу в регіоні нагромаджений банками фінансовий потенціал, спростити доступ агропідприємств до порівняно дешевих довгострокових кредитів. Для цього ефективніше має спрацювати система державної підтримки сільського господарства. Перспективним джерелом поповнення фінансових ресурсів сільського господарства регіону є розвиток іпотечних відносин, і насамперед, надання кредиту під заставу землі.

УДК 330.13:330.52(477)

РЕНТНІ ВІДНОСИНИ У СФЕРІ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ: СУЧАСНА ПРАКТИКА ТА ПЕРСПЕКТИВИ

**В.А. Голян, д.е.н., проф., В.М. Бардась, асп.,
Луцький національний технічний університет**

В контексті трансформації національних господарств при переході від старих форм функціонування до якісно нових важливу роль відіграють рентні відносини. Світова практика показує, що в процесі формування соціально-орієнтованої ринкової економіки зростає інтерес до різних видів рентних доходів.

Наявність значних запасів природних ресурсів сприяє формуванню природно-ресурсної ренти, яка може виступати як засіб наповнення державного та місцевих бюджетів. Привласнення ренти акціонерами окремих корпоративних структур сировинного сектору призводить до нерівномірності розподілу національного доходу від національного багатства, складовою якого є природні ресурси, за кривою Лоренса. Крім того це створює синдром «голландської хвороби», що у свою чергу стимулює процвітання тільки сировинних експортноорієнтованих галузей, і як наслідок має місце відсутність диверсифікації валютних надходжень, значна залежність від стихійних процесів на світових енергетичних ринках, зростання енергомісткості та ресурсомісткості вітчизняної економіки при негативній світовій кон'юктурі (зростання цін на нафту та газ і падіння попиту на продукти металургії та хімії), девальвація

національної грошової одиниці (при зменшенні валютних надходжень та від'ємному значенні чистого експорту), зростання зобов'язань за зовнішніми позиками, які використовуються для стабілізації валютного курсу і в кінці кінців експоненціальне скочування до фінансової та енергетичної кризи. Для протидії даному ефекту «доміно» потрібно регулювати рентні відносини за допомогою удосконалення системи фіскального регулювання природокористування і разом з тим формувати оптимальну галузеву структуру національної економіки (підвищення частки продукції високотехнологічних галузей у ВВП).

Загалом рентні відносини є складним системним явищем. З іншого боку, рентні доходи, як один з основних компонентів ринкової економіки, опосередковують різного роду зв'язки, відносини, що дозволяє вибудовувати навколо себе безліч системних конструкцій, в яких вони самі будуть виступати як їх підсистема або елемент. Рентні відносини виступають як підсистема, з одного боку, яка здійснює вплив на динаміку економічного зростання, макроекономічні пропорції і макроекономічну рівновагу, а з іншого боку, самі знаходяться, прямо чи опосередковано, під впливом всіх макроекономічних компонентів та динаміки економічного зростання в цілому. Рентні відносини можуть бути виділені з макроекономічної системи та представлені як самостійна економічна система більш низького порядку.

До головних особливостей формування та розподілу рентних доходів в сучасній економіці можна віднести наступні моменти: а) процеси формування і розподілу рентних доходів обумовлені конфігурацією «ланцюгів накопичення вартості»; б) механізми розподілу ренти і квазіренти на макрорівні визначаються ієрархією геоелементних конструкцій; в) основними факторами розподілу рентних доходів є бар'єри на шляху до початку виробничої діяльності; г) розподіл рентних доходів між ланками «ланцюгів накопичення вартості» характеризується переміщенням ренти і квазіренти від виробництва продуктів до їх реалізації і маркетингових операцій.

Нееквівалентний обмін природних ресурсів і дешевої праці на технологічну квазіренту певною мірою створює фінансову основу економічного зростання високорозвинених країн. Країни з сировинною орієнтацією національного господарства, допустивши «відтік мізків», не здатні вилучати природно-ресурсну ренту і з її допомогою підтримувати вітчизняну економіку.

Крім того теперішній стан розвитку рентних відносин у сфері природокористування відзначається недостатньою увагою з боку органів державної влади до фіскальних механізмів вилучення природно-ресурсної ренти як у Держаний, так і у місцеві бюджети. До рентних платежів згідно Податкового кодексу відносяться рентна плата за транспортування нафти і нафтопродуктів магістральними нафтопроводами та нафтопродуктопроводами, транзитне транспортування трубопроводами природного газу та аміаку територією України; рентна плата за нафту, природний газ і газовий конденсат, що видобуваються в Україні. І цим перелік обмежується, якщо не враховувати платежів за спеціальне використання природних ресурсів.

Щодо платежів за спеціальне використання природних ресурсів, то їх частка у податкових надходженнях до Зведеного бюджету є незначною, далеко відстаючи від її рівня в країнах з соціально-орієнтованою ринковою економікою. Фактично вище згадані платежі не виконують свою основну функцію – вилучення ренти з приватного до державного сектору.

Для надходження природної ренти у сучасному світі механізми перерозподілу досить різноманітні. Ці механізми є одним з індикаторів ступеня розвитку соціально-орієнтованої ринкової економіки та її відкритості: у країнах з розвинутою ринковою економікою переважають податкові методи вилучення рентних доходів, а в країнах,

що розвиваються, і відносно закритою економікою поряд з податковими широко застосовуються неподаткові методи (наприклад, угоди про розподіл продукції). У державах, багатих природними ресурсами, практикуються такі податки, як роялті, податок суверена, спеціальні податки на прибуток видобувних компаній, диференційовані рентні платежі, земельний податок і т. д.

Досвід розвинутих країн свідчить про те, що налагоджена система рентного оподаткування може забезпечувати ефективне використання природних ресурсів та рівні умови господарювання (незалежно від дії природного фактора), стимулювати інтенсивний економічний ріст. Ми вважаємо за необхідне вдосконалювати інститути перерозподілу природно-ресурсної ренти виходячи із зарубіжного досвіду. Податкове навантаження повинно бути перенесене на видобувний сектор. З точки зору ефективності, рента, що формується у зв'язку з підвищенням світових цін на енергоносії, є природним об'єктом перерозподілу, оскільки її вилучення на користь держави теоретично не впливає на економічні стимули виробників. Податок на видобуток корисних копалин суттєво не впливає на дії економічних агентів.

Перенесення податкового тягаря на сировинний сектор буде сприяти подоланню «голландської хвороби». Посилення рентного чинника в оподаткуванні буде прискорювати усунення диспропорцій економічного розвитку регіонів та галузей, оскільки значна частина ренти може перерозподілятися між регіонами країни незалежно від наявності або відсутності мінерально-сировинних ресурсів.

Основне завдання підвищення ефективності функціонування системи рентних відносин – пов'язати стратегічний ресурс країни – ренту – з головними функціями держави, у першу чергу з її безпекою, яка безпосередньо залежить від системи життєзабезпечення громадян. Основна частина рентних доходів повинна бути спрямована на вирішення соціальних, екологічних, структурних та інфраструктурних проблем розвитку.

На зміну природної складової ренти повинна приходити інтелектуальна складова, пов'язана з розвитком науки, освіти, сучасних інформаційних технологій, збільшенням частки наукоємного сектору економіки. Характерні риси розвитку сучасної світової економіки свідчать про те, що все більшу роль буде відігравати технологічна (інтелектуальна) квазірента як один з найважливіших результатів інтенсифікації виробництва на базі новітніх досягнень науки і техніки.

З нашої точки зору, слід взяти до уваги можливість підвищення ефективності макроекономічного регулювання за допомогою використання природно-ресурсної ренти, що привласнюється сировинними експортерами, з метою забезпечення оптимального фіскального навантаження, виводу з тіні операцій економічних агентів та стійкого економічного зростання і в підсумку підвищення доходів Зведеного бюджету.

УДК 338.43.02

ПРОБЛЕМИ НЕВИКОНАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОГРАМ УКРАЇНИ

**А.В. Горбік, асп.,
Житомирський національний агроекологічний університет**

Постановка проблеми. Реаліями сьогодення для України є значне природно-технічне навантаження, що характерне для економічно розвинутих регіонів і пов'язана інтенсивною матеріалоємністю та енергоємністю, великою «відходністю» технологій господарського комплексу. Наглядним прикладом нагромадження екологічних проблем є сфера обігу із промисловими і

побутовими відходами, які згодом переростуть у глобальну проблему. У всіх регіонах стоїть гостра проблема з переробкою і видаленням небезпечних відходів. Реалізація екологічної політики в АПК України здійснюється в рамках екологічних програм, які мають різну спрямованість, але є взаємопов'язаними між собою в сприяють вирішенню екологічних проблем.

Сьогодні в Україні існує певне правове поле втілення екологічних програм в АПК, наявна велика кількість перспективних вчених для її реалізації. Але актуальною залишається проблема «незатверджений проект екологічної програми», тобто всі намагання зберегти ресурси, дані нам природою, залишаються лише мертвим вантажем на полицях архівів. Причиною цього є як часта зміна владних структур, так і можливі фінансові втрати від запровадження певної програми впливових підприємців.

Аналіз останніх досліджень. Питання, що стосуються державних цільових програм, стали предметом дослідження таких науковців, як А. С. Абрамов, Н. В. Зіновчук, М. Я. Лемешев, І. М. Макаров, В. Б. Соколов, Ю. Ф. Шкворец. Проте, механізм запровадження та реалізації програм у даній сфері досі не є досконалим та ефективним.

Результати досліджень. До збільшення критичного стану у сфері використання навколишнього природного середовища й забезпечення екологічної безпеки країни призводить невиконання цільових екологічних програм. Аналіз виконання загальнодержавних, галузевих, регіональних програм, яких упродовж 1991-2000 рр. налічувалось декілька десятків, свідчить, що більшість з них так і залишилась нереалізованими. Причинами невиконання програм у сфері агропромислового комплексу можна вважати відсутність системи у розробленні програм розвитку як сільського господарства, так і інших галузей комплексу; незацікавленість та заполітизованість державних службовців, на яких покладене управління АПК; недостатня послідовність урядових дій щодо реалізації програм. Н.В. Зіновчук виділяє політичні, економічні, інституціональні та адміністративні чинники, що зумовлюють невиконання державних програм в Україні [4 с.283-285]. Проте, на нашу думку, основною причиною недовіри екологічних програм, зокрема у сільському господарстві є некоректність методики їх розробки.

Провівши ґрунтовне дослідження дієвості екологічних програм в Україні, нами було встановлено, що неможливо розробити ефективну екологічну програму у сільському господарстві для цілої країни, оскільки необхідно обов'язково враховувати екологічні, економічні та соціальні особливості кожного окремого регіону. Не всі програми доцільно застосовувати в окремих регіонах. Так, наприклад, програма «Органічне сільське господарство» не може бути ефективно запроваджена в промислово забруднених регіонах. На таких територіях логічно реалізовувати програми захисту навколишнього природного середовища. Неоднорідність техногенного навантаження та забруднення окремих площ унеможливорює коректну розробку дієвої програми. Тому для вирішення конкретних екологічних проблем проводиться групування територій за ступенем забруднення.

Першим і обов'язковим кроком розроблення екологічної програми має бути проведення детального аналізу екологічного стану досліджуваного регіону. Окремою групою виділяються регіони, що постраждали внаслідок аварії на ЧАЕС. Також проводиться групування територій за ступенем забруднення атмосфери, ґрунтів, води та накопиченням відходів. У розрізі кожної з груп передбачається розроблення різних заходів і завдань для реалізації програми.

Запропонований нами підхід до формування екологічних програм у сільському господарстві дає можливість звертати увагу на нагальні проблеми регіонів.

Розставляються пріоритети екологічних, економічних та соціальних проблем регіонів, внаслідок чого увага акумулюється на найважливіших. Також кошти, що виділяються на реалізацію програми спрямовуються на вирішення конкретного завдання на чітко зафіксованій площі.

Зрозумілим є те, що одночасне запровадження всіх екологічних програм є нереальним. На нашу думку, слід встановити послідовність їх реалізації у кожному регіоні, обираючи певну комбінацію програм, яка б дозволила найбільш ефективно вирішити екологічні проблеми досліджуваного регіону.

Висновки. Проблема охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки комплексна, багатопланова і вимагає системних рішень. Саме такий підхід може забезпечити виконання державних програм. Але насамперед для розв'язання проблеми має розроблятися довгострокова генеральна програма управління суспільним розвитком і навколишнім середовищем.

Отже, розробляючи екологічні програми у сільському господарстві, слід враховувати економічні, екологічні та соціальні особливості регіону. Саме ці особливості конкретизуватимуть зміст документу, впливатимуть на формування її завдань. Також вони визначатимуть доцільність та пріоритетність запровадження тих чи інших програм.

1. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 р. №1264-XII // Відомості Верховної Ради, - 1991, - №41, - С. 546

2. Закон України «Про державні цільові програми» від 18.03.2004 №1621-IV // Відомості Верховної Ради, - 2004, - №25, - С. 352

3. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року, затв. Постановою КМУ від 19 09 2007 р. № 1158 // www.minagro.kiev.ua/page/?3800

4. Зіновчук Н. В. Економічна політика в АПК: економічний аспект. – Львів: Львівський держ. аграр. ун-т, ННБК «АТБ», 2007. – 394 с.

УДК 339.92:339.97

ТРАНСФОРМАЦІЯ МАКРОЕКОНОМІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

**Ол-р. С. Горда к.е.н., доцент
КЕІ ДВНЗ «КНЕУ ім. В. Гетьмана»**

В умовах глобальних економічних трансформацій розробка й реалізація національних конкурентоспроможних, глобально орієнтованих стратегій розвитку є першочерговим завданням держави. В цьому контексті слід зазначити, що порівняльні переваги надані країнам з різним рівнем розвитку ринкових відносин від природи, не статичні, не вічні і не відновні. В умовах глобалізації конкурентні переваги динамічні, пов'язані з інноваціями, розвитком людського капіталу, інтелекту, і за своєю сутністю – практично безмежні. Поєднання в одній країні порівняльних і конкурентних переваг, які базуються на науково-технічних досягненнях, інноваціях на всіх стадіях виробничого циклу, посилює її конкурентоспроможність у глобальному економічному просторі.

Процес глобалізації має певні особливості. По-перше, основа глобалізації - транснаціоналізація виробництва, інституційною формою якого виступають транснаціональні корпорації. Національний капітал почав виходити за рамки окремої держави ще на початку ХХ ст., але в сучасних умовах проходить процес посилення капіталу окремих держав. Міжнародне виробництво та міжнародна торгівля за своїм змістом стали переважно не між-, а внутрігалузеву торгівлю, яка основана на внутрігалузевій спеціалізації окремих країн.

По-друге, глобалізація супроводжується стрімким зростанням фінансових ринків (валютних, фондових, кредитних), які впливають на сферу торгівлі та виробництва. При цьому, якщо нещодавно фінансові ринки тільки обслуговували реальний сектор економіки, то зараз ця сфера має самостійне значення, що призвело до різкого зростання числа фінансових спекуляцій та криз. По-третє, глобалізація супроводжується регіоналізацією економічної діяльності та посиленням формування реальних регіональних центрів (наприклад Західна Європа - ЄС, США - НАФТА, Південно-східна Азія - АСЕАН). Вчетверте, глобалізація не обмежується тільки економічною сферою. Вона впливає на культуру, етику, мораль, тощо. В системі глобальної економіки знаходиться телебачення, медіапростір, видавнича діяльність.

Глобалізація привела до значних змін щодо ролі макроекономічного (державного) регулювання економіки та суб'єктів господарювання при здійсненні міжнародних економічних зв'язків і економічної політики в цілому. Наприкінці ХХ ст. – початку ХХІ ст. у Європі, Північній Америці, країнах АТР і інших регіонах світу уніфікується господарське законодавство різних держав, формується узгоджена промислова, валюта, митна, соціальна, екологічна політика. На регіональному рівні створюються наднаціональні органи економічного регулювання, здійснюється підготовка і перехід до колективної системи грошового обігу, створюються єдині митні простори.

Одночасно на периферії від трьох світових економічних центрів, тобто в Азії, Африці, Південній Америці, а також на просторах колишнього СРСР розгортається становлення національних держав. До того ж, на тлі зміцнення суверенітету молодих держав йде активний процес розвитку регіональних економічних об'єднань цих країн.

Слід зазначити, що такі трансформаційні зміни в ринковій економіці є іманентною особливістю її функціонування. Власне в глобальному вимірі вони, залежно від рівня економіки і суспільства, можуть означати:

- зміну однієї формації на іншу або зміну суспільства з аграрного на індустріальне, згодом на постіндустріальне, а далі на інформаційне;
- перехід від планово-розподільчої системи до глобально - ринкової.

Кожна така зміна зумовлена глобалізацією трансформаційних процесів у світовій економіці. Перші дві з них добре відомі з літературних джерел. Вони розглядаються як стадії розвитку суспільства, які ґрунтуються чи то на надбаннях навичок і досвіду людиною, чи на промисловому перевороті ХХІІІ - ХІХ ст.; чи то на науково-технічних досягненнях, в основу яких покладені високі технології і наукоємні виробництва; чи то на розвитку глобальної економіки і нового суспільства, що базуються на інформаційних продуктах і державних послугах.

Кінець ХХ ст. остаточно ознаменувався тим, що глобальна ринкова модель економіки стала загально визнаною. Разом з тим, ринкова економіка в різних країнах може мати серйозні відмінності і свою специфіку, яка відповідає їхнім регіональним особливостям. Досить довго вважалося, що власне ринкова економіка розвивається на основі універсалізації західної ліберальної моделі і що вона є остаточною формою управління. Ця думка не тільки висловлювалася вченими, а й офіційно визнавалася міжнародними організаціями.

Разом з тим дослідження, проведені в багатьох країнах світу міжнародними організаціями, наприклад Світовим банком, засвідчують, що ліберальна модель як остаточно форма управління не є універсальною. Досвід окремих країн показав, що маючи серйозні відмінності у функціонуванні

національних економік і використовуючи різноманітні форми управління, можливо досягти певних позитивних результатів (досвід країн АСЕАН). Доказом можуть бути узагальнення, зроблені Світовим банком останнім часом. Так у своєму звіті за 2006-2007 рр. його аналітики засвідчили, що у ряді країн держава відносно активно втручалася в роботу ринку, але при цьому спостерігалось швидке зростання. У країнах Східної Азії уряди на ранніх етапах розвитку не дотримувались багатьох принципів лібералізації. Але, незважаючи на це, за останні кілька десятиліть становище цих країн дуже змінилося.

Такий висновок організації, яка тривалий час дотримувалася досить ортодоксальних принципів політики лібералізму, змушує нас зважено підійти до оцінки результативності реформ в Україні і ролі окремих державних інститутів. Особливо це стосується ролі держави в цілому і окремих державних інститутів, співпраці держави і бізнесу, участі держави у розв'язанні соціальних проблем і наданні послуг неринкового характеру.

Сьогодні всі країни проходять чи прагнуть пройти стадію оновлення й беруть участь у глобальній модернізації. В українському суспільстві це відбувається дуже болісно, непослідовно, без чіткої національної та зовнішньої стратегії розвитку. Україна мусить якнайшвидше розв'язати головну проблему - підвищити вкрай низку міжнародну конкурентоспроможність на основі впровадження глобально орієнтованої національної стратегії інноваційно-випереджувального розвитку.

За умови збереження сучасних тенденцій, заходу ще як мінімум на декілька десятиліть майже гарантована роль світового авангарду. Він залишатиметься світовою науковою лабораторією, джерелом гуманітарного й технічного знання, центром виробництва найскладнішого обладнання та послуг, що потребують спеціальних знань, світовим інвестором, середовищем військової могутності.

У сучасних умовах, розробляючи концепції національних інтересів і засади глобальної стратегії України, ми маємо виходити з того, що через низьку конкурентоспроможність наша держава повинна зробити принципово новий стратегічний вибір, а саме: здійснювати власну програму європеїзації в межах просування до членством в Європейському Союзі; просуватися шляхом євроатлантичної інтеграції; домагатись подальшої інтеграції у світові економічні структури за рахунок отриманого членства у Світовій організації торгівлі.

Тобто, Україна повинна використовувати дуже вагомні власні інтеграційні переваги, ринковий статус і покладаючись на власні сили, будувати оновлену національну господарську систему. Це вимагає особливої мобілізації, консолідації, державної солідаризації та інтелектуалізації української нації.

Таким чином, слід зробити висновок, що проблеми взаємозалежності глобальних змін і ринкової економіки, в основі якої, як відомо, є приватна власність і свобода реалізації окремого індивідуума, особливо велика для країн, що перебувають на етапі глобальних трансформацій, в тому числі й для України. Надзвичайно повільно створюється нове господарське середовище, а одним з основних гальмуючих факторів, що перешкоджають демократичній перебудові системи країни з молодого ринковою економікою, є відсутність інфраструктури ринкової економіки та раціонального макроекономічного регулювання на основі використання світового досвіду державної підтримки ринкових перетворень в умовах глобалізації.

РЕГІОНАЛЬНА ІННОВАЦІЙНА СИСТЕМА ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ ГЛОБАЛІЗОВАНОГО РЕГІОНУ

О.С. Горда к.е.н., доцент
КЕІ ДВНЗ «КНЕУ ім. В. Гетьмана»

Під впливом глобалізації відбуваються зміни майже в усіх сферах суспільного життя: політиці, економіці, ідеології, культурі. Вони неоднозначні. Глобалізація ринків, поширення передової бізнесової практики, розвиток технологій супроводжуються обмеженням політичного і економічного суверенітету держав, експансією іноземних товарів і капіталів, посиленням інформаційного та культурного впливу провідних країн заходу. Не менш суперечливим є і формування міжнародного бізнесового середовища. З одного боку, формується єдиний економічний простір, а з іншого - відбувається фрагментація економіки, що знаходить свій вираз у появі економічних регіонів.

Сучасна регіоналізація соціально-економічного розвитку є своєрідною відповіддю на виклики глобалізації. Регіональний формат господарювання виявився найбільш відповідним новітнім процесам інтернаціоналізації бізнесової діяльності, геоекономізації розвитку. Території активно включаються у світогосподарські події і перетворюються у глобальні регіони. До цього їх спонукають можливості використання світових ресурсів розвитку, що надає глобалізація. Однак це вимагає проведення енергійної зовнішньоекономічної діяльності, розробки та реалізації відповідної геоекономічної стратегії. Таким чином, територія, що здійснює інтенсивні і регулярні господарські зв'язки із зарубіжжям, які стають суттєвим чинником її соціально-економічного розвитку може трактуватися як глобалізований регіон.

Глобалізований регіон може відбутися лише за умови досягнення глобальної конкурентоспроможності. З огляду на це дуже актуальним стає з'ясування джерел регіональних конкурентних переваг. Їх чимало. Це - і факторне забезпечення та продуктивне його використання, і параметри попиту, і наявність загальної інфраструктури, і стан між фірмового бізнес-середовища, і структура та організація бізнесу. Проте, найістотнішим з-поміж них, як свідчить світова практика, є інноваційна діяльність.

Глобалізація не лише стимулює, а й примушує до застосування інновацій. Країни та регіони конкурують за допомогою інноваційної активності, швидкості та кількості запроваджених нововведень. Інновації не лише формують конкурентоспроможність країн та глобалізованих регіонів, а й визначають їх місце у світовому економічному просторі. Рівень інноваційності розвитку країни та регіонів визначають їх місце та позиції на світових товарних ринках. Це добре видно на прикладі відомої триярусної моделі зовнішньої торгівлі. Перший ярус представлений сировинними та сільськогосподарськими товарами, другий - продукцією обробної промисловості, на третьому - розмістилися високотехнологічні продукти.

Торгівля на першому ярусі є найменш вигідною. Тут реалізується трудомістка продукція, що вирізняється низькою еластичністю за доходами, високою чутливістю до кон'юнктурних коливань. Гостра цінова конкуренція, що тут панує, робить доходи від торгівлі нестабільними. На цьому ярусі оперують головним чином країни, що розвиваються, для яких продаж сировинних

продуктів є важливою, а подеколи і основною експортною статтею. Більш вигідною і прибутковою є торгівля на другому і, особливо, третьому ярусах. Тут продається технологічно містка продукція, щодо якої існує стійкий та зростаючий попит, що є еластичним за доходами. На цих ярусах домінують промислово розвинені країни, які і отримують найбільші вигоди від зовнішньої торгівлі.

Україна представлена на світовому ринку переважно товарами, що реалізуються на першому ярусі. Їх частка у загальному експорті наближається до 75%. Понад 20 відсотків припадає на другий ярус, хоча машини і устаткування складають близько половини з цього. На третій ярус потрапляє космічна, авіаційна, суднобудівна, військового призначення продукція та деякі інші товари.

Така не інноваційна структура експорту робить країну та регіони надто залежними від зовнішніх чинників - стану світової кон'юнктури, зовнішньоторговельної політики наших основних комерційних партнерів (ЄС, Росії, країн Південно-Східної Азії). Стабільність та успіх здатна забезпечити лише конкурентоспроможність, базована на інноваційних процесах. Відомо, що конкурентоздатність продукту досягається оптимальним поєднанням трьох параметрів: ціни, якості і новизни. Саме інновації здатні забезпечити прийнятний рівень ціни, високу якість і нові споживчі властивості продукту.

Щоб досягти такої конкурентоспроможності мають бути напрацьовані регіональні стратегії переведення економіки на інноваційний шлях розвитку. Вони, на нашу думку, повинні включати наступні складові: формування регіональної інноваційної системи; розбудова регіонального наукового комплексу; використання міжнародного трансферу технологій.

Надбанням новітньої теорії та практики стали регіональні інноваційні системи. Регіональну інноваційну систему (PIC) можна визначити, як публічно-приватний форум співпраці бізнесу, регіональної влади та держави, в якому приймають участь науково-дослідні, освітні установи, структури сприяння та трансферу технологій, а також недержавні установи, які створюють можливість активізувати місцеві чинники зростання та інноваційності.

Основу PIC становить ринок інновацій. Формування та функціонування ринку інновацій потребує низки інституцій забезпечення, до яких слід віднести освітні та наукові установи, інформаційну мережу, філіал державної інноваційної компанії, недержавні фонди підтримки нововведень, інноваційні біржі, центри впровадження (передачі) технологій та деякі інші.

Теоретичні напрацювання та існуюча практика все більше переконують у тому, що саме регіональний масштаб є найбільш прийнятним для розгортання інноваційної діяльності, позаяк її передумовою є локалізація різних інноваційних структур. Територіальна близькість створює додаткові можливості швидкого обміну комерційною інформацією, формування довіри, організації коопераційних зв'язків.

Базовим компонентом PIC є регіональний науковий комплекс, що виступає головним продуцентом інновацій. Дослідники визначають його як розміщену на території регіону систему організацій, які спеціалізуються в галузі науково-технічної та інноваційної діяльності, тобто виробляють, поширюють та сприяють застосуванню технологічних та інших інновацій. Предметну координацію діяльності комплексу здійснюють регіональні наукові центри, підпорядковані НАН України та міністерству освіти і науки. Вони виконують триєдине завдання: здійснюють координацію діяльності наукового комплексу,

сприяють ефективнішому використанню його потенціалу; виступають головним експертом наукових розробок при міжнародному трансфері технологій; організують розробку та виконання регіональних програм науково-технічного розвитку.

Важлива роль в інноваційному розвитку регіону відводиться міжнародному трансферу технологій. Головним джерелом забезпечення технологічними інноваціями має бути регіональний науковий комплекс та національна база даних, що містить здобутки вітчизняних науково-технологічних закладів. Однак, відомо, що жодна країна не спроможна забезпечити повний спектр науково-технологічних досліджень. Щодо нашої країни, то відомо, що вона у складі СРСР пропустила цілий етап науково-технічної революції і позбавлена ряду актуальних технологій. Власне їх може надати нам міжнародний трансфер технологій.

На користь використання цієї можливості говорить і економія ресурсів та часу. Так, кожен долар, затрачений на імпорт ліцензій за економічним ефектом еквівалентний у Великобританії - 3,1 дол., Франції - 5,4, США - приблизно 6,2, а в Японії - 16 дол., що мали б інвестуватися у науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи. До того ж придбана ліцензія дає економію приблизно у 4,3 роки за рахунок скорочення терміну освоєння нового товару та організації його серійного виробництва.

Викладене дозволяє зробити наступні висновки. Формування та успішне функціонування глобалізованого регіону можливі лише на засадах інноваційного соціально-економічного розвитку. Головним завданням регіональної влади у цьому контексті має стати створення регіональної інноваційної системи, розбудова регіонального наукового комплексу та активне використання міжнародного трансферу технологій. Лише інноваційна діяльність та інноваційні процеси здатні забезпечити конкурентоспроможність глобалізованого регіону.

УДК 504.062 (477)

ПРИНЦИПИ І КРИТЕРІЇ ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ В КОНТЕКСТІ ЙОГО ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ (на прикладі зони рисосіяння України)

**Л.М. Грановська , д.е.н., проф.,
Херсонський державний аграрний університет**

Основні тенденції розвитку економіки регіонів України свідчать про подальше нераціональне використання їх природно-ресурсного потенціалу. З одного боку має місце дисбаланс при використанні природно-ресурсного потенціалу, а з другого – існує необхідність в розробці програм та механізмів по залученню природних ресурсів в господарський оборот на основі еколого-економічного підходу.

Надмірна експлуатація окремих видів природних ресурсів потребує перегляду пріоритетів їх використання для галузей економіки регіону та розробки чітких стратегій управління регіональним розвитком в основу яких повинні бути покладені концептуальні підходи, принципи та критерії формування екологічно збалансованих моделей управління.

Перші концептуальні підходи до усвідомлення економічної сутності екологічної безпеки природокористування, як відмічає Є.В. Хлобистов, були

розвинуті у складі програмних і нормативних документів з розвитку і розміщення продуктивних сил, що формувалися на замовлення Держпланів СРСР та УРСР, органів виконавчої влади, Кабінету Міністрів, Академії наук СРСР та УРСР, потім – Національної Академії наук України та органів виконавчої влади незалежної України. Розділ “Охорона природи ” та “Охорона навколишнього природного середовища ” був в 70-х роках минулого століття у складі всіх значних техніко-економічних, проектних та планувальних розробок.

Концептуальні підходи на цьому етапі передбачали урахування екологічного фактора у реалізації господарських рішень та програм. І тільки на початку 90-х років минулого століття, особливо після Чорнобильської катастрофи, концептуальні підходи почали враховувати пріоритети еколого-економічних досліджень та їх часткове застосування в програмах розвитку галузей економіки країни. Тільки через 12 років в документах Міністерства екології та природних ресурсів було зазначено, що “екологічна політика України за роки незалежності в цілому сформована ”.

Пізніше (2001р.) фахівцями Одеського інституту проблеми ринку та економіко – екологічних досліджень була запропонована Концепція ресурсно – екологічної безпеки України, мета якої полягала у “... становленні основних напрямків державної політики та складових систем забезпечення ресурсно – екологічної безпеки для створення і підтримки прийнятого, з пропозицій соціальної захищеності, рівня захищеності держави, суспільства, громадянина і людини від дії дестабілізуючих факторів розвитку, у першу чергу таких як зростання дефіциту природних ресурсів, втрата (виснаження) компонентів природно-ресурсного потенціалу, життєво важливих для здоров'я та благополуччя населення”. Концептуальні напрями такого підходу полягають у розвитку механізмів регулювання антропогенного і техногенного навантаження на навколишнє природне середовище, у стимулюванні зниження природоємності технологій у промисловості, впроваджені екологічно безпечних технологій в аграрний сектор економіки, пріоритетне інвестування екологічно безпечних напрямків розвитку економіки .

Подальше поглиблення методологічних засад відбувається під час переходу країни на шлях сталого розвитку. Авторами концептуальних документів зі сталого розвитку були пропонувані напрями щодо підвищення ефективності еколого-економічної політики країни:

- мінімізація антропогенного та техногенного тиску;
- поетапна ліквідація негативних наслідків антропогенних перетворень;
- вибірковий підхід до проведення природоохоронних заходів з метою підвищення їх ефективності.

Відмінною рисою еколого-економічної системи зони рисосіяння є порушення рівноваги її функціонування з приводу зростання темпів і масштабів впливу деяких факторів та їх сукупності на стан самої системи. Все це призвело до висунення якісно нових вимог до стратегічного управління еколого-економічною системою, а саме:

- багатокритеріальність процесів в еколого-економічній системі та за її межами, які потребують управління;
- слабка структурованість проблем, які потребують негайного вирішення;
- зростання негативних непередбачених наслідків навіть у традиційно благополучних сферах діяльності;
- відсутність адекватних заходів щодо попередження змін, своєчасного вирішення існуючих проблем та управлінням багатокритеріальними

процесами.

Всі ці складні фактори і тенденції спираються на принципи цілісності і системності в досліджуваннях функціонування еколого-економічних систем.

Системний підхід уявляє одну з форм методологічних знань, пов'язаних з дослідженнями, проектуванням та конструюванням об'єктів як систем. Методологічний підхід системного дослідження систем, як цілісних об'єктів, дозволяє враховувати і прогнозувати розвиток взаємозв'язків елементів системи, які раніше не приймалися до уваги. Однак, необхідно зауважити, що ефективно застосування поняття цілісності як визначеного методологічного підходу зовсім не зводиться до простої констатації цілісного характеру вивчаемого об'єкту. Використання поняття цілісності передбачає кваліфіковане застосування ряду складних процедур дослідження, таких як об'єднання аналітичних і синтетичних способів досліджень, визначення різних типів цілісності при вивченні систем і взаємозв'язків в них.

Сфера природокористування, як ні яка інша, відчуває зараз потребу у розробці стратегій управління еколого-економічними системами на основі системного аналізу та системного методологічного підходу. Тобто методологічною основою дослідження є комплексний та системний підхід, а також діалектичний метод пізнання взаємозв'язків процесів в організаційно – економічному механізмі реалізації системи збалансованого природокористування в зоні еколого-економічного ризику, сучасні гіпотези розробки стратегії прийняття еколого-орієнтованих управлінських рішень щодо мінімізації антропогенно-техногенного впливу на навколишнє природне середовище регіону, концепції еколого-збалансованого розвитку депресивного регіону (на прикладі зони рисосіяння).

Концептуальними принципами формування моделі збалансованої еколого-економічної системи повинні стати такі принципи, які найбільш ефективно враховують особливості функціонування і розвитку економіки, суспільства та стану навколишнього природного середовища регіону.

Враховуючи сучасний стан розвитку еколого-економічної системи зони рисосіяння пропонуємо найбільш ефективні принципи: історизму; системності; комплексності; оптимальності; пріоритетності; варіантності; раціональності природокористування; економізації, соціологізації та екологізації економіки регіону; інтеграції.

Застосування концептуальних принципів та методів, які наведені вище, створить умови для переходу від існуючої моделі нераціонального природокористування в регіоні до моделі екологічно збалансованого природокористування, яка є підґрунтям для визначення передумов, параметрів, напрямів розвитку та формування Стратегії досягнення балансу інтересів у сфері природокористування Південного регіону та переходу його до сталого розвитку.

УДК: 631.4

ЩЕ ОДИН ПОГЛЯД НА СТАЛИЙ РОЗВИТОК

**Г.І. Грещук,
Львівський національний аграрний університет**

Питання сталого розвитку є дуже актуальними для України, яка нині переживає глибоку еколого-економічну кризу. Це викликано тим, що тривалий

час домінував принцип - одержання максимальної вигоди при мінімальних затратах. При цьому мали місце неузгодженість темпів економічного розвитку і вимог екологічної безпеки, домінування природомістких галузей з високою питомою вагою ресурсо- і енергомістких застарілих технологій, сировинна орієнтація експорту, мілітаризація виробництва, відсутність культури праці та споживання тощо. Все це привело до формування техногенного типу економічного розвитку. І, як наслідок, нині антропогенне навантаження на природу наближається (а в деяких регіонах України наблизилося) до граничної межі її екологічної стійкості. За нею починаються кризові та катастрофічні зміни в природі, що негативно впливає на життєдіяльність людини і суспільства.

Під техногенним типом розвитку слід розуміти природоємкий (природоруйнуючий) тип розвитку, що базується на використанні штучних засобів виробництва, створених без урахування екологічних обмежень. Характерними рисами такого розвитку є швидке і виснажуваче використання невідновлюваних видів природних ресурсів (передусім корисних копалин) і зверхексплуатація відновлюваних ресурсів (грунту, лісів і ін.) з швидкістю, що перевищує можливості їх відтворення і відновлення. При цьому наноситься значний економічний збиток, що є вартісною оцінкою деградації природних ресурсів і забруднення навколишнього середовища внаслідок людської діяльності.

Для техногенного типу економічного розвитку притаманні значні екстерналії, або зовнішні ефекти. У природокористуванні їх можна охарактеризувати як негативні еколого-економічні наслідки економічної діяльності, які не приймаються до уваги суб'єктами цієї діяльності.

Будь яка країна, що стала на шлях науково-технічного прогресу та широкомасштабного використання його результатів, вже не може і не повинна ігнорувати такі об'єктивні чинники, як вичерпаність багатьох природних ресурсів, насамперед невідтворювальних і невідновлюваних, вразливість навколишнього середовища, екологічну стійкість та екологічну місткість довкілля, межі його екологічної міцності і опірності щодо негативних і шкідливих антропогенних впливів тощо. Всі ці чинники необхідно всебічно враховувати в господарській діяльності і при визначенні темпів та масштабів соціально-економічного розвитку на майбутнє. Цей розвиток має бути врівноваженим і адекватним екологічній ситуації, узгоджуватися з природничими законами. А це можливо тільки за умови, що виробниче господарська діяльність суспільства ґрунтуватиметься на концепції сталого екологічного розвитку.

Центральне місце в понятті сталого розвитку займає проблема врахування довгострокових екологічних наслідків. Необхідна мінімізація негативних екологічних наслідків, майбутніх екстерналій для наступних поколінь. Не можна жити за рахунок своїх дітей і внуків, не можна витратити природну скарбницю тільки для себе. Таким чином, проблема екологічних обмежень, компромісу між поточним і майбутнім споживанням повинна бути основною при визначенні темпів соціально-екологічного розвитку для будь-якої країни.

Як показує історія людства, радикальні економічні зміни останніх років, проекти і заходи, здійснювані відповідно до природних закономірностей, на тривалому тимчасовому інтервалі виявляються економічно ефективними! Навпаки, економічні проекти, що приносять швидкі і значні вигоди, але здійснені без урахування довгострокових екологічних наслідків, екстерналій, в перспективі часто виявляються збитковими. Отже, для тривалого інтервалу часу дуже часто вірний простий принцип „що екологічне, то економічне”.

Взагалі можна виділити чотири критерії сталого розвитку на тривалу перспективу. Даний підхід базується на класифікації природних ресурсів і динаміці їх відтворення.

1. Кількість відновлюваних природних ресурсів (земля, ліс і т.д.) повинна принаймні не меншати протягом часу, тобто повинен бути забезпечений принаймні режим простого відтворення.

2. Максимально можливе сповільнення темпів вичерпання запасів невідновлюваних природних ресурсів (наприклад, корисних копалин) з перспективою в майбутньому їх заміни на інші нелімітовані види ресурсів. (Наприклад, часткова заміна нафти, газу, вугілля на альтернативні джерела енергії-сонячну, вітрову і пр.).

3. Можливість мінімізації відходів на основі впровадження маловідходних, ресурсозберігаючих технологій.

4. Забруднення навколишнього середовища (як сумарне, так і по видах) в перспективі не повинне перевищувати його сучасний рівень. Можливість мінімізації забруднення до соціально і економічно прийняттого рівня ("нульового" забруднення чекати нереально).

Ці чотири критерії (їх може бути і більше) повинні бути враховані в процесі розробки концепції стійкого розвитку. Їх врахування дозволить зберегти навколишнє середовище для наступних поколінь і не погіршить екологічні умови проживання.

Серед економічних показників ефективними критеріями сталого розвитку є зменшення природоємності економіки.

Потрібно відмітити важливість зміни споживацької поведінки людей. Перехід до сталого розвитку передбачає обмеження потреб в товарах і послугах, на відміну від техногенного розвитку з його максимізацією споживання, подальшим розквітом суспільства.

Із суто споживацького погляду, чим більше продукції на душу населення виробляється в державі, тим краще. Але збільшення продукції виробництва збільшує техногенне навантаження на природу і потребує значних додаткових витрат на екологічні заходи. Це останнє зумовлює необхідність визначення оптимального співвідношення між виробництвом продукції на душу населення країни і кількістю шкідливих відходів на одиницю поверхні її території. Девізи „Більше споживайте”, „Кожному члену сім'ї по автомашині” і т.д. явно вступають в суперечність з можливостями біосфери. Для зміни поведінки важливі екологічне виховання і освіта.

Для більш детального аналізу стійкого розвитку використовуються поняття слабкої стійкості і сильної стійкості. Прихильники сильної стійкості займають жорстку, часто „анти-економічну” позицію з багатьох питань економічного розвитку: стабілізація або зменшення масштабів економіки, пріоритет прямого регулювання, жорстке обмеження споживання і т.д.

Прихильники слабкої стійкості віддають перевагу модифікованому економічному зростанню з урахуванням екологічного вимірювання економічних показників, широкому використанню еколого-економічних інструментів (плата за забруднення і т.д.), зміна споживацької поведінки і т.д. При всіх відмінностях позицій обидві вони протистоять техногенній концепції розвитку, яка базується па необмеженому розвитку вільного ринку, орієнтації на чисто економічне зростання, експлуатацію природних ресурсів, вірі в нескінченні можливості науково-технічного прогресу, максимізації споживання і т.д. (Звичайно, самі прихильники техногенного підходу на словах виступають за охорону природи,

однак їх підходи і дії часто носять антиекологічний характер).

Істотна відмінність перерахованих трьох підходів полягає у відношенні до можливої заміни природного капіталу на штучний (антропогенний). У якій мірі можлива заміна природних ресурсів, благ на засоби виробництва, що створюються людиною? Техногенний підхід говорить про нескінченні можливості заміни природного капіталу внаслідок розвитку вільного ринку і технічного прогресу. Прихильники слабкої стійкості виступають за самі широкі можливості такої заміни, однак при збереженні загального агрегованого запасу капіталу. У концепції сильної стійкості передбачаються лише мінімальні можливості заміни природного капіталу на штучний.

УДК 504.06: 620.9:351.86

ЕКОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

І.І. Гусєва

**Національний технічний університет України «Київський
політехнічний інститут»**

В сучасному світі зв'язок екології з енергетичною безпекою держави є найважливішим фактором, який враховується у стратегіях національної безпеки всіх країн. Збільшення кількості великих системних аварій в енергетичних системах світу вказує на необхідність приділення більшої уваги до забезпечення достатнього рівня енергетичної безпеки та надійності систем енергетики (особливо електроенергетики) з позиції забезпечення достатнього рівня екологічної безпеки (ЕлБ).

Згідно Закону України «Про електроенергетику» [1], енергетична безпека - це стан електроенергетики, який гарантує технічно та економічно безпечне задоволення поточних і перспективних потреб споживачів в енергії та охорону навколишнього природного середовища. Визначення енергетичної безпеки охоплює три головні аспекти безпеки: енергетичний, економічний (ринковий) та екологічний. Енергетичний аспект охоплює балансування попиту та пропозиції на енергетичні ресурси, а також технічні питання, пов'язані із технічною інфраструктурою та управлінням нею. Економічний (ринковий) аспект відноситься передусім до забезпечення прийнятних для кінцевих споживачів цін на паливно-енергетичні ресурси (ПЕР). Екологічний аспект енергетичної безпеки пов'язаний із збереженням навколишнього природного середовища для майбутніх поколінь та вимагає дотримання відповідних стандартів та виконання екологічних зобов'язань, а також підтримки розвитку відновлюваних джерел енергії (ВДЕ) та чистих виробничих технологій.

В «Зеленій книзі» Європейської стратегії безпеки енергозабезпечення [2] загальними загрозами ЕнБ Європейських країн визначені фізичні, економічні, соціальні та екологічні ризики.

Фізичний ризик полягає в можливості вичерпання родовищ основних ПЕР (в першу чергу нафти та природного газу). Крім того, не виключається можливість значних природних катастроф та геополітичних криз, які в змозі вплинути на стабільність енергопостачання.

Економічні ризики пов'язані з нестабільністю цін на головні ПЕР на світових ринках, які викликають дисбаланс в фінансовій та торгівельних сферах.

Соціальні ризики також пов'язані з нестабільністю цін, що може викликати

серйозне невдоволення споживачів.

Екологічні ризики пов'язані як з імовірністю аварій на атомних та теплових електростанціях, витоків та розливів нафти, витоків газу та інших аварій на підприємствах енергетики, так і постійними витокami забруднюючих речовин. Крім того, особлива увага приділяється заходам, пов'язаним з запобіганням глобальному потеплінню.

На думку авторів праці [3], до факторів, які впливають на рівень ЕнБ, можна віднести: ступінь диверсифікації джерел постачання; географія джерел постачання; зберігання палива на території держави; форма власності підприємств енергетичного сектора (державна, приватна); стан системи постачання (пропускна здатність, технічний стан); контроль і регулювання системи органами державної влади; прогнозування, планування та дослідження можливостей розвитку та інвестування; стабільність внутрішнього стану держави (політичний і суспільний спокій); стабільність міжнародної ситуації (конфлікти, напруга).

Сьогодні в умовах глобалізації сталість світового енергозабезпечення зазнає таких загроз, як [4, с.37]: зростаючі ціни на енергоносії; виснаження запасів традиційних енергоресурсів; спрацьованість видобувної та трубопровідної інфраструктури; неефективність використання ПЕР; загострення конкуренції між споживачами енергоресурсів; обмежений доступ до електропостачання та ін.

Як зазначено вище, одним з основних пріоритетів розвитку енергетики в найближчих роках є розвиток ВДЕ. Раціональне використання енергії води, вітру, сонця, землі, а також біомаси є одним з істотних компонентів сталого розвитку, який призведе до значних екологічно-енергетичних ефектів.

Збільшення частки ВДЕ в паливно-енергетичному балансі світу призведе до підвищення ефективності використання та економії запасів енергетичної сировини, покращення стану навколишнього природного середовища через скорочення кількості викидів, скидів та відходів. У зв'язку з цим підтримка розвитку ВДЕ стає все більш важливим завданням для всіх країн світу.

Інтерес до ВДЕ значно зріс в 90-х роках минулого сторіччя. З 1990 року світове використання енергії сонця виросло приблизно вдвічі, а енергії вітру – в чотири рази. У найближчих роках слід очікувати подальшого розвитку ВДЕ, оскільки використання даних джерел енергії не лише призводить до підвищення рівня ЕнБ, створення нових робочих місць, створення умов для регіонального розвитку, але і приносить екологічні ефекти, які в першу чергу, проявляються через зменшення емісії вуглекислого газу. Необхідність реалізації міжнародних зобов'язань відповідно до Програм дій з охорони навколишнього середовища (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.; Йоганнесбург, 2002 р.) та Кіотського протоколу (Кіото, 1997 р.) стосовно скорочення викидів вуглекислого газу, створює сприятливі умови для розвитку ВДЕ.

Розвиток ВДЕ може суттєво покращити енергетичний баланс окремих областей та регіонів, а також підвищити рівень ЕнБ та гарантувати стабільне енергозабезпечення споживачів. Відновлювана енергетика дозволяє ефективно вирішувати основні проблеми, що існують для інших видів генерації, обмеженість енергоресурсів, залежність від їх постачальників, навантаження на довкілля. Значний науково-технічний прогрес у даній галузі забезпечив суттєве і стає зменшення собівартості електроенергії, а для деяких напрямів відновлюваної енергетики собівартість стала зіставною і навіть нижчою собівартості електроенергії, отриманої традиційними технологіями генерації.

Стратегія розвитку світової енергетики на найближчі 50 років прогнозує, що вже у 2020 р. 20% електроенергії буде вироблятися з ВДЕ, у 2040 р. 50%, а наприкінці XXI століття частка ВДЕ може перевищити 85%. Європейським співтовариством на 2020 рік заплановано збільшення частки відновлюваних джерел енергії в первинному споживанні енергії до 20%, біопалива - до 10%. Згідно вимог ЄС, частка відновлюваних джерел енергії у національному енерговиробництві країн, що прагнуть до вступу в співтовариство, повинна становити не менше 6%, або з врахуванням великої гідроенергетики - не менше 12%.

Згідно даних Інституту відновлюваної енергетики НАН України [5], загальний обсяг річного технічно-досяжного енергетичного потенціалу основних видів відновлюваних джерел енергії в Україні на даний час є еквівалентним 81 млн. т у.п. або 70 млрд. м³ природного газу, що становить біля 40% річних енергетичних потреб України.

Отже, розвиток ВДЕ дозволить підвищити рівень ЕнБ шляхом зменшення імпортованих паливно-енергетичних ресурсів та рівень ЕлБ шляхом зменшення емісії парникових газів, зокрема, вуглекислого газу, як наслідок спалювання викопних паливних ресурсів.

1. Закон України «Про електроенергетику» - Електронний ресурс – Режим доступу: <http://rada.gov.ua>

2. Европейская стратегия безопасности энергоснабжения (Зеленая книга) / Европейская Комиссия; «Интерсоларцентр». – М., 2002

3. Bezpieczeństwo energetyczne – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://weglowodory.pl/bezpieczenstwo-energetyczne/>

4. Моделювання впливу інтеграційних рішень в енергетиці на передумови досягнення сталого розвитку території: монографія [текст] / [І.І.Гусєва, В.В.Дергачова, Н.В.Караєва, Б.С.Серебрянников]. – Черкаси : Видавець Чабаненко Ю.А., 2010. – 364 с.

5. Атлас енергетичного потенціалу відновлюваних та нетрадиційних джерел енергії України – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.ive.org.ua/atlas.html>

УДК 330.341.1

РОЗВИТОК ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА НА ІННОВАЦІЙНІЙ ОСНОВІ В УКРАЇНІ

**Л.В. Дейнеко, д.е.н., проф., О.М. Бойко, к.е.н.,
ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”**

Економічний розвиток не можливий без формування інституціонального середовища, який забезпечує формування та генезис інноваційного розвитку промислових підприємств в Україні.

Дослідженням економічного розвитку, в основу яких покладено інституціональний фактор присвячено праці видатних зарубіжних вчених, таких як Р. Буайе, Дж. Б'юкенен, Т.Веблен, Дж. Гелбрейт, Дж. Коммонс, Р.Коуз, Г.М'юруаль, Д.Норт, В.Ойкен, М.Олсон, Ф.Перрі, О.Уільмсон, Ф. Хайек, Дж. Ходжсон та ін.

Значний внесок у дослідження питання інституціонального середовища здійснили Р.Капелюшников, В.Кокорев, С.Малахов, А.Несторенко, Р.Нурєєв, А.Олейник, Ю.Ольсевич, В.Попов, В.Тамбовцев, А.Шастітко та ін. В їхніх працях здійснено аналіз особливостей формування інститутів, визначено мету та функції державного впливу на економічні інститути. Також здійснювались

дослідження з проблем інституціонального середовища та інституціональної стратегії, які знайшли відображення у працях таких дослідників, як Л.Абалкін, Є.Гайдар, С.Глаз'єв, С.Дятлов, А.Ілларіонов, Р.Євстігнєєв, В.Кириченко, Д.Львов, Н.Петраков, Ф.Шамхалов, А.Улюкан, І.Явлинський та ін. Незважаючи на дослідження вчених щодо формування та розвитку інституціонального середовища залишається низка невирішених питань.

Під інституціональним середовищем необхідно розуміти сукупність політичних, соціальних та юридичних правил, які створюють основу для виробництва, обміну та розподілу [1].

Особливості формування та генезис інституціонального середовища характеризується такими факторами, як [2]: розвинене конкурентне середовище; сприятливі умови для масової появи нових компаній, особливо в інноваційних секторах економіки; захищеність прав власності; високий рівень особистої безпеки людини; ефективне функціонування розвинених ринків землі та іншої нерухомості; ефективність державного регулювання та ін.

Складовими інституціонального середовища є інститути та інституції, які оточують людину протягом всієї її життєдіяльності: традиції, минулий досвід, норми поведінки, державні установи, муніципальні та приватні підприємства [3].

Формування інституціонального середовища інноваційного розвитку повинно відбуватись за напрямками: політико-правові інститути, функція яких полягає у забезпеченні громадянських та політичних прав громадян та виконання законодавства; розвиток інститутів, які сприяють розвитку людського капіталу (освіта, охорона здоров'я, пенсійне забезпечення та ін.); розвиток економічних інститутів, які забезпечують стаке функціонування і розвиток національної економіки; інститути розвитку, які спроможні вирішувати конкретні системні проблеми економічного зростання; система стратегічного управління, яка забезпечує гармонічність формування та розвиток зазначених типів інститутів, напрямків узгодження бюджетної, фінансової, структурної та регіональної, соціальної політики при вирішенні системних внутрішніх проблем розвитку [4].

В основу розвитку інституціонального середовища на інноваційній основі покладено інноваційну інфраструктуру. У Законі України "Про інноваційну діяльність" (2002 р.) в розділі 1 статті 1 визначено, що інноваційна інфраструктура представляє собою "сукупність підприємств, організацій, установ, їх об'єднань, асоціацій будь-якої форми власності, що надають послуги із забезпечення інноваційної діяльності (фінансові, консалтингові, маркетингові, інформаційно-комунікативні, юридичні, освітні, тощо)" [5].

У "Модельному Законі про інноваційну діяльність" (2006 р.), метою якого є гармонізація законодавства держав-учасниць співтовариства Незалежних держав у сфері інноваційної діяльності під інфраструктурою національної інноваційної системи (інноваційної інфраструктури) необхідно розуміти "сукупність органів та установ, що здійснюють в межах наданих їм повноважень керівництво і реалізацію державної політики в сфері інноваційної діяльності, а також, сукупність спеціалізованих інноваційних комерційних, некомерційних підприємств та організацій, їх об'єднань, саморегулюємих організацій і професійних спілок підприємств, забезпечуючи інноваційну діяльність" [6]. Існує також й інше тлумачення "інноваційної інфраструктури", визначене у "Концепції розвитку національної інноваційної системи" (2009 р.), як складової підсистеми національної інноваційної системи, яка "складається з виробничо-технологічної, фінансової, інформаційно-аналітичної та експертно-консалтингової складової, а

також з технополісів, технологічних та наукових парків, інноваційних центрів та центрів трансферу технологій, бізнес-інкубаторів та інноваційних структур інших типів, інформаційних мереж науково-технічної інформації, експертно-консалтингових та інжинірингових фірм, інституційних державних та приватних інвесторів” [4]. Нажаль, в інших нормативно-правових документах не дається визначення інноваційної інфраструктури та її складових. На нашу думку необхідним є доопрацювання нормативно-правової бази України в даному аспекті.

Створення та розвиток інноваційної інфраструктури в Україні потребує на сьогодні: підвищення ефективності формування та розвитку інноваційної інфраструктури (бізнес-інкубаторів, бізнес-центрів, технопарків та ін.); розвиток фінансової інноваційної інфраструктури; з метою підвищення капіталізації високотехнологічних компаній створення фондів прямих інвестицій за участю держави; прийняття технічних регламентів, стандартів, правил, які сприяли б розширенню практики, прискоренню процесу створення спільних високотехнологічних підприємств, аутсорсингу; підтримка формування високотехнологічних кластерів та просування їхньої продукції, як на внутрішньому так і на світовому ринках тощо.

Однією із складових інноваційної інфраструктури є інноваційна діяльність промислових підприємств. Згідно даних Держстату України інноваційною діяльністю у промисловості протягом 2010 р. займалися 1462 підприємств, або 13,8% до загальної кількості обстежених промислових підприємств (2009 р. – 12,8%). Даний показник є низьким, порівняно з країнами Європи, у яких він складає – 26,0% (Португалія), 29,0% (Греція), 71,0% (Данія), 74,0% (Ірландія).

На інноваційну діяльність промисловими підприємствами України у 2010 р. було витрачено за напрямками:

- дослідження і розробки становили – 12,4% (внутрішні НДР – 10,2% та зовнішні НДР – 2,2%), тоді, як у 2009 р. – 10,7% (внутрішні НДР – 8,0% та зовнішні НДР – 2,7%);

- придбання нових технологій – 1,8% (2009 р. - 1,4%);

- виробниче проектування, інші види підготовки виробництва для випуску нових продуктів, впровадження нових методів їх виробництва. Витрати здійснювались лише у 2006 р. – 15,5% та 2005 р. – 17,5%. У подальші роки спостерігається відсутність розвитку даного напрямку інноваційної діяльності у промисловій економіці країни;

- придбання машин, обладнання, установок, інших основних засобів та капітальні витрати, пов'язані із упровадженням інновацій – 62,8% (2009 р. - 62,6%);

- протягом останніх трьох років на маркетинг та рекламу кошти не було витрачено взагалі. Явище спостерігалось лише у 2006 р. (5,8%) та 2005 р. (6,5%);

- інші витрати – 23,0% (2009 р. - 25,3%). Показник протягом 2009 р. є найвищим, тоді як у 2006 р. навпаки – найменший 3,3%.

Протягом 2010 р. промислові підприємства України (11,5%) займалися впровадженням інновацій (2009 р. – 10,7%). З них 23,4% складала маловідходні, ресурсозберігаючі, безвідходні процеси (2009 р. - 39,8%).

Кількість промислових підприємств, що реалізували інноваційну продукцію в Україні протягом 2010 р. складала 964 одиниці з 10606 підприємств, що реалізували промислову продукцію (2009 р. – 994 одиниці та 10995 одиниць відповідно). З них продукцію, що була новою для ринку – 270 одиниць (2009 р. –

288 одиниць) та продукцію, що була новою тільки для підприємства – 812 одиниць (2009 р. – 816 одиниць). Показник обсягу реалізованої інноваційної продукції до загального обсягу реалізованої промислової продукції також зменшився, досягнувши у 2010 р. – 3,8%, тоді як у 2009 р. він становив 4,8%. Це той обсяг реалізованої інноваційної продукції за період з початку року, яка була заново упроваджена, зазнала суттєвих технологічних змін чи була вдосконалена протягом останніх трьох років. Із загального обсягу реалізованої інноваційної продукції: продукція, що була новою для ринку – 32,6% (2009 р. – 27,1%) та продукція, що була новою тільки для підприємства – 67,4% (2009 р. – 72,9%). За межі України у 2010 р. інноваційну продукцію реалізовували 343 підприємства, тоді як у 2009 р. – 334 підприємства. Обсяг реалізованої інноваційної продукції зменшився, досягнувши у 2010 р. рівня в 40,7%, тоді як у 2009 р. він складав 42,0%.

Зазначимо, що протягом 2010 р. в Україні нараховувалось 126 підприємств, якими було придбано нових технологій, тоді як у 2009 р. цей показник був більший, і становив 129 одиниць, а за межами України у 2010 р. показник кількості підприємств, що придбали нові технології становив 52 одиниці, тоді як у 2009 р. він був дещо вищим, і становив 62 одиниці. Показник передання нових технологій в Україні щодо кількості підприємств становив 2 одиниці (2010 р.) та 1 одиницю (2009 р.), а за межі України 2 одиниці (2010 р.) та 3 одиниці (2009 р.). Як свідчить проведений аналіз показник передання нових технологій на території України зріс на одиницю, порівняно з попереднім роком, а за межі України навпаки - на 1 одиницю зменшився. Найбільше підприємств (85 одиниць) у 2010 р. здійснили придбання нових технологій за формами придбання (передання) технологій - придбання (продаж) устаткування в Україні, а найменше – цілеспрямований прийом (перехід) на роботу кваліфікованих фахівців (6 одиниць) та інші (5 одиниць). За межами України серед приданих нових технологій за формами придбання (передання) технологій найбільша чисельність - 43 підприємства здійснювали придбання (продаж) устаткування, тоді як порівняно з попереднім роком показник скоротився на 5 одиниць. Найменший показник характерний для інших – 2 одиниці, та придбання (продаж) устаткування цілеспрямований прийом (перехід) на роботу кваліфікованих фахівців – 1 одиниця. Порівняно з попереднім роком показник залишився без змін.

З метою підвищення інноваційної діяльності промислових підприємств, доведення їх до рівня стандартів розвинених країн, зростання конкурентоспроможності слід розробити відповідні заходи. До першочергових з них слід віднести: суттєве покращення техніко-економічного стану суб'єктів науково-дослідних установ та промислових підприємств; кардинально змінити підходи щодо пріоритетів досліджень відповідно 6-7 технологічних укладів; здійснити ринкову дооцінку використання зазначених об'єктів та розробку механізмів сучасної структури фінансування досліджень. Також необхідно виконати поглиблений аналіз ефективності і перспективності наукових досліджень інституцій інноваційної та науково-технологічної діяльності.

1. Институциональная среда. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mirslovari.com.ua
2. Гафаров И.Р. Развитие институциональной среды современной российской экономики. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.lib.ua-ru.net
3. Экономическая теория. Макроэкономика. Переходная экономика: учеб.пособие. / Б.И. Герасимов, Н.С. Косов, В.В. Дробышева и др. - Тамбов: Изд-во Тамб.гос.техн.ун-та, 2009. –

Ч.2. – 204 с.

4. Концепція розвитку національної інноваційної системи. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: - www.rada.gov.ua

5. Закон України “Про інноваційну діяльність”. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua

6. Модельний закон об инновационной деятельности. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=997_g12

УДК 339.924

ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ЕНЕРГОПОСТАЧАННЯ ЯК ФАКТОР СТАЛОГО РОЗВИТКУ

**В.В. Дергачова, д.е.н., проф.,
Національний технічний університет України «КПІ»**

Головною метою економічних перетворень, що проходять в Україні, є досягнення збалансованого та стійкого розвитку країни на основі участі у світових економічних процесах, що невідривно пов'язано зі створенням необхідних умов для забезпечення привабливості середовища країни для її співробітництва у різних сферах, зокрема, у енергетичній сфері, для забезпечення стабільного енергопостачання, створення іміджу надійної країни-транзитера та постачальника енергоресурсів, гарантування ЕнБ та залучення іноземних інвестицій, які є складним процесом та одним з основних джерел економічного зростання країни.

Ефективність використання природних ресурсів суттєво впливає на енергозалежність країни – це насамперед пов'язано з рівнем забезпеченості країни енергоресурсами власного видобутку.

Диверсифікація джерел постачання енергоресурсів для України може вирішуватися завдяки співробітництву з іншими країнами-експортерами, що послабить залежність від монопольного становища Росії на енергетичному ринку України. Основні напрями розвитку співробітництва в даній сфері зазначені схематично на рис. 1.

На сьогодні Україна продовжує перебувати в складному для власних інтересів оточенні та з часом ця ситуація лише погіршується. Незважаючи на традиційно «спокійну» зовнішню політику, уряд країни не зміг встановити надійні, рівноправні, взаємовигідні відносини за жодним з ключових напрямів співпраці. Результатом невирішеної багатовекторності зовнішньої політики з періодичним відхиленням в бік «Схід-Захід», через політичні пріоритети влади, є неможливість подальшого ефективного співробітництва не з одним з партнерів та поступове виключення України з геополітичної арени.

Проекти диверсифікації в енергетичному секторі України. Україна перебуває в монопольній залежності від постачань енергоносіїв з Російської Федерації. Ця ситуація особливо ускладнилася останнім часом, оскільки, в 90-х рр. Україна мала і прямі контракти на постачання газу з країн Центральної Азії, надходила на переробку казахстанська нафта (20%), а зараз в імпорті енергоносіїв - російський газ, нафта та ядерне паливо. Однією з головних причин, які заважають просуванню проектів диверсифікації, є наявність в Україні впливових лобістських груп, що відстоюють інтереси Росії на різних рівнях державної влади.

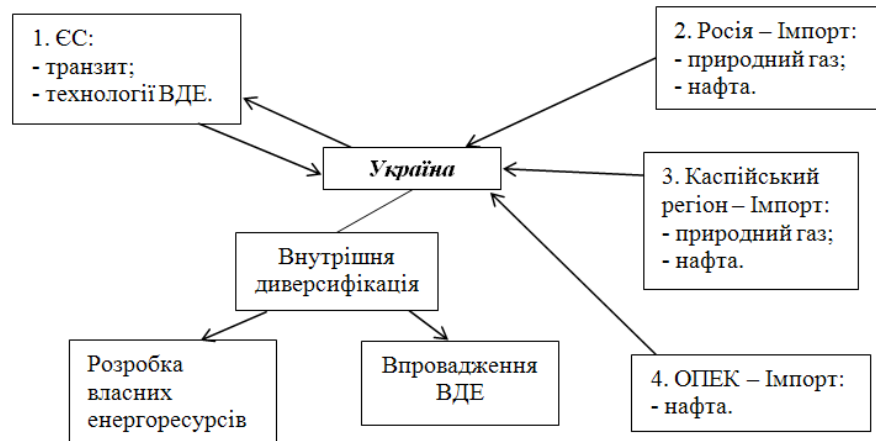

Рис. 1. Напрями співробітництва України щодо диверсифікації енергопостачання

Значна увага диверсифікаційним заходам у ПЕК приділяється в Енергетичній стратегії України до 2030 року із зазначенням необхідності забезпечити «не менше трьох джерел постачання з кожного виду енергоресурсів з 25-30% забезпеченням від загального обсягу» [1]. Проте з часу затвердження даної стратегії в 2007 р. реалізація її заходів не має відображення на практиці. Це призводить до того, що український ПЕК практично стрімко втрачає потенціал не лише для розвитку, але й навіть для підтримки існуючого стану.

В останні роки поточні та стратегічні енергетичні інтереси України іноді вступали в протиріччя під час реалізації тих чи інших заходів у сфері енергетичних російсько-українських відносин. В той же час, ЄС та Росія мають певні проблеми у взаємовідносинах в енергетичному секторі і пропонують проекти, які насамперед вигідні їм та нехтують інтересами України. Але Україна, як енергетичний посередник між ЄС та Росією, не лише не повинна бути причиною конфліктів, вона має об'єднувати і враховувати інтереси всіх сторін.

Міжнародне співробітництво в енергетичній сфері, зокрема, диверсифікація енергопостачання, є одним з дієвих інструментів нейтралізації загроз та забезпечення ЕнБ. Загалом, метою диверсифікації джерел та шляхів постачання газу в Євразії як фактору забезпечення ЕнБ є: зменшення ризиків на всьому ланцюгу енергопостачання; формування конкурентного ринку для врегулювання відносин між експортерами та імпортерами; зменшення політичного впливу монопольних країн-постачальників та транзитерів.

Розробка власного видобутку енергоресурсів. Сьогодні зрозуміло, що без залучення крупних компаній-інвесторів, нафтогазовий сектор України не зможе реалізувати свої можливості з видобутку, та буде приречений на подальшу деградацію.

Попри достатні поклади газу для забезпечення споживання в Україні, через відсутність фінансування геологорозвідувальних робіт зменшуються обсяги його видобутку, можливості та ресурси шельфу Чорного моря не використовуються. Родовища нафти виснажені на 85–90%, а геологорозвідувальні роботи не фінансуються. Технологія переробки нафти на заводах в Україні застаріла, неефективна та призводить до значних втрат. Ресурси нафти в Україні складають 850 млн т, а обсяги видобутку нафти у 2009 р. склали лише 3,6 млн т/рік [6]. Для реалізації заходів з освоєння енергетичних ресурсів українського шельфу рекомендується: розробити комплексний план освоєння морських нафтогазових

ресурсів; забезпечити програму якісною геологічною інформацією; забезпечити гарантії іноземним інвесторам шляхом надання переваг на отримання ліцензій на розробку за рахунок інвестицій родовища, страхування фінансових, геологічних та екологічних ризиків; виконати модернізацію, адаптуванням галузей машинобудування й суднобудування, портових споруд та комунікацій для освоєння шельфу; встановити спеціальний режим державного регулювання і контролю даного сектора на законодавчому рівні; визначити принципи національного та міжнародного співробітництва за проектами освоєння ресурсів шельфу.

Висновки. Провівши ряд досліджень з окресленої теми, варто зазначити, що найбільш доцільним шляхом забезпечення ЕнБ в сучасних умовах є диверсифікація джерел постачання енергоресурсів завдяки співробітництву з іншими країнами-експортерами, що послабить залежність від монопольного становища Росії на енергетичному ринку України. Таких альтернатив є три: з ЄС, з країнами Каспійського регіону та ОПЕК. На нашу думку, найбільш доцільним на сьогодні є активний розвиток взаємозв'язків з Каспійським регіоном. В той же час, разом з налагодженням співробітництва у енергопостачанні варто не забувати про можливість висланого забезпечення ПЕР за рахунок впровадження ВДЕ, розробки шельфу Чорного та Азовського морів.

На завершення треба сказати, що енергетична безпека завжди залишатиметься актуальним питанням розвитку стабільної успішної держави через щохвилинну необхідність у використанні палива та електроенергії всіх людей світу та прагнення захисту від зовнішніх погроз та збереження самостійності у прийнятті рішень. Таким чином, дослідження шляхів подолання енергозалежності та створення систем їх оціни набуватимуть широкої популярності. А Україні, в часи скрутної ситуації з багатьох питань енергозабезпечення, необхідно обрати таку оптимальну стратегію поведінки, яка б забезпечила їй поступове звільнення від імпортозалежності та створило репутацію надійного партнера.

1. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 березня 2006 р. №145-р

2. Офіційний веб-сайт Державного Комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

УДК 504: 330.3 + 502.35

РЕГІОНАЛЬНІ КООРДИНАТИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ В УКРАЇНІ

**І.М. Дишловий,
Інститут проблем ринку та економіко-екологічних
досліджень НАН України**

Завдання радикальної модернізації національної економіки України та суспільства загалом вимагають повернення країни на шлях стратегічного програмування соціально-економічного розвитку.

Забезпечення максимальної цілеспрямованості й ефективності перетворень потребує застосування проектних підходів, які дозволяють досягти міжсекторіальної концентрації зусиль та ресурсів навколо визначених функціональних завдань. Проектний підхід дає змогу забезпечити пріоритетність стратегічних інтересів суспільства перед інтересами та потребами, які диктує повсякденна політика. Досягнення в рамках проектів визначеності й прогнозованості державної політики створює підґрунтя для здійснення злагоджених дій держави та бізнесу в напрямку

реалізації спільно значущих завдань розвитку.

Саме в такому контексті інноваційних підходів до запровадження інструментарію стратегічного планування фахівцями Національного інституту стратегічних досліджень обґрунтовано пропозицію щодо сталого розвитку рекреаційно-туристичної індустрії України у форматі відповідного Національного проекту.

Метою проекту є розкриття можливостей туристично-рекреаційного комплексу України для суттєвої активізації зовнішнього та внутрішнього туризму з перетворенням цього комплексу на один з провідних секторів національної економіки.

Стратегічними цілями реформування туристично-рекреаційного комплексу визначено:

- перетворення кожного регіону України на привабливу туристичну зону;
 - виробництво конкурентоспроможного туристичного продукту на основі ефективного гнучкого використання відповідного потенціалу регіонів;
 - розвиток та максимальне задоволення попиту населення України на туристично-рекреаційні послуги;
 - формування іміджу України як європейського осередку культури та відпочинку.
- Досягнення стратегічних цілей передбачає об'єднання зусиль місцевих органів влади,

підприємств туристичного бізнесу та інших зацікавлених організацій для створення правових, організаційних та економічних передумов для інтенсивного розвитку туризму в регіонах. Реформування рекреаційної сфери потребує особливої уваги до вирішення питань інформаційного забезпечення, транспортної доступності туристичних об'єктів та санаторно-курортних закладів, забезпечення безпеки руху та особистої безпеки, розвиненості готельного та ресторанного господарства, побутового обслуговування населення, закладів торгівлі.

Розвиток туризму в регіонах спричинює виникнення «точок зростання», що активізує розвиток місцевої підприємницької ініціативи, сприяє поповненню місцевих бюджетів та державного бюджету, створенню нових робочих місць. Розвиток туристичного бізнесу активізує міжрегіональну кооперацію у цій сфері, сприяє формуванню внутрішньо-регіональних та міжрегіональних туристичних кластерів, активно залучає до цього процесу ресурси суміжних галузей. Мультиплікативний ефект, що породжує розвиток туризму в регіонах, активізує процеси економічного зростання, позитивно позначається на конкурентоспроможності економіки регіону та національної економіки України.

Стабільний та ефективний розвиток туристично-рекреаційного комплексу сприятиме капіталізації недовикористаного у переважній більшості регіонів країни відповідного потенціалу, що має стати поштовхом до зміцнення ресурсного забезпечення регіонального розвитку, зростання зайнятості, розвитку малого бізнесу та індивідуального підприємництва, посилення інвестиційної привабливості регіону. Утворюються стимули до розвитку супутніх галузей та сфер: будівництва (спорудження готелів, житла, об'єктів туризму та рекреації); транспорту та розбудови шляхів сполучення; торгівлі, громадського харчування, індустрії розваг, підприємництва у сфері традиційних промислів тощо.

Збалансований розвиток туристично-рекреаційної галузі мусить дати поштовх до розбудови цілісної індустрії туризму як невід'ємної складової національної економіки, локомотива позитивних зрушень у соціально-економічному житті країни, забезпечити гармонійний розвиток рекреаційного комплексу та навколишнього середовища, регіональної транспортної, комунальної та соціальної інфраструктури, використання історичної та культурної спадщини, ефективного використання наявної рекреаційної інфраструктури з відповідним інформаційним забезпеченням,

забезпечити сприйняття України як справжнього гравця у міжнародному туристичному бізнесі.

Розвиток національної туристично-рекреаційної сфери сприятиме «відкриттю» культурно-історичного та природного розмаїття України для багатьох громадян держави, що має створювати підґрунтя для інтеграції нації, усвідомлення національної ідентичності.

Обговорюючи проблему сталого розвитку індустрії рекреації та туризму у форматі Національного проекту, необхідно акцентувати увагу на його регіональних координатах. Зокрема, в контексті Державної стратегії регіонального розвитку України на період до 2015 року, згідно якої розвиток індустрії рекреації та туризму визнано пріоритетним для 17 регіонів держави.

Інтегруючи сучасні оцінки потенціалу рекреації та туризму в цих регіонах України, динаміку (як до кризового, так саме і післякризового) розвитку рекреаційно-туристичного сектору економіки регіонів, сильні та слабкі сторони, можливості та загрози його оновлення та виходу на бажану траєкторію сталого розвитку, можна зробити прогностичні висновки щодо стратегічної перспективи регіоналізації завдань Національного проекту розвитку рекреації та туризму в Україні шляхом запровадження концепції формування і реалізації відповідних субрегіональних проектів сталого розвитку індустрії рекреації та туризму.

Один з можливих варіантів таксономії субрегіональних проектів сталого розвитку національної індустрії рекреації та туризму, на думку автора, має наступну версію:

- субрегіональний проект «Крим» (АР Крим та м.Севастополь);
- субрегіональний проект «Причорномор'я» (Миколаївська, Одеська, Херсонська області);
- субрегіональний проект «Карпати» (Івано-Франківська, Львівська та Чернівецька області);
- субрегіональний проект «Поділля» (Волинська, Тернопільська та Хмельницька області);
- субрегіональний проект «Київ» (м.Київ, Київська, Вінницька та Чернігівська області).

Запровадження проектного підходу до реалізації стратегії сталого розвитку рекреації та туризму в Україні шляхом поєднання механізмів та інструментів Національного і системи субрегіональних проектів слід розглядати як реальний внесок держави та її регіонів в модернізацію національної економіки на засадах інтеграції та збалансованого застосування принципів централізації та регіоналізації економічної, соціальної та екологічної політики.

УДК 502.175+330.15

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

**Л.О Добрянська, Т.І.Добрянська,
Львівський національний аграрний університет**

Однією з найактуальніших тем наукових досліджень сьогодні є світова криза та пошук виходу з неї. Сучасний світ перебуває у полі всеохоплюючої системної кризи, яка спричинена не тільки проблемами та помилками фінансово-економічного та політичного характеру, вона зумовлена більш вагомими причинами, що мають загальносистемний, аксіологічний та онтологічний характер.

Нині сталий розвиток – це, насамперед розвиток, що оснований на системному просторовому підході до управління та планування, який передбачає врахування наслідків прийняття рішень у комплексі – для економічної, соціальної та природно-ресурсної складових на всіх рівнях. За такого розуміння глобальні проблеми можна умовно поділити на три основні групи:

інтерсоціальні – проблеми взаємодії та взаєморозуміння у суспільстві, взаємовідносин між суспільно-економічними системами. До цієї групи можна зараховувати проблеми соціального та економічного розвитку, боротьбу з бідністю, міжнаціональні та етнічні конфлікти тощо;

антропосоціальні – проблеми взаємовідносин між індивідом та суспільством, наприклад, проблеми техніко-технологічного поступу, освітні та освітянські, національної ідентичності та ін.;

природно-соціальні – проблеми взаємовідносин людини та навколишнього природного середовища, зокрема проблеми забезпечення ресурсами, продовольством, забруднення довкілля тощо.

Весь комплекс проблем є антропо- або людиноорієнтованим, що цілком природно, адже ми розглядаємо розвиток людської цивілізації і можливості розв'язання цілої низки проблем для можливості подальшого комфортного існування перш за все людини, а не збереження живої та неживої природи для абстрактних цілей. Така спрямованість досліджень зумовлює нерозривність соціальної, екологічної і економічної складових. Ми вважаємо, що економічна складова є домінуючою, тою, що диктує механізми розвитку та збереження соціальної інфраструктури та навколишнього природного середовища. Також економічна складова об'єднує соціальну та природну, створює поля для їх взаємодії (з часів припинення натурального господарства), у тому числі політичне, програмне, інституціональне тощо

Зауважимо, що сучасні продуктивні сили виступають у двох формах:

- 1) безпосередніх органів матеріального виробничого процесу;
- 2) духовно-соціальних продуктивних сил.

Перша форма продуктивних сил є первинною, тобто базою, на якій здійснюється розвиток духовно-соціальних продуктивних сил. Друга форма забезпечує духовне оволодіння світом, а саме розвиток знань, виробництво духовних багатств, науковий прогрес. З наведеного випливає, що рушійною силою людського розвитку є постійно підтримуване протиріччя між здатністю до нарощування матеріальних та духовних потреб й обмеженістю природних, енергетичних ресурсів, використовуваних. Водночас загострення екологічної ситуації відображає невідповідність між рівнем розвитку продуктивних сил, характером виробничих відносин і можливостями природи до відтворення ресурсів, тобто є сигналом переходу до нового типу матеріального виробництва (стадії матеріального розвитку).

УДК 630.68: 330.111.4 (477)

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ЛІСОВОГО КОМПЛЕКСУ

**О.І. Дребот, к.е.н., доц.,
Інститут агроєкології та економіки природокористування
НААН України**

Термін екологізація виробництва введений у науковий обіг порівняно недавно та має неоднозначне тлумачення, його суть недостатньо чітко обґрунтована та аргументована як з філософських і політекономічних позицій,

так і конкретної економіки. Так Ю. К. Беляев екологізацію обґрунтовує з філософського й політекономічного поглядів, відповідно до яких вона означає об'єктивно обумовлений процес перетворення всієї суспільної праці, спрямований на збереження й розвиток суспільно-економічних функцій природи. Під екологізацією виробництва В. В. Немченко розуміє сукупність усіх видів господарської діяльності, що забезпечує зниження негативного впливу виробництва й запобігання порушення екологічної рівноваги в природному середовищі, чи такий спосіб організації й розгортання виробничих процесів, коли при мінімальних витратах живої та уречевленої праці й мініимальному збитку, заподіюваному природним зв'язкам, суспільство досягає максимального виходу високоякісної продукції й забезпечує максимальне збереження навколишнього середовища та природної рівноваги (О. А. Веклич). Найбільш вдалим, на нашу думку, є визначення Є. В. Мішеніна, який під екологізацією виробництва розуміє процес удосконалення організаційно-економічних відносин, відносин власності, а також розвитку продуктивних сил на екологічній основі.

Екологізація суспільного виробництва розглядається як процес подальшого вдосконалення виробничих і в цілому економічних відносин, у тому числі відносин власності на засоби виробництва та природні (лісові) ресурси, а також наявного рівня розвитку продуктивних сил на екологічній основі більш високого рівня. Екологізація виробництва як системний процес охоплює такі основні аспекти: раціоналізацію природокористування на інтенсивній основі шляхом узгодження економічних, організаційно-технологічних та екологічних інтересів господарюючих суб'єктів; вирішення існуючих та виникаючих економічних і екологічних суперечностей з позиції стратегічних потреб майбутніх поколінь; максимально можливе гарантування екологічної безпеки життєдіяльності населення та природних (лісових) екосистем; суттєве зменшення впливу дестабілізуючих факторів на стан довкілля; створення високоефективного господарського (економічного) механізму природокористування для оптимального вирішення проблем екологічно сталого соціально-економічного розвитку сьогодні та в майбутньому. Крім цього, екологізація передбачає: більш якісне і кількісне використання фінансово-економічних і правових принципів та інструментів раціоналізації природокористування адміністративно-ринкової орієнтації (екологічний аудит, екологічне страхування та ін.); поглиблення еколого-економічних досліджень у соціально-еколого-економічній системі (вимір повних витрат у сфері лісокористування, оцінка соціально-економічної шкоди здоров'ю населення від погіршення якості продуктів харчування тощо); екологічну орієнтацію суспільних відносин (участь громадян у вирішенні екологічних проблем).

Виходячи з наведеного вище, ми вбачаємо можливими два напрями здійснення екологізації лісогосподарського виробництва:

1) природозберігаючий (раціоналізація господарської діяльності, спрямована на вдосконалення матеріального виробництва і нематеріальної сфери), який включає:

екологізацію продукції, тобто розробку таких її видів, при використанні яких наноситься мінімальний збиток навколишньому природному середовищу;

екологізацію технології виробництва продукції, розробку безвідхідних і маловідходних технологій, ефективного очисного устаткування, засобів автоматизації, виміру і контролю;

розробку варіантів отримання нової корисної продукції з побічних відходів

галузі.

2) природоохоронний (природоохоронна діяльність і екологічна орієнтація розміщення виробництва), що складається з:

раціонального використання природних ресурсів і сил природи на основі узгодження економічних і екологічних інтересів господарюючих суб'єктів;

створення економічного механізму екологізації виробництва відповідно до розробленої соціально-екологічної політики;

зниження впливу дестабілізуючих факторів на стан навколишнього середовища шляхом проведення екологічних заходів.

Прикладним (практичним) аспектом здійснення екологізації лісогосподарського комплексу є застосування відповідних стандартів, тобто сертифікація лісів. Згідно з Лісовим кодексом України (ст. 56), лісова сертифікація – це оцінка відповідності системи ведення лісового господарства встановленим міжнародним вимогам щодо управління лісами та лісокористування на засадах сталого розвитку. Метою лісової сертифікації на думку Кравця П. В. та Лакиди П. І. є забезпечення економічно, екологічно і соціально збалансованого ведення лісового господарства. Сукупність питань сертифікації можна об'єднати у три групи: законодавчі, економічні, екологічні, які визначають оцінку та документально підтверджують відповідність ведення господарства в лісах заздалегідь визначеним вимогам. Лісова сертифікація розглядається як один із ефективних способів боротьби з незаконними рубками, оскільки вся одержана із сертифікованих лісів деревина відповідним чином маркується та забезпечується супровідними документами, що дає змогу простежити її рух від виробника до споживача, а отже, і запобігти появі на ринку деревини сумнівного походження. Вона є своєрідною перепусткою до ринків лісопродукції, учасники яких об'єднані спільною ідеологією розвитку екологічно чистого виробництва. У світі існує декілька схем проведення лісової сертифікації, зокрема Лісова опікунська рада (FSC – Forest Stewardship Council).

Витрати, що направляються на запобігання забрудненню і ліквідацію забруднення, пов'язані з реалізацією двох напрямів екологізації виробництва: заходи щодо нейтралізації шкідливого впливу, які є додатковими по відношенню до основного технологічного процесу, і якісні зміни виробництва, здійснювані з метою недопущення негативного впливу на навколишнє природне середовище. Як процес забезпечення екологізації підприємств є екологічні інновації, під якими розуміють не тільки техніку, технології, обладнання, що сприяють поліпшенню якості природного середовища, але і зміни в організаційній структурі та управлінні підприємством.

Екологізація виробництва на основі технічних інновацій може здійснюватися в двох напрямках: очищення вихідних компонентів від шкідливих викидів та використання маловідходних, замкнених технологій, відхід від вузькогалузевої спеціалізації, диверсифікація виробництва. Особливість першого напрямку полягає в зниженні шкідливого впливу виробничої діяльності за допомогою очищення вихідних потоків від забруднюючих речовин (так звані технології кінця труби). У цьому випадку нарівні з виробництвом суспільно необхідного продукту здійснюється нейтралізація побічних продуктів. Таким чином, заходи щодо охорони природного середовища є додатковими, відособленими від основного виробничого процесу, а витрати, пов'язані з їх проведенням, виявляються екстернальними (зовнішніми) для підприємств. Другий напрям екологізації виробництва являє собою зміну виробничих, організаційних, управлінських структур на підприємстві, яка враховує

екологічний чинник, тобто є масштабною екологічною інновацією, що охоплює як підприємство і його окремі підрозділи, так і народне господарство взагалі.

Здійснення повномасштабної екологізації лісгосподарського виробництва вимагає значних валютних коштів, основним джерелом надходження яких є експорт галузевої продукції. Здійснення екологізації галузі в перспективі буде залежати перш за все від розвитку целюлозно-паперової промисловості, виробництва деревних плит, фанери, меблів, нарощування повноцінного експорту і раціонального використання лісосировинних ресурсів.

УДК [332.142.4/.6+351.863]:332.146

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ РЕГІОНУ

**О.Ю. Древаль, к.е.н., доц., І.В. Грищенко, асп.,
Сумський державний університет**

Актуальність дослідження обумовлена тим, що серед великої кількості проблем, вирішення яких сьогодні є необхідним, прийнято виділяти проблеми екології і вичерпаності природних ресурсів. У зв'язку з цим існує гостра необхідність якісних змін у сфері світосприймання людини, пов'язаних з тим, за якими принципами вона будує свої взаємини з навколишнім природним середовищем, суспільством і державою, за якими принципами повинна бути побудована оптимальна соціально-економічна система, щоб забезпечити збалансований еколого-економічний розвиток людства в новому тисячолітті.

Таким чином, в умовах інтернаціоналізації комерційно-господарської діяльності та посилення негативного антропогенного впливу на навколишнє природне середовище, виникає об'єктивна необхідність розроблення дієвого механізму управління економічним потенціалом регіону з урахуванням вимог його еколого-економічної безпеки.

Проблемам урахування екологічного фактора при оцінці економічного потенціалу регіону присвячені численні праці вітчизняних та закордонних авторів, таких як О. Балацький, Б. Бачевський, А. Бохан, В. Железняк, А. Жулавський, І. Заблудська, П. Іванюта, Н. Караєва, В. Кислий, Р. Корпан, Є. Лапін, Н. Малиш, Л. Мельник, І. Недін, Л. Огарок, О. Решетняк, О. Теліженко, Є. Хлобистов, І. Частоколенко, Л. Шило та ін. Разом з тим, недостатньо розробленими є науково-методичні підходи до формування організаційно-економічного механізму управління економічним потенціалом регіону з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки та оцінки економічного ефекту від його впровадження.

Основною метою дослідження є аналіз теоретичних та науково-методичних положень щодо управління економічним потенціалом регіону з урахуванням вимог його еколого-економічної безпеки. У відповідності до поставленої мети були визначені такі завдання: провести аналіз взаємозв'язків між елементами екологічної та соціально-економічної підсистем регіону; дослідити необхідність побудови організаційно-економічного механізму управління економічним потенціалом регіону з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки.

Результати проведеного дослідження показали, що в сучасних умовах господарювання спостерігається інтенсифікація взаємозв'язків між екологічною

та соціально-економічною підсистемами регіону. В зв'язку з цим виникає об'єктивна необхідність побудови стратегії регіонального розвитку виходячи з порівняння стійкості екологічної підсистеми до антропогенного навантаження та величини такого навантаження.

Україна є невід'ємною частиною світової соціально-економічної системи, діяльність якої базується на необмеженому використанні природних ресурсів у господарському обігу, що призводить до забруднення довкілля та виснаження природно-ресурсного потенціалу країни, сприяє поглибленню екологічної кризи, появі перед Україною глобальних еколого-економічних небезпек. Зазначені фактори є першопричиною появи додаткових витрат суб'єктів господарювання та спричиняють втрату валового внутрішнього та валового регіонального продукту, обумовлюючи необхідність розробки системи ефективних економічних інструментів управління економічним потенціалом регіону з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки (ЕПР з УВЕБ).

Під еколого-економічною безпекою можна розуміти стан збалансованого розвитку та захищеності соціально-економічної підсистеми регіону від реальних та потенційних загроз, що створюються впливом як антропогенних, так і природних факторів на довкілля.

Концепція управління ЕПР з УВЕБ повинна пов'язувати у єдине ціле три основні регіональні підсистеми (інституціональну, соціально-економічну та екологічну) і розкривати основні принципи їх взаємодії.

У контексті концепції ЕПР з УВЕБ увагу необхідно концентрувати на дослідженні еколого-економічних взаємозв'язків між елементами інституціональної, соціально-економічної та екологічної підсистем регіону. У цілому урахування вимог еколого-економічної безпеки регіону призведе до структурної перебудови соціально-економічної підсистеми регіону у напрямі її екологізації. А саме: до формування раціональної та екологічно збалансованої просторової структури економіки регіону; розвитку ефективних конкурентоздатних напрямів економічної діяльності; раціонального використання трудових ресурсів; вирівнювання соціально-економічного розвитку регіонів; досягнення регіональної збалансованості інтересів охорони природного середовища та соціально-економічного розвитку; покращення демографічної ситуації; збільшення тривалості життя населення регіону; покращення стану НПС; підвищення показників валового регіонального продукту.

Необхідно підкреслити, що для успішної практичної реалізації концепції управління ЕПР з УВЕБ необхідною умовою є обов'язкове вартісне вираження усіх взаємозв'язків між елементами екологічної та соціально-економічної підсистем регіону, яке може характеризуватися обсягами доходів та витрат соціально-економічної та інституціональної підсистем регіону. Характер таких взаємозв'язків залежить від ступеня антропогенного тиску соціально-економічної системи на довкілля.

В ринкових умовах господарювання однією з основних умов врахування вимог еколого-економічної безпеки регіону є не перевищення інтегрального антропогенного навантаження на довкілля відновлюваної здатності його екологічної підсистеми.

Кожен регіон має свої індивідуальні максимально припустимі значення антропогенного навантаження на довкілля, які обумовлені індивідуальною здатністю його екологічної підсистеми до асиміляції розміщення забруднюючих речовин та самовідновлення. Врахування вимог еколого-економічної безпеки регіону допоможе привести у відповідність темпи економічного розвитку регіону

та індивідуальні можливості його екологічної підсистеми. Тобто темпи економічного розвитку регіону повинні знаходитися у межах діапазону допустимих значень – відповідати індивідуальним темпам асиміляції забруднюючих речовин та самовідновлення екологічної підсистеми регіону.

Загальновідомим фактом є те, що ринкові механізми не завжди спрацьовують щодо урахування вимог еколого-економічної безпеки. Тому, сьогодні, актуальним завданням залишається формування організаційно-економічного механізму управління економічним потенціалом регіону з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки та оцінки економічного ефекту від його впровадження на основі системного підходу.

Проведений аналіз показав, що урахування вимог еколого-економічної безпеки в управлінні економічним потенціалом території може сприяти формуванню раціональної та екологічно збалансованої просторової структури економіки; розвитку ефективних конкурентоздатних видів економічної діяльності; раціональному використанню трудових ресурсів, вирівнювання соціально-економічного розвитку регіонів; досягненню регіональної збалансованості інтересів охорони природного середовища та соціально-економічного розвитку; покращенню демографічної ситуації, збільшенню тривалості життя населення регіону; покращенню стану природного середовища; підвищенню ВРП.

Успішна практична реалізація концепції управління ЕПР з УВЕБ можлива лише за умови правильного врахування цілей еколого-економічної безпеки регіону. Для цього необхідною умовою є забезпечення збалансованості економічного розвитку регіону та асиміляційно-відновлюваних можливостей його екологічної підсистеми, що може бути досягнуто шляхом формування організаційно-економічного механізму управління економічним потенціалом регіону з урахуванням вимог його еколого-економічної безпеки на основі системного підходу.

УДК 504.38[341 238:504*33:34]

ПРОБЛЕМИ ЗМІНИ КЛІМАТУ ТА ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ З МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ КВОТАМИ НА ВИКИДИ ПАРНИКОВИХ ГАЗІВ В УКРАЇНІ

**І.А. Дубовіч, к.г.н., доц.,
НЛТУ України**

**М.Г. Булгакова, магістр права
Експертно-дорадчий центр «Правова аналітика»**

Однією з найбільш гострих проблем людства в наш час є глобальні зміни клімату. Найбільш помітними негативними наслідками зміни клімату прогнозують не лише поступове потепління, але й надзвичайні природні явища, такі як сильні засухи, повені, урагани тощо. Багаторічний моніторинг виявив тенденцію до підвищення середньорічної температури на Землі. Більшість спеціалістів пов'язують ці явища із збільшенням концентрації в атмосфері викидів парникових газів.

Для уникнення глобальної катастрофи внаслідок підвищення температури на Землі у Звітах Міжурядової групи експертів ООН зі зміни клімату і результатах багатьох наукових досліджень звернено увагу на необхідність

термінових та всеосяжних заходів спрямованих на зниження викидів парникових газів у всьому світі.

Вирішення проблем, пов'язаних з викидами парникових газів в атмосферу, неможливе без активного й ефективного міжнародного еколого-економіко-політичного та правового співробітництва. Оскільки глобальне потепління є однією з найбільш гострих проблем сучасності, то на рівні ООН було підписано Рамкову конвенцію ООН про зміну клімату (1992 р.) та Кіотський протокол до неї (1997 р.). Мета цих міжнародно-правових документів, полягає у тому, щоб досягти стабілізації концентрацій парникових газів в атмосфері на такому рівні, який би не допускав небезпечного антропогенного впливу на кліматичну систему.

Зазначимо, що Україна заявила про свою стурбованість щодо проблем зміни клімату. Про це свідчить підписана (1992) та ратифікована (1996) Україною Рамкова конвенція ООН про зміну клімату, а також підписаний (1997) та ратифікований (1999) Кіотський протокол. Відомо, що Кіотський протокол встановлює кількісні зобов'язання щодо скорочення викидів парникових газів. 1990 рік є базовим роком для розрахунку таких зобов'язань у Кіотському протоколі. Якщо проаналізувати ситуацію в Україні, то в 1990 році Україна викидала набагато більше парникових газів, ніж у наш час. У зв'язку з цим, в тому числі і внаслідок сповільнення темпів економічного розвитку після 1990 року, в Україні немає міжнародних зобов'язань щодо кількісного скорочення викидів парникових газів на період 2008-2012 рр. (термін дії Кіотського протоколу), оскільки Україна зобов'язана не перевищувати рівня викидів парникових газів 1990 року, що означає наявність резерву (квот) на викиди парникових газів, які Україна не використовує та може продати іншим державам відповідно до існуючих механізмів Кіотського протоколу.

З 2008 р. в Україні реалізуються гнучкі механізми Кіотського протоколу із спільного впровадження та міжнародної торгівлі квотами на викиди парникових газів. Дані механізми передбачають залучення коштів із зарубіжних держав, які мають значні зобов'язання щодо скорочення викидів парникових газів, в екологізацію української економіки.

У Кіотському протоколі (ст. 17) передбачений механізм із міжнародної торгівлі квотами на викиди парникових газів. Оскільки продавцями є ті держави, які не використовують встановлений для них ліміт на викиди парникових газів і викидають значно менше, ніж їм дозволено, то прийнято вважати, що вони здійснюють продаж таких невикористаних квот на викиди парникових газів державам, які здійснюють викиди парникових газів понад встановлені обмеження. Таким чином держава-покупець квот зараховує на свою користь скорочення викидів парникових газів, купуючи так звані одиниці встановленої кількості у держави-продавця квот. Активність України у сфері реалізації гнучких економіко-правових механізмів Кіотського протоколу є досить високою, чого не можна засвідчити у розробленні та впровадженні державної екологічної політики із зниження викидів парникових газів на національному рівні.

Висновки.

1. Однією з найбільш гострих проблем людства в наш час є глобальні зміни клімату.

2. Україна, яка заявила про свою стурбованість проблемами зміни клімату підписала і ратифікувала Кіотський протокол.

3. Україна отримала додаткові можливості для залучення фінансових ресурсів в екологізацію української економіки шляхом реалізації гнучких

механізмів Кіотського протоколу. Але належна еколого-економічна доцільність у реалізації даного механізму буде мати місце лише тоді, коли кошти від продажу одиниць установленої кількості будуть витрачатися в екологічних цілях. Найбільш логічним є витрачення цих коштів на скорочення викидів парникових газів, яке веде до зменшення антропогенного впливу на кліматичну систему та сприяє реалізації мети Рамкової конвенції ООН про зміну клімату. Для того, щоб отримані кошти реалізовувалися через схему зелених інвестицій, в екологічні цілі, на законодавчому рівні має бути регламентований механізм здійснення міжнародної торгівлі одиницями установленої кількості та реалізації відповідних коштів. Як вбачається із аналізу чинного законодавства України у сфері міжнародної торгівлі одиницями встановленої кількості та схеми зелених інвестицій є потреба у вдосконаленні правової регламентованості щодо: 1) порядку підписання угод про продаж одиниць встановленої кількості; 2) механізму витрачення коштів, що надходять від продажу квот; 3) механізмів контролю за цільовим витраченням «кіотських коштів»; 4) визначеності проектів, які ведуть до скорочення викидів парникових газів, що можуть фінансуватися від продажу квот; 5) доступу до інформації про міжнародну торгівлю одиницями установленої кількості тощо.

УДК 354:65.014.1.477

РЕГУЛЮВАННЯ РІВНОВАГИ ДЕРЖАВНОГО ТА ПРИВАТНОГО СЕКТОРІВ ЕКОНОМІКИ

**В. М. Ємельянов, к.т.н., доц.,
Чорноморський державний університет імені Петра Могили**

На нашу думку, питання про пріоритет інтересів суспільства вимагає уточнення по вказаному підходу: діяльність держави повинна бути направлена на реалізацію інтересів суспільства. Разом з тим важливо визначити, в якій формі, до якого моменту можна її здійснювати, наскільки необхідний і доцільний такий підхід на сучасному етапі економічного розвитку. Слід зазначити, що врахування інтересів суспільства має важливе значення для стабілізації розвитку його економіки. Держава в цьому процесі повинна діяти на користь як суспільства в цілому, так і кожного його члена, забезпечуючи баланс інтересів. Під інтересами ми розуміємо «...форму виразу специфічних соціальних (не фізичних і не біологічних) потреб. На користь потреби виявляються як активна вольова установка, направлена на привласнення необхідних умов життя». Не задаючись метою представити широку класифікацію соціальних потреб (вони звичайно класифікуються за безліччю різних підстав), зупинимося на визначенні поняття "соціальних потреб", що мають принципове значення для даної роботи. Як соціальні інтереси суспільства нами приймаються соціальні витрати держави, характерні для будь-якої держави: культура, соціальне забезпечення, охорона здоров'я, освіта і т.д., витрати на які забезпечують соціальну рівновагу в суспільстві. Разом з тим, інтерес власника завжди реалізується через максимізацію економічного результату від ефективного кругообігу грошових і матеріальних ресурсів. Інтерес держави оцінюється фінансовим потенціалом держави в цілому і його можливістю реалізувати соціальний інтерес суспільства. Тому має важливе значення проблема власності з погляду ефективного її функціонування.

Рівень розвитку економіки оцінюється з погляду досягнення рівноважного стану, при якому показники економічного розвитку відповідають повному спектру соціально-економічних потреб держав при рішенні завдання економічного зростання. Саме за допомогою регулювання функціонування об'єктів державної власності, на наш погляд, можна забезпечити підвищення ефективності економіки в перехідний період.

Для економічного розвитку держави необхідна відповідність можливостей державного і приватного секторів економіки. Як відомо, у сфері економіки держава прагне до підтримки макроекономічної і структурної рівноваги в тій її частині, в якій ринковий механізм виявляється безсилим. Воно досягається шляхом проведення державою відповідних заходів економічного характеру в рамках інституційних перетворень: при збігу попиту з пропозицією встановлюється рівноважний стан ринку. Останній повинен бути доповнений державним регулюванням, яке стає складовим елементом системи організації процесу рівноваги, функціонування сучасної ринкової економіки і управління нею, і зокрема, відносинами власності.

Об'єктивна необхідність встановлення рівноважного стану в економіці України обумовлена потребою досягнення певного рівня економічного розвитку, концентрація капіталу і виробництва, посилення режиму конкуренції. У подальшому, наприклад, підвищення рівня доходів викличе зростання попиту з боку покупця. Тому необхідно розширювати пропозицію для приведення його у відповідність з попитом, що збільшився. Регулювання відповідності між попитом і пропозицією досягається також за рахунок зміни якості пропозиції, внаслідок чого міняється його ціна. Такі позитивні якісні зміни в більшості випадків приводять до підвищення ефективності функціонування об'єктів державної власності у складі державного сектора економіки і всього сектора в цілому.

Рівновага не є постійно існуючим станом. При виборі методу регулювання слід виходити з того, що воно повинне сприяти приведенню економіки в рівновагу в періоди не рівноважного стану її секторів економіки або в умовах, коли ринок явно не "спрацьовує" і помилки в його функціонуванні вимушена виправляти держава. Ці виправлення деколи бувають викликані обставинами приватного характеру або потребами суспільного розвитку. Домінанта рівноваги лише одне з допущень традиційної економічної теорії. Нестационарний стан секторів економіки (державного і недержавного) обумовлюється різноманітними динамічними процесами, впливом сукупності зовнішніх і внутрішніх чинників. Всі вони приводять до трансформації інтересів суспільства, що властиво будь-якій системі в цілому. У результаті змінюються рівень його економічного розвитку і відповідно можливості вирішення соціально-економічних проблем. Іншими словами, обурений імпульс буде викликаний змінами потреб членів суспільства в різних сферах, зокрема в соціальній і матеріальній. Вони задовольняються, і у результаті досягається новий короточасний рівноважний стан. Можливість його відновлення залежить від багатьох результуючих економічних показників, їх об'єктивності, обґрунтованості і придатності для даних умов функціонування всіх об'єктів власності у складі секторів економіки. При його досягненні приходять в рівновагу компоненти цих секторів, причому їх якісні і кількісні показники в цілому відрізняються від рівноважних показників об'єктів власності. Потім рівновага знову порушується, і економічна система знову прагне до нього, але з вже вищими, ніж раніше досягнуті, показниками діяльності. Розглянутий процес – одна з форм функціонування економічної системи.

Загальнометодологічний підхід обумовлює можливість використання

певних методів державного регулювання, що сприяють досягненню рівноважного стану в даній сфері. Масштаб їх застосування і зміст залежать від частки державної власності, розміру державного сектора, його співвідношення з іншими секторами економіки, а також від суспільних інтересів, які протягом деякого часу зберігаються незмінними. В окремі ж моменти зміна рівноваги може викликати зародження нових, відмінних від раніше існуючих, інтересів суспільства. Метою державного регулювання є не тільки досягнення необхідного стану рівноваги, але і забезпечення балансу відтворювальних відносин в економічній системі. У відновленні макроекономічної рівноваги головна роль належить самим економічним суб'єктам. Необхідно підвищувати ефективність системи за допомогою врахування їх інтересів і потреб, а також дії ринкових сил, сприяючих регулюванню відносин, в рамках певної економічної моделі.

Практичний досвід показує, що розвиток приватного сектора економіки приводить до якісного і кількісного вдосконалення відтворювального потенціалу країни. Його функціонування сприяє досягненню збалансованого співвідношення попиту і пропозиції в кожному осередку виробництва, або обміні, розподілі і споживанні всіх створюваних матеріальних і інших благ. Основним стимулом досягнення таких показників є цільова установка їх діяльності: максимізація позитивного кінцевого результату. Разом з тим, задача по послідовному перекладу інтересів приватного сектора на конструктивне задоволення інтересів економіки країни і одночасно його власних, представляється вельми складною.

УДК 330.342.005.44

ФОРМУВАННЯ СТРУКТУРНО-ДИНАМІЧНОЇ ТЕОРІЇ РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ*¹

**Л.В. Жарова, к.е.н., с.н.с.,
ДУ «Інститут економіки природокористування та
сталого розвитку НАН України»**

Наукові дослідження останніх десятиліть відзначають необхідність зміни основоположних парадигм розвитку суспільства та необхідність їх екологізації. Теорії взаємодії суспільства та природи, можливостей економічного зростання в умовах ресурсних обмежень, кореляції між економічного розвитку та кількістю надзвичайних ситуацій тощо виникають з періодичністю в декілька років у відповідь на зміни зовнішніх та внутрішніх факторів, міжнародної кон'юнктури, глобальних змін та інших визначальних подій. Найбільш розповсюдженою та популярною можна назвати теорію сталого розвитку суспільства, яка об'єднувала в собі багато наукових течій та прикладних досліджень щодо питань подальшого розвитку. Наразі можна говорити про спробу замінити теорію сталості новою теорією – зеленої економіки. Остання знаходиться на стадії формування, на теренах Європейського співтовариства в основному в рамках прикладних аспектів, на Україні – теоретичних. Вважаємо, що розвиток зеленої економіки, як наукового напрямку у світовій спільноті є спробою

¹* *Матеріал підготовлений і публікується у рамках проекту № GP/F32/0093 " Структурно-динамічні процеси в системі регулювання природоохоронної діяльності" за підтримки Державного фонду фундаментальних досліджень України*

відновити увагу до екологічних проблем, оновити та доповнити знання щодо можливостей збалансованого соціо-еколого-економічного розвитку у тому числі за допомогою появи нового салогана, нового науково-політичного бренду [1-3] замість сталого розвитку, під гаслами якого надто часто останнім часом проводились численні заходи, заклади та зустрічі.

Підкреслимо, що необхідність та актуальність зеленого або сталого або збалансованого економічного розвитку суспільства не підлягає сумніву, проте вимагає пошуку нових шляхів для втілення, безперервного вдосконалення або створення дієвих механізмів, а також широкої співпраці. Очевидним є й той факт, що розвиток таких механізмів, інструментів, заходів на теренах однієї країни є не ефективним, також не є ефективною і спроба розв'язати екологічні проблеми в рамках окремої галузі чи сектору або зусиллями спеціалізованого міністерства. Сучасне суспільство характеризується постійним розвитком, що відбувається під впливом екзогенних факторів та структурними змінами. Вищенаведене обумовлює необхідність розвитку структурно-динамічної теорії на стику економіки природокористування та розміщення продуктивних сил.

Остання повинна виходити з того, що система – це сукупність усталених зв'язків між множиною компонентів об'єкту, що забезпечують його цілісність. Конфігурація та характер зв'язків всередині системи є її структурою, що залишається незмінною при змінах системи у певних межах, наприклад, при зміні складу елементів.

Структурно-динамічний підхід базується на вивченні економічної системи в її динамці, та пошуку нових інструментів, які б відповідали основним властивостям такої системи (ієрархічність, синергетичність, динамічність, історичність тощо). Нові інструменти повинні з одного боку мати чітку структуру, яка б уможливила їх використання, з іншого – враховувати постійні зміни, яких зазнають елементи системи. Вважаємо, що до них можна віднести спроби так званого інтегрованого управління територіями. Зокрема, інтегрований менеджмент прибережних зон, отримав широке розповсюдження на територіях Європейського співтовариства, як такий, що дозволяє поєднати зусилля різних адміністративних та владних структур, підприємств та організація для розвитку визначеної території. Наведений механізм дозволяє проілюструвати необхідність використання саме структурно-динамічної теорії, адже збалансований (сталий або «зелений») розвиток прибережних територій не можливий за умов використання відомих підходів до управління та організації господарської діяльності, адже поєднання проблем та необхідності використання ресурсів, що знаходяться в межах прибережної смуги, як на суші, так і в водній частині, створює прецедент конфлікту інтересів та компетенції різних міністерств, відомств, органів управління та самоврядування. Розв'язання зазначеної ситуації на користь економічного розвитку та збереження ресурсів регіону можливо за умов використання структурно-динамічного підходу, тобто створенні динамічного інтегрального механізму врахування інтересів та спірних питань при розвитку конкретної території.

В якості висновку зауважимо, що поява структурно-динамічної теорії є відповіддю на сучасні виклики та постійні зміни в оточуючій середовищі (не тільки і не стільки природному, скільки політичному, інституційному, економічному). Серед найбільш розповсюджених нині інструментів, що діють в рамках основних принципів даної теорії можна вказати інтегроване управління прибережними смугами, процедури стратегічної екологічної оцінки (планів, програм, проектів) та стратегічного екологічного аналізу наслідків комплексних

програм, що перебувають на стадії формування (наприклад, комплексні програми щодо відбору та реалізації проектів на основі часткового або повного фінансування з боку міжнародних або європейських фінансових структур), використання можливостей е-уряду (так званого електронного уряду) тощо. Розвиток таких інструментів дозволить зробити якісний стрибок у втіленні постулатів сталого розвитку та «зеленої економіки» в практику господарювання.

1. *What is a "Green Economy" / World resources institute [Електронний ресурс]. – Режим доступу - <http://www.wri.org/stories/2011/04/qa-what-green-economy>*
2. *Runnalls David Environment and Economy: joined at the hip or just strange bedfellows? // S.A.P.I.EN.S. – 2011 – Vol.4 (№ 1).*
3. *Callahan, D. As the green economy grows, the 'dirty rich' are fading away. // Washington Post, 2010. – August 8.*

УДК 504.003.12:630*23] (477.83)

БАГАТОКРИТЕРІАЛЬНА МОДЕЛЬ ДЛЯ ПІДТРИМКИ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ЩОДО ВІДТВОРЕННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ: ПРОБЛЕМИ ЛІСОВІДНОВЛЕННЯ

**Л. Д. Загвойська, к.е.н., доц., Ю. В. Шведюк
Національний лісотехнічний університет України**

Людська діяльність за останні десятиріччя спричинила такі масштабні зміни на Землі, що в геохронологічній шкалі планети запропоновано ввести нову епоху – антропоцен. Для трьох із семи проаналізованих на планетарному рівні вітальних природних процесів (кругообіг азоту, підтримка біорізноманіття, кліматичні процеси) учені констатують значне перевищення допустимого рівня втручання в них людини [5]. Чотирикратним примусом до сталого розвитку назвали *J. Rockström* і *L. Karlberg* цю ситуацію [6], враховуючи ще й синергетичну природу еколого-економічних систем. Нелінійні тренди зміни якості довкілля, які дістали назву «хокейної ключки», яскраво відображають стрімку зміну вікової повільної і лінійної динаміки процесів на несподівано стрімкий злет еко-деструктивних процесів, який відбувся в дуже короткий (з геологічної перспективи) проміжок часу.

За даними МЕА 60% досліджених екосистемних послуг (15 із 24) деградують або використовуються неефективно [4]. Упродовж останніх сорока років наша планета втратила близько півмільярда гектарів лісів, за той самий час споживання лісової продукції зросло майже на 50 % [3]. Це суттєво збіднило біорізноманіття, порушило фундаментальні природні цикли, спричинило глобальні зміни клімату і загостило соціально-економічні проблеми у суспільстві, адже ліси є визначальним середовищевірним чинником, тож їхня роль у підтриманні цілісності глобальної екосистеми є надзвичайно великою.

Поступове усвідомлення масштабу руйнування глобальної екосистеми, стратегічного характеру загрози, невідкладності зміни економічної доктрини вимагає формування нової парадигми менеджменту природних ресурсів, яка б відповідала імперативу сталого розвитку [2]. Перехід до сталого ведення лісового господарства забезпечить якнайповніше задоволення соціально-економічних, культурних і духовних потреб сьогоденних і наступних поколінь, що означатиме одночасне досягнення економічної ефективності, соціальної справедливості та якості навколишнього природного середовища.

Це завдання набуває високої складності, коли мова заходить про збалансоване використання послуг лісових екосистем. І цьому є декілька пояснень. Насамперед, економічна природа цих послуг: підтримувальні, регулювальні і культурні послуги [4] мають риси суспільних благ, більшість із них невиключні, але конкурентні у споживанні. Ці послуги мають багато різноманітних споживачів із конфліктуєчими, а подекуди взаємови-ключними потребами [1]: заготівля деревини помітно обмежує рекреаційний потенціал місцевості, а максимізація депонування вуглецю – із збереженням біорізноманіття. До того ж активізація економічної діяльності, загострення продовольчої кризи, перехід на використання біоенергії створює підґрунтя для конфліктів у землекористуванні.

В сучасних умовах однією із найважливіших проблем лісівничої науки і практики України є визначення найбільш економічно та екологічно обґрунтованих способів формування високопродуктивних лісостанів. Низька лісистість, неефективна вікова структура насаджень, нераціональне використання їхнього потенціалу і дедалі відчутніша зміна клімату роблять це завдання особливо актуальним. Його ефективно вирішення потребує застосування дієвого сучасного наукового інструментарію: математичного моделювання та інформаційних технологій.

Лісорослинне районування, фізико-географічні та кліматичні особливості рівнинної частини Львівської області, її економічні, екологічні й соціальні особливості уможливають застосування різних способів лісовідновлення: сприяння природному поновленню; створення лісових культур із породним складом, відповідним типові лісу; створення плантацій швидкоростучих деревних порід із коротким оборотом рубань. Кожен із цих трьох способів має свої переваги, недоліки та застереження до використання з огляду на критерій оцінювання: лісогосподарський, економічний, довкільний чи соціальний. Зрозуміло, що властива процесам лісовідновлення складність і багатогранність потребує застосування багатокритеріальних моделей аналізу і підтримки процесів прийняття рішень щодо політики формування лісонасаджень. Використання експертних оцінок для вибору кращої альтернативи з одночасним урахуванням декількох конфліктуєчих критеріїв потребує застосування відповідного математичного апарату.

Для вибору кращого способу лісовідновлення ми розробили чотирирівневу ієрархічну модель процесу прийняття рішень, яка відображає мету оптимізації, альтернативні шляхи її досягнення (способи формування лісонасаджень), критерії оцінки альтернатив із деталізацією через систему підкритеріїв. Зокрема лісогосподарський критерій уточнювали такі показники, як час на відновлення, біологічна стійкість насаджень, оборот рубання і продуктивність фітомаси. Довкільний критерій ми деталізували через збереження лісової флори і фауни, послуги лісових екосистем, депонування вуглецю та екодеструктивні впливи лісовідновних процесів. Для порівняння альтернатив за економічним критерієм експерти використовували такі показники, як продуктивність лісонасаджень, собівартість лісовідновлення, ефективність проектів заліснення і вихід ділової деревини. Соціальний критерій деталізували за такими показниками, як нові робочі місця, забезпечення продуктами лісу, функції лісу, зміна форм землекористування. Для вирішення завдання ми застосували метод аналізу ієрархій [7] і систему підтримки прийняття рішень *Expert Choice*.

Для визначення найкращої альтернативи – способу лісовідновлення – експерти лісового господарства та екологічної економіки виконали попарне

порівняння всіх трьох альтернатив із точки зору чотирьох критеріїв, а також визначили важливість самих критеріїв. Вербальні експертні оцінки були перетворені у кількісні з використанням шкали Сааті. Отримані матриці експертних оцінок привабливості альтернатив і важливості критеріїв дали можливість визначити найкращий для умов рівнинної частини Львівщини спосіб лісовідновлення: сприяння природному поновленню (60,9 %). Значно менший рейтинг отримали альтернативи створення плантацій швидкоростучих порід (22,3 %) і створення лісових культур із породним складом, відповідним типові лісу (16,8 %). Таке ранжування альтернатив має місце за умови, що найважливішим критерієм порівняння експерти визнали довкільний – 62,1%, а найменш важливим – лісогосподарський – 6,7%. За такого співвідношення критеріїв привабливість природного поновлення очевидна, адже воно дозволяє підвищити біологічну стійкість лісових насаджень, збільшити продуктивність фітомаси, зберегти та відтворити корисну лісову фауну та флору, підтримувати послуги екосистем і реалізувати багатоцільове використання лісів.

Сенситивний аналіз чутливості результатів ранжування альтернатив показав, що у разі зміни пріоритетів, а саме перенесення уваги з довкільних чинників (10%) на економічні (68 % і вище), найбільш привабливою альтернативою стає створення плантацій швидкоростучих деревних порід із коротким оборотом рубань (46% балів), яка найбільше конфліктує з принципами сталого ведення лісового господарства.

Отже, застосування багатокритеріальних моделей винятково важливе для підтримки прийняття рішень щодо відтворення і використання природних ресурсів на засадах сталого розвитку. Проблеми лісовідновлення, актуальні як на регіональному, так і глобальному рівнях, потребують особливо ретельних досліджень, оскільки заходи лісового менеджменту мають довготривалу дію – на відновлення лісів потрібні десятиліття. Застосування описових та оптимізаційних багатокритеріальних моделей ефективно для прийняття рішень щодо використання ресурсів, формування політики їх відновлення, а також для аналізу сценаріїв природокористування для потреб освіти, науки та екологічної політики.

1. Загвойська Л.Д. Уподобання львів'ян щодо послуг лісових екосистем //Л. Загвойська, Т. Бас // Науковий вісник: Збірник науково-технічних праць. – Львів: НЛТУ України. – 2007. – Вип. 17.7. – С. 96-104.

УДК 330.341.3

НОВАЯ ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ПАРАДИГМА: К СМЕНЕ МИРОВОЗЗРЕНЧЕСКИХ И МЕТОДОЛОГИЧЕСКИХ ОСНОВАНИЙ НАУКИ И ИННОВАТИКИ

**Р.В. Заец, к.э.н., с.н.с.,
Центр исследований научно-технического потенциала и
истории науки им. Г.М. Доброва НАН Украины**

1. Главные выводы концепции экоустойчивого развития заключаются в том, что для выживания человечество должно существенно уменьшить потребление невозобновимых минерально-сырьевых ресурсов (в первую очередь, энергетических), снизить детериорацию природной среды, сбалансировать социальные потребности и экономическое развитие с возможностями экосистемы Земли.

Многочисленные исследования последних десятилетий убедительно показали негативные экологические и социальные последствия предыдущего индустриального развития и необходимость перехода мир-системы к экоустойчивому развитию. Часть выводов, к которым пришли ученые, непосредственно касаются развития науки, инноватики, прошлых и происходящих технологических преобразований производства, а именно:

- на существующих принципах хозяйствования и технологической базе невозможно создать экологически и социально безопасную экономику;

- стал очевидным и обостряется дефицит достоверных знаний о процессах изменений единой природно- социальной системы, что тормозит решение жизненно важных проблем— многократное снижение расходов энергии и материальных ресурсов, и вредных отходов, при одновременном повышении и сохранении высокого качества жизни для большинства населения;

- развитие науки и инноватики имеет достаточно сильную инерцию, которая сдерживает своевременное переключение научных усилий на исследование жизненно важных экологических и социальных проблем человечества, национальных и региональных сообществ, местных общин;

- фронт научных исследований и инновационных разработок под воздействием рынка продвигается неравномерно — превалирует рост НДДКР коммерческой направленности, которые выполняются по заказам большого бизнеса с целью поддержания конкурентоспособности и получения высоких прибылей;

- исследование состояния природной среды в целом, отдельных экосистем и природных комплексов, их биофизических компонентов выполняются фрагментарно и со значительными опозданиями;

- научные выводы и рекомендации относительно рационализации природопользования, производства и потребления на практике учитываются частично и с задержками.

2. Мировое научное сообщество с разной интенсивностью, но постоянно ведет исследования и дискуссии по поводу новых моделей развития и преодоления глобального экологического кризиса. Важным мировоззренческим озарением и методологическим достижением последних десятилетий стала новая экологическая парадигма (НЭП). Она представляет новую мировоззренческую позицию и обновляет методологию исследований человека, общества, природы и взаимодействий между ними. НЭП предлагает новое отношение к человеку, которое определяется пониманием того, что *Homo sapiens* как вид, невзирая на все его особенности, является одним из множества видов живых существ в биосфере. НЭП акцентирует внимание на равенстве всех живых существ и ограниченности их жизнедеятельности биофизической средой, её конечными ресурсами.

НЭП является мировоззренческой альтернативой прежней парадигме человеческой исключительности, которая сложилась и господствовала в течение многих веков и определила главные черты современной цивилизации, ее технологическую экспансию и "экономический империализм" (по Г.Дейли). Представители НЭП критически относятся к дальнейшему развитию мирохозяйственной системы на принципах антропоцентризма, его ориентации на *Homo economicus*, по сути, жадного и постоянно неудовлетворенного потребителя, который сформировался в индустриально-рыночном обществе. НЭП призывает к созданию *Homo ecologicus* — человека, ответственного за

природу и своё поведение, способного создать экологически устоявшееся общество, в котором господствует экологическая экономика или "экономика, основанная на мудрости" (по определению Г.Дейли).

3. Важным методологическим преимуществом НЭП является ее экосистемный характер и глобальное виденье процессов и явлений развития человечества. НЭП предусматривает более целостное представление действительности под названием "развитие общества в природе", нежели взгляды, сложившиеся в отдельных предметных областях и науках (экономических, экологических, социальных, гуманитарных, науках о Земле), которые образовались в процессе дифференциации знаний и постоянного дробления процесса познания. Базовым понятием экосистемного подхода к изучению взаимодействий общества и природы является понятие "единая природно-социальная система". Исходной идеей этого подхода является понимание того, что в целостной природно-социальной системе экономика является подсистемой и имеет объективные биофизические пределы роста. Отсюда необходимость построения экологической экономики, в которой удерживается рациональное соотношение между природным и человекотворным капиталами и обеспечивается глубокая переработка природных ресурсов.

Методологическое значение НЭП и производной от нее концепции общей устойчивости общества и биосферы заключается в том, что они определяют новый императив развития науки и инноватики, последующего технологического развития каждой национальной экономики и мир-системы в целом. НЭП предполагает критический пересмотр всех блоков естественных, технических, природоведческих, общественных и гуманитарных наук с целью их более определенной направленности на получение новых теоретических и прикладных знаний. Они должны быть ориентированы на решение задач структурной и технологической модернизации экономики, без чего невозможен переход к экоустойчивому развитию.

Принятие наукой и инноватикой новой экологической парадигмы означает существенное изменение предметного поля и направленности фундаментальных и прикладных исследований и инновационных разработок. Согласно НЭП научно-техническое и инновационное развитие мир-системы и каждой страны должно определяться императивом построения экологически устойчивого общества. Для этого необходимы новые природоохранные знания и такие экоинновации, которые позволяют сохранить здоровую и богатую природную среду для современного и последующих поколений.

4. Оглядываясь на развитие науки после Рио, социально ответственные ученые приходят к самокритичному выводу: проблема перехода к экоустойчивому развитию как идея системно организованной практики модернизации оказалась недостаточно научно разработанной. Еще не удалось убедительно показать, что этот тип развития человечества возможен в доступной для обзора перспективе. Остаются без ответа вопросы: в какие сроки, и при каких именно социальных и политических условиях для конкретных стран и регионов — и только потом для мир-системы в целом — может состояться желаемый переход к экоустойчивому развитию. Поле для исследований огромно и важно его освоить, чтобы не допустить полной деградации биосферы и общества.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖРЕГІОНАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

С. Запотоцький, к.г.н., докторант
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Посилення конкуренції між регіонами поставило питання про дослідження основних характеристик конкурентоспроможного розвитку регіонів країни, механізмів їх формування та можливості підвищення конкурентоспроможності територій. Проблема конкурентоспроможного розвитку регіону безпосередньо пов'язана з диференціацією конкурентних переваг у просторі, оптимізацією використання наявних ресурсів, ефективною організацією виробництва, високою кваліфікацією робочої сили, компетентністю постачальників, сформованим попитом тощо. Тому при вивченні проблеми конкурентоспроможності важливу роль відіграють не лише власне економічні дослідження, а й суспільно-географічний аналіз процесів, що спостерігаються, оскільки аналіз закономірностей диференціації господарської діяльності в просторі є спеціалізацією суспільних географів.

В хронологічному порядку розвитку теорій можна виділити три різних етапи за своєю тривалістю: перший - з кінця XVI ст. до початку 1950-х рр., другий - з 1950-х до середини 1980-х рр., третій - з кінця 1980-х до теперішнього часу.

Перший етап (кін. XVI ст. - 1950 рр.) відповідає за часом першій промисловій та другій машинно-технічній революції в провідних країнах Західної Європи, Росії, США та Японії. Даний етап охоплює «базові» теорії регіонального розвитку та теорії міжнародної торгівлі. Серед базових теорій регіонального розвитку того часу найбільш популярними були: теорія розміщення сільського господарства Й.Тюнена; теорія розміщення промисловості А.Вебера; теорія «Центральних місць» В.Кристаллера, «Просторової економічної рівноваги» А.Льоша; «Полюсів зростання» Ф.Перру, Ж.Будвіля; «Дифузії інновацій» Т.Хагерстранда; «Центр-периферія» Дж.Фрідмана; «теорія людського розвитку» В.Лешкова, М.Туган-Барановського, Д.Журавського, М.Вольського. Значний доробок у сфері регіонального розвитку внесли представники радянської школи економічного (суспільно-географічного) районування, територіального планування й територіально-виробничих комплексів: І.Александров, М.Баранський, М.Некрасов, А.Пробст, Ю.Саушкін, Р. Шніпер та інші, а також українські вчені – К.Воблий, В.Кубійович, С.Рудницький, Я.Фейгін та ін.

Приведені вище теорії регіонального розвитку надають можливість виокремити їх головні детермінанти: розташування підприємств у найбільш вигідних місцях відповідно до наявних факторів виробництва та спеціалізації регіону; здійснення районування територій; врахування асиметрії в рівнях розвитку територій; регулювання розвитку територій та підтримка слаборозвинених регіонів; забезпечення людського розвитку.

Важливими для формування конкурентного середовища є й теорії міжнародної торгівлі. Представниками класичної школи є А.Сміт та Д.Рікардо, з теоріями абсолютних і відносних переваг; теорія «взаємного попиту» Дж.Мілля»; модель специфічних факторів торгівлі Самуельсона-Джонса, теорія співвідношення факторів виробництва Хекшера-Оліна. теорія вирівнювання цін на фактори виробництва П.Самуельсона та В.Столпера та ін.

Другий етап (1950 - кінець 1980-х рр.) збігається з науково-технічною революцією й початком другого глобального інтеграційного циклу (з 1946 р.). Саме на цьому етапі домінують теорії суспільного поділу праці та концентрації продуктивних сил, які базуються на принципах раціонального розміщення продуктивних сил та формування конкурентного ринку через ефективний поділ праці й безпосередньо передують сучасним концепціям конкурентоспроможності.

До них можна віднести: теорію «економічного регулювання» Дж. Стиглера та С. Пельцмана; теорію «економіки знань» Р. Солоу, Е. Денісона; концепцію «здібності до присвоєння ТНК, запропоновану С. Меджі і розвинену П. Баклі та М. Кессоном; італійську теорію промислових округів (районів) Дж. Бекаттіні; теорію «нової» торгівлі та концепцію «географічної» економіки П. Кругмана; еkleктичну ОЛІ-парадигму Дж. Даннінга та ін. Загалом, другий етап представлений основними теоретичними напрацюваннями про участь країн і регіонів в суспільному поділі праці і концентрації продуктивних сил, розробленими в країнах Заходу в 1970-1980 рр. На їх висновки спиралися практично всі подальші концепції конкурентоспроможності країн і регіонів в майбутньому.

Під час третього етапу, (з кінця 1980-х рр.) розпочалася четверта, інформаційно-технологічна революція, що докорінно змінила потоки товарів і послуг у світовому господарстві. Відповідь про причини успіху спеціалізації одних країн та невдачі інших у виробництві тих чи інших товарів, від чого залежить конкурентоспроможність країн і їх регіонів у глобалізованому світовому господарстві, спробували дати концепції конкурентоспроможності, більшість з яких були сформульовані на початку 1990-х рр. Серед них теорія інтерналізації П. Баклі, М. Кассона, Дж. Даннінга, Р. Нарула; концепція техно-економічної парадигми К. Фрімена, концепція економіки навчання і національної системи інновацій Б.-О. Лундвала та Б. Йонсона; концепція національних конкурентних переваг М. Портера; концепція регіональних кластерів М. Енрайта; концепція швейцарської школи територіальних виробничих систем (інноваційного середовища - мілье) Д. Мейя; типологія промислових районів Е. Маркусен; концепція технологічних районів М. Сторпера; концепція регіонів навчання Б. Асхайма та А. Ізаксена й ін. Загалом у сучасних теоріях та концепціях конкурентоспроможності досліджується вже багатofункціональність й багатоаспектність територіальних систем. Так, розміщення інновацій, розвиток реструктуризованих та конвертованих промислових комплексів, інформаційне забезпечення телекомунікаційних і комп'ютерних систем стають новими об'єктами теорій конкурентоспроможності. У цих теоріях увага переміщується з традиційних факторів розміщення на проблеми інфраструктурного забезпечення, екологічні фактори і обмеження, нематеріальні фактори розміщення, а також розвиток ринку праці.

Підвищення конкурентоспроможності регіонів країни вимагає вдосконалення існуючих теорій конкуренції та розробки нової за напрямом теорії – парадигми міжрегіональної конкурентоспроможності. Парадигма міжрегіональної конкурентоспроможності повинна передбачати врахування та оцінку усіх конкурентних переваг регіонів держави (а не лише окремих факторів виробництва), потенційні можливості використання цих конкурентних переваг у перспективі, можливість регіону забезпечити належний рівень людського розвитку, особливості державного регулювання конкурентних відносин регіонів держави, формування ефективного конкурентного середовища всередині країни

та безпечний розвиток інших регіонів країни. Основною ідеєю парадигми міжрегіональної конкурентоспроможності є розвиток добросовісної конкуренції між регіонами держави за ресурси та блага. Кожен регіон країни має стати повноправним суб'єктом конкурентного змагання з притаманними йому конкурентними перевагами, і як такий, що спроможний змагатися за ресурси та умови, підвищуючи рівень конкурентоспроможності. Так, регіони держави постійно знаходяться у суперництві за інвестиційні, інноваційні, людські та інші ресурси. Регіональні органи влади конкурують за більш сприятливі, порівняно з іншими регіонами, умови одержання благ: трансферти, держзамовлення, податкові та кредитні пільги тощо. При цьому, результатом здійснення конкурентних переваг є забезпечення високого рівня людського розвитку та економічно безпечний розвиток інших регіонів держави.

З позицій суспільної географії важливим при цьому є зниження регіональних асиметрій у рівнях розвитку регіонів держави, виявлення «точок росту» чи «центрів розвитку» та забезпечення умов для високотехнологічного розвитку господарства територій.

УДК 330.15

ПРОЦЕСНИЙ ПІДХІД У ДОСЛІДЖЕННІ КАПІТАЛІЗАЦІЇ ЗЕМЕЛЬ РЕГІОНУ

Ш.І.Ібатуллин, д.е.н.

ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»

Поняття капіталізації земель регіону залишається новим та недостатньо вивченим явищем. Особливого значення цей термін набуває у зв'язку з тим, що він за економічною суттю має кількісне вимірювання і це дозволяє формувати кількісні цілі підвищення інвестиційної привабливості, ефективності використання місцевих ресурсів та потенціалу регіону при вирішенні задач його просторового розвитку та стратегічного регіонального планування.

Виходячи із загальноприйнятих положень поняття "капіталізація регіону" характеризує зростання сукупної вартості активів, розташованих на територіях регіону та того, що спроможне приносити дохід, або використання ресурсів, створених людьми для виробництва товарів та послуг, вкладених у справу і функціонуючих в якості джерела засобів виробництва [1]. Таке зростання відбувається в результаті взаємодії ряду факторів:

- обмеженість земельних ресурсів регіону, їх просторова неоднорідність, відносна сталість структури земель за категоріями та якісними характеристиками в умовах урбанізації та інтенсифікації землекористування призводить до збільшення капіталозабезпеченості, тобто "ущільнення" капіталу;

- приватизація земельних ресурсів дозволяє ширше залучати земельні ресурси до економічного обороту, перетворюючи на підприємницький капітал;

- перетворення частини регіонального прибутку на доданий капітал, додані фактори регіонального виробництва та використання їх на розширення виробництва, що прискорює темпи економічного відтворення;

- цілеспрямоване застосування системи фінансово-економічних, планувальних, організаційно-правових та інших заходів щодо регулювання регіонального землекористування істотною мірою впливає на рівень капіталізації ресурсів регіону;

- розвиток фінансово-кредитних ринків сприяє залученню фондів капіталів на основі територіальних ресурсів регіону тощо.

Важливим аспектом наведеного вище визначення капіталізації земель регіону, на нашу думку, є розуміння капіталізації як складного агрегованого процесу, що безперервно триває у часі. Капіталізація земель нерозривно пов'язана з поняттями "економічного часу" та "економічного відтворення". Час – дефіцитний ресурс, який визначає конкуренто-здатність просторового капіталу, як найменш мобільного компонента сталого розвитку. Економічний час через капіталізацію структурує економічний простір та визначає пріоритети подальшої його капіталізації.

У динаміці капітал регіону має певні етапи формування, концентрації, взаємодії з простором і природно-ресурсним потенціалом, галузеву структуру економіки та регіональних ринків. Різні території регіону знаходяться на різних етапах розвитку та інтенсивності їх капіталізації.

В умовах ринкової конкуренції зменшується втручання у процеси розселення та розміщення зайнятості населення, ускладнюється планувальна діяльність, що призводить до зниження прогнозованості подальшої капіталізації земель та знижується цілеспрямованість просторового розвитку.

В сучасних умовах реформування земельних відносин України тривають процеси стихійної приватизації земель державної та комунальної форм власності та стрімкого зростання кількості землевласників та землекористувачів. У зв'язку з цим зростає елемент невизначеності у використанні та відтворенні земельних ресурсів, знижується керованість цими процесами на регіональному та державному рівнях, що є об'єктивними і суб'єктивними наслідками ринкових перетворень в Україні.

Отже, з одного боку, капіталізація регіону характеризує не тільки, і не стільки поточну вартість активів, скільки перспективи їх зростання, оцінює майбутній потенціал розвитку регіону за тих чи інших умов, наступні прибутки підприємницької діяльності у регіоні та перспективи приросту регіонального капіталу (з урахуванням норм капіталізації, ставок дисконтування та приведенням вартості майбутніх потоків до теперішнього часу).

З іншого боку, капіталізація регіону як комплексний показник обумовлюється великою кількістю непов'язаних між собою факторів та процесів, протікання яких у надзвичайно складній системі, якою є регіон, неможливо точно передбачити: рівні регіонального виробництва, споживання та нагромадження коштів; операції на земельному ринку та ринку нерухомості; операції з фондовими цінностями щодо інвестування у розвиток території; обсяги будівництва та інвестиційної діяльності; альтернативні процеси щодо невикористаного потенціалу і можливостей територій регіону, процеси самоорганізації та відтворення підсистем регіону і т.д.

Кожен з цих процесів має свої закономірності протікання та часові рамки. При цьому багато з тих процесів, які впливають на регіональну капіталізацію, можуть відбуватись за межами регіону, що ускладнює здійснення прямолінійних оцінок щодо визначення кількісних показників капіталізації земель регіону.

У зв'язку з цим надзвичайно актуальним для задач вивчення і регулювання процесів капіталізації земель регіону є методологія випадкових процесів, що дозволяє описувати випадкові переходи регіональної земельно-господарської системи із одного стану в інший з урахуванням певних закономірностей та дії окремих випадкових процесів [3].

Одним з прикладів використання теорії випадкових процесів у сфері

регіонального землекористування є створення моделей Марковських процесів та клітинних автоматів для цілей прогнозування просторового розподілу видів землекористування у довгостроковій перспективі. Для цього використовуються дані дистанційного зондування Землі (ДЗЗ) за ряд попередніх років та інструментарій сучасних геоінформаційних систем (ГІС).

Таким чином, капіталізація земель регіону – це багатогранний процес, дослідження якого потребує розробки нових методів аналізу та моделювання, серед яких перспективними для цих завдань є динамічні моделі з Марковськими процесами, нечіткими множинами, еволюційними алгоритмами тощо.

1. Особенности воспроизводства регионального капитала: сущность, подходы к оценке, методы управления / Институт экономики КарНЦ РАН, Под общ. ред. Ю.В. Савельева. – Петрозаводск: Изд-во Карельского научного центра РАН, 2008. – 136 с.

2. Волкова В.Н. Теория систем и системный анализ / В.Н. Волкова, А.А. Денисов. – М. : Издательство Юрайт ; ИД Юрайт, 2011. – 679 с.

3. Вентцель Е.С. Теория случайных процессов и ее инженерные приложения / Е.С. Вентцель, Л.А. Овчаров. – М. : КНОРУС, 2011. – 488 с.

УДК 330.15

ЕКОЛОГІЧНИЙ ФРАНЧАЙЗИНГ В УКРАЇНІ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ПРОБЛЕМИ

**І.О. Ілляшенко, к.е.н.,
ДУ «Інститут економіки природокористування і сталого
розвитку НАН України»**

На сьогоднішній день в Україні склався напружений екологічний стан навколишнього природного середовища. Головними причинами, які спричинили такий стан довкілля, є:

- високий рівень концентрації промислових об'єктів;
- несприятлива структура промислового виробництва з високою концентрацією екологічно небезпечних виробництв;
- відсутність належних природоохоронних систем (очисних споруд, оборотних систем водопостачання), низький рівень експлуатації існуючих природоохоронних об'єктів;
- відсутність належного контролю над охороною довкілля;
- застарілі технології виробництва та обладнання, висока енергоємність і матеріалоємність, які перевищують у кілька разів відповідні показники розвинених країн.

Екологічний бізнес сьогодні – це той сектор економіки, який вирішує дві основні задачі: усунення негативних наслідків минулого та просування технологій майбутнього, що створить умови для повноцінного життя і збереже природне середовище.

Термін «економічний франчайзинг» з'явився досить недавно, і, використовується лише на теоретичному рівні не тільки в Україні, а і в розвинених державах. Економічний франчайзинг – це вид ринкових відносин, який будується на класичній схемі, але діяльність франчайзі і франчайзерів націлена на екологію, захист навколишнього середовища та здоровий спосіб життя.

В Україні франчайзинг як самостійний вид цивільно-правового договору отримав певне законодавче закріплення в Цивільному кодексі, в главі 74

«Франчайзинг» і в Господарському кодексі України, що регулює франчайзингові правовідносини у главі 36 «Передача для використання у підприємницькій діяльності виключних прав (франчайзинг)».

Також на Україні розроблено проект Закону «Про франчайзинг», який покликаний для вдосконалення та впорядкування регулювання франчайзингових відносин на Україну.

У більшості країн світу діють асоціації та федерації франчайзингу, основним завданням яких є захист інтересів франчайзингових компаній. У 1960 р. була створена Міжнародна асоціація франчайзингу, в 1972 р. - Європейська. З колишніх союзних республік у ці організації входять Казахстан, Латвія, Російська Федерація та Україна. Але розвиток франчайзингу в країнах СНД у порівнянні з країнами Європи дуже низький. Є декілька головних причин цього.

Однією з основних причин є недосконалість відповідної законодавчої бази для розвитку франчайзингу. А іноземні компанії, які якраз і становлять основу франчайзингу, природно бояться вкладати гроші в розвиток бізнесу в тих країнах, де через невідповідність законодавства всім нормам можна швидко все втратити або понести великі збитки.

Іншою причиною є відсутність капіталу в країнах СНД. Іншими словами, компаній і приватних осіб, які хотіли б і могли б вкласти кошти в розвиток бізнесу не так вже й багато. А доступ до кредитів, унаслідок недосконалого законодавства, різко обмежений. Тому дуже часто вартість франшизи і роялті занадто висока.

Що стосується України, Білорусії і деяких інших країн серйозною перешкодою може бути нестабільність на економічному та політичному фронті країни. Постійна зміна керівництва, керівників органів місцевого самоврядування не дозволяє бути впевненим у стабільності і бізнесу в тому числі.

Серед інших причин можна виділити застарілі форми ведення бізнесу і небажання переходити на нові і більш прогресивні. До того ж, доступ до інформації з ряду причин може бути ускладнений (тут чималу роль відіграє мовний бар'єр і відсутність сучасних форм комунікацій).

Плюси екологічного франчайзингу:

1. Капіталізація. Найефективніший спосіб розширення своєї присутності на ринку - відкриття власних представництв і філій. Однак ці способи дуже ресурсовитратні. Невелика кількість підприємств можуть собі його дозволити. У той же час, франчайзингова схема розвитку не вимагає великих вкладень, і навіть дозволяє заробити на відкритті нових точок. Всі витрати по відкриттю справи несе покупець франшизи, а продавець продає йому своєрідну сформовану й налагоджену бізнес-модель. Франчайзі бере на себе витрати на оренду або купівлю приміщення, покупку апаратури та обладнання для роботи, підбір і заробітну плату персоналу.

2. Ефективність управління персоналом. Чим більше компанія - тим складніше організувати правильне управління всіма структурними підрозділами. Франчайзинг дозволяє вирішити цю проблему. Як правило, франчайзингові підприємства - самостійні юридичні та економічні одиниці, які не підкорюються головній структурі безпосередньо. Штат кожного такого франчайзингового підприємства невеликий, керувати ним можна досить ефективно, у кожного підприємства є свій керівник, який займається розвитком саме свого підрозділу.

3. Мотивація праці. При франчайзинговій схемі у керівників підприємств є стимул працювати краще та ефективніше. Оскільки вони є власниками бізнесу,

то їхній дохід буде прямо залежати від якості роботи. З цієї ж причини керівники зацікавлені в грамотному підборі кадрів та їх навчанні.

4. Високі темпи розвитку бізнесу. Оскільки покупець франшизи зацікавлений у якомога швидшому початку роботи його бізнесу і, відповідно, в поверненні вкладених грошей, то швидкість розвитку франчайзингового підприємства значно відрізняється від інших форм розвитку. Франчайзі знає свій регіон та його особливості, що дозволяє йому швидше і ефективніше організувати бізнес. Також, франчайзеру не потрібно шукати кошти на відкриття нових філій, а пошук коштів віднімає багато часу.

Негативні сторони франчайзингу:

1. Відсутність підтримки. Уявлення про франчайзинг у нас в країні дещо відрізняється від початкового. Спочатку, франчайзинг позиціонувався, крім всього іншого, як своєрідна форма взаємодії та підтримки партнерів як з центральним офісом, так і один одним. Ця система успішно працює в Америці та більшості країн Європи. У нас же франчайзингові підприємства виживають самі. Часто головний структура не тільки не підтримує франчайзі, а й у разі виникнення проблем для зменшення негативного впливу на імідж бренду може відмовитися в подальшому обслуговуванні франшизи.

2. Неможливість контролювати якість у повному обсязі. Оскільки франчайзі є незалежною юридичною особою, то ряд рішень вони хочуть вирішувати самостійно. Це може негативно позначитися на іміджі бренду в цілому і даної філії зокрема. Тому ряд франчайзингових структур перед укладанням угоди чітко обумовлюють пункти, яким повинен в обов'язковому порядку дотримуватися покупець франшизи. У разі порушення умов договору, франчайзер в праві припинити з франчайзі усілякі відносини.

УДК 330.341.1:502.131.1

ВПРОВАДЖЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ІННОВАЦІЙ ЯК ПЕРЕДУМОВА ПЕРЕХОДУ ВІТЧИЗНЯНОЇ ЕКОНОМІКИ НА ЕКОЛОГІЧНО-ЗБАЛАНСОВАНИЙ ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ*²

**С.М. Ілляшенко, д.е.н., проф.,
Сумський державний університет**

Для економіки України інновації й інноваційна діяльність є рушійною силою, яка здатна забезпечити економічну незалежність країни і подолання розриву з розвинутими державами шляхом "інноваційного прориву", що передбачає активний пошук і реалізацію власних потенційних переваг, завоювання провідних позицій у тих галузях діяльності, де для цього є необхідні і достатні умови. Це справедливо як для національної економіки в цілому, так і для окремих підприємств та установ. Проте загострення екологічних проблем, що стали врівень з соціально-економічними, потребує екологізації процесів інноваційного розвитку, що актуалізує проблему раціоналізації вибору траєкторій інноваційного розвитку вітчизняної економіки за критеріями економічної ефективності і екологічної безпеки.

² * Робота виконана в рамках гранта Президента України № GP/F32/087 "Формування механізму управління потенціалом інноваційного розвитку промислових підприємств у контексті концепції стійкого розвитку"

Природним шляхом подолання протиріч між економічним зростанням (у руслі концепції інноваційного прориву) і забезпеченням екологічної безпеки (у руслі концепції екологічно збалансованого стійкого розвитку) є створення і впровадження екологічних інновацій. Однак, як свідчить практика, частка екологічних інновацій у їх загальних обсягах є незначною, що у поєднанні з низьким рівнем інноваційної активності вітчизняної економіки не дає змоги задіяти переваги даного шляху розвитку. Причинами цього є: відсутність належної мотивації створення і споживання екологічних інновацій; складнощі орієнтації виробництва і збуту на задоволення нечітко визначених екологічних потреб споживачів, особливо, якщо вони мають латентний характер; складнощі оцінки ринкових перспектив екологічних інновацій; низька ефективність стратегій їх просування на ринок, нераціональне застосування комунікаційних інструментів. Виходячи з викладеного існує нагальна потреба в розробленні ринково-орієнтованого механізму впровадження екологічних інновацій, що дозволило б перейти до випереджаючого інноваційного розвитку з урахуванням екологічних обмежень, зайняти гідне місце в світовому економічному просторі.

Проведений аналіз свідчить, що вітчизняними і зарубіжними науковцями досліджені окремі теоретико-методичні аспекти впровадження екологічних інновацій. В основному вони стосуються дослідження особливостей екологічних інновацій, аналізу екологічних ризиків інновацій, оцінки потреб споживачів у екологічних інноваціях, окремих аспектів маркетингового обґрунтування доцільності їх розробки і впровадження, перспектив досягнення конкурентного успіху за рахунок екологічних інновацій, прогнозування тривалості життєвого циклу окремих типів екологічних інновацій. Проте наявні напрацювання характеризуються фрагментарністю і не дають можливості у комплексі вирішувати проблему суперечностей між економічним зростанням і його екодеструктивним впливом на довкілля. Вони, в основному, стосуються поліпшуючих інновацій і практично не розглядають радикальні. Не вирішені проблеми розробки інструментарію стратегічного аналізу і кількісної оцінки ринкових можливостей інноваційного розвитку з опорою на екологічні інновації, оцінки достатності потенціалу інноваційного розвитку на базі інновацій, аналізу і оцінки екологічних потреб споживачів, у т.ч. латентних. Відсутні розробки з визначення перспективних напрямків випереджаючого екологічно-орієнтованого інноваційного розвитку. Практично не дослідженими залишилися питання оцінки ринкових перспектив екологічних інновацій на початкових етапах інноваційного циклу, формування оптимального набору інструментів комплексу просування, оптимізації розподілу витрат між ними. Поза увагою науковців залишилися питання маркетингового тестування радикальних екологічних інновацій, за результатами якого можна оцінити доцільність їх впровадження, доопрацювання чи зняття з розгляду. Ці та інші проблеми не дають можливості сформулювати дієвий механізм впровадження екологічних інновацій, ускладнюють перехід вітчизняної економіки на шлях стійкого екологічно-орієнтованого інноваційного розвитку у руслі концепції інноваційного випередження.

Враховуючи викладене, для формування механізму впровадження екологічних інновацій - на рівні держави, регіону (галузі чи ринку), окремих підприємств та організацій - пропонується застосувати поєднання методології, методів і інструментів маркетингу інновацій і екологічного маркетингу у їх логічному взаємозв'язку. Це дозволить забезпечити належну мотивацію ринково-орієнтованої інноваційної діяльності, задіяти дієві перевірені багаторічною зарубіжною і вітчизняною практикою інструменти і методи

визначення перспективних напрямків екологічно-орієнтованого інноваційного розвитку, зорієнтувати виробництво на задоволення екологічних потреб споживачів, провести маркетингове тестування екоінновацій, що різко збільшить їх шанси на ринковий успіх, сформувати і стимулювати попит на екологічну продукцію, ефективно просувати екологічні інновації на національні і міжнародні ринки.

Попередні дослідження автора свідчать, що попит на екологічну продукцію, а вона носить інноваційний характер, в усьому світі (Україна не є винятком) постійно зростає. При цьому потенціал вітчизняної економіки щодо створення і впровадження у виробництво і споживання екологічних інновацій практично не реалізуються. А саме виробництво і просування на ринок екологічної продукції може стати одним з найперспективніших напрямків реалізації наявних конкурентних переваг економіки України. З урахуванням цього визначено комплекс пріоритетних завдань, щодо формування механізму впровадження екологічних інновацій на базі підходів маркетингу інновацій і екологічного маркетингу:

- виконати системний аналіз і пошук шляхів розв'язання проблем, що ускладнюють впровадження екологічних інновацій на різних рівнях узагальнення: державному, галузевому (регіональному), окремого підприємства чи установи;

- розробити теоретико-методичний підхід до аналізу ринкових можливостей і потенціалу інноваційного розвитку на базі екологічних інновацій і визначення на цій основі перспективних напрямків (у руслі концепції інноваційного випередження) впровадження екологічних інновацій на державному, галузевому (регіональному) рівнях, рівні окремого підприємства чи установи;

- розробити методичний підхід до аналізу ринкових можливостей і потенціалу інноваційного розвитку господарюючого суб'єкта на базі екологічних інновацій;

- удосконалити методичні засади кількісної оцінки ринкових перспектив екологічних інновацій конкретної спрямованості;

- удосконалити теоретико-методологічні засади мотивування впровадження екологічних інновацій на державному, регіональному рівнях, а також рівні окремого господарюючого суб'єкта;

- розробити методи маркетингового тестування екологічних інновацій на етапах інноваційного циклу та методичні засади прийняття рішень щодо готовності їх виходу на ринок за результатами тестування;

- розробити підходи до формування і стимулювання попиту на екологічні інновації;

- розробити методичний підхід до вибору стратегій просування екологічних інновацій, з урахуванням зовнішніх умов, потенціалу інноватора, типу екологічної інновації та характеристик її цільових споживачів;

- удосконалити процедури формування комплексу просування екологічних інновацій, включаючи оптимізацію розподілу витрат на комунікаційні інструменти.

Розв'язання вказаних завдань дозволить сформувати комплекс теоретико-методичних підходів та інструментів які у сукупності складуть основи механізму впровадження екологічних інновацій.

ДІАГНОСТИКА СТАНУ УПРАВЛІННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ В КРАЇНАХ СНД

Ю.В. Ілясова, к.е.н, доц.
КЕІ ДВНЗ «КНЕУ ім. Вадима Гетьмана»

Важливу роль в сучасній системі зовнішніх запозичень відіграють країни СНД як важливі суб'єкти фінансово-кредитних відносин. Полеміка щодо доцільності та необхідності залучення іноземних інвестицій для економік країн СНД, як у зарубіжній, так і вітчизняній науковій літературі ведеться досить давно.

Відповідно до звіту Світового економічного форуму країни СНД (без урахування Білорусії, Молдови, Узбекистану і Туркменістану) у рейтингу країн по макроекономічній стабільності знаходяться в середньому на 77 місці (4,3), що нижче за середньосвітовий положення в даному рейтингу, що становить 67 місце (5,0) для 133 країн. Найбільш високі місця в рамках СНД з макроекономічної стабільності займають Азербайджан (27 місце в світі), Росія (36), Вірменія (53), Казахстан (59). Всі інші країни Співдружності знаходяться на рівні нижче за середньосвітовий і середнього показника по країнам СНД: Україна (106 місце), Киргизстан (125), Таджикистан (130). У цілому в країнах СНД відносно висока ефективність ринку праці, достатньо розвинуті вища освіта та професійна підготовка. Однак за такими показниками як розвиненість фінансового ринку, конкурентоспроможність компаній, технологічний рівень країни СНД у значній мірі відстають від середньосвітових значень.

Конкурентною перевагою країн СНД, в розрізі оцінки макроекономічної стабільності Всесвітнім економічним форумом, вважається низький рівень зовнішньої заборгованості в середньому по країнам СНД 33,9% ВВП.

Проблема несвоєчасного виконання зобов'язань стоїть перед країнами, що розвиваються, і переросла у проблему кризи заборгованості. Для країн СНД вона є актуальною у зв'язку з тим, що на даному етапі свого економіко-політичного розвитку ці країни мають за мету якомога швидше інтегруватися у світове господарство, ставши його повноправним членом. В зв'язку з цим питання щодо їх платоспроможності не повинно піддаватись сумнівам.

Показник міжнародної валютної ліквідності країн СНД за останні п'ять років був відносно стабільним – вище 100%. Це означає що резерви країн СНД покривають поточні витрати, і у разі необхідності вони можуть бути використанні. Здебільше такі високий показник валютної ліквідності можна пояснити великими резервними активами Російської Федерації, доля яких у 2009 році сягнула 81,9%, у сукупному показнику країн СНД.

Зовнішня заборгованість країн СНД починаючи з 2005 року дуже стрімко зростала, і до кінця 2009 року збільшилася в двічі, і складає – 732119 млн. дол. США. Найшвидшими темпами зовнішній борг збільшується у таких країнах СНД як Україна, Казахстан, Білорусь та Російська Федерація. Хоча уряду Росії все ж вдалося у 2009 році за допомогою погашення значної суми зовнішніх кредитів, та стимулювання політики зменшення боргового навантаження на економіку країни зменшити показники зовнішньої заборгованості, проте відносні показники залишаються дуже загрозливими.

Світова фінансова криза значно погіршила кон'юнктуру міжнародного ринку сировини на якому країни СНД являються дуже активними учасниками. Попит на сировинну продукцію, яка переважає у експортній структурі країн СНД, на світовому ринку значно скоротився, що змусило агентів цього ринку постійно зменшувати ціну на сировинну продукцію. Враховуючи те, що собівартість випущеної продукції з причини застарілої технології, у країнах СНД переважно дуже висока, зменшення цін на сировину на світових ринках призвело до скорочення прибутку експортноорієнтованих підприємств, це у кращому випадку. У гіршому ж випадку така ситуація призвела до значних збитків підприємств реального сектору і їх неспроможність сплачувати по боргам.

Такий несприятливий стан справ змусив уряди країн СНД залучати додаткові кошти для підтримки реального сектору. З огляду на те що внутрішній кредитний ринок країн СНД не дуже розвинений, це змусило уряди, та підприємства цих країн залучати більше коштів зі світових ринків.

Найактивнішими позичальниками на світовому ринку серед країн СНД виступали Казахстан, Україна, Росія. Швидкі темпи зростання зовнішнього боргу в цих країнах за останні п'ять років, при стабільно низькому кредитному рейтингу, значно підвищують ризик виникнення боргової кризи.

У структурі зовнішньої заборгованості країн СНД найбільша частка припадає на банківський та реальний сектори, зовнішні борги державного сектору складають у середньому біля 7%. Це є позитивним явищем бо демонструє спроможність приватного сектору самостійно виходити на зовнішній ринок для залучення кредитних ресурсів.

У 2009 році найбільша доля зовнішньої заборгованості у загальній структурі країн СНД приходить на Російську Федерацію (64,4%), більше ніж половина загальної суми. Серед інших активних боржників необхідно виділити: Україну (14,2%) та Казахстан (15,3%). По мірі швидкого росту темпів зовнішньої заборгованості Білорусі, збільшується її доля у загальній структурі зовнішньої заборгованості країн СНД, і станом на 2009 рік складає 3%.

Звичайно за часткою країни у сукупному зовнішньому боргу країн СНД, не можна всебічно оцінити положення боргової політики у тій чи іншій країні. У такому випадку Росія, Україна та Казахстан мали б найбільші проблеми у структурі зовнішньої заборгованості ніж такі країни СНД як: Вірменія, Киргизстан чи Молдова, але в економічній практиці все навпаки.

У структурі відношення зовнішнього боргу до ВВП, країни СНД можна умовно поділити на дві групи. До першої групи входять країни з відносно стабільним показником борг/ВВП: Азербайджан (7,9%), Білорусь (44,9%), Російська Федерація (30,6%), Таджикистан (33,9%), Туркменістан (4,1%) та Узбекистан (11,1%), їх показник не перевищує критичного рівня у 60%. У другу групу ввійдуть країни з загрозливим показником борг/ВВП: Киргизстан (85,1%), Молдова (91,9%), Україна (89,5%), показники цих країн є дуже близькими до 100%. Особливо треба розглядати Казахстан зовнішній борг якого перевищує ВВП та складає 102,2% від ВВП. Це є дуже критичною цифрою яка погрожує національній безпеці країни, про це неодноразово зауважували місцеві експерти.

Відношення борг/експорт демонструє можливість держави покривати зовнішні запозичення виручкою від експорту. Найбільш проблемними державами за цим показником є: Казахстан (143,3%), Молдова (156,4), та Україна (123,3). Зовнішні запозичення цих країн перебільшили надходження від експорту. Основною причиною такої ситуації є погіршення кон'юнктури світового

ринку та падіння попиту на неконкурентоспроможну продукцію країн СНД, призвели до скорочення об'ємів експорту в усіх державах Спільноти.

Кінцевими платниками за зовнішніми позиками є населення країни, тому доцільно було б розрахувати борговий тягар на душу населення. Данні таблиці у додатку В свідчать про цілком стабільні показники в Україні – 2,3 тис дол. США; Росії – 2,7 тис дол. США; Білорусії – 2,3 тис дол. США. Проте особу увагу привертає до себе Казахстан, де зовнішній борг на душу населення складає – 7,2 тис дол. США, і цей показник є одним з найбільших у світі. Враховуючи рівень життя населення у Казахстані можна зробити висновок що такий високий показник боргового навантаження на душу населення є дуже загрозливим, та може спричинити боргову кризу.

Зростання долі СНД у світовій фінансовій системі, та зростання активності країн СНД на світових фінансових ринках, свідчить про зацікавленість іноземних інвесторів в цьому ринку, і це забезпечує збільшення надходжень іноземного капіталу у економіку країн СНД. Тоді як задача урядів вміло розпорядитися цим капіталом.

УДК 338.45:339.5

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

**І.О. Іртищева, д.е.н.,
Національний університет кораблебудування імені адмірала
Макарова, м. Миколаїв
О.М. Потапенко, к.е.н.,
Європейський університет, м. Миколаїв**

Всебічний аналіз стану соціально-економічного розвитку сільських територій показав, що незважаючи на окремі позитивні зміни, досягнуті в результаті реформування аграрного сектору економіки, відбувається занепад та руйнація українського села. Стан сільського ринку праці характеризується загостренням проблем зайнятості та безробіття, низьким професійно-кваліфікаційним рівнем незайнятих осіб, відсутністю нових робочих місць для селян. Ці та інші факти становлять загрозу продовольчій безпеці країни, демографічному відтворенню селянства, створюють соціальну напругу на селі.

В сільській місцевості значно знизився рівень життя та доходів населення, (в сільському господарстві оплата праці є найнижчою серед галузей економіки) зросла чисельність осіб, що живуть за межею бідності, поглиблюється розрив між багатими і бідними, зникає, так остаточно і не сформувавшись так званий «середній клас», який би мав слугувати основою розвитку цивілізованого суспільства.

Як показують дослідження, занепад сільської соціальної інфраструктури, відсутність робочих місць, елементарних культурно-побутових умов життя селян, низький розвиток сільських територій, недостатні умови для розвитку підприємництва на селі, сприяють відтоку сільського населення, особливо молоді, до міст і за кордон заради більш престижних заробітків та в пошуках кращої долі. Обмеженість виробничої сфери села сільським господарством, низький розвиток різних видів несільськогосподарської діяльності призводять до неможливості працевлаштування осіб, вивільнюваних із сільського господарства, без зміни місця проживання, а отже, сприяють обезлюдненню

сільських територій. Ці та інші умови призводять до деградації сільського населення, зростання злочинності, поширення пияцтва та наркоманії, руйнування сімей, збільшення чисельності самогубств і в кінцевому підсумку, до зменшення чисельності мешканців села.

Сільськогосподарське виробництво завжди являлося пов'язаним з територією та населенням, які проживають на цій території, вона напряму інтегрується зі всіма галузями економіки. Процес економічного розвитку сільських територій надзвичайно багатогранний та різносторонній, що здійснюється під впливом дуже багатьох факторів. Слід відзначити, що економічний розвиток являється не просто розширенням виробництва, а його ускладненням та диференціацією. Поняття економічного розвитку включає наявність такої поведінки і можливостей працюючих, які б абсорбували сучасну економіку; новітні технології, які базуються на сучасній освіті; інфраструктурі та інститутах. Іншими словами, економічний розвиток означає не що інше, як систематичне, довгострокове і масове покращення матеріальних і духовних умов життя людей на основі росту продуктивності праці і капіталу.

В даний час еволюція поглядів на проблему «економічного розвитку» досягла розуміння його в більш широкому розумінні, чим воно розумілося в працях кейнсіанців та неокласиків. Розвиток слід пов'язувати, в першу чергу з розвитком всіх сфер життєдіяльності суспільства. Таке розуміння і визначило розуміння та появу «концепції стійкого економічного розвитку».

Саме розуміння поняття «економічного розвитку» знаходиться в процесі осмислення, тому його потрібно розглядати як категорію, що має складну, багаторівневу, багатоаспектний зміст. Теоретичні ідеї стійкого економічного розвитку з'явилися давно і по цей день являються об'єктами вивчення.

Відтак, постає питання визначення основних аспектів стратегії розвитку та програми дій щодо розв'язання проблем та формування програм стійкого економічного розвитку сільського господарства та розвитку сільських територій.

Сільську економіку можна уявити на основі наступних галузей: сільським і лісовим господарством, торгівлею, промисловістю, виробництвом будівельних матеріалів. Але розвиток сільської місцевості в більшій мірі залежить від стану сільського господарства, як найбільш крупної економічної структури сільських територій. Стійкий економічний розвиток сільського господарства розуміє під собою постійне та достатнє постачання населення продукцією на основі передових екологічно орієнтованих технологій, скорочення безробіття, підвищення рівня доходів в цілях боротьби з бідністю.

Фундаментальною сутністю на сьогоднішній день концепції «стійкого економічного розвитку» являється гармонізація отримуваних суспільством економічних (господарських рішень), в рамках комплексних системних програм, які обумовлюють процес функціонування систем різного масштабу та їх економічну ефективність. Відтак, програми розвитку повинні базуватися на досягненні реалізацій техніки, матеріалів, технологій, конкретних інноваційних принципів, методів в рамках сучасних напрямків технічного прогресу. В даних програмах, як показує досвід багатьох країн світу, центральним об'єктом оптимізації стала людина. Але в українських реаліях можна стверджувати, що всі ці тенденції, які наявні в світі і мають загальний характер, практично ігноруються. На нашу думку, перехід до стійкого розвитку потребує скоординованих дій у всіх сферах життєдіяльності та економічних процесах.

Іноземний досвід показав, що за умов, коли до традиційних «провалів» ринку додаються нерозвинутість, нестабільність, монополізація, структурні та

інші проблеми, притаманні економіці України, ефективною є індикативна форма планування. Вона надає державі необхідні інструменти впливу, але в той же час не суперечить ринковим механізмам.

Еволюція державного регулювання економіки в Україні має тенденцію до поступового його посилення, а показники розвитку в останні роки (особливо у 2009 р., коли спостерігався спад у важливих галузях) свідчать про необхідність посилення системного структурного впливу держави на економіку. Всі ці фактори підтверджують доцільність застосування індикативного планування в Україні.

Можна стверджувати, що відмова від використання випробуваних в розвинених капіталістичних країнах інститутів регулювання економіки, що являє собою індикативне планування, в свою чергу слугувало однією з причин затяжної та глибокої кризи української економіки. Його визначення передбачає значні, в порівнянні з теперішньою ситуацією, зусилля державного впливу на економіку, в тому числі створення працюючої системи індикативного планування. Але при цьому необхідно уникнути централізації і бюрократизації господарського механізму.

Проблеми відродження й розвитку аграрного виробництва мають бути у компетенції сільськогосподарських підприємств, а зайнятість сільського населення, розвиток і планування сільських територій, їх соціальне облаштування мають стати прерогативою виключно держави і сільських громад. Винятком можуть бути лише ті осередки соціальної інфраструктури, які створені всередині аграрних підприємств і утримуються за їх рахунок.

Стратегічною метою управління соціально-економічним розвитком села повинна стати комплексна, багатofункціональна система розвитку сільських територій, на основі якого зростає роль просторової бази не тільки сільськогосподарського виробництва, а також несільськогосподарських видів діяльності, сприятливого середовища проживання.

Концепція розвитку сільських територій повинна включати розробку основних документів: цільових державних програм розбудови соціальної інфраструктури та поселенської мережі, комплексних програм соціально-економічного розвитку сільських громад та сільських рад, регіональних комплексних програм соціально-економічного розвитку сільських територій району, області та річних планів і відповідних бюджетів соціального розвитку сільських громад, сільських територій району, області.

УДК 330.15

ЕКОЛОГІЧНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО: ВІДПОВІДЬ НА ЕКОЛОГІЧНІ ВИКЛИКИ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

**Є.Ю. Какутич, к.е.н., доц.,
НДІ сталого розвитку та природокористування**

Нині в Україні формально існує переважна більшість економіко-правових і економіко-організаційних механізмів, що використовуються в країнах з ринковою економікою для розв'язання екологічних проблем: екологічне законодавство та система нормативів (хоча й недостатньо розвинена), економічні платежі, штрафи і податки, екологічні фонди з власними джерелами фінансування. Відомі та без надмірних зусиль можуть бути впроваджені й сучасні інструменти

— екологічне страхування, продаж квот на забруднення тощо.

Проте ефективно скористатися цими механізмами в Україні поки що не вдалося. Причиною цього передусім є розлад у системі державних фінансів і значний спад виробництва. За цих умов відмова від екологічних платежів, сплати штрафів сприймається як нормальне явище — вони неспроможні призвести до широкомасштабних санкцій. У той самий час екологічні фонди, що утворюються за рахунок екологічних платежів і штрафів, часто використовуються не за цільовим призначенням.

Ситуація погіршується також тому, що місцева влада більш зацікавлена не в реальному зменшенні забруднення довкілля, а передусім в одержанні штрафів за перевищення норм природокористування. При цьому підприємства надають перевагу штрафам (принаймні їх можна не сплачувати), ніж природоохоронним заходам.

Програмування та передбачення політики залучення підприємництва до забезпечення сталого розвитку має спиратися на стратегічне планування такої діяльності. Ми визначаємо принципи та підходи, які коректно покласти в основу стратегічного планування політики залучення підприємництва до забезпечення сталого розвитку:

- принцип політичних пріоритетів залучення підприємництва до забезпечення сталого розвитку,
- принцип збалансування та взаємного доповнення національних, регіональних, місцевих (локальних) пріоритетів та галузевих преференцій,
- принцип науково-технічного обґрунтування стратегічного планування політики залучення підприємництва до забезпечення сталого розвитку,
- принцип громадського контролю,
- принцип прозорості взаємин влади, громади і бізнесу,
- принцип відповідальності щодо узгоджених дій, спрямованих до реалізації принципів сталого розвитку відповідного рівня.

Розглядати екологічне підприємництво тільки з чисто екологічних і природоохоронних позицій – значно звужувати і недооцінювати його суть. Екологічне підприємництво як галузь економіки країни повинна грати все більш значущу макроекономічну роль. Вона полягає як у безпосередній участі в реалізації природоохоронних і ресурсозберігаючих програм різного рівня, так і в механізмі компенсації збитків і втрат, нанесених в результаті техногенних і природних надзвичайних ситуацій, а також при ліквідації їх наслідків.

В Україні на державному рівні вже створені передумови для розвитку екологічної складової підприємництва. Проте процес екологізації підприємницької діяльності все ще знаходиться на стадії становлення та подальший рух у цьому напрямі вимагає не продовження декларування екологічних цілей економічної діяльності, а створення нормативно-правових, інституційних, інформаційних, ділових та інших передумов. Можна сказати, що на сучасному етапі в країні на загальнодержавному рівні існує «ніша» (як у управлінсько-маркетинговому, так й у політико-економічному розумінні) для формування, розвитку і становлення екологічного підприємництва як суспільно необхідного та економічно вигідного виду діяльності.

Основний зміст організації екологічного підприємництва повинен полягати в розробці і впровадженні комплексу нормативних документів, які в своїй сукупності представляють систему деталізованих екологічних вимог різного

рівня, - від національних екологічних стандартів до умов, яким повинна відповідати конкретна продукція (параметри граничного змісту шкідливих речовин і т.п.). Частина подібних документів розроблена і діє. Проте розробки ці не мають системного характеру і не охоплюють усього кола питань.

Таким чином, розвиток екологічного підприємства є двостороннім зустрічним вдосконаленням організаційно-управлінських процесів задля збереження довкілля. Для України мобілізація всіх механізмів для екологізації підприємництва є не тільки слідкуванням проголошеному вектору розвитку держави, але й питанням підвищення конкурентоздатності країни на світовому ринку, основою для реалізації інвестиційно-інноваційних проектів, оновлення виробничих фондів, покращення умов праці тощо. Україна має можливості для прискорення та підвищення процесів екологізації підприємництва, які повинні відбуватися перш за все на управлінсько-організаційному рівні через впровадження систем екологічної оцінки, Системи екологічного менеджменту та аудиту, стандартизації та сертифікації продукції та послуг тощо.

УДК 330.15

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНИХ МАКРОЕКОНОМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

П.Ю. Какутіч, асп.

**ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого
розвитку НАН України»**

Сучасна економічна наука розглядає економіку як велику складну систему. Функціонування системи в цілому створює її макроекономічний рівень. На цьому рівні розглядається цілісна система та акцентується увага на механізмах та інструментах її розвитку та функціонування, зміні структури, збалансованості елементів.

Формування нової економічної моделі, заснованої на ринкових відносинах, та розробка національних програм соціально-економічного розвитку потребують широкого використання багатьох макроекономічних показників, які відображають складні та взаємопов'язані процеси, які відбуваються в економіці та безпосередньо визначають динаміку економічного зростання і важливі пропорції розширеного відтворення. Останнє дозволяє здійснювати макроекономічний аналіз та прогнози розрахунки у сфері виробництва продуктів і послуг та утворення доходів, а також на всіх наступних стадіях їхнього розподілу, перерозподілу та кінцевого використання. Наразі ця проблема вирішується шляхом розробки та складання системи національних рахунків (СНР) на рівні економіки у цілому та на рівні секторів і галузей економіки дозволяє визначити і розрахувати усю сукупність макроекономічних показників, що характеризують економічний оборот.

Система національних рахунків (СНР) – це система взаємопов'язаних показників і класифікацій, які використовуються для описування та аналізу найзагальніших результатів і аспектів економічного процесу на макrorівні. СНР сформульована в категоріях і термінах *ринкової економіки*, її концепції та визначення передбачають, що економіка, описана за її допомогою, функціонує на основі дії *ринкових механізмів та інститутів*. Однією з важливих особливостей СНР є її всеосяжний характер. Це означає, що вона містить впорядковану певним чином інформацію про:

- *всі господарські суб'єкти*, які беруть участь в економічному процесі:

юридичні особи (підприємства, корпорації, банки, страхові компанії, органи державного управління тощо) та домогосподарства;

- *всі економічні операції*, які пов'язані з виробництвом, розподілом і перерозподілом доходів, накопиченням активів та іншими аспектами економічного процесу;

- *всі економічні активи і пасиви*, які формують національне багатство (основні фонди, матеріальні обігові кошти, монетарне золото та інші фінансові активи, вартість землі і корисних копалин тощо).

Вважаємо, що сучасний стан розвитку суспільства, який зокрема характеризується розвитком та запровадженням ідей сталого розвитку, зеленої економіки тощо, вимагає формування системи макроекономічних показників природокористування або макропоказників економіки природокористування. Така система буде показників буде характеризувати економічний розвиток з позицій використання та відтворення природних ресурсів, акцентуючи увагу на механізмах та інструментах розвитку та функціонування системи природокористування в цілому, зміни її структури, збалансованості елементів.

Розвиток подібної системи не потребуватиме, скоріш за все, збору даних для розрахунку нових показників, ніж ті, що вже використовуються в офіційній статистиці. ідея полягає у створенні системи показників, яка буде відбивати ситуацію від регіонального до державного рівня і уможливлувати оцінку екологічних наслідків економічного розвитку, дієвість сучасних механізмів природокористування, видатки на охорону навколишнього природного середовища та доходи бюджету від платежів за природокористування, забруднення, штрафів тощо. Підкреслимо, що основоположними рисами такої системи повинна стати її доступність, відкритість даних та їх безперервність. Адже спроби створювати аналітичні доповіді на рівні держави (Національна щорічна доповідь про стан навколишнього природного середовища) та регіонів (Національні регіональні доповіді про стан навколишнього природного середовища та Екологічні паспорти регіонів), що розробляються під егідою Міністерства екології та природних ресурсів на жаль не з'являються у відкритому доступі, або временний лаг між їх появою та розробкою робить їх не актуальними. Данні, що подаються Міністерством статистики України потребують додаткової аналітичної обробки.

Підсумовуючі сказане вище, вважаємо, що наразі нагальним є створення системи макроекономічних показників природокористування, що дозволить оцінити стан навколишнього середовища країни, дієвість системи природокористування та збереження природних ресурсів, зіставити економічний розвиток та його екологічні наслідки та ресурсні можливості. Вказана система може бути створена на основі існуючих статистичних даних, умовою її функціонування повинні стати безперервність, все охоплення та доступність.

УДК 502.33: 330

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ЕНЕРГЕТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ – ПЕРЕДУМОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

**Н.В.Карасва, к.е.н., доц.,
Національний технічний університет України “Київський
політехнічний інститут”**

Досвід провідних країн світу свідчить, що досягнення сталого розвитку і забезпечення національної екологічної безпеки неможливе без екологізації економіки. Тут пріоритетне значення має екологізація усіх секторів/комплексів

економіки. В Україні енергетичний комплекс вирішальним чином визначає економічний потенціал держави, його конкурентоспроможність на світових ринках. При цьому найбільш екологоємними видами економічної діяльності вважається електроенергетика, газо-, тепло-, водопостачання (показник прямої екологоємності становить 38% від ВВП галузі); паливна промисловість (26%); металургія (12%).

Проблеми реалізації механізмів екологізації енергетичного комплексу висвітлено в працях українських вчених, таких як: Г.О. Білявський, А. Ю. Жулавський, В.М. Навроцький, А.В. Праховник, Ю.М. Саталкин, Є.І. Сухін, І.К. Чукаєва, В.Я. Шевчук та інш. Але недостатньо розробленими є науково-методичні підходи до формування економічного механізму екологізації в умовах інтеграції та лібералізації енергетичних ринків.

Процес лібералізації ринкових структур в Європі пов'язаний з прийняттям у червні 1996 р. Директиви 96/92/ЄС Європейського Парламенту та Ради "Стосовно спільних правил для внутрішнього ринку електроенергії". Ця Директива стимулює процес лібералізації ринкових структур і моделей ринкового ціноутворення, зменшуючи ринкові обмеження і скорочуючи ринки, захищені від конкуренції. Необхідність лібералізації економіки країн в цілому та окремих їх галузей ґрунтувалась на неоліберальних ідеях, які отримали найбільшу популярність в останній чверті ХХ сторіччя, у відповідності до яких, вважалось, що управління компаніями з приватною формою власності є більш ефективним, ніж управління компаніями з суспільною або державною формами власності. В рамках лібералізації процеси реструктуризації (дроблення), приватизації державної і суспільної форми власності енергетичних компаній і їх дерегулювання (ослаблення державного керування) розглядалися як неодмінні умови розвитку конкуренції на енергетичному ринку та залучення інвестицій для їхнього розвитку. В той же час незалежні виробники енергії стимулювали розвиток конкуренції на енергетичному ринку, що також сприяло його дерегулюванню і прийняттю в країнах відповідних правових документів, що визначають права та обов'язки всіх суб'єктів конкурентних оптового і роздрібних ринків енергії. Крім того вважається, що лібералізація ринкового середовища сприяє впровадженню енерготехнологій з більшою еколого-економічною ефективністю. Вагомішу роль починають відігравати фінансові та інвестиційні ризики, а також екологічні обмеження і ризики виконання вимог щодо надійності енергосистеми.

Стосовно України, в умовах глобалізації й лібералізації енергетики в процес аналізу і прийняття рішень по її розвитку виявляються залученими багато учасників (суб'єктів відносин) з різними еколого-економічними інтересами. З огляду на процес лібералізації світової енергетики, з'являється необхідність адаптації суб'єктів енергетичного сектору України до нових економічних умов. Проте лібералізація ЕЕР України може призвести до появи нових загроз екологобезпечного розвитку електроенергетики, пов'язаних з наступними чинниками:

- внаслідок наявності багатьох суб'єктів відносин породжується відмінність еколого-економічних критеріїв та показників ефективності управління на всіх ієрархічних рівнях;

- виникає суперечність між комерційними інтересами енергокомпаній та необхідністю забезпечити надійність та екологічну безпеку енергосистеми;

- в процесі функціонування оптового ринку електроенергії виникають суттєві і різкі зміни електричних режимів, внаслідок чого в енергосистемах

можуть відбуватися зниження запасів по зв'язках і складатися несподівані режими, в яких система протиаварійного управління може працювати неадекватно;

– змінюються еколого-економічні критерії управління у складних аварійних ситуаціях, при системних аваріях.

Саме тому, екологізація енергетичного комплексу повинна мати загальносистемний і, разом з тим, – конкретно-цільовий характер, враховуючи специфіку галузі. Наприклад, специфіка енергетичної галузі, які відрізняють її від інших галузей економіки України, є такою:

– технологічні, обумовлені суттю процесів виробництва, розподілу та споживання енергії (взаємозаміна ресурсів, що використовуються, послідовність фаз перетворення енергії – енергетичний ланцюг; безперервність процесу виробництва електроенергії, її розподілу та використання);

– внутрішньогалузеві (висока капіталомісткість енергетичних об'єктів, довготривалість їх спорудження та експлуатації);

– характер зв'язку з іншими галузями (широке використання електроенергії у всіх галузях економіки, різноманітність її параметрів, наявність зворотних зв'язків між енергетикою та іншими галузями);

– багатоплановість (одночасний вплив на різні компоненти навколишнього середовища: атмосферу, гідросферу, літосферу, біосферу) та різноманітність екодеструктивного впливу (відчуження територій, спотворення ландшафтів, механічні порушення, хімічне та радіоактивне забруднення, теплові, радіаційні, акустичні та інші фізичні впливи) на довкілля. Стосовно останнього пункту важливо виділити екологодеструктивний вплив підприємств енергетики не лише при видобуванні та використанні природних ресурсів у виробництві, а й при споживанні продуктів цього виробництва.

Конкретно-цільовий характер екологізації енергетичного комплексу полягає в системній екологізації всіх складових процесу виробництва, тобто системи, спрямованої на:

1) екологізацію техніко-виробничих процесів, яка передбачає екомодернізацію електростанцій, електромереж та систем транспортування газу, нафти, аміаку за рахунок застосування екологічно чистих видів палива, інноваційних ресурсозберігаючих технологій, високоефективного очисного обладнання з наступною утилізацією відходів;

2) екологізацію функцій системи загального управління енергетичною галуззю із впровадженням організаційного-економічного механізму екологізації енергетики, зокрема: системи екологічного менеджменту, екологічного та енергетичного аудиту, створенню сприятливих інституційних умов для забезпечення конкурентоспроможності енергетичної галузі на світових енергетичних ринках, а також досвіду екологічного маркетингу, інжинірингу, лізингу, страхування;

3) екологізацію інвестиційної діяльності, яка здійснюється в рамках відбору та оцінки перспективних енергозберігаючих технологій і обладнання на основі системного аналізу техніко-економічних, фінансових, соціальних та екологічних характеристик, що забезпечить підвищення ефективності енерговиробництва та використання енергії;

4) екологізацію свідомості всіх представників соціальних груп.

Таким чином, важливою проблемою екологізації енергетичного комплексу є розробка оптимального механізму і методів управління ринковими стосунками в складній і багаторівневій електроенергетичній галузі; розробка еколого-

економічного інструментарію, які здатні забезпечити взаємо узгодженість еколого-економічних інтересів всіх суб'єктів енергоринку.

УДК 351.824 : 332.14

МОДЕЛЬ СИСТЕМИ АНТИКРИЗОВИХ МЕХАНІЗМІВ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ

**Ю.Л. Клименко, здобувач
Академія муніципального управління**

Акценти сьогодні все більше орієнтовані на роботу з інтелектуальними ресурсами і інтелектуальним капіталом як особовим несуспільним продуктом, який забезпечує конкурентні переваги соціально-економічного розвитку. Причому гегемонія інтелекту обумовлена неухильним збільшенням інтелектуальної складової у вартості продукції і послуг.

У зв'язку із зміною економічних умов і невідповідністю механізмів господарської і економічної діяльності новим умовам весь спектр соціальних відносин (як ззовні, так і зсередини) також знаходиться в глибокій кризі (у середовищі безлічі суперечностей) і потребує нових підходів. Трагедія посилюється тим, що тиском або адміністративним чином неможливо змінити напрями економічних відносин, які на сьогодні в значній мірі відрізняються як від ринкових, так і від соціалістичних. Істотним кроком в реалізації нових економічних підходів є розгортання інтелектуально активних функціональних середовищ на основі інтернет-технологій, які можуть забезпечувати економічну взаємодію незалежних суб'єктів в нових умовах глобальних ринків і глобальних інновацій.

Функціональне середовище системи антикризових механізмів промислового сектора економіки регіону це операційна площина на платформі різних наборів сервісних послуг, використання яких дозволяє оцінювати можливості для створення виробничої, економічної, комерційної діяльності і бізнес-перспективи. При цьому пріоритетна участь кожного окремого суб'єкта надає можливість визначення, інтерпретації і оперування власною точкою зору, декларування особистого бачення з позицій майбутньої діяльності, економічної вигоди і стійкості розвитку.

У функціонального середовища системи антикризових механізмів промислового сектора економіки регіону немає єдиного центрального ядра – тільки сукупність операцій взаємодії, заснованої на обміні інформацією, що надає широкі можливості для економічного з'єднання суб'єкта і об'єкту, інтелектуального з'єднання суб'єкта з іншим суб'єктом тощо. Ця сукупність операцій взаємодії, у свою чергу, припускає наявність широкого спектру інформаційно-аналітичних, торговельно-економічних, фінансово-кредитних і інших сервісів, об'єднаних в рамках відкритого операційного середовища, на базі якої сукупність прагнень суб'єктів виступає як визначальний вектор, який формує нові економічні структури, що знаходяться в постійній динаміці і кругообігу руху. При цьому значення і логіка поведінки кожного окремого суб'єкта як на основі послідовних дій, так і дій від протилежного, як з допомогою, так і без допомоги економічних сервісів визначається якостями економічного суб'єкта, що персоналізуються.

Модель системи антикризових механізмів промислового сектора економіки

регіону – це колабораційне (колективне) середовище, де в рамках так званих "віртуальних структур" утворюються абсолютно нові організаційні форми, що об'єднують різних та незалежних суб'єктів між собою, або, що безпосередньо дають імпульс руху економічному об'єкту з подальшим моніторингом динаміки його станів. Менеджмент, що персоналізується, будується на обміні повідомленнями (отриманні – обробці – відправці інформації) – меседжменте, що при використанні прикладних економічних сервісів дозволяє визначати стійкість, ліквідність, ступінь неравноваги, застосувати фінансові інструменти, деривативи тощо. Все це дозволяє будувати тимчасові консервативні економічні системи, що володіють зворотними негативними зв'язками під кожен відособлений фінансовий інструмент на основі використання синтетичних і аналітичних рахунків.

У ринкових взаємодіях самоорганізацій виявляються не тільки аспекти нових, нетрадиційних економічних технологій з елементами так званої "керованої множинності", але також універсальність структурних елементів, що дозволяє здійснювати формалізацію операцій взаємодії (серед таких структурних елементів: паспорт підприємства, каталоги товарів і послуг, вимоги СОТ тощо, які при з'єднанні утворюють складові частини фінансових інструментів – контрактів).

Співтовариство суб'єктів функціонального середовища системи антикризових механізмів промислового сектора економіки регіону утворює простір обміну діловою інформацією на основі прикладних економічних сервісів, які вже функціонують чи будуть створені. До таких сервісів відносяться: збільшення, зменшення, оновлення диференціальних змін структурних елементів (суб'єктів, об'єктів, середовища), гібридизація, матричний і емерджентний відбір, використання структур економічних просторів і організованих ринків, попарних з'єднань, мережевою "павутиною архітектури" тощо.

Інформація, знання і прагнення суб'єкта породжують його рух в економічному середовищі або волю до руху, але і воля до руху, як і сам рух, у свою чергу, породжують знання і інформацію. У моделі системи антикризових механізмів промислового сектора економіки регіону дія суб'єкта в економічному середовищі агрегується в кількісну форму, значення якої корелюється з використанням фінансових інструментів, що складаються з активів, зобов'язань, інструментів власного капіталу і деривативів. Їх рух (зміна) в кількісних значеннях відображається згідно стандартів бухгалтерського обліку і має інформаційну основу з чітко відрегульованою формою взаємодії (для одного суб'єкта у вигляді активу, для іншого – зобов'язань).

Розрахункові і транзакційні сервіси, інтегровані в середовище системи антикризових механізмів промислового сектора економіки регіону, дозволяють в конструктивній формі і у реальному часі виконувати операційні доручення суб'єктів через транзакційну платформу їх виконання, що істотно знижує ризики економічної діяльності і забезпечує гарантовані взаєморозрахунки.

Процес оцінки і переоцінки всіх активів суб'єкта в середовищі системи антикризових механізмів промислового сектора економіки регіону відбувається безперервно, оскільки єдине джерело виживання – це постійний рух з переходом в нове динамічне становище, або рух у вибраних напрямках і отримання вигоди за рахунок безперервної оптимізації продуктивності (економічного потенціалу). Зупинки не може бути навіть на найвигіднішій, монопольній ідеї або вигідному стані – це початок внутрішньої кризи.

Функціональне середовище системи антикризових механізмів промислового сектора економіки регіону є платформою синтезу події і виникнення обставин, а також допоміжні прикладні сервіси економічного значення, на основі використання яких приводиться в дію процес руху активів суб'єкта.

Обмін активною, ціленаправленою інформацією створює основу, потенціал для руху активів суб'єкта в економічному середовищі, знання, цільові орієнтири та використання економічних сервісів (включаючи їх логічну або інтуїтивну компоновку) – відправні точки руху. На відміну від адміністративних структур середовище системи антикризових механізмів промислового сектору економіки регіону – не безлике анонімне співтовариство, це – функціональне середовище кожного окремого суб'єкта. У ній на основі операційної платформи суб'єкт може здійснювати широкий спектр ділових транзакцій, а на основі уніфікації кількісного представлення активів забезпечувати аналіз ефективності операцій і економічної взаємодії.

Разом з тим спрямованість функціонального середовища системи антикризових механізмів промислового сектора економіки регіону орієнтована не на те, щоб вигідно скористатися економічним потенціалом нерівноправних партнерів (субпідрядників), а на створення всім суб'єктам рівних умов для співпраці і одночасного отримання ними своєї частки прибутку в консолідованому просуванні товарів і послуг споживачам. Це в докорінно відрізняється від традиційного підходу, коли прибуток, що колективно генерується, розподіляється на користь суб'єктів, що стоять на початку всього бізнес-ланцюжка і безпосередньо контактують із споживачем.

УДК 351:37.046.16

ФУНКЦІЇ ПІДТРИМКИ СОЦІАЛЬНОЇ СТРАТИФІКАЦІЇ Й ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ МОБІЛЬНОСТІ В ОСВІТІ

**А.С. Кобець, к.т.н., проф.,
Дніпропетровський державний аграрний університет**

Соціалізація може розглядатися як ряд приватних пристосувань, що складаються в безперервний процес розвитку, реорганізації життєвого досвіду. Динамічність поведінки визначається багатством набору таких шаблонів, який, у свою чергу, детермінується "динамічністю суспільства", частотою зміни й різноманітністю соціальних ситуацій, відносною свободою вибору індивіда й ступенем директивності суспільних норм і цінностей. Кожне суспільство має свій, характерний тільки для нього погляд на минуле, сьогодення й майбутнє, що визначає готовність суспільства до розвитку. Цей погляд - одна з найменш помітних, але найбільш могутніх детермінант соціальної поведінки. Будучи закладеним в ідеології самої освітньої системи, він практично невизначений зсередини цієї системи, але чітко відбивається в способі підготовки суспільством своєї молоді до громадського життя. З визначальних характеристик цього погляду, конкретного світосприймання складаються безліч нормативів, що детермінують діяльність найважливіших соціальних інститутів, які, у свою чергу, підтримують дані нормативи в суспільній свідомості.

Нормативний образ дитини й нерозривно пов'язані з ним мети, завдання й методи виховання завжди залежать і багато в чому робляться від властивій

культури так званої імпліцитної теорії людини. Багато доміант особистісного образу світу задані ззовні за допомогою різних інститутів соціалізації, прийнятих даним суспільством і що відбивають нормативний для даного суспільства "образ особистості". Імпліцитна, тобто яка мається на увазі, але не сформульована явно, теорія особистості присутня в індивідуальній і суспільній свідомості як відповідь на запитання, яка природа й можливості людини, якою вона є, може й повинна бути.

Функція соціального контролю й профілактики соціальних конфліктів. Система виховання дітей у широкому змісті являє собою процес створення із сирого людського матеріалу такої сукупності установок, яка є оптимальною при певних природних умовах і економіко-історичних потребах даної спільності. Для нормального функціонування будь-якого суспільства, що зводить до мінімуму можливі конфлікти й необхідність зовнішньої регуляції поведінки, необхідно, щоб існувала якась внутрішня сила, що спонукує індивідів розділяти цінності, мети й прагнення своєї групи, прагнути те, що в даних умовах є об'єктивною необхідністю, і добровільно діяти так, як потрібно спільності. Психологія називає подібний спосіб соціальної регуляції "способом конформності".

Кожна соціальна група виробляє ряд заходів, способів впливу й переконання, приписань і заборон, визнання й нагород, завдяки яким поведінка підгруп і індивідів приводиться у відповідність із прийнятими способами дії, здійснюється з дотриманням критеріїв цінності - формується груповий конформізм. Існують два види поведінки в групах: конформне, тобто відповідне до норм, цілям і цінностям даної групи, і девіантне, тобто що відхиляється від прийнятого в даній групі. Система заходів забезпечення конформізму називається системою соціального контролю. Система соціального контролю здійснюється на різних рівнях. Чим більше поведінка стосується групи як цілого, чим більше вона загрожує її спільному життю або чим більше які-небудь дії необхідні для її ходу, тим сильніше контроль із боку цілого. Виділяються головні підстави дій системи контролю за допомогою освітньої системи":

- загальне для даної групи визнання її культури й критеріїв цінності (на двох рівнях: неформальних, групових норм поведінки серед однолітків, і загальносоціальних норм поведінки);
- привиті шляхом виховання зразки поведінки, дій і способів реагування на ситуації;
- внутрішні механізми індивідуальних особливостей людини, що обумовлюють прагнення до безпеки й визнання. Для збереження внутрішньої рівноваги особистості людині необхідне визнання, яке дає конформістська поведінка;
- система неформальних або формальних інститутів, що створюють систему бар'єрів, усередині яких індивід може діяти.

Функція підтримки соціальної стратифікації й забезпечення соціальної мобільності. Поділ суспільства на верстви припускає диференційованість його членів відповідно до політичних (масштаб розташовуваної влади), економічними (рівень добробуту й доходу), професійними (рід основної життєзабезпечуючої діяльності) і соціальними (рівень престижу) критеріями. Виходячи з поняття соціальної мобільності, можна виділити дві крайні, ідеальні форми суспільств: абсолютно рухливі й абсолютно нерухливі. У рухливих суспільствах пересування з однієї страти в іншу не зустрічає абсолютно ніяких перешкод, люди можуть вільно міняти професії, підвищувати або знижувати своє фінансове становище й соціальний престиж та ін. Відповідно, нерухливі суспільства позбавляють людину будь-якої можливості перейти з однієї страти в

іншу, жорстко погоджуючи між собою політичний, економічний, соціальний і професійний аспекти й детермінуючи їх походженням індивіда, фактом його народження в тієї або іншій страті.

Реально існуючі суспільства перебувають у проміжку між цими двома полюсами, тяжіючи до одного з них. Кожна соціальна страта припускає набір відповідних статусів і ролей, які можуть змінюватися в міру просування індивіда по горизонталі (у рамках своєї страти) або по вертикалі (між стратами). Подібні просування називаються явищем соціальної мобільності й становлять основу суспільних змін. Інститути освіти, незалежно від їхньої конкретної форми, в усі століття були важливим засобом забезпечення вертикальної соціальної мобільності.

У суспільствах загальнодоступної й рівної освіти, в основному, демократичних, школи являють собою "соціальний ліфт", що надає можливість просунути від суспільних низів до самих вершин. У суспільствах елітарної, привілейованої освіти шкільна система надає можливість пересування лише по верхніх поверхах соціальної піраміди.

Функція забезпечення професійної стратифікації. Освіта пов'язана з рівнями розвитку технічної бази суспільства - як з нижчої, найпростішої, так і самої науко - й інтелектуалоємкої, що охоплює верхні рівні розвитку техніки. Необхідне досягнення відповідності спеціальної освітньої підготовки реальним потребам і запитам суспільства. "Нижча" технічна освіта у формі навчання ремеслу й передачі необхідних трудових навичок існувала здавен. Про становлення ж спеціалізованого технічного навчання як певного соціального інституту, суспільного явища, а не окремих фактах передачі майстерності або самоосвіти, можна говорити лише на певних етапах історії розвитку суспільства. Це обумовлює історичність даної функції освіти.

УДК 332.624

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ЖИТЛОВОГО ГОСПОДАРСТВА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

**О.П. Ковалевська, к.ю.н., докторант
Академія муніципального управління**

Вивчення соціально-економічних передумов розвитку житлового господарства на сучасному етапі є досить складним. Основна проблема полягає у надмірній політизації більшості досліджень, оскільки сама постановка питання передбачає певні політико-правові та суспільні оцінки ситуації. Тому в цій роботі важливо відокремити соціально-економічні складові від політичних нашарувань. У дисертації зроблена спроба якомога стриманіше підходити до аналізу та оцінок.

Україна пережила надзвичайно складний період зміни політичного ладу, відмовившись від побудови соціалізму в складі Радянського Союзу як державної ідеології, й задекларувала створення суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави (ст. 1 Конституції України).

Перехідний період був досить бурхливим і не завершився у повній мірі. Деякі показники, наведені далі, характеризують його. Проте спад виробництва, зменшення обсягів капітального будівництва та доходів населення не можна вважати наслідками побудови нової політичної системи. Це лише атрибути перехідного періоду. Варто згадати, що попередня зміна політичної системи у 1917 році призвела до чотирирічної громадянської війни, в якій на території України

загинула значна кількість населення. Крім того, були практично повністю зруйновані промисловість, сільське господарство, фінансова система, а люди голодували.

У порівнянні з наведеним перехідний період нової історії України – цілком прийнятна плата за зміну політичного ладу. Держава уникла громадянських війн, масового голоду і соціальних потрясінь. За це довелося заплатити гіперінфляцією, знеціненням заощаджень населення та періодом первинного нагромадження капіталу. Попереду ще період перерозподілу нагромадженого капіталу й утворення стабільних і потужних фінансово-промислових груп.

Поки що таких груп кілька, і вони недостатньо стабільні, а їхній бізнес недостатньо диверсифікований. Головною перешкодою для злиття промислового і банківського капіталу є норми чинного Закону України “Про промислово-фінансові групи”. До того ж Україна ще не відчула належного впливу транснаціональних компаній. Фінансові потоки ще дуже малі, щоб реально змінити ситуацію у державі. Однією з характерних рис нинішньої ситуації може бути те, що станом на 2004 рік в Україні концентрація капіталу у десяти найбагатших сімей була вищою, ніж в сусідній Польщі, але у нас в 100 разів менше мільйонерів. Це свідчить про деформовану структуру нагромадження капіталу в державі й неоднакові можливості громадян у доступі до капіталів, ринків товарів, фінансових послуг і підприємницької діяльності.

Варто навести ще один цікавий погляд на сучасні процеси, що відбуваються в Україні. О. Пасхавер пише: “З боку влади в офіційній політиці основна увага все ще приділяється проблемам розвитку малого і середнього бізнесу. Поки що поза увагою залишаються питання розвитку великого капіталу, який продовжує сприйматися суспільством переважно негативно. Разом із тим, не враховувати в офіційній політиці роль великого капіталу при включенні України до глобальних інтеграційних процесів є історичною помилкою. Необхідно усвідомлювати, що великий капітал стає стрижнем української економіки, країноутворюючим фактором у новій державі”.

Наслідком такого ставлення до капіталу є його недооцінка та приховування. Занижена вартість основних фондів призводить до послаблення біржової активності й зменшення кількості грошей, що обертаються в економіці держави. Як наслідок – зменшення частки суспільного багатства, яке може бути спрямоване на розв’язання соціальних проблем суспільства. Нині відбуваються процеси наближення українського суспільства до європейських стандартів не тільки у політичній, але й в економічній та фінансовій сферах. Варто сподіватися, що поступово ми зможемо наблизитися і до соціальних стандартів середнього європейця.

Основні ідеологічні засади попередньої соціально-економічної формації ґрунтувалися на тезі соціальної однорідності суспільства, яка декларувала рівний доступ до всіх основних благ, насамперед до житла. Система забезпечення житлом мала величезне ідеологічне навантаження, тому не повністю виконувала функції рівного доступу. Найпростіший приклад визнання державою неспроможності в повній мірі забезпечити рівний доступ усім громадянам – це створення пільгових черг. Само по собі явище черги вже є порушенням принципу рівності. Для набуття права стати на чергу сім’я мала відповідати певним критеріям відбору.

Наприклад, для кожного населеного пункту встановлювалися свої норми забезпеченості житлом для тих, хто має право стати на чергу. З формального погляду наявність розбіжності в нормі забезпеченості хоча б на 0,1 м²/особу вже робить доступ громадян, які проживають у різних населених пунктах, нерівним. Ці норми встановлюються Правилами обліку громадян, що потребують поліпшення житлових умов, і надання їм жилих приміщень. Пункт 13 Правил передбачає, що на квартирний облік приймаються громадяни, які забезпечені житловою площею

нижче рівня, що визначається виконавчими комітетами обласних, Київської та Севастопольської міських рад народних депутатів спільно з радами профспілок. У м. Києві такий рівень визначений у 7 м² на одну особу, Тернополі – 6, Харкові – 5,5 м². Це означає, що на квартирний облік можуть бути прийняті й відповідно одержати житло тільки ті громадяни, які забезпечені житлом менше від встановленого мінімального рівня, який у різних регіонах України неоднаковий.

Другою важливою складовою була система фінансування. Оскільки фінансування здійснювалося централізовано і розподілялося пропорційно, мешканці міст із різним станом житлового фонду мали неоднакові шанси на одержання житла. Тобто якщо уявити, що в одному місті на черзі перебуває 1000 сімей, а у другому населеному пункті з такою ж чисельністю населення й подібними умовами економічного розвитку стоїть на черзі 3000 сімей, то забезпечити рівність доступу до житла при пропорційному розподілі коштів практично неможливо.

Ще одним фактором, який суттєво впливав на формування фактично нерівних умов доступу громадян до житла, є ідеологічне навантаження суто економічних процесів. Йдеться про наявність кількох пільгових черг. Проблеми соціальної справедливості не є предметом дослідження цієї роботи, проте сам факт наявності першочергових і позачергових прав на одержання житла порушує принцип рівності доступу громадян до житла.

Таким чином, необхідно зафіксувати факт порушення принципу рівного доступу до житла всіх громадян України. Ця нерівність вступає у суперечності із загальними засадами Конституції України (ст. 21): “Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними”. Наявність пільгових черг вступає в певне протиріччя з нормами частини другої статті 24: “Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками”.

Насправді жодна держава в світі не може виконати беззастережно принцип рівності житлових прав власного населення. Надання житла є одним із найвагоміших аргументів у розв’язанні соціальних проблем суспільства. Більшість розвинутих країн намагаються будувати житлову політику на основі формування стимулів до активної соціальної поведінки, тобто житло не повинне створювати споживацькі настрої у населення відповідних категорій.

УДК 330.15:130.122

ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ЯК КРИТЕРІЙ ГАРМОНІЙНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

**А. М. Коваль, асп.,
Івано-Франківський університет права
імені Короля Данила Галицького**

Серед основних причин явища глобалізації можна назвати прискорення темпів суспільного розвитку сучасного світу і його тенденцію до цілісності, що вимагає особливого напруження всіх сил, пошуку внутрішніх резервів поступального розвитку, нового рівня концентрації зусиль, координації всіх складових явища, надзвичайної саморегуляції і організації. Результатом стало те, що суспільство, природний світ опинилися на межі широкомасштабної деградації, спричиненої екологічним станом довкілля.

В останні десятиліття екологічна безпека стала однією з найгостріших проблем сучасного суспільства. Збільшення рівня забруднення навколишнього середовища, зміна клімату, велика кількість стихійних лих, загроза різноманітних екологічних катастроф, все це стало реальністю сьогоdnішнього дня. Екологічна безпека повинна набути статусу обов'язкової умови життя і нормальної діяльності окремої особи і всього суспільства, та очолювати список суспільних проблем.

Багато держав вже пройшли стадію усвідомлення масштабу та наслідків впливу на навколишнє середовище людської діяльності, та зрозуміли якого значення набуває здорова екологія в процесі подальшого розвитку суспільства. Результатом усвідомлення стало формування відношення до екологічної безпеки як базового елементу національної безпеки, та розробка цілого комплексу дій, заходів, станів і явищ, які зможуть забезпечувати відповідний стан захищеності суспільства від екологічних негараздів.

Зрозуміло, що процес трансформації суспільства — це непростий процес набуття нових рис, які відповідатимуть потребам та вимогам часу, в результаті чого відбуватимуться зміни в життєвих стандартах, зразках поведінки і потребах, що частково супроводжуватимуться негативними явищами, стражданнями багатьох людей.

Тобто повністю захистити людину та забезпечити їй ідеальні умови існування неможливо, але варто хоча б спробувати захистити навколишнє середовище від впливу факторів діяльності людини, та паралельно зберегти і забезпечити життя та здоров'я самої людини в умовах погіршення екологічної обстановки. Для захисту навколишнього середовища недостатньо боротися з наслідками забруднення. Потрібно вдаватися до значних технічних і технологічних змін, здатних забезпечити екологічну безпеку процесу діяльності гомосу. Важливим стає процес покращення регенеративних властивостей природних ресурсів і всього довкілля, та орієнтація в сторону екологічно безпечного використання природних ресурсів, що має бути вигідною для всіх. Від нерозсудливості людської діяльності сильно страждає біологічна база, від чого дедалі швидше відбувається обмеження ресурсів людського існування. Виснажуються не лише родючі землі, але й втрачаються окремі види їжі, лікарських рослин, деякі популяції тваринного світу. Особливо значних масштабів набула вирубка лісів, в процесі якої нерідко руйнуються родючі землі поруч із територіями вирубок, активізується ерозія ґрунтів і, що найнебезпечніше, збільшується концентрація вуглецю в атмосфері, що призводить до посилення "парникового ефекту" та поступового глобального потепління клімату. Одним із наслідків деградації навколишнього середовища є посилення загрози для здоров'я людей. Це вже проявляється не лише в окремих забруднених регіонах, але й у глобальних масштабах. Причинами частоти захворювань і голоду, зокрема збільшення кількості онкологічних та алергічних захворювань вже давно є не тільки економічні чи соціально-політичні фактори, але і погіршення якості навколишнього середовища.

І така ситуація не буде змінюватися, адже рівень потреб людства у природних ресурсах весь час зростатиме разом з ростом населення та рівня промислового виробництва.

Саме тому потрібно терміново формувати нове економіко-екологічне мислення гомосу, спрямоване на відтворення природного ресурсного потенціалу. Економіко-екологічне мислення, на нашу думку, являє собою не що інше, як здатність людини аналізувати та осмислювати свою роль та дії що

стосуються економічних та екологічних процесів, взаємозв'язку та взаємозалежності економіки й екології, вільно використовувати набуті знання в повсякденній роботі та житті. Треба формувати принципово нову загально-суспільну ідеологію, яка б відображала органічні взаємозв'язки між людиною та природою, суспільством і природним середовищем. Важливо зрозуміти та прийняти нові ціннісні орієнтири, смислові установки, створити новий образ людини — в противагу людині-споживачу, людину гуманну по відношенню до самої себе і до природи. Без цієї глобальної духовної перебудови відносин в системі «природа – людина – суспільство» всі заходи економічного, екологічного, науково-технічного характеру будуть мати лише часткове значення і не зможуть стати серйозною перешкодою на шляху екологічної катастрофи.

Зважаючи на це, сьогодні потрібно є чітко сформована система державних заходів покращення стану навколишнього середовища, яка б спрямовувалася на формування раціонального природокористування, та вміння бачити екологічні наслідки економічної діяльності. Ключовим принципом повинен стати пріоритет загальнолюдських цінностей, та право особистості на безпечне довкілля, повинен відбутися процес інтеграції екологічної безпеки в життєві цінності й пріоритети розвитку людства, процеси їх внутрішньої взаємодії в різних видах політичної, економічної та екологічної діяльності, не забуваючи при цьому про врахування національних та регіональних інтересів збереження та відтворення природної, історичної, генетичної спадщини людства. Почуття відповідальності перед нинішніми та майбутніми поколіннями, формування чіткої екологічної культури, що повинна базуватися на взаємодії суспільства та природи, зменшення нерівномірності використання природних ресурсів — ось чинники формування дієвої програми екологічної безпеки.

Важливим аспектом також виступає розширення умов транскордонного співробітництва в питанні екологічної безпеки. На сучасному етапі еколого-природний чинник стає дедалі актуальнішим і одним із найпріоритетніших у міжнародних відносинах, адже транскордонна співпраця багато у чому залежить від ефективного співробітництва у галузі екології, яке, в свою чергу, залежить від рівня екологічної культури та екологічного виховання населення всіх країн світу. Формуючи засоби реалізації міжнародного співробітництва (програми, стратегії, тощо) стосовно відновлення екологічного стану, потрібно чітко узгоджувати їх із загальнодержавною концепцією розвитку, та стратегічними цілями окремих країн, що дасть більший ефект.

Глобальне зростання екологічних загроз змушує оцінювати їх як визначальні й спрямовуючі фактори в сфері розвитку міжнародних відносин та відповідних змін у геополітичній ситуації. Це пов'язано зі складністю і суперечливістю процесів взаємодії систем техногенної цивілізації та природи. Через це загрози в природній і техногенній сферах у найближчій перспективі можуть стати домінуючими. Ці загрози, в свою чергу, здатні створювати та активізувати ряд інших загроз, що проявляються винятково високим рівнем посилення факторів ураження населення, навколишнього середовища в момент їх виникнення та розвитку. А з точки зору глобального підходу до питання безпеки, будь-який аспект, що загрожує виживанню планети і її природі, мусить розглядатися як загроза безпеці. Загибель внаслідок ядерної катастрофи й загибель від отруйного повітря - це все одно загибель. Якщо процеси руйнування оточуючого середовища і надалі залишатимуться безконтрольними, вони дуже скоро стануть незворотними. Тому врятувати людство від глобальних

екологічних загроз є можливим лише за умови об'єднання зусиль у напрямку формування міжнародної екологічної безпеки та спрямування всієї світової спільноти до нових засад життєдіяльності, які зорієнтовані на стійкий, збалансований та екологічно безпечний розвиток сучасних і майбутніх поколінь.

УДК 502.58:630.64(477)

ЛІСОРЕСУРСНА СФЕРА В ФОРМАТІ СТАБІЛІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

**Я.В. Коваль, д.е.н., проф., А.І.Карпук
ДУ "Інститут економіки природокористування та сталого
розвитку НАН України"**

І.Я. Антоненко, д.е.н.

Київський національний торговельно-економічний університет

Лісоресурсна сфера-важлива складова екологічної безпеки, значення якої в цій системі важко переоцінити. Ліси, крім забезпечення промисловості й сільського господарства ресурсами деревини, є засобом поліпшення навколишнього середовища, боротьби з ерозійними процесами, запобігання виникнення стихійних катастрофічних явищ природи, передусім в гірських районах Карпат, де почастишали паводки й повені. Особливе значення лісів проявляється в сфері пом'якшення клімату. Не дивлячись на низьку лісистість території лісові екосистеми України на сьогодні, згідно літературних джерел, спроможні утилізувати близько 40% вуглекислого газу, це приблизно біля 180 млн. тон. З лісами тісно пов'язані також обсяги продукування атмосферного кисню. Тому лісові насадження слід оцінювати, насамперед, як джерела збереження балансу кисню і вуглекислого газу. Завдяки властивим природно-захисним функціям ліси стали вагомим чинником формування еколого-економічних систем. По стійкості впливу на навколишнє середовище лісові екосистеми переважають інші екосистеми суші, ефективно впливають на геофізичні процеси, що відбуваються в природі. Ліси відіграють велику роль у всіх процесах, що відбуваються в ландшафтах, вони є регулюючими динамічними системами, сприяючи вивітрению материнської породи, чим забезпечується перетворення її в якісно новий стан. Найвищою ефективністю характеризуються ліси оптимального породного складу, вікової структури та раціонального розміщення в просторовому відношенні. Проте, зменшення лісистості території країни, нераціональне розміщення лісів в просторовому відношенні, погіршення їх якісного стану істотно відбилося на екологічній ситуації. В наслідок цього змінилися природні екосистеми, що формувалися тисячоліттями, суттєво знизилася природно-захисні та водорегуляційні функції лісів.

Пріоритетними напрямками розвитку лісоресурсної сфери слід вважати: забезпечення оптимальної лісистості території; удосконалення нормативно-правової бази в контексті розмежування повноважень між центральними органами державної влади, регіональними структурами й місцевого самоврядування в галузі лісових відносин; створення раціональної системи відтворення лісового фонду й відновлення лісів, у першу чергу, в регіонах, що втратили лісогосподарський екологічний і рекреаційний потенціал; подальше недопущення вилучення земель зайнятих лісом із лісогосподарського користування; стимулювання ефективних структурних перетворень у лісоресурсній сфері.

Ключовим завданням галузі має стати забезпечення країни ресурсами лісу та підвищення екологічних функцій лісових екосистем. У зв'язку з тим виникає необхідність: збільшення лісистості території та наближення її до науково-обґрунтованого рівня; нарощування ресурсного та екологічного потенціалу лісів;

збереження біологічного різноманіття лісових екосистем; підвищення стійкості лісових екосистем до негативних природних впливів та техногенного навантаження; вибіру ефективних форм державно-приватного партнерства в сфері екологічно спрямованої лісогосподарської діяльності; розширення відтворення корінних лісових і природних рослинних угруповань з використанням екологічно спрямованих технологій, що сприяють підвищенню біологічної стійкості насаджень та збереженню біорізноманіття.

Крім того, необхідний рівень екологічної безпеки не забезпечуватиметься і без наступної системи заходів: забезпечення охорони, збереження і підвищення продуктивності лісів, підпорядкованих, зокрема, Мінагрополітики та інших неспеціалізованих відомств з метою посилення їх екологічних функцій; підвищення ефективності комплексного використання різних компонентів лісу на основі екосистемного підходу, що забезпечуватиме збереження та відновлення ландшафтного біорізноманіття; створення умов для реабілітації лісових угідь, забруднених радіонуклідами, підвищення біологічної стійкості лісових насаджень та акумулятивної здатності їх щодо затримки радіонуклідів і запобігання їх розповсюдження за межі зон радіоактивного забруднення; забезпечення державного управління лісами всіх форм власності і лісокористування, виходячи, що ліси представляють національні інтереси, а не відомчі чи галузеві; розробки нормативно-правової бази з питань екологізації лісовирощування, компенсації витрат за нанесення шкоди лісовим екосистемам екологічного призначення та приведення їх у відповідність з міжнародними вимогами; забезпечення державної фінансової підтримки лісового господарства для створення лісових насаджень природоохоронного призначення на неугіддях і землях, наданих для лісовирощування, незалежно від форм їх власності.

Діяльність суб'єктів управління лісоресурсної сфери із забезпечення еколого-економічної безпеки повинно реалізуватися, передусім на основі виявлення внутрішніх природних і техногенних загроз лісоресурсній сфері (пожежі, інвазії шкідників і хвороб лісу тощо), відхилення її від прогнозованих параметрів розвитку та недодержання комплексних заходів, спрямованих на подолання небезпеки. Основне завдання лісоресурсної сфери, як складової екологічної безпеки- це формування лісоресурсної політики за принципами та критеріями загальнодержавної стратегії соціально-економічного розвитку, на основі якої створюватимуться сприятливі умови для подальшого нарощування лісоресурсного потенціалу та оптимального розміщення лісів в просторовому сенсі, що відповідатиме вимогам еколого-економічної безпеки.

УДК 712.24:[316.42+330.3+504]”71”

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

**С.Я. Ковальчук, к.е.н., доц.,
Вінницький національний аграрний університет**

Пріоритетність розвитку агропромислового комплексу та соціального розвитку села в національній економіці обумовлюється винятковою цінністю та незамінністю вироблюваної продукції сільського господарства в життєдіяльності людини і суспільства, потребою відродження селянства як господаря землі, носія моралі та національної культури.

Комплексний розвиток сільських територій та розв'язання соціальних проблем на селі перевертіль аграрний сектор на високоефективний,

конкурентоспроможний на внутрішньому та зовнішньому ринках сектор економіки держави.

Український аграрний сектор здатен залучити в економіку до 1 млрд. дол. У 2011 р. на зовнішній ринок запозичень вийшло 11 українських аграрних компаній. Це компанії українського аграрного бізнесу – розміром від 50 до 100 тис. га землі. Дві українські аграрні компанії (KSG – Agro та Індустріальна молочна компанія) вийшли на зовнішні ринки запозичень Варшавської біржі, а група компаній «Мрія» розмістила євробонди.

В усіх країнах розвиток сільських територій фінансує держава. Це відбувається і в Євросоюзі, і в США. Якщо візьмемо за приклад ЄС, куди наша країна інтегрується, то там передбачено майже 120 млрд. євро на розвиток села. З них 53 млрд. євро — на аграрні ринки, решта — на сільську інфраструктуру. А в Україні весь бюджет — близько 30 млрд. євро, отож це питання поки що не вирішене. Проте, стабілізація фінансово-політичної ситуації в країні відкриває можливості для середньотермінового бюджетного планування. Наразі проектів, коли держава фінансувала б 50% і решту — бізнес, майже немає.

Розробка національного проекту розвитку АПК дасть змогу розв'язати проблеми сільських територій, а саме:

- забезпечення в сільськогосподарському виробництві, за допомогою системи державних організаційно-правових заходів, прибутку на авансований капітал, включаючи вартість земельних ресурсів, не нижче середнього рівня по економіці держави;

- створення умов для реалізації та захисту прав селян на землю, формування ринкових земельних відносин, охорони земель;

- гарантування продовольчої безпеки держави;

- удосконалення державно-приватного партнерства;

- приватну підтримку розвитку конкурентоспроможного сільськогосподарського виробництва на основі кооперації та інтеграції;

- державну підтримку підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації спеціалістів, виконання наукових досліджень для аграрного сектору;

- підтримку розвитку підприємництва з метою розв'язання проблеми зайнятості сільського населення;

- збереження селянства як носія української ідентичності, культури і духовності нації;

- посилення соціального захисту сільського населення;

- встановлення заробітної плати та пенсійного забезпечення працівників сільського господарства не нижче середнього рівня в галузях економіки держави;

- створення рівних умов для функціонування різних організаційно-правових форм господарювання в аграрному секторі, які сприяють гармонізації інтересів власників та найманих працівників;

- створення умов для закріплення у сільській місцевості кваліфікованих спеціалістів сільського господарства, освіти, культури, охорони здоров'я та побутового обслуговування;

- державну підтримку сільськогосподарських товаровиробників, які використовують меліоровані землі, особливо щодо утримання внутрішньогосподарських меліоративних систем та оплати електроенергії, що витрачається для подачі води для поливу;

- удосконалення системи державного управління, ефективне поєднання

загальнодержавної і регіональної політики в аграрному секторі;

- запровадження сучасних механізмів і методів формування прозорого ринку сільськогосподарської продукції, продовольства, капіталу, зокрема виробничих ресурсів, та робочої сили;

- державну підтримку суб'єктів аграрного сектору шляхом концентрації державних ресурсів на пріоритетних напрямках розвитку, формування сприятливої цінової, фінансово-кредитної, страхової, податкової та бюджетної політики, забезпечення раціональних внутрішньогалузевих і міжгалузевих економічних відносин;

- створення сприятливим умовам для реалізації експортного потенціалу аграрного сектору економіки.

Нещодавно створений Державний фонд регіонального розвитку, для фінансування стратегічних проектів регіонального розвитку і міжрегіональної співпраці, є товчком для формування стратегічних планів розвитку сільських територій. Оптимальні інструменти посилення цього розвитку – це регіональні та міжрегіональні кластери, індустріальні парки, та формування комплексних проектів покращення інфраструктури сільських територій і підтримки економічного розвитку, сприяння розвитку міжрегіональних ринків, бірж, територіальних корпорацій. За умови поєднання наукового, освітнього, промислового, маркетингового потенціалу, транспортного потенціалу за допомогою якого побудувати ефективну систему кооперації, яка дасть якісний поштовх для розвитку сільських територій та формування в перспективі нових інтегрованих економічних макрорегіонів в Україні та відновить вплив на загальні макрорегіональні пропорції.

Найважливіший шлях сталого розвитку сільських територій - всебічне використання механізму державно-приватного партнерства. В Європі, на відміну від України, державно-приватне партнерство на дуже високому рівні. ЄС виділяє на забудову сільських територій 40-50% вартості проектів, решта йде з бізнесу. Бізнесові структури протягом семи років мають преференції в оподаткуванні тощо. Для нашої країни це єдиний вихід із ситуації, що склалася.

Вищі темпи розвитку в найближче десятиріччя забезпечить «зелена економіка» - в цьому переконана ООН. Згідно з дослідженнями фахівців, у довгостроковій перспективі інвестиції в «зелену економіку» сприятимуть керованому її зростанню, створять нові робочі місця, підвищать соціальний рівень населення. Прогнозовані щорічні витрати на перехід світу до ресурсозберігаючої низько вуглецевої економіки в 2012-2050 роках мають становити 1,35 трильйона доларів. Серед одержувачів екологічних інвестицій зголошуються десять ключових секторів: сільське господарство, енергетика, рибальство, лісове господарство, промисловість, туризм, транспорт, утилізація та переробка відходів, керування водними ресурсами.

Органічне господарство - складова «зеленої економіки» аграрного сектору сільських територій. Органічне виробництво в Україні робить лише перші кроки. Впровадивши ґрунтозахисну систему землеробства, підприємництво в цій галузі набуло неабиякого досвіду вирощування здорової рослинницької продукції, а також формування високопродуктивного сільського господарства. Усі, як зовнішні так і внутрішні чинники говорять на користь «зеленої економіки» – сприяють ґрунтові, кліматичні, агротехнічні умови. Отже, майбутнє – за технологіями, які сприятимуть збереженню довкілля.

Необхідно зауважити, що поступовий вихід економіки країни зі світової фінансової кризи та поєднання державної підтримки і державно – приватного

партнерства, розвиток ключових секторів «зеленої економіки» сприятиме сталому розвитку сільських територій.

УДК 332.504.062.2

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

**В. М. Колмакова, к.е.н., с.н.с.,
ДУ «Інститут економіки природокористування і сталого
розвитку НАНУ»**

Проблему фінансового забезпечення екологічної безпеки наразі слід розглядати як одну із центральних, бо сучасні механізми залучення та використання фінансових ресурсів у цю сферу є обмеженими і недосконалими, а наявні методи регулювання задіяні не в повному обсязі. Тому пошук оптимальних шляхів удосконалення фінансування екологічної безпеки набуває особливої актуальності.

Специфічною особливістю фінансування заходів екологічної безпеки є те, що поряд із видатками, що планово передбачаються на виконання бюджетних державних та регіональних програм, існують також непередбачені видатки. Так, відповідно до вимог бюджетного законодавства та з метою здійснення непередбачених видатків на ліквідацію надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру у Державному бюджеті щорічно передбачається формування Резервного фонду (в межах 1% обсягу видатків загального фонду бюджету). Наприклад, Законом України «Про Державний бюджет України на 2010 рік» було передбачено бюджетну програму КПКВК 3511030 «Резервний фонд», згідно з якою видатки резервного фонду склали 15000000,0 тис. грн., або 0,6 % загального фонду державного бюджету. Проте загальний обсяг асигнувань за запитами заявників з Резервного фонду Держбюджету у 2010 році в 3,4 рази перевищив зарезервовану суму, що фактично становило 2% обсягу загального фонду держбюджету [1, с.135].

Проведений нами аналіз динаміки фінансування заходів із ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій з резервного фонду Державного бюджету України за 2001-2010 рр. виявив, що упродовж останніх 4-х років (2007-2010 рр.) загальна сума видатків із Резервного фонду становила 6932,2 млн.грн, що перевищує видатки за попередній період (2001-2006 рр.) майже у 7 разів (як за рахунок збільшення кількості надзвичайних ситуацій, так і загальних обсягів заподіяних матеріальних збитків). При цьому, згідно вимог Бюджетного кодексу України, суми видатків резервного фонду, проведених за рішеннями КМУ, не можуть перевищити 1 % обсягу загального фонду державного бюджету. Також у результаті співставлення величини матеріальних збитків від надзвичайних ситуацій та фактичних видатків на їх ліквідацію нами доведено, що кошти, які мають виділятися на ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій майже на порядок перевищують видатки на забезпечення екологічної безпеки. Тому запропоновано збільшити обсяги резервного фонду до 1,5-2 % від розмірів загального фонду держбюджету.

Дослідження чинної законодавчої та нормативно-правової бази в галузі фінансування екологічної безпеки виявило, що наразі відсутні механізми поєднання стратегічних засад державної екологічної політики з можливостями їх

фінансування як на державному так і регіональному рівнях, що проявляється певним конфліктом: на фоні активного сприяння держави розробці й впровадженню екологічних програм, продовжує залишатися низькою ефективність їх фінансового забезпечення у процесі реалізації, спостерігається практика постійного недофінансування.

Основними причинами, які знижують ефективність фінансового забезпечення екологічних програм є:

відсутність узгодженої системної політики щодо фінансового забезпечення екологічних програм всіх рівнів з боку центральних та місцевих органів державного управління; недостатня гнучкість фінансових механізмів у процесі коригування виконання середньо- та довгострокових програм, насамперед, необхідність враховувати обсяги їх недофінансування упродовж попередніх років при формуванні бюджетів усіх рівнів;

розпорошення коштів між значною кількістю екологічних програм, зокрема на регіональному рівні;

обмеженість інвестиційних коштів та скорочення частки капітальних інвестицій на охорону довкілля у загальних обсягах капітальних інвестицій в основний капітал.

Важаємо, що удосконалення фінансування екологічної безпеки має передбачати створення повноцінної фінансової бази за рахунок оптимального поєднання фіскальних механізмів з посиленням економічних стимулів до екобезпечної діяльності, коли державою будуть визначені такі економічні умови або «правила гри», за яких підприємствам буде вигідніше вкладати кошти в превентивні заходи щодо запобігання забруднень та надзвичайних ситуацій, ніж систематично сплачувати штрафи. Тому пропонується підвищувати рівень превентивного забезпечення техногенної та екологічної безпеки за рахунок переорієнтації спрямування фінансових інвестицій під спеціальні цільові програми по передбаченню та попередженню виникнення надзвичайних ситуацій, пом'якшенню небажаних наслідків і на відновлення порушеної стійкості екосистем. Важливого значення при цьому набуває розробка проекту Загальнодержавної програми попередження та ліквідації негативних техногенних та екологічних ситуацій на території України на період до 2025 року (Постанова Верховної Ради України від 02.03.2010 р. № 1925 –УІ).

1. Національна доповідь про стан техногенної та природної безпеки в Україні у 2010 році.- Інтернет-ресурс: http://www.mns.gov.ua/content/national_lecture.html

УДК 330.55.051:330.356.7

ЗРОСТАННЯ ФАКТОРУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЯХ

**В.В. Корольков, к.е.н., доц.,
Запорізький національний технічний університет**

Дослідження генези моделей виробничої функції дозволяє дійти до наступних висновків. Модифікація виду моделі відбиває зміни властивостей економічного середовища під впливом технологічного розвитку. Модифікація проходить в бік розширення факторів і їх ендогенізації. Такий підхід створює умови побудови моделі управління економічним розвитком, за рахунок оптимального підбору ендогенних факторів розвитку[1].

Не зважаючи на зміни в конструкції моделі її сутність не змінюється і основними факторами залишаються трудові ресурси, капітал і природні ресурси. Це дозволяє на підставі аналізу значень факторів для конкретної країни визначити потенційні можливості забезпечення сталого економічного розвитку[2,с.198-210].

Трудові ресурси змінюються повільно і їх зміни легко прогнозуються на підставі аналізу сучасного стану, народжуваності і умов життя.

Природні ресурси визначаються територією і знаходженням корисних копалин, які працюють. Зміни прогнозуються геологічною розвідкою і розробкою родовищ.

Капітал має своїх власників, має форму грошову, або у вигляді активів. Активи у виробничому процесі амортизуються. Як накопичена амортизація так і отриманий прибуток за підсумками господарчої діяльності може бути направлений як на оновлення існуючого виробництва, так і інвестуватися в нові проекти. Розпоряджається капіталом його власник. Тому капітал також легко може бути перенесений з однієї країни в іншу.

Капітал пересувається в пошуках гарних умов для його зростання з максимальним відсотком і з мінімальними ризиками. Держава, яка має намір залучення капіталу, створює відповідні умови. Але робота капіталу з одного боку направлена на його збільшення у власника, а з іншого держава, яка залучає капітал, очікує від цього переваг у своєму розвитку. До того ж будь-який виробничий процес забруднює середовище, тому держава порівнює переваги від залучення капіталу і недоліки від наслідків забруднення. У цьому основний зміст забезпечення сталого розвитку.

Найважливішим фактором сталого розвитку є людина. Без людини не може зростати капітал, не можуть бути реалізовані природні ресурси. Людина формує трудові ресурси. І, якщо розглядати тільки фізичну працю людини, то такий процес може бути легко змодельований і навіть, використовуючи основи теорії оптимального управління, можна було би знайти ідеальні умови для забезпечення сталого розвитку. Але людина є активним елементом у цьому процесі і задача прогнозування її поведінки може розглядатися як неструктурована, в якій навіть сама мета прийняття рішення має невизначеність.

Поведінка людини, прийняття рішень і інші результати розумової роботи мозку є проявою інтелектуальної складової. У сучасних умовах інтелектуальна праця створює інтелектуальний капітал, який накопичується у вигляді знань, матеріалізується у вигляді технологій. Інтелектуальна складова значно підвищує продуктивність праці. Тому у сучасних умовах просте врахування кількісного складу трудових ресурсів не однозначно формує обсяги виробництва з використанням виробничої функції. Це вимагає врахування все нових і нових параметрів для характеристики трудових ресурсів і їх продуктивності.

Ще менш прогнозованим є результат інтелектуальної складової у вигляді управлінських рішень і рішень по формуванню нормативно-правової бази.

Важливою складовою сучасного виробництва є об'єкти права інтелектуальної власності (ОПІВ). ОПІВ набувають різних форм в залежності від сутності інтелектуального продукту. Використання ОПІВ у господарчому обігу дозволяє отримувати надприбутки. Тому ОПІВ стає складовою нематеріальних активів у бізнесі. На сьогодні, нормативна правова база реєстрації використання ОПІВ досить розвинута, але має велику кількість протиріч, що створює умови для використання ОПІВ не тільки для підвищення продуктивності праці і

забезпечення економічного зростання, а і для створення брудних схем уходу від оподаткування.

Всі ці аспекти відбивають сутність сучасних трансформацій. Тому саме інтелектуальна складова потребує всебічного дослідження, систематизації. А створення умов для накопичення і реалізації інтелектуального капіталу дозволить якісну впливати на забезпечення сталого розвитку не тільки в окремої країні, а в регіонах світу, відповідно до здатностей основних факторів.

1. *Корольков В.В. Технологічна домінанта забезпечення розвитку економіки, заснованої на знаннях: еволюція моделі виробничої функції // Економіка і прогнозування, науковий журнал – Київ: Інститут економіки та прогнозування НАН України, 2011, №1 (с.131-143)*

2. *Прогнозування соціально економічних процесів: сучасні підходи та перспективи. Монографія / Під ред. О.І.Черняка, П.В.Захарченко. – Бердянськ: Видавець Ткачук О.В., 2011. – 436с. (с.198-210).*

ЄВРОПЕЙСЬКА МОДЕЛЬ ПІДТРИМКИ СІЛЬГОСПВИРОБНИКА

**Космарова Н.А. к.е.н., доцент
КЕІ ДВНЗ «КНЕУ ім. В. Гетьмана»**

Європейська модель розвитку сільського господарства відображає специфічну історію, культуру та вибір європейського суспільства. Це не одне рішення для всієї Європи, це низка рішень на різних рівнях, диференційованих за секторами, регіонами та фермами. Центральна концепція цієї моделі – багатофункціональність у поєднанні зі сталим розвитком. Модель повинна гарантувати поряд з конкурентоспроможним виробництвом збереження дрібних ландшафтів та локальних сітей постачання. Мається на увазі що сільське господарство це частина європейської цивілізації: традиційна продукція, сімейні ферми, збереження національних традицій, збудування культурних ландшафтів. Згідно до нової аграрної політики ЄС, екологічні порушення у сільському господарстві Європи суперечать базовим цінностям європейської культури (фрагментація ландшафтів, знищення біотипів, радикальна зміна землекористування).

Основою розвитку аграрного сектору ЄС є Спільна аграрна політика (САП) країн-членів. В рамках нового підходу до формування нової САП висуваються не тільки ринкові виміри до функціонування АПК, конкурентоздатності продукції, але й повинні бути враховані потреби села, очікування суспільства та вимоги до стану навколишнього середовища. Європейська аграрна модель має на меті створення послідовної та довготривалої схеми гарантування майбутнього для сільських територій та сприяння збереженню існуючих і створення нових робочих місць.

Загальні принципи САП: конкурентоспроможна аграрна галузь, стале багатофункціональне високоякісне сільське господарство, аграрний сектор на службі процвітаючих сільських територій, сільське господарство близьке до громадян, спрощення САП.

Основним з загальних принципів розвитку аграрного сектору ЄС стала програма розвитку сільських територій. Вона доповнює реформи, запроваджені у секторах ринку, сприяючи розвитку конкурентоспроможності багатофункціонального аграрного сектору.

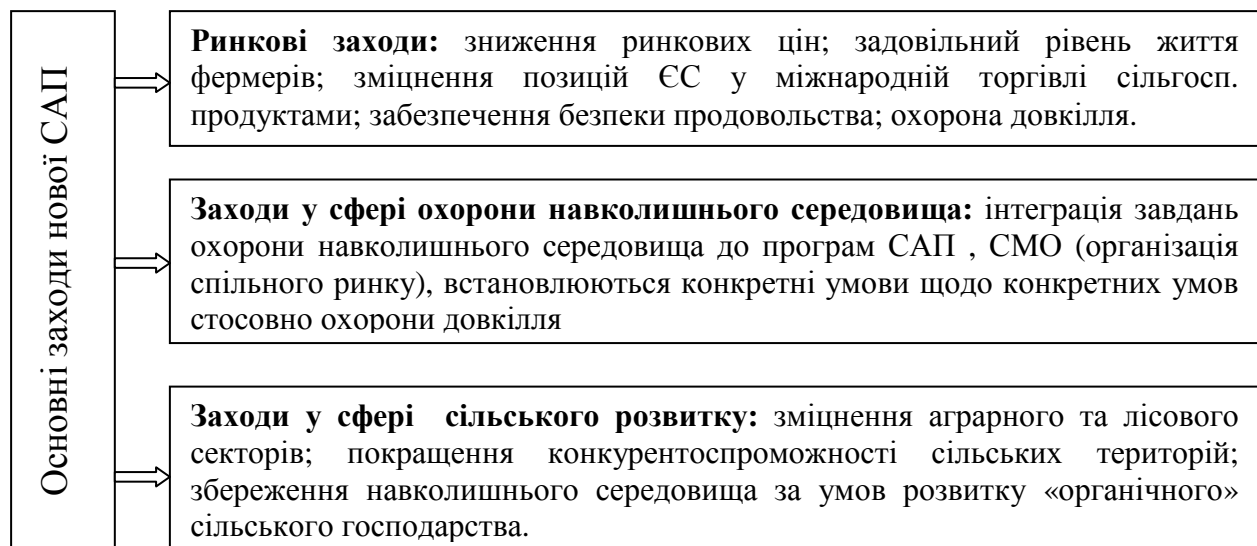

Рис. 1. Основні заходи нової Спільної аграрної політики ЄС

Загальна підтримка та допомога в рамках програми розвитку сільських територій базується на основі субсидіарності та сприяння децентралізації, надання консультацій на регіональному, місцевому та партнерському рівні (рис.2). Що виражається у надання допомоги та підтримки через наступні організації – EAGGF (European Agricultural Guidance and Guarantee Fund), ERDF (European Regional Development Fund), ESF (European Social Fund), FIG (Financial Instrument for Fisheries Guidance), SAPARD (Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development).

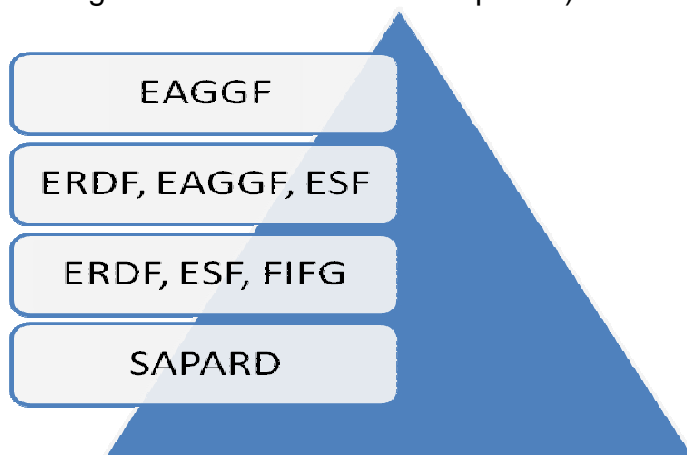

Рис.2. Надання підтримки та допомоги за програмою розвитку сільських територій нової САП

На першому найвищому загальному рівні, тобто тому що відноситься до всіх галузей та рівнів розвитку територій допомога надається EAGGF це Європейський фонд орієнтації та гарантій в області сільського господарства – здебільшого фінансує видатки у сфері сільського розвитку.

На другому рівні надається допомога несприятливим територіям через наступні організації – EAGGF, ERDF (Європейський фонд регіонального розвитку), ESF (Європейський соціальний фонд),

Третій рівень це фінансування територій що відстають у розвитку. Допомога надається через ERDF (Європейський фонд регіонального розвитку),

ESF (Європейський соціальний фонд), FIG (Фінансовий інструмент в області рибного господарства). Однак, заходи що непідпадають під фінансування структурних фондів частково фінансується EAGGF.

Всі ці заходи спрямовані на сприяння інтеграції екологічних цілей в діяльність організацій спільного ринку країн-членів ЄС де за умов дотримання стандартів захисту навколишнього середовища здійснюються прямі виплати допомоги (табл.1).

SAPARD це програма підтримки країн-кандидатів у сфері розвитку сільського господарства та розвитку сільських територій. Ця програма має на меті допомогу країнам-кандидатам у вирішенні проблем структурного коригування аграрного сектору, а також впровадження принципів САП та відповідних законодавчих змін. Але, країни-кандидати можуть скористатися цією програмою тільки у період до їхнього приєднання до ЄС.

Окрім цього в ЄС фінансуються т.з. «об'єднуючі» програми (інша назва – програми територіальної конвергенції) та ініціативи за певними напрямками. Об'єднуючі програми переважно торкаються “нових” членів Європейського Союзу, і націлені на їх кращу інтеграцію в спільну господарську, соціальну та політичну системи. Напевно подібні програми (зокрема – INTERREG) будуть першими, з якими зустрінеться й українське село.

На сьогодні об'єднуючі програми мають чітко визначені напрямки:

INTERREG – підтримка прикордонної та міжнародної співпраці;

URBAN – господарська та соціальна регенерація кризових міст;

LEADER+ – розвиток сільських територій та підтримка місцевих ініціатив;

EQUAL – міжнародна співпраця подолання дискримінації та викривлень на ринку праці.

Політика розвитку сільських територій (PCT) у Європейському Союзі має значне теоретичне та методологічне обґрунтування, пройшла певний період розвитку і становлення. На сьогодні вона тісно переплетена з Спільною аграрною політикою ЄС та розвивається відповідно до Лісабонської та Гетеборзьких стратегій.

УДК 330.3:504

ФОРМУВАННЯ ЕКОПОЛІТИКИ НА КОМПЕНСАЦІЙНІЙ ОСНОВІ В ТРАНСКОРДОННОМУ ЗРІЗІ

**К.О. Костецька, С.Ф. Слесаренко, К.В. Легка,
Інститут проблем ринку та економіко-екологічних
досліджень НАН України**

Ефективний розвиток екологічної політики в форматі «зеленої» економіки та міжнародних ініціатив набуває все більшу актуальність. В цій площині необхідно зазначити, що стандарти екологічної безпеки господарської діяльності повинні всебічно адаптуватись до європейських вимог. Одним із ефективних напрямів вирішення цих питань може стати систематизація еколого-правових норм стосовно компенсації екологічної шкоди у формі кодифікації в єдиному законі або ж в розділі проекту Екологічного кодексу України.

Тому важливим є нагальне виключення застарілих регламентів та таких, що не застосовуються на практиці, усунення внутрішніх протиріч між ними, а також напрацювання доктринальних пропозицій по їх удосконаленню. При цьому проблема полягає у відсутності законодавчо обґрунтованого регламенту

компенсаційного механізму природокористування.

Враховуючи принципи, напрями та цілі Стратегії Державної екологічної політики України на період до 2020 року необхідно зазначити, що увага транскордонному розвитку приділяється тільки по вже існуючим міжнародним напрямам взаємодії, ігноруючи при цьому економічні механізми досягнення поставлених цілей на національному рівні, а саме [1]:

- удосконалення екологічного законодавства в частині застосування Стратегічної екологічної оцінки (СЕО) як обов'язкового інструменту стратегічного планування розвитку соціально-економічної політики на національному, регіональному та місцевому рівнях;

- удосконалення дозвільної системи у сфері поводження з генетично модифікованими організмами, в тому числі щодо їх транскордонних переміщень, та забезпечення координації генетично-інженерної діяльності;

- розширення співробітництва з питань запобігання транскордонного забруднення навколишнього природного середовища.

Ефективність екополітики в транскордонному вимірі на засадах компенсаційності обумовлює необхідність розвитку єдиної транскордонної системи моніторингу і менеджменту на засадах стабільного розвитку суспільства і сучасних принципах управління техногенною та природною безпекою. Одним із пріоритетних напрямів забезпечення безпечного господарювання транскордонних територій є посилення рівня превентивності державної політики у сфері захисту транскордонних територій від надзвичайних ситуацій.

Аналіз функціонування міждержавної системи забезпечення техногенної та природної безпеки в транскордонних регіонах свідчить, що сучасні принципи захисту територій впроваджуються лише через програми транскордонного співробітництва, тому запровадження міжнародних стандартів екологічної безпеки можливе за умов кардинальних концептуальних і методологічних інновацій та інституційних перетворень.

Ресурси, що сьогодні витрачаються нашою державою на ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру, на кілька порядків перевищують видатки, що виділяються на забезпечення техногенної та природної безпеки. Це є вагомим деструктивним чинником господарського комплексу країни. Запровадження сучасних методів управління техногенними і природними ризиками є одним із шляхів підвищення коефіцієнту корисної дії та конкурентоспроможності економіки України [2].

Необхідність впровадження концептуальних засад екологічного менеджменту в транскордонній площині викликана глобальними і національними чинниками, які справляють негативний вплив на екологічну безпеку. До них належать:

- підвищення рівня ризику стихійних природних явищ, обумовлених глобальним потеплінням клімату, зростанням сейсмічної активності, розширенням озонових дір тощо, а також інтенсифікацією впливу техногенної діяльності людини на навколишнє природне середовище;

- значна кількість небезпечних техногенних об'єктів на транскордонних територіях України;

- підвищення ймовірності і масштабів впливу стихійних природних явищ і катастроф на функціонування небезпечних техногенних об'єктів;

- підвищення рівня ризику техногенних аварій і катастроф, обумовлених критичним ступенем зношеності (60-80%) основних виробничих фондів у провідних галузях промисловості, агропромислового комплексу, системах життєзабезпечення України;

- послаблення контролю та неефективність механізмів державного регулювання техногенної та природної безпеки як на регіональному, так і на

транскордонному рівнях.

Пріоритетним напрямом для України є розвиток і формування міжнародних економічних механізмів регулювання міждержавних ризиків надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру з транскордонними наслідками.

Спираючись на проект Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища України на період з 2011 – 2015 роки [3] можна виокремити і транскордонний зріз основних регламентів, а саме щодо формування інвестиційної стратегії транскордонних територій в напрямі екологізації їх розвитку:

- визначення системи індикаторів ефективності реалізації регіональних планів дій з охорони навколишнього природного середовища, а також конкретних програм, проектів, планів, заходів за стратегічними цілями та складовими державної екологічної політики;

- конкретизація акценту не лише на зовнішньоекономічній діяльності прикордонних регіонів, а і врахування між регіональних інтересів;

- посилення повноважень органів місцевого самоврядування у прийнятті рішень щодо здійснення спільних із суб'єктами транскордонного співробітництва іноземних держав заходів щодо перерозподілу інвестиційних потоків на раціональне використання природних ресурсів та забезпечення їх ефективної санації;

- запровадження комплексного еколого-економічного підходу до організації транскордонного та прикордонного (міжрегіонального) співробітництва;

- подолання бар'єрів по неможливості співфінансування проектів транскордонного співробітництва у сфері природокористування та охорони здоров'я; залучення недержавних підприємств, установ, а також громадських організацій до здійснення заходів у рамках транскордонного співробітництва.

Таким чином, доведено, що крім початкових рішучих заходів, спрямованих на усунення перешкод для розвитку транскордонних територій та їх екологічного відновлення (санації) потрібно здійснити належні реформи у сфері економічного регулювання і контролю, щоб забезпечити сталий розвиток цих територій.

1. *Стратегія національної екологічної політики на 2010-2020 роки [Електронний ресурс]. – Адреса доступу до сторінки – http://www.ueplac.kiev.ua/downloads/outputs/output_00331.pdf*

2. *Кіш Є. Трансдордонне співробітництво і регіональна політика Європейського Союзу// На шляху до Європи. Український досвід єврорегіонів. / За ред. Максименка С. та Студеннікова І. – К.: Логос, 2000. – 224 с.*

3. *Проект Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища України на період 2011 - 2015 роки [Електронний]*

УДК 504: 65.04 + 502.35

ЕКОЛОГІЧНА КОМПОНЕНТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОЇ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ

В.І. Крутякова,

Одеський державний екологічний університет

О.С. Копейкіна,

Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень

НАН України

Забезпечення сталого розвитку навколишнього природного середовища регіонів рекреаційно-туристичної спеціалізації не тільки складає неодмінну умову підвищення якості життя населення цих регіонів, але також є заставою збереження їх життєздатності як конкурентоспроможних територій.

Стратегічна мета екологічної політики для таких регіонів - забезпечення екологічно прийняттого економічного розвитку, відповідно до нормативних вимог по охороні і відтворенню навколишнього природного середовища, сприятливого і комфортного для життєдіяльності людини, формування збалансованої і ефективної системи рекреаційно-туристичного природокористування в регіоні.

Основні напрями регіональних екологічних стратегій для таких регіонів можуть бути сформульовані таким чином - для забезпечення переходу до сталого *(екологічно прийняттого соціально-економічного)* розвитку:

- сформувати сприятливі умови життя і гарантувати екологічну безпеку населення регіону, рекреантів та туристів;
- відновити і зберегти природні комплекси в об'ємі, необхідному для виконання середовищетоформуючих функцій, а також для захисту біологічної і ландшафтної різноманітності;
- перейти до екологічно збалансованого, невиснажливого природокористування на основі максимально ефективного використання наявного потенціалу (природно-ресурсного, рекреаційного, соціокультурного і економічного);
- екологізувати діяльність господарського комплексу, максимально понизивши його дію на навколишнє середовище і стан здоров'я населення;
- корінним чином змінити відношення регіонального соціуму до рішення екологічних проблем на основі підвищення його ролі і активності в ухваленні управлінських рішень, створенні системи безперервної екологічної освіти і ефективного інформування громадськості.

Інструменти реалізації стратегічних цілей екополітики для регіонів рекреаційно-туристичної спеціалізації можна систематизувати по таких напрямках:

Створення правової основи для упровадження економічних механізмів природокористування в систему екологічної безпеки шляхом:

- удосконалення платного природокористування (на основі удосконалення системи зборів і платежів за забруднення навколишнього середовища, платежів за спеціальне використання природних ресурсів, штрафних санкцій і відшкодування збитку, заподіяних унаслідок порушення природоохоронного законодавства, а також введення нових інструментів - заставно-поворотних схем, стимулюючих знижок за упровадження ефективніших технологій, регіональних страхових фондів і ін.);
- активізації упровадження в практику регулюючих екологічних інструментів (лімітів, дозволів, ліцензій, квот, нормативів, стандартів природокористування);
- введення екологічного аудиту, екологічного страхування і стратегічної екологічної оцінки (дозволяючої оцінювати всі плани і програми територіального і галузевого розвитку в процесі їх розробки - відповідно до вимог «Протоколу по стратегічній екологічній оцінці» до «Конвенції про оцінку дії на навколишнє середовище в транскордонному контексті»);

Створення ефективної системи управління природоохоронною і екологічною діяльністю, включаючи:

- організацію системи міжвідомчого регіонального екологічного моніторингу навколишнього природного середовища (в т.ч. підсистеми об'єктового, фонового і кризового моніторингу);
- організацію міжвідомчого просторово-розподіленого екологічного банку даних, методично і технологічно інтегрованого з інформаційними системами кадастру природних ресурсів, санітарно-гігієнічною, соціально-економічною та екологічною статистикою;
- упровадження інформаційно-аналітичної системи для оцінки і прогнозування екологічних ситуацій, планування і здійснення заходів, спрямованих на

попередження шкідливої дії зовнішніх і внутрішніх чинників на навколишнє середовище і здоров'я населення;

Якісна зміна відношення населення регіону до рішення екологічних проблем і активізація його участі в їх рішенні шляхом:

- підвищення ефективності екологічної пропаганди і інформування населення з екологічних питань, додання ним системного і комплексного характеру на базі регіональних засобів масової інформації;
- створення системи безперервної екологічної освіти і виховання населення, а також забезпечення перепідготовки і підвищення кваліфікації з екологічних питань співробітників і керівників органів регіонального управління;
- забезпечення реалізації основних вимог ратифікованою Україною Орхуської конвенції (про доступ до інформації, участі громадськості в ухваленні рішень і доступі до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища) на основі ухвалення відповідних нормативних актів.

Очікувані результати реалізації екологічної складової у стратегічному баченні розвитку регіонів рекреаційно- туристичної спеціалізації можна прогнозувати у таких вимірах:

- Стабілізація негативних тенденцій забруднення і поліпшення стану навколишнього природного середовища до нормативного рівня, безпечного для життєдіяльності населення, збереження її середовищ- і ресурсовідтворювальних функцій (з урахуванням відповідно вимогам чинного законодавства посилювання природоохоронних вимог в курортно-рекреаційних зонах);
- Усунення прямого зв'язку між економічним зростанням і погіршенням стану навколишнього середовища (зниження рівня тиску на природне середовище повинне по темпах випереджати зростання антропогенної дії на неї в результаті розвитку господарського комплексу за рахунок зниження ресурсо- і енергоємності виробництва, переходу до екологічно збалансованого використання природних і територіальних ресурсів);
- Створення регіональної екологічної мережі регіону, забезпечуючої таку систему природоохоронних обмежень, які дозволять різко понизити темпи втрати біологічного і ландшафтного різноманіття території, значно підвищити показники площі об'єктів природно-заповідного фонду (з пріоритетом створення природних національних і регіональних ландшафтних парків);
- Створення дієвої системи інформування населення з питань охорони навколишнього середовища, екологічної політики і сталого розвитку (включаючи створення регіонального інформаційно-екологічного порталу в мережі Інтернет).

УДК 620.97

ВПРОВАДЖЕННЯ БІОЛОГІЧНИХ ВИДІВ ПАЛИВА – ВАЖЛИВИЙ НАПРЯМ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

**Н.В.Кудрицька, к.е.н., с.н.с.,
Державна установа «Інститут економіки та прогнозування
НАН України»**

Екологічна безпека – це такий стан системи “природа-техніка-людина”, який забезпечує збалансовану взаємодію природних, технічних і соціальних систем, формування природно-культурного середовища, яке відповідає санітарно-гігієнічним, естетичним і матеріальним потребам населення при збереженні природно-ресурсного і екологічного потенціалу природних систем і здатності біосфери до саморегулювання. Реалії українського

постчорнобильського суспільства вказують не лише на зростаючий вплив антропогенного навантаження на природне середовище у всіх сферах життєдіяльності, але й на його причетність до нагромадження загального конфліктного потенціалу в суспільстві [1].

Якісне атмосферне повітря є визначальним чинником для життя людини і всіх складових біосфери. Протягом 2009 р. в атмосферу України надійшло 6,44 млн. т шкідливих речовин від стаціонарних і пересувних джерел. Переважна частина (91%) викидів пересувними джерелами – це викиди автомобільного транспорту, який працює на бензині або дизельному паливі. Тому одним із прогресивних шляхів зменшення забруднення навколишнього середовища є переведення автотранспорту на альтернативні види палива.

За прогнозом Міжнародного Енергетичного Агентства, до 2020 р. світове виробництво біологічного палива, як мінімум, збільшиться в 4 рази і досягне 120 млрд. л на рік [2]. Багатий досвід з використання біологічних видів енергії в національному господарстві і, зокрема, на транспорті, мають розвинені країни Європи: Німеччина, Швеція, Данія. В Німеччині використовується 350 га під вирощування зеленої маси для виробництва біогазу. Це складає всього 2% всіх сільськогосподарських площ країни, що не загрожує сільськогосподарському виробництву, а, навпаки, допомагає раціонально використовувати землі і утилізує відходи сільськогосподарського виробництва.

Швеція є одним з світових лідерів з використання біомаси. Цьому сприяє законодавство, яке встановлює податки і системи підтримки і, перш за все, податок на викиди CO₂. Згідно розрахункам, в Швеції виробництво біогазу більш вигідне, якщо він використовується не для виробництва тепла і електроенергії, а в якості палива для транспортних засобів. Для власників транспортних засобів біогаз дешевший за бензин і дизель більше, ніж на 20%.

Поряд з країнами Західної Європи біогазова індустрія розвивається в країнах Азії і Південної Америки. У Китаї вже в 1999 р. діяло 7 млн. малих біогазових установок, 80% автобусного парку країни в сільській місцевості використовують біогаз [3].

Проблема використання біологічних видів палива для зменшення залежності від імпорту нафти існує в США. Експерти в галузі енергетики виступили в сенаті США з доповіддю щодо зміни структури субсидювання відновлювальної енергії на користь нових передових технологій, які дозволять виробляти біопаливо з сільськогосподарських відходів (целюлози, деревної січки, проса, кукурудзяної соломи, тощо) [4].

Україна прагне вступити до ЄС, тому проблема використання біологічних видів палива на автотранспорті є дуже актуальною, що підтверджується Постановою КМУ від 22.12.2006 №1774 «Про затвердження Програми розвитку виробництва дизельного біопалива» та проектом Закону України № 3158 «Про розвиток виробництва та споживання біологічних палив», який був розроблений у 2007 р.

На Україні є всі умови вирощування сільськогосподарської сировини (кукурудза, рапс, соя) для виробництва диодизеля та «Біо 100» (замінника бензинів А95 та А 98). У Чернівцях в квітні 2008 р. відкрилася перша в Україні та країнах Східної Європи спеціалізована біопаливна автозаправочна станція з продажу «Біо 100», при чому вартість літра «Біо 100» на 40-50 копійок менше ніж звичайного нафтового палива.

Проте є перепона для розповсюдження цього досвіду – монополія в спиртовій галузі «Укрспирту», який встановлює акцизний збір на біоетанол. В

результаті цього ціна біоетанолу зростає до 25 грн. за літр. Для спрощення процедури виробництва біопалива на Україні необхідно прийняття законопроекту «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України по сприянню виробництва і використання біологічних видів палива», в якому необхідно дозволити виробляти біоетанол підприємствам будь-якої форми власності, яке має ліцензію на даний вид діяльності [5].

Україна завжди славилась своїм цукровим буряком, який може бути використаний для виробництва етанолу, біоетанолу та біогазу. З однієї тони коренеплодів цукрового буряка можна отримати 500 кубометрів метану, з ботвиння – 400 кубометрів. За розрахунками зарубіжних спеціалістів, Україна може забезпечити свої потреби у газі, якщо 5 млн. га засіє енергетичними культурами, які містять цукор.

У відповідності з технологією вирощування, засобами та строками збору енергетичні сільськогосподарські культури поділяють на однорічні злакові (цукрове сорго, просо), багаторічні (міскантус, світчграс, шавнат, сида, топінамбур) та швидко рослинні дерева – енергетична верба, тополя.

Енергетична верба перспективна з точки зору отримання твердого біопалива у брикетах та пелетах. На протязі 20-25 років вона виростає до 6–7 метрів, кожні 3 роки можна збирати врожай у кількості 30 т/га сухої речовини. У Швеції плантації верби займають більше 20 тис. га. Україна закладає перші дерева енергетичного гаю – на Волині висаджена плантація верби в 25 га, у Львові планують засадити вербою 100 га.

Інша енергетична рослина – міскантус має високий енергетичний потенціал, протягом 4 років вирощування він накопичує 15–20 т підземної біомаси, яка еквівалентна 8-9 т/га вуглецю.

Багаторічне сорго (трава Колумба) та світчграс мають продуктивність біомаси від 10 т сухої речовини на малородючих ґрунтах до 25 т – на високородючих. Ці рослини не забирають великої кількості поживних речовин з ґрунту, як, наприклад, соняшник та рапс, вони дуже невибагливі, можуть рости на пагорбах, ярах, покинутих землях.

Біомасу шавнату можна з успіхом використовувати як сировину для виробництва біонафти, біогазу, біоетанолу або твердого біопалива. Сорти шавнату за відповідної технології забезпечують близько 20 т/га абсолютно сухої сировини, 12–15 т/га умовного фітопалива з калорійністю 3900–4500 Ккал/н.м куб. Ця культура пройшла успішне випробування в Чехії, Словаччині та Іспанії (в 2005 р. її зареєстровано в ЄС як енергетичну рослину) та рекомендовано для вирощування в країнах Європи.

Слід відмітити, що енергетичний потенціал біомаси України оцінюється у 24 млн. т, проте використовуються він на 2%. Позитивний вплив енергетичних культур на збереження і відновлення екосистем дозволить позбавитися проблем, пов'язаних із забрудненням навколишнього середовища, мінімізує тенденцію глобального потеплення.

1. І.В. Гукалова. Екологічна складова у формуванні умов життя населення в регіонах України / Гукалова І.В. // Просторовий аналіз природних і техногенних ризиків в Україні: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 29-30 жовтня 2009 р., Київ – К. – 2009. – С.221–227.

2. Кудрицька Н.В. Виробництво біопалива в Україні – важливий напрям вирішення енергетичної проблеми і охорони довкілля / Н.В. Кудрицька //Залізничний транспорт України. – 2007.– №1. – С. 36–39.

3. Кудрицька Н.В. Застосування біологічного палива на транспорті та перспективи його виробництва на Україні / Н.В.Кудрицька // Агросвіт. – 2008. – №4. – С. 44–48.

4. США: суперечки навколо субсидування біопалив/ Газета «Агросвіт». – 2007.– №2. – С. 14.

5. Формула альтернативної незалежності/ Газета «День».– 2008.– №172. – С. 5.

ЭКОНОМИЧЕСКИЙ РОСТ И УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ: СУЩНОСТЬ И НАЦИОНАЛЬНЫЕ ОРИЕНТИРЫ

**Л.Е. Купинец, д.э.н., с.н.с.,
Институт проблем рынка и экономико- экологических
исследований НАН Украины**

Общепризнанным подходом к пониманию сущности устойчивого развития страны является сбалансированное развитие экономической, социальной и экологической составляющих, обеспечивающих реализацию прогрессивных тенденций их взаимодействия. Исследованию указанных составляющих уделено достаточное внимание, как в контексте их масштабного изучения, преодоления существующих противоречий, так и возможной реализации. Тем не менее, мировое сообщество по-прежнему ориентировано на реализацию прежнего сценария неустойчивого развития.

В системе коллективной ответственности за создание взаимообусловленных основ устойчивого развития экономической составляющей отведена роль системообразующего фактора, формирующего полезный результат как основу равновесной динамики прочих структурных доминант - социальной справедливости и экологической безопасности. Этот важнейший императив устойчивого развития трансформируется в контексте современных тенденций развития общества в стратегию глобального, национального, регионального и локального развития. Ориентиром такого развития является долговременная устойчивость экономической деятельности на основе реализации знаний, технологий и ресурсов.

Рассматривая экономический рост как критерий экономического развития, важнейшую цель экономической политики государства, современными исследованиями обоснованы его типы, точки роста, факторы ускорения и торможения, их взаимодействие, влияние на общественные интересы. Проблемное поле современных исследований охватывает область поступательного экономического роста, рассматриваемого в контексте системного устойчивого развития. Уравновешивает их экологическая составляющая. Иными словами, речь идёт о формировании экологически устойчивой экономической политики, на которую экологическая составляющая ощутимо не влияет.

Анализируя сущность экономического роста и устойчивого развития можно утверждать, что постоянная позитивная динамика макроэкономических показателей противоречит утверждению и возможности сохранения условий для реализации потребностей будущих поколений. Эволюция понимания и сущностного наполнения категории экономического роста определяется его особенностями в рамках той или иной хозяйственной системы и присущего ей характера общественного производства. Его современная характеристика сводится к примату спроса и расширению масштабов потребления преимущественно развитыми странами, диктующими условия, приоритеты и правила потребительского поведения и, одновременно, формируя ограничения масштабов потребления, уровня жизни населения других стран и ориентиры к которым стремятся как к эталону. Тем самым запускается инерционный механизм роста спроса на товары и услуги, экономика ориентируется

исключительно на потребителя и его потребности. Именно они претерпели существенные изменения, эволюционировали и достигли уровня, когда невозможно их удовлетворить в полном объёме.

Сопутствующим негативным эффектом является обострение противоречий между ресурсным обеспечением потребностей общества и потребностями без границ, что является характерным фактором современного политического процесса. Осознавая порочность такого экономического развития, будущее видится в формировании новых экономических отношений, начало которым положили противоречия зрелой экономики. Именно они формируют экономику осознанного общественного выбора.

Публикации последних лет, материалы масштабных форумов по вопросам устойчивого развития свидетельствуют о том, что стратегия устойчивости экономики не сформирована в рамках национальных программ, практически отсутствует она и в рамках секторальных приоритетов, а, зачастую, ассоциируется с устойчивым экономическим ростом и ориентацией на неизменно позитивную динамику увеличения значений его индикаторов – абсолютных и относительных количественных показателей.

Поддержка Украиной глобального курса на устойчивое развитие определяет позицию и место страны в формировании новой экологоориентированной экономической политики и в целом – миропорядка, что проявляется:

- в формировании национальной позиции и поддержке международных инициатив;
- в реализации накопленного потенциала экологических инноваций;
- в использовании возможностей рыночной экономики и внедрении инструментов мотивации и стимулирования перехода к устойчивому развитию;
- в определении роли страны в реализации глобальной стратегии устойчивого развития.

Исходя из этого внутренняя экономическая политика страны, ориентированной на переход к устойчивому развитию предполагает модернизационный прорыв, базирующийся на реализации двойного выигрыша, т.е. получении как экономического, так и экологического эффектов.

Определив целевые ориентиры экономического развития, сформулируем основные этапы стратегических действий по переходу к устойчивому развитию. Основным вектором формирования политики достижения экономико-экологических эффектов является параллельное устранение экологического неблагополучия или прошлых экологических потерь и интеграция экологической составляющей в область технологий, продукции и услуг, ориентированных на удовлетворение потребностей общества. Следуя этому принципу, последовательность действий может быть представлена в виде следующих шагов:

1.пошаговая ликвидация накопленных негативных последствий в зонах экологического неблагополучия и смена приоритетов развития территорий. В основе этих действий - мониторинг состояния природной среды, модернизация процедуры ОВОС, государственная экологическая экспертиза, ликвидация вредных воздействий, стабилизация результатов и ориентация на приоритеты устойчивого развития, прогноз экологических рисков в экономических инновационных проектах.

2. переход от экономического роста к экономическому развитию страны на новой идеологической основе, что, в свою очередь, предусматривает

использование научно-технических достижений, создание экологически чистых производств, сбалансированное развитие территорий, повышение действенности природоохранного законодательства, защиту социальной сферы от продукции с неудовлетворительными показателями безопасности, ускорение интеграционных процессов с другими странами. Это выражается в:

- структурно-технологической модернизации производства и реализации экономико-правовых и институциональных инструментов, обеспечивающих стимулирование и государственную поддержку в достижении экономических целей субъектов хозяйствования и уменьшение ресурсоёмкости производства;
- создании конкурентной среды, что стимулирует предприятия к поиску альтернатив традиционным методам хозяйственной деятельности;
- экологизации импорта;
- информатизации населения;
- совершенствовании технического регулирования, посредством имплементации экологических показателей;
- снижении экологической нагрузки посредством перераспределения рынка квот на использование ресурсов и выбросов;
- усилении экологического контроля и ответственности бизнеса за нарушение природоохранного законодательства.

Активизация этих процессов должна базироваться на принципах правового государства.

УДК 330.341.1 + 008.1 : 332.1

ВИЗНАЧЕННЯ РЕГІОНІВ-ЦЕНТРІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ ЕКОНОМІКИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЇЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

**Є.В.Лазарєва, к.е.н., с.н.с., доц.,
Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України**

Сутність моделі сталого розвитку суспільства полягає у збалансованому і органічно взаємопов'язаному розвитку економіки, екології та соціуму, формуванні трьохвимірного простору, заснованому на цих складових. В той же час, в умовах зростаючою дефіцитності природних, матеріальних, фінансових, інших ресурсів і критичності в багатьох регіонах України економічної ситуації, виникає потреба у перенесенні акцентів з переважно кількісних характеристик росту на якісні, а саме – на характеристики інноваційного процесу.

Множинні емпіричні дослідження економістів-теоретиків підкреслюють, що найважливіші елементи інноваційного процесу (такі як власне генерування ідей, знань, інновацій, трансфер технологій тощо), як правило, географічно локалізовані і виділяють, перш за все, регіональний аспект. Неefективна регіональна політика щодо виконання цільових заходів з активізації інноваційного процесу при переході з рівня держави на нижчі рівні ієрархії управління економіки є однією з суттєвих перешкод позитивним структурним змінам в інноваційній сфері України. Головними причинами цього явища, на думку багатьох дослідників, є домінування у регіонах короткострокових кон'юнктурних пріоритетів, фахова невідповідність місцевих органів влади до стратегічного планування, у т.ч. інноваційної сфери, нерозвиненість інфраструктури, особливо інноваційної, недостатні обсяги фінансування, неповнота і недостовірність інформації, не відпрацьованість правових

механізмів розв'язання проблеми, інші економічні чинники.

Специфіка регіонів, задачі формування інноваційного потенціалу, інноваційної інфраструктури, ринкового середовища, сприятливого до інновацій, для кожного регіону неоднакові. Звідси виникає проблема — визначення регіонів, в яких є потенціал інноваційного розвитку, і, які можуть бути центрами прийняття рішень і реалізації інноваційної моделі економіки у вітчизняному господарському комплексі, де сконцентровані суб'єкти господарювання, що орієнтовані на стратегію лідируючих технологій та інноваційної проривної, було проведено групування досліджуваних об'єктів залежно від ключових індикаторів (показників), що в цілому визначають інноваційну спроможність регіонів з використанням одного з методів факторного аналізу – кластерного.

Відомо, що головна мета кластерного аналізу – виділення у сукупності об'єктів (регіонів) таких однорідних груп ознак, щоб об'єкти всередині них були схожими один на одного, а об'єкти з різних груп – не схожими. Завдання кластерного аналізу – пошук у просторі угруповань об'єктів – кластерів, згущувань, які і вважаються кількісно однорідними групами. В проведеному дослідженні використано багатовимірне групування регіонів за критерієм – інноваційна спроможність.

Об'єктами групування для проведення кластерного аналізу за методом к-середніх, розглянуто регіони України. Основною метою проведення кластерного аналізу є виділення в початковій сукупності об'єктів – кластерів, однорідних всередині групи за ключовими показниками інноваційної спроможності й обґрунтування регіональних центрів інноваційного розвитку для реалізації проривних інноваційних стратегій і подальшому формуванні інноваційної моделі економіки в Україні. До ключових показників, що визначають інноваційну спроможність економіки регіонів (розкривають зміст головної компоненти інноваційної діяльності території), віднесені: частка інноваційно-активних підприємств у загальній кількості промислових підприємств, %; обсяг витрат на інноваційну діяльність млн. грн.; обсяг реалізованої інноваційної продукції, млн. грн.; ефективність продаж інноваційної продукції, %.

За результатами багатовимірного групування об'єктів сукупність досліджуваних регіонів розбито на 3 групи (кластери), відмінних один від одного за показниками.

Розрахунки проведено у варіантах:

1. За сукупністю показників, що визначають зміст головної компоненти – інноваційної спроможності регіонів за три роки.
2. За сукупністю показників інноваційної спроможності регіонів у динаміці трьох років для визначення позиціонування регіонів у групуваннях.

В цілому, виходячи з головної компоненти – інноваційна спроможність, за три роки склався розподіл регіонів на три кластери: №1 – аутсайтери, №2 – лідери, №3 – послідовники.

Відповідно першому варіанту результати кластеризації регіонів за їх інноваційною спроможністю визначили такий розподіл: у 2005 р. лідерами за трьома показниками – частка інноваційно-активних підприємств у загальній кількості промислових підприємств, обсяг витрат на інноваційну діяльність і обсяг реалізованої інноваційної продукції, є регіони, які увійшли у кластер №2, були Донецька область і м. Київ.

За показником – ефективність продажів інноваційної продукції, найкращі позиції у кластера №3 – формують великі промислові регіони: Дніпропетровська, Запорізька і Луганська області. Аутсайдерами в 2005 р. були регіони, які увійшли у кластер №1, це останні 22 регіони.

У 2007 р. і 2008 роках ситуація не змінилася. За трьома показниками лідирували регіони кластера №2. Але у 2008 р. за показником – обсяг витрат на

інноваційну діяльність, максимальне значення було у кластера №3 (позиції послідовника).

В цілому, розрахунки за сукупністю трьох років здійснили розподіл регіонів України на центри інноваційного розвитку (м. Київ і Донецька область), регіони, які мають потенціал до формування інноваційної економіки (Дніпропетровська, Запорізька і Луганська області), регіони-аутсайтери, які не розглядають інноваційну діяльність як чинник свого соціально-економічного розвитку.

За другим варіантом – визначення інноваційності регіонів у динаміці на протязі окремих трьох років, результати групувань показали наступний їх розподіл. У 2005, 2007 рр. (до кризові роки) лідерами в інноваційній сфері були промислові регіони (Донецька, Луганська, Харківська області, м. Київ). У 2008 р. ці регіони перемістилися на позиції аутсайдерів, внаслідок згортання реального сектору економіки, особливо промисловості, у національному і регіональних господарських комплексах. У 2008 р. лідерами щодо інноваційності стали навіть не регіони-послідовники, які використовували у 2005, 2007 рр., в основному, стратегію «переслідування» або копіювання продукту (кластер №2), а регіони-аутсайтери (Вінницька, Рівненська, Чернігівська, Черкаська, Миколаївська області), де обсяги реалізації інноваційної продукції у загальному обсязі промислової продукції, складала, наприклад, у Вінницькій області 1,0%, обсяг реалізованої інноваційної продукції у ВРП, % – 0,7% тощо.

В цілому кластеризація досліджуваних регіонів дозволила визначити «центри інноваційного розвитку» країни. До регіонів, які мають потенціал бути такими центрами, віднесені: м. Київ, Харківську, Дніпропетровську, Одеську, Донецьку, Івано-Франківську, Львівську, Київську, Вінницьку, Луганську області. Ці регіони формують групу лідерів, сприйнятливих до оновлення і прогресивних структурних змін у виробництві. У цих же регіонах зосереджено найбільшу кількість підприємств, що займаються власними дослідженнями і розробками, створені передумови й є резерви розвитку науково-технічної та інноваційної діяльності.

В сучасних умовах дезорганізації і деструктивних процесів в інноваційній сфері України (характеризуються відсутністю горизонтальних, вертикальних, інтеграційних зв'язків, не відпрацьованістю механізмів розподілу прибутку від створення і впровадження інноваційного продукту, від'ємним економічним результатом від ризикової інноваційної діяльності тощо), потрібна система державного регулювання, контролю і підтримки учасників інноваційного процесу: розробників, інвесторів, виробників, споживачів інноваційних продуктів і послуг з активним залученням механізмів ринку.

УДК 330.874

СУЧАСНІ ПОГЛЯДИ НА ВИЗНАЧЕННЯ КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДНОСТІ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Л.В. Левковська, к.е.н., с.н.с.

**ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого
розвитку НАН України»**

Корпоративна соціальна відповідальність(КСВ) усе більше стала привертати увагу ділових кіл і всієї громадськості на пострадянському просторі. Ця тема тісно пов'язана з концепцією сталого розвитку, як відомо, ідея сталого розвитку належить ученому В. І. Вернадському. Сенс її полягає в тому, щоб мотивувати і стимулювати технічний прогрес, одночасно зберігаючи довкілля та природно-ресурсний потенціал, тобто збалансоване вирішення соціально-

економічних проблем теперішнього та майбутнього поколінь.

Таким чином, сталий розвиток суспільства – це модель, яка системно інтегрує три основні компоненти розвитку суспільства: економічну, екологічну та соціальну.

Концепція корпоративної сталості – своєрідний мікроекономічний рівень концепції сталого розвитку, зокрема вона розглядається як модель управління корпорацією, що охоплює її економічну, соціальну та екологічну діяльність, оптимізує ризики та використовує можливості в цих трьох сферах свого розвитку. Корпоративна сталість асоціюється зі створенням вартості, екологічним менеджментом та управлінням людським капіталом.

У свою чергу, *корпоративна соціальна відповідальність* розцінюється як управлінський підхід, що забезпечує корпоративну сталість і вимірює вплив компанії на три сфери сталого розвитку суспільства. Що стосується визначення цього терміна, то воно досі є предметом теоретичних дискусій. Він найбільш широко використовується у процесі відносин бізнесу та суспільства. Вважається, що бізнес слугує суспільству, тому несе відповідальність перед соціумом та повинен збігатися з певними очікуваннями суспільства.

Варто зазначити, що, незважаючи на тривалу історію розвитку концепції корпоративної соціальної відповідальності, наразі не існує єдиної думки щодо її суті, еволюції, формування основних положень та принципів. Невирішеним залишається і питання визначення поняття корпоративної соціальної відповідальності, яке б урахувало головні напрями реалізації подібного підходу до діяльності підприємства та визначало цільові групи, на яких вони спрямовані.

Цікаво, що кожна компанія трактує досліджуване поняття відповідно до виду свого бізнесу та умов оточення. Цей факт свідчить, що корпоративна соціальна відповідальність не є набором чистих абстракцій, а завжди пов'язана зі специфікою конкретної компанії та суспільства. Згідно із сучасними тлумаченнями корпоративна соціальна відповідальність вважається не навантаженням на бізнес, а важливим інструментом підвищення його конкурентоспроможності, можливістю ефективно управляти нефінансовими активами – людським капіталом і репутацією.

Таким чином, можна узагальнити визначення корпоративної соціальної відповідальності як добровільний внесок компанії у сталий розвиток суспільства, пов'язаний безпосередньо з її основною діяльністю та спрямований на задоволення очікувань зацікавлених сторін.

Якщо раніше увага щодо соціальної відповідальності концентрувалася на бізнесі, а термін корпоративна соціальна відповідальність, зазвичай, пов'язувався тільки з діяльністю бізнесу, то зараз вважається, що не може бути соціально відповідального бізнесу в безвідповідальному оточенні.

Думка про те, що соціальна відповідальність може застосовуватися всіма типами організацій, виникла тоді, коли організації різних типів, які відносяться не лише до сфери бізнесу, стали усвідомлювати, а також несуть відповідальність за довкілля і добробут суспільства, а також внесок у сталий розвиток останнього.

Упровадження системи корпоративної соціальної відповідальності – це багаторівневий процес удосконалення всіх інструментів менеджменту компанії. Заручившись підтримкою керівництва, особи, які відповідають за КСВ – практику, аналізують існуючі корпоративні політики та регламенти, діючі бізнес-стратегії та правила з позиції принципів такої відповідальності. Звичайно, для

цього обов'язково розробляється стратегія КСВ, в якій визначаються основні групи зацікавлених сторін та головні напрями її впровадження – внутрішні та зовнішні соціальні програми і проекти, а також критерії виконання й показники результативності програм. Упровадження принципів корпоративної соціальної відповідальності в діяльність компанії повинна супроводжуватися інформацією через канали внутрішніх та зовнішніх комунікацій. Для планування й реалізації стратегії КСВ, постійного моніторингу виконання програм і регулярної звітності формується команда відповідальних осіб. Це можуть бути менеджери з відділу управління персоналу, маркетингу, PR-менеджери або менеджери з корпоративної соціальної відповідальності. Стратегічні рішення щодо впровадження КСВ та реалізації соціальних проектів приймаються вищим керівництвом, радою директорів або власниками компанії.

До документів, в яких закріплена стратегія компанії в галузі корпоративної соціальної відповідальності, належать: колективний договір, кодекс корпоративної поведінки, етичний кодекс, корпоративні стандарти, політики та інші.

Тобто під соціальною відповідальністю компанії переважно розуміють надання благодійної допомоги громаді, розвиток власного персоналу, чесне ведення бізнесу та дотримання і захист прав людини. Найменше асоціюються із цим поняттям упровадження принципів і практик підзвітності, прозорості й етичної поведінки, здійснення екологічних проектів та участь у регіональних програмах розвитку

Підсумовуючи основні положення, зазначимо, що поняття *корпоративна соціальна відповідальність* не має загальноприйнятого універсального визначення як в Україні, так і за її межами. В той же час, на нашу думку, формування єдиного підходу до цієї категорії є досить складним та відповідальним завданням і потребує залучення представників не лише бізнесу, а й влади та суспільства, з метою цілісного врахування інтересів усіх сторін у трикутнику взаємодії "бізнес – влада – суспільство", та розроблення такого підходу, який би забезпечив генерування синергетичного ефекту для нації в цілому. Це тим більше важливо в умовах зміни ідей розвитку суспільства та місця бізнесу в забезпеченні цього процесу, глобалізаційних тенденцій та поглибленні кризових явищ в економіках усіх країн. За таких умов КСВ може стати механізмом, інтегрованим у стратегію діяльності, розробка та впровадження якого відповідно до головних рівнів структування, виділених вітчизняними та зарубіжними науковцями, надасть конкурентні переваги насамперед з метою мінімізації негативних наслідків глобалізації. Це питання особливо актуальне для України, економіка якої є відкритою.

1. Баюра Д. Корпоративна соціальна відповідальність у системі корпоративного управління / Д. Баюра // Україна: аспекти праці. – 2009. – № 1. – С. 21.
2. Бутко М. Генезис соціальної відповідальності бізнесу та її становлення в Україні / М. Бутко, М. Мурашко // Економіка України. – 2009. – № 7. – С. 74–85.
3. Elkington Dg. Cannobals with forks: the triple boffone line of 21st Century Business / Dg. Elkington // Story Creek. CT. – New Society Publishers, 1998. – P. 21.

УДК 354:338.2

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ЖИТЛОВИМ СЕКТОРОМ ЯК НАЙВАЖЛИВІШОЮ СКЛАДОВОЮ ЧАСТИНОЮ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

**І. В. Лисов, к.е.н., докторант,
Академія муніципального управління**

На сьогодні житловий сектор став найважливішою складовою частиною економіки України. Обсяг інвестицій в житлове будівництво досягає близько 13%

їх загального обсягу. У сфері будівництва і експлуатації житла зайнято близько 9% працюючого населення. Власне в ЖКГ України працюють понад 4% населення, зайнятого в економіці країни. В цілому житловий фонд України складає більше 30% усього відтворного нерухомого майна країни. Тому управління житловим сектором є одним з основних завдань державного управління.

У абсолютних цифрах житловий фонд України складає 1,0576 млрд кв.м. загальної площі. Структура його по формах власності сьогодні різко відрізняється від такої в дореформений період, коли державне житло складало більше 70% усього житлового фонду. За даними Держкомстату в державній і комунальній власності залишилися 93 млн кв. м або 9% житлового фонду. Доля приватного житла досягла 964,6 млн кв.м або 91%. Структурні зміни за критерієм власності житла зажадали принципово інших, відмінних від колишніх, підходів до проблем реформування житлового сектора, а також нових фінансових механізмів їх дозволу.

Кожен третій будинок потребує невідкладного капітального або поточного ремонту. Близько 24% міського житлового фонду ще не облаштоване, а в малих містах кожен другий будинок не має повного інженерного забезпечення. В цілому в Україні в непорядкованих квартирах проживає близько 12 млн. чоловік.

Через економічний стан, що склався в країні, дефіцит коштів в бюджетах усіх рівнів на утримання і ремонт житлового фонду, з року в рік збільшується застарілий і аварійний житловий фонд, що підлягає знесенню, зі зносом більше 70 відсотків. Якщо в 2006 році такий складав 4,8 млн кв. метрів, то нині він налічує 5,1 млн кв. метрів або 1,3% усього житлового фонду, в якому проживає близько 0,4% населення країни [233].

У розрізі регіонів України найбільша площа старого та аварійного житлового фонду характерна для Харківської, Донецької, Одеської та Дніпропетровської областей. У сукупності вона становить понад третину (35,7%) всього застарілого та аварійного житлового фонду країни.

Накладає свій відбиток на підходи до реформування й інший структурний зріз житлового фонду країни - кількісно-якісний. Приблизно 64% житлового фонду розташоване в містах і 36% в сільській місцевості. Близько 67% багатоквартирних будинків (або 6,8 млн. од.) збудовано до сімдесятих років минулого століття, з них 25,5 тисяч будинків побудовано за проектами перших масових серій великопанельних, блочних і цегляних будинків, загальною площею 72 мільйони квадратних метрів, тобто 23% міського житлового фонду, який потребує відновлення шляхом реконструкції і модернізації.

На селі 94% житла індивідуальне, 76% - приватне. Доля індивідуального житлового будівництва в 2008 році склала близько 55% загального введення в експлуатацію житла в країні. Середня забезпеченість житлом з розрахунку на одного жителя України зросла в порівнянні з 1990 роком на 26% і склала на початок 2008 р. 22,5 кв. м. Усього в Україні близько 19 млн. квартир. Із загальної кількості домашніх господарств в цілому по країні 74% займають окремі квартири, з яких однокімнатні складають 23,2%, двокімнатні, - 40,9%, трикімнатні, - 29,3%, чотирикімнатні і вище - 6,6%. В окремих квартирах проживає 43,6 млн. чоловік, або 94% від числа постійно проживаючих громадян.

Ці кількісно-якісні структурні зрізи житлового фонду є одним з параметрів, що визначають спрямованість державної політики в житловій сфері. Головними орієнтирами тут є розмір житла на душу населення і його якість. Нині в

середньому на одного жителя країни доводиться приблизно 22,5 кв. м загальній площі проти 17,8 в 1990 р., в містах - близько 21,2 кв. м.. Цей показник ("житлова площа в середньому на одного мешканця") в нашій країні традиційно виконує роль гігієнічного нормативу. У 1919 році тимчасовими правилами Наркомздрава уперше була встановлена норма 8,25 кв. м. В 1929 році норму підвищили до 9 кв. м., але вже в 1950-х роках вітчизняні гігієністи відмічали, що 9 кв. м на одну людину не забезпечують необхідних санітарних і побутових зручностей. На сьогодні норма житлової площі в Україні встановлена у розмірі 13,65 кв. м. на одну людину.

При цьому в містах проблемою є малометражні квартири, а в сільській місцевості основна проблема - якість житла, його ветхість, відсутність або слабе комунальне облаштування. Вирішення цієї проблеми утруднюється: по-перше, тим, що більше 30% усього житлового фонду країни потребує невідкладного капітального ремонту. Обсяги капітального ремонту житла щорічно скорочуються. В порівнянні з 1990 роком задача житлових будинків в експлуатацію після капітального ремонту зменшилася в 6 разів; по-друге, тим, що з початком ринкових реформ в житловому секторі, як і в усій українській економіці, був допущений серйозний спад. Проте, подолання його тут почалося раніше, ніж в інших секторах національної економіки. Вже в 1995 році введення житла перевищило показники 1992, 1993, 1994 років. Сталося це за рахунок інтенсифікації індивідуального житлового будівництва. В цілому доля індивідуальних житлових будинків в загальному об'ємі введення житла в 1995 році склала 44,7 %. Проте, в цілому обсяг житлового будівництва скоротився в пореформенні роки майже удвічі. Багато в чому обумовлено це тим, що доля бюджетних коштів у введенні житла, що досягала до початку економічної реформи 80%, скоротилася приблизно до 26%. Основними джерелами фінансування житлового будівництва стали позабюджетні фонди, а питання залучення їх в цю сферу діяльності з багатьох причин вирішується доки незадовільно.

Інший напрям проблемності сучасного українського ЖКГ обумовлений станом комунальної інфраструктури ЖКО. Державна політика в СРСР, спрямована на розвиток великих урбанізованих промислових центрів, нерідко ігнорувала створення інженерної інфраструктури не лише на селі, але і в середніх і малих містах. В результаті кожна п'ята житлова одиниця в середніх і малих містах не має водопроводу, каналізації і центрального опалювання. Це зумовило серйозне відставання України від розвинених країн в області житлово-комунальної сфери в цілому. Причому, якщо рівень життя українців порівняно з американським або європейським нижчий в шість разів, то в області житла відставання серед компонентів рівня життя від інших країн складає 10-15 разів, тобто більше, ніж в середньому по рівню життя. Україна істотно відстає від цивілізованих країн не лише за середньодушової забезпеченості, - приміром, в США на душу населення доводиться більше 50 кв. м загальній площі житла або в 2,5 разу більше, ніж в Україні. Дві третини американських сімей живуть в окремих будинках, середня вартість будинку 139 тисяч доларів. Тобто якість житла в нашій країні докорінно відрізняється від наявного в цивілізованих зарубіжних країнах.

В Україні збудовано багато житла, проте майже в усіх регіонах житлова проблема продовжує залишатися гострою, а будівництво житла - пріоритетним. Колись принадна радянська ідея "Кожній сім'ї по окремій квартирі до 2000 року" не могла бути виконана у великих містах за об'єктивними законами міського розвитку. Неможливо виконати її і сьогодні, якщо не змінити сам підхід, усю методологію. Як показав попередній радянський досвід, масова забудова типовим житлом зовсім не обов'язково веде до вирішення житлового питання. Будь-яке масове будівництво, пов'язане з полегшеним порядком надання житла, притягає в це місто ще більший приплив населення, тому дефіцит квартир неминуче, закономірно зберігається.

ПОЛІТИКА РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

**Ю.О. Литвин, к.е.н., докторант
Дніпропетровський державний аграрний університет**

Незважаючи на великий вклад вітчизняних та західних вчених, навіть на сьогоднішній день не існує загальноприйнятого визначення поняття “соціальна сфера”. Так само серед вчених сучасності характерним є відсутність єдиного погляду при визначенні категорії “соціальна сфера села”, часто різні автори визначають цим терміном не зовсім ідентичні поняття.

Тому в сучасних умовах, коли реформування традиційних для планової економіки форм господарювання фактично завершено, створені нові організаційно-виробничі структури, сформований приватний сектор товаровиробників, деякі характеристики соціальної сфери села та принципи її функціонування потребують додаткового вивчення. Виникла необхідність додаткових досліджень за такими напрямками: систематизація факторів, що впливають на розвиток сільської соціальної сфери; розробка заходів для сталого розвитку соціальної сфери села; вирішення проблем трудових відносин і підготовки кадрів; забезпечення відповідного рівня життя сільського населення; обґрунтування розвитку соціально-культурної та інженерної інфраструктури; вирішення демографічних та екологічних проблем.

За визначенням Міністерства аграрної політики та продовольства України соціальна сфера села – це сукупність структурних елементів сільського поселення, покликаних забезпечити сільське населення належними умовами праці і відпочинку, створити сприятливе, комфортне та гармонійне життєве середовище. Це мережа різних за формами власності підприємств, установ, закладів оздоровчого, освітянського, культурного, побутового призначення, транспорту, зв'язку тощо. На наш погляд подібне визначення трактує соціальну сферу досить звужено: по суті це визначення соціальної інфраструктури села.

Деякі вчені розуміють і пояснюють соціальну сферу села лише як сферу послуг або як соціальну інфраструктуру, інші ототожнюють її з терміном „рівень життя”. На наш погляд, поняття „соціальна сфера” є значно ширшим ніж соціальна інфраструктура чи матеріальний добробут. Вчені-економісти О.А. Бугуцький, М.К. Орлатий, П.Т. Саблук, О.М. Шпичак, В.В. Юрчишин під соціальною сферою розуміють „складну соціально-економічну категорію, яка відображає процеси, що забезпечують життєдіяльність людини у суспільстві”. Вони розділяють соціальну сферу села на блоки:

- поселенська мережа;
- сільське населення;
- матеріальний добробут;
- соціальна інфраструктура села.

В цілому автор погоджується з такою структурою сільської соціальної сфери і пропонує власне визначення соціальної сфери села. Соціальна сфера села – це складна соціально-економічна категорія, яка відображає процеси, що забезпечують життєдіяльність сільського населення і яка формується під впливом чотирьох основних груп факторів: економічних, соціальних, демографічних та екологічних.

Таке визначення соціальної сфери села збігається з положеннями, що

покладені в основу більшості робіт сучасних економістів – О.Г. Булавки, М.К. Орлатого, І.В. Прокопи, К.В. Прокопишак, О.М. Шпичака, В.В. Юрчишина та ін. Об'єднує цих вчених визначальна функція соціальної сфери села – забезпечення життєдіяльності сільського населення, але в їх роботах визначені різні складові елементи і блоки соціальної сфери та фактори, що на неї впливають.

Один із структурних елементів соціальної сфери села – поселенську мережу також іноді ототожнюють із сільськими територіями.

Насправді, сільська поселенська мережа є по суті множиною сільських поселень. Саме так вважає академік УААН В.К. Терещенко: “Сільська поселенська мережа – це сукупність населених пунктів (облаштованих місць постійного проживання людей), розташованих у сільській місцевості”.

Поняття поселенської мережі доповнює О.Г. Булавка: “... сільська поселенська мережа – це не лише місце зосередження населення, а й певна форма адміністративно-територіального утворення, що має диференційовано в кожному з поселень органічно поєднувати економічний і соціальний потенціал з метою підвищення рівня та якості життя його жителів”. Складовими елементами сільського розселення є люди і населені пункти, а основними показниками – людність сіл і густота їх мережі (стосовно до території або площі сільськогосподарських угідь), щільність населення та пропорції між селами різної величини, тобто ступінь рівномірності розміщення населення по селах. Оптимальне сільське розселення – розташування сільських населених пунктів, засноване на забезпеченні необхідного рівня життя сільських жителів відповідно до нормативного рівня послуг життєзабезпечення.

Одним із основних елементів соціальної сфери села є соціальна інфраструктура. У загальному розумінні соціальна інфраструктура села є системою елементів сільського середовища проживання, що виконує функцію забезпечення умов для відтворення населення. В цьому розумінні соціальна інфраструктура села – це не просто сфера обслуговування сільського населення, що необхідна для задоволення ряду традиційних потреб селян, але, більшою мірою, це певний механізм координації існуючих характеристик сільського способу життя, направлений на формування перспективних соціальних форм життєдіяльності сільського населення.

Функції галузей соціальної інфраструктури різні. Одні з них задовольняють духовні потреби людей (освіта, наука, культура, охорона здоров'я, рекреація і т.д.), а інші – фізичні (торгівля і громадське харчування, побутове обслуговування). Саме тому соціальна інфраструктура має економічне і соціальне значення для розвитку суспільства. Економічне її значення виявляється у тому, що вона надає послуги, необхідні для відтворення робочої сили, зростання продуктивності її праці. Соціальна роль даної сфери полягає у підвищенні рівня і поліпшенні умов життя людей.

Категорія “сільські території” стрімко ввійшла в нашу наукову та практичну діяльність. По глибині дослідженості цієї категорії Україна поки що суттєво відстає від світової науки і практики, у нас спостерігається фрагментарне вивчення окремих питань цієї проблеми. В авангарді дослідження категорії “сільські території” країни Європейського Союзу (найперше Австрія, Чехія, Польща), США, значно більші досягнення порівняно з нашою країною в цьому напрямку має також Росія.

Політика розвитку сільських територій включає як сільськогосподарський, так і загальноекономічний, соціальний розвиток, диверсифікацію виробництва,

сприяння розширенню підприємництва та раціональне управління навколишнім середовищем. Особливої уваги вимагає розвиток сільської інфраструктури, промисловості по переробці сільськогосподарської продукції, місцевих ремесел і сфери послуг. Головна мета політики розвитку сільських територій – створення умов для забезпечення достатньо високого рівня сфери послуг, досягнення визначених суспільством стандартів рівня життя, зростання економічної ефективності виробництва і довгострокового управління навколишнім середовищем.

В сучасних умовах цим питанням в нашій країні надається все більша увага, і вивчення досвіду зарубіжних країн у вирішенні проблем розвитку сільських територій є дуже актуальним.

УДК 911.3:911.6

ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ТА МЕХАНІЗМИ УПРАВЛІННЯ СУСПІЛЬНИМИ ПРОЦЕСАМИ В УРБАНІЗОВАНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

**І. В. Литовченко, д.г.н.,
Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський
університет економіки і торгівлі»**

Взаємодія природи і суспільства в межах міста являє собою неповторну ситуацію, бо обумовлена своєрідністю функціонування її природної системи та масштабами економічних і соціальних процесів. Специфічною рисою сучасної цивілізації став процес концентрації промисловості та населення в містах. Урбанізація охопила всю планету і як наслідок – виникли гігантські житлові і промислові райони з населенням в мільйони і десятки мільйонів людей. Якщо в 1800 році єдиним містом з населенням понад 1 млн. осіб був Лондон, то в 1990 році таких міст вже було 12, а зараз понад 100. Урбанізація – це соціальне явище, а місто – продукт розвитку суспільства.

Міста як складні соціально-виробничі формування і центри економічного, політичного й духовного життя були і залишаються головними рушіями прогресу. Але в умовах зростання антропогенного навантаження на природу для досягнення оптимального стану природного середовища та підтримання такого стану в майбутньому необхідне управління суспільними процесами в урбанізованому середовищі. Правильно зрозуміти та адекватно відобразити складні процеси взаємодії природи і суспільства можна тільки на основі вивчення цих процесів в умовах конкретної території.

Найбільших темпів розвитку міста України досягли в повоєнний період. Суттєвий вплив на процес урбанізації мало промислове виробництво. Саме цей фактор визначив і характер розміщення міст по території України, з найбільш щільною мережею міських поселень на сході країни. В останні роки темпи урбанізації хоча і уповільнилися, але не зменшилась кількість негативних рис цього процесу.

При тих численних перевагах в комфортності, соціально-економічному рівні життя, міське середовище, з екологічної точки зору, було і залишається штучним для людей. Забруднення атмосферного повітря, дефіцит сонячного проміння, якісної чистої води, наявність стресових ситуацій, зумовлених напруженим темпом життя, скупченістю населення та недостатність зелених насаджень – це ті фактори, які при малій інтенсивності своєї дії протягом життя

людини, можуть посилюватись синергитичним, кумулятивним ефектом, викликаючи при цьому різні захворювання, зменшуючи тривалість життя.

Розвиток міст вимагає вирішення завдань, від яких залежить нормальне функціонування підприємств і установ міста, здоров'я і благоденства громадян. За останнє століття накопичено чималий досвід упорядкування міст, будівництва доріг та нагляд за ними, очищення міст від сміття, водопостачання, забезпечення населення якісними продуктами харчування, зокрема, шляхом створення міських споживчих товариств.

На жаль, в Україні в міському господарстві, крім окремих випадків, не спостерігається якісних змін. Вулиці і дороги не відповідають сьогodнішнім вимогам. Ширина вулиць залишається такою, як і 100-200 років тому, коли користувались кінним транспортом. Нові будинки в окремих містах іноді будують надто близько до проїжджої вулиці. Забудовуються сквери і парки. Відсутні велосипедні доріжки. Про сміттєспалювальні заводи і використання від них теплової енергії, тільки ведуться розмови. З кожним роком нарастають проблеми, пов'язані з водопостачанням і водовідведенням, опаленням будинків. Потрібно більше бюджетних коштів на утримання міського господарства.

Таки чином, великою проблемою міст України залишається невідповідність кількісних і якісних показників урбанізації (стан комунікаційних систем, транспорту, зв'язку, сфери послуг, природного середовища). Індустріальна домінанта, низька якість міського середовища, суттєві зміни в стані природного середовища – це ті риси урбанізованих територій, які виникли в наслідок недосконалої політики розвитку міст та малоефективних методів управління містом, які не враховували заходи екологічної безпеки.

Для багатьох міст України характерні ряд соціально-економічних та екологічних проблем серед яких: недостатній рівень соціального розвитку; відсутність необхідних фінансових ресурсів; недостатній рівень фінансування з бюджету; недостатньо розвинута система водо-, енерго-, теплопостачання та каналізаційних мереж; аварійний стан об'єктів систем водо-, енерго-, теплопостачання в багатьох малих містах; незадовільний стан ресурсозбереження; незадовільний стан дорожнього господарства; низький рівень розвитку міської інфраструктури, сфери соціальних послуг, об'єктів культури; незадовільна ситуація із збиранням та знешкодженням твердих побутових, а в деяких з них – і промислових токсичних відходів; недостатній рівень професійно-кваліфікаційної підготовки кадрів у сфері міського управління [1].

Лише тільки для Києва, у відповідності з «Програмою соціально-економічного розвитку м. Києва на 2011 рік» необхідно подолати наступні проблеми прогресуючого антропогенного впливу та техногенного навантаження на довкілля: неефективний організаційно-економічний механізм природокористування, недосконалість системи поводження з відходами; критичний рівень зношеності інженерної інфраструктури, низькі темпи модернізації очисних споруд і впровадження нових технологій уловлення, переробки й утилізації шкідливих речовин; збільшення обсягів викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря (особливо від автотранспорту, які складають 80% від загалу) та у водний басейн р. Дніпро (негативний вплив мулових полів та стічних вод Бортницької станції аерації); наявність значної кількості техногенно (33 од.), радіаційно (2 од.) та потенційно (538 од.) небезпечних об'єктів на території міста, які негативно впливають на життєдіяльність міста та потребують проведення спеціалізованих робіт; недостатньо розвинена мережа служб швидкого реагування на надзвичайні

ситуації та їх матеріальної бази [2].

Управління сучасними містами представляється однією з найбільш актуальних і водночас мало досліджених і важко розв'язуваних проблем. Сучасні проблеми міст потребують нових наукових підходів в організації взаємовідносин суспільства з природою, визначення нових механізмів управління суспільними процесами в урбанізованому середовищі. Необхідна нова стратегія розвитку міст України, яка передбачає наступні заходи:

- встановлення стратегічних та середньострокових пріоритетів та завдань перспективного розвитку міст;
- підвищення рівня безпеки життєдіяльності та поліпшення екологічної ситуації в містах шляхом впровадження новітніх екологічно безпечних технологій виробництва, сучасних методів та технологій очищення викидів, обробки води, утилізації, переробки і вторинного використання відходів, особливо твердих побутових; реконструкції систем водопостачання та водовідведення;
- збільшення фінансування комунального господарства та природоохоронних програм;
- збільшення площі «зеленої зони» міст – створення парків, скверів, бульварів, захисних зон, зелених насаджень вздовж доріг, поширення настильної будинкової зелені, створення зелених куточків на плоских дахах будинків, створення садків у кожному мікрорайоні міста;
- створення надійних охоронних зон водозаборів, водосховищ;
- відновлення та розширення системи постів спостереження за забрудненням атмосферного повітря в містах;
- підвищення екологічної свідомості та культури міських жителів.

Хоча урбанізація як глобальне явище сучасності і має унікальні риси, однак географічна своєрідність і конкретний зміст процесу в значній мірі залежить від соціально-економічного та демографічного потенціалу території. Тому вирішення проблем, пов'язаних з безпекою в урбанізованому середовищі України можливе лише при значних змінах в економіці країни.

1. Закон України «Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку малих міст» – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1580-15>.

2. Програма соціально-економічного розвитку м. Києва на 2011 рік. – Режим доступу: http://kmr.ligazakon.ua/SITE2/I_docki2.nsf/alldocWWW/7D243AC76A27B2A6C2257831006DEBF7?OpenDocument

УДК 630.68: 330.111.4 (477)

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ЛІСОВОГО КОМПЛЕКСУ

**І.М. Лицур, д.е.н., с.н.с.,
ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого
розвитку НАН України»
О.І. Дребот, к.е.н., доц.,
Інститут агроекології та природокористування НААН України**

Термін екологізація виробництва введений у науковий обіг порівняно недавно та має неоднозначне тлумачення, його суть недостатньо чітко обґрунтована та аргументована як з філософських і політекономічних позицій, так і конкретної економіки. Так Ю.К. Беляєв екологізацію обґрунтовує з

філософського й політекономічного поглядів, відповідно до яких вона означає об'єктивно обумовлений процес перетворення всієї суспільної праці, спрямований на збереження й розвиток суспільно-економічних функцій природи. Під екологізацією виробництва В. В. Немченко розуміє сукупність усіх видів господарської діяльності, що забезпечує зниження негативного впливу виробництва й запобігання порушення екологічної рівноваги в природному середовищі, чи такий спосіб організації й розгортання виробничих процесів, коли при мінімальних витратах живої та уречевленої праці й мініимальному збитку, заподіюваному природним зв'язкам, суспільство досягає максимального виходу високоякісної продукції й забезпечує максимальне збереження навколишнього середовища та природної рівноваги (О. А. Веклич). Найбільш вдалим, на нашу думку, є визначення Є.В. Мішеніна, який під екологізацією виробництва розуміє процес удосконалення організаційно-економічних відносин, відносин власності, а також розвитку продуктивних сил на екологічній основі.

Екологізація суспільного виробництва розглядається як процес подальшого вдосконалення виробничих і в цілому економічних відносин, у тому числі відносин власності на засоби виробництва та природні (лісові) ресурси, а також наявного рівня розвитку продуктивних сил на екологічній основі більш високого рівня. Екологізація виробництва як системний процес охоплює такі основні аспекти: раціоналізацію природокористування на інтенсивній основі шляхом узгодження економічних, організаційно-технологічних та екологічних інтересів господарюючих суб'єктів; вирішення існуючих та виникаючих економічних і екологічних суперечностей з позиції стратегічних потреб майбутніх поколінь; максимально можливе гарантування екологічної безпеки життєдіяльності населення та природних (лісових) екосистем; суттєве зменшення впливу дестабілізуючих факторів на стан довкілля; створення високоефективного господарського (економічного) механізму природокористування для оптимального вирішення проблем екологічно сталого соціально-економічного розвитку сьогодні та в майбутньому. Крім цього, екологізація передбачає: більш якісне і кількісне використання фінансово-економічних і правових принципів та інструментів раціоналізації природокористування адміністративно-ринкової орієнтації (екологічний аудит, екологічне страхування та ін.); поглиблення еколого-економічних досліджень у соціально-еколого-економічній системі (вимір повних витрат у сфері лісокористування, оцінка соціально-економічної шкоди здоров'ю населення від погіршення якості продуктів харчування тощо); екологічну орієнтацію суспільних відносин (участь громадян у вирішенні екологічних проблем).

Виходячи з наведеного вище, ми вбачаємо можливими два напрями здійснення екологізації лісогосподарського виробництва:

1) природозберігаючий (раціоналізація господарської діяльності, спрямована на вдосконалення матеріального виробництва і нематеріальної сфери), який включає:

екологізацію продукції, тобто розробку таких її видів, при використанні яких наноситься мінімальний збиток навколишньому природному середовищу;

екологізацію технології виробництва продукції, розробку безвідхідних і маловідходних технологій, ефективного очисного устаткування, засобів автоматизації, виміру і контролю;

розробку варіантів отримання нової корисної продукції з побічних відходів галузі.

2) природоохоронний (природоохоронна діяльність і екологічна орієнтація розміщення виробництва), що складається з:

раціонального використання природних ресурсів і сил природи на основі узгодження економічних і екологічних інтересів господарюючих суб'єктів;

створення економічного механізму екологізації виробництва відповідно до розробленої соціально-екологічної політики;

зниження впливу дестабілізуючих факторів на стан навколишнього середовища шляхом проведення екологічних заходів.

Прикладним (практичним) аспектом здійснення екологізації лісгосподарського комплексу є застосування відповідних стандартів, тобто сертифікація лісів. Згідно з Лісовим кодексом України (ст. 56), лісова сертифікація – це оцінка відповідності системи ведення лісового господарства встановленим міжнародним вимогам щодо управління лісами та лісокористування на засадах сталого розвитку. Метою лісової сертифікації на думку Кравця П. В. та Лакиди П. І. є забезпечення економічно, екологічно і соціально збалансованого ведення лісового господарства. Сукупність питань сертифікації можна об'єднати у три групи: законодавчі, економічні, екологічні, які визначають оцінку та документально підтверджують відповідність ведення господарства в лісах заздалегідь визначеним вимогам. Лісова сертифікація розглядається як один із ефективних способів боротьби з незаконними рубками, оскільки вся одержана із сертифікованих лісів деревина відповідним чином маркується та забезпечується супровідними документами, що дає змогу простежити її рух від виробника до споживача, а отже, і запобігти появі на ринку деревини сумнівного походження. Вона є своєрідною перепусткою до ринків лісопродукції, учасники яких об'єднані спільною ідеологією розвитку екологічно чистого виробництва. У світі існує декілька схем проведення лісової сертифікації, зокрема Лісова опікунська рада (FSC – Forest Stewardship Council).

Витрати, що направляються на запобігання забрудненню і ліквідацію забруднення, пов'язані з реалізацією двох напрямів екологізації виробництва: заходи щодо нейтралізації шкідливого впливу, які є додатковими по відношенню до основного технологічного процесу, і якісні зміни виробництва, здійснювані з метою недопущення негативного впливу на навколишнє природне середовище. Як процес забезпечення екологізації підприємств є екологічні інновації, під якими розуміють не тільки техніку, технології, обладнання, що сприяють поліпшенню якості природного середовища, але і зміни в організаційній структурі та управлінні підприємством.

Екологізація виробництва на основі технічних інновацій може здійснюватися в двох напрямках: очищення вихідних компонентів від шкідливих викидів та використання маловідходних, замкнених технологій, відхід від вузькогалузевої спеціалізації, диверсифікація виробництва. Особливість першого напрямку полягає в зниженні шкідливого впливу виробничої діяльності за допомогою очищення вихідних потоків від забруднюючих речовин (так звані технології кінця труби). У цьому випадку нарівні з виробництвом суспільно необхідного продукту здійснюється нейтралізація побічних продуктів. Таким чином, заходи щодо охорони природного середовища є додатковими, відособленими від основного виробничого процесу, а витрати, пов'язані з їх проведенням, виявляються екстернальними (зовнішніми) для підприємств. Другий напрям екологізації виробництва являє собою зміну виробничих, організаційних, управлінських структур на підприємстві, яка враховує екологічний чинник, тобто є масштабною екологічною інновацією, що охоплює

як підприємство і його окремі підрозділи, так і народне господарство взагалі.

Здійснення повномасштабної екологізації лісогосподарського виробництва вимагає значних валютних коштів, основним джерелом надходження яких є експорт галузевої продукції. Здійснення екологізації галузі в перспективі буде залежати перш за все від розвитку целюлозно-паперової промисловості, виробництва деревних плит, фанери, меблів, нарощування повноцінного експорту і раціонального використання лісосировинних ресурсів

УДК 332.145: 502.131

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

**О.А. Лук'янихіна, к.е.н., доц.,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
Сумська філія
О.В. Циганенко
Сумський державний університет**

Отримання відповідного аналітичного та емпіричного обґрунтування для ефективного прийняття рішень є найважливішою основою територіальної політики розвитку. Коли немає ефективних індикаторів сталого розвитку не можливо здійснити цикл процесу прийняття рішень — визначання і формулювання мети, впровадження та оцінювання результату.

Важливою проблемою на шляху розробки соціально - економічних стратегій розвитку міських територій є формування системи вимірювання кількісного та якісного оцінювання цього надзвичайно складного процесу. Головними вимогами є інформаційна повнота та адекватність подання взаємопов'язаної тріади складових такого розвитку. У цьому напрямі зараз працюють як відомі міжнародні організації, так і численні наукові колективи, але її однозначного узгодження поки що не досягнуто.

Контроль досягнення цілей сталого розвитку, керування цим процесом, прийняття рішень, оцінювання ефективності використовуваних засобів і рівня досягнення поставлених цілей вимагають розроблення відповідних критеріїв і показників — індикаторів сталого розвитку. Головна мета створення системи індикаторів - моніторинг сталого розвитку суспільства.

Індикатор сталого розвитку - це показник (найчастіше кількісний), який відображає економічний, соціальний і/або екологічний розвиток на певній території, і має такі властивості, як простота інтерпретації, широкий розмах, чутливість до змін, кількісна визначеність та дає можливість робити прогнози й вчасно визначати тенденції.

Згідно з методологією вимірювання сталого розвитку (МБСР) сталий розвиток оцінюється за допомогою відповідного індексу (I_{sd}) у просторі трьох вимірів: економічного (I_{ec}), екологічного (I_e) та соціального (I_s).

Цей індекс є вектором, норма якого визначає рівень сталого розвитку, а його просторове положення в системі координат (I_{ec} , I_e , I_s) характеризує міру «гармонійності» цього розвитку (ступінь гармонізації сталого розвитку - G).

Рівновіддаленість вектора I_{sd} від кожної з координат (I_{ec} , I_e , I_s) буде відповідати найбільшій гармонійності сталого розвитку. Наближення цього вектора до однієї з координат буде вказувати на пріоритетний розвиток за

відповідним виміром і нехтування двома іншими. Індекс (I_{sd}) та ступінь гармонізації сталого розвитку (G) обчислюються за складовими (I_{ec}), (I_e), (I_s).

Індекс економічного виміру (I_{ec}) складається з двох індексів:

1. Індексу конкурентоспроможності, який формується з таких двох груп (категорій економічної політики) індикаторів: I — групи індикаторів базових потреб; II — групи індикаторів підприємницької діяльності. У першу групу входять чотири індикатори: валовий національний продукт, промислово-сільськогосподарська сфера, нематеріальна сфера і транспортна інфраструктура. Друга група містить п'ять індикаторів: виробничі можливості, міжнародне торговельне співробітництво, малий бізнес, споживчий ринок і заборгованість.

2. Індексу інноваційно-кадрового потенціалу, який формується з таких двох груп (категорій економічної політики) індикаторів: III — групи індикаторів ринку праці; IV — групи індикаторів інноваційно-інвестиційних можливостей. У третю групу входять три індикатори: ефективність ринку праці, можливості ринку праці та дохідно-витратний баланс. Четверта група формується з трьох індикаторів: наукової діяльності, рівня інноваційних та інвестиційних можливостей.

Індекс екологічного виміру (I_e) будемо визначати за допомогою трьох категорій екологічної політики: I — «Екологічні системи», до якої входять такі індикатори, як повітря, біорізноманіття, земля, якість води, кількість води й радіаційна та екологічна небезпека; II — «Екологічне навантаження», яка містить індикатори викидів в атмосферне повітря, навантаження на екосистеми, утворення і використання відходів, водного навантаження; III — «Регіональне екологічне керування», що охоплює індикатори участі в екологічних проектах, викидів парникових газів й трансграничного екологічного тиску.

Індекс соціального виміру (I_s) сформовано з чотирьох категорій соціальної політики: I — «Суспільство, засноване на знаннях» II — «Розвиток людського потенціалу»; III — «Інституціональний розвиток», IV — «Якість життя». У першу категорію політики входять три індикатори: індикатор інтелектуальних активів суспільства, індикатор перспективності розвитку суспільства та індикатор якості розвитку суспільства. Друга група містить індикатор розвитку здоров'я та фізичного виховання, індикатор рівня освіти, індикатор демографічного розвитку, індикатор ринку праці й індикатор економічної складової людського розвитку. Третя категорія політики соціального виміру сталого розвитку охоплює індикатор політичної свідомості, індикатор впливу релігійних інституцій та індикатор ефективності державної влади. Четверта група сформована з індикаторів відпочинку і культури людей, стану навколишнього середовища, свободи людей, здоров'я людей, стану інфраструктури, ризиків та безпеки життя.

При оцінюванні сталого розвитку, індикатори та індекси, які входять до моделі, вимірюються за допомогою різних фізичних величин, мають різні інтерпретації та змінюються у різних діапазонах. Тому вони були зведені до нормованого виду таким чином, щоб їх змінювання відбувались у діапазоні від 0 до 1. У цьому випадку найгірші значення вказаних індикаторів з точки зору сталого розвитку відповідають числовим величинам, близьким до 0, а найкращі - наближуються до 1.

Ця нормалізація дає змогу розрахувати кожен з індексів I_{ec} , I_e , I_s та I_{sd} через його складові з відповідним ваговими коефіцієнтами.

Індекс виміру сталого розвитку – агрегована оцінка сфери розвитку суспільства, яка недвозначно інтерпретується, є зрозумілою широкому загалу та

може використовуватись як потужний інструмент для прийняття рішень на аналітичній основі в економічному, екологічному та соціальному вимірах сталого розвитку.

Таким чином, розрахунок індексу сталого розвитку (I_{sd}) та ступеню його гармонізації (G) проводиться з використання математичної моделі МВСР та індексів вимірів сталого розвитку. Модель МВСР пов'язує між собою математичними співвідношеннями індикаторів та індексів, які входять до неї, та здійснює алгебраїчну згортку. Ця міждисциплінарна модель поєднує дані різної природи, тобто економічні, екологічні та соціальні. Цим самим вона відображає взаємний зв'язок та баланс між вказаними трьома нерозподіленими сферами розвитку суспільства. За допомогою моделі можна отримати числові значення для кожного з трьох вимірів розвитку, а також єдину метрику розвитку, що враховує усі три виміри разом.

Констатуючи, що сталий розвиток є однією з основних парадигм сучасного розвитку суспільства, слід зазначити, що необхідно звернути увагу на оцінку його поточної реалізації. Важливими і поки що не достатньою мірою розробленими є задачі створення систем оцінювання показників сталого розвитку, адаптованих до національних природоохоронних пріоритетів, національної та регіональної екологічної, економічної та соціальної політик; оцінювання екологічності продукції, впливу виробничих систем протягом життєвого циклу на людину та оточуюче її середовище; застосування метрик сталого розвитку до визначених, локальних територій (міста, регіону).

УДК 504.338

ПРОБЛЕМИ СТАЛОГО СПОЖИВАННЯ ТА ВИРОБНИЦТВА

**І.А. Макарова, О.В. Ліпанова, Г.В. Віткова,
Інститут проблем ринку та економіко-екологічних
досліджень НАН України**

В умовах сучасної глобальної термодинамічної екологічної кризи питання ресурсо- та енергозбереження стають першочерговими. Відомо, що сучасне виробництво, яке сформувалося на початковій помилковій позиції, що компенсаторні, самовідновлювані можливості природи нескінченні, функціонує сьогодні таким чином, що не більше 5 % всього сировинного матеріалу, що вилучається людиною з навколишнього середовища, використовується для забезпечення його життєдіяльності. Інші 95 % повертаються в біосферу у вигляді відходів, як правило, в іншому стані і, звичайно, не на колишнє місце. Більша частина цих відходів по своїй токсикологічній дії відноситься до надзвичайно високо небезпечних забруднень, тобто є ксенобіотичними речовинами.

Концепція "сталого розвитку", прийнята світовою спільнотою в останні роки як стратегічна лінія переходу всієї системи природокористування до стабільного, безпечного способу побудови взаємин людини з навколишнім природним середовищем, передбачає, перш за все, створення маловідхідної і безвідхідної технологій, замкнутих виробничих циклів. Основними умовами формування такої структури виробництва фахівці називають наступні:

- комплексна переробка сировини з витягом всіх цінних компонентів, що практично виключає утворення відходів;

- використання на виробництві систем оборотного водопостачання з замкнутими схемами в масштабах виробництв, цехів, промислових вузлів і районів в цілому. Впровадження ефективних способів водоочищення як у схемах водопідготовок зі строгими науково обґрунтованими вимогами до якості води для кожної технологічної операції, так і в системах очищення стоків, що включають обов'язкову переробку опадів, що утворюються при цьому, в продукцію або вторинну сировину;
- розвиток територіально-виробничих комплексів, які мають замкнуту структуру матеріальних потоків сировини і вторинних матеріальних ресурсів;
- створення систем знешкодження та утилізації всіх видів відходів виробництва і споживання, які розглядаються як вторинні матеріальні ресурси.

На даному етапі є сенс поширювати та пропагандувати ідеологію розвитку «зеленої» економіки як основну парадигму трансформації суспільних зрушень в сфері природокористування. Поява нових економічних, соціальних і екологічних пріоритетів, що спираються на нові збалансовані структури виробництва й споживання, нові технології та форми інвестицій, спричинює необхідність трансформації національних систем управління на локальному, регіональному, державному і глобальному рівнях, головним завданням яких є гармонізація відносин у системі «природа - суспільство». У зв'язку з цим набуває актуальності розвиток систем екологічного управління і досягнення ними такого рівня досконалості, який забезпечував би гармонійний розвиток виробничого та природоресурсного потенціалу, давав би змогу узгоджувати «цілі» господарювання людини з «цілями» саморегуляції природних екосистем і уникати деградації навколишнього природного середовища. Збалансування природокористування вимагає втілення в життя такого процесу, як екологізація виробництва, екологізація транспорту, екологічного комплексу.

Екологізація промисловості передбачає:

- розроблення методології визначення ступеня екологічного ризику для навколишнього природного середовища, обумовленого виробничою діяльністю екологічно небезпечних об'єктів;
- упровадження новітніх наукових досягнень, енергоефективних і ресурсозберігаючих технологій, маловідходних, безвідходних та екологічно безпечних технологічних процесів;
- удосконалення еколого-економічного механізму з метою стимулювання впровадження екологічно безпечних технологій та природоохоронних систем, широке застосування екологічного аудиту та сертифікації виробництва;
- налагодження ефективного екологічного контролю з метою управління техногенним навантаженням, раціональним використанням природних ресурсів і розміщенням продуктивних сил;
- упровадження екологічно ефективних методів організації виробництва, принципів корпоративної соціальної відповідальності, більш чистого виробництва з метою зменшення обсягів викидів і скидів, мінімізації утворення відходів та комплексного використання матеріально-сировинних ресурсів, у тому числі вторинних;
- удосконалення системи обліку відходів та статистичної звітності щодо утворення, накопичення та утилізації відходів;
- розвиток державної системи моніторингу навколишнього природного середовища.

Екологізація транспорту передбачає:

- розвиток екологічно безпечних видів транспорту;

- упровадження інноваційних проектів, спрямованих на зменшення рівня шумового забруднення;
- оптимізацію дорожнього руху на території великих міст, подальший розвиток громадського електротранспорту;
- підтримку використання автотранспортних засобів, що відповідають європейським стандартам;
- підвищення вимог до забезпечення екологічної безпеки та надійності трубопровідного транспорту;
- гармонізацію планів розвитку транспортної структури з вимогами, принципами та пріоритетами розвитку екомережі, невиснажливого використання, відтворення та збереження біо- та ландшафтного різноманіття;
- стимулювання використання альтернативних видів палива.

Отже, необхідний перегляд використання природних ресурсів як головного фактора існування суспільства. При раціональному використанні природних ресурсів стане можливим раціональне співіснування людини та природи, та стане можливим стале природокористування. Для цього необхідно зменшити використання поновлювальних ресурсів для того, щоб вони мали змогу і час самовідновлюватись та регенеруватися. Не поновлювальні ресурси необхідно намагатися замінювати фізично або функціонально еквівалентними поновлюваними ресурсами. А також слід дотримуватися головного правила: забруднення довкілля не повинно перевищувати засвоюваних здібностей навколишнього середовища ("абсорбційної здатності").

1. Галушкіна Т.П. Економіка природокористування. Навчальний посібник. – Харків: Бурун Книга, 2009 – 480с.
2. Наукові та технічні аспекти охорони навколишнього середовища, №5, 2006, с. 27 - 109. Використання ресурсів в Європейському співтоваристві: оцінка потоків матеріалів і відходів у Співтоваристві, включаючи імпорт та експорт з використанням інструменту аналізу потоку матеріалів.
3. Природокористування й охорона навколишнього середовища : навч.-метод. посібник / авт.-сост. Л. А. Бабичева ; Нижнетагил. технол. ін-т (фил.) УДТУ-УПІ. - Нижній Тагіл: НТІ (ф) УДТУ-УПІ, 2007. - 60 с.

УДК 332.3:631(477.87)

ЗАВДАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ АГРАРНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В ЗАКАРПАТСЬКОМУ РЕГІОНІ

**С.О. Малахова, к.е.н.,
Львівський національний аграрний університет**

В умовах ринкових відносин основною проблемою для суб'єктів господарювання є раціональне поєднання і використання ресурсів. Особливо це стосується ресурсів, розміри яких кількісно обмежені. Саме до них і належить земля, яка для окремих галузей виступає головним засобом виробництва. Просторова обмеженість землі та зміна землекористувачів у процесі проведення земельної реформи – дві основні передумови, які визначають необхідність детального вивчення землекористування в сучасних умовах.

Трансформаційні процеси, неврегульованість багатьох земельних і виробничих аспектів спричинили дисбаланс в розвитку окремих галузей аграрної економіки, безвідповідальне ставлення до природних ресурсів і довкілля, що в кінцевому рахунку погіршило стан природного середовища в

області. Незважаючи на зміни в системі земельних відносин, визначальним повинен бути пріоритет інтересів охорони природи та екологічної безпеки над економічними інтересами землекористувачів і землевласників.

За науково обґрунтованими рекомендаціями, до активного сільськогосподарського обороту слід залучати не більше третини території. Стільки ж має бути відведено для господарської діяльності, а одна третина повинна залишатися у природному стані. Таким чином можна забезпечити екологічну рівновагу в природі. У більшості економічно розвинутих країн з інтенсивним аграрним виробництвом цього принципу як правило, дотримуються. “Щоб зменшити розораність території України до науково ґрунтованого рівня, необхідно вивести з інтенсивного обробітку 5-12 млн. га ріллі. Це дасть можливість знизити рівень розораності території до 47-34%. Значну частину еродованих і деградованих земель доцільно перевести у природні кормові угіддя, що створить сприятливі умови для розвитку тваринництва”.

Особливо ця проблема характерна для більшості території Закарпатської області, особливо тієї її частини, що знаходиться в гірській та передгірській зонах Карпат. Передусім це пов'язано з гальмуванням розвитку тут сільського господарства. До основних причин цього слід зарахувати: старіння населення і брак молодих осіб, бажаючих працювати в сільському господарстві, низьку ефективність сільськогосподарського виробництва з огляду на родючість землі, малі розміри господарств, віддаленість від пунктів збуту та матеріального забезпечення, відсутність інфраструктурних об'єктів, низьку ефективність раніше здійснюваних тут організаційно-економічних перетворень у межах колгоспно-радгоспної системи сільськогосподарського виробництва (вузькоспеціалізовані господарства), вимирання значної частки гірських сіл через суттєву зовнішню міграцію, погіршення комунікаційного сполучення та недостатній розвиток виробничої і соціальної інфраструктур.

Ерозійній небезпеці підлягає більшість ґрунтів гірської та передгірської зон Закарпаття. Її причинами, на наш погляд, є: сільськогосподарське використання земель, відсутність відповідного рослинного покриву, геоморфологічні чинники, зокрема схил поверхні, зливові дощі в гірській місцевості.

Деградація ґрунту в Карпатах пов'язана також з різними формами механічного впливу на цей компонент природного середовища. Деформація поверхні землі спричинена використанням важкої сільськогосподарської, будівельної і лісової техніки. Гірські землі дуже швидко втрачають родючість, а їх мікробіологічна структура є нетривкою. У результаті активності людини і внаслідок природних явищ гірські ґрунти піддаються механічним перетворенням.

Гірські території потребують розробки програми екорозвитку. Вона повинна охоплювати швидкий розвиток охоронної діяльності і зниження попередніх найбільш вразливих форм людської діяльності. Такі програми екорозвитку (зрівноваження розвитку) на основі розроблених концепцій повинні з'явитись якнайшвидше, щоб ліквідувати наслідки попереднього антропогенного впливу.

Про рівень придатності окремих ділянок і територій для сільськогосподарського використання і її господарської цінності можна роботи висновки на основі врахування таких чинників: місце розташування території в просторовому аспекті, як і економічному, вертикальна і горизонтальна форма території, розмір і структура сільськогосподарських угідь, бонітування ґрунтів, частка окремих агропромислових груп в угіддях, водний баланс, агроклімат тощо.

Особливість рельєфу території та дрібномасивність земельних ділянок

потребує, з одного боку, дотримання вимог протиерозійної організації території, а з другого – збереження та збагачення розмаїття ландшафтів. Для цього необхідно: масив землеволодіння розміщувати смугами впоперек схилу, межі землеволодіння суміщати у разі можливості з існуючими валами-терасами і максимально зберігати наявні на їх території їх групи та чагарники, що виконують протиерозійні функції, передбачати створення польових доріг або залишати задерновані смуги шириною 3-4м для обслуговування землеволодіння, на берегах ярів залишати нерозорювані смуги травостою шириною 10, а у їх вершинах – шириною 10-15 м.

Проблемним питанням, переважно в гірських та частково передгірних районах, є землеволодіння лісовими масивами. Ці лісові масиви, площею до 5 га, очевидно, повинні бути розподілені пропорційно земельним паям, за умови їх раціонального використання.

Сталий розвиток використання земель повинен бути узгоджений на різних стадіях управління: державному, регіональному, зональному та місцевому – і включати розроблені стратегії, програми та механізми – організаційні, економічні, фінансові та правові механізми, забезпечені відповідними інструментами.

Основні напрями діяльності щодо вирішення проблем землекористування у найближчі роки повинні спрямовуватись на забезпечення посилення: раціонального використання земель за рахунок упорядкування їх структури за розмірами, категоріями, угіддями і власниками, екологічної стабілізації ландшафтів шляхом встановлення збалансованого співвідношення природних і антропогенно змінених земель, а також розвитку рекреаційного та санаторно-лікувального потенціалу, розширеного відтворення продуктивності і родючості сільськогосподарських угідь на основі впровадження ґрунтозахисного екологічного землеробства.

Вирішення проблем охорони земель сільськогосподарського призначення потребує термінового прийняття низки законів та підзаконних нормативно-правових актів, які б розвивали принципи, закладені в Конституції України і Земельному кодексі України, повно та системно врегулювали правовідносини, пов'язані з охороною земель, на основі врахування інтересів суб'єктів господарювання на землі з одночасним їх узгодженням із суспільними, національними інтересами.

У землекористуванні Закарпатської області як складовій всього збалансованого соціально-економічного розвитку області необхідно зробити ще достатньо багато. Завдання ці непрості через надзвичайно низький теперішній рівень розвитку продуктивних сил, низьку зайнятість населення, його високу трудову міграцію, недостатню екологічну свідомість тощо. Посильні з огляду на наявність кваліфікованих трудових ресурсів, багатих природних ресурсів, унікальних історико-культурних надбань, вигідного географічного розташування і зацікавленості населення різних національностей в інтеграційних процесах. Саме ці принципи повинні визначати стратегію співпраці світової спільноти у третьому тисячолітті. «Воно, на жаль, розпочалося низкою катастрофічних природних і техногенних лих, які, водночас, вкотре нагадують людству про необхідність раціонального природокористування, збереження біосфери як передумови його існування.

АНТРОПОГЕННИЙ ВПЛИВ НА СТАН ВОДОГОСПОДАРСЬКИХ РЕГІОНАЛЬНИХ СИСТЕМ УКРАЇНИ

І.Д. Мартинюк, асп.,
ДУ «Інституту економіки природокористування та сталого
розвитку НАН України»

Природне середовище — невід'ємна умова життя людини і суспільного виробництва, оскільки воно є необхідним середовищем існування людини і джерелом потрібних їй ресурсів.

Глибокі зміни природного середовища під впливом господарської діяльності порушують рівновагу, що склалася за тривалий період його природного розвитку. В багатьох регіонах земної кулі подібні зміни призвели до забруднення середовища, зникнення багатьох видів рослин і тварин тощо.

Людство протягом усієї своєї історії неодноразово вступало в протисторожство з силами природи, що спричиняло кризові ситуації. Найтипівішими в минулому були продовольчі кризи.

Протягом тривалої і складної історії розвитку людського суспільства в різних районах земної кулі кризові ситуації виникали ще не раз, але люди знаходили з них вихід, розробляючи нові способи виробництва, нові методи використання енергії, освоюючи нові види природних ресурсів.

Однак сучасна екологічна ситуація є досить унікальна, оскільки значно зросла інтенсивність і змінилась сама суть впливу людини на природне середовище.

Головний фундамент життя — ґрунти — всюди на Землі деградують, зменшуються за площею. Не менш драматична ситуація з водою. В засушливих зонах води не вистачає так само, як і хліба. Швидкими темпами винищуються ліси. Наприклад, тропічні ліси зменшуються щосекунди на площу футбольного майданчика. Знищення лісів призводить до ерозії ґрунтів, планетарних змін клімату, патологічних змін в рослинному і тваринному світі. В Європі під загрозою зникнення перебувають дві третини птахів, третина метеликів, більше половини рептилій та земноводних.

Глобальною є проблема відходів. У широкому розумінні відходи — це все те, що людина викидає на планету в результаті господарювання, одержання енергії та всієї життєдіяльності. Це — вихлопні гази автомобілів, нечистоти промисловості і сільського господарства, побуту, дим та гази з труб. Лише вуглекислого газу в атмосферу щоденно викидається 5 млрд. т. — по тоні на кожну людину.

До відходів слід віднести і нафтові плями, згубні для життя океанів. Відходами є й важкі метали та отруйні речовини, які насичують ґрунт, повітря, воду. Відходи — це і паливо атомних електростанцій, надійно захороняти які поки що не навчилися.

Особливе занепокоєння викликає проблема, для якої не існує кордонів — глобальні зміни клімату. Викиди в атмосферу різних газів створюють парниковий ефект, знищують навколо планети озоновий шар. Наслідком цього є всесвітнє потепління — середня глобальна температура в Північній півкулі за останні 100 років підвищилась на 0,5 °С.

Повна залежність людини від сил природи давно минула. Сучасна людина

не може протистояти лише тим силам природи, які мають стихійний, глобальний, катастрофічний характер — землетрусу, вибухам вулканів, повені, та й то деякими явищами вона починає оволодівати.

Сучасна людина все більше підкоряє собі сили природи, використовує їх.

Отже, з розвитком суспільного виробництва у взаємодії людини і природи все більше зростає вплив людини на природу, підкорення нею природи, використання її сил і ресурсів. Вплив людини має більшою мірою односторонній негативний для природи характер — людина забирає дари, мало що віддаючи. Звичайно, людина повинна не лише брати від природи, а й піклуватися про її охорону, не допускати її погіршення і, виснаження.

Процес відтворення в біосфері відбувається на основі наявності в ній рівноваги або з дуже незначними змінами, пов'язаними з зовнішніми для системи факторами, наприклад, поступовим стійким похолоданням (потеплінням).

Елементи системи взаємопов'язані і зумовлюють один одного. Одні живі істоти в системі поглинають інші — комахи харчуються рослинами, плазуни — комахами, хижаки — дрібними тваринами, органічні залишки йдуть на харч мікроорганізмам, споживаються грибами, хробаками, живлять коріння рослин. Чисельність кожної популяції залежить від умов її існування, від тієї кількості їжі, яка є в певній місцевості. Звідси — вимирання «зайвих» видів чи міграція, навіть масового характеру. Система саморегулюється наявністю, необхідних для її відтворення матеріалів і можливостями споживання відходів у середині системи, що забезпечує її рівновагу.

Застосування принципу взаємозв'язку і розвитку явищ об'єктивної дійсності в економіці означає, що економічні явища треба розглядати не ізольовано, у відриві від конкретно-історичних обставин, а всебічно — у взаємозв'язку і розвитку.

Отже, як бачимо, такі явища, як опустелювання, деградація ґрутів, деградація біосфери і зменшення її біорізноманіття, збільшення кількості кислотних дощів, розвиток парникового ефекту та поява озонових дір у атмосфері, тобто глобальні негативні кліматичні й біологічні зміни розвиваються під впливом неконтрольованої, неузгодженої з законами життя природи антропогенної діяльності. Чим активніша ця діяльність, тим сильніша зворотна реакція Природи, яка відплачує людям за їх бездумне втручання у віками налагоджений ритм і режим життя біосфери. Яскравим прикладом може бути стан водогосподарських регіональних систем України, де за комфорт існування люди розплачуються хворобами, стресами, неповноцінними дітьми, скороченням тривалості життя. Величезна кількість отруйних речовин вноситься поверхневими і ґрунтовими водами в ріки, звідки – в моря й океани. До них додаються забруднювачі, що переносяться вітрами.

Хижацький вилов риби у Світовому океані й внутрішніх морях протягом останніх 20 років призвів до катастрофічного зменшення рибних запасів в усьому світі, до повного зникнення деяких найбільш цінних видів риби.

Щороку землі України втрачають близько 24 млн. тонн гумусу. Підприємства Мінхімпрому й Міндобрив скидають у ріки й водойми України щорічно велику кількість агресивних речовин, що містять зокрема, фтор, фенол, формальдегід, пестициди.

Отже, біологічна система, або екосистема, має замкнутий характер, вона сама себе підтримує і тим самим забезпечує власну рівновагу за певних умов співвідношення з неживою природою та людиною.

Тому нині стратегічним напрямом природоохоронної діяльності повинно стати більш повне і комплексне використання природних ресурсів, розробка і запровадження у виробництво маловідходних і безвідходних технологічних процесів, які дають змогу помітно скоротити чи повністю виключити забруднення природного середовища і забезпечити глибшу переробку первинної сировини.

УДК 330.15:330.111.62

ЭКОНОМИКО-ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ ИЗМЕНЕНИЯ ФОРМ СОБСТВЕННОСТИ НА ПРИРОДНЫЕ РЕСУРСЫ

**А.И. Мартиенко, к.э.н., с.н.с.,
Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины**

Многообразие форм собственности на природные объекты является средством повышения эффективности их использования, охраны, восстановления и воспроизводства. Поэтому необходимо внедрение разнообразных форм собственности на природные объекты, в которых наряду с государственной, общенародной собственностью будут сосуществовать индивидуальная, частная, коллективная и смешанные формы. Выбор той или иной формы собственности на тот или иной природный объект должен базироваться на следующих основных принципах:

- минимизация ущерба от использования;
- максимизация получаемого дохода;
- оптимизации средств на охрану, восстановление и воспроизводство;
- максимизация внутренних и внешних эффектов природопользования – получение дохода на предприятии, производство экологически чистой продукции в экологически чистой окружающей природной среде, которая экономически доступна всем слоям общества, получение экономико-экологического эффекта в смежных отраслях использующие другие природные объекты в пределах данной территории, пополнение государственного и местного бюджетов за счет повышения эффективности природопользования.

Целесообразность изменения форм и прав собственности в природопользовании должна заключаться в создании условий для функционирования эффективного собственника в процессе использования, охраны, восстановления и воспроизводства природных объектов, ресурсов и потенциалов. Необходимо определить комплексную систему критериев эффективного собственника (эффективной формы собственности). Причем выделенные критерии должны действовать совместно и усиливать синергетический эффект, который даст эффективный собственник. Принятие решения о закреплении или переходе формы собственности на природные объекты, ресурсы и потенциалы должно определяться на основе определения ценности каждого критерия по бальной оценке с учетом их положительного или отрицательного синергетического действия.

Изменение форм и прав собственности на природные объекты, ресурсы и потенциалы должно быть глубоко и комплексно аргументировано с учетом его влияния на изменение экономических, экологических, экономико-экологических и социальных показателей на микро и макро уровнях национальной экономики.

Для решения необходимости изменения форм и прав собственности на природные ресурсы необходимо выделить экологические, экономические и организационные предпосылки трансформационных процессов собственности на природные объекты, ресурсы и потенциалы.

К основным объективным предпосылкам изменения форм и субъектов собственности на природные ресурсы необходимо отнести следующие:

1. Истощение, загрязнение, разрушение, тенденции к исчезновению природных объектов, находящихся в определенной форме собственности у определенного субъекта. Форма собственности сковывает, является тормозом в организации природопользования.

2. Невозможность со стороны собственника эффективно стимулировать, развивать, внедрять инновации, передовые технологии, производительное оборудование, используемые в процессе использования, охраны, восстановления и воспроизводства природных объектов, ресурсов и потенциалов.

3. Необходимость стабилизации финансовых поступлений в бюджетные и внебюджетные фонды за счет улучшения показателей работы субъектов предпринимательской деятельности (рост их прибыли, выручки от реализации и т.д.), в отраслях природопользования.

4. Стимулирование конкуренции за использование природных ресурсов на основе определенных форм собственности на них. Отсутствие или недостаточная конкуренция за использование природных объектов и ресурсов между отраслями народного хозяйства, субъектами предпринимательской деятельности, производственными и непроизводственными пользователями и собственниками на основе определенных форм собственности на них.

5. Возрастание негативной экологической, экономической, социальной мотивации на основе единства и противоречия в интересах:

- собственников природных объектов и ресурсов;
- собственников и пользователей;

- собственников, пользователей и распорядителей, т.е. структур, принимающих управленческие решения в распределении природных объектов и ресурсов, установлении параметров природопользования, финансировании мероприятий по охране, рациональному использованию, воспроизводству и восстановлению природных объектов, ресурсов и потенциалов.

6. Снижение предпринимательской экономической заинтересованности, инициативы в области рационального использования, охраны, восстановления и воспроизводства природных ресурсов в рамках определенной формы собственности на них.

7. Необходимость стимулирования работников на рациональное природопользование на основе смены форм собственности на природные и техногенные факторы производства и их участию в доходах предприятия.

8. Необходимость повышения эффективности использования государственных средств, направляемых в рациональное использование, охрану, восстановление и воспроизводство природных ресурсов за счет:

- предотвращения их распыления и концентрации на наиболее важных и приоритетных задачах природопользования общенародного значения за счет привлечения средств экономически обособленных субъектов на основе смены форм собственности на природные объекты и ресурсы;

- частичный перенос бремени ответственности собственника в лице государства, местных органов управления за состояние природных ресурсов на

других собственников по определенным формам и правам собственности.

- Наличие финансовых средств у экономически обособленных субъектов для освоения и использования природного ресурса на основе альтернативной формы собственности;

- Наличие опыта, знаний профессионализма у субъекта, который хочет приобрести природный объект в определенную форму собственности.

Современное экономическое развитие требует функционирования разнообразных, смешанных форм собственности на природные объекты. Многообразные формы собственности должны функционировать на основе их органического сочетания. В процессе управления функционированием различных форм собственности необходимо использовать дифференцированные механизмы их регулирования и взаимодействия.

Общепризнанная собственность на природные ресурсы является системообразующим экономическим отношением природопользования.

В основе формирования многообразных форм собственности на природные ресурсы должны лежать интересы общепризнанной собственности.

Развитие отношений собственности на природные ресурсы должно быть направлено на, стабилизацию социо-экономико-экологического развития общества.

УДК 338.22:316.422.42

МЕХАНИЗМЫ И ИНСТРУМЕНТЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

**Е.В. Мартякова д.э.н., проф.,
Институт экономики промышленности НАНУ**

Устойчивое развитие – это модель взаимодействия между людьми и природой и модель развития цивилизации на базе инноваций, при которой достигается удовлетворение жизненных потребностей нынешнего поколения вместе с сохранением окружающей среды, укреплением личного и общественного здоровья, и без лишения такой возможности будущих поколений. Другими словами экологическое, социальное и экономическое развитие должны быть сбалансированы между собой не только в настоящее время, но и с учетом будущих периодов развития. Из этого следует, что необходима модернизация общественных институтов с точки зрения устойчивого развития, которые необходимо осознать на всех уровнях мирового сообщества и применить практически. Модернизация не ограничивается экономической системой, но также включает регулирование и контроль в социальной сфере, в науке, культуре и образовании, в инновационной деятельности и развитии технологий, в области обеспечения обороны и безопасности и т. д.

Необходима разработка механизмов и инструментов формирования условий, обеспечивающих долгосрочное устойчивое развитие мировой экономики и государств в посткризисный период на основе консолидации государственной политики, достижений науки и инициатив частного и общественного секторов. Создание партнерств в целях устойчивого развития, являющихся добровольными многосторонними инициативами по обеспечению устойчивого развития, является таким механизмом. Партнерство означает

вовлечение представителей различных слоев общества, государственных и общественных организаций, ученых, а также деловых кругов в решение общенациональных задач экономической и социальной инфраструктуры.

Государственно-частное партнерство – один из значимых инструментов устойчивого развития территорий. В современном мире построение взаимовыгодного сотрудничества между властью, бизнесом и обществом для решения острых социально-экономических вопросов, поиска новых форм государственно-частного партнерства становится все более актуальным и необходимым.

Социальное партнерство представляет собой объединяющее начало для частного, некоммерческого и властного секторов общества. Работая сообща, организации определяют общие цели и задачи, достигают взаимопонимания, преодолевая взаимный антагонизм, и постепенно формируют отношения, основанные на доверии и сотрудничестве.

Государственно-частное партнерство – это правовой механизм согласования интересов и обеспечения равноправия государства и бизнеса в рамках реализации социально-экономических проектов, направленных на достижение целей государственного управления. Каждая из сторон партнерства вносит свой вклад в общий проект. Так, со стороны бизнеса таким вкладом являются: финансовые ресурсы; профессиональный опыт; эффективное управление; гибкость и оперативность в принятии решений; способность к новаторству. На стороне государства в проектах ГЧП: правомочия собственника; возможность налоговых и иных льгот, гарантий, а также получение некоторых объемов финансовых ресурсов. В ГЧП государство получает более благоприятную возможность заняться исполнением своих основных функций – контролем, регулированием, соблюдением общественных интересов. Неизбежные предпринимательские риски перераспределяются в сторону бизнеса. Общественная же значимость ГЧП заключается в том, что в конечном итоге выигрывает общество как глобальный потребитель более качественных услуг. В Украине был принят и подписан Президентом Украины Закон «О государственно-частном партнерстве» от 01.07.2010 № 2404-VI, который законодательно регламентирует и делает возможным решение широкого круга проблем экономической и социальной инфраструктуры на основании объединения усилий и ресурсов государства и бизнеса, решение которых усилиями одного партнера невозможно.

Нерешенность целого ряда методологических вопросов перехода к партнерским отношениям, отсутствие надлежащего опыта такого партнерства, неразвитость законодательной и нормативной базы на всех уровнях, бюрократические преграды и эволюционные схемы взаимодействия в настоящее время сдерживают внедрение партнерства как инновационной формы модели сотрудничества. Об этом свидетельствует и зарубежный опыт (Великобритании, Польши) по структурным реформам старопромышленных регионов. Исследования «Римского клуба» свидетельствуют также о том, что только модели глобального партнерства являются профилактикой и адаптацией к изменяющимся условиям среды.

В моделях партнерства государство всегда несет ответственность за выполнение своих социально ответственных функций, связанных с общенациональными интересами, бизнес является источником инновационности, активности и обеспечения социально-экономического развития; некоммерческие организации диагностируют социальную среду, предоставляют социальные услуги и обеспечивают социальный контроль реализации партнерских проектов.

Основными экономическими моделями взаимодействия власти, бизнеса и общества могут быть – социальное партнерство, корпоративная социальная

ответственность, благотворительность, социальное предпринимательство, лоббизм, социальные сети. При этом типами экономических моделей взаимодействия институтов государства, бизнеса и общества должны быть: *типы социального партнерства* – государственно- частное партнерство, локально-территориальное партнерство, общественно- государственное партнерство; *типы благотворительности* – традиционная, системная, эндаумент; *типы корпоративной социальной ответственности* – базовая, внутренняя, внешняя; *типы социального предпринимательства* – виды деятельности внутри основной сферы деятельности, специализированные предприятия при общественных организациях, малые инновационные узкоспециализированные предприятия; *типы лоббизма* – законодательный, исполнительный, судебный; *типы социальных сетей* – профессиональные, оущеформатные, по интересам.

Результат взаимодействия и экономической модели стратегического партнерства государства, бизнеса и общества при решении проблем и реализации значимых проектов (в том числе и старопромышленных регионов) – это кумулятивный эффект от объединения усилий и ресурсов, распределения рисков при балансе интересов социальных партнеров, а также гармонизации экономической и социальной политики. При этом под стратегическим партнерством понимается взаимодействие между несколькими сторонами для достижения долгосрочных (стратегических) интересов, построенного на объединении ресурсов, распределении рисков.

Технология стратегического партнерства состоит из: выявления стратегических (долгосрочных) целей в соответствии с общенациональными приоритетами – определение результатов совместной деятельности, которые ведут к реализации значимых проектов; согласования стратегических целей партнеров и средств их реализации и их гармонизация; определения необходимых ресурсов для достижения целей партнерства и согласования их объединения; построения прогноза синтеза ресурсов, имеющихся в распоряжении каждого партнера, для достижения поставленных целей и с учетом тенденций их изменения; согласования прав и обязанностей партнеров на основе критерия их равенства.

В Украине в настоящее время нет стратегии действий по развитию партнерства, а взаимодействие формируется спонтанно, отсутствует мониторинг взаимодействий со свойственным ему позитивным и негативным опытом, поэтому настоятельной необходимостью является разработка и внедрение механизма регулирования взаимодействия государства, бизнеса и общества для решения проблем устойчивого развития.

УДК 330:504.06

ПРОБЛЕМИ ВРАХУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ АСПЕКТІВ ПРИ ПРИЙНЯТТІ ГОСПОДАРСЬКИЙ РІШЕНЬ

**К.С. Марченко, асп.,
Житомирський державний технологічний університет**

Відомо, що однією з найгостріших проблем сьогодення є збереження якості навколишнього природного середовища від постійно зростаючого техногенного та антропогенного впливу господарюючих систем [1;2]. Тому саме зараз особливого значення набуває вивчення питань щодо прийняття якісних та ефективних господарських рішень для підприємств, які стали на шлях екологізації або ж прагнуть до цього.

Питання щодо прийняття господарських рішень досліджені у працях багатьох вітчизняних вчених серед яких В.В. Вітлінський, С.М. Клименко, Н.І. Машина, Н.В. Чорноморченко та ін.

На сьогодні промислові підприємства є такими господарюючими суб'єктами, що активують розвиток економіки. Проте, водночас, вони являються джерелом забруднення довкілля. Тому у межах вдосконалення діяльності підприємств необхідно звернути увагу на екологізацію виробничих процесів та при прийнятті будь-якого господарського рішення необхідно враховувати екологічні аспекти та наслідки.

Господарське рішення на даному етапі економічного розвитку є реакцією на зовнішні та внутрішні чинники, яка має вектор на попередження або розв'язання існуючих проблем, дозволяє досягти поставленої мети. В сучасних умовах господарювання на підприємствах постійно приходиться корегувати вже затверджені плани, щоб забезпечити функціонування підприємства. А рішення, що прийняті із запізненням, або ж необґрунтовані в повній мірі, можуть призвести до банкрутства.

Тому кожне рішення, прийняте суб'єктом господарювання, має бути ефективним, оптимальним і результативним та відповідати наступним вимогам: відповідність чинному законодавству; своєчасність; цільова спрямованість; організаційна виконуваність; несуперечливий характер; врахування ймовірних негативних наслідків та ризиків; наявність повноважень у керівників на прийняття чи реалізацію економічного рішення; обґрунтування позитивних результатів [3;4].

Зазначимо, що під ефективністю господарських рішень розуміють ступінь досягнення результату на одиницю витрат за рахунок реалізації рішення [4, ст. 210]. Розрізняють наступні види ефективності господарських рішень: економічна, організаційна, соціальна, політична, етикопсихологічна, правова та екологічна. В свою чергу, під екологічною ефективністю прийнято розглядати фактичне досягнення поставлених господарюючою системою екологічних цілей, що дають змогу реалізації потреб суспільства щодо безпеки та здоров'я, у найкоротший час та при понесенні найменших витрат (фінансові, трудові та інші ресурси).

Орієнтуючись на сучасну економічну ситуацію ряд підприємств прагне сформувати таку управлінську структуру, яка здатна ефективно вирішувати організаційні, фінансові і економічні питання без негативних наслідків для довкілля. При цьому особливої актуальності набуває здатність формулювати екологічні цілі та аналізувати інформацію про навколишнє природне середовище. Рівень врахування екологічного питання при веденні господарської діяльності залежить від системи цінностей керівника та міри важливості для нього даних проблеми.

Керівник має пам'ятати, що дієвий механізм вирішення економіко-екологічних проблем дає змогу підприємству правильно визначати цілі управління природокористуванням на підприємстві в умовах сталого розвитку, усвідомлення відповідальності перед суспільством щодо нанесення шкоди навколишньому природному середовищу.

Серед суб'єктів господарювання важливого значення набуває також проблема розробки й впровадження нових підходів до ефективного використання природних ресурсів та ресурсозбереження. Проте саме зараз гостро постає необхідність формування економічного механізму стимулювання екологізації підприємництва. Така система дозволить зменшити негативний

вплив виробництва на навколишнє природне середовище. Саме тому при прийнятті господарських рішень потребують уважного вивчення саме екологічні аспекти існуючих проблем.

Як вже зазначалось, в сучасних умовах господарювання, окрім економічної, варто відзначити й екологічну ефективність прийнятого господарського рішення. Сутність екологічної ефективності полягає у наступному:

по-перше, зміна стану довкілля призводить до появи економічних витрат, які пов'язані з забрудненням навколишнього природного середовища;

по-друге, відбуваються певні соціальні зміни (наприклад, зростання плинності кадрів через ріст випадків профзахворювань; погіршення загального стану здоров'я населення того чи іншого регіону).

Зауважимо, що екологічна ефективність господарського рішення характеризує в значній мірі саме екологічність технологій, що використовуються у виробничому процесі.

Отже, при прийнятті ефективних господарських рішень зростає необхідність врахування екологічних проблем, що мають місце як на даний момент, так і в перспективі. А саме, ми пропонуємо здійснювати постійний аналіз інформації щодо ситуації у довкіллі регіону, де провадить свою діяльність господарююча система. При цьому варто врахувати всі існуючі розробки і рекомендації органів влади та науково-дослідних установ. Доцільним було б осіб, які задіяні в процесі прийняття господарських рішень, забезпечувати моніторинговими даними щодо стану довкілля.

Підсумовуючи, можна зазначити, що кожен процес прийняття господарських рішень є окремим соціально-психологічним явищем, що відтворює механізми регуляції поведінки особи в суспільних процесах. Відповідно до цього прийняття господарського рішення є своєрідною готовністю людини добровільно діяти або ж спонукати до певних дій інших осіб, покладаючи на себе відповідальність за можливі наслідки (в нашому випадку – екологічні).

Розвиток суспільства, шляхом провадження активної господарської діяльності, справляє значний негативний вплив на стан навколишнього природного середовища. Зростання обсягів використання природних ресурсів підвищує ризик виникнення техногенних катастроф. А нестабільність економічної ситуації в країні не дозволяє фінансувати у необхідних обсягах заходи, що знижуватимуть негативний вплив на довкілля [1;2]. Тому для забезпечення раціонального використання ресурсів й відтворення навколишнього природного середовища необхідною умовою є наявність значних фінансових інвестицій. Це пов'язано із специфікою деяких виробничих процесів (особливостями залучення до процесу господарювання конкретного природного ресурсу) і можливими наслідками такого залучення. Тому процес прийняття господарського рішення варто розглядати не тільки з точки зору отримання певної сукупності вигід суб'єктом господарювання, а й з орієнтацією на соціальне та природне середовище, в якому він здійснює свою діяльність.

1. Данилишин Б.М. *Економіка природокористування* / Б.М. Данилишин, М.А. Хвесик, В.А. Голян. – К.: Кондор, 2010. – 465 с.

2. Кислый В.Н. *Екологізація управління підприємством: Монографія* / В.Н. Кислый, Е.В. Лапин, Н.А. Трофименко. – Сумы: Университетская книга, 2002. – 232 с.

3. Клименко С.М., Дуброва О.С. *Обґрунтування господарських рішень та оцінка ризиків: Навч. пос.* / С.М. Клименко, О.С. Дуброва. – К.: КНЕУ, 2005. – 252 с.

4. *Обґрунтування господарських рішень і оцінювання ризиків: Навч.-метод. пос.* / Н.В. Чорноморченко, І.С. Іванова, Н.С. Приймак. – Львів: Магнолія-2006, 2010. – 260 с.

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПРИРОДОГОСПОДАРЮВАННЯМ

Є.В. Мішенін, д.е.н., проф., І.Є. Ярова,
Сумський національний аграрний університет
Н.В. Мішеніна, к.е.н., доц.,
Сумський державний університет,

Проблема вдосконалення управління природогосподарюванням на еколого-економічних засадах сьогодні обумовлена зміною ідеології використання ресурсного та соціально-екологічного потенціалу природних ресурсів, а також поступовим переходом до сучасної концепції інтегрованого менеджменту. Розвиток системи екологічного управління та менеджменту в природогосподарюванні логічно потребує проведення управлінського еколого-економічного аналізу. Це необхідно для оцінки ефективності управління сталим розвитком природогосподарювання та впровадження системи екологічного менеджменту.

Таким чином, управлінський аналіз повинен стати важливою складовою аналізу ефективності функціонування еколого-економічних механізмів природогосподарювання й охоплювати відповідні управлінські проблеми сталого екологічно збалансованого природокористування. Основна *мета управлінського еколого-економічного аналізу* – оцінка ефективності та результативності екосистемного управління природними ресурсами.

Управлінський аналіз повинен сприяти виявленню та гармонізації еколого-економічних зв'язків між окремими сферами та об'єктами управління природогосподарюванням, обґрунтуванню цілей та відбору ефективного управлінського рішення щодо сталого природокористування. У процесі прийняття природогосподарських рішень управлінський аналіз зменшує невизначеність вихідної еколого-економічної ситуації та відповідні ризики, що пов'язані з вибором правильного рішення у сфері сталого природогосподарювання.

Отже, управлінський еколого-економічний аналіз нами визначається як засіб обґрунтування та оцінки управлінських еколого-економічних рішень, які визначаються потребами та інтересами екологічно орієнтованого управління природогосподарюванням. Метою управлінського еколого-економічного аналізу є також підготовка аналітичної екологічної та еколого-економічної інформації, яка необхідна й достатня для прийняття управлінського рішення щодо сталого та багатоцільового використання і відтворення природних ресурсів.

Основні *функції* управлінського еколого-економічного аналізу з урахуванням існуючих положень, нами визначаються таким чином:

1.Оціночна. Визначаються ефективність та результативність екологічно орієнтованого управління. У процесі оціночного управлінського еколого-економічного аналізу встановлюється відмінність досягнутого еколого-економічного рівня природогосподарювання від запрограмованих шляхом порівняння відповідних показників (параметрів) до встановлених критеріїв та індикаторів.

2.Діагностична. Діагностичний управлінський еколого-економічний аналіз включає деталізоване виявлення ознак невідповідності об'єктів

природогосподарювання до встановлених критеріїв та індикаторних показників, а також причини невідповідності.

3.Регулюючо-цільова. Ця функція передбачає обґрунтування рекомендацій для досягнення програмованого еколого-економічного рівня природогосподарювання.

Основні *принципи* управлінського еколого-економічного аналізу мають охоплювати: комплексність та системність, адаптивність, ранню діагностику, оперативність та своєчасність, безперервність та наступність, циклічність і верифікацію, пріоритетність аналізу вузьких еколого-економічних місць та ведучих елементів ефективного природогосподарювання на засадах сталого розвитку.

Необхідно констатувати, що в широкому розумінні об'єктами управлінського еколого-економічного аналізу природогосподарювання є відтворювальні процеси, які пов'язані з раціональним використанням та відтворенням природних ресурсів залежно від поставлених цілей та завдань, а також сама система сталого та екосистемного управління природокористуванням на різних ієрархічних рівнях господарювання.

Об'єктами управлінського аналізу в системі організаційно-економічного механізму екологічно орієнтованого управління природогосподарюванням можуть бути:

1. Управлінські екологічні, еколого-економічні та соціально-екологічні проблеми, пов'язані з екологізацією виробництва та з реалізацією сталого екологічно збалансованого природокористування. До них, зокрема, належать організаційно-управлінські питання щодо екологізації організації відтворювальних природогосподарських процесів, розвитку екологічно спрямованого підприємництва і т.п.

2. Управлінські еколого-економічні та соціальні рішення. При цьому аналізуються ефективність і результативність їх реалізації, а також прогнозовані екодеструктивні наслідки з відповідною економічною оцінкою.

3. Система організації структури управління виробництвом на еколого-економічних засадах та її окремі елементи: екологічний менеджмент, інструменти еколого-економічного управління тощо.

Необхідно підкреслити, що удосконалення системи управління в напрямку його екологізації потребує спеціальних досліджень. При цьому розробляються не лише методи збору та обробки інформації для підготовки управлінських рішень екологічного спрямування в межах, наприклад, здійснення екологічного аудиту. Важливого значення набуває *діагностика екологічно орієнтованого управління* природогосподарюванням, яка нами розглядається як дослідницька діяльність, спрямована на встановлення, аналіз та оцінку проблем підвищення ефективності формування й розвитку системи екологічного управління та екологічного менеджменту з метою раціоналізації використання та відтворення природних ресурсів. Управлінська еколого-економічна діагностика має декілька напрямів: еколого-економічна оцінка цілеспрямованості та місії природогосподарської діяльності; аналіз рівня інформаційно-аналітичного та організаційно-технічного забезпечення управлінської праці. Діагностику екологічно спрямованої управлінської діяльності в перспективі також можна розглядати як невід'ємну складову управлінського консультування.

Існує також проблема віднесення еколого-економічного результату управління на рахунок певного суб'єкта (підрозділу) або виду управління (екологічного, виробничого, адміністративного й т.п.). В управлінні бере участь

безліч підрозділів і керівників, приймається велика кількість управлінських рішень у вигляді наказів, програм, планів, проектів, нормативів і ряду інших управлінських впливів. Потрібно наголосити, що практично неможливо розділити ефект за окремими суб'єктами (підрозділами) управління й управлінським впливом. Також доцільно вважати досягнутий еколого-економічний ефект загальним результатом і відповідно підсумувати всі витрати на екологічне управління та менеджмент. При цьому витрати на екологічне управління правомірно вважати частиною трансакційних витрат, не пов'язаних безпосереднім чином з екологізацією виробництва та зниженням рівня забруднення, а обумовлених цими процесами. З іншого боку, важливо відзначити, що неправомірно вважати результати управління еколого-економічними процесами підсумком лише управлінської діяльності. Адже ці результати отримані завдяки економічній, виробничій діяльності, а не тільки управлінню.

У роботі сформована нами загальна система ефектів від впровадження та функціонування механізмів еколого-економічного управління лісогосподарюванням, зокрема: виробничих та організаційно-економічних: збільшення обсягів екологічно збалансованого лісопромислового виробництва, зменшення обсягів самовільних рубок; збільшення обсягів надання лісогосподарських послуг, виробництва лісогосподарської продукції, яка має екосистемний характер; збільшення обсягів продукції, яка формується внаслідок впливу лісових насаджень на підвищення ефективності землеробства, очищення водних джерел від забруднення; запобігання економічному збитку внаслідок екологізації лісогосподарського та лісопромислового виробництва тощо.

УДК 502.33:630.0810

ЗАСТОСУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У ВИРІШЕННІ ПРОБЛЕМ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЛІСОРЕСУРСНОЇ СФЕРИ

**Г.А. Мішеніна, асп.,
Сумський державний університет**

Лісоресурсний комплекс України відіграє важливу роль у системі формування сталого соціально-економічного розвитку, що пов'язано з багатоцільовим та міжгалузевим значенням економічних, екологічних та соціальних функцій лісів. Наразі існує ціла низка еколого-економічних та соціальних проблем розвитку лісоресурсного комплексу, які в повній мірі не можуть бути вирішені державною системою лісогосподарювання, що актуалізує пошук альтернативних механізмів сталого ведення лісового господарства. Це насамперед стосується забезпечення оптимальної лісистості території, ефективного використання та збільшення ресурсного та екологічного потенціалу лісів на міжгалузевій основі, розвитку агролісомеліорації, збереження біорізноманіття та ін.

Дефіцит бюджету розвитку лісового господарства не дозволяє забезпечити належну фінансову основу сталого лісокористування та екосистемного управління лісовими ресурсами. Це актуалізує необхідність удосконалення господарського механізму функціонування лісоресурсної сфери, зорієнтованого на залучення додаткових джерел фінансування, що відповідають ринковим умовам лісогосподарювання. Процеси формування нових організаційно-економічних методів управління лісогосподарюванням повинні передбачати і застосування механізму державно-приватного партнерства.

Досвід багатьох розвинених країн світу з різними соціально-економічними та політичними системами, а також рівнем розвитку ринкових відносин у різних

сферах господарювання свідчить про те, що одним з найбільш ефективних шляхів забезпечення дотримання якісних та кількісних характеристик об'єктів державної власності (інфраструктурні об'єкти соціально-екологічного спрямування, природні ресурси суспільного значення тощо) є залучення до фінансування та управління цими об'єктами приватного сектору, підприємницьких структур.

Зазначимо, що загальним аспектом для сфери природогосподарювання та об'єктів соціально-екологічного спрямування є те, що інфраструктурні об'єкти та природні ресурси перебувають виключно в державній власності або істотно обмежені в обороті, виходячи з цільового призначення. Необхідно також констатувати, що саме держава, як правило, не здатна організувати прибутковий бізнес у цих секторах економіки, і при цьому вона обмежена в фінансово-виробничих ресурсах. Тож виникнення та розвиток ДПП у сфері лісових відносин є результатом пошуку нових форм та методів державного управління та регулювання, що обумовлені значними структурними зсувами в напрямку лібералізації лісогосподарювання, децентралізації лісоуправління, та являє альтернативу приватизації лісів.

Державно-приватне партнерство у лісоресурсній сфері це - система організаційно-економічних та правових форм, методів та інструментів щодо узгодження еколого-економічних та соціальних інтересів суспільства, територіальних громад, державних структур (органів влади та управління) та суб'єктів підприємництва щодо забезпечення сталого та екосистемного розвитку лісового господарства шляхом збалансованого розподілу сфер управління, контролю, ризиків та результатів між партнерами лісогосподарювання на довгостроковій та стратегічній основі.

Зокрема, основними передумовами виникнення механізму партнерства державного та приватного секторів є: багатоманітність форм власності на ліси та лісогосподарювання; визначення лісів як суспільного та екологічного блага в системі суспільно-господарських відносин; дефіцит бюджетного фінансування розвитку лісового господарства; необхідність створення нових лісів, захисних лісових насаджень; наявність реальних проектів залісення еродованих та малопродуктивних земель, а також створення кліматозахисних насаджень, та ін.

Стратегічний розвиток лісоресурсної сфери повинен передбачати використання різноманітних форм державно-приватного партнерства, серед яких, наприклад, можуть бути:

1. Оренда з переходом права власності: приватний партнер орендує певну лісову ділянку на основі договору оренди, по закінченню якого, визначена частина або вся ділянка можуть поступово перейти на обговорених умовах в приватну власність.

2. Безстрокова оренда: лісоземельні угіддя можуть передаватися в оренду приватному сектору з умовою, наприклад, здійснення інтегрованого багатоцільового лісокористування та створення певної кількості робочих місць у сільській місцевості, забезпечення певного обсягу інвестицій у соціальну сферу лісогосподарювання. Це може бути також підряд з приводу виконання лісогосподарських робіт, постачання екосистемних послуг, довірче управління державними лісами, угод про розділ лісової продукції і ряд інших організаційно-правових форм.

3. Лізинг: можливість доступу підприємства до сучасного обладнання та інноваційних технологій через лізингові контракти, що укладаються з державними структурами (організаціями, органами управління).

4. Депозитарно-компенсаційна система лісокористування та лісовідновлення: формування системи відтворення лісів орендаторами лісоексплуатаційного фонду. Кошти на відтворення лісів переказуються орендарем (приватним

лісокористувачем) на спеціальний депозитний банківський рахунок, що враховується відповідним зниженням плати за використання лісів. Коли виконані лісогосподарські роботи приймаються лісництвом, кошти з депозитного рахунка повертаються орендареві.

5. Створення інтегрованих підприємницьких структур: створюються організаційні, економічні та фінансові умови розвитку підприємницького лісогосподарювання екологічного спрямування, з відповідним інституціонально-регулюючим забезпеченням, зокрема, щодо заліснення територій агролісових ландшафтів, створення «вуглецевих лісів».

6. Концесія: приватний оператор отримує за визначену в договорі плату права на заготівлю або господарське управління певними ресурсами в межах визначеної ділянки лісу на основі концесійного договору, який має довготерміновий строк дії. Така форма ДПП передбачає необхідність залучення приватних інвестицій у лісоресурсний комплекс та екологічну інфраструктуру. Термін дії 20-50 років, кінцева власність – державна.

7. «Створення-володіння-управління-передача»: приватний оператор згідно з договором (контрактом) здійснює інвестиції в лісорозведення на визначеній ділянці, після чого володіє та управляє нею в рамках визначеного договором терміну, після закінчення якого вона передається державі. Термін дії контракту – 20-30 років.

8. Відділення активів: при можливості акціонування лісів, ця форма ДПП передбачає, що власність на ліси (повністю чи частково), як і зобов'язання щодо здійснення інвестицій та екосистемного управління лісами може передаватися приватному сектору шляхом або приватизації лісоземельних угідь, або відкритої емісії акцій.

9. Контракт на управління : є найбільш простою формою ДПП в лісоресурсній сфері, що не передбачає інвестиційних зобов'язань. Власність та інвестиційні рішення залишаються у веденні державного органу. Приватна організація відповідає тільки за дотримання користувачами принципів сталого лісокористування та реалізації екосистемного управління лісами і несе лише операційні ризики. Термін дії – недовготривалий.

Слід зазначити, що розв'язання еколого-економічних проблем розвитку лісоресурсної сфери на основі побудови моделей державно-приватного партнерства можливо лише на основі єдиного державного підходу, який має бути покладений в основу розроблення та затвердження Концепції розвитку державно-приватного партнерства в лісоресурсній сфері України. Концепція повинна формувати стратегію партнерських відносин держави і підприємницьких структур у сфері лісогосподарювання.

УДК 330.15

КАТЕГОРІЇ "СТРАТЕГІЧНОСТІ" І "ДЕФІЦИТНОСТІ" ЯК БЕЗПЕКОВИЙ ФАКТОР

**В. С. Міщенко, д.е.н., проф.,
ДУ "Інститут економіки природокористування та сталого
розвитку НАН України"**

За ознакою стратегічності зазвичай стоїть визнання особливої важливості (вагомості) для економіки і безпеки держави в довгостроковому вимірі. Стосовно ж корисних копалин та їх родовищ **стратегічна важливість** за наявною в Україні трактовкою виходить за зазначені рамки і **переростає у самоцінну**

категорію з позаекономічним змістом. Постає питання – який регульовальний конструктив несе введення категорії стратегічності щодо корисних копалин та яку роль вона виконує чи мала б виконувати у формуванні мінерально-сировинної бази.

В часи існування СРСР стратегічною була сировина, що мала воєнне значення, і таке формулювання зафіксовано в словниках. При цьому логіка закритої економіки диктувала відповідні закони, а саме – вимоги досягнення самозабезпеченості такими видами сировини, і досягнення понад усе – тобто поза економічними чинниками. В умовах ринкової економіки і входження у світовий ринок відповідні підходи втратили сенс.

Поняття "стратегічної важливості" набуло в Україні нормативного характеру у 1997 році, коли постановою Кабінету Міністрів № 742 було затверджено Перелік корисних копалин та їх мінімальні запаси або перспективні ресурси, що вважаються стратегічно важливими для економіки.

Критерії формування переліку виявилися досить суперечливими. Однак весь його сенс і зміст відповідної постанови Кабінету Міністрів зводяться до **введення додаткового контролю і необхідності розгляду питань видачі дозволів на засіданні Уряду.** Це, загалом, слід вважати достатньо виправданим кроком.

Однак стратегічність за наведеним переліком вбачається у самому факті належності ресурсного об'єкта до групи рідкісних, кольорових металів тощо. **Таке сприйняття йде від часів "холодної війни", коли стратегічність ототожнювалась виключно з воєнним значенням ресурсу.** На практиці ж "стратегічність", за спостереженнями автора, стала засторогою, що загальмувала виставлення на аукціонний продаж дозволів на низку родовищ і перспективних площ, які могли б становити першочерговий інтерес для інвестора. Такі об'єкти почали виставлятися на продаж з більш ніж десятирічним зволіканням – практично з 2008–2010 років.

В цьому контексті слід наголосити, що **стратегічні інтереси держави полягають не у формуванні переліку стратегічно важливих видів корисних копалин та їх родовищ, а у створенні активу для інвестицій.** Саме в цьому квінтесенція питання і головний критерій доцільності введення тих чи інших нормативно-правових регламентів.

Наприклад для України нема більш стратегічної сировини, ніж нафта. І при цьому ось уже більше 10 років її видобуток, як і видобуток природного газу, практично не зростає, а великий дефіцит (за обсягами споживання) продовжує компенсуватися імпортом

Загалом додатковий контроль за передачею в освоєння відносно великих родовищ корисних копалин, зокрема і урядовий рівень такого контролю, є нормальною практикою для держави. Але цим захист національних інтересів має і обмежуватись. Бюрократизація цього процесу через введення штучних регламентів, складання переліків родовищ (за довільності їх критеріїв та ризиками їх змін), оперування перспективними ресурсами при визначенні стратегічної важливості конструктиву не додає.

Теза стратегічної важливості та набуття нею позаекономічної трактовки несе прямий ризик деформації державної політики надрокористування. Суть питання в тому, що посилення на стратегічність виступає певною індульгенцією від необхідності повноцінного застосування економічних критеріїв як при оцінці ресурсних об'єктів, так і при плануванні геологорозвідувальних робіт та розробці програм розвитку

мінерально-сировинної бази.

В цьому відношенні **категорія "стратегічності" перегукується з категорією "гостродефіцитних корисних копалин"**, якою також оперує Державна служба геології та надр України.

На практиці "ліквідація дефіцитності" переростає, на жаль, в самоціль і набуває все того ж **позаекономічного звучання, що й категорія стратегічності**. Гостродефіцитність стає прикриттям для постановки геологорозвідувальних робіт на сумнівних за перспективами швидкого освоєння ресурсних об'єктах. Як підсумок значна їх кількість (за вмістом корисних компонентів, збагачуваністю тощо) поступається тим геолого-промисловим типам сировини, що домінують у світовій практиці (тантал, ніобій, рідкісноземельні метали, цирконій, літій та ін.).

В цьому сенсі "дефіцитність" постає фактором, який підштовхує до продовження розвідувальних робіт і провокує певні спекуляції на цьому ґрунті. Адже геологам економічно вигідно продовжувати уже налагоджені гірничі, бурові роботи і т. ін.

Позаекономічне оперування категоріями стратегічності, дефіцитності, комплексності родовищ (за окремими винятками) при оцінці національної мінерально-сировинної бази слід, на наш погляд, кваліфікувати як прояв політико-адміністративного регулювання.

Альтернативою йому мають стати такі поняття, як "стратегічно важливе завдання" та "стратегічний резерв родовищ корисних копалин". Останній має формуватися з урахуванням ситуації на світовому ринку мінеральної сировини, виходячи із відслідковування тенденцій щодо виснаження запасів тих чи інших корисних копалин, очікуваного погіршення кон'юнктури (зростання цін), загалом – проявів ресурсної обмеженості, монополізації ринку, регулювання видобутку тощо.

Автору можна заперечити, пославшись на те, що згідно з законодавством в Україні існує державний фонд надр. Однак останній включає всі родовища корисних копалин, які на даний час не передано в експлуатацію. Тобто він є загальним резервом, свого роду "копилкою". На відміну від нього **стратегічний резерв родовищ має формуватися цілеспрямовано**, а відповідні завдання мають передбачатися державною програмою розвитку мінерально-сировинної бази України.

Ми тут не торкаємося критеріїв формування стратегічного резерву родовищ, оскільки це питання вимагає окремого розгляду. Зазначимо лише, що мова йде не про родовища, підготовлені для промислового освоєння. **Стратегічний резерв – це, на наш погляд, запаси категорій С₁ та С₂ для твердих корисних копалин чи, за ступенем геолого-економічного вивчення, GEO-3, що достатньо для прийняття інвестиційних рішень.**

Сама постановка питання про стратегічний резерв родовищ знаходиться в контексті трансформаційних процесів у світовій і вітчизняній економіці, які проявилися під впливом фінансово-економічної кризи 2008-2010 років, і, зокрема, підвищення ваги природно-ресурсної складової.

За умов, що склалися, **домінантою розвитку національних економік стає курс на посилення самодостатності щодо природно-ресурсного забезпечення, більш жорсткий контроль за видобутком і експортом сировини**. Регульоване використання природних і передусім мінеральних ресурсів стає змістом відповідної як національної, так і міжнародної політики і диктує нові підходи до планування розвитку мінерально-сировинної бази. Перед необхідністю перегляду традиційної моделі стоїть і Україна.

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Д. А. Міщенко, к.е.н.,
Класичний приватний університет

Стратегічною метою розвитку аграрного сектора повинно бути досягнення сталого та високоефективного аграрного виробництва для задоволення потреб внутрішнього та зовнішнього ринків у продукції сільського господарства. Ця мета досягається, значною мірою, завдяки протекціонізму держави стосовно власного аграрного сектора економіки.

Аграрний протекціонізм є одним із важливіших принципів державного регулювання у цивілізованих країнах. В основі аграрного протекціонізму лежать кілька принципів: збереження продовольчої безпеки країни; підтримка зовнішнього торгівельного балансу з обмеженням імпорту та субсидіюванням експорту; збереження та розвиток вітчизняного сільського господарства як однієї з важливіших галузей економіки в цілому [2]. Державна підтримка сільськогосподарських виробників в різних країнах має велику історію і спочатку, вводилась саме в кризово-депресивні періоди аграрного розвитку. Тому є всі підстави вважати, що сільське господарство розвинених зарубіжних країн досягло високих показників ефективності завдяки тривалій фінансовій підтримці держави.

Державне регулювання аграрного сектора економіки є свідомим процесом, який спираючись на попередньо обґрунтовані рішення з усвідомленням їх наслідків передбачає, що держава шляхом застосування правових, адміністративних та економічних важелів регулює поведінку сільськогосподарського товаровиробника, визначає перспективи розвитку аграрного сектора економіки, виконує спрямовуючу роль щодо реалізації довготривалих програм розвитку.

Україні потрібно формувати науково-обґрунтовану та цілеспрямовану аграрну політику, яка б в умовах геоекономічних змін була б її провідною ланкою, стимулюючим фактором всієї економічної системи. У сучасному світі сільське господарство розглядається як один із провідних факторів економічного розвитку. Від стану справ у аграрному секторі залежить і соціально-економічний розвиток держави, і її енергетична незалежність в умовах обмеженості енергетичних ресурсів.

Державна політика аграрного сектора поширюється на сільське та рибне господарство, харчову промисловість і перероблення сільськогосподарських продуктів. Один працюючий у сільському господарстві забезпечує роботою 8 працюючих в інших галузях. Відповідно до Закону України "Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року" аграрний сектор України спрямований на досягнення таких цілей: гарантування продовольчої безпеки; перетворення аграрного сектора на високоефективний конкурентоспроможний на внутрішньому та зовнішньому ринках сектор економіки держави; збереження селянства як носія української ідентичності, культури і духовності нації; комплексний розвиток сільських територій та розв'язання соціальних проблем на селі.

Сільське господарство на даний час забезпечує продовольчу безпеку

країни. Аграрний сектор має специфіку, яка залежить від кліматичних умов, рівня обороту капіталу, зростаючого попиту на продукти харчування. Отже, сільське господарство об'єктивно має нерівні стандартові умови господарювання порівняно з іншими галузями. Усе це призводить до збитковості аграрних підприємств, зростання цін на продукцію промисловості та непропорційне зростання цін на продукцію сільського господарства. За оцінками Світового банку, зростання ВВП, обумовлене зростанням сільського господарства, щонайменше удвічі ефективніше сприяє скороченню бідності серед населення, ніж зростання ВВП, отримане за рахунок інших галузей економіки. На сьогодні українські сільськогосподарські виробники вирощують переважно зернові, олійні та технічні культури. В той самий час дуже мало сільськогосподарських підприємств в країні, що спеціалізуються на виробництві тваринницької продукції. Щоб вирішити цю проблему Міністерству аграрної політики слід розробити заходи, які б забезпечили розвиток тваринництва в Україні, таким чином щоб воно було конкурентоздатним не тільки на внутрішньому, а й на зовнішньому ринках.

У зв'язку з тим, що Україна проголосила курс на євроінтеграцію та створення зони вільної торгівлі з ЄС, важливим є врегулювання комплексу питань, пов'язаних з впровадженням в Україні прийнятих в ЄС форм і методів регулювання міжнародної торговельної діяльності та сприяння державної регулювання розвитку аграрного сектору. Аграрна політика Європейського Союзу націлена на зростання ефективності виробництва. На першому місці – конкурентоспроможність його аграрної продукції. Нова система дотації стимулює також підвищення її якості, відповідність екологічним стандартам. Для ефективного здійснення зовнішньоекономічних операцій, у тому числі у відповідності з прийнятими країною зобов'язаннями зі вступом до СОТ та адаптації економічної системи до норм права Європейського Союзу, Україні потрібен розвиток відповідних правових інститутів [1].

Для обґрунтування подальших напрямів розвитку сільського господарства України, потрібна розробка принципово нового методичного підходу, що надало б можливість здійснювати управління та регулювання у сфері державної підтримки сільськогосподарського виробництва на перспективу. На сьогодні ці напрями недосконалі. Серед основних причин цього є недотримання вимог законів України, що призвело до невиконання таких стратегічних напрямів, як розвиток сільськогосподарського машинобудування і забезпечення сільськогосподарського товаровиробника сільськогосподарською технікою, мінеральними добривами та засобами захисту рослин, захист та поліпшення використання земель сільськогосподарського призначення, регулювання ринків сільськогосподарської продукції, страхування сільськогосподарських культур та ризиків, розвиток селекції у рослинництві і тваринництві, розвиток рибного господарства та будівництво риболовного флоту, будівництво об'єктів соціальної сфери на селі, розвиток аграрної науки та освіти тощо [3].

До напрямів державного регулювання сільського господарства слід віднести застосування і впровадження концепції державного регулювання аграрного сектора економіки на основі методів організаційно-правових засад щодо подальшого його опрацювання. Інакше неможливо відпрацювати підходи до організації сільськогосподарських ринків, розробити ефективні цінову, податкову, кредитну, інвестиційну та інші політики. А як відомо, від розвитку агропромислового комплексу залежать продовольча безпека країни і функціонування внутрішнього продовольчого ринку, забезпечення сільського

населення робочими місцями та соціальна стабільність в суспільстві.

1. Копелець О.О. Застосування елементів механізму регулювання розвитку сільського господарства в рамках систем державного і господарського управління/ О.О. Копелець; за заг. ред. В.І. Лугового, В.М. Князева // збірник наукових праць НАДУ при Президентіві України. – К.: Вид-во НАДУ, 2005. – Вип. 2. - С. 188-199.
2. Максименко С. Інститути та інструменти розвитку територій на шляху до європейських принципів / С. Максименко; за ред. С. Максименка. -Київ, 2001. -244 с.
3. Політика та розвиток сільського господарства в Україні / за ред. Ш. Крамона-Таубаделя, С. Зорі, Л. Штріве. – К.: Альфа-Принт, 2001. – 312с.

УДК 631.95(477.74)

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГОБЕЗПЕЧНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В ОДЕСЬКІЙ ОБЛАСТІ

**Т.В. Мовчан, к.е.н.,
Одеський державний аграрний університет**

Наша країна володіє надзвичайно потужним природно-ресурсним потенціалом. За цим показником вона входить у десятку найбагатших країн світу і не має собі рівних у Європі. Нажаль рівень використання цього потенціалу нині дуже низький. Поява ефективного власника землі, поєднання земельно-правових відносин з фінансово-економічними і розвиток на цій основі інвестиційних процесів, дадуть змогу значно краще використовувати потенціал України, сприятимуть розвитку економіки, підвищенню життєвого рівня населення, успішному формуванню бюджетів усіх рівнів і розв'язанню на їхній основі важливих завдань.

Природно-ресурсний потенціал Одещини, у структурі якого переважають земельні ресурси, оцінюється одним із найбагатших в Україні. Саме земельні ресурси є тим об'єктом, що володіє властивістю прискорювати соціально-економічний розвиток країни. Водночас земля дуже вразливий ресурс, який потребує збереження та раціонального використання.

Враховуючи важливість земельного фонду регіону в суспільному відтворювальному процесі, вважаємо за необхідне значно посилити увагу до проблем, що стосуються не лише його використання, а й поліпшення екології, розв'язання соціальних проблем. Нині особливого значення набуває забезпечення екологобезпечного й раціонального землекористування, яке являє собою комплекс екологічних та економічних факторів, гармонійно взаємодіючих між собою, в результаті чого утворюються сталі відносини та форми господарювання на землю.

Екологобезпечне землекористування потребує комплексного еколого-економічного підходу до землі як ресурсу, удосконалення структури сільськогосподарських угідь і доведення рівня їх залучення в обіг та розораності до оптимальних розмірів.

Розораність земель, особливо сільськогосподарських угідь, свідчить про інтенсивність використання земельних ресурсів. Високий рівень розораності сільськогосподарських земель знижує показники родючості ґрунту, поглиблює екологічну кризу в землекористуванні.

Ефективна система землекористування неможлива без охорони та відтворення родючості ґрунтів, ефективного та раціонального використання сільськогосподарських угідь. Аналізуючи стан розораності земель в Одеській

області, доречно відзначити високу (79,7%) частку ріллі в загальній площі сільськогосподарських угідь, які вважаються основою земельно-ресурсного потенціалу Одещини. Із сільськогосподарських угідь на орні угіддя припадає 62,1%, багаторічні насадження – 2,7, сіножаті – 1,5, пасовища – 10,6%. Загалом розораність території України становить 54%. За нашими розрахунками коефіцієнт розораності сільськогосподарських угідь в Одеській області коливається від 0,71 до 0,91. Розрахунок рівня освоєння сільськогосподарських угідь і коефіцієнта розораності в 26 районах та семи містах обласного підпорядкування регіону свідчить про те, що найнижчий рівень сільськогосподарського освоєння земельного фонду в Ренійському й Кілійському районах – відповідно 48,3 і 54,4%, а найвищий у Ширяївському, Саратському, Арцизькому і Березівському – відповідно 89,9, 89,6, 88,3, 88,0%. Це залежить від рельєфу території, ландшафту, лісистості, гідрографії та інших характеристик.

У результаті аналізу структури земельного фонду Одеської області можна зробити висновок про те, що надмірний рівень сільськогосподарського освоєння і розораності території регіону є одним з головних чинників, які дестабілізують екологічну ситуацію, і свідчить про високу інтенсивність використання сільськогосподарських угідь. Сучасне використання земельних ресурсів Одещини ще й досі не відповідає вимогам раціонального природокористування. Розширення площі ріллі, застосування мінеральних добрив, розорювання крутих схилів суттєво погіршили екологічний стан земельних ресурсів. Гостро стоїть питання не тільки із зменшенням розораності території, але й з використанням схилівих земель, що виводяться з ріллі внаслідок значної кількості аспектів, таких як екологічний, енергетичний і економічний.

Порівняльний аналіз міжнародного земельного законодавства свідчить, що в багатьох розвинутих країнах чим менша площа сільськогосподарських угідь на душу населення, тим суворіше регулюються і контролюються земельні відносини і вимагається дбайливе відношення до охорони ґрунтів у системі землекористування. В Україні ж суворого регулювання і контролю за використанням земельних ресурсів не відзначається, командно-адміністративний стиль управління призводить до екстенсивного ведення сільського господарства. Щоб налагодити ефективну систему екологобезпечного землекористування в нашій країні, необхідно використовувати цінний досвід минулих років, відновити застарілі матеріали (ґрунтових, агрохімічних, меліоративних та інших обстежень; проекти внутрігосподарського землеустрою і т.п.), які в недостатній мірі відображають реальний стан проблем раціонального та ефективного використання й охорони земельних ресурсів, розробити і впровадити систему заохочення й економічного стимулювання землекористувачів, які проводять ґрунтоохоронні заходи та застосувати штрафні санкції за порушення ґрунтоохоронних вимог.

У виробництві майже не використовуються сучасні наукові досягнення, хоча Україна має величезний досвід наукових досліджень у галузі раціонального та ефективного використання й охорони земельних ресурсів, значну кількість досвідчених науковців і фахівців у цій сфері, мережу експериментальних ділянок. Нині цей досвід майже не використовується, зруйновано систему передачі його наступним поколінням, зменшено обсяги експериментальних досліджень, припинено впровадження наукових розробок у виробництво, немає належної підтримки ґрунтоохоронної галузі з боку держави. Тому на регіональному рівні вирішити перелічені проблеми неможливо, поки держава не

усвідомить, що її роль у розв'язанні цих питань першочергова і не розпочне активну діяльність у галузі використання й охорони земельних ресурсів.

Процес регулювання екологобезпечного землекористування на Одещині та і в решті регіонах ускладнився через трансформацію земельних відносин, в результаті якої збільшилась кількість власників землі та землекористувачів. Вони не дотримуються прогресивних та екологічно-безпечних технологій обробітку ґрунту і вирощування сільськогосподарських культур, порушують вимоги сівозмін, не забезпечують збереження ґрунтового покриву, відновлення його родючості. Щоб не припустити подальшого погіршення стану земельних ресурсів, необхідно розробити заходи щодо оптимізації структури землекористувань, екологізації сільськогосподарського землекористування, посилення державного контролю за використанням і охороною земель як унікальним та стратегічно важливим національним ресурсом.

В результаті ретельних досліджень дійшли висновку, що для формування екологобезпечного землекористування в Одеській області необхідно стабілізувати екологічну ситуацію і оптимізувати структуру землекористування регіону. Зокрема, ми *рекомендуємо*: знизити рівень сільськогосподарського освоєння території й збільшити площі природних територій; установити вимоги щодо раціонального використання земель відповідно до природно-сільськогосподарських зон регіону; визначити території, що потребують захисту від антропогенного впливу; скоротити площі орних земель від 62,1 до 55 – 56% і розширити за рахунок цього площі природних територій (пасовища, сіножаті тощо); збільшити в структурі земель сільських рад частку екологічно стійких угідь – лісів, водойм, боліт, які сприятливо впливають на екологічний стан прилеглої земельної ділянки. Функціонування механізму екологобезпечного землекористування, який пропонують науковці, дасть змогу швидше завершити земельну реформу і перейти на якісніший рівень ефективного землекористування з максимальним врахуванням інтересів природи та людини в контексті сталого розвитку.

УДК 351.851: 37.014.5(477)

ВИВЧЕННЯ ПРОЦЕСІВ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ

**І.І. Мусянко, к.війск.н., доц.,
Інститут підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки
України Національної юридичної академії України ім. Я. Мудрого**

У розвинутих державах освітня політика є важливою частиною їх соціальної стратегії. Освіта й освітня політика, що спрямовує її розвиток, таким чином виходять на перший план у програмах державних реформ. Розвиток освіти в нашій державі непотрібно розглядати тільки стосовно потреб сучасного трансформуючого суспільства. Реформування має проводитися в напрямі моделі нового століття й враховування як національних традицій культури й освіти, так і сучасних позитивних світових тенденцій розвитку освіти. На нашу думку, ці тенденції слід пов'язувати із сильною соціальною політикою держави в галузі освіти.

Реальна пріоритетність освіти в цілому та вищої освіти як важливої її підсистеми має визначатися двома факторами: з одного боку - суспільством і державою, з іншого - освітянською громадськістю. До того ж ці два фактори

повинні взаємодоповнювати один одного. Суспільство має розглядати освіту як національне багатство, вводити його до переліку основних пріоритетів, об'єктів першочергової підтримки тощо. Зі свого боку, освітянська громадськість повинна зосередити увагу, на розробці конструктивних та реальних пропозицій і програм щодо оновлення й розвитку системи вітчизняної освіти. Постановка питання саме в такій площині дасть змогу відбудувати національну систему освіти, підняти її престиж, забезпечити сталий розвиток держави. Вивчення процесів формування державної освітньої політики показує, що в загальному контексті політика може розглядатися як форми, завдання, зміст діяльності держави, утілення нею власних повноважень.

Саме тому формування державної освітньої політики охоплює такі етапи:

- 1) визначення принципів завдань;
- 2) накреслення перспективних і найближчих цілей, що мають бути досягнуті в конкретний термін;
- 3) вироблення методів, засобів, форм діяльності;
- 4) вибір організацій (інституцій), за допомогою яких здійснюватиметься діяльність і можуть бути досягнуті поставлені цілі;
- 5) добір та розстановка кадрів, здатних зрозуміти й виконати накреслені завдання.

Безумовно, ці позиції передбачають проведення аналізу конкретної ситуації, перегляд (добір) можливих варіантів розв'язання поставлених завдань. Для виявлення певних закономірностей функціонування вищої школи, спільних для більшості країн, важливо, як зазначають А.Гуржій і В.Гапон, щоб порівняння сучасного стану, ретроспективи й тенденцій розвитку системи вищої освіти проводились на основі функціонального підходу до сучасних процесів за такими класифікаційними характеристиками: принципи організації сучасної освіти; структура мережі вищих навчальних закладів (ВНЗ); форми контролю знань; забезпечення якості та процедури акредитації; система міжнародного переведення зарахованих дисциплін та визнання освітніх кваліфікацій; організація навчального процесу; здійснення реформ освіти.

Важливе значення для розуміння основних принципів державного управління і використання їх в освіті має теорія контингентності. Прихильники цієї теорії вважають, що організаційна структура системи повинна формуватися відповідно до зовнішнього середовища. Базовими для цієї теорії є роботи Д. Пуфа, М. Портера, П. Лоуренса й Дж. Лорша, у яких розроблялися різні аспекти цього підходу. Хоча більшість представників цього напрямку працювало в рамках економічного менеджменту, багато їхніх ідей і підходів знайшли свій успішний розвиток в освітній сфері. Так, Майкл Портер у своїх працях дає особливе визначення зовнішнього середовища як конкурентної взаємодії всіх підприємств, що належать до конкурентного сектора індустрії. Дана взаємодія характеризується створенням бар'єрів, що не пускають на ринок сторонніх, а також установленням правил гри між постачальниками й замовниками. У результаті є досить обмежений набір загальних стратегій, які можуть бути успішними в умовах такого середовища. Відповідно до цього на їхній основі кожна фірма повинна виробити свою стратегію, використовуючи інтерпретаційну модель середовища, запропоновану М. Портером як базові рамки для її створення. Головними елементами в побудові стратегії є лідерство в управлінні витратами, здатність виділитися з конкурентного середовища й концентрація дії.

Майкл Портер виявився революціонером у стратегічному менеджменті. Він запропонував розглядати стратегічне управління в контексті глобального світу.

Незважаючи на підкреслений економізм, М. Портер не обмежується пропозицією стратегії до окремих компаній і фірм, вона продукує стратегічне управління на цілі галузі. Для нього стратегія - це не комплекс мій, планів і технологій, а принцип, який можна застосувати у всіляких сферах і на самих різних рівнях. По суті справи М. Портер з'явилася творцем галузевого підходу в стратегічному менеджменті, що має особливе значення для стратегічного управління в освітній галузі.

Величина кожної із цих п'яти сил - це функція «галузевої структури» і проявляється як головні економіко-технологічні показники галузі. Хоча в кожній галузі й діють ці п'ять конкурентних сил, реакція на них може бути різною, і різною повинна бути стратегія для кожної галузі.

Для визначення своєї стратегії система має чотири основних стратегічних варіанти вибору. У зв'язку із цим М. Портер вводить поняття генних (тобто родових) стратегій. Щоб вибрати генну стратегію треба вирішити дві наступні проблеми: 1) Визначити простір конкурентної боротьби - чи буде це весь ринок або якась його частина; 2) Позначити конкурентну перевагу - або лідерство по витратах, або диференціювання товару.

Реалізація стратегії в управлінні пов'язана з побудовою ціннісного ланцюжка - третьої базової моделі стратегічного управління, що пропонує М. Портер.

Ціннісний ланцюжок містить у собі всі дії системи, які ведуть до збільшення цінності виробленого блага. До основних видів діяльності відносяться виробництво товару й доставка його споживачеві. Однак, саме допоміжні види діяльності сприяють ефективності системи і є головним джерелом одержання конкурентних переваг у процесі усвідомлення нових напрямків діяльності, впровадження нових процедур, технологій або освоєння нових матеріалів. Ціннісний ланцюжок - це не просто набір видів діяльності, а комплекс взаємозв'язків між різними елементами системи, у менеджменті - це матриця, згідно з якою будується стратегічне управління. У стратегії важливо оптимізувати ланки цього ланцюжка, звести їх до певних компромісів в ім'я досягнення головних конкурентних цілей і успішної адаптації до зовнішніх впливів галузі, розробку адекватних відповідей на них.

Якщо конкуренція в перших носить не обов'язковий характер, то в останніх вона неминуча. Освіта явно відноситься до числа глобальних галузей, так що скидати з рахунків фактор конкурентності було б недоцільно. Україна з європейськими країнами в освітній галузі не тільки партнери, але й конкуренти. Тому наївно очікувати, що європейські партнери-конкуренти будуть сприяти створенню конкурентних переваг українській системі освіти, цим доведеться займатися самим і бажано ще до вступу в різні форми об'єднання.

Інтеграція може служити позитивною підмогою в конкурентній боротьбі, якщо на початку визначитися із глобальною стратегією. М. Портер пропонує чотири базові варіанти в глобальному світі, де види діяльності, що входять у ціннісний ланцюжок, розподілені між різними країнами. Стратегія залежить від географічної концентрації цих ланок у тій або іншій країні й від їхньої координації між собою. Однак головним є те, що конкурентна перевага визначається тим, як здійснюється той або інший вид діяльності, а не де це відбувається.

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ – ШЛЯХ ДО СТІЙКИХ ТРАНСПОРТНИХ СИСТЕМ

О. І. Никифорок, к.е.н., с.н.с.,
ДУ «Інститут економіки і прогнозування НАН України»

Удосконалення системи екологічного управління (за проектом Стратегії національної екологічної політики та Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища до 2020 р.) здійснюватиметься на засадах розвитку міжсекторального партнерства через введення екологічної складової до програм розвитку секторів економіки, утвердження екологічного імперативу у прийнятті суспільно значущих рішень та законодавчого закріплення обов'язковості інтеграції екологічної політики шляхом: екологізації основних секторів економіки; екологічно-орієнтованого споживання та виробництва; розвитку сектору екологічних товарів і послуг.

Основними проблемами негативного впливу транспорту на навколишнє природне середовище є:

- забруднення атмосферного повітря через викиди шкідливих речовин пересувними та стаціонарними джерелами транспорту;
- акустичне забруднення від неякісного рухомого складу, незадовільного дорожнього покриття;
- шкідливий вплив на навколишнє середовище при будівництві автомобільних шляхів, вилучення з використання земель зайнятих під автомобільними шляхами, залізницями разом із зонами відчуження;
- негативний вплив на довкілля при перевезенні небезпечних речовин, радіоактивних речовин, в т.ч. аварійні забруднення через використання неякісної, застарілої техніки, рухомого складу – з одного боку, та слабкий контроль – з іншого;
- негативний вплив на довкілля при використанні надр, поверхневих та підземних вод, рослинних ресурсів та їх забруднення в результаті діяльності транспорту.

Стратегічні цілі, завдання та заходи. Основна ціль удосконалення системи інтегрованого екологічного управління на транспорті полягає в тому, щоб організувати роботу транспортної системи країни таким чином, щоб забезпечити досягнення відповідних рівнів екологічної безпеки на всіх видах транспорту й запровадити екологічний моніторинг функціонування всіх об'єктів транспортної системи.

Основні завдання національної екологічної політики, спрямовані удосконалення системи інтегрованого екологічного управління на транспорті, такі:

- зменшити викиди в повітряний басейн від автомобільного транспорту (вуглеводневих сполук, оксидів азоту, монооксиду вуглецю);
- вдосконалювати енергозбереження та підвищення ефективності енергозбереження на транспорті через запровадження сучасних систем енергозбереження та діагностики технічного стану транспортної техніки;
- оптимізувати структуру рухомого складу транспорту, а саме прискорити списання транспортних засобів, ремонт та поточне утримання яких не можуть забезпечити необхідної екологічної безпеки та експлуатаційної надійності,

удосконалити структуру парку транспорту екологічно безпечним рухомих складом;

- стимулювати виробництво транспортної техніки, що забезпечує високий рівень безпеки перевезень пасажирів і вантажів та охорону навколишнього природного середовища;

- гармонізувати плани розвитку транспортної мережі країни з вимогами, принципами та пріоритетами розвитку екомережі, невиснажливого використання, відтворення та збереження біо- та ландшафтного різноманіття, поліпшення транспортно-експлуатаційного стану доріг, поліпшувати транспортно-експлуатаційний стан доріг разом з підвищенням безпеки руху всіх видів транспорту, в т.ч. польотів і судноплавства та забезпечити дотримання екологічних вимог;

- підвищити кваліфікацію та посилення вимог до персоналу, який обслуговує транспортну техніку та відповідає за її стан і експлуатацію.

Основні заходи щодо вирішення поставлених завдань передбачають:

- поетапний перехід до прямого застосування європейських нормативів (євро-2, євро-4) вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах автомобілів та двигунів через обладнання двигунів міських та міжміських автобусів очисними механізмами;

- створення випробувально-дослідницького центру енергоефективності та екологічності колісних транспортних засобів з метою підвищення контролю за якістю паливно-мастильних матеріалів, дотриманням та встановленням більш жорстоких стандартів на автомобільні бензини і дизельне паливо, стимулювання використання альтернативних видів палива;

- підвищення вимог до забезпечення екологічної безпеки та надійності рухомого складу транспорту через якісне його оновлення на всіх видах транспорту;

- оптимізацію дорожньої мережі та дорожнього руху на території великих міст, подальший розвиток громадського електротранспорту;

- впровадження інноваційних проектів, спрямованих на зменшення рівня шумового забруднення.

Екологізація транспорту передбачає орієнтацію на основні цільові індикатори та показники екологічно-збалансованого розвитку та функціонування транспорту на перспективу, а саме:

- заохочення використання автотранспортних засобів, що відповідають європейським стандартам Євро-3, Євро-4 до 2016 р., та повний перехід до стандартів Євро-4 та Євро-5 до 2020 р.;

- пріоритет в розвитку громадських видів транспорту у великих містах;

- підвищення кількості транспортних засобів та систем, що використовують альтернативні види палива до 15% до 2012 р., до 25% до 2016 р., та 50% до 2020 р. від базового рівня;

- оптимізацію дорожнього руху на території великих міст, подальший розвиток громадського електротранспорту до 2016 р.;

- збільшення екологічно сприятливих видів міського транспорту до 15% від базового рівня до 2012 р., до 25% до 2016 р., до 50% до 2020 р.;

- розвиток екологічно безпечних видів транспорту – впроваджувати кількість видів транспорту альтернативних до вуглеводневих видів палива до 15% до 2012 р., до 25% до 2016 р., до 50% до 2020 р. від базового рівня;

- підтримка інноваційних проектів, спрямованих на зменшення рівня шумового забруднення;

- підвищення вимог до забезпечення екологічної безпеки та надійності трубопровідного транспорту;
- гармонізація планів розвитку транспортної структури з вимогами, принципами та пріоритетами розвитку екомережі та збереження біо- та ландшафтного різноманіття.

УДК 330.341+338.532:332.025.12

СКЛАДОВІ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ТА ПРОБЛЕМИ ЇХ ВДОСКОНАЛЕННЯ

**Д.С. Нірода, асп.,
Луцький національний технічний університет**

Черговою сферою відносин, яка потребує кардинальних змін і, зважаючи на гучні заяви керівництва країни, найближчим часом таки буде реформована, є землекористування. Питання раціонального використання земельних ресурсів досліджувались багатьма вітчизняними вченими, такими як: Б. Данилишин, С. Дорогунцов, І. Бистряков, М.Хвесик, А. Третяк, В. Медведєв, І. Пліско, В. Крисько, В. Лісецький, А. Бодюк, О. Чумаченко, Л. Тулуш, В. Янковський, В. Бондаренко та іншими.

До скасування мораторію на продаж землі сільськогосподарського призначення залишився один крок – прийняття Верховною радою закону про ринок землі. Далі мораторій буде автоматично скасований згідно норми Земельного кодексу. Отже, ринковий обіг землі не за горами і близько 20 млн. га. українських земель стануть специфічним, проте, повноцінним товаром.

На початковому етапі функціонування ринку землі потрібне відповідне законодавче та фінансове забезпечення, адже без ефективного і жорсткого державного регулювання економічного обігу землі не обійтися. Зважаючи на нинішню фінансову неспроможність селян, державі, в першу чергу, потрібно буде захистити їх інтереси, сформувавши сильну систему відповідальної землевласності і землекористування (зазвичай закріплюється пріоритет місцевих сільгоспвиробників), урегульовувати конкуренцію між різними категоріями інвесторів, спрямовувати їх у ті сільські регіони, які найбільше цього потребують, зокрема в депресивні.

Ще однією важливою складовою земельної реформи є зростання самозайнятості населення. На 1000 гектарів сьогодні припадає майже 150 осіб, натомість сучасні інвестиційні мегапроекти капіталомісткі, однак надто мало трудомісткі – йдеться про п'ять робочих місць на 1000 гектарів, що незрівнянно менше, ніж кількість робочих місць, які могли б забезпечувати сімейні фермерські господарства. Отже, першим і найголовнішим завданням держави в період економічної трансформації сучасного землекористування має стати захист власників земельних паїв, недопущення того, щоб мільйони селян стали розореними, безземельними, безробітними, без засобів до існування [1].

Також, держава в особі місцевих державних адміністрацій могла б допомогти дрібним землевласникам сконцентрувати невеликі масиви землі, які б здавалися охочим в оренду за ринковою ціною. Такий механізм може допомогти протистояти масштабному скуповуванню земель агрохолдингами у селян, які не мають змоги господарювати на своїй земельній частці, або ще ніяк нею не розпорядилися (близько 30% селян).

Наступним, не менш важливим завданням, є перебудова механізму вартісної оцінки земель сільськогосподарського призначення, оскільки він не відповідає вимогам сьогодення, потребам ринкової моделі господарювання. Відсутність ринку земель в Україні позначилася на грошовій оцінці земель. Це виявляється насамперед у неможливості визначити достовірну ринкову ціну землі, тому землю оцінюють за нормативами, котрі розробляють на основі економічної оцінки земель. В умовах відсутності на ринку об'єктів-відповідників практично не вдається залучити справді ринкову базу оцінки. Зокрема, в багатьох країнах Європи, в яких показники природної родючості земель набагато нижчі, ніж у нашій країні, вартість сільськогосподарських угідь значно вища. В основному, це стосується таких країн Європи як Німеччина, Польща, Іспанія, Нідерланди тощо. Потреба запровадження якісно нового механізму визначення вартості землі в Україні пояснюється також тим, що без об'єктивної оцінки неможливо стає організація сучасного земельного господарства, його прибуткова діяльність, виконання зобов'язань по сплаті податків та інших надходжень до центрального й місцевих бюджетів, кредитування процесу відтворення земельних ресурсів тощо.

На сьогодні вкрай важливими є заходи по стабілізації і покращенню стану земельних ресурсів, які неможливо здійснити без залучення та ефективного використання інвестицій.

Одним із ринкових інструментів, орієнтованих на зростання ефективності сільського господарства, є кредит. Вагомим аргументом на користь запровадження ринку землі вважають можливість залучення кредитних ресурсів під її заставу. Банківський капітал може стати основним чинником становлення і розвитку обігу земель (переважно у вигляді оренди та застави). Земельні відносини, засновані на праві користування землею, сприяють залученню іноземного капіталу, який зацікавлений у вкладанні в будівлі, машини, технології.

Одна з раціональних моделей інвестицій в аграрний сектор може виглядати й так: місцеві інвестори-аграрії інвестують у придбання сільгоспугідь, виробничі засоби та інфраструктуру; аграрії, їх кооперативи та інші інвестори інвестують в об'єкти зі зберігання, переробки і реалізації продукції; державні інвестиції спрямовуються в сільську інфраструктуру, розвиток системи поширення знань та освіти, консультування [1].

Також можна запропонувати і інший інвестиційний механізм, суть якого полягає у випуску і обігу муніципальних цінних паперів під забезпечення землями комунальної власності. Він дозволить сформувати додаткові інвестиційні ресурси на земельному ринку регіону і забезпечити реалізацію його земельної політики.

В Україні в якості муніципальних цінних паперів, забезпеченням яких може виступати Заставний фонд, пропонується застосовувати земельні векселі. Земельний вексель вигідно відрізняється від простого або переказного тим, що має у вигляді забезпечення найбільш гарантований від всякого роду випадковостей клас власності – землю. Важливим для кредитоотримувача є те, що відповідно до закону земельна ділянка, на яку встановлена іпотека, залишається у володінні і користуванні заставодавця. Земельний вексель може забезпечувати ще одну важливу функцію – боргове зобов'язання орендаря земельної ділянки перед його власником (муніципалітетом) по оплаті вартості права оренди земельної ділянки протягом встановленого терміну або щорічної орендної плати.

Зважаючи на консервативний характер діяльності недержавних пенсійних фондів (НПФ), головною метою яких є збереження пенсійних активів в довгостроковій перспективі, земельні ресурси регіонів можуть розглядатися як привабливий об'єкт інвестицій пенсійних коштів, з урахуванням регіональних відмінностей щодо розмірів площ земель сільськогосподарського призначення, якості ґрунтів, забезпечення трудовими ресурсами та інших факторів ефективності сільськогосподарського виробництва. В даний час в Україні в наслідок відсутності ринку землі і існування мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення, на законодавчому рівні не передбачається можливостей спрямування коштів НПФ в операції з земельними ресурсами, але в перспективі, коли земля стане товаром, цей напрямок може стати привабливим для інвестиційної діяльності НПФ [2].

Вище викладене дає підстави стверджувати, що існує цілий спектр складових фінансово-економічного регулювання землекористування, який потребує інституціоналізації для впровадження в існуючу систему товарно-грошових відносин. Кардинальне переформатування прав власності на землі сільськогосподарського призначення має супроводжуватися розширенням переліку важелів фінансово-економічного регулювання, що дозволить підвищити фіскальну віддачу процесів перерозподілу земельної власності і зміцнити фінансову самодостатність місцевого самоврядування.

1. Попова О. *Агроінвестиції та доступ до землі: загострення суперечностей* / О. Попова // *Дзеркало тижня*. – 2011. – №11. – С. 8.

2. Казак О.О. *Механізм залучення коштів недержавних пенсійних фондів у розвиток земельного потенціалу регіонів* / О.О. Казак // *Проблеми формування та оцінки ефективності функціонування сучасних землегосподарських систем* // *Матеріали Міжнар. наук. конф., м. Київ, 28 жовтня 2010 р.* / Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України. – Київ, РВПС України, 2010. – С. 105-107.

УДК 364.254:332.12

СИСТЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

**Г.О. Обиход, к.е.н., с.н.с.,
ДУ "Інститут економіки природокористування та сталого
розвитку НАН України "**

Стан навколишнього середовища впливає на життя країни як фактор національного добробуту та визначає потенційні можливості держави. Реальна масштабність і комплексність екологічних проблем є достатньо очевидною і тому завдання екологічної безпеки на сьогодні не можуть бути зведені лише до розробки заходів з попередження екологічних загроз. Глобальність та гострота нинішньої екологічної кризи виступають онтологічними обставинами, котрі вимагають розглядати проблематику екобезпеки з позицій гарантування сталого розвитку суспільства.

З точки зору глобального підходу до питання гарантування екобезпеки, будь-який аспект, що загрожує виживанню Землі і її природі, мусить розглядатися як загроза. Масштаби екологічної катастрофи можуть бути різними, однак вони у будь-якому випадку несуть у собі небезпеку виживанню людства: темпи, частота раніше прогнозованих глобальних процесів у навколишньому середовищі значно вищі, ніж вчені передбачали раніше. А їх

безконтрольність стає причиною загибелі людей чи значних матеріальних збитків. Лише на території України, за період 2000-2010 роки кількість надзвичайних ситуацій становила понад 3,5 тис. од., загинуло 4,5 тис. осіб, 17 тис. – травмовано, а матеріальні збитки склали більше 10 млрд. гривень. Знищуються матеріальні цінності, гинуть люди, надзвичайно ускладнюються умови виробництва і життя; ліквідація надзвичайних ситуацій відволікає від основних процесів діяльності держави сили, кошти, матеріально-технічні засоби, які були заплановані на інші цілі. Крім того, вражають сучасні виміри і масштаби екологічних загроз. Так, наприклад, володіючи навіть порівняно необмеженими ресурсами, неможливо зупинити ураган, стовідсотково передбачити землетрус чи попередити техногенну аварію на об'єкті атомної небезпеки, або мінімізувати зону ураження. Значну роль відіграє і різниця рівнів економічного розвитку різних країн. Зокрема у розвинених країн є ширші можливості щодо фінансування екологічних програм чи будівництва екологічно безпечних об'єктів. Поряд з тим, деградація довкілля економічно відсталих держав спричиняє подальше поглиблення екологічної кризи, ослаблює потенціал.

Вчені констатують, що екологічні втрати внаслідок забруднення перевищують вартість заходів, спрямованих на боротьбу з ним. У країнах, що розвиваються, вони значно більші, ніж у розвинутих державах. Щороку через забруднення втрачається від 0,5 до 2,5% ВВП, а вартість заходів, які б дозволили радикально скоротити обсяги забруднення в індустріальних країнах – складає 1-2% ВВП. Екологічні загрози не піддаються чіткому визначенню у причинно-наслідкових зв'язках, проте вони досить тісно пов'язані між собою й іншими соціальними, політичними й економічними факторами, що також впливають на стан безпеки. Людство визнало, що сталий розвиток та вирішення сучасних економічних проблем не є ефективним, якщо не вдасться поєднати їх із попередженням глобальних екологічних загроз. Природні підвалини життя вимагають всеохоплюючого захисту.

Створення системи ефективної екобезпеки разом із вдосконаленням соціально-економічної системи безпеки визнано складовим елементом національної безпеки. Підґрунтям цієї системи має стати адекватний організаційно-правовий, соціально-політичний, господарський механізм управління природокористуванням, що базується на кількісних даних, результатах математичного моделювання та прогнозування, сучасних інформаційних технологіях, можливості протидії антропогенній і природній деструкції біосфери. Екологічно безпека виступає як заперечення екологічної загрози, що виявляється у локальних, регіональних і глобальних масштабах як екологічні стихії, соціальні кризи та техногенні катастрофи. Забезпечення екологічної безпеки це основний спосіб розв'язання екологічних проблем, що гарантує громадянам Україні розвиток і проживання в біосферосумісній формі. Створення системи екологічної безпеки означає задоволення екологічних вимог суб'єктів екосистеми, яка повинна мати пріоритет серед інших аспектів традиційної національної безпеки.

Створення екологічно безпечних умов життєдіяльності для населення у відповідності зі сталим розвитком передбачає формування системи гарантування екологічної безпеки – усвідомлену діяльність, спрямовану на досягнення високого рівня захисту. Система екологічної безпеки – це сукупність основоположних політичних, екологічних, економічних, соціальних і правових норм, правил, в рамках якої формується і функціонує екологічна система через

діяльність спеціальних державних, спеціальних держаних, суспільних і професійних організацій, забезпечуючи на основі існуючих правил і обмежень ефективну екологізацію господарських структур і взаємодію влади, бізнесу і суспільства по забезпеченню екологічної безпеки. Зміст системи гарантування екобезпеки країн і територій визначає індивідуальність глибини і різнобічності екологічних проблем, динаміка господарсько-екологічних зв'язків у часі, стан соціально-економічної системи, ступінь узгодженості зі світовим процесом щодо сталого розвитку тощо.

На нашу думку, механізм організаційно-правового забезпечення системи гарантування екологічної безпеки повинен являти собою сукупність державно-правових засобів, спрямованих на регулювання діяльності, спроможної посилювати рівень екологічної безпеки, на запобігання погіршенню екологічної ситуації та виникненню небезпеки для населення і природних систем, на локалізацію проявів екологічної небезпеки. Серед функцій механізму: *організаційно-попереджувальні* — юридично значущі дії, спрямовані на виявлення екологічно небезпечних об'єктів, зон, територій і видів діяльності, впровадження і застосування важелів щодо запобігання виникненню екологічної небезпеки; *регулятивно-стимулюючі* — система юридичних норм і правил, спрямованих на врегулювання відносин, забезпечення дотримання пріоритетів, нормативів, стандартів, лімітів та інших вимог у галузі екобезпеки; *розпорядчовиконавчі* — цілеспрямована діяльність спеціально уповноважених органів чи служб щодо реалізації функцій і заходів у галузі екологічного захисту; *забезпечувальні* — система юридично значущих дій, спрямованих на запобігання екологічним правопорушенням, захист прав людини на екологічно безпечне життя і пов'язаних із ним інших екологічних прав та застосування до осіб засобів державно-правового примусу в разі порушення ними вимог і норм екологічної безпеки; *охоронно-відновлювальні* — це комплекс організаційно-правових засобів, спрямованих на локалізацію проявів екологічної небезпеки, здійснення ліквідаційних робіт, визначення правового режиму територій відповідно до рівня екологічного ризику і встановлення статусу осіб, які потерпіли від наслідків екологічної небезпеки тощо.

Існує певна проблематика щодо побудови ефективною моделі взаємодії між органами місцевої влади та бізнесовими структурами при реалізації системи гарантування екологічної безпеки. Вона є перепорою на шляху впровадження задекларованих державою принципів сталого розвитку (оскільки в подібних умовах останні не мають належного підґрунтя для впровадження). Побудова концептуальної моделі передбачає: власне *процес взаємодії*, визначає *учасників процесу взаємодії*, характеризує *середовище для реалізації моделі та його атмосферу*.

Вражає і різноманітність поглядів у науковій вітчизняній та зарубіжній літературі на моделі взаємовідносин влади і бізнесу щодо реалізації системи гарантування екологічної безпеки за умов сталого розвитку. Серед моделей виділено: партнерську, державно-партнерську, функціональну, симбіотичну, конфліктну, олігархічну, патронажну, патерналістсько-коаліційну, модель примусу, неоліберальну, корпоративну, кластерну та мережеву. При аналізі сутності зазначених моделей можливо встановити їх відповідність розвиткові території або країни в цілому, прослідкувати трансформацію моделей та наслідки реалізації.

НАУКОВО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЙ СИСТЕМИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ

Я.Б. Олійник, д.е.н., проф.,
О.Ю. Кононенко, к.е.н., с.н.с., А.Л. Мельничук,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Зростання масштабу людського впливу на навколишнє природне середовище та залучення природних ресурсів до різних видів економічної діяльності спричинило розширення та поглиблення основних методологічних підходів до вивчення систем природокористування. Важливою особливістю методологічного підходу є спрямованість на отримання результату, що може мати практичне застосування. Для дослідження будь-якого об'єкту можна використати декілька методологічних підходів залежно від цілей і завдань, доступності методів і методик. Основними особливостями систем природокористування як об'єкту дослідження є багатокомпонентність, складність зв'язків між компонентами та елементами, динамічність, спрямованість використання природних ресурсів на отримання прибутку та загалом на задоволення всіх матеріальних та духовних потреб людини, а також негативний вплив природокористування на стан навколишнього природного середовища. Саме від цих основних властивостей ми виходили, визначаючи методологічні підходи.

Системно-структурний підхід є загальнонауковим та може бути застосований до будь-якого об'єкту дослідження, а в першу чергу до об'єктів, що включають компоненти та елементи різної природи, властивостей та характеристик. Система природокористування – це складне просторово-часове утворення, що складається з таких елементів або підсистем, як природа у якості природних умов та ресурсів, населення та господарства. Такі системи мають подвійну якісну природу: вони зберігають природні властивості стійкості, відтворюваності, інертності та ін., а також набувають суспільних властивостей, насамперед властивостей природних ресурсів бути чинником економічного зростання, об'єктом владання інвестицій, приносити дохід власникам тощо. Виявлення структурних елементів, законів функціонування та розвитку системи природокористування дозволило використати таких методів дослідження як факторний, кластерний аналіз, математичного моделювання, оптимізації, методи аналізу і синтезу, парадигми, узагальнення, аналогій, порівняння, та математичні, включаючи як вищезгадані методи, так і індексний, статистичний, метод класифікації та ін.

Політико-економічний підхід розроблявся у відповідь на суспільний запит щодо максимізації використання ресурсного потенціалу. Вітчизняна школа економіки природокористування, виникнення якої пов'язано з утворенням Комісії з вивчення природних багатств України Української академії наук, розглядала використання природних ресурсів як потенційних можливостей для зростання народного багатства. Економічний підхід у сучасному розумінні пов'язується з методиками оцінки економічної ефективності природокористування, ресурсозбереженням, розробкою екологічно орієнтованих економічних інструментів. Даний підхід обумовив і систему методів управління: нормативно-правових та економічних. Екологізація економічної діяльності призводить до

екологізації управлінського механізму та введення плати за забруднення навколишнього середовища, штрафів, ліцензування та інших механізмів. Політична складова впливає з геополітичного значення природних ресурсів, що визначає важливість політичних рішень при прийнятті концепцій та парадигм, закріплення їх основних положень у програмних документах, законах, підзаконних актах.

Соціальний підхід передбачає поступовий перехід на соціально-орієнтоване природокористування, тобто спрямоване на першочерговість задоволення потреб суспільства, використовуючи ресурсний потенціал території. З практичної точки зору на сьогоднішній день даний підхід обґрунтовує існування сучасного суспільства споживання. Забезпечення основних суспільних потреб та введення стандартів якості життя з точки зору ряду вчених може призвести до екологічної катастрофи, оскільки високі, в тому числі екологічні, стандарти життя розвинених країн досягаються за рахунок екстенсивного використання ресурсів країн, що розвиваються. Ми вважаємо, що соціальний підхід до дослідження природокористування ширший, оскільки включає не лише складову споживання природних ресурсів, але і досягнення високих екологічних норм для населення, включаючи такі аспекти, як безпека проживання, харчування, безпечні умови праці тощо.

Актуальним є такий напрям дослідження процесу природокористування як вивчення відображення природокористування у свідомості населення, що проживає на даній території. Олійник Я.Б. та Степаненко А.В. визначили поняття регіональної свідомості як системи (чи сукупності) поглядів і уявлень, безпосередньо пов'язаних з проживанням на певних територіях. Важливою складовою просторової самоідентифікації є територіальні інтереси, серед яких регіональне природокористування виступає важливою складовою. Методи збору інформації, її обробки та інтерпретації детально проаналізовані у роботах Крилова М.П. Мезенцева К.В., Гродзинської О.Ю. та ін.

Геооекологічний підхід має за основну мету адаптацію процесу соціально-економічного розвитку до законів розвитку природних систем. Підхід спирається на основні наукові положення геооекології – міждисциплінарної галузі знань, яка вивчає взаємодію між компонентами геоєкосистем з метою оцінити наслідки цієї взаємодії (визначити сучасний стан) та передбачити їх зміни в майбутньому, розробити заходи, спрямовані на оптимізацію взаємодії суспільства з іншими компонентами геоєкосистем. Виходячи з геооекологічного підходу, традиційне природокористування є небезпечним для стійкості геоєкосистем та призводить до системних, незворотніх змін, значного зменшення ресурсного потенціалу. Дослідження геоєкосистем проводяться з використанням методів дистанційного зондування, картографічного, районування, спостереження і порівняння, польової ландшафтної зйомки, маршрутних спостережень, ГІС-технологій тощо.

Основні сучасні теоретико-методологічні розробки щодо природокористування спрямовуються на пошук такого шляху, який би дозволив уникнути конфлікту між економічними та соціальними цілями розвитку та законами розвитку екосистем. Однією з умов досягнення такого балансу є концепція природничих каркасів екологічної безпеки, згідно якої формується оптимальна структура території регіонів за принципом крупнодисперсного розподілу території з переважанням природних систем.

Стратегічним напрямом, певним орієнтиром на майбутнє є концепція ноосферного (коеволюційного) розвитку, розроблена В.І. Вернадським та підтримана і розвинена М.М. Моїсеєвим, М.В. Багровим та ін. Відповідно до

концепції, зміни у природокористуванні передбачають перехід на адаптивне природокористування, забезпечення відновлення і збереження ресурсів. При цьому необхідно не відмовитись від використання природних ресурсів, або штучно скоротити споживання, а ефективно використовувати ресурсний потенціал за рахунок внутрішнього цілепокладання.

Історико-географічний підхід передбачає вивчення трансформацій системи природокористування на різних історико-географічних зрізах, виявлення їх критеріїв та показників, оцінку впливу факторів трансформації природокористування та виявлення напрямів таких змін на сучасному етапі. Вченими сформовано методологічний та методичний апарат пізнання системи природокористування у просторово-часовому вимірі, запропоновано ряд підходів до виділення основних етапів її трансформацій у контексті загального суспільного розвитку. Недослідженими залишаються питання щодо механізму переходів від однієї моделі до іншої, умов і факторів таких змін, а також регіональних глобальних трансформаційних процесів.

Основними методами історико-географічного дослідження є синхронний та діахронічний підходи, метод історико-географічних зрізів, історико-географічного районування, ретроспективного аналізу, картографічний, моделювання, порівняльно-географічний та ін.

УДК 504.05

АСПЕКТИ ЕКОЛОГІЧНОЇ НЕБЕЗПЕКИ В СФЕРІ ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ

**Т.Л. Омеляненко,
ДУ "Інститут економіки природокористування та сталого
розвитку НАН України"**

Екологічна небезпека є комплексним поняттям, що охоплює небезпеку водних, земельних, лісових ресурсів, атмосферного повітря, відходів тощо. Визначити рівень екологічної небезпеки в цілому, можливо за допомогою розрахунку інтегрального показника, який розраховується на основі зведених показників за 7 блоками (водні ресурси, атмосферне повітря, лісові ресурси, небезпечні екзогенні геологічні процеси, відходи, земельні ресурси, надра). Це надає можливість отримати цілісну картину щодо екологічної небезпеки в регіональному розрізі та в Україні в цілому, а також виділити пріоритетні першочергові заходи щодо зменшення її рівня. Зокрема, проаналізовано та розраховано показник екологічної небезпеки за блоком «відходи».

Рівень екологічної небезпеки в сфері поводження з відходами залежить від дотримання вимог при поводженні з відходами та вибору операцій поводження із ними. Це стосується, в першу чергу, безпечного функціонування об'єктів поводження з відходами (полігонів, установок із утилізації відходів, сміттєпереробних комплексів, обладнання, спеціалізованих транспортних засобів) та залежить від таких характеристик як зношеність обладнання, дотримання нормативів та технологічних регламентів його експлуатації, дотримання стандартів, технологічних процесів виробництва продукції, вимог щодо будівництва об'єктів поводження з відходами, забезпечення дотримання відповідних санітарно-гігієнічних вимог, техніки безпеки персоналу на виробництві тощо. Це ж саме стосується дотримання вимог щодо зберігання,

розміщення та транспортування відходів.

Кількісні значення показників, що характеризують динаміку процесів в сфері поводження з відходами, зокрема, обсяги утворення накопичення, утилізації, розміщення у спеціально відведених місцях відходів прямо або опосередковано характеризують стан навколишнього середовища або динамічні зміни, які відбуваються в ньому та відображають ступінь екологічної небезпеки.

Виходячи із реальних можливостей існуючого інформаційного поля в сфері поводження з відходами, базою для розрахунків було обрано дані екологічних паспортів регіонів, а також дані Державної служби статистики України за 2009 рік. Показники мали максимально відображати можливий ступінь екологічної небезпеки, що може бути викликаний в сфері поводження з відходами. Було обрано групу показників, зокрема такі як: обсяги утворення, накопичення відходів I-III класу небезпеки, обсяги відходів I- III класу небезпеки, відправлених у місця неорганізованого складування за межі підприємств та у сховища організованого складування, їх наявність на кінець року, площі сміттєзвалищ та полігонів під твердими побутовими відходами (ТПВ), обсяги зберігання заборонених та непридатних ХЗЗР, кількість складських приміщень непридатних пестицидів у незадовільному стані, обсяги відходів тощо.

З метою здійснення загальної оцінки рівня екологічної небезпеки по регіонах України було проведено кількісні розрахунки коефіцієнту екологічної небезпеки в сфері поводження з відходами. Загальна схема побудови показника відбувалась у декілька етапів, а саме:

1. Компонування векторів показників первинної інформації I-го рівня для розрахунку інтегральної оцінки, відповідно $\{X_{1(i)}, \dots, X_{k(i)}\}$.
2. Нормування показників (здійснення переходу від абсолютних (векторів X_i) до відносних (X_{ii}) показників за наступними формулами:

$$X_{1i(i)} = (X_{1i(i)} - X_{1min(i)}) / (X_{1max(i)} - X_{1min(i)});$$

$$X_{25i(i)} = (X_{25i(i)} - X_{25min(i)}) / (X_{25max(i)} - X_{25min(i)}),$$

де i – індекс регіону, що в загальному має максимально можливе значення 27, відповідно до сукупної кількості регіональних утворень держави;

X_{min} , X_{max} – мінімальне та максимальне значення величин для відповідних показників по регіонах.

Перехід було здійснено на основі використання методики ООН.

В результаті проведених розрахунків показника екологічної небезпеки в сфері поводження з відходами було виділено групи регіонів відповідно до 5 рівнів екологічної небезпеки:

- низький рівень (до 0,0376) – Волинська, Чернівецька, Закарпатська, Івано-Франківська області, м. Київ;
- помірний рівень (від 0,0377 до 0,0674) – м. Севастополь, Тернопільська, Львівська, Рівненська області;
- середній рівень (від 0,675 до 0,0990) – Кіровоградська, Чернігівська, Київська, Херсонська, Полтавська області;
- підвищений рівень (від 0,0991 до 0,1928) – Хмельницька, Черкаська, Вінницька, Житомирська, Харківська, Луганська, Одеська області;
- високий рівень (від 0,1929 до 0,4136) – Миколаївська, Сумська, Запорізька, Дніпропетровська, Донецька області та АРК.

Встановлено, що найвищим є рівень екологічної небезпеки щодо поводження з відходами у Донецькій області (0,4136), що зумовлено

концентрацією виробничих потужностей у регіоні, найнижчий – у Волинській області (0,0070)

Середній рівень по Україні було визначено як підвищений (0,1680), що може бути обумовлено як домінуванням ресурсоемних та багатовідходних технологій в у виробничій сфері, так і недостатністю фінансового забезпечення для вирішення вже існуючих проблем.

В структурі екологічної небезпеки блок поводження з відходами займає частку 15% (із 7 раніше зазначених блоків) та різниться в значних межах за регіонами: від 1,2% (Волинська область) до 33,4% (Сумська область), що свідчить про ступінь загострення цієї проблеми відповідно до проблем в інших сферах.

Відповідні розрахунки можуть бути деталізовані з метою висвітлення екологічної небезпеки за окремими видами відходів (щоб визначити ступінь їх впливу на загальний показник екологічної небезпеки в сфері поводження з відходами), зокрема для непридатних пестицидів, ТПВ, промислових відходів тощо.

Розробка інтегрального показника екологічної небезпеки в сфері поводження з відходами дає змогу оцінити міжрегіональні розбіжності щодо рівня екологічної небезпеки за цим фактором, а також поглиблює уявлення про об'єкт дослідження і його закономірності: надає можливість отримати цілісну характеристику замість ізольованих властивостей окремих сторін об'єкта.

Результати відповідних розрахунків можуть бути використані для прийняття управлінських рішень на регіональному рівні в сфері поводження з відходами та визначення пріоритетів у фінансуванні з державного фонду охорони навколишнього природного середовища (ФОНПС).

УДК 3112(03).1(075.8)

ДЕМОГРАФІЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА: НАЦІОНАЛЬНИЙ І РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР

**Є.І. Осадчий к.г.н., доц.
КЕІ ДНВЗ „КНЕУ ім. В.Гетьмана”**

Необхідність переходу до ринкової економіки, подальша гуманізація суспільного розвитку вимагають продовження досліджень демографічних процесів в Україні.

Демографічні процеси на будь-якому рівні є складовою частиною соціально-економічних процесів й характеризують розвиток і зміни в життєдіяльності людей, зумовлених сукупністю факторів. Саме ці фактори слід розглядати як рушійні сили, первопричини демографічних процесів. На це традиційно акцентують питання демографічного розвитку дослідники – демографи, соціологи та економісти. Певний період дослідження демографічного розвитку пов'язувались з фундаментальним поняттям „відтворення населення” як одним з головних процесів відтворення суспільства. Саме відтворення населення як процес відновлення поколінь є своєрідною сферою соціальної дійсності. Між тим таке складне явище більшістю авторів розглядається як сукупність демографічних подій, які у східних історичних і соціально-економічних умовах формують типи відтворення населення.

Системний підхід та реалії соціально-економічного життя країн свідчать про необхідність тлумачення та використання категорії – „демографічні трансформації” (ДТ). Останні слід визначити як поступовий процес трьох рухів населення: природного, просторового і соціального у межах окремої території. За рівнем охопту

слід відкреслювати ДТ локального, регіонального і національного рівня. Для країн з перехідною економікою практичний інтерес має аналіз ДТ саме на рівні держави, особливо при переваженні негативних демографічних показників. Таким чином, ДТ уявляє собою соціодемографічний процес, який відбиває не тільки кругообіг речовин, а й зрушення у системі „населення – господарство – природа”.

Основою ДТ усіх рівнів є відтворення населення, саме воно істотно впливає на численність мешканців країни та її окремих регіонів. На протязі останніх 70-ти років численність населення України зменшувалася двічі. У термін 1949-1950 рр. вона змінилася з 41,3 до 36,6 млн. чол. Вагомою причиною цього були людські втрати у роки війни та вимушені міграції у післявоєнний період. Друга хвиля скорочення населення приходить на межі століть. З 1991 до 2011 роки населення знов почало зменшуватися: з 52,2 до 45,3 млн. чол.. Тепер за цим показником наша держава займає лише 7 місце в Європі. Наслідком цього процесу (депопуляції) стали негативні трансформації у відтворенні населення, які сформувалися у зв'язку зі зменшенням рівня народжуваності і зростанням рівня смертності. Рівень народжуваності в Україні почав різко зменшуватися ще у 80-ті роки, рівень смертності різко збільшився у 90-ті роки минулого століття. У цьому випадку негативні ДТ у сфері відтворення спричинені соціально-економічними умовами життя більшості українців: низьким рівнем отриманих доходів; неефективним соціальним захистом; неякісним медичним обслуговуванням; складними екологічними обставинами у більшості регіонів країни. У сукупності це негативно вплинуло на народжуваність. Якщо у 1990 р. в Україні народилося 657 тис. дітей, то у 2001 р. 376 тис. Після цього численність народжуваних стала підвищуватися, а з 2003 р. перевищує 400 тис. народжуваних щорічно. Це – результат заходів щодо реалізації демографічної політики та змін відтворювальної поведінки родин у фертильному віці. Однак, у цілому сучасний рівень народжуваності не забезпечує навіть простого відтворення населення. Територіальний аналіз процесу народжуваності України показує, що найбільш гострі проблеми відчуваються у центральних та південно-східних областях. Це пов'язано з проблемами екологічного та соціально-економічного характеру.

Явно негативні тенденції ДТ у сфері смертності населення. Україна має найвищий показник смертності в Європі. З 1991 р. По наступний час коефіцієнт смертності зріс з 12,9 до 16,4 ‰. Значна кількість населення помирає від хвороб, виникаючих із соціально-побутових проблем а також виробничого травматизму. Означені негативні тенденції у розвитку народжуваності і смертності обумовлюють погіршення узагальнюючих показників відтворення населення. Нетто-коефіцієнт відтворення населення починаючи 1990 р. знизився на 30%, у т.ч. у містах на 33%, у селах – на 23%. Найбільш сприятливий людському розвитку перебіг процесів відтворення має місце на заході України, де найвища народжуваність та відносно менше демографічне навантаження населення.

На процес ДТ у демографічних системах країни та її регіонів впливає й несприятлива вікова структура населення. За останні 20 років вікова структура населення суттєво змінилася: численність населення віком 65 і понад років збільшилася з 61,75 до 76,05 тис. чол. Така негативна трансформація приводить до: старіння української нації; визиває напруженість у пенсійному забезпеченні; ускладнює медичне обслуговування. Сучасна частка осіб старших за працездатний вік складає майже 25% всього населення. Особливо несприятлива вікова структура простежується у сільській місцевості: частка пенсіонерів досягла тут 30% від загальної кількості мешканців. На зменшення цього демографічного навантаження мають вплинути заходи нової пенсійної реформи.

ДТ у просторовому (механічному) руху населення також мають проблемний характер. Протягом всього перехідного періоду до ринкової моделі розвитку в

Україні відбувалися неоднозначні зміни міграції населення. У термін 1991-2004 років спостерігалось негативне сальдо механічного руху населення, особливо ближньозарубіжного напрямку. Основними рисами такого явища стали неорганізованість та задовольняння потреб переважно тіньового сектора економіки.

Третій, соціальний рух населення як складова ДТ, найбільш яскраво відображає зміни у соціальній структурі суспільства, демократичний характер його політичного розвитку і одночасно посилення майнової стратифікації населення. З метою забезпечення збалансованого економічного та соціального розвитку, досягнення оптимальної спеціалізації у виробництві товарів і послуг, подоланні депресивного стану окремих територій, ефективного використання трудового потенціалу необхідне стимулювання розвитку кожного регіону країни. Соціальні аспекти ДТ слід розглядати декілька точок зору:

- подальшого поширення економічно-активного населення, як основного виробника товарів та послуг;
- розширення заходів, щодо генерації наукових та професійно-технічних знань робітників;
- подальшої стратифікації соціальних груп, яка обумовлена рядом чинників;
- механізму залучення економічно неактивного населення у майбутньому у трудонедостатніх регіонах.

Тому закономірно, що протягом наступних років уряд буде приділяти увагу до розробки соціальних питань розвитку. Для досягнення стабільного розвитку регіонів необхідний комплекс економічних, соціальних, екологічних, правових і організаційних заходів. На рішення цих питань у сфері трансформації суспільства спрямована Стратегія соціально-економічного розвитку України на період 2011-2020 роки.

Таким чином, аналіз ДТ українського суспільства свідчить про негативні зміни у численності населення в розрізі регіонів. В жодному з регіонів країни не вдалося поліпшити демографічні показники, що впливає не тільки на демографічну, а й на соціально-економічну ситуацію. Це ускладнює процес української євроінтеграції, віддаляє нашу країну від загальносвітової тенденції розвитку. Зміни у цьому складному і довгостроковому процесі можливі через розробку і негайне впровадження виваженої державної політики стосовно демографічного і гуманітарного розвитку.

УДК 338.4:502.14

НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РОЗВИТКУ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ТЕРИТОРІЇ (НА ПРИКЛАДІ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

**О.О. Павленко, к.е.н., доц., Ю.Т. Алібекова, асп.,
Сумський державний університет**

Останнім часом у законодавчій, політичній, екологічній та іншій діяльності набуває пріоритетності екологічна безпека, яка є невід'ємною складовою частиною національної безпеки. Головним тут є те, що поняття безпеки і збалансованого розвитку являють собою взаємопов'язану систему.

На сьогоднішній день майже не існує адміністративно-територіальної системи яка б не зазнала антропогенного навантаження. Сумська область не є виключенням. Тому на особливу увагу заслуговує питання дослідження та визначення шляхів зниження екологічного навантаження території. Саме забезпечення екологічної безпеки є основою системного безпечного переходу на

модель збалансованого розвитку.

Сумська область в контексті формування екологічної безпеки розвитку адміністративної території має цілу низку невирішених питань. Серед них основне місце становлять питання формування організаційно-економічного механізму екологічної безпеки, оскільки до теперішнього часу залишаються актуальними питання фінансування як превентивних заходів забезпечення екологічної безпеки, так і заходів, пов'язаних з ліквідацією наслідків екодеструктивного впливу.

Важливим механізмом формування екологічної безпеки на місцевому рівні є: комплексна екологічна оцінка території, екологічний моніторинг, управлінські рішення.

Комплексна екологічна оцінка території включає в себе визначення та оцінку комплексу факторів екологічної небезпеки, що виявляються на даній території; районування території по стійкості до прояву факторів екологічної небезпеки; складання та ведення кадастру об'єктів впливу на навколишнє середовище; складання кадастру природних ресурсів; визначення антропогенного навантаження та складання та ведення кадастру забруднених районів та територій.

Екологічний моніторинг полягає у нормуванні впливів на навколишнє середовище; проведенні контролю джерел впливу на навколишнє середовище та контролю якості компонентів навколишнього середовища.

В свою чергу управлінські рішення формуються на підставі двох попередніх етапів та полягають у здійсненні екологічної політики, попередженні проявів антропогенних факторів екологічної небезпеки та розробці і вдосконаленні природоохоронного законодавства і методів формування екологічного світогляду.

Саме тому, формування екологічної безпеки розвитку адміністративної території повинно включати наступні екологоорієнтовані заходи:

- зменшення екологічного навантаження через фактори виробництва;
- проведення екологічної безпеки адміністративно-організаційних рішень;
- забезпечення розмежування повноважень між органами місцевого самоврядування і виконавчої влади в системі екологоорієнтованого управління;
- удосконалення системи управління та контролю в галузі використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища, забезпечення екологічної безпеки;
- дотримання загальнонаціональних пріоритетів у галузі охорони довкілля та використання природних ресурсів;
- врахування екологічних інтересів як територіальних громад сіл, селищ, міст, так і регіону в цілому (у тому числі і за його межами);
- формування механізму фінансового забезпечення природоохоронної діяльності регіону

Натомість політика держави щодо адміністративно-територіальних одиниць повинна бути гнучкою і динамічною, зрозумілою і конструктивною, має враховувати місцеві та регіональні особливості, специфіку наявних в регіонах соціально-економічних проблем.

Будь-яка оцінка перспектив розвитку адміністративної території повинна ґрунтуватися на визначенні еколого-економічного потенціалу території. Щоб запобігти виснаженню природного потенціалу, слід здійснювати моніторинг процесів і політики в системі розвитку адміністративної території для оцінки екологічних наслідків і застосовувати на практиці такі підходи в галузі міського планування і управління, які б конкретно відповідали принципам гармонізації життєдіяльності населення міст.

Зокрема потрібно:

- активізувати партнерський підхід до збалансованого розвитку міст на основі безперервного діалогу між учасниками процесу розвитку міст (державний сектор,

приватний сектор і громади);

- посилювати потенціал місцевих органів управління для ефективнішого розв'язання широкого кола питань у галузі навколишньою середовища і розвитку;
- брати участь у діяльності міжнародних "мереж екосталості міст" для обміну досвідом і мобілізації національної і міжнародної технічної та фінансової допомоги;
- сприяти розробці екологічно раціональної програми в галузі туризму, яка враховує культурні аспекти стратегії збалансованого розвитку міських і сільських поселень у напрямі децентралізації розвитку міських районів і скорочення відмінностей між ними;
- за сприяння з боку відповідних міжнародних установ створити механізм для мобілізації ресурсів на впровадження місцевих ініціатив, спрямованих на вирішення проблем поліпшення якості навколишнього середовища;
- надати можливість громадським групам, неурядовим організаціям та окремим особам узяти на себе відповідальність за раціональне використання та поліпшення навколишнього середовища .

Сучасні стратегії планування адміністративних територій, які спрямовані на розв'язання екологічних і соціальних питань, мають орієнтуватися на розробку місцевої стратегії для поліпшення якості життя і навколишнього середовища, яка передбачає розв'язання питань використання земельних ресурсів, капіталовкладень у державному і приватному секторах, а також мобілізацію людських і матеріальних ресурсів, сприяючи створенню робочих місць.

Тому пропонується на прикладі Сумської області сформулювати модель екологічно-безпечного розвитку території, яка б враховувала комплекс показників екологічної безпеки та природоохоронної діяльності, яких необхідно дотримуватися при прийнятті адміністративно-управлінських рішень. Для цього необхідно дослідити систему взаємодії органів місцевого самоврядування і виконавчої влади в процесі економічного розвитку території та виявити їх екодеструктивний вплив не лише в сфері прямої дії, а і в сфері непрямої дії в інших сферах господарювання. Наприклад, прийняття рішення щодо будівництва господарського об'єкту повинно бути описано не лише показниками, що характеризують прямий вплив сфери будівництва на навколишнє середовище, а і показниками непрямої дії, що характеризують вплив будівництва на пов'язані з ним сфери господарської діяльності: відведення земельної ділянки, збільшення обсягів ресурсопостачання (електроенергія, водопостачання та водовідведення), формування соціальної інфраструктури та ін.

УДК: 332.146

РОЛЬ ІНВЕСТИЦІЙ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАЛОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

***Н.І. Паляничко, к.е.н.,
Національна академія аграрних наук України***

У ринкових умовах господарювання для підприємств аграрного сектору економіки України однією з головних проблем є залучення інвестиційних ресурсів. Забезпечення сталого використання земель сільськогосподарського призначення потребує зокрема застосування сучасних засобів механізації сільськогосподарського виробництва. Проте нинішня матеріально-технічна база сільськогосподарського виробництва є надмірно спрацьованою й продовжує високими темпами деградувати.

Про глибину інвестиційної кризи і велику інвестиційну ємність аграрного

сектору свідчить і структура загальних фінансових витрат у галузі. Найбільшу питому вагу за 2009 р. у структурі витрат на виробництво сільськогосподарської продукції мають матеріальні витрати – 69,3%, тоді як у 1990 році значення цього показника було на рівні 49,4%.

Єдиним вирішенням окреслених проблем є перебудова виробничо-технічної бази галузі, активізація процесів заміни фізично зношеної та морально застарілої техніки, що дасть змогу значно збільшити обсяги та ефективність виробництва екологічно чистої продукції. Проте на сьогодні очевидним є те, що фінансових можливостей самих сільськогосподарських підприємств та існуючої державної підтримки замало для забезпечення сталого використання земель сільськогосподарського призначення. Так, за словами Міністра агропроду Миколи Присяжнюка, аграрний сектор України потребує капіталовкладень для оновлення основних засобів виробництва на суму 250 млрд. грн. Їх необхідно інвестувати у сільське господарство протягом найближчих 4-5 років. Крім того для забезпечення нормальної роботи галузі рослинництва потрібно 57 млрд. грн. у рік, тваринництва - 43 млрд. грн. у рік.

Головним джерелом внутрішніх інвестицій є прибуток. Проте в агропромисловому виробництві спостерігається тенденція скорочення обсягів фінансових ресурсів у господарствах усіх форм власності. Внаслідок цього сформований у сільському господарстві ресурсний потенціал з кожним роком вичерпується. Гострі економічні проблеми не дають можливості ні державі, ні окремим природокористувачам забезпечити здійснення заходів щодо вирішення проблеми підвищення ефективності використання, відтворення та охорони земельних ресурсів. Таким чином, необхідно значно підвищити ефективність виробництва, що неможливо зробити без великих вкладень капіталу.

Світовий досвід показує, що для стабільного економічного зростання інвестиції повинні бути на рівні 19–25% ВВП. За таких умов без масштабного залучення іноземного капіталу стають неможливими не тільки економічне зростання, а й економічна стабілізація, а отже, й екологічно безпечне землекористування. На думку вчених Національної академії аграрних наук України повинні бути додатково залучені кошти міжнародних валютних інвестицій з Світового банку, Міжнародного валютного фонду і Європейського банку реконструкції і розвитку під державні гарантії для кредитування села. Можливим є і залучення коштів приватних інвестиційних фондів під гарантії Уряду.

Природою аграрної галузі зумовлений яскраво виражений регіональний аспект аграрного сектору економіки України. Тому важливе значення має регіональний аналіз залучення іноземних інвестицій у галузь. Низька інвестиційна активність окремих регіонів є причиною зниження ефективності використання економічних ресурсів, значного прискорення процесу морального та фізичного старіння матеріально-технічної бази аграрного виробництва. Це, у свою чергу, скорочує інвестиційний потенціал і послаблює мотивацію інвестиційної поведінки суб'єктів господарювання, прискорює спад виробництва.

Обсяги і структура іноземного інвестування аграрної економіки сьогодні вочевидь не відповідають її потребам. На думку Шкура І. "аграрний сектор є одним з найбільш привабливих для іноземних інвесторів, насамперед можливостями росту, не обмеженими будь-яким втручаннями з боку держави". Така ситуація зумовлена обмеженим доступом іноземних компаній до власності на землю, дією тимчасового мораторію на продаж землі, неможливістю включення її до статутних фондів господарських товариств, короткостроковими

термінами оренди та обмеженістю застави землі. Одним з основних напрямів підвищення інвестиційної привабливості земельних відносин України є включення землі в економічний оборот.

У цілому слід зазначити, що для широкомасштабного залучення іноземних інвестицій найважливіше значення мають макроекономічні важелі впливу держави на реалізацію інвестиційної привабливості економіки країни, що зобов'язані компенсувати недоліки загальноекономічної кон'юнктури і підсилити інвестиційну привабливість аграрної галузі.

На сьогодні кредитування поки що дуже обмежене стримуваннями іпотеки, у той час, як щорічна потреба в іпотечних кредитах і реальна можливість їх виділення банками становить 5–6 млрд. грн. У світовій практиці іпотечне довгострокове інвестиційне кредитування сільського господарства сягає 70% фермерських кредитів. Якщо взяти таку частку інвестиційних кредитів в Україні, то аграрний сектор міг би отримати додатково 10,6 млрд. грн.. Проблемою залишається дуже короткий строк оренди землі та майна – 3–5 років, що в середньому в 4 рази меншим, ніж у країнах Західної Європи.

Крім іпотеки землі як основної застави для отримання кредиту, система кредитування повинна передбачати створення Державного земельного фонду як інституту контролю за обігом земель і управління землями державної власності.

Не зважаючи на позитивні тенденції в інвестиційному процесі в сільському господарстві, нині ще процес створення фондового ринку недостатньо охоплює аграрну сферу, фінансово-кредитні установи не зацікавлені у здійсненні інвестиційних операцій у сільському господарстві, відсутній механізм забезпечення підтримки інвестицій в обіговий капітал.

На нашу думку, інвестиції є найважливішим засобом забезпечення прогресивних структурних зрушень в охороні довкілля, поліпшення якісних показників діяльності на макро- і мікрорівнях. У сучасних умовах державні інвестиції слід спрямовувати передусім на охорону земель, підвищення їх родючості земель екологічно безпечними заходами.

Значне зменшення обсягів природоохоронної діяльності та її інвестування може становити загрозу ресурсо-екологічній безпеці подальшого розвитку аграрного сектора. Природоохоронні інвестиційні проекти повинні бути економічно, фінансово і екологічно ефективними і здійснюватися з урахуванням впливу багатьох факторів.

Поступова та виважена економічна політика держави щодо зазначених заходів сприятиме підвищенню інвестиційної привабливості українського аграрного сектора, збільшенню залучення в галузь інвестицій, зокрема іноземних у обсягах, достатніх для забезпечення сталого використання земель сільськогосподарського призначення.

Запровадження ефективної системи мобілізації інвестиційних ресурсів з усіх можливих джерел та спрямування їх на реалізацію пріоритетних цілей аграрного вектору економіки відповідно до регіональних та галузевих особливостей залучення інвестицій дозволить суттєво нарощувати інвестиційний потенціал як національної економіки в цілому, так і аграрної галузі зокрема, з метою забезпечення сталого економічного розвитку країни, підвищення життєвого рівня населення, покращення екологічної ситуації в державі. Отже, необхідно розробити регіональні екологічноспрямовані інвестиційні проекти з метою забезпечення сталого використання земель сільськогосподарського призначення. Водночас заходи регулювання відносин власності на землю повинні мати інвестиційно стимулюючу спрямованість.

ДИАГНОСТИКА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ РАБОТОСПОСОБНОСТИ В СИСТЕМЕ МОНОТОРИНГА ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА

И.В. Петенко, д.е.н., А.В. Петенко, к.е.н.,
Донецкий государственный университет управления

Процессы формирования возрастных границ профессиональной работоспособности тесно связаны с темпами старения горнорабочих. Результаты определения величин расхождения фактического и должного биологического возраста у горнорабочих различных профессиональных групп свидетельствует о том, что условия и характер трудовой деятельности в угольных шахтах существенно отражаются на темпах профессионального старения работающих. Для профессий с «узкими» возрастными границами профессиональной работоспособности характерен ускоренный темп биологического старения. В частности, у забойщиков, несмотря на самый молодой календарный возраст (36,6 года), отклонение биологического возраста от его должной величины составляет 5,1 ед. Это указывает на то, что процессы биологического старения забойщиков почти на 14% опережают хронологический (паспортный) отсчет времени. В то же время у представителей вспомогательных профессий с характерными «широкими» возрастными границами профессиональной работоспособности отмечается практически полное соответствие биологического возраста его должному стандарту. Причем группа горнорабочих вспомогательных профессий по возрасту (по паспорту) старше забойщиков более чем на 6 лет. Проходчики и горнорабочие со смешанным стажем работы в основной профессии по темпам профессионального старения занимают промежуточное положение между забойщиками и горнорабочими вспомогательных профессий. Ближе к последним по степени отклонения биологического возраста от должной величины располагаются горнорабочие очистных забоев. По сравнению с горнорабочими основных профессий у ГРОЗ этот показатель достоверно снижен более чем в 4 раза.

В процессе старения меняется характер адаптации рабочих к физической нагрузке. С трудом усваивается ими навязанный ритм работы, лица старшего возраста достигают более высокой работоспособности при работе в произвольном ритме. В результате тяжелой и напряженной работы в условиях действия вредных факторов шахтной среды у горнорабочих изменяется стратегия регуляции физиологических функций и трудовой деятельности. В период разрушения старой и формирования новой программы регуляции резко возрастает вероятность развития состояний декомпенсации и оживления имеющихся в организме патологических процессов. Этим обстоятельством можно объяснить рост хронических заболеваний среди горняков старше 30 лет и, в частности, более чем двукратный рост заболеваний органов кровообращения. Сочетанное влияние вредных и опасных факторов сопровождается снижением адаптационных возможностей организма и ухудшением состояния здоровья. Это приводит к существенному изменению (увеличению) темпов старения.

Приспособление горнорабочих к экстремальным условиям угольных шахт сопровождается значительным напряжением, а в ряде случаев и истощением

компенсаторно-приспособительных механизмов уже в начальный период работы в этих условиях. Продолжительная работа в угольной шахте может стать в дальнейшем причиной развития патологических изменений со стороны различных органов и систем. В частности, систематическое воздействие полимодального комплекса вредных и опасных факторов производственной среды и деятельности после 10-15 лет стажа становится причиной абсолютного истощения адаптационных возможностей организма у большинства горнорабочих основных профессий.

Универсальной характеристикой функционального состояния организма является биологический возраст, определение которого позволяет воссоздать не только содержательную модель процесса старения, но и количественно измерить его выраженность. Под биологическим возрастом обычно понимают степень соответствия его физиологических функций среднестатистической возрастной «норме». Степень расхождения между ними характеризует выраженность преждевременного старения, ускоренный темп развития процесса старения. Сопряженность между процессами старения и развитием болезней настолько велика, что это позволяет использовать модели биологического старения в качестве метода неозологической (донозологической) диагностики. Наиболее высокие темпы старения по критериям биологического возраста при оценке лиц с патологией сердечно-сосудистой системы. Это является основанием для утверждения о ведущей роли сердечно-сосудистой патологии в процессах преждевременного старения организма. В частности, у рабочих, выполняющих тяжелую работу во вредных условиях, значительное ускорение процессов старения организма (до 14 и более лет), во многом связывают с развитием сердечнососудистых заболеваний.

Результаты исследований на различных промышленных предприятиях Украины показали, что и характер труда и многочисленные профессиональные вредности вносят существенный вклад в ускорение темпов старения организма. С увеличением биологического возраста уменьшаются резервные возможности дыхательной системы. При длительных нагрузках большой интенсивности уровень легочной вентиляции начинает снижаться, формируется «дефицитный барьер», ограждающий организм от чрезмерных нагрузок.

Возрастная динамика темпов биологического старения горнорабочих различных профессиональных групп подтверждает вышеизложенное. Темпы старения забойщиков в различные возрастные периоды опережают аналогичные изменения показателей горнорабочих других профессий на 2.6-3.5 года. Среди молодых проходчиков показатели биологического возраста отстают от должных величин в среднем на 3 года. К 30-39 годам процессы биологического старения интенсифицируются и практически достигают уровня среднегрупповых. В этом возрастном диапазоне показатели биологического возраста проходчиков уже соответствуют должным величинам. Процесс ускоренного биологического старения проходчиков с возрастом нарастает и в старшем рабочем возрасте фактические показатели биологического возраста опережают должные величины соответственно на 2.3 и 4.6 года. У горнорабочих очистных забоев в молодом и среднем рабочем возрасте показатели биологического возраста незначительно отличаются от должных величин. К 40 годам среди ГРОЗ показатели биологического возраста по своему уровню более чем на 1,5 года опережают должные. И даже после ухода на пенсию ослабленных рабочих направленность и уровень различий в

показателях биологического возраста практически сохраняются. Возрастная динамика показателей биологического возраста у горнорабочих вспомогательных профессий характеризуется незначительными отклонениями от должных величин во все возрастные периоды. По-видимому, интенсивность факторов производственной среды и деятельности в целом соответствует функциональным возможностям горнорабочих вспомогательных профессий и не оказывает такого выраженного, как у рабочих основных профессий, влияния на процессы биологического старения организма.

Полученные результаты, по-видимому, отражают отличия условий производственной среды и деятельности горнорабочих разных профессиональных групп по степени их вредности и опасности. Наиболее вредные и опасные условия труда исключают возможность массовой индивидуальной адаптации к условиям и характеру деятельности забойщиков даже в молодом возрасте. Процессы ускоренного биологического старения горнорабочих следует рассматривать как результат хронического напряжения их компенсаторно-приспособительных механизмов. Он отражает кумулятивный эффект хронического сочетанного воздействия комплекса факторов производственной среды (акустический и вибрационный стресс, пылевая и тепловая нагрузка и т.д.) и деятельности (неоптимальный темп и режим работы, вынужденная рабочая поза, периодически возникающие стрессовые ситуации и т.д.), сопутствующие добыче угля в глубоких угольных шахтах.

УДК 332.142.4:339.725

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ ЯК ДЖЕРЕЛА ВІДТВОРЕННЯ СТРАТЕГІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

**В.В. Пилипів, к.е.н., с.н.с.,
ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого
розвитку НАН України»**

Прийнята резолюцією Генеральної асамблеї ООН Дохинська декларація про фінансування розвитку в ході реалізації Монтеррейського консенсусу визначає основні заходи щодо мобілізації фінансових ресурсів для потреб сталого розвитку на різних національно-територіальних рівнях. Зокрема, декларуються заходи щодо мобілізації національних та міжнародних фінансових ресурсів на цілі розвитку, в контексті яких актуалізується важливість створення необхідних умов, які б сприяли залученню державних та приватних ресурсів і розширенню інвестицій у виробничу сферу.

Обсяги наявних державних фінансових ресурсів для цілей сталого розвитку є недостатніми для розв'язання усіх задач одночасно. За таких умов надзвичайно важливо є можливість залучати інвестиції приватного сектору на відтворення стратегічного потенціалу сталого розвитку. У зв'язку з цим, виникає необхідність формування диверсифікованої, ефективно регульованої та інклюзивної фінансової системи через підвищення обсягів внутрішньої пропозиції довгострокового капіталу і стимулювання розвитку внутрішніх ринків капіталу, в тому числі і регіональних, субрегіональних та національних банків розвитку.

Успішність фінансової системи залежить від здатності постійно відшуковувати та формувати нові потоки активів. Базовою суттю фінансів є

мобілізація капіталу для інвестицій. Капітал може бути отриманий з таких різних джерел як банки, розміщення цінних паперів, оренда, державне фінансування, промислові облігації розвитку, венчурні компанії, акредитиви, векселі, ф'ючерси тощо. Він не обов'язково повинен знаходитися у власності його розпорядника і часто є запозиченим в тій чи іншій формі. При цьому повинна бути певна застава, що зазвичай представляється у вигляді основних засобів, які дають передбачуваний потік доходів. Таким чином, для того, щоб мати можливість залучати капітал важливо шукати активи, які будуть приносити дохід і можуть діяти як у якості застави, так і в якості джерела прибутків.

Одними з таких ресурсів, які в неповній мірі включені в ринковий обіг, є природні ресурси. Так, на території економічних систем завжди знаходиться певний набір природних ресурсів. У той час як пряме використання відновлюваних природних ресурсів дозволяє системі рухатися в руслі сталого розвитку, використання невідновлюваних ресурсів потребує особливого механізму їх капіталізації із врахуванням потреб екологічної безпеки та потреб майбутніх поколінь.

Тому пропонується використовувати природні ресурси як ключове незадіяне джерело відтворення стратегічного потенціалу сталого розвитку шляхом формування такого інституційного середовища, в рамках якого ці ресурси можуть отримати адекватну оцінку і легко трансформуватися у інші форми мобільного капіталу, зокрема у фінансову.

Важливим завданням використання природних ресурсів для цілей сталого розвитку є формування такої системи управління ними, механізми якої б відповідали сучасному рівню розвитку фінансового простору. Розв'язання даної проблеми лежить в площині надання природним ресурсам фінансової форми та забезпечення їх ефективного проходження через адекватну фінансову інфраструктуру, що дозволить отримати їх реальну оцінку та забезпечити відтворення як стратегічного потенціалу сталого розвитку.

Ресурсна база, за рахунок якої повинні розв'язуватися зазначені проблеми та задовольнятися інтереси територіальних економічних систем, може бути сформована на основі активної реалізації процесів капіталізації. Капітал повинен постійно перебувати в господарському обороті, а всі управлінські дії щодо капіталу повинні бути націлені на створення доданої вартості та капіталізацію активів території.

Важливим є висунення на перший план вибору політики управління як визначальної для економічного зростання. Розвиток держави залежить від вибору і реалізації політики щодо використання і управління природними ресурсами і від того, куди інвестувати і як розподіляти доходи, які вони формують.

Однією з проблем використання різних територіальних активів як джерел фінансування сталого розвитку в Україні є те, що власність на більшу частину активів в Україні юридично не оформлена, а отже, ці активи не можуть виступати в якості застави або використовуватися як власний капітал економічних агентів.

Введення в обіг фінансової системи нової маси активів має супроводжуватися [1]:

- чіткою специфікацією прав власності – подільність (диференціація) власності на часткові правомочності;
- створенням вбудованих обмежень і захисних механізмів;
- модернізацією законодавства у сфері застави, сек'юритизації;

- забезпеченням ліквідного ринку;
- забезпеченням економічних агентів ресурсами;
- гарантією проходження ресурсів через інфраструктуру.

В сучасних умовах доцільним видається використання механізму сек'юритизації активів для введення в оборот некапіталізованих елементів національного багатства. У процесі сек'юритизації активів відбувається виділення і передача певних активів, наявних в ініціатора сек'юритизації, в диференційований пул фінансових активів, який списується з балансу ініціатора і передається новій спеціально створеній організації, яка в подальшому випускає цінні папери, забезпечені цими активами, і розміщує їх серед широкого кола інвесторів.

Пропонується створення корпоративної структури з залучення та управління інвестиціями, які формуються в результаті включення природних ресурсів у фінансовий оборот. Залучені такою компанією фінансові ресурси на фінансових ринках стають інвестиційними ресурсами для власників капіталу.

Використання механізму сек'юритизації територіальних активів дасть можливість реалізувати окремі проекти розвитку інфраструктури та відкриє широкі перспективи для компаній, які не можуть обходитися без позикових коштів. Введення такої схеми як сек'юритизація різко знизить вартість фінансових ресурсів. Також у світовій практиці сформувалися надійні схеми на основі сек'юритизації, що забезпечують доступ підприємств сільського господарства до фінансових ресурсів у необхідних обсягах, узгоджених за термінами і вартістю залучення.

1. *Дохинская декларация о финансировании развития: итоговый документ Международной конференции по последующей деятельности в области финансирования развития для обзора хода осуществления Монтеррейского консенсуса.* – [Резолюция 63/239](#) Генеральной Ассамблеи от 24 декабря 2008 года: [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.un.org/russian/document/declarat/doha_findev.html

2. *Драйверы роста и развития:* [Электронный ресурс]/ Рейтинговое агентство «Эксперт» - Режим доступа: <http://www.raexpert.ru/strategy/conception/part2/4>

УДК 528.946

КАРТОГРАФИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПРОФИЛАКТИКИ РАСПРОСТРАНЕНИЯ ВИЧ/СПИД И ТУБЕРКУЛЕЗА В УКРАИНЕ КАК ЗАДАЧА УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

Р.В. Писаренко
**Военный институт Киевского национального университета
имени Тараса Шевченко**

Устойчивое развитие и безопасность государства подразумевают корректную информацию и эффективный мониторинг за переменами. Это касается как природных, так и социально-экономических областей. Особого внимания заслуживает вопрос о здравоохранении в Украине. Медицинская проблематика во многом занимает промежуточное место между природой, обществом и государством. В особой степени это касается инфекционных заболеваний. Есть тревожные тенденции стремительного распространения в Украине таких инфекционных заболеваний, как ВИЧ/СПИД и ТБ. По темпам их распространения Украина стабильно занимает первые места в мире.

Не может быть эффективного противостояния развитию эпидемий

ВИЧ/СПИД и ТБ без конкретной и детальной информации относительно динамики эпидемической ситуации в населенных пунктах и районах Украины. Особую значимость в обработке такой информации имеет картографирование показателей. Это связано с тем, что эпидемический процесс в Украине протекает в высшей степени неравномерно. В зависимости от района и населенного пункта Украины, показатели по ВИЧ/СПИД и ТБ могут различаться в десятки раз. Есть, как относительно благополучные территории, так и места с исключительно тревожной ситуацией. Примером таковых могут быть Донецк, Одесса, многочисленные небольшие города Восточной Украины.

При использовании картографического метода для описания эпидемической ситуации в Украине, обычно обращается внимание на некорректность данных. Этому есть масса оснований. Официальные данные противоречивы и периодически дают ситуацию явно не реалистическую. Это является серьезной проблемой при картографировании. Картографический метод познания ориентирован на выявление определенной пространственной и временной динамики явления. Он позволяет проследить тенденции в изменении медико-географической ситуации. В отношении ТБ и ВИЧ/СПИД, то есть эпидемических процессов, которые развиваются вполне медленно, казалось бы, этот метод применим в полной мере. Но при этом подразумевается, что данные отражают реальность. Насколько мы можем судить из практического опыта, это не всегда так.

У нас есть опыт участия в исследовательском проекте по эпидемическим цепям, связанным с ВИЧ/СПИД и ТБ. Проект в 2009 – 2011 годах реализуется на базе Противочумного института им. И.И. Мечникова (Одесса). В процессе третьего года этого проекта, в лаборатории геомониторинга и прогнозирования эпидемических процессов и по заказу Противочумного института будет сделано не менее 700 карт. Они дают детальное представление относительно развития эпидемии туберкулеза в Украине. Обрабатываются официальные данные за период 1998 – 2008 годов. Работа ведется под руководством доктора географических наук Д.В. Николаенко. В работе мы сталкиваемся с явно некачественной информацией, которая должна описывать эпидемический процесс по туберкулезу. В таких условиях эффективность применения картографии и ГИС-технологии становится вполне неопределенной.

Есть большое количество проблем и чисто научного характера. ГИС-технология позволяет генерировать большое количество карт. У нее есть разнообразные аналитические функции. Но она создавалась не для обработки медицинской информации. Скорее, в ее основании были экологические и военные области применения. Это дает о себе знать при ее использовании в эпидемиологии. Большие возможности могут давать маленький результат. Есть сложные проблемы, связанные со стандартами разбивки статистического ряда данных, пространственной генерализации информации и утери содержательной информации как следствие той или иной генерализации. Научных проблем применения картографии и ГИС-технологии в медицине много.

Можно сформулировать следующие выводы:

1. При описании пространственно-временных процессов, какими, безусловно, являются эпидемические процессы по ВИЧ/СПИД и ТБ, нужно применять картографический метод. Сколь бы ни были велики сложности его применения в эпидемиологии, без использования этого метода образ эпидемий получается некорректным.

2. При описании эпидемического процесса по ВИЧ/СПИД и ТБ, наиболее эффективной является ГИС-технология. Она органично впитала в себя достижения картографии, географии и информатики и позволяет перерабатывать большие массивы данных, связанных с динамичными системами и процессами. Но ее эффективное использование в эпидемиологии сталкивается с массой проблем. Основная проблема связана с неготовностью атрибутивной информации к переработке. ГИС-технология может перерабатывать любую информацию, но та информация, которая есть, носит во многом формализованный характер. Она может помочь в понимании эпидемических перемен в очень незначительной степени. ГИС-технология наиболее эффективна при переработке пространственно-ориентированной информации.

3. Несмотря на все текущие сложности использования картографии при описании эпидемических процессов, это направление нужно развивать. Это нужно делать по пути взаимной адаптации картографии и ГИС-технологии к задачам описания эпидемических процессов, а также совершенствования системы регистрации и обработки информации по самим эпидемическим процессам. Нужно выходить на уровень регистрации пространственно-ориентированной информации. Это позволит не только формально перерабатывать данные на основании ГИС, но и корректно описывать эпидемические перемены.

4. Ухудшение эпидемической ситуации по ВИЧ/СПИД и ТБ в Украине имеет четко выраженное экономическое измерение. Это явно затратные эпидемии, которые охватывают значимую часть населения. Даже не касаясь гуманитарных аспектов, можно отметить, что они наносят большой ущерб экономическому потенциалу государства. На данный момент времени наиболее яркие примеры связаны с африканскими государствами. Но ситуация быстро меняется и в Украине. Тема нуждается в детальном пространственно-временном исследовании.

5. Учитывая разрушительный характер эпидемии ВИЧ/СПИД и ТБ нужно менять систему организации и финансирования исследований по данной теме. Она должна выводиться из сферы только медицинской науки. В медицине, есть четкие профессиональные ограничения на постановку и решение научно-исследовательских задач, связанных с пространственно-временными массовыми эпидемическими процессами. Непонимание специфики использования ГИС, ведет к тому, что на эти работы выделяется невероятно мало денег. Есть противоречие. С одной стороны, чрезвычайно большие ожидания от ГИС-технологии. С другой стороны, курьезное финансирование работ по ее использованию в эпидемиологии.

УДК 911.3:008 (477)(043.5)

СУЧАСНЕ УЯВЛЕННЯ ТА ТЕНДЕНЦІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ З ТОЧКИ ЗОРУ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

**К.А. Поливач, к.г.н.,
Інститут географії НАН України**

Україна увійшла у XXI ст. у стані економічної та екологічної кризи з пошуками шляхів виходу із неї і намаганнями включитись до світових економічних процесів та прагненнями інтегруватись в європейський простір. Це спонукає не тільки державні структури різного рівня, а й насамперед науковців, до пошуків нових підходів щодо аналізу стану держави та її регіонів, напрямків активізації усіх складових потенціалу їх розвитку, що потрібне для формування шляхів нового якісного розвитку економіки й підвищення рівня життя населення.

При опрацюванні регіональних стратегій розвитку слід більше уваги

звернути на важливий економіко-географічний чинник і потребу врахування всього різноманіття існуючих в регіонах історико-культурних пам'яток. За кількістю пам'яток (131 тис.) Україну можна віднести до країн з багатою історико-культурною спадщиною.

Сьогодні відбувається активна інтеграція України до світового культурного простору, тому повноцінне та всебічне виявлення й вивчення культурної спадщини з метою виваженого використання і комплексного збереження – стратегічне, державної ваги гуманістичне і науково-практичне завдання. Захист вітчизняної культурної і духовної спадщини визнано одним з пріоритетів Стратегії національної безпеки України.

Протягом сучасної історії відношення до пам'яток спадщини істотно змінювалося – концепція простої охорони пам'яток ускладнилася й перетворилася в складний комплекс заходів із вивчення, інтерпретації й використання, що стало основою сучасної концепції спадщини, до якої в Європі поступово почали переходити в кінці 60-х – початку 70-х, у США та деяких інших країнах – в кінці 70-х, а в країнах колишнього СРСР – в кінці 80-х – початку 90-х рр. у ході демократизації в них процесів у суспільстві. У кінці ХХ ст. відбулося підвищення соціального статусу спадщини в зв'язку із прийняттям концепції сталого (збалансованого) розвитку як глобального цивілізаційного імперативу.

У сучасному розумінні сталий розвиток – це складна система, що включає не тільки екологічні, а й соціальні, гуманітарні, економічні компоненти. Оскільки культура є невід'ємною складовою цієї системи, збалансованість суспільного розвитку сьогодні безпосередньо пов'язують із культурою. Однією з основ збереження культурного капіталу, з одного боку, і потужним інструментом для діалогу культур, з другого є, безсумнівно, культурна спадщина.

Зазначимо, що культурна спадщина відіграє особливу роль серед багатьох факторів і умов життя людства протягом усієї його історії. Значимість спадщини для розвитку цивілізації є не просто важливою, а визначальною в умовах екологізації та гуманізації сучасного суспільства.

Пам'ятки культури підтримують культурне різноманіття світу й вносять істотний внесок у сталий розвиток країни й людської цивілізації в цілому, що й визначає відповідальність держави за збереження своєї спадщини й передачу її наступним поколінням.

Спадщина виконує в новітньому суспільстві безліч сучасних функцій, забезпечуючи тим самим його сталий розвиток. А.В. Лисицький все різноманіття функцій, що їх виконує культурна спадщина, пропонує групувати і виділити такі 3 групи: освітня, політична, економічна [1, с.46].

Освітня функція полягає в задоволенні психологічних потреб не тільки окремої особи, а й суспільства в цілому. Соціальна роль спадщини є неоціненною, адже вона несе пізнавальну, виховну, наукову й естетичну складові. Без культурної спадщини немислиме сучасне життя й нашої країни. Наслідком неврахування освітньої функції є впровадження у свідомість громадян нігілістичного відношення до історичної спадщини, що призводить до руйнування спадкоємності в зв'язках поколінь, породжує зневагу до природних і культурних цінностей нашої країни та всього світового співтовариства.

Друга група – політична, у рамках якої, за висловом Г.Дж. Ешворта, “події минулого, розказані стосовно до сьогодення, являють собою не тільки спосіб продовження норм суспільства, але й спосіб апеляції до безперервності минулого й сучасного, яким діючі впливові політичні ідеології й групи можуть виправдати своє домінування” [3, с.13].

Значущою є економічна функція культурної спадщини. Як підтвердження – на національному рівні більшістю країн усвідомлено, що своєчасне визначення, поцінування та дбайливе використання ресурсів історико-культурного значення має велику економічну користь. Ресурси культурної спадщини є підґрунтям розвитку багатьох галузей економіки, основною з яких є туризм.

На нашу думку, серед цих функцій доцільно виділити і четверту групу – суспільну, яка є значно ширшою за своєю сутністю і логічно включає в себе функції попередніх груп, оскільки спадщина являється ресурсом розвитку для всього суспільства в цілому.

Враховуючи і віддаючи належне значним суспільним функціям спадщини, таким, як підвищення якості життя населення, боротьбі з бідністю та багатьом іншим, не треба не враховувати те, що культурна спадщина піддається небезпеці і в умовах прискороного розвитку може бути зруйнована, якщо її не включити в процеси сталого розвитку. Адже сьогодні історичне середовище більшості міст перебуває в кризовому стані, історично цінна забудова, включаючи пам'ятки архітектури, руйнується та безповоротно втрачається, умови життєдіяльності в історичних центрах поселень знаходяться на неприпустимо низькому рівні, соціально-демографічний склад населення погіршується. Спостерігається різке падіння обсягу реставраційних робіт та скорочення числа історичних поселень, де проводилася реставрація будь-яких пам'яток. Щоб уникнути будь-яких негативних наслідків використання культурних ресурсів, необхідно весь комплекс заходів з охорони та використання спадщини включити до сучасних суспільних процесів.

На думку таких авторів як А.В. Лисицький, Ю.Л. Мазуров, у сучасній науці має місце пробіл щодо теоретичного осмислення культурної спадщини як основи сталого розвитку, не дивлячись на те, що багато дослідників визнають цю новітню функцію культурної спадщини. І дійсно, в сучасній літературі немає спроб виявлення причин і аналізу механізму прояву цих властивостей спадщини.

Отже, одним з актуальних завдань вітчизняної теорії й практики в царині культурної спадщини є подолання відставання України від багатьох країн світу в сфері використання спадщини, її всебічне включення до концепції сталого розвитку, як окремо взятих регіонів, так і країни в цілому, удосконалення організаційних, економічних і правових механізмів збереження й використання об'єктів культурної спадщини.

1. Лисицький А.В. *Культурное наследие как ресурс устойчивого развития: Дис. ...канд. культурологии: 24.00.01.* / Российская академия Государственной службы при Президенте Российской Федерации. – М., 2004. – 151 с.
2. Мазуров Ю.Л. *Формирование концептуальных и прикладных представлений о природном и культурном наследии*// *Известия РАН. Сер. геогр.* – 2005. – №6. – С. 95–101.
3. Ashworth G.J. *From history to heritage – from heritage to identity. In search of concepts and models.* – London: Routledge. – 1994.

УДК: 338.2

СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ НА ЗАСАДАХ ЗЕЛЕНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

**В.Г. Потапенко, к.г.н., с.н.с.,
Національний інститут стратегічних досліджень**

Германський та, одночасно, російський генерал-фельдмаршал Г. Мольтке характеризував стратегію як «еволюцію первинної керівної ідеї відповідно до обставин, які постійно змінюються». Для того, щоб визначити стратегічні

пріоритети необхідно «намалювати образ бажаного майбутнього». На сьогоднішній день Україна потрапила у ідеологічну пастку вибору між Європейським та Євразійським союзами яка ґрунтується на стратегічних стереотипах «доглобалізаційного» періоду ХХ століття і є хибною та уявною.

Ідеологічна стратегія Європейського Союзу була розроблена наприкінці ХІХ століття активістами соціал-демократичного інтернаціоналу на основі принципів мультикультурності (інтернаціоналізму), позарелігійності, соціальної відповідальності бізнесу, свободи особистого життя, державної підтримки бідних та знедолених, просвіти, культури та євроцентризму. Стратегічні пріоритети та межі ЄС були вироблені У. Черчілем і Ф. Рузвельтом наприкінці 1940р. Перелік країн був відкоригований за участю Й.Сталіна в 1945р., але в 2004р. попередній план успішно реалізований в повному обсязі.

Ідеологічна стратегія «Євразійського Союзу», або традиційної Російської імперії закладені на початку ХVІІІ століття першим імператором Петром (І) Романовим на засадах європейської модернізації Московії та Тартарії, щодо системи державного управління, армії та флоту, побудови вертикалі державної влади, якій підпорядковується релігія, ідеологія, культура, політика, суспільство. Пізнішими рисами стали національно-територіальна автономія та побудова ідентичності еліт. Сьогодні цей союз продовжує існувати модифікувавшись у ідеологічно-управлінський конструкт «енергетичної супердержави» не зважаючи на еволюційні (1778 та 1861рр.) та революційні зміни (1917 та 1991 рр.) і періодичні трансформації меж.

Процеси глобалізації, що розпочалися давно, але в ХХІ столітті набули якісних змін:

- формування кіберпростору та міжнародної транспортної системи, що знищило абсолютну геополітичну незмінність для держави виразу: «географія - це доля»;

- розширення попиту на природні ресурси, перш за все енергетичні та продовольчі, на фоні їх поступового вичерпання, боротьба за нові ресурси, зокрема акваторій та шельфів;

- збільшення кількості надзвичайних ситуацій природного та техногенного походження і погіршення стану навколишнього природного середовища та умов життєдіяльності людини;

- трансформації державного суверенітету, делегування державами частини повноважень міжнародним структурами, міжнародне оцінювання країн на демократичність, інвестиційну привабливість, миротворчі акції на кшталт Сербії, Грузії та Лівії, відмова від недоторканості кордонів 1945р. в Європі, що призвело до створення Косово, Абхазії, Південної Осетії;

- переміщення індустріального виробництва в країни, що розвивають та фоні загострення перманентної кризи фінансово-економічної системи світу;

- розвиток нової зеленої економіки на основі поєднання нових та традиційних технологій, використання відновлювальних ресурсів, скорочення споживання енергії та ресурсів, розвиток органічного сільського господарства, поєднання переваг ринкової економіки із соціальним захистом з боку держави тощо.

Участь в регіональних союзах безумовно може мати місце, але цей вибір мав практичний, і, перш за все, економічний і соціальний сенс до кінця ХХ століття. Сьогодні ці угруповання самі шукають нові стратегічні пріоритети. Фінансова-економічна криза, що розпочалася в 2008 році стала кінцем період романтизму, коли за проголошення «європейського» або «євразійського»

вибору можна було отримати газ за чверть ціни або дешеві кредити та гранти в євро. Нажаль, сьогодні багаті країни Євросоюзу такі як Німеччина та Росія не хочуть підтримувати економіку своїх партнерів по союзам Греції, Португалії та Білорусі, а умови для країн-боржників з боку країни кредиторів є подібними - скорочення державних видатків, приватизація і продаж рентабельних підприємств реального сектору економіки.

В умовах багатопольярного світо стратегічними пріоритетами України може бути зв'язки із найбільш могутніми у технологічній, військовій та економічній сфері США та Німеччиною, Англією, Францією і найдинамічнішими економіками Китаю, Індії, Бразилії, Мексики, Індонезії, Кореї, Туреччини та Росії, але головним пріоритетом є робота в міжнародних організаціях. В цьому напрямку Україною вже багато зроблено: по-перше, це участь у заснуванні в 1945 р. ООН та подальша активна діяльність в її структурах з охорони здоров'я, навколишнього природного середовища, забезпеченням продовольства, миротворчих операціях тощо. Другим напрямком є співпраця у фінансовій сфері з 90-х років із глобальними структурами такими як Світовий банк, Міжнародний банк реконструкції та розвитку то іншим. Третім важливим кроком став вступ України до СОТ в 2008 р.

Спільними рисами «образу майбутнього» за численними соціологічними опитуваннями громадян України є наступні соціально-економічні пріоритети:

- поєднання переваг ринкової економіки із соціальним захистом з боку держави;
- релігійна, етнічна, сексуальна, культурна толерантність суспільства;
- створення комфортного середовища існування людини;
- розвиток виробництва на основі сучасних безвідходних технологій та енергозбереження;
- формування правової держави з мінімізацією корупції та управлінського свавілля;
- формування енергетичної незалежності та несприйняття ядерної енергетики;
- бажання швидкого соціально-економічного розвитку при обмеженості природних ресурсів, перш за все енергетичних.

Аналіз цього «образу бажаного майбутнього» українського народу можуть стати соціально-економічною базою формування стратегічних пріоритетів для соціальної консолідації України та прискореного розвитку на основі інтеграції до світового співтовариства. Ці пріоритети значною мірою співпадають із засадами зеленої економіки проголошеними ООН в 2009р. стратегічним шляхом виходу з глобальної кризи.

Найважливішим природним ресурсом за оцінками міжнародних експертів, що є ще невичерпаним в Україні є родючі чорноземи (30% всього світового запасу). Нестача хімічних засобів захисту і живлення рослин, мінеральних та синтетичних добрив, знаходження під паром протягом тривалих років значних площ, що катастрофою аграрного сектору з точки зору індустріальної економіки є головною конкурентною перевагою, якщо орієнтувати агровиробництво на вирощування екологічно чистої сільськогосподарської продукції, що може стати основою формування потенціалу експорту на динамічно зростаючі ринки споживання органічної сільгосппродукції США та ЄС.

Скорочення індустріального виробництва на початку 90-х років в Україні майже втричі призвело до скорочення обсягів викидів забруднень в атмосферу, скидів у воду та формування твердих відходів. Це дозволяє, відповідно до

домовленостей, пов'язаних із Кіотським протоколом продавати квоти на викиди вуглецю, формувати власний вуглецевий ринок, одержувати іноземні інвестиції на основі яких закласти основи власної альтернативної енергетики та нової промисловості, підвищення енергоефективності житлово-комунального господарства як адаптаційних заходів до кліматичних змін.

Зруйнована інфраструктура радянських оздоровчих закладів дає шанс для розвитку зеленого туризму як традиційному Криму та Карпатах, так і в інших місцях мальовничої України. Преоцінювання природного капіталу щодо видобутку і використання природних умов та ресурсів так і завдання шкоди природним умовам життєдіяльності може стати суттєвим елементом нової фінансової політики держави.

Таким чином, зелена економіка як новий ідеологічний конструкт та технологія соціально-економічного управління, дозволить Україні одержати суттєві стратегічні переваги порівняно зі політикою індустріального розвитку, яка стала неефективною, ще наприкінці 70-х років ХХ століття і дати шанс на повернення до кола потужних країн.

ВЗАИМОСВЯЗЬ И ДИНАМИЧНОСТЬ ЭЛЕМЕНТОВ ХОЗЯЙСТВЕННОГО МЕХАНИЗМА НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

М.А. Потеева к.э.н., Крымский экономический институт ГВУЗ «КНЭУ им. В. Гетьмана»

Механизму управления национальной экономикой уделяли внимание такие известные ученые как Т. Стюарт, Л. Эдвинсон, М. Мэлоун, Э. Брукинг, Л. Абалкин, А. Чужно и др. По системе управления изданы многочисленные монографии отечественных и зарубежных авторов. Однако до сих пор остается дискуссионным вопрос о тождественности понятий «механизм управления экономикой» и «хозяйственный механизм развития экономики».

Управление национальным хозяйством и отдельными его процессами имеет многофакторный и многофункциональный характер. Однако проблеме взаимосвязи и оптимальному соотношению элементов системы управления экономикой на разных уровнях уделялось недостаточное внимание. В научных работах широко дискутировался вопрос – государство или рынок должны управлять экономическими, научно-техническими или экологическими процессами? Как справедливо указывали некоторые украинские экономисты, это одна из существенных причин неэффективной работы или блокирование экономических регуляторов, которые должны были бы успешно функционировать и развиваться в переходной экономике.

Система хозяйственного регулирования имеет двойственную природу, базирующуюся на противоречивых процессах. С одной стороны, в силу непрерывного углубления общественного разделения труда, появляются все новые и новые самостоятельные хозяйственные единицы. Они осуществляют свою деятельность в присущем им, отличном от других субъектов темпе, при достигнутом уровне производительности труда и совершенства технологических процессов. Это ведет к дисгармонии установившихся ранее взаимосвязей и пропорций элементов системы.

С другой стороны, каждый элемент экономической системы, каждый вид деятельности нуждается в координации своих действий и результатов с иными элементами системы. Развитие национального хозяйства в целом, таким

образом, побуждает к постоянному устранению дисбаланса, к упорядочению элементов и гармонизации динамики их развития. Разрешение этого противоречия экономического развития системы управления и ее элементов, общего и частного достигается как за счет объективных законов, так и благодаря разнообразным субъективным действиям различных экономических, нормативно-правовых, социальных и политических институтов. Действие последних, в свою очередь, осуществляется в той или иной стране, в каждый конкретный период с различной степенью активности и в разных, меняющихся формах. Сочетание и побуждение к действию, координация этих действий представляет основную задачу хозяйственного управления. Оно должно быть адекватным экономическим условиям и соответствовать модели экономического устройства общества. Только при этом условии хозяйственное управление будет ускорять экономический процесс, а не становиться его тормозом. Хозяйственное управление должно создавать благоприятную среду для скоординированного взаимодействия элементов экономической системы с целью прогрессивного и устойчивого развития всей национальной экономики.

Управление внутри национального хозяйства осуществляется несколькими субъектами, а именно государственными органами всех уровней, менеджерами предприятий и корпораций, общественными институтами. Управление – это преимущественно прямое воздействие субъектов управления на объект управления с целью придания ему необходимых импульсов, побуждающих к конкретным действиям и целям, определенным системой управления. Хозяйственное регулирование – это преимущественно косвенное воздействие на объект управления. Задача регулирования или его функции, устанавливаются субъектами регулирования. Хозяйственное регулирование и управление в единстве с действием объективных процессов и законов представляют хозяйственный механизм.

В хозяйственном механизме проявляется влияние внутренних и внешних факторов, взаимодействующих на результаты экономической жизни общества. Речь идет о различного рода социальных институтах, традициях, общественном менталитете, экономической и экологической культуре общества и т.п. По мере углубления демократизации страны роль и влияние этих факторов на хозяйственный механизм возрастает. К этому же числу можно отнести внешнеэкономические и внешнеполитические факторы, которые в совокупности влияют на внутренние экономические процессы. Ими почти невозможно управлять, но их можно использовать во благо или ослаблять их негативное воздействие на национальную экономику. В любом случае они должны быть учтены и, безусловно, составляют неотъемлемую часть хозяйственного механизма.

В условиях трансформации национального хозяйства содержание эффективного государственного регулирования раскрывается более полно в качестве структурного блока всего организационно-хозяйственного механизма. Его эволюция происходит во взаимосвязи с рыночным саморегулированием, совершенствованием механизмов управления предприятиями и монополиями (корпорациями). Векторность изменений государственного регулирования определяется конкретными историческими внутренними и международными условиями.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ ІНДИКАТОРІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ (НА ПРИКЛАДІ ІНДИКАТОРІВ ЕФЕКТИВНОСТІ РОЗВИТКУ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ)

**О.П. Пристайко, асп.
ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»**

Як справедливо зазначають провідні українські науковці, наукове дослідження з формування індикаторів сталого розвитку має починатися з визначення відносно точних вимог до них. До так вимог належать: індикатори сталого розвитку потрібні для того, аби сприяти розробці політики та відповідних рішень на всіх рівнях: село, містечко, місто, регіон, країна, континент, світ; ці індикатори мають реагувати на всі важливі занепокоєння, що виникають у процесі сталого розвитку. Потрібні спеціальні індикатори, які враховують взаємодіючі системи і їх навколишнє середовище; кількість індикаторів повинна бути максимально малою, але при цьому вони мають бути достатньо ефективними і надійними; індикатори мають бути ясними, точними, зрозумілими і практичними. Вони повинні враховувати інтереси всіх учасників процесу сталого розвитку; індикатори мають допомагати оцінювати життєдіяльність, усталеність поточних подій, пов'язаних із сталим розвитком; Проблема полягає в тому, що індикатори пов'язані ситуацією, яка постійно змінюється, рухається. Це динамічний процес. Також індикатори мають працювати на дуже різній матерії-основі. Одні вимірюються у вартісному вираженні, інші - кількісно. Відповідно, виникають суттєві труднощі. Йдеться про те, щоб індикаторів було якомога менше, щоб вони були комплексними і водночас охоплювали багато аспектів [1]. В додатках до проекту Концепції переходу України до сталого розвитку, яка дістала широкого громадського обговорення, зазначається, що індикатори (критерії) сталого розвитку мають класифікуватися по секторах [2]:

1. Група соціальних індикаторів: боротьба з бідністю; демографічна динаміка і стан; поліпшення освіти, поінформованості і виховання суспільства; захист і поліпшення здоров'я людей; поліпшення розвитку поселень.

2. Група економічних індикаторів: міжнародна кооперація для прискорення сталого розвитку і пов'язана з цим місцева політика; зміна характеристик споживання; фінансові ресурси і механізми; передача екологічно чистих технологій, співробітництво і створення потенціалу.

3. Група екологічних індикаторів: збереження якості водних ресурсів і забезпеченість ними; захист морів і прибережних територій; комплексний підхід до планування і раціонального використання земельних ресурсів; раціональне управління вразливими екосистемами, боротьба з опустелюванням і посухами; сприяння веденню сталого сільського господарства і розвитку сільських районів; боротьба за збереження лісів; збереження біологічної розмаїтості; екологічно безпечне використання біотехнологій; захист атмосфери; екологічно безпечне управління твердими відходами і стічними водами; екологічно безпечне управління токсичними хімікатами; екологічно безпечне управління небезпечними відходами; екологічно безпечне управління радіоактивними відходами.

4. Група інституціональних індикаторів: облік питань екології і розвитку в плануванні і управлінні для сталого розвитку; національні механізми і міжнародне співробітництво для створення потенціалу в країнах, що розвиваються; міжнародний інституціональний порядок; міжнародні правові механізми; інформація

для прийняття рішень; посилення ролі основних груп населення.

Для територій природно-заповідного фонду особливе значення матимуть індикатори, що враховуватимуть сутність і функціональне призначення цих територій на основі їх сталого, збалансованого, економічно обґрунтованого та соціально мотивованого розвитку. В межах сутнісних поглядів на екологічну безпеку (детальніше ці позиції викладені в роботі Є.В.Хлобистова [3]) та у парадигмі сталого розвитку. Класифікація уявлень про сталий розвиток, що відбиваються у відборі відповідних індикаторів, запропонована в роботах кримського вченого Є.Ю.Какутича [4], однак ми акцентуватиме увагу на наступних аспектах визначення (відбору) індикаторів.

Перший аспект пов'язаний із збереженням та примноженням функцій підтримки біорізноманіття, а саме – здатність об'єкту ПЗФ відтворювати екологічні умови і ресурси для відтворення екосистемних функцій.

Другий аспект акцентує увагу на здатності об'єкту ПЗФ виконувати соціальні функції та надавати соціально-орієнтовані послуги наукового, освітнього, культурно-історичного характеру.

Третій – на здатності об'єкту підтримувати власну економічну самостійність за рахунок діяльності, яка не суперечить основним функціям території щодо охорони природи та підтримки біорізноманіття.

Четвертий – на здатності території забезпечувати об'єкт ПЗФ недоторканістю та дистанціюванням виробничої діяльності, яка прямо чи опосередковано може зашкодити природоохоронній території.

П'ятий – на достатності нормативно-правового забезпечення природоохоронної діяльності як в цілому для регіону, так і для конкретного природоохоронного утворення, з урахуванням рівня дотримання вимог природоохоронного законодавства.

Визначення конкретних видів індикаторів, які формуються на означених вище аспектах їх відбору, буде темою подальших, і, сподіваємось, продуктивних еколого-економічних досліджень.

1. Орловська Ю.В., Зайченко О.О. Проблеми та перспективи формування системних індикаторів сталого розвитку //Режим доступу:www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/prvs/2009_1/0040.pdf
2. Данилишин Б.М. Наукові нариси з економіки природокористування. – К.: РВПС України НАН України, 2008. – 280 с.
3. Хлобистов Є.В. Соціально-економічна сутність екологічної безпеки у системних поглядах на сталий розвиток продуктивних сил // Продуктивні сили України: науково-теоретичний економічний журнал. – 2007. – №2. (003). – С.213-222.
4. Какутич Є.Ю. Сталий розвиток як концептуальна основа трансформації світової економіки // Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях. / РВПС НАН України, ІПРЕЕД НАНУ, СумДУ, ЛНТУ, НДІ СРП. – Сімферополь: ПП «Підпр. Фенікс», 2010. – С. 9-46.

УДК 330.322:502.132

ВИДИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗА ВПЛИВОМ НА СТАН НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

**О.В. Прокопенко, д.е.н., проф., О.В. Кліменко, к.е.н.,
Сумський державний університет**

Дослідження проблеми інвестування економіки завжди знаходилось у центрі уваги економічної думки. Це обумовлено тим, що інвестиції торкаються

найглибших основ господарської діяльності, визначають процес економічного зростання в цілому. У сучасних умовах вони виступають найважливішим засобом забезпечення умов виходу з економічної кризи, структурних зрушень у народному господарстві, зростання технічного прогресу, підвищення якісних показників господарської діяльності на мікро - і макрорівнях.

Забезпечення позитивного впливу на навколишнє природне середовище можливе шляхом оптимізації ресурсного циклу виробництва. Труднощі полягають у тому, що виникаючі внаслідок такого впливу позитивні і негативні ефекти є зовнішніми по відношенню до процесу виробництва через те, що не здійснюють прямого впливу на створення кінцевого продукту, призначеного для задоволення економічних потреб суспільства.

На наш погляд, екологічний фактор задає «рамкові» умови здійснення інвестиційної діяльності, впливаючи на її структуру та основні характеристики.

Кожний інвестиційний проект має свої особливості, цільову спрямованість, умови й кількісні параметри розробки та реалізації, що є найважливішими специфічними ознаками інвестиційних проектів, що викликає потребу в класифікації їхньої безлічі. Така класифікація диференціює всю сукупність інвестиційних проектів на окремі групи, що є основою для розробки і застосування «індивідуальних» методичних підходів при визначенні еколого-економічної ефективності інвестиційних проектів.

За напрямом впливу інвестиційних проектів на навколишнє природне середовище нами виділено такі їх види: екодеструктивні, екоконструктивні, екологічно нейтральні та змішані.

Л.Г. Мельник визначає *екодеструктивні процеси* як процеси впливу на людину і природу, що призводять до соціальних, економічних або екологічних наслідків.

Автори визначають *екоконструктивні процеси* як процеси впливу на людину і природу, що мають позитивні соціально-економічні чи екологічні результати.

Екоконструктивну інвестиційну діяльність можна віднести до групи активних дій, спрямованих на поліпшення властивостей природного середовища та раціональне природокористування, у тому числі й такі, що відновлюють якість компонентів довкілля та ліквідують наслідки екодеструктивних дій.

До екоконструктивних інвестиційних проектів, на наш погляд, можна віднести:

- 1) виробництво екологічно чистих продуктів та послуг;
- 2) впровадження енергозберігаючих технологій;
- 3) «чисті» виробничі процеси;
- 4) технології вторинної переробки сировини (відходів);
- 5) установку та експлуатацію природоохоронних технологій;
- 6) інвестиції, спрямовані на підвищення рівня екологічності продукції.

Здійснення екоконструктивної інвестиційної діяльності сприяє появі нових можливостей та отриманню нових вигід підприємством (виникають додаткові можливості для розвитку ділової активності, що приводить до підвищення конкурентних переваг).

На наш погляд, метою екологізації інвестиційної діяльності є планомірний перехід до прийняття інвестиційних рішень, спрямованих на зменшення (усунення, ліквідацію) негативних соціально-економічних та екологічних наслідків (зменшення екодеструктивного впливу) та особливо таких, що чинять

екоконструктивний вплив. Виміром екоконструктивного та екодеструктивного впливу, на погляд авторів, може бути зміна показника рівня екологічності інвестиційної діяльності.

У контексті сталого розвитку діяльність промислових підприємств повинна бути спрямована, на думку авторів, на впровадження інноваційних технологій, які призводять до зменшення або взагалі усунення деструктивного впливу на довкілля. Головною метою створення таких технологій має бути отримання позитивного еколого-економічного ефекту.

В сучасній економічній літературі в розрізі екологізації інвестиційної діяльності поняття рівня екологічності трактується як показник екологічної ефективності діяльності підприємства, який опосередковано відображає вартісну оцінку негативних наслідків реалізації відповідного проекту на стан навколишнього середовища.

Автори під *рівнем екологічності інвестиційної діяльності* розуміють комплексний показник, що інтегрує в собі екологічні характеристики впливу інвестиційної діяльності на навколишнє природне середовище та відображає не лише оцінку негативних наслідків реалізації відповідного проекту, але й оцінку екоконструктивних змін у навколишньому природному середовищі.

Залежно від екологічної спрямованості автори поділяють інвестиції промислового підприємства на чотири види: екологоорієнтовані, екологічно раціональні, екологічно допустимі та екологічно недопустимі. Дану класифікацію інвестицій можна використовувати при обґрунтуванні прийняття інвестиційних рішень на підприємстві.

Екологоорієнтовані інвестиції в першу чергу спрямовані на істотне вирішення проблем охорони й відновлення навколишнього природного середовища. Вони характеризуються мінімальними збитками й ризиком для навколишнього природного середовища (наприклад, ресурсозберігаючі, природозберігаючі, спрямовані в екологічні інновації).

Екологічно раціональні інвестиції, які спрямовані на досягнення можливо більшого часом і максимального результату відносно природного капіталу, зниження ризиків, мінімізації відходів і забруднення у визначених умовах й обмеженнях.

Професор Школи Природних ресурсів Мічиганського університету Томас Принсен розглядає принцип «екологічної раціональності», згідно якого на перше місце ставиться збереження й захист невідновлюваних природних ресурсів. Вчений надає розмежування поняттям «ефективність» та «раціональність». Ефективні економічні й технологічні рішення повинні автоматично призводити до заощадження ресурсів. Однак вся суть у тому, що їх втілення та реалізація часто обертається непередбаченими наслідками, що мають досить високу екологічну ціну. Щоб її знизити до розумних меж, саме й необхідний контроль за такими рішеннями, який необхідно здійснювати на основі принципу *екологічної раціональності*.

Екологічно допустимі інвестиції супроводжуються різноманітними екологічними наслідками, які не перетинають критичного рівня забруднення навколишнього середовища, утворення відходів тощо.

Під екологічно допустимим рівнем інвестиційної діяльності пропонується розуміти область між максимальним (при виході за межі якого екологічний стан природної біоти переходить за межі гранично допустимих навантажень) і мінімальним значенням певного впливу інвестиційної діяльності на екосистему (при виході за межі якого екологічний стан природної біоти переходить із

нормального в порушене).

Екологічно недопустимі інвестиції спричиняють руйнування природних зв'язків, рівноваги, властивостей природного середовища, вичерпання природних ресурсів, зниження якості навколишнього природного середовища.

Інвестиційна діяльність повинна запобігати негативному впливу на навколишнє природне середовище, мінімізувати ресурсоспоживання, що, в свою чергу, потребує виважених організаційно-економічних рішень, які повинні передбачати: досягнення екологічних цілей реалізації інвестиційної діяльності; оцінку впливу на економічні показники екологічної складової інвестиційного проекту; раціональне використання природних, економічних та енергетичних ресурсів; стимулювання заощадливого природокористування.

УДК (330.322:502.33)330.3

ІНВЕСТИЦІЙНІ ЗАСАДИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

**С.І. Рассадникова, к.е.н., с.н.с.,
Інститут проблем ринку та економіко-екологічних
досліджень НАН України**

На початку XXI т. центральною концепцією розвитку світової спільноти становиться концепція сталого розвитку і у розвинених країнах особлива увага приділяється реалізації концепції та поетапному досягненню поставлених цілей. Надзвичайно важливим стає розробка універсальних механізмів та методології інвестиційного забезпечення природокористування як фундаменту досягнення сталого розвитку в країні, теоретичного базису накопичення, розподілу, ефективного вкладення і використання інвестицій у сферу природокористування з отриманням максимального результату в умовах обмеженості ресурсів. Основою підвищення ефективності інвестиційної діяльності стає формування інвестиційної привабливості природокористування.

Потреба для суспільства та необхідність формування інвестиційної привабливості природокористування для забезпечення рішення найгостріших проблем співіснування людства, яке володіє могутніми силами перетворення і впливу на навколишнє середовище, та природу як джерела природного багатства, ресурсів зростання економіки, культурного, духовного і фізичного здоров'я населення планети, викликано закономірностями сучасного етапу розвитку людської цивілізації. Глобальні перетворення сприяють зміни підходів до формування інвестиційних потоків та інвестиційної політики у природокористуванні як сфери безпосередньої взаємодії суспільства і природи потребуючої прискіпливої уваги з цілю збереження життя на планеті.

Основою трансформаційних змін є здійснення формування інвестиційної привабливості природокористування, ідеологія якої становиться складовою і підґрунтям поступового досягнення сталого розвитку суспільства. У сучасній методології досліджень процесів інвестиційної діяльності потреба застосування системного аналізу і управління зростає в результаті віддачі переваги екологічним пріоритетам наряду з соціально-економічним, імплантації їх у інвестиційну і економічну політику держави.

Цілісне сприйняття системних особливостей інвестиційної діяльності в сфері природокористування та перетворення її у сучасних обставинах в

напряму узгодження з існуючими запитами сьогодення обумовлено цілим спектром причин. В перше, поступове та неухильне погіршення екологічної ситуації в глобальному масштабі та Україні, реальні загрози існування людства, якості життя та благополуччю нації.

В друге, не відкладними потребами досягнення цілей тисячоліття сформульованих світовою спільнотою та адаптованих для України, виконання міжнародних зобов'язань, що не можливо без інвестиційного забезпечення.

В третій, підтримкою екологічної безпеки як складової національної безпеки, яка належить до базових умов забезпечення національного суверенітету країни.

В четвертих, в умовах посилення попиту на реалізацію принципів сталого розвитку в Україні, що відповідає на виклик сучасності, упередження еколого-деструктивних процесів в економіці, раціональне використання природних ресурсів та ресурсозбереження, зростає необхідність у активізації інвестиційної діяльності в природокористуванні та її модернізації.

Дефіцит інвестиційних ресурсів в країні потребує зваженого їх використання і визначення пріоритетів їх вкладення, установлення порядку черговості, здійснення вибору та інвестування у ці об'єкти, які дозволяють досягти максимального можливого ефекту і найбільш повного рішення екологічної проблеми, отримати оптимальний результат по всьому ланцюжку економіко-екологічної системи.

Сучасна вітчизняна теорія та практика інвестицій потребує розробки методологічних і методичних засад оцінки інвестиційної привабливості об'єктів у сфері природокористування. У теперішній час постановка проблеми по визначенню інвестиційної привабливості природокористування має важливе значення. Дослідження проводяться в умовах відсутності загально прийнятих теоретичних і методологічних підходів та розробок.

Основна націленість формування інвестиційної привабливості природокористування на різних ієрархічних рівнях суспільства – це перехід до збалансованого і стабільного природокористування, орієнтація на довгострокову перспективу, посилення конкурентоспроможності в результаті зниження екологічних ризиків. Метою формування інвестиційної привабливості природокористування є: збереження і збільшення природного капіталу, відтворення природних ресурсів і якості навколишнього природного середовища, скорочення сукупного екодеструктивного впливу на суспільство і природу, створення іміджу екологічно відповідальних суб'єктів господарювання, збільшення ринкової вартості підприємства за рахунок зниження екологічних ризиків і безпечного функціонування виробництва, досягнення еколого збалансованого розвитку регіонів, країни. Від стану економіки і ресурсно-екологічної безпеки багато в чому залежать масштаби і напрямки розвитку України, хід відтворювальних процесів, темпи і результативність їх здійснення.

Важливими складовими формування інвестиційної привабливості природокористування як підґрунтям досягнення сталого розвитку є розробка і обґрунтування методологічних і методичних основ формування інвестиційної привабливості природокористування, створення умов і механізмів управління процесом її становлення і розвитку згідно сучасних напрямків трансформаційних зрушень у економіці.

Інвестиційна привабливість – науково обґрунтована зважена кількісна і якісна характеристика зовнішнього і внутрішнього середовища об'єкту потенційно можливого інвестування, це суб'єктивно-об'єктивна оцінка, що

відображає об'єктивно існуючі закономірності функціонування об'єкту інвестування і взаємно узгоджує інтереси і потреби потенційних інвесторів. Для впровадження у теорію і практику інвестування запропонованої концепції інвестиційної привабливості природокористування необхідно не тільки розробка методологічних засад а також визначення методичних підходів до її оцінки.

Основою методичних підходів до формування інвестиційної привабливості природокористування є системний підхід дозволяючи враховувати взаємозалежність і взаємодію складових елементів оцінки як єдиної системи. Системний підхід до формування інвестиційної привабливості природокористування дозволяє виділити і розробити алгоритм визначення інвестиційної привабливості природокористування та достатньо об'єктивно відобразити уявлення о процесі його формування і представити у єдиної комплексної системі розрахунків і показників.

Інвестиційна привабливість залежить від дії комплексу різноманітних факторів, перелік яких і ступінь впливу визначаються якісним змістом і ієрархічним рівнем об'єктів і суб'єктів інвестування, цілями вкладення інвестицій, макроекономічною ситуацією і тенденціями розвитку суспільства, духовними цінностями, особливостями функціонування об'єкту.

Кожен фактор інвестиційної привабливості об'єктів у природокористуванні ґрунтується на розрахунку конкретних аналітичних показників. Інвестиційна привабливість об'єктів сфери природокористування формується під впливом значної кількості факторів, які мають бути відображені не тільки якісно, а також і кількісно. Визначення кількості факторів представляє самостійну проблему розрахунків. Вибір здійснюється з обліком потенційної можливості кількісного виміру факторів та склад і численність яких не обмежується. Більша кількість факторів дозволяє підвищити достовірність отриманих результатів.

Складовими визначення інвестиційної привабливості об'єктів у сфері природокористування є наступні основні елементи: теоретико-методологічної база оцінки; методичне забезпечення; організаційні і процедурні системи проведення оцінки; формування відповідної інституціональної структури (мотивації, формальних і неформальних норм і правил, законодавчо-нормативної бази та інше); наявність необхідної інфраструктури (система моніторингу, консалтингових, аналітичних, рекламних агентств, фірм, комітетів та інше).

УДК 504.064.2:633/635(477.42)

ПЕРСПЕКТИВИ ВИРОЩУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНО БЕЗПЕЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА В ЖИТОМИРСЬКІЙ ОБЛАСТІ

**А.В. Раценко, асп.,
Житомирський національний агроекологічний університет**

Житомирська область є одним з регіонів України, для якого сільськогосподарське виробництво є стратегічно важливим видом економічної діяльності. Розвитку аграрного виробництва в регіоні сприяють придатні для вирощування сільськогосподарських культур погодно-кліматичні умови та ґрунти, а також багаторічні традиції господарювання. Проте, внаслідок економічних та екологічних проблем в країні, які мали місце в останні десятиріччя, дана галузь опинилась в кризовому стані. Більше того, у

споживачів сільськогосподарської продукції сформувалося відношення до неї як до такої, що має низьку якість та є екологічно небезпечною. Пілотне опитування споживачів, що проводилось в м. Житомир показало, що більше 60% респондентів не задоволені якістю сільськогосподарської продукції, що купують. Таке відношення до товарів, що реалізуються виробниками досліджуваного регіону, з боку споживачів, є одним з вагомих факторів, що визначають об'єми продажу продукції аграріїв Житомирської області.

Загальновідомо, що якість та безпечність сільськогосподарської продукції напряму залежать від середовища, в якому ця продукція вирощується. Тому дослідження екологічних параметрів Житомирської області, та можливостей вирощування екологічно безпечної продукції в даному регіоні, слід розпочати з вивчення стану забрудненості ґрунтів, води та атмосферного повітря. Сільське господарство, а особливо, рослинництво, в процесі виробництва продукції впливають на земельні ресурси, перетворюючи їх та змінюючи їх природні властивості. Саме екологічний стан ґрунтів, на думку споживачів сільськогосподарської продукції (50% респондентів), в більшій мірі визначає її якість та безпечність. Одним з найбільш екологічно небезпечних наслідків антропогенного впливу людини на довкілля стало радіоактивне забруднення ґрунтів внаслідок аварії на ЧАЕС. Згідно із результатами обстеження рівня радіоактивного забруднення, в зону забруднення радіонуклідами потрапило 997,6 тис. га земель області. Проте, станом на 1995 р., коли проводились останні заміри забруднення ґрунтів, понад 25% сільськогосподарських угідь мали щільність забруднення ^{137}Cs менше за $1,0 \text{ Ки/км}^2$ [1]. Відтак, четверта частина сільськогосподарських угідь області була придатною для ведення традиційної системи землеробства та вирощування безпечної сільськогосподарської продукції. За оцінками науковців, на сьогоднішній день, в результаті природних процесів, відсоток площ сільськогосподарських угідь з мінімальним рівнем радіоактивного забруднення збільшився ще на 10-25% [1].

Негативні наслідки сільськогосподарського виробництва для довкілля полягають не лише в механічному впливі на ґрунт та зміні екосистем, але й в забрудненні ґрунтів та рослинницької продукції хімічними речовинами. І хоча хімічні речовини, що використовуються в рослинництві, зокрема, мінеральні добрива, мають забезпечувати збільшення урожайності та покращення якості продукції, їх використання призводить до того, що забруднюється ґрунт, а через нього хімічні речовини потрапляють у повітря, поверхневі та підземні води, забруднюють продукти харчування. Так, в Житомирській області мінеральні добрива вносяться на 54% (270,3 тис. га) площі посівів сільськогосподарських культур [2]. Окрім названих вище, в сільському господарстві використовується ще одна група небезпечних хімічних речовин – пестициди. За даними вітчизняних науковців, більшість (від 40 до 70%) отрутохімікатів потрапляють в повітря та поверхневі і підземні води, циркулюють за межами оброблених ділянок [4]. На даний час в Житомирській області вноситься 465,3 т хімічних речовин, що застосовуються в якості засобів захисту рослин, площа оброблена ними складає 36% посівних площ, що є одним з найнижчих показників в Україні [3]. Таким чином, ситуація, щодо отрутохімікатів та мінеральних добрив, що застосовуються в виробництві, в значній мірі пояснюється недостатньою фінансовою спроможністю сільськогосподарських товаровиробників, викликану диспаритетом цін як на сільськогосподарську продукцію так і на допоміжні засоби. Проте, з екологічної точки зору, неможливість ведення інтенсивного землеробства значною кількістю сільськогосподарських товаровиробників в Житомирській області, робить ґрунти досліджуваного регіону та продукцію, вирощену на них, одними з найменш забруднених залишками

отрутохімікатів та мінеральних добрив в Україні.

Іншими елементами, важливість яких необхідно враховувати при дослідженні екологічного стану регіону є рівень забруднення атмосферного повітря та водних об'єктів. Соціологічне опитування споживачів сільськогосподарської продукції, проведене в м. Житомир показало, що на друге та третє місце, після ґрунтів, щодо впливу на якість продукції рослинництва, найбільше впливають стан водних джерел (54%) та атмосферного повітря (44%), відповідно. З точки зору впливу на якість сільськогосподарської продукції, небезпечними є викиди шкідливих речовин в атмосферне повітря, які впливають на всі організми біосфери, та викликають сповільнення росту рослин, знижують їх урожайність, погіршують якість кінцевої продукції [4] тощо. Житомирська область є однією з найбільш екологічно безпечних, стосовно викидів в атмосферне повітря та займає 20 місце серед усіх областей України. Стан водних ресурсів є не менш важливим оскільки промислові сільськогосподарські та побутові відходи, які потрапляють в водні джерела, можуть викликати інфекційні та інші захворювання населення, забруднення продуктів харчування, погіршують стан водних екосистем. На даний час, в Житомирській області, в поверхневі водні об'єкти в середньому скидається до 8 млн. м³ забруднених зворотних вод в рік, що в 77 разів менше, ніж в найбільш забрудненій Донецькій області [2].

Таким чином, з огляду на проведені дослідження, вирощування екологічно чистої сільськогосподарської продукції та території Житомирської області, на нашу думку, є можливим і перспективним напрямом діяльності. Розглядати досліджуваний регіон як такий, що є придатним для ведення екологічного виробництва, дозволяє низка аргументів. По-перше, занепад сільськогосподарського та промислового виробництва, що відбувався в останні двадцять років, мав єдиний позитивний наслідок – зниження антропогенного впливу на довкілля. Так, порівняно з 1990-ми роками в рази знизилась кількість мінеральних добрив і отрутохімікатів, що вносяться в ґрунт, об'єми скидання забруднених вод та викидів шкідливих речовин в повітря. І хоча в останні роки, зокрема в сільському господарстві, поступово збільшується кількість хімікатів, що використовуються в виробництві, проте їх рівень залишається невисоким. По-друге, порівняно з іншими регіонами України, Житомирська область, як не індустріальний регіон, набагато менше забруднюється внаслідок здійснення промислового виробництва, роботи транспорту, антропогенної діяльності людини. По-третє, за виключенням районів області, де рівень радіоактивного забруднення ґрунтів вимагає особливої системи ведення сільськогосподарського виробництва, залишається біля половини сільськогосподарських угідь області, де щільність забруднення цезієм 137 не перевищує 1 Кі/км² і де можливо отримувати безпечну, екологічно чисту сільськогосподарську продукцію.

1. *Ведення сільського господарства на радіоактивно забруднених територіях Житомирської області та їх комплексна реабілітація на 2004-2010 рр. (методичні рекомендації) / за ред. М.І. Дідуха - Житомир, 2010. – С. 28.*

2. *Статистичний щорічник Житомирської області за 2009 рік / За ред. Л.О. Рижкової, Головне управління статистики у Житомирській області. - Житомир, 2010. – С. 123.*

3. *Внесення мінеральних та органічних добрив під урожай с.-г. культур у 2009 році: статистичний бюлетень. – Державний комітет статистики України – К, 2010. – С. 42.*

4. *Черевко Г.В. Економіка природокористування / Г.В. Черевко, М.І. Яцків – Львів: Світ, 1995 – С. 111-112.*

СТАЛИЙ РОЗВИТОК У СИСТЕМІ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

**В.Є. Реутов директор КЕІ ДВНЗ «КНЕУ ім. В Гетьмана»,
зав. кафедрою міжнародної економіки**

Глобалізація та сталий розвиток - істотні поняття, які порівняно нещодавно збагатили науковий лексикон. Незважаючи на широке використання обидва поняття недостатньо добре розроблені. Глобалізацію прийнято розглядати як процес та феномен сучасного розвитку, а сталий розвиток у науковій літературі визначається як концепція, що стала теоретичною основою стратегії розвитку світового співтовариства. Тому як з наукової, так і з практичної точки зору важливо визначити ступінь взаємозалежності глобалізації та сталого розвитку. Окрім того, варто враховувати й те значення, якого в умовах процесу глобалізації набуває трансформаційний аспект сталого розвитку.

Аналіз публікацій свідчить, що досі недостатня увага вчених приділяється проблемі формування та реалізації концепції сталого розвитку у взаємозв'язку з діяльністю ООН у контексті глобальних світогосподарських процесів. Вони ще не стали й предметом фундаментальних досліджень на основі застосування методів аналізу міжнародних відносин і світової політики.

Для поглибленого аналізу ступеня вивченості проблематики сталого розвитку як у науково-теоретичному, так і в прикладному плані варто назвати такий базовий документ, як Доповідь Міжнародної Комісії з навколишнього середовища та розвитку «Наше спільне майбутнє», в якій вперше були викладені основні положення концепції сталого розвитку як стратегії та програми. Саме ця доповідь й викликала широку дискусію в наукових колах.

Протягом останнього десятиріччя закріпилася думка, що концепція сталого розвитку є ідеологією стратегії соціо-еколого-економічного розвитку світового співтовариства. Це підтверджено її основними положеннями, які визначають зміст, напрям діяльності, цілі та задачі.

Практика використання цього складного поняття на нашу думку повинна спиратися у доповідь Міжнародної Комісії з навколишнього середовища та розвитку (МКНСР), створеної за ініціативи ООН. Саме доповідь містить декілька визначень сталого розвитку.

По-перше: «Людство здатне надати розвитку сталого й довготривалого характеру з тим, щоби він відповідав сучасним потребам людей. Концепція сталого розвитку дійсно передбачає певні обмеження щодо експлуатації природних ресурсів, але ці обмеження є не абсолютними, а відносними та пов'язані із сучасним рівнем техніки та соціальної організації, а також здатністю біосфери долати наслідки людської діяльності».

Друге визначення поняття сталого розвитку представлено авторами доповіді наступним чином: «Сталий і довготривалий розвиток є не незмінним станом гармонії, а скоріше процесом змін, в якому масштаби експлуатації ресурсів, напрям капіталовкладень, орієнтація технічного розвитку й інституційні зміни узгоджуються з теперішніми та майбутніми потребами. Ми не стверджуємо, що даний процес є простим або безперешкодним. Болюча процедура вибору є неминучою. Таким чином, в основі сталого і довготривалого розвитку повинна бути політична воля».

Третє положення, саме відображає уявлення авторами доповіді «Наше спільне майбутнє» розробленої ними Концепції сталого розвитку. «Сталий розвиток - це такий розвиток, який задовольняє потреби сучасності, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти власні потреби. Він складається з двох понять: поняття потреб, зокрема потреб, необхідних для існування найбільш вразливих верств населення, вони повинні мати першочерговий пріоритет, а також поняття обмежень, обумовлених їхнім станом».

Якщо взяти до уваги три визначення, необхідні нові комплексні підходи, які дозволять державам і громадському суспільству усвідомити, по-перше, що проблеми навколишнього середовища не можуть ефективно вирішуватися ізольовано від решти проблем, і, по-друге, що при вирішенні будь-яких проблем повинні бути враховані фактори, які впливають на зміни соціальних, економічних та екологічних компонентів сталого розвитку.

У межах таких підходів важливого значення набуває розвиток міжнародної співпраці, перш за все ООН та її інститутів, яка дозволить більш конструктивно та злагоджено здійснювати спільні дії при розв'язанні конкретних задач у галузі сталого розвитку. До цих напрямів діяльності належать:

- створення умов для ефективної взаємодії організацій, особливо науково-технічного профілю, з метою кращої адаптації їх до нових міжнародних реалій та організації конструктивних партнерських відносин;
- розробку узгодженої міжнародної політики з комплексного вирішення проблем у галузі сталого розвитку, яка повинна більшою мірою враховувати конкретні географічні та національні особливості кожної країни;
- розробку механізмів ефективного застосування торгової політики та використання нових можливостей - від лібералізації торгівлі в інтересах створення безпечного для здоров'я людини навколишнього середовища на всіх рівнях;
- створення дієвого механізму використання потенціалу безпечних для навколишнього середовища технологій, а також керування промисловими ризиками;
- створення умов, які дозволять долати існуючі системи фрагментарності та дублювання як на локальному, так і на глобальному рівнях, а також пошук компромісних рішень у складних і неординарних ситуаціях з питань навколишнього середовища людини та сталого розвитку.

Все це визначає необхідність комплексного вивчення питань трансформаційних аспектів сталого розвитку національної і регіональної економіки. Одночасно предметом аналізу стають концептуальні засади трансформацій, які відбуваються у глобальному середовищі. Оскільки наслідки глобальних трансформаційних зрушень проявляються, у першу чергу, в економічній сфері, особливу увагу слід приділяти трансформаціям інституційного середовища як основи регулювання цього багатомірного процесу. В умовах всебічної дії глобальних ринкових чинників актуальними стають питання міжнародної конкурентоспроможності. Значущість його дослідження неухильно підвищується в умовах сталого розвитку країн і регіонів.

Суттєві зміни в глобальній соціальній та економічній сферах спонукають до критичного переосмислення поглядів на складову механізмів регулювання трансформаційних процесів. Це потребує посилення глобалізаційного підходу у вивченні проблем управління та стратегічного розвитку територій різного рівня в контексті забезпечення належного рівня їхньої безпеки та конкурентоспроможності.

Постійні стихійно-ринковий характер глобалізації постійно вимагає застосування процедур прогнозування та вироблення стратегій розвитку на рівні як господарства країни, так і окремих його ланок в умовах глобалізації. Проблеми трансформації національної економіки пов'язані з вирішенням ключових завдань, які суттєво будуть підвищувати її конкурентоспроможність і формувати передумови сталого розвитку, тому об'єктом досліджень також стають проблеми трансформації зовнішньоекономічного й інноваційного секторів нашої держави.

Вагомим фактором сучасного світового розвитку стає багатомірний процес інтеграції соціального й економічного життя народів і країн. Тому набуває значущості досвід моделювання сталого розвитку з урахуванням інтеграційного імперативу. Саме моделювання дозволяє визначити передумови, характер, динаміку, структурні та національні особливості трансформацій, розробити відповідні механізми реалізації стратегій соціального економічного розвитку України та її регіонів, що також привернуло увагу авторів, та моделі системно-структурних трансформацій певних сфер господарства України як основи розвитку його продуктивних сил і розширення експортного потенціалу.

УДК 338.46 (477)

РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРИРОДНИХ МОНОПОЛІЙ НА РИНКУ КОМУНАЛЬНИХ ПОСЛУГ

**В.Л. Рибачук, к.держ.упр., докторант,
Чорноморський державний університет імені Петра Могили**

Через відсутність відповідної системи державної або галузевої статистичної звітності немає достовірної інформації про фактичне фінансування завдань Програми з місцевих бюджетів, за кошти підприємств та за рахунок інших джерел.

Зазначимо, що в цілому, нормативно-правове забезпеченню заходів реформи планувалося здійснювати у формі "Внесення пропозицій", "Розроблення проектів законів", "Підготовки проектів постанов Кабінету Міністрів України". Протягом першого етапу передбачалося внести пропозиції, забезпечити розроблення, підготувати проекти законів чи проекти постанов Кабінету Міністрів України по 36 завданнях. Зокрема, планувалося розроблення 34 нормативних документів. Протягом аналізованого періоду було розроблено та передано на затвердження відповідним органам 25 нормативно-правових актів. Із них розроблених та підготовлених нормативних актів у законодавчому порядку вже затверджено 13, головним виконавцем яких був визначений Мінжитлокомунгосп України.

Розроблення та прийняття нормативно-правових актів у сфері житлово-комунального господарства мало бути спрямоване на проведення системних перетворень у галузі, сприяти її розвитку. Однією із причин неефективності Програми в цілому стала недостатня робота по забезпеченню нормативно-правової підтримки заходів реформування житлово-комунального господарства. Через відсутність відповідних нормативно-правових актів не вдалося підвищити ефективність функціонування системи житлово-комунального господарства та забезпечити його сталий розвиток для задоволення потреб населення. Заходи, які вживалися для виконання Загальнодержавної програми, не забезпечили беззбиткового функціонування підприємств житлово-комунального

господарства. Процес запровадження інституту управителів багатоквартирного будинку або керуючих житловим фондом компаній здійснюється вкрай повільно внаслідок відсутності відповідної нормативної бази. Неефективним був моніторинг результатів реформування та розвитку житлово-комунального господарства, оскільки передбачені Загальнодержавною програмою розробка та затвердження форм державних статистичних спостережень за станом реформування житлово-комунального господарства не виконані.

Не прийнято урядових постанов щодо затвердження типових положень з питань формування та ведення Реєстру об'єктів комунальної власності, проведення інвентаризації комунального майна, створення та зміни статутного капіталу підприємств комунальної власності. Відсутній рамковий нормативний акт щодо державного регулювання галузі, що не сприяє ефективному управлінню майновими комплексами у сфері виробництва і надання житлово-комунальних послуг та утворенню прозорої системи державного регулювання ринками житлово-комунальних послуг за допомогою економічних важелів. Розроблені, але не затверджені у встановленому порядку нормативні документи щодо паспортизації житлових будинків і споруд, забезпечення належного їх утримання та експлуатації, та Методика визначення вартості робіт з технічного обслуговування та налагодження засобів обліку та регулювання споживання теплової енергії.

Загалом процес реформування ЖКГ в Україні відзначається такими проблеми, як: недостатній обсяг фінансування для виконання визначених програмою завдань; декларативний характер розділу програми стосовно фінансового забезпечення виконання її завдань; відсутність чітких умов та критеріїв виділення коштів Державного бюджету відповідно до завдань Програми; невизначеність механізмів залучення небюджетних коштів у розвиток об'єктів житлово-комунального господарства; непередбачуваність і непрозорість механізмів співфінансування місцевих бюджетів у виконанні завдань програми; відсутність ефективних механізмів участі держави в процесах інвестування в розвиток і реформування житлово-комунального господарств; неузгодженість текстової частини Програми, яка присвячена питанням фінансового забезпечення, з додатками, у яких визначені обсяги фінансування за роками та заходами; необхідність уточнення прогнозних обсягів фінансування заходів програми з Державного бюджету України з розподілом за роками з врахуванням технічного стану підприємств житлово-комунального комплексу, потреб у належному організаційному, нормативно-правовому та науково-технічному забезпеченні виконання Програми, та фінансових можливостей бюджету; необхідність уточнення обсягів фінансування Програми шляхом вилучення із розрахунків прогнозних обсягів фінансування з місцевих бюджетів та інших джерел, як таких, що є орієнтовними, і як такі, що не можуть бути підтверджені надійними статистичними даними галузевої або загальнодержавної статистики в ході виконання Програми.

З урахуванням цих обставин в здійсненні державної політики реформування житлово-комунального господарства, в червні 2009 року було внесене зміни до Закону України "Про Загальнодержавну програму реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2004-2010 роки", яким затверджено Загальнодержавну програму реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2009-2014 роки. Програмою передбачені додаткові заходи державної підтримки для придбання житла, організації ведення обліку громадян України, які користуються правом на

соціальне житло і перебувають у черзі на його отримання; сформована Міжвідомча комісія з проведення реформування житлово-комунального господарства на чолі з Віце-прем'єр-міністром України; зроблені нові кроки в процесі визначення статусу і порядку формування комісій з регулювання діяльності природних монополій на ринку комунальних послуг, розширення нормативно-правової бази, регулюючої ціни на комунальні послуги тощо.

Ці заходи свідчили про те, що спроби реформування української житлово-комунальної сфери натрапили на серйозні перешкоди не лише організаційного і економічного, але і іншого характеру. Часто на проведенні реформ позначається відсутність політичної єдності в суспільстві. До того ж будь-яка реформа неадекватно сприймається населенням, оскільки змінює звичний устрій життя. Тим більше, коли йдеться про збільшення оплати за житло, комунальні послуги, то виникають локальні конфлікти.

У окремих регіонах господарські керівники і фахівці вважають, що передбачені житлово-комунальною реформою радикально-ринкові перетворення, не відповідають вимогам часу. У їх регіонах, як вони вважають, наростає знос основних фондів, знижується надійність роботи систем життєзабезпечення, не створений механізм стимулювання ресурсозбереження. Підвищення ставок і тарифів на житлово-комунальні послуги, збільшення частки платежів населення в структурі витрат на утримання, ремонт житлового фонду і надання комунальних послуг стримується украй низькими темпами зростання рівня життя значної частини населення.

Поки що реформа просувається переважно адміністративно-вольовими зусиллями реформаторів. Притому, відзначається деякими переміщеннями у бік її цілей. У більшості регіонів змінилася структура управління житлово-комунальним господарством. Реструктуризація ЖКГ, що проводиться, породжує зміну господарсько-фінансового механізму підприємств, що функціонують в цій сфері економіки, розподіл функцій замовника і підрядчика на житлово-комунальні послуги, формування структур, що представляють інтереси власників житлового фонду, а також структур, обслуговуючих житловий фонд і, що захищають права споживачів житлово-комунальних послуг, служб замовника, управляючих компаній, фірм, що експлуатують житловий фонд, асоціацій власників житла.

На сьогодні в регіонах України вже працюють організації, які складають конкуренцію комунальним підприємствам ЖКГ. Лідируючу позицію в цьому напрямі займає Донецька область. При цьому відзначається зниження ціни обслуговування 1 кв. м загальної площі житла на 10-15%, підвищується культура обслуговування.

УДК 339.9:341+316.334.2

ЕНЕРГЕТИЧНА СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКОВОЇ СИСТЕМИ

**В.В. Сабадаш, к.е.н., доц.,
Сумський державний університет**

Енергетична безпека держави є ключовим імперативом загальнонаціональної економічної безпекової системи. Третій і четвертий технологічні уклади, які характеризують рівень сучасної національної економіки, базуються на широкому залученні й використанні у моделях виробництва і

споживання значних обсягів матеріальних, природних і енергетичних ресурсів. Саме ресурсні чинники (перш за все, наявність і ефективність використання природних і енергетичних ресурсів) є визначальними у формуванні цілісної й адекватної суспільно-економічному рівню розвитку національної економіки комплексної системи безпеки. Україна, як одна із найбільших економік пострадянського простору, й до сьогодні залишається енергодефіцитною й енергозалежною. У загальнонаціональному аспекті слід виокремити такі основні ризик-чинники енергетичного конфлікту: 1) висока енергоємність національної економіки; 2) критична залежність від одного постачальника енергоресурсів (недиверсифікованість ринку енергоресурсів); 3) відсутність структурних реформ в енергетичному секторі; 4) відсутність системи контролю за стратегічними державними рішеннями; 5) корумпованість енергетичного сектору; 6) відсутність контролю за природними монополіями і незалежного регулювання їхньої діяльності; 7) неефективність тарифів для підприємств і населення. Відповідно, можемо визначити такі ключові виклики енергобезпеці у сфері управління: а) відсутність якісної та ефективної системи управління енергетичною сферою; б) відсутність облікової системи споживання енергоресурсів, зокрема газу; в) нерозвиненість видобувної галузі; д) у державній власності залишаються лише неефективні енергетичні компанії. Ресурсний аспект енергобезпеки обумовлений енергодефіцитністю і енергозалежністю України, оскільки вона задовольняє власні потреби в енергоресурсах лише наполовину: нафти видобуває 10–12% загального споживання; природного газу – 20–25%; вугілля – 90-92%. Окрім суто економічних, ресурсних і організаційно-економічних чинників енергетичної безпеки України, важливим є й геополітичний – енергетичний ринок країни перебуває під значним впливом активних його акторів (гравців), які й формують його стан, конфігурацію й напрями розвитку.

Основні актори українського енергетичного ринку. (1) *РАТ «Газпром»*: Україна є одним із найбільших споживачів енергоресурсів Росії та державою-транзитером російських енергоносіїв. Основними напрямками політики Росії на ринку енергоресурсів України є: закріплення позицій провідних російських енергетичних компаній; зацікавленість у підприємствах українського енергетичного сектору; отримання контролю над газотранспортною системою України, її газовими сховищами і покладами газу на Чорноморському шельфі; злиття (поглинання) «Газпромом» НАК «Нафтогаз України» (відповідно з Енергетичною стратегією Росії до 2030 року (розпорядження уряду РФ від 13.11.2009 р., № 1715-р)). Стосовно злиття (поглинання): останнім часом у рамках перегляду контрактної ціни на російський газ для України це питання є вельми актуальним саме для російської сторони. Зниження ціни на газ для України російське керівництво ставить у пряму залежність від поглинання «Нафтогазу», хоча за українськими законами така процедура заборонена і українська влада постійно спростовує й заперечує можливість поглинання [1–5].

(2) *Європейський Союз (ЄС)* досі не став ключовим гравцем на українському енергетичному ринку, хоча Україна є учасником низки ініціатив ЄС у сфері енергетики, зокрема: Енергетична хартія (17.12.91 р., ратифікована Україною 06.02.98 р.); Меморандум про порозуміння між Україною та ЄС у сфері енергетики (підписаний 01.12.05 р.); спільна заява за результатами спільної міжнародної конференції ЄС – Україна щодо модернізації газотранспортної системи України (підписана 23.03.09 р. у Брюсселі); Договір про енергетичне співтовариство (Україну прийнято на засіданні Ради міністрів Енергетичного

співтовариства у грудні 2009 р.); Східноєвропейське партнерство щодо енергоефективності та довкілля (Україна приєдналася 26.11.09 р.).

(3) США зацікавлені у присутності на енергетичному ринку України і мають власні стратегічні інтереси: тиск з метою не допустити участі України у побудові Бушерської АЕС (наприкінці 1990 рр.); під тиском США Україна прийняла остаточне рішення щодо закриття ЧАЕС (2000 р.); Україна прийняла рішення позбутися всіх запасів високозбагаченого урану до 2012 р. (під час участі президента України в саміті з питань ядерної безпеки у квітні 2010 р.); надання американських інвестицій в енергетичний сектор України (під час візиту до України 02.07.2010 р. держсекретаря США Г. Клінтон); заснувати окрему робочу групу для розгляду подальших можливостей співпраці двох держав у сфері мирної ядерної енергетики (під час засідання українсько-американської комісії зі стратегічного партнерства).

Враховуючи складне соціально-економічне й політичне становище, до першочергових і невідкладних завдань забезпечення енергобезпеки України ([6; 7]) слід додати й такі:

- збільшення рівня споживання електроенергії на громадянина України і зменшення – на одиницю ВВП (в Україні показник споживання енергії на одиницю ВВП в 3,9 рази більший, аніж в ЄС);
- використання географічного розташування та привабливих умов для транспортування нафти й газу до європейських країн;
- розбудова газопроводу «Богородчани – Ужгород» зі 120 млрд до 140 млрд м³/рік;
- зменшення споживання газу до 45–48 млрд м³ до 2020–2030 рр. (за 1-2 роки обсяги можна скоротити на 5 млрд. м³);
- виробництво елементів ядерного палива (окрім збагачення);
- модернізація атомних електростанцій;
- будівництво «LNG-терміналу» (Одеса) для поставок скрапленого газу із Азербайджану і країн Центральної Азії (використовуючи такий термінал, Литва планує зменшити ціну закупівлі російського газу на 30% [8]).
- використання потенціалу сланцевого газу (видобування: через 3-4 роки; прогнозовані запаси: біля 30 трлн. м³, обсяг видобутку – біля 7-10 млрд. м³/рік).

1. Оксана Гудима. Взамін на 40% знижку Газпром вимагає злиття з Нафтогазом // Сайт NewsMarket, [22.06.2011](http://www.newsmarket.com.ua/2011/06/vzamin-na-40-znizhku-gazprom-vimagaye-zlittya-z-naftogazom/) р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.newsmarket.com.ua/2011/06/vzamin-na-40-znizhku-gazprom-vimagaye-zlittya-z-naftogazom/> (Актуально на 01.07.2011 р.).

2. Богдан Швед. Після поглинання «Нафтогазу» Росія візьме під контроль ключові підприємства України // Сайт NewsMarket, [28.09.2010](http://www.newsmarket.com.ua/2010/09/pislya-poglinannya-naftogazu-rosiya-viz/) р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.newsmarket.com.ua/2010/09/pislya-poglinannya-naftogazu-rosiya-viz/> (Актуально на 03.07.2011 р.).

3. Уряд виключає поглинання і банкрутство «Нафтогазу» // Сайт ТСН, 25.05.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://tsn.ua/groshi/boyko-viklyuchaye-poglinannya-i-bankrutstvo-naftogazu.html> (Актуально на 03.07.2011 р.).

4. Богдан Соколовський. У результаті домовленостей Бойка та Міллера створено інструмент для поглинання «Нафтогазу» // Сайт УНІАН, 18.11.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://economics.unian.net/ukr/detail/67134> (Актуально на 04.07.2011 р.).

5. Янукович продаватиме «Нафтогаз» частинами? // Сайт «Економічна правда», 08.07.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.epravda.com.ua/news/2011/07/8/291235/> (Актуально на 04.07.2011 р.).

6. Сабадаш В. В. Енергетична безпека України: можливості подолання конфліктних тенденцій / В. В. Сабадаш, О. О. Сабадаш // Механізм регулювання економіки. – 2010. – № 3. – Т. 1. – С. 204–210.

7. Сабадаш В. В. Економічна безпека України: аналіз конфліктного потенціалу енергетичного чинника / В. В. Сабадаш, О. О. Сабадаш // Економічна безпека держави і науково-технологічні аспекти її забезпечення: Праці II-го науково-практичного семінару з міжнар. участю, 21–22 жовтня

2010 р. / відпов. ред. Письменный Е. М., Караева Н. В. – Черкаси : видавець Чабаненко Ю. А., 2010. – С. 311–319.

8. Литва може купувати російський газ на третину дешевше // Сайт «Телеканал новин «24», 08.07.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : http://24tv.ua/home/showSingleNews.do?litva_mozhe_kupuvati_rosiyskiy_gaz_na_tretinu_deshevshe&objektId=111388 (Актуально на 08.07.2011 р.).

УДК 338:502.3

КОНТРОЛЛИНГ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРИ ПРИНЯТИИ РЕШЕНИЙ В УПРАВЛЕНИИ ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЕМ

**Е.В. Садченко, д.э.н., проф.,
Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины**

В зависимости от особенностей социально-экономического развития любое государство имеет, в силу различных обстоятельств, те или иные недостатки в государственной политике в сфере управления природопользованием и охраной окружающей среды.

В экономике природопользования и охраны окружающей среды государство должно создать такой экономический механизм, который, с одной стороны, стимулировал развитие рынков, в т. ч. напрямую связанных с эксплуатацией природных ресурсов, а, с другой стороны, обеспечивал бы необходимые мероприятия по поддержанию качества природных ресурсов, достаточного для улучшения качества жизни людей. К сожалению, пока такого баланса добиться не удастся. Это демонстрируют экологически несправедливые или субсидируемые цены на воду и электроэнергию, бюрократические препятствия в установлении прав на землю, половинчатая земельная реформа, порождающая необеспеченность владения землей, низкая плата за лесозаготовки и природные ресурсы.

Оценивая экономические ситуации, влияющие на окружающую среду, следует уделить особое внимание контроллингу экологической безопасности.

Проблему увязки управленческой информации в единое целое в рамках отдельно взятого предприятия решает контроллинг. Инструментарий контроллинга экологической безопасности можно классифицировать по двум критериям – области применения и периоду действия. Одним из наиболее эффективных методов внедрения контроллинга экологической безопасности является поэтапное изменение информационных и управляющих потоков предприятия. В настоящее время на многих предприятиях существует необходимость в интегрированной методической и инструментальной базе для поддержки основных функций менеджмента и экоманеджмента - планирования, контроля, учета и анализа, координации различных аспектов управления бизнес-процессами. Однако только внедрение пусть и наиболее продвинутых программ не может способствовать созданию четкой картины функционирования того или иного хозяйствующего объекта. Современные методы анализа и прогнозирования остаются неиспользуемыми, а менеджмент оказывается не в состоянии составить даже среднесрочные планы. Причем применяемый менеджерами и аналитиками инструментарий различается по подразделениям, что может вызвать затруднения в координации и недостаточность информации у руководства.

Контроллинг экологической безопасности объединяет 2 составляющие: контроллинг как философия и контроллинг как инструмент: контроллинг - философия и образ мышления руководителей, ориентированные на эффективное использование ресурсов, охрану окружающей среды и развитие предприятия (организации) в долгосрочной перспективе; контроллинг - ориентированный на достижение целей интегрированная система информационно - аналитической и методической поддержки руководителей в процессе планирования, контроля, анализа и принятия управленческих решений по всем функциональным сферам деятельности предприятия с учетом экологической составляющей.

Контроллинг экологической безопасности - это современная эколого-экономическая концепция управления предприятиями. В широком плане под контроллингом экологической безопасности понимается система управления процессом достижения конечных целей и результатов деятельности предприятий. Задача контроллинга экологической безопасности изначально состоит в информационном обеспечении и поддержке руководителей предприятий, деятельность которых сориентирована на конечный эколого-экономический результат. Таким образом, контроллинг экологической безопасности включает в себя элементы принятия решения и обобщения информации.

Информация, содержащаяся в экологической документации предприятия (организации), предназначена для решения следующих природоохранных задач:

1. оценка влияния выбросов (сбросов, отходов) загрязняющих веществ и выпускаемой продукции на окружающую среду и здоровье населения и определение размера платы за природопользование;
2. установление предприятию предельно допустимых норм выбросов (сбросов) загрязняющих веществ в окружающую среду;
3. планирование предприятием природоохранных мероприятий и оценка их эффективности;
4. экспертиза проектов реконструкции предприятия;
5. контроль соблюдения предприятием законодательства в области охраны природной среды;
6. повышение эффективности использования природных и материальных ресурсов, энергии и вторичных продуктов.

Контроллингом экологической безопасности может называться современной концепцией управления предприятиями и решать широкий круг поставленных перед ними задач только при одновременном исполнении каждой из его функций: планирования, информационного обеспечения, анализа (контроля) и управления. Эти ключевые функции соединены друг с другом системой взаимосвязей с постоянной обратной связью таким образом, что недостаточное внимание в области одной функции ведет к значительным повреждениям в общей системе контроллинга.

Между качеством управления и эффективностью производства существует прямая связь. Повышение качества управления способствует повышению эффективности производства, приводя к снижению затрат и повышению доли рынка.

Современный контроллинг экологической безопасности вытекает из классического разделения внутри предприятия на отделы: снабжения, логистики (организации), производственный, маркетинга и исследований,

розвиття. Перед відділом контролінга екологічної безпеки стоїть задача збору інформації со всіх рівней прийняття рішень, центральна її обробка і, нарешті, передача обробленої інформації в відповідні відділи підприємства або на інші рівні прийняття рішень в ієрархії підприємства.

Целева задача контролінга екологічної безпеки - побудова на підприємстві ефективної системи прийняття, реалізації, контролю і аналізу управлінських рішень з урахуванням екологічної безпеки підприємства.

Основні задачі, які необхідно вирішувати:

- оптимізація управління організаційною структурою компанії;
- організація ефективної системи обліку операцій і результатів;
- впровадження систем планування, контролю і аналізу діяльності;
- забезпечення мотивації персоналу в підвищенні ефективності роботи компанії;
- автоматизація систем обліку і управління компанією.

Контролінг екологічної безпеки - технологія управління різними областями фінансово-господарської діяльності компанії, включаючи в себе: визначення цілей еколого-економічної діяльності; відображення цих цілей в системі ефективних і збалансованих показників; регулярний контроль (вимірювання) фактичних значень показників; аналіз і виявлення причин відхилень фактичних значень показників від планових; прийняття на цій основі управлінських рішень по мінімізації відхилень.

УДК 330.15

РОЛЬ ЛІСУ У КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Л.І. Сахарнацька
Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський
національний університет» економічний факультет

У концепції сталого (збалансованого) розвитку центральне місце відведено людині, пошуку шляхів удосконалення організації суспільства, забезпечення його виживання, у т. ч. і завдяки покращенню стосунків із природою. Людина як суспільна істота може існувати лише в духовному середовищі певної культури, яка давно розвивається за іншими законами ніж природа і різною мірою суперничає з нею. Водночас, проблеми трансформації відповідальності за діяльність, вплив на природу при переході від особистості до рівня суспільної групи, суспільства досі є недостатньо дослідженими.

З огляду на це розгляд питань розвитку лісової галузі у нових умовах переходу до біосферного світогляду доцільно розпочати саме з аналізу проблем використання природних ресурсів. Доцільно сформулювати основні поняття та принципи сучасного сенсу системної гармонізації галузевих стратегій розвитку для забезпечення збалансованого природокористування, виявити завади на цьому шляху та методи їх подолання.

Робочою гіпотезою дослідження було припущення, що базовою перешкодою на шляху впровадження принципів збалансованого розвитку у будь-яку сферу діяльності, на усіх рівнях управління є конфлікт соціальних, економічних та

екологічних (особливо природоохоронних) цінностей, породжений антропоцентричним, споживацьким ставленням людини до природи упродовж усієї історії і закріплений у парадигмі раціонального природокористування. Саме ціннісні пріоритети мотивують вибір напрямів дій, способів, механізмів досягнення цілей, розподіл ресурсів тощо. Отже, вважали, що розробку методів досягнення балансу інтересів слід ґрунтувати на шляхах розв'язання зазначеного конфлікту.

Ступінь раціональності природокористування, масштаб та інтенсивність впливу людської діяльності на навколишнє природне середовище залежать від рівня розвитку суспільства, його світогляду та морально-етичного виховання, системи цінностей та нормативів, природничих знань, усвідомлення місця людини у світі, ефективності правових та інституційних регулятивних механізмів. Усе це визначає стратегічні цілі та шляхи суспільного розвитку, а отже і тип та ефект відносин у системі «суспільство - природа». Попри значні досягнення науково-технічного прогресу, упродовж історичного періоду розвитку людству так і не вдалося знайти прийнятних методів природокористування, які б зберегли сприятливі умови життя і для людини, і для біоти, оскільки ці методи були і залишаються неузгодженими із системною організацією біосфери. Протиріччя між суспільством і природою зросло ще більше за інтенсивного розвитку глобалізації та інтеграції світових процесів, проникнення матеріальних інтересів в усі сфери життя, загострення боротьби транснаціональних корпорацій, інших фінансово-політичних угруповань за переділ природних ресурсів заради збільшення власних статків тощо.

Необхідною передумовою оптимізації управління будь-якою системою, в т. ч. системами «суспільство - природа» чи «лісова галузь» є наявність чітких цілей розвитку. У визначеній світовою спільнотою стратегії забезпечення збалансованості соціальних, економічних та екологічних, особливо природоохоронних пріоритетів діяльності суспільства з урахуванням інтересів прийдешніх поколінь, сформульовані цілі наразі мають декларативний характер і потребують конкретизації завдань і шляхів їх досягнення на національних, галузевих та інших рівнях управління. Це дуже складна, системна, багаторівнева проблема. Так, щоб отримати виважені узагальнення про стан певного сектору природокористування з урахуванням усіх умов та сформулювати належну програму дій, необхідно адекватно опрацювати усі наявні інтереси, цілі, прагнення усіх суспільних суб'єктів цих відносин. Через відсутність надійних методів їх ідентифікації та аналізу складно врахувати багатofункціональність, динамічність, певну невизначеність та протиріччя цих мотиваційних чинників.

Важливою складовою природно-ресурсного потенціалу є ліси. Проблема сталого розвитку країни без врахування лісоресурсного фактора не в змозі реалізуватися.

Високі вимоги до охорони навколишнього середовища і раціонального використання природних ресурсів зумовлюють необхідність перегляду існуючої структури лісів, поліпшення їх територіального розміщення, доведення лісистості території, яка на сьогодні становить 15,6%, до науково обґрунтованих нормативів. Україна є найменш ліистою державою Європи, тоді як оптимальна лісистість складає 22-24%. Лісистість регіонів України відповідно по природних зонах: Полісся-26,1%, Лісостеп-13,0%, Карпати-40,2%, Крим-10,0%, Степ-3,5%. За даними ФАО в Швеції лісистість становить 67,7%, Фінляндії - 58,9%, Німеччині - 29,0%; Франції - 27,8%, США - 32,7%. Світовий досвід ведення

лісового господарства підтверджує, що там, де лісистість висока, природні ландшафти менш деградують, створюється більш надійна система збереження земельних та водних ресурсів.

Основні ознаки оптимальної структури лісу:

- відповідність лісистості території науково обґрунтованим нормативам;
- просторова збалансованість між лісовими насадженнями, землями сільськогосподарського призначення, водними об'єктами, системами розселення, промисловими, об'єктами;
- пропорційність між обсягами приросту лісових насаджень та розмірами лісоексплуатації і використання різноманітних властивостей лісу;
- відповідність структури лісових насаджень природно-кліматичним умовам і соціально-екологічним вимогам щодо забезпечення комплексного безперервного використання лісу.

Поліпшення просторового розміщення лісових насаджень, підвищення їх продуктивності та якості має важливе економічне значення. Найвищий рівень лісокористування проявляється лише за оптимальної структури лісу. Оптимальна структура лісу означає визнання лісових насаджень як екологічного і економічного явища. В теоретичному плані -це такий стан лісу, за якого створюються максимальні можливості для задоволення потреб економіки країни в деревині.

Створення оптимальної структури лісу потребує системно-цільового підходу, що базується на використанні сучасних методів дослідження.

Для організації оптимальної структури насаджень необхідні єдина ресурсна і соціально-економічна державна політика.

Важливе значення в системі економічних відносин мають платежі за користування ресурсами лісу, як основи відшкодування затрат лісогосподарського виробництва, поповнення бюджету додатковим прибутком від рубки лісу. Ціни на ресурси лісу недостатньо обґрунтовані. Кадастрове (грошове) оцінювання лісів у нас не проводиться. В результаті, лісове господарство знаходиться, як правило, не в прибутковій, а в затратній статті як місцевого, так і державного бюджету.

Не володіючи інформацією про реальну цінність лісів, дуже важко визначити їх місце в структурі суспільного продукту. Ускладнюється і розрахунок плати за користування ресурсами лісу, зниження плати наносить шкоду лісовласнику, не стимулює економічного використання земель лісового фонду. Завищення плати за лісові ресурси - знижує інтерес користувачів до експлуатації лісових насаджень, зменшує прибуток, гальмує розвиток лісогосподарського виробництва.

Основними цілями розробки і впровадження механізму плати за лісові ресурси є:

- забезпечення умов щодо захисту лісів від надмірної експлуатації;
- реформування відповідних економічних фондів для проведення державних та регіональних заходів щодо відтворення і охорони лісових насаджень;
- створення умов для підприємницької діяльності в сфері лісового господарства.

В основу механізму платного лісокористування покладено рентний підхід до економічного оцінювання лісових ресурсів.

Аналіз практики оподаткування в сфері природокористування, що прийнята у США, Канаді та інших країнах, свідчить про доцільність запровадження двох видів платежів: за право користування лісовими ресурсами

і платежі за відшкодування витрат на охорону і відтворення лісових ресурсів.

Виходячи з цього основними завданнями є збереження та підвищення продуктивності лісів, забезпечення раціонального їх використання, розширеного відтворення, поліпшення екологічної ситуації.

У контексті концепції сталого соціально-економічного розвитку суспільства відтворення лісу розглядається як превентивний, насамперед, екологічний захід, результати якого слід вважати інвестиціями в майбутні покоління.

УДК 502.33

ФОРМУВАННЯ ТА УДОСКОНАЛЕННЯ ЕКОЛОГО-ОРІЄНТОВНОЇ ТАРИФНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

**І.В.Сегеда, здобувач,
Національний технічний університет України «КПІ»**

В умовах сучасної світової фінансової кризи, яка вкрай негативно позначилась на діяльності базових галузей промисловості України, зокрема ГМК та хімічної промисловості, які, у свою чергу, є найбільш потужними споживачами енергоресурсів, урядом були проведені заходи щодо їх підтримки у напрямку використання механізмів цінової і тарифної політики. У 2008 році, у рамках існуючої в Україні системи державного регулювання цін (тарифів) на енергоносії, була проведена диференціація цін для окремих базових галузей промисловості. Для підприємств хімічної промисловості (за встановленим переліком) на обсяг природного газу, який використовувався як сировина, зменшувався відсоток ставки збору у вигляді цільової надбавки до тарифу на природний газ.

При цьому особливу роль відіграють тарифи для населення і сільськогосподарських споживачів. Пільги за тарифом, що надаються цим групам споживачів, лягають непосильним тягарем на промисловість і приводять до зростання собівартості та зменшення конкурентоспроможності продукції, а значить, до спаду виробництва.

До вищезазначеного варто додати, що внаслідок як об'єктивних, так і суб'єктивних причин, все ще залишаються невирішеними наступні проблеми:

- борги та їх дисбаланс;
- неповна поточна оплата за спожиту електроенергію (ЕЕ), що, у свою чергу, пов'язана з високим рівнем втрат в електричних мережах; недосконалим комерційним обліком ЕЕ; відсутністю можливості відключення екологічно небезпечних об'єктів та споживачів, електропостачання яких здійснюється на рівні аварійної броні, і, крім того, які мають заборгованість за спожиту ЕЕ, а джерела фінансування енергопостачання цих об'єктів не визначені;
- відсутність ринку системних послуг (резерв потужності, регулювання частоти, регулювання напруги та інше);
- відсутність механізмів страхування фінансових і платіжних ризиків суб'єктів енергоринку;
- недосконалість податкового законодавства та інші.

І тут необхідно наголосити, що зовсім без уваги в новому Податковому кодексі залишилися питання екології, точніше економічного стимулювання

різних природоохоронних заходів.

Також однією з важливих загроз процесу екологізації електроенергетичної галузі є цінова дискримінація споживачів за територіальною ознакою, яка спричинена переходом на нову систему формування тарифів та посилена приватизацією енергопостачальних підприємств. Виправдана цінова дискримінація допустима, коли ціна диференціюється в залежності від часу, мети та користувача з причини об'єктивної різниці у собівартості (в цінах на паливо, сировину і матеріали, відмінностях у геологічних умовах, відстані, складності, рівня надійності електропостачання тощо). Невиправдана дискримінація повинна обмежуватись регулюванням монополій, тобто мати одну з наступних ознак:

–при однаковій собівартості товару або послуги споживачі оплачують її вартість за різними цінами;

–коли різниця в цінах необґрунтовано відрізняється від різниці у собівартості товару або послуги для різних категорій споживачів.

При цьому виникає суперечність щодо обсягів включення в тариф прибутку на вкладений капітал, тому що розмір останнього безпосередньо впливає на процеси оновлення основних фондів та якість послуг, що надаються. У зв'язку з цим також виникає питання щодо справедливості оплати такої складової споживачами, якщо капітальні інвестиції призначені для розвитку енергообладнання для нових споживачів.

Також одним із важливих напрямів удосконалення еколого-орієнтовної цінової та тарифної політики є інтерналізація негативних екстерналій енерговиробництва, тобто зовнішні негативні ефекти мають бути враховані в тарифах. Наприклад, В.І. Едельман [1], пропонує величину екологічної складової тарифу для кінцевого споживача, встановлювати з урахуванням віддаленості його від джерела забруднення і способу розповсюдження забруднень (водний, повітряний), наявності та ступеня серйозності фактора ризику забруднення НПС. Тоді для споживачів, розташованих в зонах з несприятливим екологічним станом, припустимо проводити розрахунок за електроенергію за пільговим тарифом.

Тобто питання екологічного районування території є першим етапом робіт, пов'язаних з впровадженням диференційованого за екологічним принципом тарифу.

Таким чином, одним із інструментів інтерналізації негативних екстерналій енерговиробництва є розробка диференційованих тарифів для різних регіонів України в залежності від рівня екологічної безпеки. Тобто в зонах з передкризовим та кризовим станом споживачі повинні отримувати знижку, а споживачі що проживають на територіях із сприятливим екологічним станом, нормальним, повинні певним чином проводити додаткову сплату.

Крім того, варто зазначити, що за допомогою регулювання рівнів тарифів на ЕЕ держава повинна сприяти стимулюванню розвитку виробництва відповідно до потреб ринку, забезпеченню самофінансування виробництва та підвищенню конкурентоспроможності продукції. Сьогодні діюча система регулювання тарифів на ЕЕ та енергоносії в Україні є неефективною, оскільки в ній не закладені механізми стимулювання енергозбереження, зниження енергомісткості. Існуюча практика відшкодування втрат постачальників енергетичних послуг за рахунок перехресного субсидування населення більш платоспроможними групами споживачів (промисловість) та бюджетного дотування тарифів спотворює вигоду від реалізації енергозберігаючих проектів.

Така ситуація спричиняє порушення ринкового балансу (конкуренції) між видами енергоресурсів, негативно впливає на баланс платежів в енергетиці та стан державного бюджету, а існування умов гарантованого отримання енергопостачальними комунальними підприємствами коштів від держави, через програми субсидювання та дотування тарифів та «витратну методологію тарифоутворення» практично знищує зацікавленість цих підприємств у підвищенні енергоефективності виробництва. Механізмом вирішення цієї проблеми є поступове вирівнювання тарифів для різних груп споживачів відповідно до реальних витрат, з включенням механізмів бюджетних субсидій та адресної допомоги. Реалізація такого механізму можлива на основі розробленої і частково запровадженої системи тарифів, диференційованих за обсягом споживання ЕЕ. При такій диференціації пільга, що надається малозабезпеченому населенню з невеликим обсягом споживання ЕЕ, компенсується за рахунок підвищених тарифів для населення з високими доходами і великим обсягом електроспоживання.

Тому, на нашу думку, енергозберігаюча тарифна система повинна стимулювати:

- оптимізацію режимів роботи електроенергетичної системи через залучення споживачів до управління навантаженням;
- виробництво і використання сучасних технічних засобів обліку, контролю та управління електроспоживанням;
- створення економічних умов для поліпшення екологічної обстановки при виробництві і споживанні енергоресурсів.

1. Рынок электрической энергии и мощности в России: каким ему быть / Под ред. В.И.Эдельмана- М.: Энергоатомиздат, 2000

УДК 349.6 +155.9

СТАЛИЙ РОЗВИТОК І ЕКОНОМІЧНА КОНКУРЕНЦІЯ: СОЦІЛЬНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ

**О.В.Семеній,
Київський національний університету ім. Т. Шевченка**

Актуальність теми пов'язана із тим, що забезпечення сталого розвитку є стратегічним пріоритетом будь-якої держави, а це безпосередньо залежить від реалізації економічної конкуренції. Конкурентна політика може формуватись та реалізовуватись в трьох напрямках: демонополізація економіки, антимонопольне регулювання та застосування антимонопольного законодавства. Реалізація конкурентної політики в Україні здійснюється в умовах слабкого бізнес-середовища, що характеризується високим рівнем корупції, незахищеності прав власності, слабкою правовою системою дотримання контрактів та розповсюдженим фактом ухилення від сплати податків; недостатності довіри до судової влади тощо, що у цілому гальмує процеси сталого розвитку. Одним із вагомих чинників, які мають як негативний, так і позитивний вплив на сталий розвиток є соціальні та правові аспекти економічної конкуренції країни.

Проблематика забезпечення сталого розвитку шляхом посилення економічної конкуренції є предметом дослідження багатьох науковців, зокрема Л.Дідківською запропоновано уточнення методологічних (концептуальних) підходів до регулювання конкурентного процесу в сучасних умовах, А.Грицай та С.Мельник

досліджено монопольне становище суб'єкта господарювання на ринку з точки зору проблем його визначення орієнтуючись на чинну методичку щодо визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку, Т.Бень, В.Сиченко досліджено методи визначення рівня монополізму на ринках промислової продукції, О.Гладуном визначено міжнародно-правовий аспект формування конкурентної політики в Україні, Н.Михальчишином розглянуто проблеми реалізації конкурентної політики, її методологічне забезпечення, низький рівень застосування демонополізації та антимонопольного регулювання, забезпечення реалізації чинних законодавчо-нормативних актів, аспекти конкурентного права викладені в науково-методичних працях Г.Смолина та О. Вінник та ін. Разом із тим, теоретико-методологічні засади дослідження соціально-правових проблем взаємозв'язку сталого розвитку, економічної конкуренції та монополізму у сфері сучасного господарювання України, визначення функцій, виокремлення позитивних та негативних рис залишаються актуальним та важливим завданням.

Проблеми теорії економічної конкуренції становлять інтерес не тільки для фірм, домогосподарств, а й для держав, оскільки формують передумови ефективного і справедливого економічного розвитку. Конкуренція — важливий елемент механізму саморегулювання ринкової економіки і водночас конкретна форма її функціонування. Це суперництво між суб'єктами ринкової економіки за найкращі умови виробництва, вигідну позицію на ринку тощо. Вона є тією ринковою силою, що забезпечує взаємодію попиту і пропозиції, урівноважує ринкові ціни при цьому виникають правові проблеми охорони навколишнього середовища.

Конкурентне законодавство України розроблене на основі європейських конкурентних законів, а його прийняття та застосування є частиною постійних зусиль України, метою яких є інтеграція у західні ринки. Зокрема, Україна має намір приєднатися до Європейської Спільноти, а однією з умов приєднання є запровадження ефективної системи конкурентного законодавства. На сьогодні в Україні створений постійно діючий механізм розвитку, підтримки та захисту конкуренції, що має розвинену нормативно-правову базу, це майже тисячі актів законодавства, в тому числі норми Конституції та більше 80 Законів України. Конституція України (Стаття 42) гарантує «право на підприємницьку діяльність», забезпечує «захист конкуренції у підприємницькій діяльності» та забороняє «зловживання монопольним положенням на ринку, незаконне обмеження конкуренції та нечесну конкуренцію» [1]. Окреме положення в тій самій статті проголошує, що «державою захищає права споживачів». Термін «конкуренція», так як і більшість термінів, що вживаються у господарсько-правовому обігу, має економіко-правову природу. Наукове визначення конкуренції отримало своє закріплення в Законі України «Про захист економічної конкуренції»: економічна конкуренція (конкуренція) – змагання між суб'єктами господарювання з метою здобуття завдяки власним досягненням переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання мають можливість вибирати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт господарювання не може визначити умови обороту товарів на ринку [2].

Конкуренція, як змагання між суб'єктами господарювання, здійснюється не завжди за допомогою добросовісних та законних засобів та методів досягнення переваг над іншими суб'єктами господарювання. Однак підприємці з метою витиснення своїх конкурентів з відповідних ринків товарів (робіт, послуг) не завжди використовують їх. Крім того, самі органи влади та місцевого самоврядування не завжди підтримують конкуренцію, неправомірно створюючи певні перешкоди окремим підприємцям. Юридична наука тлумачить конкуренцію як змагання між суб'єктами господарювання з метою здобуття завдяки власним досягненням

переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання мають можливість вибирати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт господарювання не може визначити умови обігу товарів на ринку [3, с. 64]. На нашу думку, конкуренція є змаганням між виробниками (продавцями) товарів, а в загальному випадку – між будь-якими економічними, ринковими суб'єктами; боротьба за ринки збуту товарів та послуг з метою отримання вищих доходів, прибутку, інших вигод, при якій обмежена можливість кожного з них односторонньо впливати на загальні умови обігу товарів на відповідному товарному ринку.

Особливості еволюційного розвитку конкурентних відносин в країні відображені у змінах нормативно-правової бази конкурентної політики. Слід відзначити, що нормативно-правова регламентація конкуренції охоплює не тільки законодавчу базу суто конкурентних економічних відносин, а й регіональної політики в частині міжбюджетних відносин, інвестиційної, зовнішньоекономічної і містобудівельної діяльності, а також земельних відносин. Так, регулювання земельних відносин здійснюється на основі Конституції України, Земельного Кодексу, а також інших нормативно-правових актів. Зокрема, в Конституції України встановлено урізноманітнення форм власності на землю і платний порядок землекористування. До спеціальних правових заходів забезпечення розвитку конкурентних відносин слід віднести наступні: регулювання цін, створення правил недиск-римінаційного доступу до послуг монопольного характеру; ліцензування; контроль за якістю товарів.

Під час функціонування на ринку суб'єкти господарювання здійснюють свою діяльність шляхом вчинення правомірних чи протиправних дій. Правомірна поведінка як юридичний факт тягне за собою не просто виникнення правовідносин, а певну дію заходів правового регулювання, спрямовану на гарантування, захист і охорону прав та інтересів тих суб'єктів господарювання, що здійснюють свою діяльність на ринку у рамках закону. Здійснення суб'єктом господарювання діяльності на ринку протиправним шляхом є правопорушенням і тягне за собою настання юридичної відповідальності у вигляді застосування заходів державного примусу караної спрямованості. Але залежно від особи порушника, особи потерпілого та тяжкості заподіяної такими діями шкоди може наставати відповідальність іншого виду, застосовується відповідальність згідно з нормами адміністративного, кримінального або цивільного права України.

1. Конституція України [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.zakonrada.gov.ua.
2. Закон України «Про захист економічної конкуренції» [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.zakonrada.gov.ua.
3. Смолин Г.В. // Господарське право України. Особлива частина: Навчальний посібник. - Л., 2010 р.

УДК 332.3

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНО-МАЙНОВИМИ ВІДНОСИНАМИ

Т.Ф. Сидорченко
**Інститут проблем ринку та економіко-екологічних
досліджень НАН України**

Як показує світовий досвід, від стану земельно-майнових відносин багато в чому залежить рівень і стабільність соціально-економічного розвитку країн

незалежно від їх суспільно-політичного устрою. Земельно-майнові відносини своєрідні, потребують детальної правової регламентації і постійного державного регулювання. Органи влади різних рівнів не впливають прямо на роботу ринку землі та іншої нерухомості, який, як правило, сприяє зосередженню земельних ресурсів у найбільш ефективних власників і залученню інвестицій в галузі природно-ресурсного сектора економіки. Виникнення різних організаційно-правових форм і різноманітних відносин власності в умовах становлення в нашій країні ринкових відносин, корінна реструктуризація державної власності для підвищення ефективності її використання ускладнюють гармонійне поєднання інтересів суб'єктів власності - держави, регіонів, соціальних груп, організацій і громадян. Проблема полягає не тільки у визначенні найкращих обсягів і структури державної власності у галузях господарювання (щоб досягати найвищої економічної та соціальної ефективності), а й в обґрунтовані цілісної системи її реалізації. Це вимагає досліджень та формування системи співвідношення і супідрядності різних форм власності, оскільки їх різноманіття дозволяє, з одного боку, втілювати переваги регулювання ринкового господарства (зберігати, відтворювати і розвивати найбільш сильні сторони конкурентної економіки), а з іншого - компенсувати недоліки ринку [1]. Головна мета державного управління земельно-майновими відносинами - організувати відтворення майнової власності, використовувати її дбайливо, перетворювати згідно з вимогами та умовами чергового етапу розвитку ринкової економіки, дотримуючись діючої системи управління. Остання включає механізми регулювання взаємних відносин між суб'єктами власності. Механізм управління в даній сфері - це сукупність елементів, засобів, методів та інструментів взаємодії суб'єктів управління (уповноважених державних органів і наділених ними відповідними правами володіння і користування юридичних осіб) між собою та з іншими господарюючими суб'єктами при продажі, здаванні в оренду, концесії майнових об'єктів (з урахуванням впливу (політичних, соціальних, макроекономічних, інституціональних факторів зовнішнього середовища). Щоб об'єкти власності приносили найбільшу користь, вкрай важливим є стратегічне управління. Стратегічне управління виражається в діях, спрямованих на вилучення найбільших вигод з переваг суб'єкта управління і сприятливих зовнішніх і внутрішніх впливів. Стратегічне управління ґрунтується на стратегічному плануванні. Планування дозволяє встановити бажаний стан об'єкта управління, зв'язати сукупність величин керованих параметрів і головні цілі розвитку суб'єкта управління. Ідеальний процес стратегічного планування - це ряд дій, що повторюються, включають дослідження, аналіз, прийняття рішень і оцінку [2]. Стратегічне управління суть реалізація стратегічного плану.

Система управління земельно-майновими відносинами створюється і працює для задоволення економічних і соціальних інтересів власників, орендарів, держави і суспільства. Вона прагне найкращим чином використовувати нерухоме майно як предмет споживання, реального та інвестиційного активів. Серед найбільш значущих завдань, від успішного вирішення яких залежить ефективне функціонування системи управління державною майновою власністю, виділяють забезпечення [3]: зростання вартості окремих об'єктів власності та земельно-майнових комплексів; найбільшого збільшення доходів власників від користування, володіння і розпорядження майновими активами, що їм належать; збільшення обсягів і підвищення якості надаваних послуг покупцям і орендарям; позитивної взаємодії з органами державної влади; роз'яснення необхідності державної

власності на ряд майнових активів і підтримки її привабливого вигляду в соціальних групах.

Найважливішими принципами державного управління є комплексність і системність, що дозволяють забезпечувати загальну спрямованість і взаємодію елементів системи управління і всіх управлінських структур при органічному поєднанні адміністративно-правових та економічних методів управління, а також використовувати єдиний критерій узагальнюючої оцінки дієвості управління. З точки зору сучасної практики в ряді європейських країн в останнє десятиліття робляться обережні спроби по зближенню цих систем. Як правило, мова при цьому йде лише про вдосконалення інформаційної взаємодії між ними на базі сучасних інформаційних технологій, а не про їх організаційне злиття.

В даний час в країні створені і функціонують дві окремі системи, що, безсумнівно, призводить до дублювання їх функцій, пов'язаних зі збором та обліком інформації, і відповідних незручностей для користувачів цих систем. Ця проблема може бути вирішена двома способами. Можна провести правові та організаційні перетворення і об'єднати дві системи. При цьому неминуче на якийсь час обидві системи почнуть працювати гірше, ніж до їх об'єднання, що відіб'ється на ринку нерухомості. Можна скористатися більш сучасним і безболісним рішенням і провести роботу з організації єдиної бази даних з обліку об'єктів нерухомого майна та реєстрації прав на них, в якій кожна система буде нести відповідальність за відповідний інформаційний прошарок. При цьому з метою зручності споживачів може бути організаційно реалізований принцип «єдиного вікна».

Організація принципу «єдиного вікна» також вимагатиме вироблення на базі землеустрою загальних підходів до регулювання формування єдиних об'єктів нерухомості. Ця проблема тісно пов'язана з питаннями, що стосуються функцій державного управління в галузі геодезії і картографії.

Завдання державного управління земельними ресурсами на відміну від завдання, що стоїть при управлінні державними землями, полягає в забезпеченні стабільності суспільства шляхом надання гарантованої державою інформації про об'єкт і суб'єкт прав не тільки для самих власників і їхніх партнерів, але і для інвесторів, кредиторів, ріелтерів та інших учасників ринку нерухомості.

Беручи до уваги політичну та економічну важливість вирішення цієї проблеми, необхідно виключити можливість для відомства, що представляє інтереси найбільшого власника в країні, приймати політичні рішення щодо всього земельно-майнового комплексу в цілому. Практично це можливо шляхом наділення цими функціями незалежних один від одного державних органів виконавчої влади. При цьому статус органу, що реалізує верховний суверенітет держави в сфері земельно-майнових відносин, повинен бути вищим, ніж у органа, що виступає в ролі представника власника та відповідального за управління державними землями і іншою нерухомістю.

З точки зору функцій державного управління це може означати, що до компетенції такого відомства також повинні бути включені регулювання оціночної діяльності, як в цілях оподаткування, так і з метою проведення операцій, і регулювання геодезичної і картографічної діяльності. Досвід зарубіжних країн показує, що всі ці функції, як правило, об'єднані в одному органі влади. Залежно від прийнятих політичних рішень до компетенції такого відомства також можуть включатися питання, пов'язані з державною реєстрацією прав на нерухоме майно та угод з ним, що дозволить знизити бюрократичні процедури на ринку нерухомості.

1. Макаров А. Собственность: два подхода //Экономист. 2006. № 7. С. 41.
2. Эффективность государственного управления: Пер. с англ.; общая редакция С.А. Батчикова и С.Ю. Глазьева. М.: Изд. АО «Консалтбанкир», 1998. С. 678.
3. Иванов В.В., Хан О.К. Модель системы эффективного управления недвижимостью //Менеджмент в России и за рубежом. 2005. № 5. С. 43.

УДК 338.242.4

СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ І СОЦІАЛЬНЕ ЗАЛУЧЕННЯ В ТРАНСФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

**Н.П. Сітнікова, к.е.н., докторант,
Науково-дослідний економічний інститут (НДЕІ) Міністерства
економічного розвитку і торгівлі України**

Початок ХХІ століття ознаменувався визнанням концепції людського розвитку як домінуючої у стратегічному плануванні національного розвитку. Суспільна модернізація будь-якої країни орієнтована на розвиток людини, на людський розвиток. На сучасному етапі основою успішного розвитку країн, що прагнуть здобути або зберегти світове лідерство, є інноваційна модель розвитку. Розбудова такої моделі, перехід до економіки знань є безперервним процесом інвестування у людський капітал, а отже, і у розвиток людини.

Основним імперативом суспільного розвитку України (як соціальної і демократичної держави) є розвиток людини (стаття 3 Конституції України: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю»). Для планування і здійснення реформ в Україні важливим є вивчення тенденцій людського розвитку і оцінка впливу зрушень як на стан суспільства в цілому, так і на повсякденне життя людей, в першу чергу вразливих груп населення. Знаючи переважаючі у суспільстві цінності й об'єктивні закономірності соціального залучення, можна здійснювати політичне управління у найбільш сприятливий на даному етапі спосіб відповідно до сучасних цивілізаційних процесів.

В Україні у політичних та наукових колах безумовного визнання набула концепція згідно якої людина є виміром усіх соціально-економічних та соціально-політичних перетворень. На забезпечення «людиноцентричного» розвитку має бути спрямовано стратегічне планування та розроблення програми реформ, що передбачає створення рамок для гармонійного розвитку людини у наступних напрямках: по-перше, у напрямі підвищення продуктивності (реалізації права людини на труд, тобто створення умов для того, щоб кожна людина мала можливість для реалізації власного творчого потенціалу); по-друге, дотримання прав людини (всі люди мають рівні права і можливості в економічному і суспільному житті, тому відповідні бар'єри мають бути усунені, має бути забезпечено рівний доступ до якісної освіти, системи охорони здоров'я, до участі у соціальному житті); по-третє, розширення можливостей (створення такого середовища, в якому кожна людина може розвивати свої здібності, при чому можливості мають максимально розширюватися).

Програма реформ будь-якої країни у трансформаційному періоді має ґрунтуватись на визнанні парадигми розвитку, центральною постаттю якого є людина, тобто мають бути запроваджені: нові підходи до гарантування безпеки життєдіяльності людини; нові інструменти поєднання ринкової ефективності з соціальною підтримкою, реальних можливостей держави і нагальних потреб людей, в першу чергу вразливих груп населення і соціально відторгнених; нові

моделі національного та регіонального управління; нові форми міжнародного співробітництва тощо.

Успішне стратегічне планування та впровадження програми реформ (як і досягнення високого рівня людського розвитку в цілому) є неможливим без реалізації політики соціального залучення. Наявність значних груп населення, які є соціально відторгнутими (тобто таких людей, що обмежені щодо участі в економічному, соціальному, культурному та політичному житті суспільства) гальмує поступальний економічний розвиток і суспільну підтримку реформ.

Визначення відторгнутих груп та осіб є важливим як для аналізу соціального відторгнення, так і для вироблення політики соціального залучення. Також необхідним є уведення в практику стратегічного планування на етапі закладення підвалин моніторингової системи такого показника, як Індекс багатомірного соціального відторгнення (розраховується за 24 індикаторами, що стосуються депривацій людей у трьох сферах – економічне відторгнення, відторгнення від соціальних послуг та відторгнення від громадського життя та соціальних мереж). Індикатори соціального відторгнення можуть слугувати відправною точкою національних дискурсів щодо вимірювання соціального благополуччя та стану суспільного розвитку в цілому. Згідно даних, викладених у Регіональній Доповіді про людський розвиток «Від трансформації – до суспільства для всіх» ПРООН (регіон Європи та Центральної Азії), у середньому 35 відсотків населення в регіоні мають досвід соціального відторгнення; цей показник коливається від 12 відсотків у колишній Югославській Республіці Македонії до 72 відсотків у Таджикистані. Частка соціально відторгнутих людей варіюється від країни до країни, але глибина соціального відторгнення є схожою. Незважаючи на широкий діапазон чисельності населення, ВВП та рівня людського розвитку, інтенсивність соціального відторгнення країнах з трансформаційною економікою є надзвичайно схожою. Бути соціально відторгнутим у колишній Югославській Республіці Македонії або у Казахстані означає стикатися загалом з однаковою кількістю депривацій. Діти, молодь, особи похилого віку, безробітні, особи з низьким освітнім рівнем та люди, які живуть у сільській місцевості, є більш соціально відторгнуті ніж інші. У всіх країнах соціальне відторгнення є найвищим серед літніх людей, частка яких майже вдвічі більша за середній показник відторгнення по країні; наприклад, в Україні (43%) та у колишній Югославській Республіці Македонії (22%). У шести країнах регіону у середньому 42% дітей і 35% молоді (віком 15–29 років) живуть у сім'ях, що мають досвід соціального відторгнення. Частка соціально відторгнутих дітей є особливо високою у Таджикистані (73%) та в Республіці Молдова (47%). Чим далі люди живуть від столиці, тим вища величина відторгнення. Частка людей, які виявилися соціально відторгнутими, в сільських районах майже в чотири рази вища, ніж у містах. Умови життя в сільських районах з меншою кількістю робочих місць, з обмеженим доступом до товарів, соціальних і транспортних послуг, а також зі слабкими соціальними мережами є однією з причин того, що більша кількість людей переїжджає у міста. Соціальне відторгнення є вищим у громадах, на території яких до 1989 року домінували одна чи дві компанії (містообразуючі підприємства). Розширення можливостей працевлаштування є ефективним засобом для уникнення соціального відторгнення молоді.

Соціальне відторгнення є багатомірним феноменом, який можна і потрібно вимірювати і враховувати у процесі стратегічного планування. Необхідно створити сприятливі умови, що обмежують ризики соціального

відторгнення і підвищують можливості людини брати участь у житті суспільства. Зосередження уваги лише на скороченні бідності за доходами або на процесі економічного залучення не буде сприяти розв'язанню проблеми соціального відторгнення та людського розвитку. У процесі стратегічного планування має враховуватись той факт, що соціальне залучення потребує комплексних підходів, орієнтованих на розв'язання проблем соціального відторгнення за трьома вимірами одночасно (тобто за економічним, соціальним та політичним).

Яскравим свідченням необхідності проведення в Україні радикальних реформ, спрямованих на покращення якості життя населення, у першу чергу його найуразливіших верств, є тенденції посилення соціального відторгнення за економічним виміром. Так, наприклад, економічний вимір відторгнення стосується близько чверті населення України. Найбільшою мірою через низькі доходи потерпають діти до 16 років та літні особи віком 80 років і старше. Загалом сім'ї з неповнолітніми дітьми стикаються з більш високими ризиками соціального відторгнення через бідність.

На сучасному етапі розвитку країни необхідним є цілеспрямований вплив на політичні, економічні, господарські і соціальні та культурні процеси, що визначають якість життя громадян у широкому розумінні, для чого, у свою чергу, необхідним є розуміння соціального відторгнення як явища, аналіз чинників, що зумовлюють різні прояви соціального відторгнення в сучасному українському соціумі, та виокремлення вразливих верств населення, що зазнають найбільшого ризику щодо відторгнення в різних сферах суспільного життя. Від вимірювання якості життя і стану залучення людини у суспільне життя багато в чому залежить спрямованість і темпи подальших перетворень в країні і, в кінцевому рахунку, від відчутних зрушень, саме у якості життя кожної людини, залежить політична, а, отже, і економічна стабільність у суспільстві.

УДК 631.1.027

НЕФІНАНСОВА ЗВІТНІСТЬ, ЯК ЗАПОРУКА СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

**Л.В. Слюсарева, к.е.н., доцент, Т.В. Устік, к.е.н., доцент,
Сумський національний аграрний університет**

Нефінансова звітність в Україні знаходиться на етапі активного розвитку і має значний незадіяний потенціал, зважаючи на невисокий відсоток кількості компаній, які звітують.

Побудова соціально орієнтованої ринкової економіки в Україні робить цю проблему актуальною для вітчизняних підприємств і зумовлює необхідність наукового обґрунтування резервів і напрямів подальшого розвитку нефінансової звітності для забезпечення соціально відповідальної поведінки підприємства та бізнесу в цілому.

Нефінансова звітність (або звітність зі сталого розвитку) – це документально оформлена сукупність даних комерційної організації, що відображає середовище існування компанії, принципи та методи співпраці з групами впливу, результати діяльності компанії в економічній, соціальній та екологічній сфері життя суспільства. За визначенням Глобальної ініціативи зі звітності (GRI – Global Reporting Initiative) термін «звітність зі сталого розвитку» означає звітність, яка охоплює одночасно економічні, екологічні та соціальні

аспекти діяльності організації.

Нефінансова звітність є інструментом соціальної відповідальності бізнесу. В свою чергу, соціальна відповідальність бізнесу – це концепція, згідно з якою компанії добровільно інтегрують соціальні та екологічні аспекти у свою комерційну діяльність та взаємодію із зацікавленими сторонами.

Отже, фінансове звітування має застосовуватися разом із системою управління соціальною відповідальністю компанії. Якщо соціальна відповідальність бізнесу – це внесок бізнесу у вирішення питань сталого розвитку країни, то стратегія соціально-відповідального бізнесу компаній та їх нефінансова звітність мають відображати діяльність компаній у зв'язку з національними особливостями сталого розвитку країни. На жаль, деякі з цих особливостей ще не знайшли достатнього висвітлення у нефінансових звітах, і внесок бізнесу в їх розв'язання неможливо оцінити.

Якщо аналізувати розкриття інформації про нефінансові аспекти діяльності у макроекономічному розрізі, то в Україні лише 10% компаній зі 100 найбільших у за обсягами чистого доходу в 2008 році готували та публікували нефінансові звіти. Для порівняння – із 250 найбільших компаній у розвинених країнах такі звіти готують 80% компаній, із 2200 найбільших компаній у країнах, що розвиваються – 45% компаній. Сукупна частка компаній, що здійснюють соціальне звітування в Україні складає 11,44% ВВП (або 108,774 млрд грн.) за сукупним доходом. Нефінансова звітність в Україні значно відстає за соім поширенням від інших країн і має значний потенціал для розвитку.

Українські компанії, які працюють з нефінансовою звітністю, лише починають інтегруватись у світову фахову спільноту. Українських звітів немає у переліку на порталі GRI і лише шість компаній опублікували свою соціальну звітність на веб-сайті CorporateRegister.com – організації, що надає можливість безкоштовної публікації своїх соціальних звітів усім компаніям, незалежно від форми, типу та стандартів, згідно з якими така звітність була підготовлена.

Зважаючи на недовгу історію нефінансового звітування в Україні, українські компанії обережно підходять до розкриття інформації про нефінансові аспекти діяльності. Звіти значно відрізняються як за обсягом наданої інформації, так і за глибиною розкриття інформації.

Узагальнюючи їх зміст, можна зазначити, що найпоширенішими аспектами нефінансового звітування в Україні є: умови праці та розвиток людського капіталу; збереження і відтворення довкілля; доброчинність і благодійництво; співпраця з місцевими громадами.

Усі компанії, які здійснювали соціальне звітування, велику увагу приділяли сфері розвитку людського капіталу. Більшість проаналізованих компаній подає опис або хоча б згадку про участь своїх працівників у різноманітних тренінгах та програмах підвищення кваліфікації; у багатьох розроблена і прийнята об'єктивна система оцінки ефективності роботи та мотивації персоналу. Багато компаній надає інформацію про різноманітні соціальні вигоди для своїх працівників, гідне ставлення до них, створення безпечних умов праці.

Висвітлення екологічних аспектів діяльності відбувається теж у найрізноманітніші способи. Деякі компанії вважають за доцільне розкривати детальну інформацію як про екологічні ініціативи, наприклад, обсяг інвестицій у проведення відповідних заходів щодо зменшення забруднення довкілля та отриманих від них результатів, так і надавати детальний опис свого впливу на навколишнє середовище, у т.ч. і негативного. Інші ж компанії лише декларують свою відданість принципам збереження довкілля. Визначною тенденцією серед

малих та середніх підприємств є опис невеликих, але наскрізних у діяльності компанії ініціатив щодо відповідального ставлення до довкілля.

Доброчинні акції та проекти залишаються домінантою українських не фінансових звітів. Компанії подають докладну інформацію про надання адресної благодійної допомоги та проведення соціальних акцій загального спрямування. Управлінці вітчизняних компаній по-різному розуміють роль доброчинності у соціально-відповідальному бізнесі: одні вважають її «серцем» соціальної відповідальності, інші ж розуміють, що благодійні проекти є важливими для суспільства та держави загалом, повинні розвиватись у тематично споріднених галузях та бути безпосередньо пов'язаними з основною діяльністю компанії.

Певною мірою тема співпраці з місцевими громадами висвітлюється у нефінансових звітах через призму доброчинності. Це, зокрема, допомога у покращенні соціально-побутових умов у місцях розташування виробничих підрозділів компаній, допомога місцевим органам влади тощо.

Окрім вищезгаданих аспектів, майже усі компанії у своїй звітності подають короткий опис економічної діяльності, відповідні економічні показники, зокрема інформацію про доходи та прибутки, описують поступ на ринку ведення діяльності. Оскільки фінансова звітність є поширеним явищем в Україні, розкриття такої інформації не вимагає від компаній додаткових зусиль.

Водночас низка аспектів соціальної відповідальності не знаходять свого достатнього відображення у нефінансовій звітності українських компаній.

До таких аспектів належать, по-перше, інформація про протидію корупції, а по-друге – інформація про відповідальність за продукцію, тобто інформація про те, як компанії розглядають свою відповідальність за продукцію впродовж всього життєвого циклу товару (в т.ч. збору та утилізації використаних товарів або упакування), майже відсутня. Інформація про відповідальність за постачальників вздовж ланцюгів постачання теж, як правило, у звітах не висвітлюється.

Таким чином, до найбільших вигід, що приносить нефінансове звітування для компаній належать такі: процес соціального звітування допомагає визначати ефективність управління програмами економічного, соціального впливу та впливу компанії на навколишнє середовище; нефінансовий звіт полегшує зусилля управлінців у донесенні стратегії соціально-відповідального бізнесу працівникам компанії; соціальний звіт допомагає продемонструвати ринку свою зацікавленість проблемами довкілля, економічного та соціального розвитку; соціальна звітність допомагає покращити репутацію компанії на ринку; соціальна звітність стає одним із інструментів структуризації діалогу між компанією та групами впливу.

УДК 330.15

ПРИРОДНО-ТЕХНОГЕННА (ЕКОЛОГІЧНА) БЕЗПЕКА І ШЛЯХИ ЇЇ ГАНТУВАННЯ

**А.В. Степаненко, д.е.н., проф.,
ДУ «Інститут економіки природокористування і сталого
розвитку НАН України»**

Населення і територія Землі з численними об'єктами господарства перебувають під потенційною загрозою негативних впливів понад 50 небезпечних природних і техногенних процесів і явищ, більшість з яких характерна для України. Значна частина небезпек тією чи іншою мірою обумовлюються еволюцією суспільства, рівнем розвитку продуктивних сил і виробничих відносин. Зокрема, якщо для відсталих у соціально-економічному

аспекті держав найбільш характерними загрозами в ХХ столітті були голод і хвороби, то для найбільш розвинених – техногенні аварії, екологічна криза.

Є підстави вважати, що масштаби впливу аварій і катастроф на соціальні, економічні, політичні та інші процеси сучасного суспільства вже перевищили той рівень, який дозволяв відноситися до них як до локальних збоїв у розміреному функціонуванні суспільних структур. Поріг системної адаптації, що дозволяє системі (в даному випадку – суспільству) демпфірувати відхилення від допустимих параметрів життя і зберігати при цьому свій якісний зміст, очевидно, пройдений у ХХ столітті.

Сьогодні основним джерелом небезпеки для всього існуючого на планеті Земля стала створена людиною техносфера. Аварії і катастрофи, які в ній відбуваються, призводять не тільки до людських жертв, але і знищення навколишнього середовища, природних ресурсів, їх незворотної деградації, що, в свою чергу, спричиняє генетичні зміни в людей.

Період екстенсивного розвитку людства закінчується. У зв'язку з цим повинні принципово змінитися цілі його розвитку, алгоритми їх досягнення, духовна, соціальна, економічна сфера. Основними напрямками розвитку повинні стати підвищення стійкості суспільства і поліпшення якості людей, а головним об'єктом інвестицій – людський капітал. Необхідні нові постулати постіндустріального світу, присвячені суспільству, державі і цивілізації.

В Україні щорічно виникає 300–350 надзвичайних ситуацій (НС) природного і техногенного характеру. Внаслідок цього Україна втрачає 2–2,5% валового внутрішнього продукту, що стримує поліпшення економічних показників і якості життя населення в найближчій перспективі. Тільки для зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС та перетворення об'єкта "Укриття" на екологічну безпечну систему потрібно близько 4 млрд. гривень [1, с. 5].

Стратегія безпеки України в ХХІ столітті повинна базуватися на аналізі швидких змін реалій, нових ризиків і викликів, а також динаміці існуючих глобальних проблем. Вихідною базою є аналіз можливих небезпек і загроз на території держави.

Аналіз тенденцій розвитку аварій, катастроф і стихійних лих та прогноз можливих небезпек показує, що на території України на початку ХХІ століття збережеться високий ступінь ризику виникнення масштабних надзвичайних ситуацій природно-техногенного і соціально-біологічного характеру. Це пояснюється збільшенням антропогенного впливу на навколишнє середовище, прогресуючим зносом основних фондів, зниженням загального рівня техніки безпеки і виробничої дисципліни. Все більше загострюються глобальні проблеми як джерела надзвичайних ситуацій. Так, наслідком зміни клімату може бути перерозподіл опадів на території України, збільшення кількості і сили засух, сезонний перерозподіл річкових стоків. Можливе загострення проблем забезпечення населення чистою водою. Збережеться високий рівень небезпек природного характеру, які дедалі набувають більш синергетичного характеру, що виражається в тому, що одне природне явище спричиняє низку інших, інколи більш катастрофічних процесів. Істотно підвищиться ймовірність того, що в зону ризику природних катастроф будуть залучені території, насичені складними інженерними спорудами (АЕС, хімічні підприємства, системи життєзабезпечення та ін.).

У ХХІ столітті слід очікувати подальшого поширення спалахів епідемій як нових, так і відомих раніше захворювань. Для України найбільшою небезпекою будуть являти інфекції грипу, СНІДу, захворювання на туберкульоз. Особливою

небезпекою може стати виробничий тероризм на радіаційно і хімічно небезпечних підприємствах, об'єктах життєзабезпечення, який може здійснюватись екстремістськими угрупованнями. В останні роки проявилась чітка взаємозалежність природних, техногенних і екологічних катастроф. У цій системі підвищення ймовірності виникнення одного виду небезпек призводить до прискореного прояву інших. Це зумовлює необхідність вироблення підходів до гарантування комплексної безпеки, під якою розуміють стан захищеності людини і навколишнього природного середовища від усієї сукупності загрожуючих небезпек. Це поняття інтегральне, воно має свій зміст і значення.

Перехід України на аналіз та управління ризиками як на основоположну систему регулювання безпеки населення і територій повинен забезпечити подолання негативних тенденцій зростання кількості НС природного і техногенного характеру. Тому важливо створити систему управління ризиком у суспільстві, метою якої став би стійкий розвиток суспільства – гарантування безпеки людини і навколишнього середовища в умовах підвищення якості життя населення [2, с. 28].

Стан природно-техногенної безпеки держави значною мірою визначається ефективною регіональною політикою гарантування безпеки населення, народногосподарських об'єктів і навколишнього середовища від впливу техногенних і природних аварій і катастроф, а також, у більш широкому розумінні, від усього комплексу несприятливих впливів, у тому числі політичних і соціально-економічних. Серед українських регіонів є досить багато таких, які в силу історичних причин можна характеризувати як регіони з надзвичайною екологічною ситуацією або з надмірною потенційною небезпекою, ризиком. Існуюча система багатьох державних і регіональних органів контролю й управління безпекою діє недостатньо скоординовано, і це відбивається не тільки на різних підходах до законотворчості й розробки різних нормативних актів на різних рівнях, але й у практичній діяльності в регіонах. Функціонування морально і фізично застарілої державної системи моніторингу довкілля, яка функціонує у вигляді розрізнених регіональних, галузевих або самостійних функціональних підсистем, не об'єднаних у єдиний інформаційно-аналітичний комплекс, ускладнює управління природно-техногенною безпекою регіонів.

Проблемам природно-техногенної безпеки приділяється значна увага в наукових дослідженнях як в Україні, так і за кордоном. Але питання гарантування безпеки країни та її регіонів від аварій, катастроф і стихійних лих, протидії загрозам, розвитку екологічно орієнтованого і безпечного виробництва, формування нового світогляду на проблеми управління природно-техногенними аваріями і катастрофами з урахуванням комплексного вирішення проблем безпеки залишаються ще недостатньо вивченими.

Регіональна природно-техногенна безпека в Україні також потребує дослідження факторів, причин і умов виникнення надзвичайних ситуацій та визначення відповідно до них стратегії подальшого розвитку суспільства. Такі дослідження є складним завданням, розв'язання якого вимагає об'єднання зусиль фахівців різних галузей знань: економістів, інженерів, математиків, фізиків, хіміків, географів та ін. Необхідно поєднати найновіші досягнення в галузі економіки катастроф, фізики руйнування матеріалів, географії і геології, математичного моделювання, синергетики, теорії ймовірності, математичної статистики та багатьох інших галузей знань. Поки що монографічні видання, підручники, статті, які присвячені проблемі природно-техногенної безпеки, розкривали лише деякі її аспекти, тому можна констатувати відсутність єдиної

теорії і методології прогнозування природно-техногенної безпеки і стратегії її гарантування на рівні держави та її регіонів.

Держава, безумовно, є основним суб'єктом гарантування безпечного суспільного розвитку. В цьому сьогодні її головний сенс існування. Тому непоодинокі твердження щодо обмеження ролі держави під впливом чинників, які генеруються глобалізаційними процесами, не витримують жодної критики. Навпаки, глобалізаційні тенденції загрожують самотності існування тих чи інших етносів, їх самоідентифікації, породжують небачені раніше спалахи релігійного та етнічного сепаратизму, головною метою яких є здобуття державності, тобто намагання етносів стати державною нацією і таким чином підвищити рівень свого безпечного існування та прогресивного розвитку.

Таким чином, можна стверджувати, що безпека це, з одного боку, тенденції розвитку й умови життєдіяльності соціуму, його структур, інститутів, котрі визначаються відповідними настановами (політичними, правовими, моральними, етичними, культурно-світоглядними та ін.), за яких забезпечується збереження їх якісної визначеності та вільне, тобто таке, що відповідає їх природі, функціонування, а з другого – захищеність цього функціонування від потенційних і реальних загроз.

Об'єктивним показником безпеки будь-якої системи є її стан у процесі функціонування. Тому рішення щодо безпеки системи насамперед можна приймати на підставі аналізу її динаміки розвитку та функціонування, які характеризують такими показниками: якість перехідних процесів з одного рівня на інший, стабільністю, керованістю, адекватністю, реакцією на впливи зовнішнього середовища тощо. Очевидно, що вихід цих показників за деякі допустимі межі призводить або до погіршення якості управління, або до невиконання завдань системи, а в кінцевому рахунку і до її руйнування (розпаду структури, порушення цілісності). З огляду на вищесказане безпекою не тільки можна, а й потрібно управляти її параметрами.

1. *Безпека регіонів України і стратегія її гарантування. У 2-х т. т. 1: Природно-техногенна (екологічна) безпека.* – К.: «Наукова думка», 2008. – 391 с.

2. *Степаненко А.В. Безпека як фундаментальна системна парадигма сталого розвитку і буття суспільства // Економіст.* – 2011. - № 4. – с. 26-29.

УДК 330.15

ОБ УСТОЙЧИВОСТИ И НЕУСТОЙЧИВОСТИ ЭКОНОМИКО-ЭКОЛОГИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

**В.Н. Степанов, д.г.н., проф., Д.В. Волошин,
Институт проблем рынка и экономико-экологических
исследований НАН Украины**

Проблема устойчивого развития является одной из злободневных, и в определенной степени, весьма модной проблемой в системе экономических, экологических и социальных исследований. Сформированная еще в середине 80-х годов прошлого века [1] и утвержденная на всемирных и региональных форумах [2] идеологема «устойчивое развитие», превратилась в своего рода предмет слепого поклонения (фетиш).

Устойчивое развитие (УР), как современная понятийная классика, обычно употребляется в понимании такого развития региона, государства,

человечества, при котором удовлетворение потребностей нынешнего поколения осуществляется без ущерба для будущих поколений. Такая трактовка устойчивого развития слишком условна и не отражает всей глубины и сложности экономико-экологических (ЭЭ) взаимодействий и фактически оставляет в стороне от более тщательного изучения оборотной стороны УР – неустойчивости ЭЭ-систем (процессов развития).

Проблему устойчивости и неустойчивости ЭЭ-систем необходимо исследовать в рамках принципов их дуальности (двойственности). Общая методологическая постановка такой задачи может быть сведено к следующему.

Процессы развития ЭЭ-системы, как и любой системы, следует рассматривать, прежде всего, как бинарную систему (дипольную) систему, представляющую собой две взаимосвязанные (и взаимообусловленные) стороны развития – устойчивость и неустойчивость. Чередование и взаимодействие устойчивости и неустойчивости – это ключевое свойство любого развития.

ЭЭ-система, как правило, всегда находится в развитии, и обуславливающая: во-первых, влияние факторов окружающей среды и сопутствующее им состояние неравновесности, а во-вторых, постоянное стремление системы к поиску новой точки равновесия. Чем более сложная ЭЭ-система и чем более высоки цели, поставленные перед системой, тем более вероятнее ситуация ее неустойчивости.

Развитие любой экономической (как и экономико-экологической) системы представляет собой необратимое, направленное, закономерное изменение системы на основе реализации, внутренне присущих ей механизмов самоорганизации. Вследствие того, что переход ЭЭ-систем из одного состояния в другое, является необратимым, то проблема устойчивого развития исходит из сложения двух векторов движения – из устойчивости самой системы и устойчивости ее процессов.

Устойчивость ЭЭ-системы, с точки зрения организации ее анализа, можно разделить на структурно-организационную устойчивость и функциональную устойчивость.

Физически сущность устойчивости и неустойчивости ЭЭ-системы может быть интерпретирована в контексте ее качеств (свойств) следующим образом:

Во-первых, устойчивость ЭЭ-системы как способность ее возвращаться в состояние равновесия, которое является наиболее благоприятным для выполнения системой своих функций после воздействия на неё каких-либо внешних факторов влияния.

Во-вторых, устойчивость процесса развития ЭЭ-системы как свойство, характеризующее ее способность использовать внешние факторы влияния для возвращения системы на прежнюю траекторию.

В-третьих, устойчивое развитие ЭЭ-системы как последовательное, прогнозируемое с высокой степенью вероятности изменения состояния системы, ее способность противодействовать неблагоприятным внешним влиянием.

К числу факторов, обуславливающих неустойчивость управления ЭЭ-системы (развития), можно отнести:

- 1) недостаточно отрегулированные процессы управления;
- 2) разобщенность, некомпетентность, безынициативность персонала;
- 3) плохая система целеполагания (не четкая структура целей или ее отсутствие);

- 4) несогласованность и несбалансированность интересов и противоречия субъектов хозяйственной деятельности;
- 5) недостаточно хорошо налаженные, стихийные коммуникации;
- 6) низкий уровень информационного обеспечения;
- 7) запаздывающее реагирование на отклонение показателей процессов.

В заключении отметим следующее. В физике и технике виды и формы устойчивости рассматриваются такие как равновесная, неравновесная, стабильная, стохастическая, устойчивость по вероятности, асимптотическая устойчивость по вероятности, статистически равновесная устойчивость и др. [13].

Все эти формы устойчивости, по нашему мнению, могут быть применены к анализу проблемы устойчивого развития ЭЭ-систем. При этом с устойчивостью, в зависимости от заданного шага измерения развития систем во времени, можно связывать не только рост, надежность и состояние динамического равновесия (гомеостаз), но и стагнацию и деградацию систем.

1. *Наше общее будущее: Доклад Международной комиссии по окружающей среде и развитию (МКОСР): Пер. с англ.* – М.: Прогресс, 1989. – 376 с.
2. *Программа действий. Повестка дня на 21 век и другие документы Конференции в Рио-де-Жанейро.* – Женева: Центр «За наше общее будущее», 1993. – 70 с.
3. *Ріо-де-Жанейро – Йоганнесбург: паростки ноосферогенезу і відповідальність за майбутнє / В.Я. Шевчук, Г.О. Білявський, Ю.М. Саталкін та ін.* – К.: Геопринт, 2002. – 118 с.
4. *Белорус О.Г., Мащенко Ю.М. Глобальное устойчивое развитие* – К.: КНЭУ, 2006. – 488 с.
5. *Социально-экономический потенциал устойчивого развития.* – Сумы: Университетская книга, 2009. – 1120 с.
6. *Костюк В.Н. Изменяющиеся системы.* – М.: Наука, 1993. – 352 с.
7. *Пригожин В.Н., Стенгерс Н. Порядок из хаоса, новый диалог человека с природой.* – М.: Эдиториал УРСС, 2000. – 312 с.
8. *Хакен Г. Синергетика, иерархия неустойчивости в самоорганизующихся системах и устройства* – М.: Мир, 1985.
9. *Моисеев Н.Н. Расставание с простотой.* – М.: Аграф, 1998. – 480 с.
10. *Згуровский М.З., Мельник В.С. Нелинейный анализ и управление бесконечными системами.* – К.: Наукова думка, 1999. – 630 с.
11. *Томсон Дж. Неустойчивость и катастрофы в науке и технике.* – М.: Мир, 1985. – 254 с.
12. *Буркинський Б.В., Степанов В.М., Харічков С.К. Еколого-економічні орієнтири стратегії сталого розвитку України // Проблеми сталого розвитку України.* – К.: «БМТ», 2001. – с. 165-178.
13. *Словарь по кибернетике / Под ред. академика В.С. Михалевича* – К.: «Энциклопедия», 1987.

УДК 338.439.02:631.57

РОЗВИТОК ІНФРАСТРУКТУРИ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ З УРАХУВАННЯМ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПОНЕНТИ

**Т.В.Стройко, к.е.н., доц.,
Миколаївський державний аграрний університет**

Необхідність трансформації та подальшого функціонування інфраструктури агропродовольчої сфери на принципах сталого розвитку обумовлена об'єктивними змінами у взаємовідносинах «людина-навколишнє середовище». Розвиток агропродовольчої сфери напряму залежить від раціонального використання наявних природних ресурсів. Забезпечити цей процес під силу інфраструктурним об'єктам, що формуватимуться з точки зору екосистемного підходу.

Проблеми екологобезпечного розвитку економічних систем досліджувались багатьма вченими, серед яких: О.Бугуцький, О.Веклич, В.Геєць, Б.Данилишин, С.Дорогунцов, А.Лисецький, П.Саблук, В.Трегобчук, Ю.Туниця, М.Хвесик, Є.Хлобистов, А.Яцик та ін. Але не достатньо уваги приділено розвитку інфраструктури агропродовольчої сфери на принципах екологобезпечності.

Метою нашого дослідження стало обґрунтування основних напрямів трансформації та розвитку інфраструктури агропродовольчої сфери з урахуванням екологічної компоненти.

Екосистемний підхід ґрунтується на одній із фундаментальних цінностей XXI ст. – поважному, обережному й ощадливому, а не споживацькому, ставленні до природи. Екологічні системи, їхній потенціал мають оцінюватися не тільки як ресурсна база економічного зростання, а і як «природні основні фонди» для забезпечення життєдіяльності суспільства, домівка всього живого на Землі, для підтримання яких у належному стані потрібно постійно вкладати капітал. Тобто оцінювання екосистемного потенціалу має бути інтегральним: як економічний ресурс сталого розвитку і як екологічний ресурс життєдіяльності біотичної спільноти, й зокрема, її «розумного» представника – людини, що не хоче вкладати накопичений унаслідок використання природи капітал на відновлення її екосистем [1, с.8].

Відповідно до таких підходів мають бути трансформовані і виробничі системи. Загальне підвищення рівня розвитку інфраструктури з урахуванням екологічної компоненти, повинно стати важливим поштовхом на шляху до створення агропродовольчої сфери, що відповідати всім вимогам та закономірностям розвитку світового господарства. На основі поєднання комплексних заходів на різних рівнях розвитку інфраструктурного забезпечення агропродовольчої сфери можливо домогтися глибинних позитивних зрушень в напрямі трансформації інфраструктури на принципах сталого розвитку.

Глобальний економічний розвиток супроводжується незбалансованою експлуатацією природних ресурсів. Наслідки такої економічної діяльності негативно впливають на навколишнє середовище, що призводить до виснаження ресурсного потенціалу, погіршення якості довкілля та зростання витрат на відтворення природної рівноваги. Для країн, зорієнтованих на стале економічне зростання, збереження навколишнього середовища є головним аспектом стратегії їхнього прогресу, оскільки досягнення стану екологозбалансованого самопідтримувального розвитку, по суті, тотожне зростанню якості життя й добробуту при зменшенні екологічного навантаження [2, с.12].

В світлі цього твердження, подальші процеси реформування в національній економіці в цілому, та в агропродовольчій сфері, зокрема, об'єктивно потребують розробки моделей та механізмів, що базуються на принципах сталого розвитку та екологічної безпеки.

Н.І.Хумарова стверджує, що в Україні надмірна експлуатація довкілля загрожує розвитком дестабілізуючих факторів в економічній та екологічній сферах та незворотними процесами втрати асиміляційного потенціалу природного середовища [3,с.136]. Відповідно основною метою інфраструктурного забезпечення агропродовольчої сфери є створення необхідних загальних умов для економічного зростання, безперервності і збалансованості відтворювального процесу. Незважаючи на складні кризові явища агропродовольча сфера всі передумови для поступального системного переходу до конкурентоспроможної моделі сталого розвитку. При цьому

першочерговим завданням є трансформація інфраструктури, адже ступінь впровадження та ефективності будь-яких програм щодо реформування, модернізації галузі забезпечується рівнем підготовки інфраструктури.

В аграрному виробництві, що є базисом агропродовольчої сфери, необхідно переходити до інтенсивно-екологічного типу ведення сільськогосподарського виробництва, що передбачає оптимальний рівень розораності земель, розширене відтворення родючості ґрунтів, підтримання бездефіцитного балансу гумусу та інші заходи. Для аграрного виробництва пріоритетним завданням сьогодення є удосконалення системи землеробства з обов'язковим урахуванням еколого-економічної ефективності. З огляду на це необхідно створення та функціонування відповідної інфраструктури, що забезпечуватиме раціональне та екологічнобезпечне використання земельних ресурсів.

По суті інфраструктура агропродовольчої сфери в контексті сталого розвитку – це сукупність елементів продуктивних сил у вигляді галузей, виробництв і видів діяльності, які надають цілісного характеру всьому народному господарству та його окремим сферам і комплексам, функціональне призначення яких полягає, по-перше, у створенні загальних умов, що забезпечують ефективне та екологічнобезпечне функціонування виробництва, по-друге – збереження та відтворення природних ресурсів, і по – третє стабілізацію кількісних та якісних показників відтворення робочої сили.

Концепція відтворення інфраструктури агропродовольчої сфери на засадах сталого розвитку повинна базуватись, насамперед, на комплексі заходів по формуванню та підтримці екологічнобезпечного конкурентоспроможного аграрного виробництва. Формування дієвої системи інфраструктурного забезпечення підприємств агропродовольчої сфери стримується через відсутність чітких організаційно-технічних, правових та економічних гарантій з боку держави. Крім того все це повинно відбуватися у тісному взаємозв'язку вже функціонуючих державних, підприємницьких структур та науково-дослідних установ в єдиному процесі надання послуг та забезпечення ефективного ведення основного виробництва.

Сучасна агропродовольча сфера характеризується високою ресурсомісткістю та природозалежністю, низькою продуктивністю праці та технологічною відсталістю. Тому основними принципами трансформації інфраструктури агропродовольчої сфери повинні стати: екологічність та екологічнобезпечність щодо різних природно-екологічних та організаційно-економічних умов ведення виробництва; технологічність, надійність, універсальність технічного забезпечення виробництва; соціальна спрямованість технологічних зрушень.

Інфраструктура виступає інтегральним елементом системи і здійснює значний вплив на розвиток основного виробництва. Тому необхідно пропорційно розвивати всі складові підсистеми агропродовольчої сфери – аграрне виробництво, переробну промисловість, продовольчий ринок. Створити та забезпечити функціонування нової інфраструктури на основі інтеграції всіх систем у єдину систему, удосконалити усі складові елементи агропродовольчої сфери та її інфраструктури, поліпшуючи таким чином функціональну діяльність усієї системи.

1. *Національна екологічна політика України: оцінка і стратегія розвитку: [авторський колектив].—Київ,2007—186с.— Режим доступу: [http://www.un.org.ua/files/national ecology. pdf](http://www.un.org.ua/files/national_ecology.pdf)*
2. *Данилишин Б. Ефект декаплінеу як фактор взаємозв'язку між економічним зростанням і*

тиском на довкілля / Б.Данилишин, О. Веклич // Вісник Національної академії наук України.— 2008.— №5.— с.12-18

3. Хумарова Н.І. Методологічні засади екологічного планування: проблеми та перспективи впровадження / Н.І.Хумарова // Регіональна економіка.—2009.—№3.—С.136-143

УДК 330.15 : 622.2 : 339.92

СТВОРЕННЯ ІНСТИТУТУ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ В УКРАЇНІ: ЕКОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

**О.М.Сухіна, к.е.н., с.н.с.,
ДУ “Інститут економіки природокористування та сталого
розвитку НАН України”**

*Загажен мир “могучим ураганом”, имя которому “Разумный человек”!
(Степан Балакин)*

Транснаціональні корпорації (ТНК), що діють у країнах з не досить строгим правовим екологічним режимом, з одного боку можуть негативно впливати на довкілля, з іншого – переважна більшість ТНК намагаються дотримуватися своїх загальнокорпоративних екологічних стандартів, які нерідко є більш жорсткими, ніж національні стандарти окремих держав. Для України роль екологічного фактора в діяльності ТНК є досить актуальною, оскільки вона стала об'єктом експансії багатьох ТНК, які забруднюють навколишнє природне середовище. Окрім того, в державі відсутні ефективні екологічні стандарти і недостатній контроль за їх дотриманням.

Для попередження засилля закордонних ТНК, необхідно створювати українські ТНК, і в першу чергу у сфері надрокористування (бажано замкнутого циклу: видобуток корисних копалин, їхня переробка, виготовлення продукції та її реалізація) [2]. Це забезпечить захист природних ресурсів країни від неефективного й екологічно небезпечного їхнього використання. Транснаціональні корпорації, маючи всі можливості для розробки і придбання новітніх технологій видобутку та переробки корисних копалин, охорони навколишнього природного середовища, можуть забезпечити найкраще господарювання. Проте, в Україні ще не сформована правова база формування ТНК.

З метою регулювання діяльності ТНК згідно із завданням ООН в 1974 році був розроблений Кодекс поведінки транснаціональних корпорацій (Codes of conduct for transnational corporations) [3], значна частина якого присвячена охороні навколишнього природного середовища. Міжпарламентською асамблеєю Євразійського економічного співтовариства в 2004 році був розроблений типовий проект закону “Про транснаціональні корпорації”. Даний документи може служити як модель для розробки уніфікованих актів національного законодавства, однак Україна не входить до складу Євразійського економічного співтовариства, і тому не може адаптувати цей нормативний документ.

Для країн СНД була затверджена “Конвенція про транснаціональні корпорації” (міжнародний документ від 6 березня 1998 року № 997_193) [1], а також ухвалене Рішення Економічної Ради СНД “Про рекомендації з розробки організаційних проектів транснаціональних корпорацій” (6 вересня 2000 року в м. Москва). Україна дану Концепцію ратифікувала. У цьому документі закріплені лише загальні положення, що стосуються діяльності ТНК, тому потрібно

розробляти спеціальні норми, і в тому числі щодо екологічної відповідальності ТНК. Оскільки Україна не ратифікувала Устав СНД, не може імплементувати Рішення про рекомендації з розробки організаційних проектів транснаціональних корпорацій. Уніфікація підходів до організаційного проектування ТНК і розробці міжурядових угод по їх створенню здійснена на основі прийнятого “Порядку розробки організаційних проектів транснаціональних корпорацій”, підготовленого під егідою Виконавчого комітету СНД. Але Україну це також не стосується.

В Росії був прийнятий розпорядженням ФКЦП РФ Кодекс корпоративної поведінки (2002 рік) – звід правил, рекомендованих з метою вдосконалення управління акціонерними товариствами. Аналогічний Кодекс необхідно розробити і в Україні.

Як видно з аналізу нормативно-правової бази, у закордонних країнах розробляються й приймаються нормативно-правові документи по формуванню інституту ТНК, а в Україні була тільки ратифікована Конвенція про ТНК, і більше законодавча база не розвивалася в цьому напрямку, що й пояснює відсутність правового поля для створення інституту ТНК. Введення в Україні у 2003 році національних Принципів корпоративного управління (які у 2008 р. стали складовою частиною Закону України № 514-VI “Про акціонерні товариства”) стало важливим етапом на шляху підвищення інвестиційної привабливості українських підприємств, ефективності діяльності акціонерних товариств і їхньої конкурентоспроможності, однак цього недостатньо для того, щоб в Україні могли створюватися транснаціональні корпорації.

Тому в першу чергу необхідно формувати інститут ТНК. На думку автора, інститут транснаціональної корпорації (ІТНК) – це сукупність міжнародних і внутрішніх норм і правил, які регулюють особливості формування (шляхом об’єднання капіталу країни базування ТНК та іноземного капіталу) і діяльності транснаціональних структур. Інститут ТНК включає в себе інститут власності, інститут управління (в т. ч. контролюючі інститути), інститут захисту інтересів персоналу, інститут здійснення екологічної політики та ін.

В рамках формування і реалізації моделі державної екологічної політики України, що є одним з напрямків Державної установи “Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України”, необхідною є розробка інституціональних передумов екологічної відповідальності ТНК як невід’ємної складової кооперативного управління, і в тому числі у сфері надкористування, при формуванні інституту ТНК, а також розробка моделі екологічної діяльності транснаціональних корпорацій. Автор пропонує в першу чергу розробити Кодекс поведінки ТНК, включити положення про екологічну відповідальність ТНК в Стратегію держави екологічної політики та інші нормативні документи. Окрім того, для розробки нормативно-правових актів з екологічної політики автор пропонує використовувати досвід могутніх транснаціональних корпорацій, як це роблять фахівці з Росії при розробці проекту “Основ государственной экологической политики Российской Федерации до 2030 г.”.

Таким чином, за рубежом вже сформована нормативно-правова база для створення й функціонування транснаціональних корпорацій, у тому числі в країнах СНД, а в Україні на даний час відсутня. Це стримує розвиток секторів вітчизняної економіки, у тому числі й сфери надкористування, оскільки ТНК можуть забезпечити більш раціональне використання природних ресурсів, і в першу чергу мінерально-сировинних. На даний час необхідно створити інститут ТНК та інституціональні передумови екологічної відповідальності ТНК.

Врахування принципів охорони навколишнього природного середовища у корпоративній діяльності забезпечить підвищення конкурентоспроможності ТНК, зменшить екологічні ризики, поліпшить імідж корпорації та ін.

Розроблені автором пропозиції щодо необхідності реформування українського законодавства в сфері корпоративного управління для створення інституту ТНК та його гармонізації з міжнародними нормами, а також авторське формулювання поняття інституту ТНК дозволять визначити напрямки подальшого розвитку інституту транснаціональних корпорацій в Україні.

1. Конвенция о транснациональных корпорациях. Международный документ от 6 марта 1998 года № 997_193 // Режим доступа к электронному ресурсу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=997_193

2. Сухина Е.Н. Правовые основы формирования института транснациональных корпораций в Украине / Е.Н.Сухина // Государственное регулирование экономики и повышение эффективности деятельности субъектов хозяйствования : VII Международная научно-практическая конференция (Минск, 21–22 апреля 2011 года) : сб. науч. ст. : в 2 ч. Ч. 1. – Минск: Акад. упр. при Президенте Респ. Беларусь, 2011. – С. 166–168.

3. The Draft United Nations Code of Conduct on Transnational Corporations and The OECD Guidelines for Multinational Enterprises. UNCTAD. – Режим доступа к электронному ресурсу: <http://hack.tion.free.fr/mvtsoc/Attac/www.attac.org/fra/libe/doc/unctad.htm>

УДК 330.46:711.122

МЕТОДИ ВРАХУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОЛОГІЧНИХ ОБМЕЖЕНЬ В МОДЕЛЯХ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

**А.І. Сухоруков, д.е.н., проф., Ю.М. Харазішвілі, д.е.н.,
Національний інститут стратегічних досліджень**

Полікритеріальність оцінювання соціо-еколого-економічного (СЕЕ) розвитку сучасного суспільства зумовлена необхідністю узгоджених дій щодо забезпечення соціальної, екологічної та економічної безпеки в умовах глобальних фінансово-економічних криз, техногенних загроз, посилення соціально-екологічних і ресурсних обмежень [1]. За цих умов актуалізуються завдання *прогнозування* процесів, що впливають на забезпечення сталого розвитку країни, та завдання розроблення відповідних заходів на макрорівні. Отже, проблема комплексного оцінювання рівня сталого розвитку на основі моніторингу соціальних, екологічних та економічних показників є актуальною.

Прогнозування рівня сталого розвитку в цілому та рівня його складових неможливе без застосування сучасних економіко-математичних моделей. Для прогнозування макроекономічних процесів і управління ними з метою забезпечення сталого розвитку авторами запропонований системний підхід до макромодельовання, заснований на синтезі ідей кейнсіанської, класичної та монетарної теорій та використанні методів економічної кібернетики. Аналітична модель загальної економічної рівноваги “Альфа” [2] заснована на взаємодії функцій сукупного попиту та сукупної пропозиції, що дозволяє ендогенно визначати реальний ВВП та інтегральний показник інфляції в економіці – дефлятор ВВП.

$$Q_t^D(P_t)/P_t - Q_t^S(P_t) = 0. \quad (1)$$

Трансцендентне рівняння, яке визначає взаємодію функцій сукупного попиту $Q^D(P)$ (номінальний ВВП) та сукупної пропозиції $Q^S(P)$ (реальний ВВП)

для досягнення загальної економічної рівноваги, є макрофункцією економічної системи, що визначає загальну інфляцію P (дефлятор ВВП). Макрофункція F як кількісний вираз мети моделювання залежить від керуючого впливу \bar{X} (вектора вхідних параметрів) та одночасно забезпечує досягнення впливу на відповідні вихідні показники \bar{Y} (вектора вихідних параметрів).

Основною проблемою реального оцінювання ефективності СЕЕ-розвитку країни, регіонів та основних видів економічної діяльності є правильне та адекватне визначення критеріїв оцінки з метою виявлення найбільш актуальних економічних проблем та розроблення на цій основі відповідної стратегії розвитку.

Під ефективністю СЕЕ-розвитку розуміється ступінь використання максимальних, оптимальних чи потенційних можливостей окремих макропоказників. Поточний рівень сталого розвитку країни, як цілісного явища, характеризується багатьма індикаторами, кожний з яких в окремому періоді може змінюватися у бік зростання або зменшення. Актуальним завданням в процесі порівняння ситуації у декількох періодах є визначення інтегрального показника, що характеризував би зміну рівня сталого розвитку в динаміці. Інший аспект використання цього інтегрального показника полягає в порівнянні на його основі діяльності країн, регіонів, секторів економіки.

Система показників для оцінювання ефективності СЕЕ-розвитку повинна відображати найважливіші характеристики країни, регіонів та основних видів економічної діяльності, а в сукупності – давати уявлення про узагальнену характеристику розвитку – *інноваційність*.

Як складові інтегрального критерію оцінки ефективності СЕЕ-розвитку пропонуються наступні: економічні (узагальнена продуктивність, технологія виробництва, використання потенційних можливостей), соціальні (соціальна справедливість, рівень тіньової економіки, використання праці), екологічні [3] (демографічна ємність, екологічний індекс, екологічний потенціал, коефіцієнт зрівноваженого освоєння та коефіцієнт екосистемної саморегуляції території). Перелічені індикатори є обмеженнями СЕЕ-розвитку та мають свої оптимальні та порогові значення (нижні та верхні).

Після нормування (відношення поточних значень до їх максимальних, оптимальних або потенційних значень) кожен з перелічених часткових критеріїв визначає окремі параметри потенційних можливостей та має теоретичне максимальне значення, що дорівнює одиниці, а їх добуток з ваговими коефіцієнтами (визначаємих за допомогою методів теорії чутливості, або за методом головних компонент) буде визначати ступінь використання технологічних, інноваційних, наукових, соціальних, трудових, виробничих та екологічних ресурсів, притаманних конкретній країні (регіону, виду економічної діяльності), тобто ефективність еколого-соціально-економічного розвитку. Враховуючи нелінійність економічних процесів більш адекватним є застосування мультиплікативної форми інтегрального показника:

$$E\Phi_{CEE} = k_{екон}^{w_1} \times k_{соц}^{w_2} \times k_{екол}^{w_3}, \quad \sum_{i=1}^3 w_i = 1 \quad (2)$$

Тобто, спочатку визначаються інтегральні показники в економічній, соціальній та екологічній сфері, а потім інтегральний показник СЕЕ-розвитку в цілому.

Така реалізація дає можливість отримати окремо показники динаміки ефективності соціального, економічного та екологічного розвитку як для країни в

цілому, так і за регіонами та основними видами економічної діяльності. Отже, для кількісного оцінення інноваційності економіки взагалі пропонується критерій “ефективності” (який інтегрує основні макроекономічні показники), абсолютне значення якого буде визначати рівень інноваційності, а відносні його зміни – ступінь інноваційності СЕЕ-розвитку:

$$IE_t = \left(\frac{E\Phi_t}{E\Phi_{t-1}} - 1 \right) \cdot 100\% \quad (3)$$

Таким чином, запропонований інтегральний критерій оцінювання ефективності СЕЕ-розвитку задовольняє наступним вимогам:

- 1) забезпечення достовірної оцінки кінцевого результату (ефективності) СЕЕ-розвитку;
- 2) встановлення системи критеріїв для оцінювання складових СЕЕ-розвитку;
- 3) підвищення ефективності СЕЕ-розвитку через вплив на структурні елементи;

Зазначений підхід є достатньо універсальним і може бути застосований на рівні країни, основних видів економічної діяльності та регіонів.

Поряд з цим, макроекономічна модель, за умов розширення підмоделлю визначення індикаторів економічної, соціальної та екологічної безпеки, може бути використана для аналізу та прогнозування індикаторів, порогових й оптимальних значень та динаміки рівня відповідного виду безпеки, що є дуже важливим для визначення «функціональної стійкості» економічної системи – здатності економічної системи задовольняти на мінімально-необхідному рівні потреби суспільства і держави. Аналіз динаміки інтегральних показників СЕЕ-розвитку визначає задачу регулювання складових економічної безпеки та її індикаторів, яка полягає у визначенні таких їх значень, що забезпечують знаходження значень інтегрального показника в межах порогових або оптимальних значень.

1. Система економічної безпеки держави / Під заг. ред. Сухорукова А.І. / Національний інститут проблем міжнародної безпеки при НРБО України. – 2009. – 685 с.
2. Харазішвілі Ю.М. Теоретичні основи системного моделювання соціально-економічного розвитку України / Ю. М. Харазішвілі. – К. : ТОВ “Поліграф-Консалтинг”, 2007. – 324 с. (Моногр.).
3. Устинова І.І. Управління розвитком територій у контексті екологічної безпеки сталого розвитку // Екологічна безпека: проблеми і шляхи вирішення. УкрНДІЕП. – Харків: Райдер. – 2010, том 1. – С. 63-68.

УДК 332.122:330.655

УМОВИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ВИДАВНИЧО-ПОЛІГРАФІЧНОЇ ГАЛУЗІ

**О.А. Сухорукова, к.е.н., доц.
Національний технічний університет України «КПІ»**

Видавничо-поліграфічна галузь забезпечує формування інформаційно-культурного простору держави, розповсюдження досягнень науки, виробництво інформаційно-пакувальної продукції. На економічний розвиток галузі впливають ресурсні, демографічні, науково-технічні, соціально-економічні фактори. Найбільш впливовими з них є: рівень розвитку економіки країни, розвиток комп’ютерних та мережевих технологій, конкуренція з боку іноземних виробників

друкованої продукції, рівень розвитку галузевої інфраструктури; структура ринку друкованої та рекламної продукції, дієвість захисту від порушення авторських та видавничих прав в Інтернет-мережі.

Потенціал підприємств галузі не відповідає потребам ринку друкарської продукції; спостерігається технічне і технологічне відставання більшості підприємств від середньосвітового рівня, значна частина суб'єктів галузі має невелику фінансову спроможність. Обсяги інвестування у підприємства галузі залишаються стабільно низькими протягом багатьох років - їх частка у структурі інвестицій в основний капітал знаходиться на рівні 2-3 %, до того ж цей показник демонструє тенденцію до подальшого зниження. Частка галузі в загальному обсязі прямих іноземних інвестицій знизилася з 4,5% у 2005 р. до 1,7% у 2010 р.

Недостатньою є інноваційна активність на тлі жорсткої конкуренції на ринках продукції цієї галузі. Частка впроваджених нових технологічних процесів протягом 2004 – 2010 рр. не перевищувала 2,2% від загальної кількості нових технологій у промисловості, виробництво інноваційних видів продукції за цей період не перевищувало 2,9% від загального показника по промисловості.

Умовами конкурентоспроможності галузі та забезпечення її сталого розвитку є:

1. Оптимізація структури галузі з огляду на трансформацію зв'язків «видавництво-поліграфічне підприємство»; розробка державної програми розвитку галузі на основі дослідження перспективних науково-технологічних та асортиментних змін, супутніх змін у матеріально-технічній базі і в системі управління виробництвом; вивчення і запровадження передового зарубіжного досвіду, оцінки перспектив розвитку місцевої друкованої преси, вивчення можливостей впровадження електронних підручників.

2. Розвиток науково-технологічного та виробничого потенціалу галузі на основі сполучення інвестиційної та інноваційної діяльності, вдосконалення системи фінансування та кредитування підприємств щодо придбання передових технологій та здійснення НДККР; організація ефективної взаємодії учасників нововведень в галузі.

3. Запровадження ефективної системи страхування інвестиційних ризиків, формування зваженої амортизаційної політики, зміцнення зв'язків у ланцюгу «наука – освіта – виробництво».

4. Вирішення проблеми інтелектуального забезпечення інноваційної діяльності через вдосконалення системи освіти та підвищення кваліфікації виробничого і управлінського персоналу, узгодження освітніх програм з кадровими потребами галузі.

5. Розвиток ефективної системи захисту інтелектуальної власності, яка включатиме сукупність адміністративно-правових, програмно-технічних, економічних інструментів та організацій, що забезпечують їх ефективне використання.

Стратегічними завданнями на мікрорівні є фінансова санація та оптимізація витрат; переорієнтація асортиментної політики, диверсифікація та підвищення якості продукції; впровадження сучасних технологій виробництва та збуту; впровадження сучасних систем управління (JIT, CRM, управління бізнес-процесами тощо); реформування системи управління персоналом, як основи конкурентоспроможності.

ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ЯК ЗАПОРУКА СТАЛОГО РОЗВИТКУ

К.В. Таранюк, асп.,
Сумський державний університет

Актуальність проблеми. Безпека будь-якої країни залежить не тільки від соціально-економічних і політичних факторів, вона визначається також екологічним станом регіонів і держави в цілому. Погіршення екологічних проблем обумовлюється станом української економіки. Подальше погіршення екологічної ситуації обумовлює:

- недотримання підприємствами технологічної дисципліни;
- ріст аварійності виробництва;
- фінансові складності підприємств, що не дозволяють здійснювати природоохоронні заходи;
- постійний бюджетний дефіцит, який не дозволяє в повному обсязі фінансувати галузі економіки, які відповідають за відтворення і охорону природних ресурсів;
- неузгодженість рішень, які приймаються органами влади всіх рівнів в області використання природних ресурсів і забезпечення екологічної безпеки через відсутність в законодавстві положень про розмежування їх повноважень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дана проблематика досить широко висвітлена в роботах вітчизняних вчених Данилішина Б.М. [4], Дорогунцова С. [5], Хлобистова Є.В. [3], Герасимчук З.В. [3], а також закордонних вчених Я.Миколаша, Л.Піттермана [6], П.Бартельмуса [7].

Викладення основного матеріалу дослідження. Важливою умовою реалізації національних інтересів в області забезпечення екологічної безпеки держави є перехід економіки України до моделі сталого розвитку, яка гарантує стабільне функціонування економіки і вирішення соціально-економічних задач, а також проблем збереження навколишнього природного середовища з метою задоволення потреб нинішнього і майбутнього поколінь.

Перехід до нової стратегії означає поступове забезпечення цілеспрямованої самоорганізації суспільства в економічній, соціальній і екологічній сферах. В цьому випадку сталий розвиток повинен характеризуватись економічною ефективністю, екологічною безпекою і соціальною справедливістю.

Аналізуючи існуючі думки в світовій і вітчизняній літературі, можна виділити наступні основні принципи сталого розвитку України:

- 1) соціально-економічний розвиток необхідно спрямувати на покращення якості життя населення;
- 2) головною метою реалізації розвитку повинна бути можливість забезпечення основних життєвих потреб сьогоденного і майбутнього поколінь;
- 3) невід'ємну частину розвитку повинно складати збереження природного навколишнього середовища, де соціально-економічний розвиток і екологічна безпека розглядається, як єдине ціле;
- 4) перевага екологічної безпеки над економічним ростом і економічною ефективністю;
- 5) поширення використання другорядних ресурсів і максимально можливе зменшення використання ресурсів, що не відновлюються;
- 6) зменшення екологічно небезпечних моделей виробництва і споживання;

7) удосконалення законодавчої бази і створення нових принципів управління в області охорони навколишнього природного середовища і раціонального природокористування;

Таким чином, стратегія сталого розвитку буде мати сенс якщо параметри екологічної безпеки будуть забезпечені на національному і регіональному рівнях.

Необхідність екологізації економіки України при переході до стратегії сталого розвитку визнала доцільність територіальної концепції сталого розвитку. Територіальний розвиток - це режим функціонування регіональних систем, який орієнтований на позитивну динаміку параметрів рівня і якості життя населення, забезпечену сталим, збалансованим і взаємонепорушним відтворенням соціального, господарського, ресурсного і екологічного потенціалів територій [1].

При забезпеченні екологічної безпеки регіонів спостерігається наявність проблем організаційно-правового, адміністративного, економічного, фінансового, технологічного характеру:

- недостатність фінансового забезпечення за рахунок державних і місцевих бюджетів;
- недосконала державна екологічна політика;
- необхідність вдосконалення системи регіонального управління
- технологічні заходи носять у більшості випадків пасивний характер, у боротьбі із забрудненням навколишнього природного середовища;
- відсутність економічно сприятливих умов стимулюючих підприємства до зниження навантаження на навколишнє середовище при одночасному покращенні технологій.

Всі перераховані вище проблеми забезпечення екологічної безпеки більшою мірою носять економічний характер. А однією з важливих задач економічних заходів є спрямованість до мінімізації екологічного збитку.

Також підвищення рівня екологічної безпеки може бути забезпечено за рахунок наявності досконалого механізму фінансування заходів з природоохоронної діяльності

На сучасному етапі економічного розвитку успішне рішення проблем, пов'язаних із забезпеченням екологічної безпеки в значній мірі залежить від функціонування фінансово-кредитного механізму, як складової господарського механізму управління природокористуванням.

Проте фінансово-кредитний механізм, що існує сьогодні недостатньо пристосований для цілей природоохоронної діяльності. Дослідження фінансових і інформаційних потоків системи фінансування природокористування, фінансових відносин між суб'єктами господарювання є першоосновою для розробки основних напрямків впливу фінансів на природокористування в охорону навколишнього природного середовища, і як наслідок, на забезпечення екологічної безпеки.

1.Лексин В.,Швецов А. Региональная политика России//Российский экономический журнал.-1997.-№3.-С.32-40.

2 Герасимчук З.В. Екологічна безпека регіону: діагностика та механізм забезпечення/ Герасимчук З.В.,Олексюк А.О.-Луцьк: Надстир'я,2007.-280с.

3. Хлобистов Є.В.Екологічна безпека трансформаційної економіки/ Хлобистов Є.В.-К.:Агентство «Чорнобильінтерінформ»,2004.-336с.

4. Данилишин Б.М. Природно-техногенні катастрофи: проблеми економічного аналізу та управління/ Данилишин Б.М. -К:ЗАТ «Нічлава»,2001.-260 с.

5 Дорогунцов С.І.,Федорищева А.М. Державне регулювання техногенно-екологічної безпеки в регіонах України//Економіка України.-2002.№4.-С.70-76.

6. Управление охраной окружающей среды / Я. Миколаш, Л. Питтерман ; Пер. со словац. В. А. Климашевского, А. Г. Москвина; Под ред. В. Ф. Худолева; Предисл. А. А. Арбатова, А. М. Костина. - М. : Прогресс, 1988. - 239с. - Б. ц.
7 Bartelmus Peter Quantitative Eco-nomics: How Sustainable Are Our Economies? // Sprin-ge,-2008.-329 p.

УДК 332.142

ВРАХУВАННЯ ФАКТОРІВ ТЕХНОГЕННОГО ВПЛИВУ НА ДОВКІЛЛЯ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

**О.М. Теліженко, д.е.н., проф., к.е.н.,
В.О. Лук'янихін, к.е.н., доц., К. Ю. Зубко,
Сумський державний університет**

XX ст. характеризувалося швидким розвитком усіх галузей народного господарства, промисловості, енергетики та одночасною появою нових видів забруднення навколишнього природного середовища (різноманітні хімічні сполуки, радіоактивні речовини, іонізуючі випромінювання і т. ін.). Зазначені процеси призвели до погіршення стану довкілля й породили низку проблем, пов'язаних з екологічною кризою, не лише в нашій країні, але й у світі загалом. Великі темпи промислового та житлового будівництва у другій половині XX ст., нехтування питаннями захисту навколишнього середовища, директивна економіка Радянського Союзу, глобальні техногенні катастрофи на території сучасної України залишили нам у спадок забруднене повітря, воду, ґрунт, звалища промислових та радіоактивних відходів, незадовільний стан здоров'я населення. Розпад Радянського Союзу призвів до зниження обсягів виробництва, що суттєво зменшило рівень техногенного навантаження на довкілля. Але період зміни влади породив нещадну експлуатацію природних ресурсів. Поступово Україна стала джерелом дешевої сировини, нераціональне та безгосподарне видобування якої супроводжувалось забрудненням навколишнього середовища. Ситуація погіршувалась також через нехтування будь-яких екологічних вимог та відсутність на той момент законодавчої бази щодо регулювання відносин екологічної безпеки. Період пострадянської перебудови призвів до появи на території України звалищ небезпечних відходів. Щоб обійти законодавчі акти, які забороняють безконтрольне захоронення токсичних відходів, та не вкладати кошти в переробку вторинної сировини, власники деяких підприємств розвинених країн переправляють відходи на території держав, які мають недосконале екологічне законодавство та високій відсоток тіньової економіки. Тому в період лише 1992-1994 рр. було здійснено близько 40 спроб захороння на території України 230 т промислових відходів та понад 100 т хімікатів, 390 т пластикових упаковок тощо. У 1994 р. в Україну почали у великих обсягах надходити імпортні пестициди, які заборонені на Заході, проте використовуються в нашій країні, що було зумовлено відсутністю відповідних законів, низькими вимогами до якості пестицидів та «людським фактором».

Для розробки й прийняття дієвих законів, які зможуть припинити темпи росту забруднення, необхідно зробити більш детальний аналіз основних факторів, що впливають на екологічний стан довкілля, серед яких: техногенні; кліматичні; соціально - економічні; психологічні.

Техногенний вплив людини на довкілля за останнє століття спричинив глобальні перетворення навколишнього середовища, яке було майже незмінне протягом тисячоліття. Викиди оксидів азоту та сірки призвели до виникнення кислотних дощів, що викликають ерозію ґрунтів, погіршення стану водоймищ, знищують рослини, руйнують будівельні матеріали, сприяють корозії металевих конструкцій. Встановлено, що в промислових районах сталь піддається корозії в 20

разів швидше, а алюміній руйнується в 100 разів інтенсивніше, ніж у сільській місцевості.

Викиди в атмосферу двоокису вуглецю породили нову загрозу – «парниковий ефект», наслідком якого було підвищення температури на Землі на 0.6° С. Поряд із цим повітря забруднюють ще кілька десятків інших сполук та газів - передусім метан, двоокис азоту та різні фтор-хлор-вуглецеві сполуки. Викиди двоокису вуглецю нині становлять понад 50 відсотків і за обсягом значно випереджають інші шкідливі для клімату викиди. Частка викидів двоокису вуглецю в 2007 р. серед усіх парникових газів становила 73 %. З них 234,5 мільйонів тонн (73 %) вуглецю припадали на енергетику та 87,0 мільйонів тонн (27 %) на промислові процеси.

Сто років тому рівень шуму на центральних магістралях великих міст не перевищував 60 дБА. Нині у великих містах є райони, де він перевищує 70 дБА (санітарна норма для нічного часу — 40 дБА). На пристосування до сильного шуму організм людини витрачає велику кількість енергії, перенапружується нервова система, виникають втома, нервовий і психічний розлади. Шум шкідливий не лише для людини. Встановлено, що рослини під впливом надмірного шуму повільніше ростуть, у них спостерігається надмірне виділення вологи через листя, можливі порушення клітин або загибель рослини. Аналогічно діє шум на тварин. За сучасних умов боротьба з шумом передбачає необхідність комплексних різнопланових заходів, є технічно складною та має високу вартість. Важливо знижувати шум у джерелі його виникнення, створювати безшумні або малозумні машини і технологічні процеси, транспортне і промислове устаткування.

У спадок від Радянського Союзу Україні залишилась велика кількість ресурсномістких та енерговитратних технологій, впровадження та нарощування яких здійснювалося найбільш "дешевим" способом – без будівництва належних очисних споруд. Це було можливим за відсутності ефективно діючих правових, адміністративних та економічних механізмів природокористування та без урахування вимог охорони довкілля. Зазначені фактори та низький рівень екологічної свідомості суспільства, адміністративно-директивний принцип регулювання економіки призвели до значної деградації довкілля України, надмірного забруднення поверхневих і підземних вод, повітря й земель, нагромадження в дуже великих кількостях шкідливих, у тому числі високотоксичних, відходів виробництва.

На думку експертів ООН екологічні втрати внаслідок забруднення перевищують вартість заходів, спрямованих на боротьбу з ним. У більш розвинених країнах цей відсоток менший, ніж у господарствах тих країн, що розвиваються, що й дозволяє розвиненим країнам спрямовувати заощаджені кошти на інші соціальні витрати. Світовий досвід свідчить: якщо виділяти на охорону природного середовища менше 3 % ВВП, то коштів вистачить лише на утримання персоналу і на здійснення термінових заходів. При витратах 5 % ВВП можна стабілізувати екологічну ситуацію і поступово її поліпшувати. Для вирішення проблем, пов'язаних із нормалізацією ситуації в зонах екологічного лиха, потрібно 7-10 % ВВП.

Беручи до уваги гостроту екологічної ситуації в Україні й особливо той факт, що втрати від незадовільного становища екосистеми становлять від 12 до 15% її ВВП, не слід допускати розміщення на території нашої країни екологічно шкідливих виробництв і застосування екологічно небезпечних технологій та застарілих технічних засобів.

Головні суспільні пріоритети, які чітко відображені в проекті Концепції сталого розвитку України, тримаються на нерозривній тріаді: екологічному, економічному і соціальному добробуті. Адже неможливо поліпшити умови життя наступного покоління, якщо економічний підйом не буде супроводжуватись соціальним комфортом і зменшенням техногенного навантаження на природу та людину. Так

само не можуть екологічні проблеми вирішуватись за рахунок згорання промислового розвитку і погіршення соціально-побутових умов.

Підвищення рівня екологічної безпеки життєдіяльності, збереження всього біорозмаїття нашої планети, можливість використання ресурсів не тільки нинішнім, але й наступними поколіннями полягає у всебічній перебудові взаємовідносин між людиною і природою на основі переходу всіх країн світу, у тому числі й України, на модель сталого екологічно безпечного соціально-економічного розвитку.

УДК 631.41

ОПТИМІЗАЦІЯ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ПЕРЕВЕДЕННЯ ВІДТВОРЮВАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ЗЕМЕЛЬ НА ЗАСАДИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

**М.В. Тимоць,
Івано-Франківський університет права
ім. Короля Данила Галицького**

Переведення відтворювального процесу земель Карпатського макрорегіону на засади сталого розвитку потребує передусім зміни структури землекористування. Йдеться про те, що існуюча нині структура земельного фонду призводить до посилення деградації земель, погіршення їх кількісних та якісних характеристик, домінування виснажливого характеру використання ґрунтів, зменшення кількості гумусу та інших важливих складових, завдяки яким формується продуктивність сільськогосподарських угідь. Значна частина земельних угідь стає екологічно непридатною до використання в аграрному секторі досліджуваної території.

Сформований характер організації земельного господарства засвідчує, що за всю історичну ретроспективу його функціонування включаючи земельну та аграрну реформу, домінуючим напрямком є, був і залишається матеріальний чинник. Надання пріоритетності лише економічним потребам без урахування шкоди, що може бути завдана довкіллю стало однією з причин екологічних негараздів, загострення соціальних проблем, що мають нині місце в Карпатському макрорегіоні.

Враховуючи важливість земельного фонду досліджуваного макрорегіону в суспільному відтворювальному процесі, стратегічно важливим слід вважати завдання не лише його використання, а й поліпшення екології, вирішення соціальних негараздів, охорони та підвищення родючості ґрунтів.

В сучасних умовах господарювання особливого значення набуває організація екологічно безпечного, невиснажливого й раціонального землекористування з одночасним удосконаленням структури сільськогосподарських угідь і доведенням рівня їх залучення в обіг до оптимальних розмірів. Оптимізація землекористування з метою гарантування екологічно безпечного, економічно доцільного та ефективного співвідношення земельних угідь має базуватися на трьох складових: структурі сільськогосподарських угідь, структурі посівних площ та оптимізації земельного фонду [1, с.34].

Внаслідок проведення земельної реформи в аграрному секторі Карпатського макрорегіону відбулися значні зміни в землеволодінні та землекористуванні. Йдеться про негативні сторони реформування. Насамперед це стосується результатів дії людського чинника та суб'єктивного підходу до розв'язання завдань належного відтворення земельних ресурсів в результаті чого було зруйновано цілісні земельні масиви колишніх колгоспів та радгоспів. Натомість нові сільськогосподарські підприємства в досліджуваному макрорегіоні не одержали

належного розвитку.

Дані офіційної статистики засвідчують про швидке зростання площі сільськогосподарських угідь на користь дрібних селянських господарств. Зокрема, у 2009р. їх площа в порівнянні із 2000р. збільшилась в 1,3 разу (1890,4: 1460,3). Аналіз динаміки сільськогосподарських земель у аграрному секторі Карпатського макрорегіону засвідчує про відсутність тут оптимально сформованого співвідношення між земельним фондом сільськогосподарських підприємств та домогосподарств.

Зрозуміло, що перерозподіл земельного фонду в АПК Карпатського макрорегіону на користь домогосподарств, ускладнює можливості регулювання земельних відносин, які би спрямовувалися на розв'язання економічних, екологічних та соціальних завдань. Насамперед це стосується розмірів земельних ділянок домогосподарств, які варіюють в межах 0.8-1,1 га і не дають можливості запроваджувати сучасні технології обробітку, догляду та охорони земель. Зазначене призвело до порушення елементарних агротехнічних правил ведення сільського господарства, знищення сівозмін, що в цілому негативно вплинуло на родючість земель та поліпшення їх якості, втрати гумусу та багатьох інших важливих елементів складу ґрунтів.

Зосередження переважаючої частини сільськогосподарських угідь у домогосподарствах значно ускладнило та зменшило можливості контролю державними інституціями за екологією земельних ділянок. Йдеться про те, що відстежувати стан земельних угідь та впливати на дотримання вимог екологічної достатності серед великої кількості землекористувачів не можливо ні організаційно, ні фізично, ні фінансово. Через брак фінансових ресурсів відтворення сільськогосподарських угідь зазначеною категорією землекористувачів здійснюється в абсолютній більшості випадків з використанням натуральних методів ведення господарствами, нехтуючи при цьому законами екології.

Потребує також удосконалення структура сільськогосподарських угідь. Насамперед це стосується складу земельного фонду досліджуваного макрорегіону, де значну питому вагу займають земельні угіддя передгірської та гірської зони Карпат, які за своїми регенеративними особливостями не доцільно залучати до сільськогосподарського обробітку.

Крім того значна частина земель, що нині знаходиться в підпорядкуванні аграрного сектора характеризується надмірною засміченістю, забрудненістю тощо. Такі землі нині недоцільно залучати в сільськогосподарський обіг, їх потрібно вилучити з продуктивного використання.

Потреба реструктуризації земельного фонду в аграрному секторі Карпатського макрорегіону обумовлюється не лише чисто економічними інтересами, що можуть бути запроваджені завдяки вилученню низькопродуктивних і непридатних земель з його складу, а й значним погіршенням екології природних ресурсів, загостренням соціальних проблем на селі, про що наголошувалось на Конференції ООН в Ріо-де-Жанейро в 1992р. «Порядок денний на XXI століття». Процеси економічного зростання не узгоджені з можливостями природного середовища, руйнують його, призводять до екологічної деградації [2,с.85].

Подальше використання сільськогосподарських угідь має базуватись не на виснажливій їх експлуатації для задоволення не лише економічних інтересів суб'єктів господарювання, а й забезпечувати обов'язковість виконання заходів збереження, поліпшення та охорони земель. Йдеться про необхідність впровадження раціональної структури землекористування, створення постійного моніторингу земельних угідь АПК, посилення дієвості економічних важелів, спрямованих на забезпечення належного використання земельних ресурсів, запровадження європейських стандартів показників екології тощо.

Таким чином, переведення відтворювального процесу земель на засади сталого розвитку потребує здійснення заходів щодо реструктуризації землеволодіння та землекористування, спрямувавши його на оптимізацію земельного фонду та формування якісно нового типу власників, які би зуміли органічно поєднати розв'язання економічних, екологічних і соціальних завдань.

1. Крисак А. Інституціональне забезпечення сільськогосподарського землекористування: специфіка та суперечності мораторного періоду/ А.Крисак// Економіст.-2010.-№8.-С.33-37.
2. Корнійчук Л. Економічне зростання і сталий розвиток /Л.Корнійчук// Економіка України.-2008.-№4.-С.82-90.

УДК 339.9

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЧИННИК СТАНОВЛЕННЯ НОВОЇ ПАРАДИГМИ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА

**О.В.Толубко,
Київський національний університет ім.Тараса Шевченка**

Нова парадигма розвитку світового господарства формується в умовах усвідомлення людством сучасних викликів і вимог, що є результатом глобалізаційного розвитку, а глобалізація у свою чергу реалізувалась унаслідок розвитку інформаційних технологій. Розвиток глобалізації з 1980-і рр. співпав із поширенням неолібералізаційної парадигми серед країн світу, коли країни з розвинутою ринковою економікою опанували глобальні ринки для ТНК засобами просування пропозиції при цілеспрямованому формуванні попиту, а країни, що розвиваються здійснювали перехід до вільного ринку із врегулюванням відносин власності та лібералізацією зовнішньоекономічних відносин. Суттєве випередження темпів зростання зовнішньої торгівлі порівняно з темпами приросту виробництва, перелив капіталу, виробничих потужностей з розвинених країн до країн, що розвиваються, пов'язано з можливостями, які надавала інформатизація.

У зв'язку із зростанням впливу глобалізації на всі сторони життя суспільства, на стан політичної, економічної, безпекової та інших складових, велике значення має дослідження особливостей інформаційної взаємодії країн, що характеризується високим ступенем участі окремих країн у світовому інформаційному середовищі, розвитком і удосконаленням форм інформатизації, особливостями інформаційної складової реалізації гео економічної стратегії та тактики різних держав тощо.

Беззаперечний факт інформатизації світового суспільно-економічного поступу є чинником і одночасно ознакою глобалізації. Комп'ютеризація світового господарства завдяки удосконаленню технічної обробки електронних інформаційних ресурсів сприяло зростанню ролі інформації, збільшення інформаційних потоків, підвищенню вартості знань, новій якості людського капіталу призвела до інформатизації суспільства, що згодом набуло якості «інформаційного суспільства». Виникнення цього явища пов'язано зі стадією постіндустріалізму у низці високорозвинених країн, що здатні забезпечити і попит, і пропозицію ІКТ та інформаційних продуктів. Однак на сьогодні цей термін набув ознак глобальності, і розглядається як загальносвітова тенденція розвитку всіх країн з будь-якою стадією соціально-економічного розвитку. Інформаційні детермінанти визначають міру та характер участі окремих країн у міжнародних економічних відносинах, напрям гео економічної політики тощо. Водночас, за умов глобалізації базовий фактор виробництва – інформація характеризується мобільністю, що дозволяє застосувати диверсифікований інструментарій забезпечення світового лідерства, ключову функціональну роль у якому відіграють заходи, які спрямовані на захоплення

контрольних позицій в інформаційно містких та технологічно ключових сферах.

Світогосподарська практика за останні двадцять п'ять років надає приклади як дотримання проліберального курсу провідними розвиненими державами, так і фактичної відмови від нього на користь «дирижистських» концепцій неокейнсіанства, інституціоналізму, економічного конституціоналізму з багатьма напрямками в рамках кожної з них, та подекуди із збереженням проринкових декларацій.

Не можна погодитись з твердженнями деяких вітчизняних економістів, що неоліберальні постулати, які дискредитували себе у період трансформації адміністративно-керованих пострадянських економік до ринкового господарства, або реформування економік, що розвиваються, і втілювались за рекомендаціями міжнародних організацій (наприклад, МВФ та СБ), Казначейства США та західних експертів виключно як маніпулятивні механізми послаблення потенційних конкурентів, у той час як від цієї доктрини відмовились в країнах з розвиненими економіками. Навпаки, саме дотримання ліберальних принципів дозволило розвиненим країнам отримати переваги при формуванні нової конфігурації світового господарства у глобальному середовищі та, великою мірою, завдячуючи їм. Факти виникнення регіональних та світових фінансових та економічних криз після створення Бреттон-Вудської системи пояснюють впершу чергу пануванням ліберальних економічних принципів, що втілювались у «економіку пропозиції» та завдяки розвитку ІКТ обумовило виникнення притаманного лише глобалізації явища – «віртуальної економіки». Ця система розвивалася разом з ринково-ліберальною моделлю як її іманентна і необхідна складова, тому накопичені на цьому шляху цінні технічні напрацювання будуть використані в майбутніх моделях управління економікою. Темпи зростання економічно розвинених країн різко підвищилися в період 2000-2007 рр. порівняно з 1980-1990 рр. майже вдвічі. Однак економічні системи, які дозволяють з метою спекуляції, створювати віртуальну фінансово-економічну бульбашку приречені на крах. Кейнсіанська конвенція з її високими соціальними витратами не задовольняє впершу чергу ТНК та МНК, які мають величезні прибутки завдяки економії на ресурсах при переміщенні виробництва до країн, що розвиваються, але зростання безробіття і порівняне зниження добробуту населення у «державих добробуту» спричинило явище фінансових спекуляцій, які приносили куди більш значний і швидкий дохід, ніж реальний сектор економіки.

Свідченням є перетворення японської економіки на «економіку мильної бульбашки» на кшталт переддепресійної американської економіки 20-х рр. минулого століття внаслідок здійснення урядом на початку 1990-х рр. системи заходів щодо лібералізації вивозу японських капіталів закордон. І власне тривала рецесія у Японії та уповільнення економічного зростання сьогодні, коли японські виробничі підприємства перенесли значну частину своїх заводів в азійські країни, хоча продукція цих підприємств також імпортується до Японії. Прикладом негативних наслідків втілення ліберальної доктрини є «текілова криза» в середині 1990-х років в Мексиці, де інвестиції, що надійшли в країну не сприяли оновленню виробництва, а за перших ознак кризи втекли до інших країн. В країнах Південно-Східної Азії та Росії, які здійснивши лібералізацію фінансової сфери, до початку 1996 р. мали суттєве економічне зростання не підтвержене реальними економічними процесами, що призвело до азійської кризи 1998 р.

У період світової фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр., яку прийнято називати Великою рецесією з огляду на співставність її наслідків для населення всього світу з Великою депресією, відбулись не лише переоцінка ролі держави в більшості країн світу, але і застосування нових, спільних механізмів щодо подолання її наслідків та використання первентивних заходів для недопущення

подібного за драматизмом спаду у майбутньому. Фактично мова йде про становлення нової парадигми розвитку світового господарства. Гострі проблеми, пов'язані із зниженням міжнародної конкурентоспроможності, зростанням безробіття, згоранням соціальних програм сприяли не лише перегляду існуючої проліберальної парадигми, але і застосуванню нових для світової економіки підходів спільної відповідальності та узгоджених антикризових дій із широким залученням представників регіонів та економічних груп світу. Для країн, що відстали від загальноцивілізаційного розвитку і прагнуть наздогнати передові країни за рівнем і якістю життя внутрішніх передумов розвитку інформаційного суспільства практично не існувало, а тому модернізація набула в них викривленого характеру. Країнам третього світу притаманна наздогоняюча модель, яка зумовлена не внутрішніми імпульсами розвитку, але системою нових, суспільних вимог управлінської культури та зовнішніми чинниками.

Формування нової конфігурації світового господарства пов'язано з переосмисленням ролі США, у зв'язку з проблемами державної економічної політики та несумлінної корпоративної поведінки, що у сукупності спричинило глобальну економічну кризу та викликало дебати щодо стійкості відкритих економік у глобалізованому світі та напрямках розвитку світового господарства. Відмітимо, що за всіх цих підходів роль поширення інформаційно-комунікативних технологій на всі сфери буття сучасної цивілізації залишається дискусійною. При цьому глобальні інформаційні та технологічні асиметрії в сучасному світі визначають асиметрію на глобальних товарних ринках, ринках капіталу та праці.

УДК 551.4+536.73 (0.062)+330.15

ЦИКЛІЧНИЙ РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ КАТАСТРОФ

**В.О.Трофимчук, асп.,
ДУ «Інститут економіки природокористування та
сталого розвитку НАНУ»**

Питання циклічного розвитку економічних систем розглядаються в численних роботах науковців, прогнозистів, що беруть початок від робіт М.Кондратьєва, П.Сорокіна, Дж. М. Кейнса, А.Пігу та ін. не спиралися на можливості економічної системи відтворювати певні екологічні проблеми, та, зворотній зв'язок був теж не дуже чітко виписаним, а саме – коли екологічні проблеми розвитку стримують або корегують теми та пропорції зростання, змінюють кон'юнктуру на ринках та стимулюють інноваційне оновлення продуктивних сил. Ми розглядаємо можливості та особливості корегування динаміки розвитку економічних систем в залежності мін змін у навколишньому середовищі. Перш за все, визначимось, що під завданням соціально-економічного прогнозування ми розуміємо «з одного боку, є з'ясування перспективи найближчого або віддаленішого майбутнього, вважаючи на реальні процеси сьогодення, а з іншого — сприяння розробленню оптимальних програм і планів економічного та соціального розвитку об'єкта, що має ґрунтуватися на пропонованому прогнозі й враховувати оцінку прийнятого рішення з позицій його наслідків у прогнозованому періоді» [1]. Коли ми не в змозі чітко окреслити прогнозованість періоду та його впливи, то маємо орієнтуватись на експертні прогнозні моделі, або моделі ймовірнісного характеру. Першій клас прогнозних методів – методи суб'єктивного прогнозування. До основних методологічних

прийомів, що використовуються за суб'єктивного методу прогнозування, належать такі: індивідуальні опитування; мозкова атака (brainstorming); метод Дельфі; розробка сценаріїв. Так, використання методів експертної оцінки є доцільним у випадках, коли відсутня достатня кількість економічних показників для проведення економічного аналізу традиційними методами, бракує достовірної інформації для дослідження того чи економічного процесу на підприємстві, виникли певні складності при виявленні факторів, що спричинили відхилення від бажаного стану у господарській діяльності підприємства. Роль цих методів особливо зростає у період нестабільного розвитку підприємства, який обумовлений впливом соціальних, політичних, економічних та інших процесів у країні. Методи експертної оцінки передбачають використання при розв'язанні аналітичних задач професійного опиту та інтуїції спеціалістів, які розробляють кваліфікаційний аргументований висновок як з окремих поточних питань підприємства (наприклад, висновки доцільність зносу будівель, споруд тощо) так і стосовно аналізу розвитку і прогнозу на майбутнє. За допомогою методів експертної оцінки виявляється єдина колективна думка експертів з того чи іншого питання результаті певних компромісів. Для кожного економічного об'єкта визначається множина альтернативних варіантів його розвитку, які попередньо вивчають експерти і оцінюють. Проведення експертної оцінки варіантів здійснюється за таким алгоритмом: створення експертної групи, визначення методики експертного оцінювання і способів вираження експертних оцінок; опис об'єктів оцінювання та їх характеристик; проведення експертизи та одержання її результатів; обробка та аналіз одержаних результатів експертизи [2].

В разі нехтування експертними дослідженнями, ми наражаємось на «не відчуття» майбутнього. За вдалим висловом проф. В.П. Горбатенка «ми ще довго будемо здивовано констатувати, зокрема й на рівні високих посадовців, що в нас на місцях реально не працює ні Конституція, ні закони про місцеве самоврядування. І, нарешті, проблема з пов'язана з необхідністю подолання на рівні держави й усього суспільства відчуження від майбутнього. Започаткувавши процес державотворення і широкомасштабного реформування суспільства, ми надто захопилися повсякденними поточними проблемами й забули істину про те, що без турбот про завтрашній день, його не буде» [3]. Українські економісти-екологи вже підіймали питання прогнозування екологічних та економічних криз в єдиній системі досліджень та сприйняття. Так, в роботах В.Г.Сахаєва, І.К.Бистрякова, Є.В.Хлобистова, С.Ю.Румянцевої [4-6] йшлося про єдине сприйняття та генезу кризових явищ, які треба прогнозувати не стільки за допомогою формальних методів прогнозування, скільки через експертні та експерно-аналітичні або частково формалізовані методи прогнозування. На прикладі дослідження надзвичайних ситуацій природного та техногенного походження ці позиції розвивав Є.В.Хлобистов [7], А.В.Степаненко, А.Б.Качинський та ін. Саме за цим поєднанням ми бачимо перспективу наукових пошуків щодо циклічного розвитку еколого-економічних процесів суспільного поступу.

1. Присенко Г. В. Прогнозування соціально-економічних процесів: Навч. посіб. / Присенко Г. В., Равікович Є. І.— К.: КНЕУ, 2005. — С.7

2. Коваленко О.Ю. Прогнозування розвитку підприємства методами експертного аналізу / Режим доступу: <http://intkonf.org/kand-ekonom-nauk-kovalenko-oyu-prognozuvannya-rozvitku-pidpriemsva-metodami-ekspertnogo-analizu/>

3. Горбатенко В.П. Проблеми політичної модернізації українського суспільства / Володимир Горбатенко / Теорія і практика політичного аналізу і прогнозування. Збірник науково-експертних матеріалів / За редакцією М. М. Розумного. - К.: Національний інститут

стратегічних досліджень, 2007. - 94 с.

4. Быстряков И. К. Эколого-экономические проблемы развития производительных сил: теоретические и методологические аспекты [И.К. Быстряков]/ Под ред. С.И. Дорогунцова. — К.: ООО “Международ. фин. агентство”, 1997. — 255 с.

5. Сахаєв В. Г. Сталий розвиток і економіка природовідтворення [В. Г. Сахаєв, В. Я. Шевчук]// Центр досліджень сталого розвитку. - К. : Геопринт, 2004. - 213 с.

6. Румянцева С.Ю. Длинные волны в экономике : многофакторный анализ / Светлана Румянцева; Санкт-Петербургский гос. ун-т. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2003. – 231 с.

7. Хлобистов Є.В. Екологічна безпека трансформаційної економіки / Євген Хлобистов // РВПС України НАН України. – К.: Чорнобильінтерінформ, 2004. – 334 с.

УДК: 502.17:338:330.101.541

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ У ЗАГАЛЬНІЙ СИСТЕМІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

**О.М. Тур,
Сумський державний університет**

Зміни в способах господарювання та взаємозв'язках економічних суб'єктів із навколишнім природним середовищем визначили актуальність питань розподілу та споживання природних ресурсів. Розвиток технологій, зростання населення планети, виступають вирішальними чинниками стосовно подальшого соціально-економічного розвитку. Вже сьогодні стає зрозумілим, що не від предметів та засобів праці людини, під впливом яких змінюється навколишнє природне середовище, залежить майбутній соціально-економічний розвиток суспільства, а від можливостей екосистеми підтримувати темпи соціально-економічного розвитку, що склалися в світі на сьогоднішній час.

Природний капітал є основою для створення природних ресурсів, що використовуються для виробництва як штучного капіталу так і основних економічних благ, необхідних для задоволення потреб людини. Природні ресурси класифікуються на два види: відновлювальні та невідновлювальні (Методы, 2010).

Правила щодо використання відновлювальних та невідновлювальних природних ресурсів залежать від властивостей кожного виду ресурсу. Втрати відновлювальних ресурсів із часом поновлюються, а отже виконання умови, щодо не зменшення обсягу природного капіталу з часом, вимагає обмежувати обсяг споживання таких ресурсів обсягами його відновлення (Мельник, 2000; Лон, 2007 а). В такому разі доцільно говорити про співвідношення таких складових руху відновлювального природного ресурсу як споживання та відновлення. Щодо невідновлювального природного ресурсу – при його використанні людиною він безповоротно втрачається (Мельник, 2000; Лон, 2007 б), тому можна говорити про співвідношення таких складових руху невідновлювального природного ресурсу як збереження та споживання. Вагомими факторами, що впливають на обсяги споживання, збереження та відновлення природного капіталу є експорт та імпорт природних ресурсів і готової продукції.

Розглянемо кожну складову та їх взаємозв'язки, що впливають на рух природного капіталу та на його реальний обсяг в екосистемі країни.

Споживання будь-якого природного ресурсу супроводжується його вилученням із екосистеми для потреб виробництва. У сукупності із трудовими

ресурсами, основними виробничими фондами, природні ресурси при їх споживанні перетворюються на продукти споживання. Таким чином обсяги споживання основних виробничих ресурсів визначають динаміку та рівень основних макроекономічних показників розвитку національної економіки. Слід зазначити те, що процеси які відбуваються в економічній підсистемі також суттєво впливають на стан та розвиток екологічної підсистеми.

Другою складовою, яка характеризує обсяг природного ресурсу, що залишається у розпорядженні майбутніх поколінь є його відновлення та збереження. Обсяги відновлення та збереження природних ресурсів екосистеми визначають загальну спроможність до споживання цих ресурсів як теперішнім так і майбутнім поколінням людства. Спроможність відновлювальних природних ресурсів регенерувати дозволяє використовувати їх таким чином щоб їх обсяг із часом в екосистемі не зменшувався, а отже створити умови для умовно безкінечного соціально-економічного розвитку людства (Мельник, 2000).

Зважаючи на особливий характер споживання відновлювальних природних ресурсів приведемо можливі ситуації вичерпання (відновлення) ресурсу за певних співвідношень між його споживанням та відновленням:

- темпи споживання природного ресурсу перевищують темпи його відновлення – при цьому обсяг природного ресурсу зменшується – для майбутніх поколінь залишається менше природного капіталу, необхідного для продукування природних ресурсів;
- темпи відновлення природного ресурсу перевищують темпи його споживання – при цьому обсяг природного капіталу збільшується, що відповідає характеру його стійкого використання (Мельник, 2000; Лон, 2007 а).

Стосовно невідновлювальних природних ресурсів, зважаючи на їх властивість із часом зменшуватись в процесі їх споживання, важливим є процес збереження такого природного ресурсу для країни, коли світові запаси ресурсу будуть вичерпані. У такому випадку збереження невідновлювального природного ресурсу виступатиме інструментом забезпечення еколого-економічної безпеки країни в майбутньому. Прикладом такого збереження природних ресурсів є консервація родовищ нафти урядом США, яка відбувалася на фоні внутрішніх та зовнішніх політичних змін в США з 1971 року. США перетворилися з експортера на імпортера нафти. Така політика дозволила США зберегти запас стратегічного ресурсу, забезпечити економічну та енергетичну безпеку за рахунок підтримання оперативної готовності діючих свердловин (Дергачева, 2010).

Отже, основними детермінантами, що визначають реальний обсяг природних ресурсів, є темпи їх споживання, відновлення і збереження.

Значення цих показників для окремих видів відновлювальних та невідновлювальних природних ресурсів дадуть можливість визначити динаміку їх споживання, відновлення та збереження, що може виявитися корисним для визначення ефективності використання природних ресурсів, ступеню і темпів їх виснаження, а також, визначити сукупність задач та методів стосовно коригування рівня і динаміки споживання, відновлення та збереження природних ресурсів. Прийняття таких рішень має бути спрямоване на реалізацію основного завдання розвитку національної економіки – оптимізації використання природних ресурсів країни та активізації процесів відновлення і збереження природних ресурсів для майбутніх поколінь.

1. Дергачева В. В. Экономические противоречия и конфликты на рынке энергоресурсов / В. В.

Дергачева // Экологические конфликты в современной системе природопользования : монография / [Бобылев С. Н., Сабадаш В. В., Соловьева С. В. и др.] ; под ред. д.э.н., проф. С. Н. Бобылева и к.э.н., доц. В. В. Сабадаша. – Сумы : Университетская книга, 2010. – С. 152–163.

2. Лон Ф. Экономика использования возобновимых природных ресурсов / Ф. Лон // Социально-экономический потенциал устойчивого развития: Учебник / [Мельник Л. Г., Хенс Л., Акимова Т. А. и др.] ; под ред. проф. Л. Г. Мельника (Украина) и проф. Л. Хенса (Бельгия). – Сумы : ИТД "Университетская книга", 2007 а. – С. 572–593.

3. Лон Ф. Экономика использования не возобновимых ресурсов / Ф. Лон // Социально-экономический потенциал устойчивого развития: Учебник / [Мельник Л. Г., Хенс Л., Акимова Т. А. и др.] ; под ред. проф. Л. Г. Мельника (Украина) и проф. Л. Хенса (Бельгия). – Сумы : ИТД "Университетская книга", 2007 б. – С. 554–571.

4. Мельник Л. Г. Экономика развития: Учебное пособие / Л. Г. Мельник – Сумы : ИТД "Университетская книга", 2000. – 450 с.

5. Методы решения экологических проблем : монография / [Хвесик М.А., Мельник Л.Г., Герман Дейли и др.] ; под ред. д.э.н., проф. Л. Г. Мельника, к.э.н. Е. В. Шкарупы. – [Вып. 3.]. – Сумы : Изд-во СумГУ, 2010. – 663 с.

УДК 354.83+639.2

РЕГИОНАЛИЗАЦИЯ РЫБОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА КАК ПРЕДПОСЫЛКА УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ОТРАСЛИ

**О.А.Фесенко, к.э.н., с.н.с.,
Институт проблем рынка и экономико-экологических
исследований НАН Украины**

Рыбная отрасль представляет собой сложный, органически взаимосвязанный комплекс с развитой межотраслевой кооперацией и международными связями, охватывающий широкий спектр видов деятельности от прогнозирования сырьевой базы отрасли, добычи, воспроизводства, обработки рыбы до организации торговли рыбной продукцией. Однако сегодня рыбопромышленный комплекс в Украине переживает кризис, продолжение и усугубление которого может привести к необратимому упадку отрасли. Отсутствие комплексного подхода к государственному управлению развитием рыбного хозяйства, эффективной нормативно-правовой базы, механизмов устойчивого и долгосрочного управления водными биологическими ресурсами; рост масштабов незаконного промысла водных биоресурсов, теневой переработки и продажи рыбы; резкое снижение запасов водных биологических ресурсов, особо ценных видов из-за крайне слабых воспроизводственных мероприятий; недостаток новых и высокий уровень физического износа и морального старения действующих основных средств; отсутствие организованного рынка рыбной продукции и соответствующей рыночной инфраструктуры - все это неполный и укрупненный перечень проблем отрасли, что подтверждает фиаско отраслевого менеджмента на всех уровнях управления. Данное положение является объективной причиной поиска действенных механизмов, способных обеспечить устойчивое развитие отрасли в целом.

Целью управления рыбопромышленным комплексом, с точки зрения устойчивого его развития, является обеспечение сохранности водных биоресурсов и среды обитания, долгосрочное и эффективное их освоение во всех доступных районах промысла для удовлетворения потребностей внутреннего рынка качественной рыбопродукцией, а также устойчивого социально-экономического развития приморских регионов. Достижение данной цели требует реформирования всей вертикали отраслевого управления. В

новом Законе Украины «Про рыбное хозяйство и промышленное рыболовство», принятом 8.07.2011 г., сделана попытка определить основные принципы государственного регулирования в области рыбного хозяйства, сохранения и рационального использования водных биоресурсов, порядок взаимоотношений между органами государственной власти, местного самоуправления и субъектами хозяйствования, которые осуществляют рыбохозяйственную деятельность во внутренних водных объектах Украины, внутренних морских водах и территориальном море, континентальном шельфе, исключительной (морской) экономической зоне Украины и открытом море. Дальнейшее реформирование отрасли предполагается путем поиска региональных механизмов реализации основных положений данного Закона. В условиях действующего до сих пор нормативно-правового поля местные органы власти были практически полностью отстранены от управления отраслью, в то время, когда и промысел, и переработка, и воспроизводства биоресурсов сконцентрированы именно на региональном уровне, а социально-эколого-экономические проблемы, связанные с последствиями неэффективного управления рыбопромысловых комплексов, локализованы и должны решаться на местах. Прослеживается очевидный конфликт интересов, возможностей и ответственности уровней власти. Государство заинтересовано в оптимизации взаимодействия органов центральной и региональной власти, бизнеса. Поэтому структура управления отраслью должна строиться, исходя из общего принципа согласования целевых функций управления, когда достижения локальных (региональных) целей ведет к выполнению стратегической цели отрасли в целом. Уместно добавить, что регионализация производства в сфере промышленного разведения рыбы становится сегодня основой новой политики рыболовной индустрии также и в России, и в Евросоюзе.

Одесская область относится к ведущим рыбохозяйственным регионам Украины и имеет уникальный природно-ресурсный потенциал Черного моря, лиманов и озер. Область стабильно занимает третье место в стране по общему вылову рыбы после АР Крым и г.Севастополь. Здесь представлены все три вида национального вылова. Область может рассматриваться как уменьшенная модель всей отрасли. Представляется, что именно на уровне области целесообразно проводить пилотные проекты реформирования с последующим воплощением успешных управленческих решений на центральный уровень и проецировать их на другие регионы.

Современная ситуация в Одесской области такова, что при наличии собственных региональных возможностей увеличения объемов вылова морской, лиманной и пресноводной рыбы и морепродуктов, на рынках города и области превалирует импортная продукция, зачастую низкого качества. Рыбохозяйственный комплекс области характеризуется высокой степенью «тенизации» экономических отношений. Этому способствует существующий отраслевой механизм государственного контроля, квотирования, лицензирования. Экономические манипуляции касаются объемов вылова, использования «черного» рынка сбыта и других аспектов. Деятельность региональных органов рыбоохраны не способствует устранению многочисленных нарушений и приводит к выводу о том, что используются инструменты управления, которые объективно морально устарели в новых экономических условиях и нуждаются в кардинальных изменениях. Их инерционное применение приводит к экономическим дисбалансам и росту эффективности параллельной экономики.

Сбалансирование интересов государства, региона и бизнеса в рыбопромысловом комплексе невозможно без создания отраслевого рынка. Парадоксальность ситуации состоит в том, что вопросами организации цивилизованной торговли рыбой и морепродуктами сегодня не занимается ни одна структура, в то время, когда основные доходы отрасли формируются именно в сфере торговли, рыбопереработки и в системе общественного питания. Идея создания регионального рынка рыбы в Одесской области отвечает, во-первых, стратегическим целям продовольственной безопасности, во-вторых, построению эффективной схемы управления отраслью и, в-третьи, - устойчивому социально-экономическому развитию региона. Концентрация рыбы и рыбопродуктов в одном месте позволит муниципальной власти осуществлять контроль за ценами и качеством продукции.

Функциональная обязанность разрабатывать и осуществлять мероприятия, направленные на поддержку производителей рыбохозяйственной продукции, на создание и обеспечение функционирования механизма торговли данной продукцией сегодня закреплена за Государственным Агентством рыбного хозяйства, но без участия региональных властей никакие управленческие воздействия и новации, как показывает практика, невозможны. Наиболее перспективным, на наш взгляд, представляется соответствующая реорганизация государственного предприятия «Укррыба», входящего в состав Агентства.

Определенный интерес и необходимость детальной проработки представляет идея

создания местными органами власти коммунальных предприятий как специальных субъектов хозяйственной деятельности на полном хозрасчете для обеспечения жителей качественной и законного происхождения рыбной продукцией, а также воспроизведение рыбопродуктивного потенциала природных водоемов региона.

Проблемно-ситуативный анализ регионального рыбопромышленного комплекса Одесской области показал, что целесообразно развивать организационно-экономическую интеграцию в рамках технологического цикла производства рыбной продукции с включением финансовых и научных учреждений. Такая специфика делает привлекательной идею кластеризации предприятий рыбопромышленного комплекса.

УДК: 631.92+332.2

ІНТЕГРОВАНЕ УПРАВЛІННЯ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ЯК ЗАПОРУКА СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПРИМОРСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

**В.А. Фоменко,
Інститут проблем ринку та економіко-екологічних
досліджень НАН України**

Згідно Концепції Закону України "Про території перспективного розвитку"(Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 січня 2010 р. N 110-р) протягом останніх років головною проблемою регіонального та місцевого розвитку є поглиблення диспропорцій соціально-економічного розвитку територій. При цьому не акцентується увага на суто екологічній складовій територіального менеджменту. Це стосується, зокрема, і

прибережної смуги Азово-Чорноморського регіону. При цьому сучасні світові виклики та загрози ставлять перед державою завдання із створення нових можливостей для розвитку країни та її регіонів, а також забезпечення підвищення якості життя населення незалежно від місця його проживання. Саме тому посилення антропогенних навантажень на природні системи, порушення екологічної рівноваги на територіях прибережної смуги Чорного та Азовського морів України обумовлюють необхідність визначення чіткої траєкторії інтегрованого менеджменту прибережної захисної смуги приморських регіонів України.

Між тим на сьогодні як в теоретичному, так і в практичному плані питання інтегрованого менеджменту прибережної захисної смуги приморських регіонів України ще недостатньо розроблені та впроваджені. Однак, існуючий міжнародний досвід свідчить про ефективність та доцільність його тиражування і на теренах України, що створить додаткові можливості для подальшого економічного зростання приморських регіонів.

Враховуючи виконані науково-практичні розробки в цій сфері, можна зробити висновок, що на нинішній час опрацьовані тільки загальні принципи формування переважно курортних міст як центрів тимчасового розселення відпочиваючих, а також регламентовані вимоги до курортно-рекреаційного будівництва. В той же час, науковими дослідженнями ще не охоплено такі актуальні напрями як: а) екологічні порушення у прибережній захисній смузі; б) втрата земельних та пляжних ресурсів для розвитку курортів, рекреації та туризму у зв'язку з їх нецільовим освоєнням; в) використання національних природних ресурсів української частини узбережжя як невід'ємної складової міждержавної системи туризму європейських причорноморських країн.

Якщо підходити до визначення понятійного апарату, то слід вказати, що інтегрований менеджмент прибережної захисної смуги – це система, яка покликана забезпечити законодавче визначення та належне регулювання діяльності на даних територіях [1]. Дещо інше трактування пропонується в проекті Закону України «Про прибережну смугу морів» [2], де визначається, що під інтегрованим управлінням прибережною смугою морів розуміється комплекс планувальних, організаційних, правових, господарських, науково-технічних, санітарно-гігієнічних та інших заходів, спрямованих на забезпечення охорони природних комплексів та сталого розвитку прибережної смуги морів шляхом збалансованих дій на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях із залученням усіх секторів суспільства. Разом з тим існує і інше поняття, яке задеклароване в Загальнодержавній програмі охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів, 2001 р. [3] - «інтегроване управління природокористуванням у прибережній смузі». Програма має спеціальний розділ «Створення системи інтегрованого управління природокористуванням у прибережній смузі морів» (розділ 6 Частини V), який вміщує перелік конкретних і важливих заходів, хоча вони й стосуються, за незначними винятками, інвентаризації та організації прибережної території.

Однак, при цьому зовсім не врахована екологічна складова. На сьогодні в якості критеріїв екологізації інтегрованого управління прибережної захисної смуги можна визначити: фактор обмеженості прибережної захисної смуги в просторовому контексті; інвестиційну привабливість прибережних територій; домінування рекреаційних пріоритетів в потенційних можливостях освоєння прибережних зон; превалювання суспільних інтересів в напрямках використання прибережної смуги.

В свою чергу, визначення цих критеріїв базується на таких передумовах: наявності геополітичних переваг та унікального природо ресурсного потенціалу прибережних зон, який знижується з кожним роком; високого рівня урбанізації прибережних територій – питома вага містобудівного освоєння територій в межах прибережної смуги перевищує 70 %, щільність населення перевищує середньо український показник на 33 %[3]; поліфункціональності господарської структури – земельні ресурси прибережних територій виступають як об'єкт розмежування різних функцій та просторової трансформації в системі «виробництво-розселення-рекреація» на засадах пошуку балансу інтересів; погіршення екологічного стану довкілля – прибережні території знаходяться в епіцентрах екологічних ризиків та обмежень; житлово-комунальне господарство, об'єкти морського транспорту промислові підприємства є найбільшими джерелами забруднення земельних ресурсів вказаних територій; відсутності цілісного плану дій стосовно екологізації освоєння прибережної захисної смуги.

Якщо розглядати концептуальні принципи екологізації інтегрованого управління прибережними територіями, то перш за все можна виокремити такі: принцип системності, який забезпечує взаємодію всіх учасників процесу природокористування в зоні прибережної смуги; принцип комплексності, який регламентує зацікавленість їх в спільних результатах на конкретній території; принцип обмеженості, який дозволяє регулювати процес природокористування на еколого-економічних засадах; принцип цілосності, що дозволяє розглядати прибережну смугу як одне ціле; принцип екологічної безпеки, який нівелює потенційний ризик екологічної небезпеки в просторовому контексті; принцип партнерства, що забезпечує позитивну динаміку в моніторингу еколого-економічної ситуації прибережних територій.

При цьому основна мета інтегрованого менеджменту прибережних територій - це визначення найбільш оптимального вектору сталого розвитку, на основі якого можна максимально ефективно організувати господарську діяльність на даних територіях, що забезпечить збереження і відновлення унікальних екосистем.

Таким чином, сьогодні є сенс в нагальному доповненні існуючої законодавчої бази в частині: визначення повноважень центральних та місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування стосовно екологічного менеджменту прибережних територій; розроблення нових інструментів стимулювання перспективного розвитку цих територій, зокрема створення спеціальних митних зон; запровадження особливого пільгового режиму оподаткування в межах території прибережної смуги; встановлення спрощених процедур отримання суб'єктами господарювання документів дозвільного характеру щодо провадження господарської діяльності на території прибережної смуги;

Реалізація цих пропозицій дасть змогу отримати позитивні результати в досягненні сталого розвитку приморських територій.

1. Карамушка В.І. Просторове планування розвитку прибережної смуги морів України / УкрНЦЕМ. -Одеса: Типографія "Принт Бистро", 2009. - 55 с.
2. Проект Закону України «Про прибережну смугу морів» - [Електронний ресурс] – Адреса доступу до сторінки - <http://www.menr.gov.ua>
3. Закон України Про затвердження Загальнодержавної програми охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів - Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, N 28, ст.135

ЕКОЛОГІЧНА ІНФРАСТРУКТУРА ЯК СИСТЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬНИХ СИСТЕМ

**С.К. Харічков, д.е.н., проф.,
Інститут проблем ринку та економіко-екологічних
досліджень НАН України**

Важлива роль у забезпеченні сталого розвитку країни та її регіонів належить інфраструктурному сектору, який у системі суспільного поділу праці виконує функції, пов'язані з обслуговуванням громадських та особистих потреб соціуму й господарської підсистеми єдиної соціо-еколого-економічної системи.

Як свідчить детальний аналіз, незалежно від особливостей тих чи інших підходів до структурного розмежування інфраструктури як комплексу інституційних, економічних, організаційних, технічних та інших об'єктів, що обслуговують економічну (перш за все виробничу) і соціальну сферу життєдіяльності суспільства, не викликає особливих заперечень реальний факт виокремлення (зазначимо – поки що, більше умовного) екологічної інфраструктури, як складової загальної інфраструктурної системи. Ця складова – екологічна інфраструктура - покликана шляхом реалізації притаманних їй функцій забезпечити раціональне відтворення природних ресурсів, збереження життєвого середовища, економічну безпеку особистості, суспільства та держави.

У наявному арсеналі теоретичного базису інфраструктурного забезпечення сталого розвитку соціо-еколого-економічної системи будь якого масштабу та виміру екологічна інфраструктура займає особливе місце, яке обумовлено станом економіки, соціуму та навколишнього природного середовища, розвитком та масштабами соціальних й екологічних перетворень у суспільстві, очікуваними позитивними або часто непередбаченими негативними природоперетворювальними процесами від локального до мегамасштабного виміру.

На відміну від традиційного бачення функціональних елементів виробничої (або соціальної) інфраструктури будь якої соціо-еколого-економічної системи (від локальної до мегамасштабної) при визначенні функціональних складових екологічної інфраструктури доцільно скористатися системно-функціональним підходом з позицій запровадження системи регуляторних функцій у сфері природокористування.

Практичне розуміння цієї тези зводиться до визначення:

(а) структурних компонентів екологічної інфраструктури, що мають розглядатися у системному аспекті;

(б) функцій, що має виконувати екологічна інфраструктура, та характеру їх взаємодії;

(в) співвідношення функціональних екоінфраструктурних елементів, які реалізують її призначення;

(г) у сутності системної організації та управління екоінфраструктурою;

(д) умов та необхідних рішень щодо системного узагальнення, інтеграції та збалансованості інтересів суспільства, влади та бізнесу у розвитку екоінфраструктурного сектору;

(е) інноваційної складової у формуванні об'єктів екологічної

інфраструктури;

(є) інвестиційного забезпечення екоінфраструктурного комплексу, зокрема формування його інвестиційної привабливості та інтеграції суб'єктів інвестиційних процесів тощо.

Згідно з системно-функціональним підходом вбачається доцільним виокремити наступні ієрархічно систематизовані функціональні складові сучасної інноваційної моделі екологічної інфраструктури:

- політико-правова екологічна інфраструктура, елементами якої є регуляторні інститути природокористування законодавчого та підзаконного характеру, інші політико-правові інститути;

- інституційна екологічна інфраструктура, де основними складовими виступають регуляторні інституції, що утворюються та функціонують з метою реалізації вищезазначених інститутів природокористування;

- інструментальна екологічна інфраструктура, конструктивне наповнення якої складає широкий спектр інструментів екологічного та технічного регулювання природокористування;

- природно-техногенна екологічна інфраструктура, до складу якої, на відміну від виробничої (або соціальної) інфраструктури, слід відносити об'єкти природного та природно-техногенного походження, що забезпечують підтримку сталої якості природного середовища, адаптацію його до антропогенних та техногенних навантажень, відтворювальні процеси в екологічних системах тощо;

- інформаційно-аналітична екологічна інфраструктура, наповнення якої складають організаційні елементи для забезпечення оціночних, аналітичних, інформаційних функцій загальної регуляторної системи природокористування; саме такі елементи становлять необхідне підґрунтя конструктивних регуляторних дій іншими елементами екологічної інфраструктури;

- публічна екологічна інфраструктура, основними складовими якої мають стати неурядові інституції громадянського суспільства, які покликані на основі передбачених для них законом функцій та завдань справляти відповідний вплив на дії влади, перебіг економічних та соціальних процесів у суспільстві, дотримання конституційних норм і правил особистості, суспільства, бізнесу, влади тощо;

- техніко-технологічна екологічна інфраструктура – елементи цього блоку (засоби та предмети праці) створюють матеріально-речовинні умови реалізації процесів природокористування в реальних вимірах простору та часі, а саме використання та відтворення природного капіталу, охорону навколишнього природного середовища, реалізацію природоперетворювальних процесів, забезпечення їх ресурсно-екологічної безпеки та ресурсно-екологічної життєдіяльності людини й суспільства загалом.

Запропонована інноваційна модель екоінфраструктурного комплексу є системним відображенням вищезазначених принципів її розбудови та розвитку як модель «екоінфраструктурної райдуги», де кожна складова райдужового спектру ототожнює певну компоненту комплексу, а саме:

червона – політико-правова екоінфраструктура;

оранжева – інституційна екоінфраструктура;

жовта – інструментальна екоінфраструктура;

зелена – природно-техногенна екоінфраструктура;

блакитна – інформаційно-аналітична екоінфраструктура;

синя – публічна екоінфраструктура;
фіолетова – техніко-технологічна екоінфраструктура.

УДК 330.15

**ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ТРАНСФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА:
КОЛИВАННЯ ЗАГОСТРЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЗА РОКИ ДЕРЖАВНОЇ
НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ**

**Є.В. Хлобистов, д.е.н., проф.,
ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого
розвитку НАН України»,
М.О. Какутич,
НДІ сталого розвитку та природокористування**

Розгляд проблеми екологічної безпеки має на ієрархічному рівні має простягатися через всі грані вивчення, і тому цілком природним є взаємозв'язок між екологічної безпекою у складі національній безпеці й розглядом особливостей сучасного природокористування та впливу на довкілля за умов трансформаційного суспільства. Термін “трансформаційність” стосовно економічного розвитку та політичного ладу виник на початку 90-х років і передбачав, перш за все, саме перехід суспільства від командно-адміністративної системи господарювання (й політичного ладу) до ринкових важелів економіки та надбання демократичних традицій західного суспільства. Тут треба довести у якості ремарки, що саме західна модель демократичного ладу сприймається у світовому співтоваристві як провідна (ледь не єдино можлива), хоча історія і сучасність доводять, що має у світі багато вельми ефективних моделей державотворення, з яких кожне суспільство, фактично, обирає для нього найбільш природною, найбільш йому притаманну форму. Доцільно спогадати у недалекому радянському минулому, як пристосовувались у Середньоазіатських республіках соціалістичні новації і яким штучним конгломератом суспільно-політичного буття були ідеї партійного будівництва та керівництва на засадах демократичного централізму (тобто централізм був, а от демократії як не було протягом 70 років, та немає і зараз – і це сприймається переважною більшістю населення як вельми природний стан суспільно-політичного розвитку). Друга проблема трансформаційного суспільства і виявлення його особливостей стикається із проблемою глобалізації суспільних відносин і глобалізації як фактора економічного та політичного розвитку людства. Інформаційні кордони стають все більш прозорими, економічні кордони з року в рік зменшують свій вплив на пересування капіталів, трудових міграційних потоків тощо. Глобалізація не оминає жодну державу і не сприймати її як об'єктивне явище сьогодення неможливо, отже задача стоїть у визначенні переваг глобалізації для України та виявлення механізмів протидії тим глобальним явищам, що несуть у собі потенційну загрозу щодо безпечного розвитку. Одне з світових явищ глобального буття є концепція сталого розвитку у тому вигляді, у якому її сприймають провідні держави “золотого мільярду”. Поширення серед переважної більшості держав розвиткових засад стосовно вирішення загальносвітових проблем (екологія, економіка, соціальні негаразди, охорона здоров'я тощо), спрямованих на усталене розшарування у світі не забезпечить планетарної стабільності саме завдяки надбання глобалізації. Та визнання цього факту не сприймається західним суспільством як ґрунтовний аргумент щодо зменшення зростання власного добробуту (а може й примарної безпеки, як то створення космічних озброєнь) й перерозподілу відчутної частини прибутку у бік “третього світу”.

У практичному аспекті вирішення проблем глобалізації та розшарування

населення за рівнем життєдіяльності та добробуту вирішуватиметься на національних рівнях. Тобто, кожна країна має обирати власний шлях ефективного розвитку. Відносно забезпечення екологічної безпеки такого розвитку, то Україна обиратиме такий шлях за умов кардинальної трансформації суспільних відносин та економічних перетворень. Важливою ланкою визначення подальшої стратегії екологічної політики є вирішення вартісних суперечностей природокористування та техногенного впливу на довкілля. Вартісні суперечності природокористування значною мірою спираються на недосконалість врахування у системі національної статистики та відповідному науково-методичному забезпеченні визначення (передусім, вартісного) фактора екологічної місткості території. Роботи з цієї проблеми активно з'являються у наукових періодичних і монографічних виданнях протягом останніх 20-30 років. Однак, проблема залишається у практичному плані не вирішеною. Особливо це стосується методичних доробок щодо саме вартісного врахування екологічної місткості у створенні державних документів програмного й нормативного характеру, визначенні стратегії й тактики соціально-економічної політики.

Створенням та вдосконаленням економічних механізмів забезпечення екологічної безпеки опікуються фахівці протягом останніх років досить активно. Науково-організаційні засади забезпечення екологічної безпеки спираються на систему державного управління та регулювання діяльності щодо забезпечення ощадливого природокористування, зменшення ризику виникнення надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру, збереження біорізномаяття тощо. Науково-організаційне забезпечення екологічної діяльності спирається на регуляторні засади стосовно формування, розвитку та впровадження адміністративних та економічних механізмів екологічної політики, а саме податкових регуляторів, системи ліцензування, квотування, нормування тощо, системі стимулювання екологічно безпечного господарювання, деверсифікації відповідальності щодо підвищення екологічного ризику виробництва та страхування цих ризиків. Протягом останніх років ведеться інтенсивних наукових пошук стосовно вдосконалення державного регулювання екологічної політики. Нормативно-правове забезпечення екологічної безпеки має на меті уможливлення створення сприятливого інвестиційного клімату функціонування й розвитку об'єктів підвищеної природно-техногенної небезпеки.

Інвестиційне забезпечення проектів підвищення екологічної безпеки місцевого, регіонального та національного рівнів повинно вирішити ряд проблем методологічного, методичного та правового характеру. А саме, визначитись стосовно сфери природоохоронної політики, яка потребує нагального інвестиційного забезпечення. Це вимагає визначення щодо:

- інвестиційних пріоритетів держави в цілому та місцевої влади зокрема й узгодження пріоритетів екополітики держави зі створенням сприятливого інвестиційного клімату у регіонах;
- стратегії та засобів реалізації цих пріоритетів у досягненні сприятливого інвестиційного клімату;
- існування на загальнодержавному або регіональному рівні цілісного уявлення (концепції) стосовно механізмів інвестування проектів підвищення екологічної безпеки;
- реципієнту інвестування, що має забезпечувати цільове використання та повернення залучених до природоохоронних проектів коштів.

України визнає, що «першопричинами екологічних проблем України є: успадкована структура економіки з переважаючою часткою ресурсо- та енергоємних галузей, негативний вплив якої був посилений переходом до ринкових умов; зношеність основних фондів промислової і транспортної інфраструктури;

існуюча система державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища, регулювання використання природних ресурсів, відсутність чіткого розмежування природоохоронних та господарських функцій; недостатня сформованість інститутів громадянського суспільства; недостатнє розуміння в суспільстві пріоритетів збереження навколишнього природного середовища та переваг сталого розвитку; недотримання природоохоронного законодавства» (Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21 грудня 2010 року, № 2818-VI). В той же час, основними Україна визначила пріоритети державної політики у галузі охорони довкілля, серед яких впровадження дійових економічних складових впливу на систему природокористування. У свою чергу, створення економічного механізму природокористування передбачає формування сприятливих умов та ефективної системи залучання іноземних інвестицій як в економіку України в цілому, так і в охорону довкілля та використання природних ресурсів [1]. Структурна перебудова економіки та специфіка перехідного періоду інституційних перетворень зумовлюють розробку і впровадження новітніх механізмів інвестиційної політики, які повинні розроблятися у відповідності до реальних пріоритетів господарювання й сучасних інтеграційних процесів між Україною та світовою спільнотою. Безпечність господарювання спирається на додержання екологічної і техногенної безпеки промисловості.

Інвестиційну політику щодо екологічної та техногенної безпеки промислових об'єктів, з нашої точки зору, доцільно розвивати за двома напрямками:

- 1) інвестування в оновлення основних фондів природоохоронного призначення та у розвиток інституційної структури дотримання норм і правил шкідливого впливу господарювання на довкілля й раціонального використання природних ресурсів;
- 2) інвестування у підвищення техногенної безпеки, у заходи по запобіганню і попередженню техногенних та природних аварій та катастроф.

Інвестування першого напрямку переважно спиратиметься на кошти підприємств і організацій. Але тут можуть відігравати позитивну роль позабюджетні природоохоронні фонди. Кошти, що акумулюються у цих структурах, за умов дбайливого та цільового використання суттєво сприятимуть підвищенню рівня екологічної безпеки.

1. Основні напрями державної політики у галузі охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки – К., 1998

УДК 332.365:631.95

НАПРЯМИ ЕКОЛОГОБЕЗПЕЧНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЕРОДОВАНИХ ТА ЕРОЗІЙНОНЕБЕЗПЕЧНИХ ЗЕМЕЛЬ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

**О.В. Ходаківська, к.е.н,
Національний науковий центр „Інститут аграрної економіки”**

**Н.І. Бурлака, к.е.н.,
Вінницький національний аграрний університет**

**О.В. Бігдан,
Національна академія аграрних наук**

Сучасне землекористування характеризується розвитком ерозійних процесів, які негативно впливають на родючість ґрунтів та їх господарське використання, що зумовлює необхідність розробки і застосування заходів

спрямованих на охорону земель та збереження і відтворення родючості ґрунтів. Враховуючи важливе значення у боротьбі з водною і вітровою ерозіями протиерозійних заходів, слід зазначити, що протягом останнього часу роботи по їх проведенню належним чином не ведуться. Досить повільними темпами виконуються роботи із залуження сильно еродованої ріллі, створення захисних лісових насаджень та полезахисних лісових смуг, будівництва протиерозійних гідротехнічних споруд.

Площа еродованих ґрунтів в Україні поступово збільшується. Зокрема, у Вінницькій області, їх частка у загальній площі ріллі становить 35%, водної ерозії щороку зазнає біля 50% орних земель, понад 70 тис. га є дефляційно небезпечними. За останні 20 років площі еродованих угідь області зросли більш як на 20%. Найбільш руйнівний вплив водної ерозії спостерігається на опідзолених ґрунтах. Відбуваються значні втрати ґрунту від ерозії, зокрема, внаслідок весняного сніготанення змивається 2,4 т/га ґрунту, від злив – 13,9 т/га, сумарний змив становить 16,3 т/га, що у 4 рази перевищує допустимі норми для Лісостепової зони.

Такий стан розвитку процесів ерозії зумовлює необхідність застосування комплексу спеціальних протиерозійних заходів, зокрема:

а) *організаційно-господарських*, до яких належать [1]: раціональне розміщення земельних угідь; використання земель з урахуванням природних умов; оптимізація структури сільськогосподарських угідь; раціональне розміщення сівозмін з урахуванням якісного стану ґрунтового покриву; впровадження ґрунтозахисних сівозмін; науково обґрунтований підбір сільськогосподарських культур; зниження розораності сільськогосподарських угідь; раціональне розміщення полів та земельних ділянок; роботи із консервації земель.

Важлива роль у боротьбі з ерозією відводиться ґрунтозахисній контурно-меліоративній системі землеробства, яка поєднує у собі протиерозійний комплекс заходів, в її основі лежить диференційоване розмежування земельних угідь відповідно до їх ландшафтних і ґрунтових умов. Диференціація земельних угідь залежить від розміру водозбірної площі, довжини схилів та їх крутизни. Обробіток ґрунту і розміщення культур у рядках здійснюється у напрямку горизонталей з урахуванням форми рельєфу, розташування полів та крутизни схилів. Контурні межі фіксуються лісосмугами, валами, буферними смугами. Проте, як показує практика, даний підхід не завжди є ефективним, особливо у періоди сильного весняного сніготанення. За таких умов, штучні рубезжі, які спрямовані на охорону ґрунтів від ерозії, навпаки, зумовлюють її інтенсифікацію. У зв'язку із цим, у боротьбі з водною ерозією на схилових землях досить важливим завданням є затримання поверхневого стоку води шляхом переведення його у внутрішньоґрунтову форму. Однак, проведення такого заходу досить складне, так як це йде всупереч природним процесам вологообігу.

б) *гідротехнічних*, що об'єднують такі основні групи [2]: водоспрямовуючі та водозатримувальні споруди (розпилувачі стоку; вали-канави, вали-тераси, водозатримувальні вали, водовідвідні канави – призначені для відведення схилового стоку зливових і талих вод); споруди для скидання надлишкового стоку (напівзагати, підпорні стінки, нахилені труби, висячі перепади-лійки); схилові тераси (гребеневі, східчасті); водойми для регулювання місцевого стоку (протиерозійні ставки, вали-лимани).

в) *лісомеліоративні*, які полягають у створенні: полезахисних, стокорегулюючих, прибалкових, прияружних лісосмуг; яружно-балкових лісових

насаджень; лісових насаджень навколо ставків, скидних та зрошувальних каналів; кулісних, смугових, колкових та масивних лісових насаджень на пісках; смугових лісових насаджень на пасовищах; захисних та декоративних насаджень уздовж автомобільних і залізничних шляхів та навколо населених пунктів.

Важлива роль у забезпеченні ерозійної безпеки ґрунтів на схилових землях належить сільськогосподарським культурам. Найвищою ґрунтозахисною здатністю характеризуються багаторічні трави та культури суцільного посіву (озимі зернові), найнижчою – просапні культури (баштанні, картопля, кукурудза, соняшник, кормові коренеплоди, цукрові буряки) та чорний пар. Враховуючи наявність різних за крутизною схилів та ґрунтозахисну здатність сільськогосподарських культур слід впроваджувати різні типи сівозмін (польові, кормові, ґрунтозахисні).

Зокрема, у Вінницькій області, на рівнинних землях (708 тис. га) і слабологих схилах від 1° до 3° (596,9 тис. га) можна вирощувати всі основні сільськогосподарські культури, у тому числі і просапні, допускається застосування чистих парів. Найпоширенішими мають бути зернопарові та зернопросапні сівозміни. На цих землях стік води слід регулювати найпростішими агротехнічними заходами та створенням полезахисних лісосмуг.

На землях із схилами від 3° до 5° , які характеризуються середньо- і сильно змитими ґрунтами та значною кількістю розмивів, а їх у Вінницькій області налічується (306,8 тис. га), слід запроваджувати ґрунтозахисні зерно-трав'яні та трав'яно-зернові сівозміни, в яких переважатимуть культури суцільного посіву та багаторічні трави. Із збільшенням крутизни схилу посилюється ерозійна небезпека, що у свою чергу зумовлює необхідність збільшення у сівозміні частки багаторічних трав. Розміщення просапних культур та чистих парів на цих землях слід обмежити, а в окремих випадках, навіть заборонити [1]. Чисті пари доцільно замінити зайнятими та сидеральними парами. Частка багаторічних трав у сівозміні має становити не менше 50%. Серед багаторічних трав рекомендується висівати люцерну, житняк, конюшину, еспарцет, бром, лядвенець. Стік води слід регулювати шляхом застосування агротехнічних, лісомеліоративних і гідротехнічних заходів.

Наступна категорія земель характеризується наявністю схилів з великими ухилами від 5° до 7° (57 тис. га). Такі землі є обмежено придатними для вирощування сільськогосподарських культур. Частка багаторічних трав у сівозміні повинна становити не менш як 75-80%, за умови, що решту займатимуть культури суцільного посіву. Перевагу на цих землях слід надавати організації пасовищ або залуженню.

Землі, які мають крутизну схилів понад 7° (60 тис. га) та характеризуються наявністю сильно змитих ґрунтів, підлягають повному залісенню [3].

Слід відмітити, що еколого-економічна ефективність залуження схилових орних земель залежить від крутизни схилів. Найвища ефективність даного заходу має місце на землях з крутизною схилів понад 5° . Це пов'язано з тим, що на великих ухилах значно вищий приріст урожайності від проведення залуження схилових земель.

В цілому, вилучення із інтенсивного обробітку низькопродуктивних земель, переведення їх у природні кормові угіддя та під залісення, консервація непридатних для сільськогосподарського використання ґрунтів сприятимуть уповільненню деградаційних процесів та відтворенню природних агроландшафтів.

1. Наукові основи агропромислового виробництва в зоні Лісостепу України / Редкол.: М.В. Зубець (голова) та ін. – К.: Логос, 2004. – 776 с.
2. Захист ґрунтів від ерозії / За ред. В.А. Джамалія, В.Я. Шелякіна. – К.: Урожай, 1986. – 240 с.
3. Світличний О.О. Основи ерозієзнавства / Світличний О.О., Чорний С.Г. – Суми : Університетська книга, 2004. – 410 с.

УДК 330.15

СУЧАСНІ НАПРЯМИ ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО ВПЛИВУ ХЗЗР НА ДОВКІЛЛЯ

**В.Т. Чабаненко, О.О. Карпенко, М.О. Муравкіна,
Інститут проблем ринку та економіко-екологічних
досліджень НАН України**

В процесі впливу людського суспільства на природне середовище джерелами забруднення природи є не тільки промисловість і транспорт, а й сучасне сільськогосподарське виробництво з його високим рівнем хімізації. Використання хімічних засобів захисту рослин є необхідним чинником отримання високого і якісного врожаю сільськогосподарських культур. Своєчасне, з дотриманням всіх регламентів і вимог, застосування хімічних засобів захисту рослин (ХЗЗР) дозволяє в середньому зберегти 30-40% урожаю. При цьому витрати бувають, як правило мінімальні. До інших позитивних якостей хімічного методу відносять швидкий ефект впливу на шкідливі організми, можливість локального застосування у важкодоступних місцях, їх селективність чи широту дії. В останні роки багато препаратів менше залежні від умов зовнішнього середовища, крім специфічного впливу, мають ростактивіруючу дію, підвищують імунні функції рослин, володіють іншими позитивними властивостями.

Однак, будучи високоактивними сполуками, ХЗЗР вимагають цілеспрямованого внесення при захисті сільськогосподарських культур. Вступаючи в навколишнє середовище, вони потрапляють на шкідливі і корисні організми, в ґрунт, водні джерела і атмосферне повітря. По ланцюгах харчування та шляхам міграції, персистентні з'єднання можуть широко розповсюджуватися і представляти серйозну небезпеку для людини. Їх перебування в навколишньому середовищі, може бути досить тривалим, а наслідки, у тому числі метаболітів, віддаленими і малопередбачуваними. Тому головною метою застосування ХЗЗР є не тільки збереження високого якісного врожаю, але й оптимізація фітосанітарного та агроекологічного стану агроценозів. Тобто, за рахунок ХЗЗР важливо не тільки зменшити чисельність шкідливих організмів (поліпшити фітосанітарну обстановку), а й активізувати ріст і розвиток культурних рослин, підвищити їх імунітет до впливу несприятливих факторів, створити умови для зменшення впливу негативних факторів на агроєкосистеми у цілому. Таким чином, використання ХЗЗР в сучасних умовах вимагає досить повного аналізу екологічної обстановки, природоохоронного підходу до їх застосування, у проведенні необхідних розрахунків та оцінки кінцевих результатів, придбання навичок в ефективному і природоохоронному використанні хімічних засобів захисту рослин [1].

В даний час існує досить великий список пестицидів і агрохімікатів. Для застосування в сільському господарстві слід вибрати пестициди з наступними

характеристиками:

- 1) середньо-і малотоксичні для людини і теплокровних тварин;
- 2) розкладаються в природних умовах на нетоксичні компоненти в межах вегетаційного строку розвитку культури;
- 3) з високою активністю та широким спектром дії проти комплексу шкідників;
- 4) з відносно низькими дозами витрати та діючої речовини;
- 5) економічно ефективні.

Для компетентного добору найдоцільніших пестицидів необхідно користуватися зональною оцінкою їх відповідності конкретним умовам застосування. Серед багатьох схем комплексної класифікації пестицидів найбільш об'єктивною і всебічною є шкала М. С. Соколова і Б. Н. Стрекозова, які запропонували використовувати інтегральний критерій. Суть його полягає в тому, що екологотоксикологічні та гігієнічні показники розглядаються як вхідні змінні x_i функцій $f(x_i)$ — класу небезпеки та міри класу $\mu(x_i)$, яка виражається в балах[2].

Діючи з іншими забруднювачами та екологічно несприятливими факторами, пестициди сприяють переходу природних екосистем в нестійкий стан. Пошкоджуюча дія пестицидів проявляється, коли їх концентрація перевищує допустимі значення, однак ушкодження можуть бути різноплановими і часто підсумовуються при багаторазових обробках. Найважливіше значення має і післядія пестицидів, що знижує чисельність, поширеність або шкодочинність шкідливих організмів при негативному впливі на корисні організми.

Але, можна відзначити, що зміни природних умов унаслідок антропогенного впливу давно втратили локальний характер. За реальних умов життєдіяльності людина може потрапити під дію як кількох хімічних речовин, так і однієї речовини, що надходить в організм різними шляхами – з повітря, води, їжі. Це називають комплексним впливом ксенобіотиків, тобто речовин антропогенного походження. Комбінований і комплексний вплив, залежно від рівня вмісту ксенобіотиків в природних середовищах, оцінюється інтегральним показником, який дістав назву максимально допустимого навантаження. В основу цього поняття покладено оцінку середовища за окремими факторами, коли використовуються такі показники, як гранично допустимі концентрації, гранично допустимі рівні, допустимі залишкові кількості тощо.

В умовах України проблеми агроєкології є не тільки суто екологічними, а й найбільш болючими економічними проблемами та соціального захисту населення, збереження його генофонду. Так, якщо на півдні України особливу небезпеку для здоров'я людей становлять залишкові кількості пестицидів, нітритів та хімічних забруднень у продуктах харчування, то в північних та західних районах протягом десятиліть найбільшою соціально-екологічною проблемою є безпечно проживання населення міст і сіл на територіях, забруднених непридатними ХЗЗР. Оскільки ХЗЗР проникають із ґрунтів у рослини, а потім передаються по трофічному ланцюгу до людини, то моделювання поширення й розпаду цих шкідливих речовин дає змогу прогнозувати їх кількості і здійснювати контроль з метою обмеження їхнього впливу на людину, тобто через систему екологічних та санітарно-екологічних показників вирішувати соціальну проблему захисту населення.

Одним із найважливіших підходів до визначення та інтегральної оцінки впливу пестицидів на здоров'я населення є вивчення динаміки їх поширення і

трансформації в різних середовищах, у тому числі в ґрунтах.

Теоретичною моделлю розчинення, перенесення, поглинання й розпаду пестицидів у ґрунтах у разі одновимірного руху розчину в пористому середовищі є рівняння дифузії. На сьогодні часто обмежуються розглядом «точкових» моделей, хоч таке спрощення може бути вкрай небезпечним: усереднюючи поведінку пестициду в просторі, тим самим не враховують можливість нагромадження його в окремих точках простору вище за норми гранично допустимих концентрацій. Застосування пестицидів для захисту рослин від шкідливих організмів пов'язано з великими витратами коштів. Тому всі заходи повинні бути економічно обґрунтованими і високоефективними. Під ефективністю пестицидів можна розуміти результат їх застосування в боротьбі з шкідливими організмами. Місце і роль захисту рослин повинна розглядатися в системі всіх різноманітних відносин з навколишнім середовищем і суспільством, але в рамках критерію екологічної безпеки. В даний час всі природні середовища біосфери виявляються просякнутими пестицидами. По впливу на живі організми пестициди не мають обмежень, оскільки впливають на будь-які стадії онтогенезу особин всіх видів, будь-які групи, популяції, спільноти. Найважливіше значення в агроценозах мають дію і післядію пестицидів, що знижує чисельність, поширеність або шкочинність шкідливих організмів при негативному впливі на корисні організми. Це, в свою чергу, значно впливає на оцінку еколого-економічного збитку внаслідок використання пестицидів з простроченим терміном дії.

1. Коломейченко В.В. Рослинництво М.: Агробізнесцентр 2007 р. -596 С.

2. Галиулін, Рауф Валієвич, дисертація «Еколого-геохімічна оцінка поведінки пестицидів в системі ґрунт-вода-донні відкладення»: Пушчино, 2002г.

УДК 332.36 : 628.1

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ КОМПЛЕКСНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМ ОЧИЩЕННЯ ВОДИ

**Ю.Г. Чередніченко, к.е.н.,
ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого
розвитку»**

Залучені в сферу господарської діяльності водні об'єкти стають важливим фактором виробництва, значення якого залежить від напряму господарського використання водних ресурсів. Першочергове значення при обґрунтуванні та прийнятті проектних рішень водогосподарського будівництва має всебічна оцінка одноразових поточних витрат, обумовлених вилученням або погіршенням якості елементів природного середовища, природних ресурсів і основних фондів при будівництві та експлуатації об'єктів господарства.

При оцінці ефективності очищення води, яка забирається із водних об'єктів та направляється на очисні споруди, необхідно аналізувати не тільки потенційну можливість і режими роботи безпосередньо очисних споруд і технологічних процесів, які реалізуються на них, але і умови спільної роботи водозбірних споруд, насосних станцій першого та другого підйому, водоводів, транспортуючих вихідну воду до площадки очисних споруд, і резервуарів чистої води. Перелічені споруди являють собою по-суті єдиний водозбірно-очисний комплекс, від надійності і економічної ефективності якого і залежить кількість і якість води, що надходить в

систему розподілу води, а також собівартість її підготовки та очищення.

Через визначений період від початку експлуатації таких комплексів може проходити суттєва зміна ряду умов і факторів, які впливають на їх початкову потенційну водоочисну здатність. Журба М.Г та Говорова Ж.М. до таких умов і факторів відносять: погіршення якості вихідної води при зміні гідрологічних, гідрогеологічних, і кліматичних умов, а також під дією антропогенних (техногенних) навантажень на вододжерела в районах водозабору; розширення переліку контролюємих показників і посилення нормативних вимог до ступеня очищення води; збільшення або зниження потреб у питній воді; збільшення експлуатаційних витрат і зміна економічної ситуації в даному регіоні і державі в цілому.

Погоджуючись із авторами, при оцінці технологічної і фінансової діяльності підприємств часто виникають розбіжності в частині можливостей забезпечення вимог до якості питної води, яка відпускається споживачам, між її виробниками з однієї сторони, і контролюючими органами, які встановлюють тарифи на відпуск питної води населенню та промисловим підприємствам, з іншої сторони. Така оцінка необхідна при проведенні техніко-економічного аудиту підприємств водогосподарського профілю, який є, основою для складання програм їх розвитку на перспективу [1].

Запропонована ними методологія визначення верхніх розрахункових концентрацій лімітованих інгредієнтів якості води, яка надходить на очистку, базується на співставленні достатньої санітарно-гігієнічної надійності роботи очисних споруд в продовж розрахункового періоду їх експлуатації, з однієї сторони, і затратами на технічне переоснащення та річними експлуатаційними витратами.

При аналізі тривалого періоду експлуатації станції в якості критерію надійності, дослідники запропонували індекс якості води, що являє собою комбінацію кратності перевищення концентрацій інгредієнта над гранично допустимою концентрацією речовини і відносної тривалості періоду цього перевищення.

Гідрохімічний режим поверхневих вододжерел в значній мірі формується в умовах інтенсивної господарської діяльності на водозбірних територіях. Крім традиційних природних факторів (геоморфологічної будови, кліматичних умов, поверхневого і ґрунтового покриву, поверхневих і підземних вод) якість води формують розсіяні і точкові джерела антропогенно-техногенного навантаження, інтенсивність процесів евтрофування. В залежності від їх надходження у вододжерела і періоду дії вони можуть подавляти або стимулювати метаболізм екосистеми водного об'єкту, в значній мірі змінюючи його гідрохімічний режим.

Баженов В.И., Кривошекова Н.А. зазначають, що в Росії вибір проектних рішень базується на методі порівняльної економічної ефективності за показником приведених витрат. Згідно цього методу, приведені витрати Π по кожному варіанту являють собою суму : $\Pi = C + E_n$ або $\Pi = T_n C + K$, де C – експлуатаційні витрати по даному варіанту; E_n – нормативний коефіцієнт ефективності капітальних вкладень; K – капітальні вклади у будівництво; T_n – строк окупності капітальних вкладів.

Не дивлячись на зручність застосування цього методу він не відбиває сучасних економічних процесів, які проходять у країні (наприклад, інфляція кредитування, можливість більш точної техніко-економічної оцінки довготривалих проектів).

За кордоном основним інструментом, якій сприяє скороченню збитків і збільшенню енергоефективності інженерних систем, є аналіз витрат життєвого циклу (Life cycle cost – LCC). Метою методу LCC є оптимізація витрат для вибору найбільш економічно вигідного варіанту в залежності від поставлених завдань. LCC розраховується за строк служби (розрахунковий період), включаючи покупку, монтаж, пусконаладжувальні роботи, експлуатацію, техобслуговування, навіть до

витрат на утилізацію даного обладнання і його вивіз. Аналіз LCC дозволяє віднайти найбільш вигідне рішення в рамках доступних можливостей [2].

На нашу думку, критерій оцінки має поєднувати не тільки технічні, технологічні та економічні показники, а й соціальні, що безперечно продиктовано, актуальною на сьогоднішній день парадигмою сталого розвитку. Саме поєднання в одному критерії – екологічного, економічного та соціального чинника повинно визначати сутність комплексної економічної оцінки систем очищення води.

Економічна частина повинна вміщувати всі форми економічної діяльності індивідуумів і організацій і конкретний алгоритм ефективності, особливо для організаційно-економічної орієнтації суспільства в цілому. Соціальна – інституціональний і людський капітал, тому, з одного боку, розглядає різноманітні індивідуальні можливості людини, такі як кваліфікація, захопленість роботою, індивідуальний досвід і інші, а з іншого боку – містить у собі систему правил, які регулюють взаємодію між членами будь-якого суспільства й представляють засоби для соціального прийняття рішень. Екологічна – означає збереження і відтворення водного ресурсу. Необхідно, щоб швидкість споживання поновлюваних водних ресурсів не перевищувала швидкості, з якої природні системи можуть їх заповнювати й щоб швидкість споживання невідновлювальних ресурсів не перевищувала швидкості, з якою відбувається заміщення їх стійкими відновлювальними ресурсами.

Перспективними напрямками втілення на практиці ідеї сталого розвитку в системах очищення води необхідно розв'язання проблем збереження довкілля та соціально-економічного розвитку суспільства на основі їх неподільності, взаємопов'язаності та взаємоузгодженості; формування механізмів інтеграції завдань збереження довкілля у стратегію соціально-економічного розвитку; стимулювання інноваційних та інвестиційних проектів, спрямованих на впровадження ресурсозберігаючих технологій очищення води; формування ефективної системи пропаганди ідей сталого розвитку, щодо збереження та відтворення водних ресурсів, створення відповідної системи виховання і навчання, яка спрямована на економію та дбайливе ставлення до води.

1. Журба М.Г., Говорова Ж.М. *Методология анализа эффективности действующих водоочисных комплексов* / М.Г. Журба, Ж.М. Говорова // *Водопостачання та водовідведення* – № 5. – 2009. – С. 4-13.

2. Баженов В.И., Кривошекова Н.А. *Экономический анализ систем биологической очистки сточных вод на основе показателя – затраты жизненного цикла* / В.И. Баженов, Н.А. Кривошекова // *Водоснабжение и санитарная техника* – № 2. – 2009. – С. 69-75.

УДК: 502.5+504.6

ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ: СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

**П.М. Черінько к.фіз.-мат.н., О.Л. Дронова, к.г.н.,
Президія Національної академії наук України**

Впровадження нових технологій, збільшення обсягів промислового та сільськогосподарського виробництва, розширення мережі транспортних систем та систем передачі енергії, розвиток інших напрямів господарської діяльності людини супроводжується зростанням техногенного навантаження на біосферу. Результатом такого навантаження є надзвичайні ситуації, аварії та катастрофи, що виникають досить регулярно і часто призводять до розривів зв'язків і

порушення сталості в природних системах та до значних матеріальних, соціальних і екологічних втрат для людини. У антропогенно-зміненому середовищі існування виникають нові загрози техногенного походження, спільна дія яких еквівалентна чи навіть перевищує дію природних екологічних небезпек. Події минулих десятиліть підтвердили, що останнім часом почали виникати великі аварії та катастрофи на високотехнологічних об'єктах, таких як атомні електростанції, хімічні комбінати, нафто- чи газопроводи та ін., які раніше розглядалися як малоімовірні. Як приклад, аварії на атомних станціях Чорнобильська та Фукусіма-1 – ймовірність подій такого класу до того, як вони сталися, оцінювали як 10^{-6} / рік – одна аварія на мільйон років. Останнім часом відбулися десятки аварій на бурових платформах, а їх ймовірність при проектуванні оцінюється як 10^{-7} / рік [1].

Необхідність розробки нових підходів до забезпечення безпеки людини та природи стала очевидною, це набуло особливої актуальності у світлі концепції сталого розвитку. У багатьох країнах почала формуватися нова галузь знань – аналіз екологічних ризиків і управління ними. В Україні як і в інших країнах бувшого Радянського Союзу, власне наука про ризик є досить молодю і поки не набула необхідного розвитку. Питання щодо ключових понять у сфері діяльності, пов'язаній з забезпеченням безпечного співіснування людини та природи в ході економічного і соціального розвитку суспільства вважаються надзвичайно важливими, але обговорюються вони лише останнім часом. Теорія ризику інтенсивно розвивається, але багато базових положень її ще й досі є дискусійними. Такі категорії як допустимий чи прийнятний ризик, або такі процеси як регулювання ризику з'явилися на порядку денному сучасної науки зовсім недавно.

Безпека є найважливішою потребою людини поряд з її потребами у їжі, воді, одязі, житлі, інформації. Ця загальнонаукова категорія є інтегральною формою вираження життєздатності та життєстійкості різноманітних об'єктів конкретного світу у внутрішній і зовнішній політиці, обороні, економіці, екології, соціальній політиці, здоров'ї населення, інформатиці та ін. [2]

Безпека людини є базовою складовою сталого розвитку, що широко використовується ООН як головна характеристика гуманітарного розвитку суспільства. Підвищення рівня безпеки є однією з глобальних проблем людства, безпосереднім фактором його виживання. Складність соціально-економічної ситуації обумовлює нове сприйняття принципів громадської та особистої безпеки, стабільності суспільства, захисту держави. Розглядаючи еволюцію поняття національна безпека у світі, можна виділити певні етапи його становлення. Із середини ХХ століття національна безпека ототожнювалася із воєнною безпекою, що включає політичну та воєнну недоторканість. Пізніше тлумачення цього терміну доповнюється економічним, а згодом і екологічним чинниками, що висуває на передній план залежність держави від природних ресурсів та результатів діяльності самої людини.

Зважаючи на те, що проблема безпеки традиційно має статус найвищого пріоритету в державній політиці, поняття екологічної безпеки набуває виняткового значення як аргумент прийняття політичних рішень. Наука про безпеку, складовою якої є екологічна безпека, забезпечує формування відповідної політики щодо забезпечення безпеки держави та її територіальних адміністративних одиниць. Система забезпечення екологічної безпеки має передбачати здійснення постійного моніторингу соціально-економічних процесів у кожному регіоні з точки зору можливого спричинення техногенних

навантажень та порушення стійкості екосистем, аналіз та оцінку джерел ризику природних і техногенних небезпек та стану заходів з запобігання виникнення надзвичайних ситуацій, оцінку з цих позицій стратегічних програм, нормативно правових регулюючих актів та ступеня їх дотримання, а також аналіз поточних рішень у сфері екологічної політики.

Відтак, ряд українських дослідників у методологічних пошуках оптимальних підходів до визначення поняття «безпека» та «екологічна безпека» відштовхуються, насамперед, від поняття «національна безпека». Остання має формалізоване визначення у Законі України «Про основи національної безпеки України», прийнятого Верховною Радою України у 2003 році і з внесеними змінами до нього у 2005 та 2010 рр. [3] У цьому законі національна безпека розглядається як «захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам» у зовнішньополітичній, оборонній, соціально-економічній, енергетичній, продовольчій, екологічній та інформаційній сферах «при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам».

У цьому контексті вважається доцільним доповнити і конкретизувати термін «екологічна безпека» як здатність держави здійснювати систему заходів з контролю, зниження і усунення екологічних небезпек різного масштабу і походження для забезпечення мінімально можливого рівня ризику антропогенного впливу на навколишнє середовище і негативних змін у ньому для забезпечення збереження здоров'я людей і виключення віддалених негативних наслідків для теперішнього і майбутніх поколінь. Тут варто відмітити, що екологічна безпека неможлива без усвідомлення кожним окремих громадянином, а особливо представниками владних структур, цінності природи як передумови існування суспільства, як бази для виробництва товарної продукції і послуг, а також як об'єктивної реальності, що сама по собі володіє ні з чим не зрівняною значимістю.

На сучасному етапі розвитку термін «екологічна небезпека» набув значення прямої чи потенційної екологічної загрози в результаті антропогенних чи природних впливів, що викликають порушення здоров'я людини та/чи погіршення стану навколишнього середовища [4]. Екологічна небезпека пов'язана з ймовірністю порушення екологічної рівноваги навколишнього середовища, зокрема структур біотичних угруповань, їх видів і популяцій, з наслідками для умов існування людини.

Загальноприйнятим є розуміння *джерел екологічного ризику* як будь-яких матеріальних видів діяльності людини чи природних явищ глобального, регіонального та локального рівня, що викликають чи здатні викликати зміни навколишнього середовища і призводять до порушення здоров'я людини. Варто зазначити, що природні явища, які розглядаються людиною, як небезпечні для суспільства, є, як правило, рівноважними механізмами для біосфери, у результаті дії яких досягається вищий, нерідко незбагнений для людини рівень гармонізації і збалансованості природних складових і зв'язків між ними. Антропогенні чинники небезпек, у свою чергу, є непритаманними для природних систем, збурення у результаті їх дії має нерідко безповоротні негативні наслідки для навколишнього середовища і для людини. У складній системі «природа – суспільство - людина» пріоритет необхідно надати природі як фундаменту життя, від якого суспільство і людина повністю залежні. Зважаючи на це, при визначенні пріоритетних напрямів в галузі екологічних досліджень, можна зауважити, що позиція природоцентризму є найвищим проявом антропоцентризму [5] і дослідження специфічних законів біосфери, впливу людської діяльності на природу та її наслідків є комплексним питанням, що має об'єднувати ці обидва підходи.

На основі такого розуміння, а також беручи до уваги те, що мірою екологічної небезпеки є ризик можливих збитків [6], доцільно визначити *екологічний ризик* для геосистеми як просторово-часове взаємовідношення причинно-наслідкового зв'язку між ймовірністю порушення цілісності, структури і стійкості геосистеми та взаємозв'язків між її складовими внаслідок небезпечної події і можливістю негативних небажаних наслідків та збитків для компонентів природи і людини, що виникають внаслідок реалізації негативного сценарію розвитку подій.

В залежності від природних особливостей, а також від факторів і рівнів техногенного навантаження, умов соціально-економічного розвитку різні регіони знаходяться під впливом різних екологічних небезпек і ризиків. Врахування суспільно-географічних факторів в державному управлінні у сфері безпеки повинно передбачати, насамперед, визначення пріоритетності властивостей і характеристик окремих регіонів та їх використання в якості безпосереднього предмету державного регулювання регіонального розвитку.

Збалансований розвиток окремих територій, регіонів різних рангів є основою забезпечення сталого розвитку в масштабах усієї планети. Дуже важливим вважається теоретичне обґрунтування і реалізація механізму взаємодії всіх країн у досягненні балансу не лише між економічним, соціальним і екологічним компонентами розвитку в загальному сенсі, але й забезпечення такого балансу в міжнародних відносинах.

З позицій міжнародних взаємовідносин різних держав світу для зупинення руйнівного впливу на біосферу і досягнення глобальної екологічної безпеки важливо зберегти незаймані природні території країн, що розвиваються, які фактично є джерелами регуляції і стабілізації глобального навколишнього середовища. Якби не незаймана біота країн, що розвиваються, розвинутих країнам у процесі їх розвитку довелося б витратити до 99% їх національного доходу на запобігання руйнуванню глобального навколишнього середовища і ріст економіки для них був би у такому разі дуже проблематичним [7]. Отже, розвиток «розвинутих» країн є запозиченим. В інтересах всього людства було б надзвичайно важливим встановлення міжнародного економічного режиму, при якому розвинуті країни безкоштовно виплачуватимуть країнам, що розвиваються - власницям незайманої біоти - міжнародний податок, у розмірі, що перевищуватиме можливі прибутки від використання їх природних ресурсів з метою залишити останні недоторканими.

На основі викладеного можна зробити загальний висновок, що основою екологічної безпеки у світлі сталого розвитку є сприйняття державою і особистістю суті сталості і збалансованості як дотримання оптимального співвідношення між окремими складовими у єдиній цілісній системі, що у сфері національної політики проявляється через регулювання регіонального і міжнародного розвитку на основі розуміння і свідомого дотримання законів стійкості біосфери.

1. Турчин А.В. Структура глобальной катастрофы. Риски вымирания человечества в XXI веке / Турчин А.В. – М.: Серия “Диалоги о будущем”, т., 2008. – 527 с.
2. Безопасность России. Правовые, социально-экономические и научно-технические аспекты: словарь терминов и определений. – М.: МГФ “Знание”, 1999. – 368 с.
3. Закон України «Про основи національної безпеки України»// Відомості Верховної Ради України (ВВР), № 39, 2003. - ст.351.
4. Данилов-Данилян В.И. Экологическая безопасность. Общие принципы и российский аспект / Данилов-Данилян В.И. Залиханов М.Ч. Лосев К.С. - Изд. 2-е, доработанное. – М.: МППА БИМПА. 2007. – 288 с.
5. Лосев К.С. Мифы модернизма как основа глобальных изменений окружающей среды / Лосев К.С. // Український географічний журнал. – 2008, № 1 – С. 24-28.
6. Безпека регіонів України і стратегія її гарантування. У 2 т. / Данилишин Б.М., Степаненко А.В., Ральчук О.М. та ін. - К.: Наукова думка, - 2008. – 390 с. (Природно-

УДК 330.3

СТИМУЛЮЮЧІ ЗАХОДИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ

**С.І. Чернов, к.держ.упр.,
Харківська обласна рада**

Дієвість механізмів реалізації державної регіональної політики суттєво знижується через фактичне ігнорування принципів комплексності та збалансованості.

У більшості випадків розвиток тієї чи іншої галузі розглядають на макрорівні, для цього здійснюють роботу із отримання позитивного результату в загальному по країні, що вказує на неправильність вибору способу досягнення очікуваного результату у даному напрямку діяльності. Для ефективного розвитку регіонів та країни зокрема необхідно враховувати регіональні особливості та галузеву специфіку усіх територій країни. Для прикладу: не можна здійснювати однакову політику із розвитку сільськогосподарської сфери у Одеській та Луганській областях. Зважаючи на придатність південноукраїнських земель для виробництва сільськогосподарської продукції не варто кожного року значні площі ріллі використовувати для виробництва масляних культур (соняшнику та рапсу), які сильно виснажують землю, хоча є високорентабельними культурами.

Зарубіжний досвід вказує, що в контексті використання принципів сталості розвитку реалізація сучасної світової політики базується на пошуку відновлювальних ресурсів, де енергетична складова займає значне місце, що дає підстави вважати за необхідність пошуку дешевих альтернативних джерел енергії.

У даних умовах Україна не може стояти осторонь світової тенденції зміни пріоритетів реалізації політик. Саме тому державна політика України має бути спрямована на нарощування обсягів виробництва, споживаючи при цьому енергію, вироблену з альтернативних джерел, з метою економного споживання традиційних паливно-енергетичних ресурсів та зменшення залежності країни від їх імпорту. Саме з цією метою було прийнято Закон України „Про альтернативні джерела енергії”, в якому визначено правові, економічні, екологічні та організаційні засади використання альтернативних джерел енергії та сприяння розширенню їх використання у паливно-енергетичному комплексі.

Світова фінансова криза дала поштовх для активізації діяльності Уряду в даному напрямку. Кабінетом Міністрів України затверджено заходи з використання альтернативних джерел енергії, яким, окрім інших фінансових та практичних заходів, передбачається спростити дозвільні процедури для підприємців, що реалізовуватимуть проекти використання альтернативних джерел енергії. Розроблені Урядом заходи сприятимуть скороченню споживання природного газу шляхом заміщення традиційних енергоресурсів альтернативними джерелами енергії.

Певний вплив на розвиток регіонів мають галузеві програми. Проте механізм координації дій центральних та місцевих органів влади щодо їхнього формування та реалізації є недосконалим, що призводить до неузгодженості заходів та їх низької ефективності при розв'язанні загальнодержавних та

регіональних проблем. Рівень фінансового забезпечення як державних, так і регіональних програм, залишається низьким.

Ефективність запроваджених механізмів регіональної політики суттєво знижується внаслідок відсутності системного контролю за фінансовими потоками в регіони державних коштів. Так, нині надання державної підтримки регіонам здійснюється шляхом: спрямування міжбюджетних трансфертів; фінансування центральними органами виконавчої влади здійснення в областях заходів щодо реалізації відповідної галузевої політики; розподілу інвестиційних субвенцій, які визначаються в державному бюджеті; надання податкових пільг окремим територіям, галузям та підприємствам тощо.

Головним недоліком діючого порядку надання регіонам фінансової підтримки з Державного бюджету є його низька результативність.

Кошти державного бюджету розтікаються по території країни у вигляді прямої та непрямой, явної та прихованої фінансової підтримки регіонів. Такою підтримкою є не стільки трансферти, скільки податкові пільги галузям (наприклад, гірничо-металургійній, автомобільній, сільськогосподарській), конкретним підприємствам, фінансування в рамках численних (галузевих, міжгалузевих, екологічних, науково-технічних) цільових програм, що реалізуються на територіях регіонів.

За таких умов необхідно встановити якісно нові вимоги до обґрунтування та оцінки результатів державної допомоги регіонам; налагодити облік та координацію всіх надходжень із державного бюджету на окремі території; вдосконалити механізми контролю та відповідальності органів виконавчої влади за освоєння цих коштів, перейти від надання окремих пільг до бюджетного фінансування конкретних пріоритетів.

Державна підтримка регіонів має здійснюватися із застосуванням прозорого механізму на умовах тісного співробітництва органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, недержавних організацій, суб'єктів господарювання у розробленні та реалізації заходів щодо вирішення проблем розвитку регіонів. Проблемою залишається відсутність чітких критеріїв їх розподілу з урахуванням особливостей соціально-економічного розвитку регіонів, що призводить до розпорошення бюджетних коштів, створення довгобудів.

Одним із стимулюючих заходів державної підтримки розвитку територій було запроваджено спеціальний режим інвестування. Однак запровадження спеціального режиму інвестування, як механізму регулювання регіонального розвитку, не є продуктивним на проблемних територіях, що продовжують залишатися непривабливими для інвесторів. Інвестиції надходять передусім на території з більш розвиненою інфраструктурою. Головна причина – недовіра інструменту податкових пільг для цих територій, відсутність відповідної інфраструктури.

Практичне впровадження основних положень, що містяться у Концепції державної регіональної політики, потребує подальшої розробки пакету взаємоузгоджених законодавчих та інших нормативно-правових актів щодо створення умов для запровадження ефективних механізмів державного регулювання регіонального розвитку, підвищення інституційної спроможності та стимулювання діяльності місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та територіальних громад щодо забезпечення прискореного розвитку регіонів на основі повнішого використання їхніх природно-ресурсного, економічного, наукового та іншого потенціалів.

Відповідно до цього документу „державна регіональна політика є складовою національної стратегії соціально-економічного розвитку України, тісно пов'язаною зі здійсненням адміністративно-територіального устрою і реалізується шляхом здійснення органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування системи заходів для забезпечення ефективного комплексного управління економічним та соціальним розвитком України та її регіонів – Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя”.

Недоліком такого підходу є орієнтація на роботу з адміністративно-територіальними утвореннями, при цьому питання міжрегіонального характеру залишаються поза увагою. Також недоліком є відсутність необхідної ув'язки регіональної політики з іншими аспектами державної політики: макроекономічним, промисловим, соціальним та іншим. Під час розгляду зазначених політик регіональний розріз, як правило, не враховується.

Не існує також єдиної нормативно встановленої процедури відбору регіональних проблем (ситуацій) для прийняття відповідних рішень на державному рівні.

УДК 504:33

НЕКОТОРЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ЭКОЛОГИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

**Т.Л. Чернова, к.э.н., доц.,
Таврический национальный университет им. В.И.Вернадского**

В современных условиях вопрос экологизации экономики Украины становится всё более актуальным. В первую очередь, это связано со значительным истощением природных ресурсов, стремительным ростом техногенной нагрузки на природную среду, с ежегодным увеличением экологических проблем и катастроф, а также с такими факторами как становление и развитие в Украине рыночной экономики и стремление войти в ЕС.

По определению ученых Кислого В.Н., Лапина Е.В. и др. в целом "экологизация определяется как объективно обусловленный процесс преобразования всего общественного труда, направленный на сохранение и развитие общественно-экономических функций природы".

По мнению автора под экологизацией можно понимать такое дальнейшее развитие, которое учитывает экологическую составляющую как одну из основных в развитии и функционировании любой компоненты экономики страны, т.е. это снижение нагрузки на окружающую среду, сохранение и воспроизводство природных ресурсов, переоснащение производств и внедрение мало- и безотходных технологий, проведение различных природоохранных мероприятий, природоохранная направленность инвестиций и многое другое. Таким образом, учет экологического фактора необходим во всех секторах и отраслях экономики.

Среди наиболее важных направлений экологизации, которые требуют немедленного освоения и профессионального подхода, необходимо прежде всего отметить:-

экологизацию законодательной базы - учет экологических последствий для государства и населения при принятии того или иного закона в любой отрасли, ориентация законодательных и нормативных документов на экологические проблемы и их разрешение;

экологизацию налоговой сферы - утверждение налогов и налоговых ставок таким образом, чтобы любому производителю было максимально выгодно переориентировать свою деятельность на экологически безопасную, нежели уплачивать штрафы, но в то же время облегчить налоговое бремя для производителей экологически чистой продукции, предприятий оказывающих природоохранные услуги, производящих природоохранное оборудование, использующих ресурсосберегающие и безотходные технологии; широко использовать концепцию о «двойных дивидендах»;

экологизацию производства - внедрение мало- и безотходных технологий, переоснащение производственных мощностей на ресурсосберегающие; создание отдельных производственных комплексов, где помимо производства осуществляется также переработка и повторное использование отходов производства, а также находятся производственные цеха по выпуску тары для производимой продукции, ее сбору и повторному использованию, т.е. существует полный рециклинг производства; ориентация на выпуск экологически чистой продукции;

экологизацию инвестиций - привлечение иностранных и внутренних инвесторов к разрешению природоохранных проблем, как отдельного предприятия, региона, так и страны в целом;

экологическое воспитание и образование - уже сейчас следует заботиться о будущих поколениях и одним из способов является введение ещё со школьной скамьи предметов, служащих основой для осознания важности природы в жизни человека и необходимости беречь и рационально использовать имеющиеся природные блага, с последующим продолжением экологического образования в высших учебных заведениях; а также доступность экологической информации.

Это далеко не все направления, по которым следует вести переориентацию государства на экологически направленную политику в экономической, природоохранной, политической, социальной сферах. Однако следует начинать именно с этого, и тогда станет возможным не только преодоление, но и предотвращение многих экологических, а также связанных с ними экономических проблем.

УДК 338.48.4

ФАКТОРЫ И ПРОГНОЗЫ РАЗВИТИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ТУРИЗМА В УКРАИНЕ

**А.Л.Чернявая, соискатель
Крымский экономический институт Главного Высшего
учебного заведения «Киевский Национальный
экономический университет им.В.Гетьмана»**

В настоящее время экологический туризм играет значительную роль в мировой индустрии туризма и гостеприимства. По прогнозам экспертов Всемирной туристической организации (ВТО), темпы его роста будут по-прежнему высоки, а приносимые доходы внесут значительный вклад в развитие экономик различных стран мира, особенно развивающихся.

Экотуризм – это природный туризм, который включает изучение природной и культурной окружающей среды и служит для улучшения обстановки в этой среде.

Экотуризм подразделяется на пассивный и активный. Спектр признаков экотуризма:

- любое путешествие, в течение которого путешественник изучает окружающую среду;
- путешествие, в котором природа является главной ценностью;
- доходы от экотуризма направляются на финансовую поддержку окружающей среды;
- экотуристы лично участвуют в действиях, которые сохраняют или восстанавливают ресурсы дикой природы;
- экотур- это путешествие, в котором все действия являются «экологически мягкими».

В настоящее время туризм – это одна из немногих отраслей экономики Украины, которая при общем экономическом спаде развивается довольно успешно и заслуживает пристального внимания не только административных органов, но и непосредственно самого населения страны.

Экотуризм классифицируется по нескольким признакам: по виду транспорта (например водный, пешеходный, лыжный, конный, велосипедный), агротуризм или сельский туризм (туризм в сельской местности).

Экологические маршруты в основном пролегают через национальные парки и заповедники. Путешественники знакомятся с окружающим миром, посещают пещеры, водопады, наблюдают за животными в их естественной среде обитания.

Украина с ее огромными природными богатствами, уникальными ландшафтно-климатическими условиями и выгодным географическим расположением имеет исключительно благоприятные условия для развития экологического туризма. В Украине наибольшее развитие получил экологический и зеленый туризм в Карпатах, где функционирует 59 фирм занимающихся экотуризмом. Это в значительной мере обусловлено природными условиями, развитой санаторно-курортной инфраструктурой с источниками лечебных минеральных вод, наличием известных горнолыжных курортов, таких как Славское и Буковель, привлекающих любителей зимнего отдыха. Положительную роль именно в становлении экологического туризма в Карпатском регионе сыграл традиционно высокий уровень безработицы, который заставил население самостоятельно решать проблемы собственной занятости путем развития этого сектора туризма, пользуясь благоприятной конъюнктурой последних лет.

Экологический туризм в Крыму получил значительно меньшее развитие, чем в Карпатах. Это связано с тем, что основной поток туристов устремляется на летний отдых в курортной зоне на самом побережье, где наиболее массовым является отдых в частном секторе Крыма. Зимний отдых в Крыму (гора Ай-Петри, плато Чатырдаг) постепенно приобретает популярность по мере улучшения туристической инфраструктуры. Постепенно большой популярностью пользуется сельский туризм в Крыму, зафиксировано около 100 сельских усадеб предоставляющих туруслуги, 60 аттракций и 8 экодомов.

Наименее развит сельский зеленый туризм (экотуризм) в Восточной Украине. Такие густонаселенные области как Луганская и Донецкая насчитывают всего несколько туристических усадеб, в то время как реальный спрос на загородный отдых в этих высоко урбанизированных районах весьма высок и лишь частично удовлетворяется предложением. Экотуризм основанный на принципах устойчивого туризма, может способствовать решению множества

проблем, связанных с деградацией окружающей среды, в первую очередь с деградацией земельных и водных ресурсов, биоразнообразия. Его развитие позволит увеличить занятость населения в депрессивных сельскохозяйственных районах, что будет способствовать возрождению Украинского села.

Непременным условием такого возрождения является экологическое образование и просвещение, «экологизация» экономики, включая сферу туризма, повышение информированности общества и обеспечение доступа к реальной информации, а также переход от декларативности к реальной политике устойчивого развития, с принятием соответствующих государственных программ с привлечением и выделением необходимого финансирования.

Исследования маркетингового профиля международного экотуриста дало следующие данные, характеризующие среднего экотуриста:

- возраст -35-54 года, хотя имеются различные отклонения от среднего показателя;
- половая структура потребителей – 50% женщины, 50% мужчины;
- образование – как минимум колледж;
- предпочитаемое для путешествий общество – 60% путешествуют вдвоем, 15% с семьей, 25% в одиночку;
- предпочитаемая продолжительность тура – 8-14 дней;
- желание тратить деньги в путешествии – отмечено, что экотуристы готовы тратить в среднем на 1-1,5 тыс.дол.США, то есть больше чем обычные туристы;
- наличие аттракционных элементов тура – дикая природа, изучение живой природы, пешие прогулки, трекинг, изучение культуры и истории местных жителей – все это вызывает наибольший интерес у опытных экотуристов;
- мотивы, побуждающие отправиться в путешествие – наслаждение пейзажем, природой, тяга к новым местам, познанию.

Анализируя динамику международных путешествий, прогнозы международных организаций (WTO, WTTC), мнения отечественных экспертов можно выделить следующие тенденции в развитии современного международного туризма в целом и экотуризма в частности.

Согласно прогнозу ВТО «Tourism Vision 2020», к 2020 году количество международных туристических посещений возрастет до 1,6 млрд.едниц. В 2010г.ожидалось 1,018 млрд международных посещений, в 2020г – 1,6 млрд. посещений.

В ближайшем будущем наиболее перспективными видами туризма будут круизный, экологический, приключенческий, познавательный и зеленый туризм.

Традиционный вид семейного туризма с проведением отпуска каждый год где-нибудь на море постепенно уступит место новым видам, а именно экотуризму, приключенческому и познавательному. Мода на пассивный туризм пройдет, начнется переориентация туристических потоков. Высокие темпы роста будут характерны для поездок в горы, а также для путешествий с элементами приключений и риска.

В настоящее время экотуризм занимает 10% туристического рынка и приносит значительную прибыль в государственный бюджет Украины и других стран мира. Из этого следует, что поддерживая развитие экологического туризма, страны могут сочетать не только туризм и экологические мероприятия,

но и при этом существенно улучшить свое экономическое положение.

Однако в Украине в настоящее время поддержка и развитие экологического туризма намного слабее чем в развитых странах мира, это связано со сложившейся экономической обстановкой в стране.

УДК 378(477):339

СИСТЕМА ПРІОРИТЕТІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ ОСВІТИ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

**О.Ю. Чигрин, к.е.н., доц.,
Сумський державний університет**

Сучасний розвиток України, модернізація всіх її інституцій і сфер життєдіяльності мають відбуватися на всесвітньо визнаних загальнолюдських етичних і демократичних цінностях: поваги до природи й збереження біосфери, принципах збалансованості, гармонії соціальних, екологічних і економічних політик, інтересів та стратегій розвитку націй і народів з врахуванням інтересів всіх сучасних й майбутніх поколінь.

Ключовим фактором усвідомлення нових цінностей і принципів розвитку суспільства та їх втілення в життя є освіта, орієнтована на цілі і проблеми сталого розвитку. Нова загальноєвропейська концепція освіти для сталого розвитку (ОСР) розглядає її як безперервний процес навчання, спрямований на посилення інтелектуального, інноваційного потенціалу сталого розвитку, на формування наших життєвих позицій на сучасних цінностях.

Головною метою освіти для сталого розвитку є сприяння становленню всебічно освіченої соціально активної особистості, яка розуміє новітні явища та процеси суспільного життя, володіє системою поглядів, ідейно-моральних, культурних та етичних принципів, норм поведінки, які б забезпечували готовність до суспільно-відповідальної діяльності та безперервної освіти у середовищі, яке швидко та динамічно змінюється.

На глобальному рівні освіта для сталого розвитку розглядається як неперервний процес, що охоплює всі вікові, соціальні та професійні групи населення. Причому основоположне значення мають такі її *принципи*:

- неперервність, системність і систематичність, які забезпечують організаційні умови формування екологічної культури особистості, наступність між окремими ланками освіти;

- виховання розуміння цілісності, єдності навколишнього середовища, нерозривного зв'язку його компонентів, взаємообумовленості природних процесів;

- міждисциплінарний підхід до формування екологічної культури, який передбачає не механічне впровадження різнобічних знань екологічного спрямування у зміст різних предметів, а їх логічне підпорядкування основній меті екологічної освіти;

- висвітлення екологічних проблем на глобальному, національному і краєзнавчому рівнях, що передбачає ознайомлення із загальними і локальними проблемами навколишнього середовища, а також практичну участь у розв'язуванні місцевих екологічних проблем;

- спрямованість навчання на розвиток ціннісно-мотиваційної сфери особистості, гармонізацію зв'язків із навколишнім середовищем.

Слід зазначити, що відповідні принципи мають бути реалізовані через систему цільових національних освітньо-практичних програм, проектів, які у своїй сукупності визначають національну стратегію ОСР з додержанням наступних *пріоритетів*:

1. Створення системних законодавчих, нормативно-правових, інституційних умов, регламентуючих документів щодо ОСР на всіх рівнях освіти з системними механізмами стимулювання розвитку міжінституційного, міжвідомчого і багатостороннього співробітництва.

2. Створення національної (державно-громадської) інституційної інфраструктури системи освіти для збалансованого розвитку з врахуванням положень Стратегії ЄЕК ООН.

3. Сприяння збалансованому розвитку засобами екологізації формальної і неформальної освіти і просвіти.

4. Сприяння міждисциплінарним і багатодисциплінарним дослідженням розвитку ОСР, процесів інтеграції ОСР в системи планування і управління збалансованим розвитком на всіх рівнях.

5. Розробка і реалізація компетентнісного підходу для керівників і викладачів навчальних закладів; впровадження та активне використання інновацій в освіті; освоєння педагогами, викладачами системи міждисциплінарних знань, які дозволяють інтегрувати тематику сталого розвитку у предмети, що викладаються.

6. Забезпечення підготовки, видання і доступності необхідних засобів навчання, підручників, посібників та інших навчально-методичних матеріалів з ОСР з орієнтацією їх на наочність та конкретну тематику, проблеми збалансованого розвитку (територіальних громад, комплексів тощо).

7. Формування ефективної системи державного замовлення. Забезпечення працевлаштування випускників, фахівців відповідних спеціальностей у всі структури народного господарства: державні установи, контролюючі органи; промислові підприємства; ринкові інституції тощо.

Національна стратегія розвитку ОЗР має складатися із національних інтеграційних освітніх проектів, національного плану реалізації таких проектів спільних дій із залученням всіх зацікавлених сторін та регіональних, місцевих планів дій, в яких конкретизуються завдання національного плану спільних дій з врахуванням регіональних, місцевих особливостей, умов, проблем збалансованого розвитку і ОСР.

Для комплексної оцінки ефективності функціонування національної системи ОЗР та забезпечення відповідної звітності необхідно розробити національні оціночні показники, адекватні системі європейських індикаторів за наступними інтегральними блоками:

- прийняття необхідних попередніх заходів, що забезпечують поширення ОСР (Концепція національної системи, національної стратегії, національний і регіональні плани дій, координаційна інфраструктура тощо);
- створення системних умов (політичних, нормативно-правових, фінансових, інституційних) для поширення ОСР;
- сприяння розвитку синергізму між процесами, що пов'язані із сталим розвитком та освітою;
- розгляд ключових тем СР в системі формальної освіти;
- заохочення загальноузівського (міжвузівського) підходу, створення систем еколого-освітнього менеджменту і аудиту ВНЗ;
- врахування питань ОСР в системах оцінки якості освіти;

- наявність методів та інструментів ОСР в системах неформальної освіти і просвіти, дозволяючих оцінювати зміни у рівні знань, відношенні до практичної діяльності;
- організація ОСР за участю широкого кола зацікавлених сторін;
- включення питань ОСР в системи підготовки, перепідготовки викладачів;
- наявність у викладачів можливостей для співпраці;
- виготовлення навчальних засобів, видання навчально-методичних посібників;
- наявність механізмів контролю за якістю навчальних матеріалів і навчально-методичних посібників з ОСР;
- сприяння науковим дослідженням та поширенню їх результатів у галузі ОЗР;
- сприяння розвитку механізмів спільного фінансування ОЗР;
- посилення міжнародної співпраці як у галузі ОЗР в регіоні ЄЕК ООН і за його межами.

Таким чином, освіта для сталого розвитку повинна розвивати та укріплювати потенціал окремих особистостей, спільноти, організацій, держав, який буде дозволяти мати власні думки та робити вибір в інтересах сталого розвитку. Вона повинна сприяти зміні поглядів людей, даючи їм можливість зробити наше оточення більш безпечним, здоровим, процвітаючим, тим самим підвищуючи якість життя.

УДК 331.003.13

ПІДВИЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ

**Е.Е. Шамілева викладач КЕІ ДВНЗ
«КНЕУ ім. В. Гетьмана»**

Проблема вдосконалення вітчизняного мотиваційного механізму ефективного використання трудового потенціалу вимагає негайного вирішення, і була б заснована на дієвій системі мотивів і стимулів до високоефективної праці. Це повинна бути переважно ринкова мотивація, максимально адаптована і орієнтована на ринкові умови господарювання з відповідним регулюванням процесів на державному рівні.

Значний внесок у розвиток теорії і практики мотивації трудової діяльності зробили Ф. Гільбрет і Л. Гільбрет, Г. Емерсон, Е. Мейо, Ф. Тейлор, А. Файоль, М. Фоллет, О. Шелдон. Відомими авторами сучасних теорій мотивації на заході стали Ф. Герцберг, Е. Лоулер, Д. Мак-Грегор, А. Маслоу, Л. Портер і інші.

Стратегія трудової мотивації, заснована на мотивації з активним використанням стимулів довгострокової дії, підвищує ефективність відтворення трудового потенціалу, і з цієї точки зору вона виглядає сьогодні найбільш ефективною і раціональною.

У трансформаційній економіці при формуванні нового механізму мотивації ефективного використання трудового потенціалу складною проблемою в стимулюванні якості праці найнятих робітників є проблема вибору видів стимулювання для тих працівників, які мають здібності як раз до вибраної роботи. Тут можуть бути недостатні тільки види матеріального і морального стимулювання - значно, як вже було виявлено, повинне розширитися використання видів соціального стимулювання, щоб працівник відчував залежність результатів праці колективу від реалізації своїх здібностей і

пропозицій(раціоналізаторських, управлінських і т.п.). Західні учені з ергономіки вважають, що для сучасних працівників має значення не стільки заробітна плата і пільги, скільки самовираження за допомогою роботи і надія на те, що вони зможуть внести свій вклад, в кінцеві результати виробництва, які обов'язково будуть відмічені.

Слід зазначити, що проблеми вдосконалення мотивації і стимулювання високоефективної праці належать до числа тих проблем, які дуже динамічні та залежать від загальноекономічних умов і повинні постійно удосконалюватися. Тобто ці проблеми, як і проблеми заробітної плати взагалі практично не вирішувані. Тому прогнозна оцінка систем мотивації високоефективної праці і стимулювання трудового потенціалу повинна здійснюватися ґрунтуючись на ситуаційному підході, відповідно до потреб практики з урахуванням особливостей розвитку видів економічної діяльності на певному історичному періоді.

Удосконалення мотиваційного механізму підвищення ефективності використання трудового потенціалу на цьому етапі розвитку економіки має бути націлене на рішення таких основних завдань :

- забезпечення максимально можливої ув'язки розмірів оплати послуг праці з продуктивністю праці і орієнтацією на оптимально високий результат господарської діяльності;
- вдосконалення системи формування заробітної плати;
- підвищення матеріальної зацікавленості трудового потенціалу в систематичному підвищенні кваліфікації, рівня професіоналізму і майстерності;
- розробка методичних рекомендацій для підприємств різних видів діяльності і різних форм власності відносно вдосконалення стимулювання високоефективної праці;
- матеріальне заохочення працівників організації за участь в проектах організаційного розвитку, тобто впровадження автоматизованих або неавтоматизованих систем управління;
- вибір і вдосконалення найефективніших мотиваторів до праці з урахуванням специфіки роботи підприємств на сучасному етапі їх розвитку;
- формування і контроль потрібного психологічного клімату на підприємстві.

Ефективність цього мотиваційного механізму залежатиме від як можна повнішого обліку в ньому усіх основних чинників, які впливають на процеси стимулювання і мотивації до праці за сучасних умов. Отже, дієвість системи стимулювання і мотивації до праці багато в чому залежатиме від вибору актуальних за сучасних умов мотиваторів до праці.

Підводячи підсумок роботи, не можна ще раз не відмітити, що рівень якості трудового життя безпосередньо впливає на стан працівника, його готовність працювати, віддачу і ефективність результатів. Поза сумнівом, рівень оплати праці, є найбільш важливим чинником еффеєктивізації праці в опитуваннях респондентів. Проте, не можна не звертати увагу і на психосоціальну складову комфорту працівника, оскільки, через неможливість постійного збільшення заробітної плати, задоволеність кількістю грошей з часом знижується і на перше місце виступають показники психологічного клімату компанії і емоційної гармонії працівника.

СТАЛЕ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

**І. В. Шафарчук, асп.,
Житомирський національний агроекологічний університет**

З кінця минулого століття питання переходу до сталого розвитку є головним питанням сучасного суспільного процесу. Вони стосуються усіх сфер людської діяльності, над ними працюють науковці багатьох країн, тому що поліпшення умов життєдіяльності з врахуванням екологічної складової – це вирішальна умова національної програми держави. Необхідною умовою сталого розвитку суспільства є врахування особливостей функціонування екологічних систем. Постачання природних ресурсів до економічної системи є однією з функцій екологічних систем. Отже, нагальною проблемою сьогодення є дослідження процесу використання природних ресурсів та його адекватність принципам сталого розвитку. Нині науковцями вживаються терміни: «раціональне природокористування», «господарське використання природних ресурсів», «комплексне і повне використання природних ресурсів», «раціональність ресурсокористування», «раціоналізація природокористування» тощо. Питання наскільки зазначені поняття корелюють між собою потребує окремого вивчення.

Під сталим використанням природних ресурсів розуміють обсяги та засоби видобутку і використання останніх при умові запобігання їх виснаженню, відтворення відновлюваних ресурсів, зниження темпів використання невідновлюваних при збереженні стійкої рівноваги в локальній, регіональній та глобальній екосистемах [1]. Також це поняття тлумачать як досягнення тривалого і стабільного ефекту з відновленням природного капіталу [2]. Ми вважаємо, що стале використання природних ресурсів є необхідним і домінуючим чинником розвитку суспільства. Сталий розвиток суспільства передбачає трансформацію процесу користування ресурсів в такий спосіб, який забезпечував би стабільність екосистем, мінімізував антропогенний вплив, дав можливість досягти необхідного рівня екологічної безпеки та не викликав загрози для майбутніх поколінь. На нашу думку, стале використання природних ресурсів можна визначити як кероване використання ресурсів, що забезпечує збереження навколишнього середовища та створює стійкі умови існування людини та гармонійного розвитку суспільства.

Методологія дослідження процесу сталого використання природних ресурсів має охоплювати:

- 1) оцінку стану природних ресурсів та тенденції їх використання;
- 2) виявлення наслідків використання природних ресурсів;
- 3) розробку програм по ліквідації негативних наслідків використання природних ресурсів;
- 4) оцінку заходів щодо збереження та відтворення природних ресурсів, зокрема збереження генофонду, запобігання зменшенню або зникненню окремих видів рослин і тварин;
- 5) прогнозування можливих надзвичайних ситуацій антропогенного впливу.

Антропогенний вплив на навколишнє природне середовище в аграрному

секторі позначився, перш за все, на нераціональному використанні водних, земельних, енергетичних, трудових, матеріально-технічних ресурсів. Існування природомістких галузей, недоліки в соціальній сфері, ігнорування ряду економічних та екологічних законів призвели до занепаду аграрної галузі. Лише еколого-економічна реструктуризація сільського господарства, його трансформація на засади сталого розвитку, вирішення пріоритетних завдань допоможе підвищити рівень продовольчої та екологічної безпеки держави. Метою сталого розвитку аграрного сектору є забезпечення виходу сільськогосподарського виробництва із затяжної кризи та його перехід на рейки ефективного і стабільного розвитку. Основним завданням політики сталого розвитку є баланс між затратами соціальними, тобто необхідними для досягнення певних матеріальних благ, і затратами екологічними, які б сприяли не допущенню забруднення довкілля, а це вимагає поступового переходу від невідновлювальних до відновлювальних ресурсів, проведення таких технологічних процесів, які б чинили мінімальний вплив на навколишнє природне середовище.

Сільськогосподарська діяльність багатогранна, вона не обмежується суто двома функціями: вирощуванням рослинництва та розведенням тваринництва, а стосується економічної, соціальної та екологічної сфер. Тобто, крім того, що сільське господарство виконує свою першочергову роль – це забезпечення населення країни продуктами харчування, воно створює кормову базу, біопаливо, здійснює оцінку і контроль за станом довкілля на прилеглих територіях, природоохоронну діяльність рекреаційної зони, збереження культурної спадщини та ін. Але не менш важливим завданням сільського господарства є збереження агроландшафтів, а це включає в себе бережливе використання чорноземів, збереження флори та фауни сільських територій, лісів, ощадливе використання повітря та водних ресурсів. А отже, природні ресурси виступають для сільського господарства не допоміжним фактором виробництва, а агровиробничими ресурсами. Тобто, із сталого використання природних ресурсів випливає стале використання природних ресурсів у сільському господарстві.

На нашу думку, стале використання природних ресурсів у сільському господарстві – це збереження і примноження всіх природних ресурсів, які в тій чи іншій мірі використовують в своїй діяльності аграрне виробництво – це збереження та відтворення родючості ґрунтів з врахуванням деградованих та зрошуваних земель, засолених і заболочених ґрунтів; використання мінеральних добрив та пестицидів, води, повітря, емісії газів, що спричиняють парниковий ефект, збереження біорозмаїття, враховуючи температурний та сонячний режим та ін.

Стале використання природних ресурсів у сільському господарстві вимагає комплексного підходу, розробки цілісної системи економічних, фінансових показників, які б відповідали теперішній кризовій ситуації, що склалася в цілому в Україні, а зокрема, в сільськогосподарській галузі. А це означає, що стале використання природних ресурсів у сільському господарстві можливе при умові: держаного фінансування природоохоронних заходів (включаючи заходи, спрямовані на удосконалення земельних відносин, охорону земель та відтворення родючості ґрунтів), інвестиційної підтримки проектів, створення новітніх видів техніки та технологій, фінансової підтримки господарств, селекції і насінництва, моніторингу стану довкілля, створення програми утилізації відходів, формування безвідходного виробництва та ін.

¹ Bergh van den, Jeroen C.J. and Jan van der Straaten. 1994. «Historical and Future Models of Economic Development and Natural Environmental Environmental». *Toward Sustainable Development: Concepts, Methods, and Policy*. Edited by C.J.M. van den Berg and Jan van der Straaten. Washington, D.C.:Island Press. – P. 211.

²Долішній М., Гринів Л. Соціоекологічна функція регіональної економіки. «Вісник НАН України» №3, 2000, с.26.

³Програма дій «Порядок денний на XXI століття» / Переклад з англійської: ВГО «Україна. Порядок денний на XXI століття». – К.: Інтелсфера, 2000. – 360 с.

УДК 332.3.

ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ В УКРАЇНІ: ВИСНОВКИ ДЛЯ ПОДАЛЬШИХ РЕФОРМ

**Л.О. Шашула, к.е.н., с.н.с.,
ДУ" Інститут економіки природокористування та сталого
розвитку НАН України"**

На сучасному етапі соціально-економічного розвитку України особливо гостро стоїть завдання ефективного та екологічнобезпечного використання земельних ресурсів. Комплексне та стале використання землекористувань і землеволодінь повинно бути направлене на екологізацію усіх видів землегосподарської діяльності. Це дозволить оздоровити не лише земельні, але й інші види природних ресурсів, а також сприятиме покращенню економічного та соціального середовища в країні загалом. Україна володіє значним природно-ресурсним потенціалом, основним з яких є земельний фонд. Між тим наявний потенціал земельних ресурсів використовується недостатньо. Показовою є тенденція з використанням сільськогосподарських земель країни. Територія України становить 60,3 млн. га, із них 43,0 млн. га (понад 70 %) займають сільськогосподарські землі. Тенденція показує, що відбулося значне скорочення площі сільськогосподарських угідь, у т. ч. орних земель, якими користувались товаровиробники. Якщо у 1990 р. у товарному сільськогосподарському виробництві використовувалось 38705,4 тис. га сільськогосподарських угідь (92 % їхньої загальної площі), то у 2008 р. - 30110,4 тис. га (72,3 % їхньої загальної площі). Зменшуються площі засівів орних земель та збільшуються площі ріллі, що не обробляється. Якщо у 1990 р. було засіяно 97 % ріллі, то у 2009 р. - 83,1 %. Окрім 1523 тис. га чистих парів, в Україні не обробляється 12,2 % ріллі, що становить близько 3,9 млн. га. Для порівняння: загальна площа ріллі Великобританії становить 5,7 млн. га, Італії - 8,0 млн. га, Угорщини - 4,6 млн. га.

У результаті низької ефективності використання наявних угідь Україна за показником урожайності поступається провідним виробникам аналогічної продукції майже по всіх основних сільськогосподарських культурах. Так, зокрема у 2009 р. урожайність пшениці в Україні склала 31,2 ц/га, в порівнянні з 78,1 ц/га у Німеччині, 74,5 ц/га у Франції та 41,7 ц/га у Польщі. У процесі виконання заходів земельної реформи так і не була проведена екологізація землекористування. На значних територіях меліоративні системи припинили свою дію. але ці землі й досі вважаються зрошуваними або осушеними. Певна частина площ продуктивних угідь втратила економічну родючість: засолена, заболочена, заросла лісом. Між тим, одним із головних результатів земельної реформи мала стати оптимізація структури земель країни, у т. ч. зменшення обробки площ деградованих і малопродуктивних сільськогосподарських угідь.

До того ж існуюча нині структурна й екологічна незбалансованість земельного фонду суттєво погіршує ефективність використання і охорони земель і природну здатність ґрунтового покриву до самовідновлення, а також збіднює видове розмаїття флори і фауни в ландшафтах. Сьогодні сільськогосподарська освоєність земель в Україні становить 69 % або близько 80 % освоєності суші, відповідно розораність земель перевищує екологічно обґрунтовані межі – (для порівняння: розораність території США - 15,8 %, а сільськогосподарських угідь – 35,9 %; Великобританії, Франції і ФРН – від 28,1 до 31,8 %, де частка ріллі становить від 40 до 57,8 %).

Проведення земельної реформи дало поштовх розвитку нових організаційно-правових форм господарювання різних форм власності.

Серед найважливіших невирішених проблем у земельних відносинах залишається капіталізація землі як базового активу. Інвестування у виробничу сферу за умови нерозвинутого і земельного ринку України стає ризиковим. Вітчизняний та іноземний бізнес демонструють готовність до більшого економічного освоєння території України, розвитку її інфраструктури, але лише за умови обґрунтованої територіальної організації господарства, гарантії стабільності земельної політики, досконалості правового базису землекористування.

В Україні не створено ринкової земельно-правової системи, яка б дала змогу завершити земельну реформу. Тому, на нашу думку, необхідно виділити підготовчі етапи щодо такого завершення. До них відносяться:

1. Встановлення та оформлення прав власності на землю: створення єдиної системи земельного кадастру; уточнення підстав та прав власності на земельну ділянку; уточнення показників і даних про землевласника та земельну ділянку; чітке розмежування обов'язків покупця та продавця земельної ділянки; розробка етапів набуття власності за різних ситуацій, включаючи і форс-мажорні обставини; встановлення порядку оскарження порушень при набутті земельної ділянки у власність; удосконалення процесу реєстрації прав власності на землі сільськогосподарського призначення; визначення порядку відчуження прав власності для державних, суспільних та інших потреб.

2. Створення механізмів захисту прав власників при оренді та продажу земель: розвиток іпотеки земельної ділянки; посилення відповідальності орендарів та орендодавців за порушення умов оренди і суборенди земельних ділянок; запобігання випадкам фіктивного продажу та багаторазового перепродажу земельних ділянок; чітке визначення умов та форм продажу земельних ділянок; розробка механізму захисту інформації про власників земельних ділянок; визначення напрямів та механізмів компенсації землевласникам за втрачену власність на земельні ділянки, в тому числі і через її вилучення для суспільних потреб.

3. Створення системи важелів впливу держави на ринковий обіг земель: визначення екологічно безпечних напрямів використання земельних ділянок та розробка механізму контролю за цим використанням; обґрунтування частки державної власності на землі сільськогосподарського призначення; визначення напрямів підтримки ефективних землевласників та створення сприятливих умов для набуття ними у власність земельних ділянок; обґрунтування напрямів підвищення ефективності державного управління землями сільськогосподарського призначення; забезпечення рівного доступу до земельного ринку та до умов купівлі-продажу земель сільськогосподарського призначення для суб'єктів різних форм власності; стабілізація підприємств, що

виникають; консолідація новостворених аграрних структур.

4. Ефективність використання сільськогосподарських угідь їх власниками в межах цільового призначення земельної ділянки: включення вартості землі до капіталу підприємств різних форм власності та господарювання; уточнення показників, які визначають цільове призначення земельних ділянок та встановлення чіткого порядку зміни власне цільового призначення земель; розробка заходів та механізмів економічного стимулювання раціонального та ефективного використання земель; уточнення регіонів ризикованого землеробства та обґрунтування шляхів покращення ефективності використання земель сільськогосподарського призначення в цих регіонах; розробка механізму дотримання науково обґрунтованих форм ведення землеробства; усунення шляхів нецільового використання земель сільськогосподарського призначення.

5. Формування повноцінного ринку земель: законодавче затвердження Принципів відкритого ринку (директива ЄС 2004/18/ЄС): рівне ставлення; відсутність дискримінації; пропорційність; прозорість; чесна конкуренція; створення системи аукціонних фірм з продажу земельних ділянок; сертифікація аукціоністів та аукціонних фірм; відкрите проведення земельних торгів (аукціонів); підготовка конкурсного об'єкта (вибір наявних ділянок; пошук "залишкових земель" у регіоні; складення переліку конкурсних об'єктів; адаптація до ринкової ситуації; аграрно-структурні аспекти; відмова від переобтяження ринку; не проводити водночас надто багатьох конкурсів в одному регіоні; вивчення попиту; уникати залишкових земель; достатня інформація про сучасну ситуацію; теперішнє використання об'єкта; стан культур; багаторічні культури; споруди, системи поливу; можливі права третіх осіб; робота з громадськістю (представлення інформації щодо земельних лотів у пресі та галузевих сторінках в Інтернеті).

ПОТРІЙНА ОБМЕЖЕНІСТЬ В УПРАВЛІННІ ПРОЕКТАМИ

**О.В. Шевченко
КЕІ ДВНЗ «КНЕУ ім. В.Гетьмана»**

Проект – це цілеспрямована послідовність комплексних і нерегулярно повторюваних дій, орієнтованих на досягнення кінцевого результату в умовах ресурсної і тимчасової обмеженості. У свою чергу, управління проектами – це діяльність, яка направлена на реалізацію проекту з максимально можливою ефективністю при заданих обмеженнях. Тому, ключовим чинником успіху проектного управління є наявність чіткого заздалегідь відомого плану, який враховує основні обмеження проектної діяльності, задані метою і сприяє досягненню максимально ефективного результату.

Узагальнення вивчених підходів дозволило сформувати концепцію «Потрійної обмеженості», в якій виділяють основні чинники підвищення ефективності діяльності по управлінню проектами (рис.1)

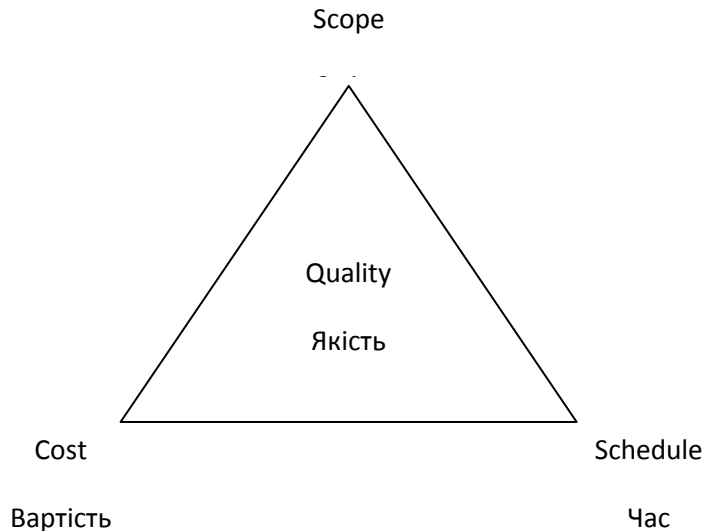

Рис. 1. Потрійна обмеженість проекту (The Project Management Triangle)

Як того вимагає будь-яке нововведення, проект повинен протікати і досягати фіналу з урахуванням певних обмежень. Класично ці обмеження визначені як вартість, час і зміст проекту.

Вартість – не дивлячись на те, що фінанси – це найбільш гнучкий ресурс проекту, тим не менш існує планова вартість, яку не повинні перевищувати поточні витрати.

Час – найбільш жорсткий ресурс, оскільки проект обмежений заданими термінами початку і завершення. Обмеженість часу визначається кількістю доступного часу для завершення проекту.

Під змістом проекту слід розуміти процеси і роботи, які необхідні для успішного виконання проекту. У контексті управління проектами термін «зміст» можна віднести до наступних понять: «зміст продукту» - властивості і функції, які характеризують результат проекту; «зміст процесу» - роботи, які необхідно виконати, щоб отримати результат із заданими характеристиками і функціями.

Аналіз наукової літератури показав, що подальше уточнення обмежень виділило зміст продукту в окремий елемент, перетворивши його на четверте обмеження – якість кінцевого результату.

Вказані чинники (вартість, час, зміст проекту і якість результату) також відносять до Трикутника Управління проектами, кожна сторона якого - це обмеження. Зміна однієї сторони трикутника впливає на інші сторони. Так, зміна змісту проекту зазвичай приводить до зміни термінів (часу) і вартості. Стислі терміни (час) можуть викликати збільшення вартості і зменшення змісту. Невеликий бюджет (вартість) може привести до збільшення термінів (часу), зменшення змісту і зниження якісної характеристики результату. Тому потрійна обмеженість є балансом між змістом проекту, вартістю, часом і якістю.

Таким чином, аналіз показав, що, характеризуючи проектну діяльність необхідно враховувати трикутник обмежень, який, по суті, описує сутність проекту. Запропонована модель потрійної обмеженості, включає чотири основні чинники – зміст проекту, вартість, час і якість результату, які необхідні для досягнення позитивного економічного ефекту в ході реалізації проекту.

ПРИНЦИПИ ТА ПРІОРИТЕТНІ ЗАВДАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО СЕКТОРУ В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ РЕГУЛЮЮЧОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ

Е.І. Шелудько, к.е.н., с.н.с.,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

Наслідки продовольчої кризи можуть торкнутися багатьох регіонів планети. На світових продовольчих ринках зростає попит у натуральному продовольстві. Незважаючи на всі складності сучасного економічного періоду, вітчизняний агропродовольчий сектор може частково задовольнити цей попит за рахунок власних сировинних продовольчих ресурсів. Для цього необхідно здійснити чіткий аналіз та визначити стратегічні орієнтири розвитку кожного сегменту національного продовольчого ринку у єдності із оцінкою ситуації, що склалася у всіх галузях агропромислового виробництва. Задля досягнення мети необхідно чітко розставити пріоритети, створити цілісну державну програму, що змінить відношення до агропродовольчого сектору, дозволить сформувати принципово нову модель взаємовідносин у продовольчому комплексі та вивести вітчизняний продовольчий ринок на нові світові перспективні рівні.

В контексті вивчення сучасних поглядів на сталий розвиток продовольчої сфери пріоритетними завданнями є насичення продовольчого ринку високоякісними й безпечними продовольчими товарами та підвищення якості й конкурентоспроможності виробленої вітчизняними товаровиробниками продовольчої продукції; вдосконалення законодавчої та нормативної бази з питань безпечності та якості продуктів харчування; контроль за вмістом генетично модифікованих організмів у продуктах харчування та сільськогосподарській продукції або ж відмова від виробництва генно-модифікованих продуктів взагалі. Світова пропозиція природних екологічно чистих продуктів, введення певних обмежень на вміст забруднюючих (шкідливих для здоров'я) речовин у продовольчій продукції, надала б значних переваг українському агропродовольчому сектору.

На сучасному етапі ринкової трансформації економіки України та в найближчій перспективі державне регулювання у продовольчій сфері економіки, а саме у сфері виробництва і збуту продовольчої продукції, повинно спрямовуватися, в першу чергу, на реалізацію таких принципів господарювання:

- організаційно-економічна незалежність - самостійність і свобода вибору суб'єктами господарювання організаційно-правових форм та видів діяльності, характеру відносин з іншими суб'єктами ринку, спеціалізації та асортиментного профілю підприємств тощо;

- відкритість - доступність послуг для всіх категорій споживачів, пріоритетне врахування їх інтересів, недопущення дискримінації покупців;

- цивілізованість — високий рівень обслуговування, цивілізоване вирішення спірних питань при веденні агробізнесу;

- самоокупність — відшкодування суб'єктам ринку витрат, запобігання банкрутству і фінансовій неспроможності підприємств;

- конкурентоспроможність суб'єктів ринку - ефективність функціонування в умовах конкурентного середовища і конкурентної боротьби за умов дотримання антимонопольного законодавства;

- урегульованість - відповідне реагування сфери виробництва та збуту продукції на вплив зовнішніх чинників через систему правових, науково-технічних, інвестиційних, соціально-політичних та інших механізмів державного регулювання;

- контрольованість - попередження і профілактика порушень та зловживань.

Розробка механізму державного регулювання продовольчою сферою економіки та забезпечення ефективного її функціонування повинно включати систему методологічних принципів, що відображають певні закономірності її розвитку. Ці принципи можна об'єднати у дві групи: загальноекономічні та специфічні. **Загальноекономічними** принципами [1] є:

- *принцип антропоцентричності*, що полягає у визнанні пріоритету людини, його здоров'я, безпеки життя та харчування порівняно з іншими аспектами соціально-економічних та екологічних проблем;

- *принцип територіального поділу праці*, дотримання якого необхідне з огляду на централізоване регулювання і сприяння ефективній раціональній спеціалізації з урахуванням як територіальної диференціації природоресурсних, економічних, соціальних умов суспільного розвитку країни, так і потреб світових товарних ринків;

- *принцип проблемної орієнтації*, на основі якого аналітичними засобами виявляються сутність проблеми, тенденції розвитку галузі та шляхи її можливого функціонування у подальшому;

- *принцип максимальної соціально-економічної ефективності*, який означає досягнення обраних цілей в обумовлені терміни з найменшими витратами;

- *принцип збалансованості та пропорційності* тобто дотримання як регіональних пропорцій соціальної, природо-ресурсної, екологічної, господарської складових потенціалу регіону, так і оптимальних загальноекономічних, територіальних і галузевих пропорцій у державі;

- *принцип оптимальності* передбачає створення управлінської моделі регіональним комплексом, де оптимально поєднується отримання базових видів ефекту: економічного, соціального, екологічного тощо;

- *принцип субсидіарності* має за мету чітке розмежування між центральними і місцевими органами державної влади та органами місцевого самоврядування. Дотримання цього принципу дає можливість органічно поєднати централізовано вироблювані орієнтири й обмежувачі з господарською ініціативою органів управління і підприємців;

- *принцип системності та комплексності* полягає в тому, що при зростаючій економічній самостійності регіону окремі галузі, їх технологічні ланки чи складові елементи, а також підприємства, що мають різні розміри і рівні спеціалізації, повинні бути збалансовані і взаємопов'язані, узгоджені їх пропорційність, напрями виробництва і обсяг товарних потоків.

До другої групи належать **специфічні** принципи:

- *принцип міжгалузевої взаємодії* зумовлює координацію дій виробництва з галузями інфраструктури, розвиток пріоритетних ланок галузі, що надає її структурі необхідного динамізму;

- *принцип раціонального розміщення* передбачає наближення до джерел сировини, палива, енергії, трудових ресурсів і районів споживання продовольчої продукції;

- *принцип врахування територіальних особливостей розміщення* галузі (розселення населення, транспортна доступність тощо);

- *принцип самофінансування* передбачає забезпечення розширеного відтворення виробництва підприємством за рахунок власних джерел;

- принцип маневреності й адаптивності, що дає змогу забезпечити функціонування внутрішньої самоналагоджувальної системи з метою виходу на реальні траєкторії розвитку.

Розвиткові агропродовольчого сектору сприятиме поліпшення менеджменту й маркетингу на мікрорівні, який є мотивованим на пошук заходів щодо зниження витрат виробництва, обізнаним на ринковій кон'юнктурі, рівні конкуренції і діяльності ринкових конкурентів, володіє інформацією щодо пошуку інвесторів і стратегічних бізнес-партнерів у сфері постачання сировини і матеріалів, збуту продукції, технологіях просування товарів на зовнішні ринки. Регулювання ринку продовольчої продукції має здійснюватися шляхом створення уповноважених органів державного управління, що займатимуться питаннями регулювання ринку сільськогосподарської продукції, продовольства та підтримкою сільського господарства.

1. Міщенко Д.А. Фактори та принципи формування регіонального продовольчого ринку як комплексу. – Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво, 2006, № 3. - С.205-208.

УДК 332.142.6:502.131.1

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА СТАНУ РЕГІОНУ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЙОГО ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ³

**О.В. Шкарупа, к.е.н., доц.,
Сумський державний університет**

Невідповідність економічних, соціальних та екологічних цілей обумовлюють необхідність розробки нових підходів до взаємодії людини з природою, які узгоджуються з концепцією сталого розвитку. Спрямованість концепції на перегляд базисних схем економічного розвитку з урахуванням екологічної та соціальної складової й передбачає виконання кількох найважливіших завдань: збереження якості навколишнього природного середовища, забезпечення економічного розвитку, вирішення соціальних проблем. Сучасні трансформаційні процеси в сфері економіки України та світі висувують на перший план екологічну складову безпеки: контроль та регулювання процедур природокористування, забезпечення процесів відновлення природних ресурсів та обмеження екодеструктивної діяльності, зокрема на регіональному рівні.

Вирішення окреслених завдань можливе при використанні еколого-економічних інструментів в рамках ефективно діючого економічного механізму. Враховуючи пріоритетність реалізації політики сталого розвитку для України та нагальну необхідність посилення використання еколого-економічних інструментів в різних сферах народного господарства, формування механізму управління екозбалансованим розвитком на рівні регіону на основі системи еко-соціо-економічних показників є важливою науковою проблемою. За оцінками фахівців ефективність розвитку регіональної економіки, рівень життя населення та показники екологічної безпеки, а також рівень конкурентоспроможності господарюючих суб'єктів в Україні значно нижче ніж в країнах близького

³*Матеріал підготовлений і публікується у рамках проекту GP/F32/086 "Розроблення науково-методичних основ комплексної еколого-економічної оцінки стану регіонів в контексті сталого розвитку" за підтримки Державного фонду фундаментальних досліджень України

зарубіжжя, Західної та Центральної Європи. Так, за показником якості життя населення Україна займає 85 місце з 182 країн у світі. Енергоємність національного ВВП перевищує середньосвітове значення у 14,31 рази; електроенергоємність – у 8,8 рази (показник енергоефективності ВВП у 5-10 разів гірший порівняно з розвиненими країнами світу); водоємність – у 2,83 рази. Виробництво одиниці ВВП в Україні супроводжується викидами такої кількості CO₂, яка перевищує аналогічний середньосвітовий показник у 15,25 рази. А загальний індекс природоємності ВВП більше, ніж у 10 разів перевищує середньосвітовий.

Екологоорієнтований економічний розвиток повинен бути тісно взаємопов'язаний зі сталим використанням природних ресурсів і менеджментом відходів, підтримкою біорізноманіття, збереженням екосистем та господарським використанням природно-ресурсного потенціалу. Тому, одним із найбільш актуальних завдань розвитку України є трансформація регіональної економіки з урахуванням принципів сталого розвитку та забезпечення екологічної безпеки. За цих обставин державна регіональна політика повинна бути націлена на створення умов підвищення конкурентоздатності регіонів як основи динамічного розвитку та зменшення значних диспропорцій між ними у продуктивності, зайнятості та стандартах якості життя. Необхідним є пошук найбільш гнучких та ефективних форм та механізмів організаційної трансформації економічних систем регіонів, здатних оперативно реагувати на зміни у навколишньому середовищі, на зміну якості природних ресурсів, на зростаючі потреби суспільства та ін. Крім того, для стабільного екологоорієнтованого розвитку суспільства й ефективного функціонування регіонів необхідно забезпечити баланс загальнодержавних інтересів та інтересів населення регіонів, базуючись на принципах унітарності держави і цілісності її території. Все вищевикладене свідчить про необхідність та актуальність розвитку принципово нової системи оцінки стану регіонів з метою оптимізації процесів екологічно сталого розвитку. Це передбачає розроблення методів і засобів діагностики стану регіону та створення системи оціночних показників (індикаторів) для різних рівнів оцінки.

Основними напрямками сучасної системи оцінки розвитку екологічних та соціально-економічних систем є: стратегічна оцінка навколишнього середовища (спрямована на виявлення наслідків і впливу на навколишнє середовище державних планів і рішень у різних сферах соціально-економічної діяльності), оцінка впливу на навколишнє середовище (виконується на стадії прийняття проектних рішень, планів, програм), еколого-економічний аналіз і облік на основі системи національних рахунків та оцінка розвитку країни за допомогою окремих індикаторів сталого розвитку, що використовуються у світовій практиці («індекс людського розвитку», «екологічний слід», «індекс сталого розвитку»). Так, за «індексом сталого розвитку» Україна займає 88-ме місце у світі. Однак проведені дослідження свідчать, що для України важливим є не стільки визначення певного місця у світі, скільки поточний стан розвитку, динаміка і прогнозування змін, які відбуваються за певний період часу. Зазначені методики не дозволяють простежити основні негативні процеси і тенденції в країні, вчасно врахувати реакцію кожної з її підсистем на вплив різних факторів, а також прийняти відповідні екологічно обґрунтовані управлінські рішення у відповідності до принципів сталого розвитку. Незважаючи на визнання принципів сталого розвитку, в Україні до цього часу законодавчо не затверджено концепцію та перелік критеріїв і індикаторів для оцінки еколого-економічних та соціальних систем з метою оптимізації процесів сталого

розвитку. Це обумовлює необхідність розроблення інструментарію щодо оцінки екологічно безпечного розвитку держави та її регіонів, формування управлінських рішень, необхідних для реалізації його принципів. Оцінка та управління процесом екологічно безпечного розвитку регіону можлива з урахуванням наступних принципів:

- принцип застосування еколого-економічного моніторингу, який забезпечує оцінку та системний аналіз даних по реалізації задач сталого розвитку, розробку сценаріїв розвитку, обґрунтування рекомендацій для територіальних органів управління по досягненню цілей сталого розвитку;

- принцип балансу соціально-економічних та екологічних інтересів, що передбачає врахування інтересів всіх суб'єктів ринкових відносин у регіоні;

- принцип послідовності, суть якого полягає в послідовній роботі всіх функціональних підсистем (аналіз, планування, реалізація, контроль);

- принцип максимального врахування зовнішніх та внутрішніх факторів. Даний принцип обумовлений необхідністю обліку всіх факторів, що впливають на досягнення параметрів сталого розвитку, що являється необхідною умовою формування моделі управління, адекватної поставленим цілям і завданням.

Сам процес еколого-економічної оцінки має такі складові (етапи): формування і моніторинг інформаційної бази для розробки стратегії сталого розвитку регіону; оцінка внутрішніх та зовнішніх факторів, які впливають на розвиток регіону; визначення пріоритетних цілей та задач сталого розвитку регіону; формування системи індикаторів оцінки сталого розвитку регіону; розробка управлінських рішень, що забезпечують досягнення сталого розвитку регіону; аналіз результатів розвитку регіону; вибір оптимального варіанту екологічно безпечного розвитку регіону; контроль показників еколого-економічного розвитку соціально-економічних систем регіону; корегування екологічного паспорта регіону.

Послідовне виконання етапів даної системи оцінки надасть можливість проаналізувати соціально-економічний та екологічний стан регіону, виявити його основні проблеми, без вирішення яких неможливе досягнення сталого розвитку. Запропонована система оцінки може бути основою для побудови економіко-математичної моделі сталого розвитку регіону.

УДК 351:620.9 (477)

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В РИНКОВИХ УМОВАХ

**Є.С. Щапін, здобувач,
Академія муніципального управління**

Прагнення українських керівників до відкритої економіки, залучення до переваг міжнародного розподілу праці – важливі моменти ринкових перетворень, але і тут необхідно поступати розумно, виходячи з бачення нас західними країнами в першу чергу як конкурентів і їх непереборного бажання одержати сировину в достатній кількості і за схожою ціною.

Народногосподарській системі буде мало користі, якщо зовнішнє конкурентне середовище значно "сильніше" за внутрішню, і дуже велика вірогідність підпорядкування інтересів слабкого інтересам сильного. І тут же встає правомірне питання – чи можна розраховувати на зовнішню допомогу при

проведенні реформ, якщо вона дискримінаційна в стратегічному плані? На даному етапі скрутно відповісти, на користь представників яких груп нашого суспільства здійснюється реформування і взагалі державне регулювання в Україні, чи держава управляє розвитком подій в економіці, або є ще який-небудь суб'єкт, який фактично використовує державну політику в своїх цілях. Керованість економіки критично низька. Часто з високих трибун чуються заклики проявити жорсткість, волю і іноді хочеться це вітати. Далі, за такими обіцянками слідує дії, які йдуть на користь лише обмеженої частини суспільства. Тільки при уважному відношенні до інтересів широких верств населення можна підвищити керованість системи при реалізації державних цілей і стабілізації діяльності народногосподарської системи.

Таким чином була порушена основна логіка державного втручання в життя суспільства, і більшість суб'єктів цього суспільства з причин невлаштованості і невпевненості в майбутньому (приватні особи) і відсутність стабільного клімату для підприємництва (юридичні особи) відторгає від себе цілі і результати реформ.

Яким же шляхом слід було йти при дозволі проблеми трансформації нашої економіки, до чіх рад прислухатися? Існуючі теоретичні розробки зарубіжних економістів, основною метою яких є опис наукових підходів до регулювання економіки, безумовно, внесли величезний внесок у розвиток світової економічної думки, але при практичному їх застосуванні в умовах української дійсності рівно як і до їх рад необхідно відноситися обережно.

Дані теоретичні розробки описують, як вже було сказано вище, країни і економіки, які не знали і не знають повною мірою процесу гіперінфляції, катастрофічних спадів виробництва (більше 50%, адже спад виробництва, що раніше вважався дуже сильним, за часів великої депресії в США в 30-х роках досяг тільки 30%). Такої масштабної структурної кризи, яка пронизує не окремі частини виробництва, а практично кожен сектор економіки. До того ж відсутність політичної стабільності і нормативних документів, не дозволяє на належному рівні вести діяльність по інвестуванню, лізингу і т.д.

Конкретні ради фахівців МВФ і інших світових економічних інститутів базуються на їх власних уявленнях про економіку і ті статистичні дані, які поставляє їм український уряд і Держкомстат України, а в достовірності цих даних є, більш ніж вагомим, підстави сумніватися. Наростаюча конкуренція і економічне протистояння країн світу, що посилюється, звідки і є ці радники, не дозволяють сподіватися на зацікавленість даних країн в відродженні, або так званій «сильній» Україні. Їх в більшій мірі цікавлять процеси демократизації суспільства, які вони підтримують, а вірніше періодично «підгодовують» кредитами Міжнародного валютного фонду МВФ і відстроченнями в платежах та ін., які нашим урядом трактуються як перемога української дипломатії і кредит довіри Заходу.

Відповідно до вищесказаного енергетиці Україні доведеться і необхідно розраховувати тільки на свої сили при виході з несприятливої економічної ситуації. Автор у жодному випадку не закликає ігнорувати той позитивний економічний досвід, який був накопичений в світі за весь час розвитку продуктивних сил. Він тільки пропонує науково відноситися до нього, враховувати всю широту думок по проблемах державного економічного регулювання, втілюючи в дійсність позитивні моменти, добудовувавши і допрацьовувати їх стосовно конкретних умов України і тих взаємозв'язків в її економіці, які реально існують і критично дивитися, на сонети міжнародних

економічних, інститутів.

Вивчаючи позицію багатьох учених-економістів, автор погоджується із загальноновизнаним в економічній літературі і розглянутою вище думкою, згідно якій державна діяльність входить в розряд необхідної і обов'язкової для успішного економічного розвитку. На думку автора, ефективність державного регулювання енергетики в умовах ринкової економіки не визначається вибором теоретичної моделі, оскільки дія інструментів регулювання, переважне використання яких передбачається ученими-прихильниками тих або інших концепцій, з погляду остаточного впливу на економічні взаємозв'язки між суб'єктами народногосподарської системи, однаково. Отже, ефективність тих або інших методів залежить від умов їх застосування, від правильного розуміння економічними суб'єктами регулюючих (керівників) імпульсів і їх здатності отримати максимальну для себе вигоду в умовах ринкового господарства відповідно до поставлених перед собою цілей.

Таким чином можна зробити, висновок, що основним завданням держави при ухваленні рішення про той або інший метод зовнішньої дії на енергетику і генерації форми інформуючого імпульсу для господарюючих суб'єктів є чітке і оцінюване його формулювання зрозумілим останньому чином. На думку автора, тільки після цього держава, що поставила перед собою задачу реалізації зрушень в потрібному напрямі в економіці країни, може чекати адекватної реакції на свої дії, засновані на досвіді і баченні ситуації, що складається, економічними суб'єктами.

Одним з найважливіших чинників, які повинне взяти до уваги держава, вибираючи модель дії – тип ринкової структури економіки. Ефективною організацією ринку, справедливо чи ні, признається досконала конкуренція. Проте ряд різних чинників робить досконалу конкуренцію неможливою в умовах сучасного господарства навіть в західних країнах. З еволюційним розвитком економічної системи розвивалися не тільки методи державного регулювання, але і організаційні форми суб'єктів економіки, що зумовили складність характеру їх поведінки і впливу на економічну систему. Однією з таких форм є монополії.

У СРСР більше сімдесяти років організовувався монополізований ринок у всіх галузях народного господарства. Тому витрати монополізму (необгрунтоване з погляду блага суспільства завищення цін) перетворилися на загальнонаціональну проблему, варту набагато гостріше, ніж в інших країнах світу. Рішення її вимагає з боку державних органів влади конкретних заходів, направлених на обмеження монополізму. Такі заходи, звичайно, певною мірою вживаються, але і зараз, через сімнадцять років після початку проведення ринкових реформ, позиції монополій на українському ринку вкрай сильні. До того ж існує ряд галузей, що привертають до себе підвищену увагу, як вітчизняних експертів, так і зарубіжних. Це, перш за все зв'язок, енергетика, транспорт. Без їх ефективної роботи не може успішно діяти вся економіка країни в цілому. Проте ефективно з погляду суспільного блага функціонування цих галузей, що мають таку велику соціально-економічну значущість, просто неможливе на повністю конкурентній основі, оскільки вони є «природними монополіями».

Для того, щоб зрозуміти роль природних монополій і монополізму взагалі в сучасній економічній системі, необхідно відповісти на деякі питання. Перш за все, що саме економічна наука розуміє під монопольною організацією ринку, і якими об'єктивними економічними причинами обумовлена наявність природної монополії, якими методами і інструментами держава в змозі регулювати

монопольну діяльність? Крім того, вимагається позначити проблеми, викликані наявністю монополізованих ринків в Україні, і зокрема природно монополізованого енергетичного ринку, і можливі шляхи їх рішення з урахуванням зарубіжного досвіду.

УДК 502.175

ВПЛИВ ПОТЕНЦІЙНО НЕБЕЗПЕЧНИХ ОБ'ЄКТІВ НА ТЕХНОГЕННУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ

**В.Є. Щуліпенко,
Державна установа «Інститут економіки
природокористування та сталого розвитку НАН України»**

Суспільство на сучасному етапі розвитку дедалі частіше стикається з проблемами виникнення аварій та катастроф, забезпечення здоров'я і безпеки людей, охорони навколишнього середовища. Тому розробка, формування і реалізація стратегії сталого розвитку вимагають створення наукових основ аналізу та прогнозування стану і динаміки стійкості сумісного функціонування природних та соціальних систем.

Забезпечення сталого розвитку України неможливе без дослідження техногенної безпеки, складовою якої є потенційно небезпечні об'єкти, аналізу можливих джерел ризику, шляхів та наслідків розвитку ризикових явищ. Метою природно-техногенної сфери національної безпеки нашої держави є захист людини, суспільства та держави в цілому від природних і техногенних катастроф, а її завдання - зниження ризику виникнення надзвичайних ситуацій, захист та життєзабезпечення населення і територій, термінове і своєчасне реагування на надзвичайні ситуації та ліквідація їх наслідків.

Незважаючи на відносну стабілізацію, в останні роки в Україні зберігається високий рівень техногенного, природного та екологічного ризику. Протягом 2010 року в Україні виникло 254 класифікованих надзвичайних ситуацій техногенного, природного та соціально-політичного характеру. Порівняно з 2009 роком загальна кількість надзвичайних ситуацій зменшилася на 4%. Внаслідок цих надзвичайних ситуацій загинуло 361 особа (з них 39 дітей) та 753 особи постраждали (з них 242 дитини).

Ризик виникнення надзвичайних ситуацій техногенного характеру значною мірою визначається наявністю та станом потенційно небезпечних об'єктів. Потенційно небезпечний об'єкт (ПНО) – це такий, на якому можуть використовуватися або виготовляються, переробляються, зберігаються чи транспортуються небезпечні речовини, біологічні препарати, а також інші об'єкти, що за певних обставин можуть створити реальну загрозу виникнення аварій.

До ПНО господарського комплексу України в першу чергу відносяться об'єкти радіаційної, хімічної, металургійної і гірничодобувної промисловості, гідроелектростанції, транспортні системи, якими перевозять небезпечні вантажі та велику кількість людей, магістральні газо- і нафтопродуктопроводи, об'єкти оборонного комплексу тощо. За нормальних умов функціонування ПНО не являють собою небезпеки. Але у випадку аварії техногенного характеру, яка виникає внаслідок змін під час експлуатації об'єкта (наднормативний викид небезпечних речовин, пожежа, вибух тощо), виникає надзвичайна ситуація, що

спричиняє загибель людей чи створює загрозу життю і здоров'ю людей і довкілля на його території та за його межами. Аварії і катастрофи на ПНО можуть ініціювати також небезпечні природні явища. Має місце і зворотний зв'язок — виробнича діяльність здатна спровокувати природні надзвичайні ситуації (зсуви, утворення провалів тощо).

Попередження надзвичайних ситуацій на потенційно небезпечних об'єктах передбачає здійснення комплексу заходів щодо зменшення ризику надзвичайних ситуацій техногенного характеру на цих об'єктах.

Небезпека надзвичайних ситуацій техногенного характеру для населення і територій може виникнути у випадку аварій:

- на потенційно небезпечних об'єктах, де використовуються, виготовляються, переробляються, зберігаються і транспортуються пожежо- і вибухонебезпечні, небезпечні хімічні і біологічні речовини;
- на установках, складах, сховищах, інженерних спорудах і комунікаціях, руйнація (ушкодження) яких може призвести до порушення нормальної життєдіяльності людей (припинення забезпечення водою, газом, теплом, електроенергією, затоплення житлових масивів, вихід з ладу систем каналізації й очищення стічних вод).

З метою обліку всіх потенційних джерел надзвичайних ситуацій державного чи регіонального масштабу, збору, накопичення, відновлення, систематизації та збереження формалізованої інформації про них, а також забезпечення оперативного аналізу можливості виникнення надзвичайних ситуацій на об'єктах, територіях або окремих регіонах країни, оцінки ризиків надзвичайних ситуацій різного характеру, прогнозування масштабів надзвичайних ситуацій, моделювання їхнього розвитку і прийняття на основі цих даних управлінських рішень по запобіганню чи обмеженню масштабів створений Державний реєстр потенційно небезпечних об'єктів.

У Державному реєстрі України станом на кінець 2010 р. зареєстровано близько 21,7 тис. потенційно небезпечних об'єктів, що на 2236 об'єктів більше ніж 2009 р. Структура паспортизованих ПНО за видами небезпек станом на кінець 2009 р. наступна: об'єкти, що становлять вибухову небезпеку, складають 44,6% до загальної кількості ПНО, пожежну небезпеку – 46,3, радіаційну – 1,0, гідродинамічну – 1,5, хімічну – 5,6 і біологічну небезпеку – 0,9 відсотків.

Кількість ПНО, що обслуговуються підрозділами Державної спеціальної (воєнізованої) гірничорятувальної служби Міністерства надзвичайних ситуацій України (ДСВГРС) у регіонах України, складає близько 5% із загальної кількості. Більшість об'єктів не обслуговуються ДСВГРС або іншою службою, що значно зменшує ефективність проведення профілактичної та запобіжної роботи і може призвести до виникнення надзвичайних ситуацій із тяжкими та непередбачуваними наслідками.

Якщо ПНО створюють потенційну загрозу населенню, довкіллю та господарству України, то безпосередню шкоду для населення та природи становлять підприємства хімічної промисловості, агропромислового комплексу, об'єкти теплоенергетики, житлово-комунального господарства, транспорт. Однією із екологічних проблем є забруднення повітря. Основні забруднювачі — автотранспорт, хімічні підприємства, ТЕЦ і котельні. Практично всі види господарської діяльності впливають на забруднення вод. Значної екологічної шкоди зазнають ґрунти внаслідок їхнього забруднення викидами промисловості, невмілого або надмірного використання в аграрному секторі засобів хімізації, а також забруднення значних площ внаслідок аварії на ЧАЕС.

Серед надзвичайних ситуацій техногенного характеру в Україні впродовж останнього десятиліття найчастіше відбуваються: пожежі і вибухи; аварії на транспорті; аварії в системі життєзабезпечення (у каналізаційних системах, системах водопостачання, теплопостачання, газопостачання); аварії в електроенергетичних системах; раптове руйнування будівель і споруд. Техногенні НС призводять до людських жертв, погіршення здоров'я населення, матеріальних втрат, руйнування навколишнього середовища.

Основними чинниками їх виникнення є незадовільний технічний стан виробничих об'єктів і значна зношеність основних виробничих фондів. Серед чинників організаційного характеру основними є порушення вимог безпеки експлуатації устаткування й недотримання вимог технологічних процесів у виробництві.

Кардинальні зміни цих тенденцій потребують негайної розробки і впровадження концепції стратегії державної політики у сфері природно-техногенної безпеки. Необхідність вирішення одночасно кількох завдань, які узгоджуються зі стратегією економічного розвитку України, передбачають зниження ризиків і пом'якшення наслідків надзвичайних ситуацій, обумовлює багатовекторність такої політики, що вимагає: по-перше, розробки стратегії державної інвестиційної підтримки модернізації народного господарства, яка забезпечить використання у виробничому процесі технологій із сучасними нормативами безпеки; по-друге, збільшення обсягів фінансування заходів щодо попередження і реагування на надзвичайні ситуації; по-третє, переходу на нові принципи організації захисту населення від надзвичайних ситуацій, що передбачає гарантування комплексної безпеки.

УДК 631.14

НАЙВАЖЛИВІШІ ЗАСАДИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПРОЦЕСУ ВІДТВОРЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ АПК

**М.В.Щурик, д.е.н., проф.,
Івано-Франківський університет права
ім. Короля Данила Галицького**

Запровадження засад сталого розвитку в Україні потребує визначення та встановлення найважливіших його напрямків, прикладних сфер. У їх числі особливо важлива, ключова роль належить земельним ресурсам аграрного сектору. Саме вони акумулюють у собі найбільш повно завдання аграрного сектора, спрямовані на підвищення ефективності їх використання, збереження екології, розв'язання соціального пакету проблем на селі. Відомо, що квітенсенцією Концепції сталого розвитку є одночасне, гармонійне та достатнє розв'язання економічних, екологічних і соціальних проблем без додаткового залучення адекватних ресурсів. Запровадження засад відтворення земельних ресурсів має формуватись на наявних землях аграрного сектора, без додаткового залучення їх в сільськогосподарський обіг. Треба зазначити, що потреба запровадження якісно нових засад до використання, збереження, покращення та охорони земель АПК в Україні одержали схвальні відгуки. Насамперед це стосується центральних органів влади, науковців, а також адекватних аграрних інститутів, діяльність яких пов'язана з використанням сільськогосподарських земель. Разом з тим, процес прикладного

запровадження засад сталого розвитку земельних ресурсів, який стосується безпосередніх його виконавців не знайшов належного запровадження, і в абсолютній своїй більшості носить декларативний характер. Поки що тут відсутніми залишаються системність, комплексність, організованість тощо. Практичні виконавці не знають і не володіють знаннями організації відтворення земельних ресурсів, які би дозволили й регулювали органічне розв'язання при цьому екологічних, соціальних та економічних проблем. Утворився своєрідний розрив у ланцюгу між вітчизняними розробниками засад сталого розвитку та безпосередніми виконавцями на місцях. Більш ніж очевидно, що організація відтворення земельних ресурсів із запровадженням якісно нових теоретичних і методологічних основ стане можливою завдяки подоланню утвореного розриву. Реалізація зазначеного потребує розробки та доведення до відома конкретних виконавців заходів, які би чітко регулювали права і обов'язки, а також механізм відтворення земельних ресурсів АПК відповідно до вимог і рекомендацій країн світової спільноти. Причому зміст, структура сформованого документа має зобов'язувати кожного громадянина до участі у виконанні заходів по запровадженню засад сталого розвитку. З цією метою доцільною є розробка конкретного плану дій в межах кожного регіону. Такий план буде найбільш дієвим, предметним і зацікавленим в тому випадку, коли його формування здійснюватиметься знизу – доверху. Саме тоді він буде доступним і зрозумілим для кожного мешканця. Треба зазначити, що такий механізм запровадження засад сталого розвитку до процесу відтворення земельних ресурсів в Україні буде першим, децентралізованим. Його переваги в порівняно з існуючим полягатимуть насамперед у тому, що в центрі трансформаційних процесів використання, покращення, збереження та охорони земельних угідь АПК буде людина, її взаємовідносини до ресурсів природи, зокрема землі. Переваги пропонованого механізму організації засад стійкого розвитку полягатимуть у тому, що саме на місцевому рівні достеменно володіють об'єктивною інформацією, яка стосується екологічних, економічних та соціальних проблем земельних площ конкретного населеного пункту, власника та користувача землі, лісових і водних ресурсів. Об'єктивність інформації слугуватиме основою розрахунку потреби в фінансових ресурсах, інвестиціях, проведення робіт по впорядкуванню ландшафтів, запровадженню заходів по покращенню, збереженню і охороні земель, виведенню з обігу тих сільськогосподарських угідь, які за своїми агрохімічними властивостями, ступенем забрудненості та засміченості не можуть використовуватись для розвитку аграрного сектора.

Запровадження засад сталого розвитку до процесу використання, збереження, покращення та охорони сільськогосподарських земель потребує проведення їх інвентаризації в розрізі власників і користувачів. Така потреба обумовлюється тим, що не всі вони забезпечують належне використання, обробіток, догляд за землею. Зазначене стосується і сільськогосподарських підприємств і господарств населення, про що переконливо засвідчує наявність значного обсягу сільськогосподарських земель, які незадіяні в господарському обігу, пустують або покинуті власниками та користувачами. Як результат значна частина з них деградує, заростає злісними адвентарними бур'янами, засмічуючи та забруднюючи при цьому сусідні сільськогосподарські землі. Найважливішими причинами деструктивності відтворення земельних ресурсів, як засвідчують результати наших досліджень є відсутність у значної частини землекористувачів фінансових ресурсів, низький рівень матеріально-технічного забезпечення, високі ціни на пальне і мастила, труднощі з реалізацією сільськогосподарської

продукції, слабкий рівень підтримки держави та місцевих органів влади тощо. Чинником, який унеможлиблює організувати земельне господарство на засадах сталого розвитку є статеві-віковий склад власників земельних ділянок. Йдеться про те, що в результаті роздержавлення, паювання та приватизації сільськогосподарських угідь власниками земельних часток (зверх 80%) стали особи пенсійного віку, самотні пожиті жінки, сільська інтелігенція, які не можуть організувати належним чином земельне господарство оскільки мають недостатні фізичні можливості, професійні знання. Саме тому, абсолютна більшість приватних власників земель АПК продовжує організувати власне земельне господарство на засадах, успадкованих від колишньої командно-адміністративної системи. Крім того, значна частина з них приватизувала земельні частки, присадибні ділянки з метою продажу їх іншим особам за цінами, які є набагато вищими за витрати в зв'язку з оформленням приватизаційних земельних сертифікатів. Аналогічний стан землекористування і землеволодіння склався також по відношенню до сільськогосподарських підприємств, зокрема фермерських господарств, господарських товариств, виробничих кооперативів, значна частина з яких окрім приватизованих і орендованих земель нічого не має. Держава практично залишила їх на самоті з проблемами організації земельного господарства. Більшість з них спрямовує свої зусилля на розв'язання лише економічних проблем часто порушуючи при цьому вимоги екології. Нинішніми користувачами і власниками сільськогосподарських угідь не розв'язуються також соціальні негаразди на селі. Йдеться про те, що в них не залишається майже часу на відпочинок, оздоровлення, відвідування культурно-масових заходів, оскільки весь світловий день займаються проблемами використання, збереження, покращення та охорони належного їм земельного фонду. Ці та інші організаційні негаразди нинішніх власників і користувачів сільськогосподарських земель потребують перегляду їх складу. Більш ніж очевидно, що земельні частки, сільськогосподарські землі у частини з них слід вилучити, деприватизувати та реприватизувати. Звичайно цей процес буде гострим, соціально напруженим. Разом з тим іншого шляху до запровадження засад сталого розвитку відтворувального процесу земельних угідь АПК в Україні не існує.

Запровадження засад стійкого розвитку в аграрному секторі потребує також проведення інвентаризації сільськогосподарських земель. Така потреба ґрунтується на тому, що нині в господарському обігу знаходяться угіддя, продуктивність яких є надзвичайно низькою, а цільове призначення яких зовсім інше. Відомо, що нинішній аграрний фонд земель в Україні було сформовано ще в період функціонування командно-адміністративної моделі господарювання. Вона базувалась на затратному, екстенсивному відтворенні земельних ресурсів завдяки залученню в аграрний сектор додаткових угідь за рахунок лісових ділянок, берегів річок, осушення надмірно зволжених земель тощо. Теоретичні та методологічні засади Концепції сталого розвитку, як відомо, організуються без додаткового залучення угідь, вилучення малопродуктивних земельних ділянок для інших несільськогосподарських цілей. Саме тому, однією з передумов її практичної реалізації є проведення заходів по формуванню такого складу сільськогосподарських угідь, який би дозволив значно підвищити урожайність сільськогосподарських культур, зберігаючи при цьому раціональність екології та успішно розв'язуючи пакет соціальних проблем на селі.

ХАРАКТЕРНІ РИСИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

О.О. Юшкевич, к.е.н., доц.,
Житомирський державний технологічний університет

Виходячи з місця та ролі, що належать сільськогосподарським підприємствам в аграрному секторі економіки України, є всі підстави вважати їх найбільш перспективним напрямом забезпечення країни сільськогосподарською продукцією. Однак стан, в якому знаходяться такі підприємства є вкрай незадовільним, як з точки зору екологічних умов виробництва та переробки сільськогосподарської продукції, їхньої доходності, так і з позицій ринкової ніші, яку б вони могли займати з огляду на їх потенційні можливості. Подібна ситуація змушує шукати причини, що призвели до такого стану та розробляти заходи для їх усунення.

Функціонування та розвиток сільськогосподарського підприємства знаходяться між собою в тісному взаємозв'язку та відображають діалектичну єдність основних тенденцій підприємства як системи. Функціонування з однієї сторони стримує розвиток, а з іншої є його підживлюючим середовищем, тобто тим фундаментом без якого неможливий процес розвитку. Разом з цим, розвиток руйнує більшість процесів функціонування, проте створює умови для забезпечення сталого розвитку. У зв'язку з цим, є необхідність визначити характерні риси сталого розвитку сільськогосподарського підприємства та запропонувати форми практичної реалізації концепції сталого розвитку.

Слід відзначити, що розвиток сільськогосподарських підприємств як у техніко-технологічному, так і соціально-економічному відношенні не забезпечує екологорівноваженого, сталого розвитку екосистем, а відтак й ефективного та конкурентоспроможного їх функціонування. Враховуючи зростання обсягів виробництва і споживання, масштабів залучення природних ресурсів в господарський обіг, збільшення навантаження на навколишнє середовище дана економіко – екологічна проблема потребує першочергового практичного вирішення, оскільки знаходиться в числі пріоритетних.

Сільськогосподарські підприємства до теперішнього часу будують свої відносини з природою переважно на основі екстенсивного споживання наявних багатств природного середовища. Таке відношення до природи обумовлює появу як локальних, так і глобальних економічних і екологічних проблем, скоординованих у сільському господарстві та пов'язаних у першу чергу, зі зниженням родючості ґрунтів, кількості та якості одержуваної продукції. У зв'язку із цим, досить актуальним постає питання про формування нових відносин аграрного сектора із природою на основі сталого розвитку.

Сталий розвиток сільськогосподарського підприємства це такий спосіб його функціонування, що орієнтований на досягнення взаємодії між ресурсами, технологіями і менеджментом з економічним, соціальним та екологічним середовищем. Це передбачає гарантоване забезпечення усіх членів суспільства високоякісними, екологічно чистими продуктами харчування для задоволення фізіологічних потреб на умовах дотримання екологічних вимог з використання, збереження та відтворення природних ресурсів.

Характерними рисами сталого розвитку сільськогосподарських підприємств є:

1. використання ресурсозберігаючих технологій, що забезпечують мінімізацію шкідливого впливу виробничо-господарської діяльності на довкілля;
2. встановлення оптимального балансу між виробленими та спожитими ресурсами підприємства;
3. забезпечення соціальної захищеності персоналу підприємства;
4. забезпечення відповідальності та реалізації всіх зобов'язань , прийнятих на себе підприємством.

Протягом останніх десятиріч наростаюча деградація довкілля поступово веде до розуміння того, що економічний розвиток має межу, обумовлену екологічним станом. Початком діяльності із захисту довкілля в планетарному масштабі стала Стокгольмська перша Конференція О О Н з проблем людини в навколишньому середовищі, що відбулася у 1972 році. На ній було представлено праці учасників Римського клубу та результати моделювання можливих змін населення, виробництва сільськогосподарської та промислової продукції, природних ресурсів та забруднення навколишнього середовища. Основним висновком моделі була неможливість зберігати попередні темпи інтенсивного росту, якщо такий ріст забезпечують обмежені ресурси, що обумовлені перенаселенням, перевиробництвом та безмежним забрудненням навколишнього середовища. В результаті таких змін ми можемо очікувати виснаження стратегічно важливих ресурсів, небезпечне забруднення середовища, голод, хвороби та соціальні потрясіння. Вперше ці проблеми було проаналізовано системно та задекларовано в двадцяти шести принципах сталого розвитку, сконцентрованих на ідеях рівності, світового співіснування, боротьби з бідністю та турботи за збереження природних ресурсів для майбутніх поколінь. Провідне місце в декларації належало плануванню. На міжнародному рівні було визнано, що принцип сталого розвитку, результатом якого має бути збереження ресурсів в майбутньому повинен стати основою розвитку суспільства.

У 1992 році на Конференції О О Н в Ріо – де – Жанейро було визначено цілі та пріоритети політики довкілля та розвитку, вперше екологічний менеджмент став ефективним засобом вирішення екологічних проблем, з'явилась практика оформлення екологічних паспортів, що дозволяли провести інвентаризацію екологічно значущих виробничих процесів, розробити показники та форми звітності на основі яких можливо достатньо достовірно контролювати підприємствами екологічні норми та приписи.

В Україні становлення та розвиток небезпечних з екологічної точки зору, технологій сільськогосподарського виробництва, нехтування системними природоохоронними заходами та недостатнє їх фінансування є причиною загострення економічних та екологічних проблем розвитку сільськогосподарських підприємств. Основна причина негативного впливу виробництва на довкілля полягає не стільки в зростанні виробництва, скільки в характері його технології.

Згідно Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року основними причинами погіршення екологічної ситуації в сільському господарстві визначено: відсутність прогресивних технологій, недотримання науковообґрунтованих сівозмін, перевага монокультури в деяких господарствах (особливо)пропасних культур; низькі норми внесення органічних добрив і пестицидів; значне поширення ерозійних процесів; збільшення площі кислих, засолених, техногенно забруднених земель через призупинення робіт з вапнування і гіпсування ґрунтів.

Витратні технології, що застосовуються в сільському господарстві десятиліттями не забезпечують подальший прогрес відтворення в землеробстві, крім того, використовувати ці технології при недосконалому економічному механізмі

господарювання до якого слід віднести диспаритет цін не на користь сільськогосподарського виробництва стає практично неможливим. Більшість господарств через збитковий економічний стан змушені порушувати рекомендовані технології, що негативно впливає на родючість ґрунту, а, отже, і на урожайність оброблюваних культур та розвиток тваринництва. Перспективи подальшого розвитку сільськогосподарських підприємств на основі застарілих, надто природо-, енерго- і ресурсномістких, а відтак екологонебезпечних технологій може призвести до погіршення екологічної ситуації, якщо не буде вжито радикальних природоохоронних заходів з метою усунення основних екологодеструктивних чинників.

З урахуванням характерних рис сталого розвитку сільськогосподарських підприємств головною метою такого розвитку повинна стати реалізація концептуальних основ у сфері раціонального природокористування і захисту навколишнього середовища, забезпечення сприятливих природних і соціально-побутових умов життєдіяльності селян, підтримання на високому рівні продовольчої та екологічної безпеки в країні.

СПОСОБЫ ОЦЕНКИ СТЕПЕНИ РИСКА

А.Т. Яковенко, к.т.н. КЭИ ГВУЗ «КНЭУ имени В. Гетьмана»

Оценка риска является важнейшей составляющей общей системы управления риском.

В простейшем случае для определения критических для сделки (проекта) значений ключевых параметров можно применить анализ точки безубыточности, выражающий минимальный допустимый объем реализации (продаж), при котором сделка (проект) не приносит прибыли, но еще не оказывается убыточной. Анализ безубыточности нацелен на определение предпринимательского риска, в его основе лежит деление издержек обращения на постоянные и переменные.

Целью анализа безубыточности является выяснение влияния объема сбыта на уровень издержек и прибыли. Анализ даёт возможность решать ряд важных задач управления и планирования работы предприятия: формирование оптимальной номенклатуры изделий, обоснование производственной программы, определение стратегии и тактики ценообразования, вычисление "точки безубыточности" производства.

Анализ безубыточности базируется на следующих предпосылках, (т.н. условия линейности): издержки разделены на переменные и постоянные, прибыль рассчитывается с учетом лишь переменных издержек производства, в исследуемом диапазоне объема производства издержки на единицу продукции не меняются, номенклатура изделий остается постоянной.

Все прочие условия не меняются: имеется в виду, что уровень издержек и прибыли зависит только от объема сбыта, а не, скажем, от изменения технологии или других параметров.

При соблюдении перечисленных условий графическим или аналитическим путем определяется критический объем продаж (точка безубыточности или порог рентабельности) и запас финансовой прочности предприятия.

Анализ безубыточности работы предприятия можно производить с помощью аналитической программы Project Expert. По этой программе проводится анализ по следующим показателям: точка безубыточности в штуках

и в основной валюте; запас финансовой прочности в основной валюте и в процентах; запас финансовой прочности; операционный рычаг.

При расчете показателей точки безубыточности (в штуках, в основной валюте), запас финансовой прочности (в основной валюте) все значения можно получить при шаге анализа месяц, квартал, год.

В закладке «Сводные таблицы» модуля «Анализ безубыточности» из раздела «Анализ проекта» можно построить, сохранить и просмотреть сводные таблицы показателей проекта за отчетный период. В табл. 1 приведены показатели точки безубыточности, полученные в результате расчета получения дохода от реализации путевок в санатории «Алушта», с использованием программы Project Expert.

Таблица 1 Показатели безубыточности (тыс. гр.)

Продукт (путевки)	Годы			
	2012	2013	2014	2015
Корпус 9 полу люкс	7605,76	9709,22	9652,16	9610,11
Корпус 9 люкс	9460,12	12105,82	12061,21	12032,62
Корпус 2-х мест. 1 комн.	17351,70	21142,69	20188, 22	19405,78
Корпус 2-х мест. 2 комн.	1617, 02	2029, 92	1 987, 92	1 953,00

Для каждого показателя можно построить графики за один или несколько периодов, а также построить свой график за один период.

Из табл. 1, а также по графикам, построенных по результатам расчета видно, что при величине объема реализации путевок за 2012 год меньше 7605 шт. (точка безубыточности) существует риск потерь. Поэтому предприятию в целях избегания потерь следует планировать объем реализации выше этого количества путевок.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Чернова Г. В. Практика управления рисками на уровне предприятия. – СПб: Питер, 2007. – 176с
2. Хохлов Н.В. Управление риском. – М.: Юнити-дана, 2007.- 239 с.

УДК 504+006.063

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ ЗЕЛЕНОЇ СТРАТЕГІЇ РЕГІОНУ

**А.В. Яцков, Т.П. Галушкіна, д.е.н., проф.,
Інститут проблем ринку та економіко-екологічних
досліджень НАН України**

Сучасний стан еколого-економічного регіонального розвитку можна охарактеризувати низькими темпами ринкових перетворень і незадовільним станом вирішення соціально-економічних проблем, що призводить до поглиблення диспропорцій у територіальній структурі регіональної економіки та соціальній її сфері. Все це значною мірою є наслідком структурної кризи в Україні, що знаходить свій прояв у надмірній централізації державної влади, відсутності належної

матеріальної та фінансової основи й державної підтримки регіонального розвитку, недосконалості розмежування повноважень між різними рівнями влади на основі принципу субсидіарності [1]. Окрім того, ще не створено ефективної нормативно-правової бази для забезпечення плідної співпраці та взаємодії центру й регіонів.

Можна констатувати, що загалом Південний регіон України має унікальний природний та ресурсний потенціал, однак за багатьма показниками відноситься до зони еколого-економічного ризику з певними ознаками деякої депресивності [2].

На жаль, саме цей контекст визначає екологічний статус Одеської області, яка займає територію Північно-західного Причорномор'я від гирла Дунаю до Тилігульського лиману (довжина морської берегової лінії в межах області перевищує 300 км) і тягнеться від моря на північ, в глиб суші на 200-250 км. Між тим за результатами комплексної оцінки соціально-економічного розвитку регіонів України область за 2008 рік посіла 6 місце серед регіонів, в тому числі у сфері реального сектору економіки – 1, у сфері споживчого ринку – 5 місце [1].

Виходячи з цього можливо виділити наступні еколого-економічні напрями формування зеленої стратегії регіону: економічний, соціальний, екологічний. Економічний напрям повинен передбачати інвестиції в основний капітал регіону, соціальний напрям – характеризує рівень смертності в даному регіоні, і найважливіший взаємопов'язуючий попередні напрями – екологічний, який включає в себе як інтегральні показники природоємності та інтегральний показник екологічного забруднення, так і економічні показники розвитку екологічної інфраструктури регіону. Однак, на сьогодні пропорційність і збалансованість розвитку регіонів не забезпечується через відсутність екологічної компоненти в Концепції державної регіональної політики, яка є складовою частиною національної стратегії сталого розвитку України та її регіонів.

З огляду на зазначене та сучасні міжнародні вектори розвитку зеленої економіки виділимо наступні кроки її впровадження до стратегії регіону, а саме:

- перехід до економіки відновлюваних енергетичних ресурсів;
- впровадження ресурсощадних технологій та більш чистих виробництв;
- інвестиції в розвиток зеленої інфраструктури;
- вторинне використання ресурсів;
- поширення добробуту у своїй країні та за її межами.

Для досягнення цієї мети необхідні наступні завдання:

а) у сфері природокористування:

- обґрунтування і проведення внутрішньої та зовнішньої політики у сфері екологічної безпеки;
- удосконалення системи управління природокористуванням, в тому числі розмежування повноважень на різних рівнях влади;
- реформування та розвиток системи обліку й економічної оцінки природних ресурсів, систем лімітів і ліцензування природокористування;
- проведення реформ податкової системи, направлених на збільшення частки плати за ресурси в дохідній частині бюджетів при зниженні ставок щодо інших видів податків;
- удосконалення економічних, фінансових механізмів відтворення природних ресурсів, розвитку ринку робіт і послуг у сфері природокористування;
- проведення наукових досліджень, розвиток нових методів і технологій в галузі охорони, відтворення та використання природних ресурсів, а також стимулювання новітніх технологій;

б) у сфері охорони навколишнього середовища:

- формування більш ефективної структури державного управління охороною навколишнього середовища і розмежування повноважень у сфері управління охороною навколишнього природного середовища між усіма гілками влади;

- удосконалення економічних, фінансових механізмів охорони навколишнього природного середовища, розвитку ринку робіт і послуг в галузі охорони навколишнього природного середовища;
 - стимулювання розвитку та впровадження ефективних систем управління природоохоронною діяльністю на підприємствах, у тому числі відповідно до міжнародних стандартів серії ISO–14 000;
 - формування ефективної системи неперервної екологічної освіти;
 - забезпечення ліцензування всіх екологічно небезпечних видів діяльності;
 - поступовий перехід на систему міжнародних стандартів технологічних процесів і виробленої продукції;
 - надання достовірної та своєчасної інформації про стан навколишнього природного середовища, екологічні проблеми в цілому
- в) в сфері зелених закупівель, сталого споживання та виробництва:
- подальше поглиблення теоретичного базису щодо низки реформ в цьому напрямі;
 - розробка Національної концепції політики сталого споживання та використання;
 - імплементація ідеології «зеленої» економіки в секторальній політиці та стратегії економічного зростання тощо);
 - визначення критеріїв екологізації споживчої політики в структурі пріоритетів сучасної секторальної політики України;
 - формування свідомого менталітету екологічно збалансованого споживання та виробництва;
 - активізація дієвих важелів переходу до сталого споживання та виробництва через запровадження інструментів екологічного аудиту, сертифікації, маркування тощо;
 - подальший розвиток секторального партнерства та міжнародної підтримки.

Для виживання і розвитку людства потрібен якісно новий стрибок - перехід до принципів «зеленої економіки» - тобто системи видів економічної діяльності, пов'язаних з виробництвом, розподілом і споживанням товарів і послуг, які призводять до підвищення добробуту людини в довгостроковій перспективі, при цьому не піддаючи майбутні покоління впливу значних екологічних ризиків або екологічного дефіциту.

1. «Зелена» економіка крізь призму трансформаційних зрушень в Україні / [Б.В. Буркинський, Т.П. Галушкіна, В.Є. Реутов]. – Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2011. – 346 с.
2. Стратегічні вектори регіональних трансформаційних зрушень: монографія / Т.П. Галушкіна, В.Є. Реутов, Л.М. Качаровська; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Т.П. Галушкіної. – Сімферополь: Фенікс, 2009. – 320с.

Наукове видання

**СТАЛИЙ РОЗВИТОК ТА ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА СУСПІЛЬСТВА В ЕКОНОМІЧНИХ
ТРАНСФОРМАЦІЯХ**

Матеріали Третьої всеукраїнської науково-практичної конференції,
м. Бахчисарай, 15-16 вересня 2011 р.

Відповідальні за випуск:

директор НДІ сталого розвитку та природокористування,

к.е.н., доц. **Какутич Є.Ю.**,

директор Кримського інституту КНЕУ ім. Вадима Гетьмана,

к.е.н., доц. **Реутов В.Є.**

Науковий редактор

д.е.н., проф. **Хлобистов Є.В.**

Упорядник

к.е.н., с.н.с. **Жарова Л.В.**

Авторська орфографія та стилістика збережені

**Рекомендовано до друку Рішенням Вченої ради Кримського інституту Київського
національного економічного університету ім. Вадима Гетьмана**

Підписано до друку 02. 09. 2011 р.

Формат 60×90/16

Ум. друк. арк. 20,75

Тираж 300. Зам. № 1116

Друк різнографічний

Видавництво ПП «Підприємство Фенікс», м. Саки, вул. Тімірязєва 30, свідоцтво ДК № 3489

Друкарня ФОП Бровко А.А., м. Сімферополь, вул. Червонознаменна 26

